

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Α. ΝΗΜΑ

**Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ**

Συμβολή στη μελέτη του Θεσσαλικού Διαφωτισμού

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΑΔΕΛΦΩΝ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ Α.Ε.
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1995

**Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ**

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Επιβλέπων: Ιωάννης Μαρκαντώνης
Μέλη: Θεόδωρος Παπακωνσταντίνου
Κων/νος Βακαλόπουλος

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Εισηγητής: Ιωάννης Μαρκαντώνης
Μέλη: Θεόδωρος Παπακωνσταντίνου
Κων/νος Βακαλόπουλος
Αντώνιος Δανασσής-Αφεντάκης
Εμμανουήλ Κασσωτάκης
Αντώνιος Ρήγας
Αλεξάνδρα Λαμπράκη-Παγανού

Εγκρίθηκε στη Γενική Συνέλευση της 16ης Μαρτίου 1994 του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Α. ΝΗΜΑ

**Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ**

Συμβολή στη μελέτη του Θεσσαλικού Διαφωτισμού

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΑΔΕΛΦΩΝ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ Α.Ε.
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1995

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΕΙΡΑΣ

Θεόδωρος Α. Νημάς

Φ.Ι.Δ.Ο.Σ. Τρικάλων

Βασιλίσσης Όλγας 4

421 00 ΤΡΙΚΑΛΑ

Τηλ. 0431/71.679

COPYRIGHT

Θεόδωρος Α. Νημάς

Αμαλίας 18

421 00 ΤΡΙΚΑΛΑ

Τηλ. 0431/71.680

ISBN 960-85497-1-X

Αριθμός Εκτύπωσης: 48

Στην ιερή μνήμη
του μεγάλου ενεργέτη, πατριώτη και διδασκάλου
ΔΩΡΟΘΕΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

*Και τότε συν τοις άλλοις ερώτησαν την γην:
"Τί βάρος έχεις απάνω σου;" και είπεν:
-"Δεν με βαρύνει άλλο περισσότερο ωσάν
απού έναν άνθρωπον οπού είναι απαίδευτος,
οπού δεν ηξεύρει από τίποτα
και δεν έχει φόβον Θεού και αγάπην·
από τοιούτους ανθρώπους καγώ τρέμω".*

ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, αρ.32, φ.1α

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος του Δ.Σ. του Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. 19
 Πρόλογος του συγγραφέα 21
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 23
ΕΙΣΑΓΩΓΗ 49
 α. Γενικά 49
 β. Το γεωγραφικό και ιστορικό πλαίσιο 53
 γ. Η Εκπαίδευση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία 56
 δ. Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός και η Εκπαίδευση στην Ελλάδα 58
 ε. Ο Θεσσαλικός Διαφωτισμός και η Εκπαίδευση στη Θεσσαλία 73
 1) Η περίοδος της προετοιμασίας (μέσα ΙΣΤ΄ αι. έως 1750) . 74
 2) Η περίοδος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού (1750-1828) . 76
 3) Από την Ελληνική Επανάσταση ως την απελευθέρωση της Θεσσαλίας (1828-1881) 86
 4) Η Εκπαίδευση των κοριτσιών 97

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Α. ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ (ΙΣΤ΄ αι.-1881) 101
 1. ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ 101
 α. Η Σχολή Τρίκκης 101
 1) Η πρώιμη περίοδος (ΙΣΤ΄ αι.) 101
 2) Ο Ευγένιος Γιαννούλης και ο Αναστάσιος Γόρδιος στη Σχολή Τρίκκης (ΙΖ΄ αι.) 103
 3) Η περίοδος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού (1750-1828) . 110
 4) Η περίοδος μετά την Ελληνική Επανάσταση (1828-1854) . 115
 5) Από τη Θεσσαλική Επανάσταση (1854) ως την Απελευθέρωση (1881). Η Σχολή Τρίκκης υπάγεται στη Μονή Δουσίκου 120
 6) Πίνακας γνωστών δασκάλων και μαθητών της Σχολής Τρίκκης 123
 β. Η Αλληλοδιδασκτική Σχολή Τρίκκης 127
 γ. Η Δωροθέα Σχολή Τρίκκης (1875-1881) 130
 δ. Το Παρθεναγωγείο Τρίκκης 149

ε. Η Μουσική Σχολή Τρίκκης	150
στ. Η Αλληλοδιδασκτική Σχολή Σαραγίων Τρικάλων	150
2. ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΑΛΑΜΠΑΚΑΣ ΚΑΙ ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΥ	152
α. Η Σχολή Μετεώρων	152
β. Τα σχολεία στην Καλαμπάκα	154
γ. Η Σχολή Καστανιάς	155
δ. Η Σχολή Αμαράντου (Βεντίστας)	156
ε. Το σχολείο στο Χαλίκι	167
στ. Το σχολείο Κλεινοβού	169
ζ. Το σχολείο Αηδόνας (Αϊβάν)	169
η. Το Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Μαλακασίου	170
-Το Παρθεναγωγείο Μαλακασίου	170
θ. Το Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Κουτσούφλιανης	171
ι. Σχολή Μυροφύλλου (Μυροκόβου)	171
3. ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΠΕΔΙΝΗΣ ΔΥΤ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	172
α. Η Σχολή Μοσχολουρίου	172
β. Τα σχολεία στο Ζάρκο	173
γ. Τα σχολεία στον Παλαμά	174
δ. Το σχολείο στη Μεταμόρφωση (Κουρτίκι)	174
ε. Το σχολείο Μακρυχωρίου	175
στ. Το σχολείο Σοφάδων	175
ζ. Το σχολείο στην Καρδίτσα	176
η. Το σχολείο στη Ματαράγκα	176
θ. Το σχολείο στο Αγναντερό (Μεσδάνι)	176
ι. Το σχολείο στη Μύρινα (Μιρούσι)	176
ια. Το σχολείο στους Αποστόλους (Ζαπτσαίους)	177
ιβ. Το σχολείο στο Ριζαριό	177
4. ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΓΡΑΦΩΝ	178
α. Η Σχολή ή "Ελληνομουσείον" Βραγγιανών	178
β. Η Σχολή Ρεντίνας	180
γ. Η Σχολή Καστανιάς	180
δ. Η Σχολή Φουρνάς	181
ε. Η Σχολή Φαναρίου	182
στ. Το σχολείο στο Καταφύγι	182
ζ. Το σχολείο στα Κανάλια	182
η. Τα σχολεία στον Μεσενικόλα	183

5. ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΧΑΣΙΩΝ	184
α. Το σχολείο στο Ρίζωμα(Σκλάτινα)	184
β. Το σχολείο στην Αργελιά(Σμόλια)	184
6. ΑΛΛΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΡΙΚΑΛΩΝ	186
α. Το σχολείο στο Γριζάνο	186
β. Το σχολείο στην Ελάτη(Τύρνα)	186
γ. Το σχολείο στα Στουρναραίικα(Κούτσαινα)	186
δ. Απόπειρα ιδρύσεως σχολείου στο Γαρδίκι	186
7. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΒΙΟΥ	187
Β. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑ- ΛΩΝ ΜΕ ΤΙΣ ΓΥΡΩ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	191
1. Σχέσεις των Τρικάλων με την περιοχή των Αγραφών	191
2. Σχέσεις των Τρικάλων με την Άρτα	193
3. Σχέσεις των Τρικάλων με τα Ιωάννινα	194
4. Σχέσεις των Τρικάλων με τον Τύρναβο	194
5. Σχέσεις των Τρικάλων με την Τσαριτσάνη	195
6. Σχέσεις των Τρικάλων με την Ελασσόνα	195
7. Σχέσεις των Τρικάλων με τα Αμπελάκια	196
8. Σχέσεις των Τρικάλων με τη Λάρισα	196
9. Σχέσεις των Τρικάλων με την περιοχή του Πηλίου	197
10. Σχέσεις των Τρικάλων με την Κοζάνη	197
11. Σχέσεις των Τρικάλων με άλλες περιοχές	197
Γ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ, ΜΕΘΟΔΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΙΝΕΣ	199
1. Η μέθοδος και το πρόγραμμα διδασκαλίας του Δαμασκηνού και του Ματθαίου στη Σχολή Τρίκκης κατά τον ΙΣΤ΄ αιώνα	199
2. Η μέθοδος και το πρόγραμμα διδασκαλίας στη Σχολή Βραγ- γιανών (ΙΖ΄-ΙΗ΄ αι.)	200
3. Η μέθοδος και το πρόγραμμα διδασκαλίας του Ι. Πέζαρου στη Σχολή Τυρνάβου κατά το τέλος του ΙΗ΄ αιώνα	200
4. Η μέθοδος και το πρόγραμμα διδασκαλίας του Κων. Κούμα στη Σχολή Τσαριτσάνης (1798-1803)	201
5. Η Εκπαιδευτική πολιτική στο ελεύθερο Ελληνικό Κράτος και η επίδρασή του στην υπόδουλη Θεσσαλία (1828-1881) ...	202
6. Τιμωρίες μαθητών	205

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

A. ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΟΥΜΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ: ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΙ	209
<i>1. Από την περιοχή Τρικάλων-Ασπροποτάμου-Αγράφων</i>	<i>209</i>
1) Ιερεμίας Β΄ ο Τρανός (1536-1594)	209
2) Νικηφόρος Παράσχος Καντακουζηνός (1537-1599)	210
3) Δαμασκηνός Στουδίτης (αρχές ΙΣΤ΄ αι.-1577)	210
4) Ματθαίος μοναχός, διδάσκαλος Τρίκκης (ΙΣΤ΄ αι.)	211
5) Διονύσιος Λαρίσης-Τρίκκης ο Φιλόσοφος (1541-1611) ..	211
6) Σεραφείμ Φαναρίου και Νεοχωρίου (± 1550-1601)	212
7) Αρσένιος Ελασσόνος (1550-1626)	213
8) Ματθαίος Β΄ Κων/πόλεως ο εκ Κλεινοβού (ΙΣΤ΄-ΙΖ΄ αι.) .	215
9) Αρσένιος ο Γραικός (1609-μετά το 1666)	216
10) Ευγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός (1590/1600-1682)	217
11) Αναστάσιος Γόρδιος (1654-1729)	219
12) Αθανάσιος Λιοντάρης (ΙΖ΄ αι.)	221
13) Ζαχαρίας ο εκ Φαρσάλων φιλόσοφος και διδάσκαλος (1655- ;)	221
14) Αβακούμ μοναχός (ΙΖ΄ αι.)	222
15) Αναστάσιος Παντοδύναμος (; - 1703)	222
16) Διονύσιος Δ΄ Μουσελίμης (αρχές ΙΖ΄ αι.-1696)	222
17) Νικόλαος Μυροκοβίτης (ΙΖ΄/ΙΗ΄ αι.)	223
18) Καλλίνικος Β΄ Κων/πόλεως (1630-1702)	223
19) Παρθένιος ιερομόναχος, διδάσκαλος Τρίκκης (ΙΖ΄ αι.) ..	224
20) Αναστάσιος Παπαβασιλόπουλος (ΙΖ΄/ΙΗ΄ αι.)	224
21) Νικόλαος Τζαρτζούλης (1706/10-1773)	225
22) Κωνσταντίνος Β΄ Τρίκκης (ΙΗ΄ αι.)	227
23) Νικόλαος Καρατζάς (ΙΗ΄ αι.)	228
24) Ευστάθιος Τρικκαίος ο Νοσημάχος (ΙΗ΄ αι.)	228
25) Παρθένιος Σταγών (αρχές ΙΗ΄ αι.-1784)	228
26) Κωνσταντίνος Καραϊωάννης ο ιατροφιλόσοφος (ΙΗ΄ αι.) .	229
27) Θεοφάνης Φουρναίος (1701/5-1784)	231
28) Σέργιος Μακρραίος (± 1735-1816)	231
29) Ιωάννης Δημητριάδης Αγραφιώτης (αρχές ΙΗ΄ αι.- μετά το 1803)	232
30) Κύριλλος ο εκ Φουρνά (1720/30-1805)	233
31) Κύριλλος ο εξ Αγράφων (±1735-±1815)	233
32) Ιωσήφ αρχιμανδρίτης ο εκ Φουρνά (± 1730-1817)	234

33) Ιωσήφ Φουρνιώτης (; - μετά το 1813)	234
34) Θεόδωρος Αναγνώστης (± 1740-1813)	234
35) Δοσίθεος Παναγιωτίδης (1762-1842)	235
36) Γεώργιος Τριανταφύλλου (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	235
37) Κωνσταντίνος Ζαχαρόπουλος ο Νοσημάχος (1768-1826) .	236
38) Άνθιμος Παπάς, Τρικκεύς (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	236
39) Γαβριήλ Β΄ Τρίκκης (μέσα ΙΗ΄ αι.-1827)	237
40) Δοσίθεος Κόμας, Τρικκεύς (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	237
41) Χρυσάνθος, μοναχός Σταγών (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	237
42) Γεράσιμος, διδάσκαλος ο εκ Τρίκκης (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	238
43) Παΐσιος Σταγών, Συληβρίας και Φιλιππουπόλεως (; -1822)	238
44) Πολυζώης, ιερέυς οικονόμος Τρικκεύς (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	239
45) Δημήτριος Χατζηπολυζώης (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	239
46) Βασίλειος Κοντόπουλος (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	240
47) Ιερόθεος Α΄ Αλεξανδρείας (1757-1845)	240
48) Διονύσιος Πύρρος ο Θετταλός (1774-1853)	240
49) Ιωακείμ Πύρρος ο Θετταλός (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	244
50) Αριστείδης Παπάς (1783-1821)	244
51) Παναγιώτης Τρικκεύς (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	245
52) Χριστόδουλος Τρικκεύς (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	245
53) Κωνσταντίνος Εσιώτης Τρικκεύς (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	246
54) Θεόδωρος Ράγκος (; -1852)	246
55) Διονύσιος ιατρός Ασπροποταμίτης(±1795-1863)	246
56) Δωρόθεος Σχολάριος(1812-1889)	247
57) Ευθύμιος Οικονομίδης Τρικκεύς (αρχές ΙΘ΄ αι. - 1888) ...	251
58) Άλλοι Δυτικοθεσσαλοί δάσκαλοι και λόγιοι (Αμβρόσιος Τρίκκης-Αντώνιος ιερέυς-Γεώργιος Στεργιόπουλος-Γρηγόριος, ιερομόναχος ο εκ Τρίκκης-Διονύσιος Πουρής-Νικόλαος Χατζητριανταφύλλου Τρικκεύς - Χρηστάρης Ράγκος-Δημήτριος Παπαστεργίου-Δημήτριος Τρικκεύς-Ιάκωβος Τρικκεύς-Πολύβιος Τρικκεύς-Ρίζος εκ Τρίκκης)	252
<i>2. Από την περιοχή Λαρίσης-Τυρνάβου-Ολύμπου-Όσσας</i>	<i>254</i>
1) Αλέξανδρος Ελλάδιος (1687-μέσα ΙΗ΄ αι.)	254
2) Θεόδωρος Τυρναβίτης (ΙΖ΄/ΙΗ΄ αι.)	255
3) Αλέξανδρος Τυρναβίτης (1711-1761/70)	255
4) Ιωάννης Κοντός-Σπαρμιώτης (ΙΗ΄ αι.)	256
5) Μεθόδιος Ολυμπιώτης (ΙΗ΄ αι.)	256
6) Παχώμιος Τυρναβίτης, μοναχός (ΙΗ΄ αι.)	256
7) Παναζής Τυρναβίτης (± 1720-1795)	257

8) Γεώργιος Ιωάννου (; - 1797)	257
9) Ματθαίος Τυρναβίτης, ιερομόναχος (; -1797)	257
10) Διονύσιος Πλαταμώνος (; -1793)	258
11) Άνθιμος Ολυμπιώτης (1737-1794)	258
12) Βησσαρίων ο εκ Ραφάνης (± 1738- ;)	259
13) Δανιήλ, πρωτοψάλτης Λαρίσης (ΙΗ΄ αι.)	259
14) Ιωάννης Δημητριάδης Πέζαρος (1749-1806)	259
15) Σπυρίδων Ασάνης (1749-1835)	261
16) Στέφανος Σταμκίδης (± 1755-1833;)	262
17) Στέφανος Δούγκας (± 1765-1829)	263
18) Ζήσης Κάβρας ή Κάβουρας (± 1765-1844)	264
19) Ζήσης Δημητρίου (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	265
20) Αλέξανδρος Ευθυμιάδης (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	266
21) Δημήτριος Αλεξανδρίδης (± 1784-1851)	266
22) Ιωνάς Σπαρμιώτης (± 1750-1824/5)	266
23) Κωνσταντίνος Κούμας (1777-1836)	267
24) Γεώργιος Ζαχαριάδης (1778-μετά το 1834)	272
25) Δημήτριος Παναγ. Γοβδελάς (1780-μετά το 1830)	273
26) Μιχαήλ Παναγ. Γοβδελάς (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	275
27) Ζήσης Δαούτης(ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	276
28) Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων (1780-1857) ..	276
29) Ιωάννης Οικονόμου Λαρισσαίος Λογιώτατος (1783-1842)	282
30) Θεόκλητος Φαρμακίδης (1784-1862)	283
31) Στέφανος Οικονόμος (1786-1831)	285
32) Ιωάννης Λεονάρδος (τέλος ΙΗ΄ αι.-μετά το 1836)	286
33) Δημήτριος Κωνσταντίνου (± 1790-1855/65)	286
34) Δημήτριος Ι. Πέζαρος Οικονομίδης (1791-μετά το 1830) .	287
35) Αλέξανδρος Ι. Πέζαρος Οικονομίδης (1797-1867)	287
36) Σοφοκλής Κων. Οικονόμος (1808-1877)	288
 3. Από την περιοχή Πηλίου-Βελεστίνου-Αλμυρού	290
1) Νικόδημος Μαζαράκης ο Φεραίος ή Θεσσαλός (; -1682) .	290
2) Καλλίνικος Δ΄ Κων/πόλεως, Ζαγοραίος (1713-1792)	290
3) Κων/νος Ι. Τριανταφυλλίδης ή Λογιώτατος (± 1720-1775/6)	292
4) Διονύσιος Ζαγοραίος (ΙΗ΄ αι.)	292
5) Δημήτριος ο εκ Δημητριάδος (ΙΗ΄ αι.)	292
6) Νικόλαος Κασσαβέτης (±1755-1832;)	293
7) Νικόλαος Ζαγοραίος (; - μετά το 1812)	293
8) Δημήτριος-Δανιήλ Φιλιππίδης (± 1750-1832)	293

9) Γρηγόριος Κωνσταντάς (1750-1844)	297
10) Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798)	299
11) Άνθιμος Γαζής (1758-1828)	302
12) Ζήσης Θεοδοσιάδης Παχάρνικος (1761-1849)	306
13) Δανιήλ Μάγνης, ο Αγιολαυρεντίτης (1769-1856)	306
14) Στέφανος Κομμητάς (1770-1833)	306
15) Θεόδωρος Αφεντούλης (1824-1893)	307
16) Νικόλαος Γεωργιάδης (1830-1923)	308
4. Διάφοροι	309
1) Δημήτριος Β΄ Λαρίσης (ΙΣΤ΄ αι.)	309
2) Διονύσιος ιερομόναχος εκ Ραψάνης (ΙΗ΄ αι.)	309
3) Διονύσιος ιεροδιάκονος (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)	309
4) Διονύσιος ο εξ Αγράφων (1670-1745/6)	309
5) Ιάκωβος Λαρίσης (ΙΖ΄ αι.)	310
6) Ιωαννίκιος Δημητριάδης (ΙΖ΄/ΙΗ΄ αι.)	310
7) Ιώσηπος ιεροδιάκονος (ΙΗ΄ αι.)	310
8) Κωνσταντίνος Θετταλός (ΙΗ΄ αι.)	310
9) Νικόλαος Αγραφιιώτης (ΙΗ΄ αι.)	310
Β. ΠΙΝΑΚΕΣ ΘΕΣΣΑΛΩΝ ΔΑΣΚΑΛΩΝ ΚΑΙ ΛΟΓΙΩΝ	311
1. Θεσσαλοί καθηγητές στις ακαδημίες Βουκουρεστίου και Ιασίου	311
2. Θεσσαλοί μαθητές στις ακαδημίες Βουκουρεστίου και Ια- σίου	312
3. Οι Θεσσαλοί λόγιοι ως συνδρομητές σε επιστημονικά βιβλία κατά την εποχή της ακμής του Νεοελληνικού Διαφωτισμού (1800-1820)	313
Γ. ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑ- ΤΙΑ	326
ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	330
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
ΚΕΙΜΕΝΑ	335
ΠΙΝΑΚΕΣ	401
ΧΑΡΤΕΣ	449
ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ	453
SUMMARY	457
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	463

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
Του Δ.Σ. του Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρικάλων

*Η διδακτορική διατριβή του προέδρου του Συνδέσμου μας Θεοδώρου Α. Νημά με τίτλο **Η Εκπαίδευση στη Δυτική Θεσσαλία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Συμβολή στη μελέτη του Θεσσαλικού Διαφωτισμού**, η οποία εγκρίθηκε με "άριστα" από το Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, έρχεται, με μεγάλη μας χαρά, να προστεθεί τώρα στα σημαντικά βιβλία της σειράς "Κείμενα και Μελέτες".*

Η σκοτεινή και ελλιπή πλευρά της Ελληνικής Ιστορίας της περιόδου της Τουρκοκρατίας και ιδιαίτερα σ' ό,τι αφορά στην εκπαίδευση, που έλαβε χώρα στη Δυτική Θεσσαλία, με την παρούσα μελέτη ερευνάται πλέον συστηματικά.

Η εργασία αυτή του Θ. Νημά καθιστά δυνατή την προσέγγιση του αναγνώστη σε άγνωστες πτυχές της εκπαιδεύσεως στην περιοχή μας κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας, καθώς φέρνει στο φως ένα πρωτογενές υλικό και, συγχρόνως, αξιοποιεί τα μέχρι τώρα σχετικά δημοσιεύματα.

Οι πληροφορίες για λειτουργία σχολείων στη Δυτική Θεσσαλία, που περιέχονται στο βιβλίο, είναι πάρα πολλές και καταδεικνύουν την ασίγηστη επιθυμία του Έλληνα να μορφωθεί και να διατηρήσει στη μνήμη του τα πολιτιστικά και εθνικά του εχέγγυα κατά την πιο δύσκολη ιστορική του διαδρομή. Κυρίως οι αναφορές για την ίδρυση σχολείων και τη δράση των φωτισμένων Θεσσαλών δασκάλων της εποχής αυτής δίνουν μια άλλη θεώρηση στην ιστορία του Θεσσαλικού Διαφωτισμού, ο οποίος, όπως αποδεικνύεται, υπήρξε πράγματι ο κορμός του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Φ.Ι.ΛΟ.Σ. αισθάνεται ικανοποίηση, που με την έκδοση αυτή παρουσιάζει στο κοινό ένα άρτιο επιστημονικό σύγγραμμα, το οποίο πλουτίζει όχι μόνο τη θεσσαλική βιβλιογραφία, αλλά

και την εν γένει ελληνική βιβλιογραφία της περιόδου της Τουρκοκρατίας στην Ελλάδα.

Τρίκαλα, 9 Ιουνίου 1994

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Φ.Ι.ΛΟ.Σ.

Ηλίας ΚΕΦΑΛΑΣ, *αντιπρόεδρος*
Ευαγγελία ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ, *γεν. γραμματέας*
Καλλιόπη ΜΠΑΛΑΤΣΟΥΚΑ, *ειδ. γραμματέας*
Ιωάννης ΚΑΡΑΣΙΩΤΟΣ, *ταμίας*
Βασιλική ΧΗΡΑ, *μέλος*
Θεόδωρος ΚΛΙΑΦΑΣ, *μέλος*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διατριβή έχει ως αντικείμενο αφ' ενός τη μελέτη της εκπαιδευσεως στη Δυτική Θεσσαλία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας με βάση, κυρίως, πρωτογενές υλικό, και αφ' ετέρου την εκ νέου θεώρηση και αξιοποίηση όλων των μέχρι σήμερα δημοσιευμάτων των σχετικών με την εκπαίδευση σε ολόκληρη τη Θεσσαλία.

Προηγείται μια σύντομη επισκόπηση της εκπαιδευτικής κινήσεως στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και σ' όλο τον χώρο, όπου είχε απλωθεί ο Ελληνισμός κατά την εν λόγω περίοδο, και ακολουθεί μια συνοπτική εξέταση της εκπαιδευτικής κινήσεως σε ολόκληρη τη Θεσσαλία, ώστε να φανεί η όλη συμβολή του διαμερισματος αυτού στον Νεοελληνικό Θρησκευτικό Ουμανισμό και Διαφωτισμό, αλλά και να γίνει η σχετική σύγκριση με όσα εκτενώς εξιστορούνται παρακάτω.

Το κύριο μέρος της μελέτης αναφέρεται στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες, οι οποίες έλαβαν χώρα στη Δυτική Θεσσαλία και που εν πολλοίς είναι άγνωστες όχι μόνο στο ευρύ κοινό, αλλά και στο ειδικό. Με τα στοιχεία που παρατίθενται, ελπίζω ότι η προσφορά της Δυτικής Θεσσαλίας στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό θα επανεκτιμηθεί και θα τοποθετηθεί στην πρέπουσα θέση. Αρκετά από όσα πιστεύουμε έως σήμερα για την πνευματική επίδοση των επί μέρους τμημάτων της Θεσσαλίας, νομίζω ότι πρέπει να αναθεωρηθούν.

Και από την άποψη αυτή φρονώ ότι η παρούσα διατριβή αποτελεί μια προσφορά στην ελληνική βιβλιογραφία.

Για την εκπόνηση της εν λόγω μελέτης ως εναίσιμης διδακτορικής διατριβής θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω θερμώς:

-Τους καθηγητές του Τομέα Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ.Ιωάννη Μαρκαντώνη και κ.Θεόδωρο Παπακωνσταντίνου, οι οποίοι με ιδιαίτερο ενδιαφέρον επόπτευσαν τη σύνταξή της και με τις εύστοχες και πολύτιμες υποδείξεις, καθώς και τις επιστημονικές παρατηρήσεις τους συνετέλεσαν στην αρτιότερη εμφάνισή της.

-Τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ.Κωνσταντίνο Βακαλόπουλο, ο οποίος επόπτευσε το ιστορικό μέρος της διατριβής και με τις υποδείξεις του συνέβαλε στην ιστορική πληρότητά της.

-Τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ.Νίκη Παπατριανταφύλλον-Θεοδωρίδη και κ. Αθανάσιο Καραθανάση, οι οποίοι έθεσαν στη διάθεσή μου πολύτιμα βιβλία και άλλα στοιχεία, χωρίς τα οποία θα ήταν αδύνατη η ολοκλήρωση της εργασίας.

-Τον τ. γενικό επιθεωρητή Μ.Ε. κ. Αχιλλέα Λαζάρου, ο οποίος όχι μόνο στάθηκε η αφορμή για το ξεκίνημά της, αλλά και σ' όλη την πορεία της υπήρξε πολύτιμος σύμβουλος και συμπαροστάτης.

-Τον σεβασμιότατο μητροπολίτη Τρίκκης και Σταγών κ. Αλέξιο, ο οποίος με ιδιαίτερη αγάπη έθεσε στη διάθεσή μου το αρχείο της Ιεράς Μητροπόλεως του και διευκόλυνε τις έρευνές μου.

-Τους Καθηγουμένους των Ιερών Μονών Βαρλαάμ Μετεώρων π. Ισίδωρο Τσιατά και Δουσίκου π. Ιγνάτιο Πούτο, οι οποίοι έθεσαν στη διάθεσή μου τα πολύτιμα χειρόγραφα των Ιερών Μονών τους και μου προσέφεραν κάθε δυνατή βοήθεια. Επίσης τον ιερομόναχο της Μονής Δουσίκου π. Βησσαρίωνα Καραμίντζιο για την ποικιλότητα βοήθειά του.

-Τον Διευθυντή του κέντρου Ερεύνες του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών κ. Δημήτριο Σοφιανό, ο οποίος με διευκόλυνε τα μέγιστα στη μελέτη των αποκεμμένων στην Ακαδημία Αθηνών χειρογράφων των μονών Μετεώρων και Δουσίκου, καθώς και για την εν γένει πολύτιμη βοήθειά του.

-Τον επ. καθηγητή της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών κ. Φώτιο Δημητρακόπουλο για την όλη βοήθειά του.

-Τον διδάκτορα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Μιχάλη Τρίτο, καθώς και τους Καρδιτσιώτες ιστοριοδίφες κκ. Νικ. Καραφύλλη και Βασ. Μαγόπουλο για την παροχή πολύτιμων στοιχείων.

-Την κ. Ελένη Ζήκα, για την πολύτιμη βοήθειά της στη μεταγραφή των χειρογράφων κωδίκων.

-Τις καθηγήτριες ξένων γλωσσών κ. Χριστίνα Καραζουρνα-Νίτσα, κ. Αλίκη Λιακοπούλου-Ράγκου, κ. Χριστίνα Furness-Ρουσιαμάνη, κ. Φωτεινή Παπαχρήστου και δ. Μαρία Λαμπρίδη, οι οποίες με τη μεταφραστική τους βοήθεια μού έδωσαν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσω πολύτιμη ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

-Τέλος, τη γενική γραμματέα του Φιλολογικού, Ιστορικού, Λογοτεχνικού Συνδέσμου(Φ.Ι.ΛΟ.Σ.) Τρικάλων - φιλόλογο κ. Ευαγγελία Γουγουλάκη-Ζιώζια, η οποία είχε την ευγενή καλοσύνη να μελετήσει τα χειρόγραφα της εργασίας μου αυτής και να προβεί στις αναγκαίες διορθώσεις και βελτιώσεις. Για όσα λάθη και αβλεψίες παρέμειναν η ευθύνη είναι αποκλειστικά δική μου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*

Α.ΠΗΓΕΣ

- ΑΝΩΝΥΜΟΥ, *Ελληνική Νομαρχία* ΑΝΩΝΥΜΟΥ του Έλληνο, *Ελληνική Νομαρχία ήτοι Λόγος περί Ελευθερίας*, Αθήνα, Κάλβος, 1973.
- ΑΡΧΕΙΟ. *Μητρ. Τρίκκης* ΑΡΧΕΙΟ *Μητροπόλεως Τρίκκης και Σταγών.*
- ΑΡΧΕΙΟ *Μ. Δουσίκου* ΑΡΧΕΙΟ *Μονής Δουσίκου.*
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ.,
Πηγές ΙΝΕ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Αποστόλου Ε., *Πηγές της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού. 1(1204-1669)* Θεσσαλονίκη, Α.Π.Θ., 1965, 2(1669-1812), Θεσσαλονίκη, Ε.Μ.Σ., 1977.
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ.,
Πηγές Ιστορίας Μακεδονίας ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Αποστόλου Ε., *Πηγές της Ιστορίας της Μακεδονίας 1354-1833*, Θεσσαλονίκη 1989.
- ΒΕΗ, *Χειρόγραφα Βαρλαάμ* .. ΒΕΗ, Νίκου Α., *Τα Χειρόγραφα των Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων κωδίκων των αποκειμένων εις τας μονάς των Μετεώρων εκδιδόμενος εκ των καταλοίπων Νίκου Α. Βέη, τ. Β΄. Τα Χειρόγραφα της Μονής Βαρλαάμ*, [Επιμέλεια Δ. Ζ. Σοφριανός], Αθήνα 1984 [Έκδοση Κ.Ε.Μ.Ν.Ε. της Ακαδημίας Αθηνών].
- ΒJÖRNSTAHL, *Οδοπορικό* ... ΒJÖRNSTAHL, J.J., *Το οδοπορικό της Θεσσαλίας 1779*. Μετάφραση, προλεγόμενα, σημειώσεις Μεσεβρινός, Θεσσαλονίκη, Τα τετράδια του Ρήγα, 1979.

Δεν μνημονεύονται συνήθως όσα δημοσιεύματα αναφέρονται άπαξ. Πλήρης μνεία τους γίνεται στον οικείο τόπο.

ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ.,

Επιστολές Ευγενίου ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ του Αιτωλού, *Επιστολές*. Κριτική έκδοση-Επιμέλεια: Ι.Ε. Στεφανής - Νίκη Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Θεσσαλονίκη 1992 [ΕΕΦΣ ΑΠΘ, Περ. Β' -Τεύχος Τιμή. Φιλολογίας, Παράρτημα αρ.1].

ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν.,

Κώδ. Τρίκκης ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν.Κ., *Κώδικας Τρίκκης*, Αθήνα 1980.

ΓΟΡΔΙΟΥ, Βίος Ευγ.

Ιωαννουλίου ΓΟΡΔΙΟΥ, Αναστασίου, "Βίος Ευγενίου Ιωαννουλίου του Αιτωλού", *Νέος Ελληνομνήμων*, 4(1907) 27-82.

ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ-ΖΙΩΖΙΑ,

Ενθυμήσεις ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ-ΖΙΩΖΙΑ, Ευαγγελίας, "Αξιοσημείωτα ιστορικά γεγονότα και άλλα συμβάντα στην περιοχή Τρικάλων κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, όπως μαρτυρούνται από διάφορες ενθυμήσεις", *Τρικαλινά*, 13(1993) 227-275.

GAIDAGIS, *Catalogul grecești*.

GAIDAGIS, Nicos, *Catalogul Cartilor grecești*, Iasi 1978 [Biblioteca Centrală Universitară "M. Eminescu". Serviciul Bibliografic].

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, Περί

Παιδείας ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, Απ. Β., *Κείμενα-Πηγαί της Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασεως. Σειρά τρίτη: Τα περί Παιδείας, Α-Γ*, Αθήνα 1968.

ΔΩΡΟΘΕΟΥ, Έργα

..... ΔΩΡΟΘΕΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ μητροπολίτου π. Λαρίσης, *Έργα και Ημέραι ήτοι εκλογή αλληλογραφίας περί των υπ' αυτού σουσάντων και προκισθέντων Σχολείων και δωρεών μετ' ενεστώσης συντόμου στατιστικής και περιγραφής των επαρχιών Σωζοναγαθουπόλεως και Δημητριάδος, ων προτάσεται πρόλογος μετά και αναλέκτων κατά προτροπήν αξιοτίμων φίλων και επίμονον αίτησιν πεφιλημένων πατριωτών, προς γνώσιν των αγνοούντων και υπόμνησιν τοις το κλέος της Εκκλησίας και του Έθνους επιζητούσιν*. Εν Αθήναις 1877.

ΕΛΛΑΔΙΟΥ, *Status praesens* ..

HELLADII, Alex., *Status Praesens Ecclesiae Graecae*, Νυρεμβέργη 1714.

ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, Έκθεσις

..... "Έκθεσις της Εκπαιδευτικής Επιτροπής Περί της Καταστάσεως της Παιδείας εν ταις επαρχίαις της Οθ. Αυτοκρατορίας", *Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος*, 8(1873-74) 252-268.

Ερμής ο Λόγιος

..... *Ερμής ο Λόγιος ή Φιλολογικάί Αγγελίαί. Τ. Α' -ΙΑ'*, Βιέννη 1811-1821.

- HEUZEY, *Οδοιπορικό* HEUZEY, Λέον, *Οδοιπορικό στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία το 1858*. Μετάφραση: Χρίστος Ι. Δημητρούλοπουλος, Σχόλια-Επιμέλεια: Θεόδωρος Α. Νημάς, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη, 1991 [Φ.Ι.ΛΟ.Σ - Σειρά: Κείμενα και Μελέτες, αρ.4].
- ZABIPA, *Νέα Ελλάς* ZABIPA, Γεωργίου, *Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν Θέατρον*, Αθήνα 1872.
- KOYMA, *Ιστορίαι, τ. ΙΒ'* KOYMA, Κ.Μ., *Ιστορίαι των ανθρωπίνων πράξεων. Από αρχαιοτάτων χρόνων έως των ημερών μας, τ. ΙΒ'*, Βιέννη 1832.
- ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ ΚΩΔΙΚΑΣ ΜΟΝΗΣ ΒΑΡΛΑΑΜ ΜΕΤΕΩΡΩΝ, αρ. 287. [Κώδικας Ι. Μητροπόλεως Τρίκκης των ετών 1828 έως 1865]
- ΚΩΔΙΚΑΣ ΔΟΥΣΙΚΟΥ [ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ] ΚΩΔΙΚΑΣ ΜΟΝΗΣ ΔΟΥΣΙΚΟΥ, αρ.59.
- ΚΩΔΙΚΑΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΩΔΙΚΑΣ [ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ] ΕΘΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ, αρ. 1472.
- ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ ΚΩΔΙΚΑΣ [ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΚΚΗΣ] ΕΘΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ, αρ. 1471.
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *Χωρογραφία* ΘΩΜΑ, Γιώργου, *Η ανέκδοτη Χωρογραφία της ανατ. Θεσσαλίας από το Γρηγόριο Κωνσταντά. Ένα χειρόγραφο του 1838*, Βόλος 1991.
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, *Λεξικόν* Γεωργίου ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ εξ Ιωαννίνων, *Λεξικόν Τετράγλωσσον, Περιέχον δηλαδή τας τέσσαρας ταύτας διαλέκτους, Ελληνικήν, πεζήν, ήτοι απλήν Γραικικήν, Λατινικήν και Ιταλικήν...*, Βενετία 1757.
- LEAKE, *Θεσσαλία* LEAKE, William, *Η Θεσσαλία (1805-1810)*. Μετάφρασις Αιδ. Γεωργίου Δ. Στάθη, Βόλος 1969.
- ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, *Χωρογραφία* ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, Ιωάννου-Αναστασίου, *Νεωτάτη της Θεσσαλίας Χωρογραφία*. Εισαγωγή-Σχόλια-Επιμέλεια: Κ. Σπανός, Λάρισα, Θετταλός, 1992.
- Νεολόγος Εφημερίδα Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως.
- ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ι., *Επιστολαί* ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ιωάννου... Λαρισσαίου, *Επιστολαί διαφόρων Ελλήνων λογίων, ανωτάτων κληρικών, Τούρκων διοικητών, εμπόρων και εσαφίων (1759-1824)*. Ανέκδοτος χειρόγραφος κώδικας. Μεταγραφή, Παρακολούθηση, Πρόλογος Γιάννη Α. Αντωνιάδη. Φιλολογική παρουσίαση-Μελέτη-Πίνακες Μ. Μ. Παπαϊωάννου, Αθήνα, Αντωνιάδης, 1964.

- ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Κ.,
Αλληλογραφία. Κωνσταντίνου ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ του εξ Οικονόμων, *Αλληλογραφία, τ. Α' (1802-1817)*. Επιμέλεια: Κώστας Λάμπρας-Ρόδη Σταμούλη, Αθήνα 1989 [Ακαδημία Αθηνών-Κ.Ε.Μ.Ν.Ε.].
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑ-
 ΜΕΩΣ, *Συμβολαί* ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Α., "Συμβολαί εις την ιστορίαν της Νεοελληνικής Φιλολογίας. Μέρος πρώτον περιλαμβάνον επιστολάς λογίων ανδρών της ΙΣ' και ΙΖ' εκατονταετηρίδος", *ΕΦΣΚ*, 17 (1882-83), Κωνσταντινούπολις 1886, σσ .50-93.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑ-
 ΜΕΩΣ, *Σημειώματα* ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Αθαν., "Θεσσαλικά σημειώματα", *Τρικαλινά*, 9(1989) 101-106.
- ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ-
 ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ, *Συλλογή*
Επιστολών ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ-ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ, Νίκης, "Μία συλλογή επιστολών του Ευγενίου Γιαννούλη και άλλων λογίων του 17ου αι.", *Ελληνικά*, 24(1971)65-93.
- ΠΥΡΡΟΥ, *Περίηγησις* ΠΥΡΡΟΥ, Διονυσίου, *Περίηγησις ιστορική και βιογραφία Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού ιατροδιδασκάλου και πατριαρχικού αρχιμανδρίτου και ιππότη του βασιλικού τάγματος του Σωτήρος. Εν αις προσετέθη Και η καταγραφή της πόλεως των Αθηνών, και της ευρεθείσης αγίας εικόνας της Ευαγγελιστρίας και των θαυμάτων αυτής*, Αθήνα 1848.
- ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ολυμπιώτισσα* ΣΚΟΥΒΑΡΑ, Εναγγ. Α., *Ολυμπιώτισσα. Περιγραφή και ιστορία της μονής-Η βιβλιοθήκη και τα χειρόγραφα-Κατάλογος των κωδίκων-Αναγραφαί και χρονικά σημειώματα-Ακολουθία Παναγίας Ολυμπιωτίσσης - Έγγραφα εκ του Αρχείου της μονής (1336-1900)*, Αθήνα 1967 [Ακαδημία Αθηνών-Κ.Ε.Μ.Ν.Ε.].
- ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Μηλιώτικη Σχολή* ΣΚΟΥΒΑΡΑ, Βαγγέλη, "Σελίδες από την ιστορία της Μηλιώτικης Σχολής", *Ηώς*, Έτος 9ον, αρ.92-97(1966) 241-255+19 Πίν.
- ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *Χειρόγραφα*
Αγ. Στεφάνου ΣΟΦΙΑΝΟΥ, Δημ. Ζ., *Τα Χειρόγραφα των Μετεώρων, τ. Γ'. Τα Χειρόγραφα της Μονής Αγίου Στεφάνου*, Αθήνα 1986 [Έκδοση του Κ.Ε.Μ.Ν.Ε. της Ακαδημίας Αθηνών].

- ΣΠΑΘΗ, *Υπόμνημα*. ΣΠΑΘΗ, Νικολάου Κ., "Υπόμνημα περί των δημοτικών σχολείων του νομού Τρικάλων", Υπουργείον Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, *Εκθέσεις των κατά το 1883 προς επιθεώρησιν των δημοτικών σχολείων αποσταλέντων εκτάκτων επιθεωρητών*, Αθήνα 1885.
- ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, *Δοκίμιον* ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, Ιωάννου, *Δοκίμιον Ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας*, Αθήνα 1971 [Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, αρ.5].
- ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ,
Γεωγραφία ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ, Δανιήλ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, Γρηγορίου, *Γεωγραφία Νεωτερική περί της Ελλάδος*, Αθήνα, Ερμής, 1970.
- ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ,
Αθ. Λιοντάρης ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, Δήμητρας, "Ο λόγιος και διδάσκαλος Αθανάσιος Λιοντάρης (ΙΖ' αι.) και η ανέκδοτη αλληλογραφία του", *Τρικαλινά*, 13(1993) 69-104.

B. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- ΑΒΕΡΩΦ, *Κουτσοβλαχικό Ζήτημα* ΑΒΕΡΩΦ-ΤΟΣΙΤΣΑ, Ευαγγέλου Α., *Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος*, Αθήνα 1948 [3η έκδοση, Τρίκαλα 1992 - Φ.Ι.ΛΟ.Σ. - Σειρά: Κείμενα και Μελέτες, αρ. 1].
- ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, *Συμβολή* ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, Ελένης, "Συμβολή στην ιστορία της οικονομικής, κοινωνικής και εκπαιδευτικής ζωής της Λάρισας κατά την Τουρκοκρατία", *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, 3(1990) 255-332.
- ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Συμβολή επισκοπής Πέτρας* ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, Αθ., "Η συμβολή της επισκοπής Πέτρας εις τα εθνικά και εκπαιδευτικά προβλήματα του Ελληνισμού της περιοχής Ολύμπου (1810-1896)", *Μακεδονικά*, 14(1974) 64-84.
- ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ,
Βιβλιοκρισία ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, Αθ., "Ε. Γκούμα, Λιβάδι, Γεωγραφία, Ιστορική Λαογραφική Επισκόπησις, Λιβάδι 1973, σελ. 220 και Ιω.Συνεφάκη, Λιβάδι, η πατρίδα του Γεωργάκη Ολυμπίου, Κατερίνη 1973, σελ. 136", *Βιβλιοκρισία, Μακεδονικά*, 15(1975) 401-406.

- ΑΓΓΕΛΟΥ, *Αθωνιάδα* ΑΓΓΕΛΟΥ, Άλκη, "Το χρονικό της Αθωνιάδας", *Νέα Εστία*, Χριστούγεννα 1963, σσ. 84-105. [Αναδημοσίευση στον τόμο *Των Φώτων*, Αθήνα, Ερμής, 1988, σσ.111-132].
- ΑΓΓΕΛΟΥ, *Κατάσταση παιδείας* ΑΓΓΕΛΟΥ, Άλκη, "Η κατάσταση της παιδείας στις υπόδουλες ελληνικές χώρες", στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι'*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1974, σσ. 366-367, 377-379.
- ΑΓΓΕΛΟΥ, *Η εκπαίδευση* ΑΓΓΕΛΟΥ, Άλκη, "Η εκπαίδευση [1669-1821]", στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΑ'*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1975, σσ.306- 328.
- ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ, *Σχολεία Αγιάς* ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ, Δημήτρη Κ., "Δάσκαλοι και σχολεία στην επαρχία της Αγιάς. 1700-1881", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 5(1983) 65-72.
- ΑΔΑΜΟΥ, *Τσαριτσάνη* *Η Τσαριτσάνη*, Επιμέλεια Γιάννη ΑΔΑΜΟΥ, Τσαριτσάνη 1989. Έκδοση Κοινότητας Τσαριτσάνης.
- ΑΔΑΜΟΥ, *Κοκκινοπλός* *Ο Κοκκινοπλός*, Επιμέλεια Γιάννη ΑΔΑΜΟΥ, Κοκκινοπλός 1992.
- ΑΔΑΜΟΥ-ΡΑΠΤΗ, *Λιβάδι* ... ΑΔΑΜΟΥ, Γ.-ΡΑΠΤΗ, Γ., *Το Λιβάδι Ολύμπου στο Μακεδονικό Αγώνα*, Κατερίνη 1993.
- ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ, *Νικηφ.*
Παράσχος ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ, Μητροπολίτη, "Ο σοφός διδάσκαλος και ιερομόναχος Νικηφόρος Παράσχος ο Καντακουζηνός", *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, 20(1936) 7-15, 45-54, 77-82, 125-133.
- ΑΛΕΞΙΟΥ, *Ιστορία Ρεντίνας* .. ΑΛΕΞΙΟΥ, Γιώργου, "Αναδρομή στην ιστορία της Ρεντίνας", *Γνώση και Γνώμη*, 7(1989) 146-158.
- ΑΛΛΑΜΑΝΗ, *Τανζιμάτ* ΑΛΛΑΜΑΝΗ, Έφης, "Το Τανζιμάτ και οι επιπτώσεις του στη ζωή των κατοίκων της Θεσσαλίας", *Θεσσαλικά Χρονικά*, 13(1980) 409-422.
- ΑΛΛΑΜΑΝΗ, *Θεσσαλία* ΑΛΛΑΜΑΝΗ, Έφης, "Η Θεσσαλία στα τελευταία πενήντα χρόνια της τουρκικής κυριαρχίας (1832-1882)", *Πρακτικά Διεθνούς Ιστορικού Συμποσίου "Η τελευταία φάση της ανατολικής κρίσεως και ο Ελληνισμός 1878-1881"*, Αθήνα, Ελληνική Επιτροπή Σπουδών ΝΑ Ευρώπης, 1983, σσ.75-101.
- ΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Αναστ.Γόρδιος* .. ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Ευριπίδη Ηλ., "Ο Αναστάσιος Γόρδιος, η εποχή του και το Ελληνομουσείο των Αγραφών", *Γνώση και Γνώμη*, 7 (1989) 121-134.

- ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ,
Σχολή Βραγγιανών ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ, Γιώργου, "Η Σχολή του Γένους στα Βραγγιανά Αγράφων Ευρυτανίας", *Γνώση και Γνώμη*, 2(1983) 33-34.
- ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή* ... ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, Παναγιώτου, *Βιογραφική Συλλογή Λογίων της Τουρκοκρατίας*. Εισαγωγή- Επιμέλεια: Κ.Θ. Δημαρά, Ιωάννινα, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, 1960.
- ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ιστ. Ελλ.*
Παιδείας ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, Παναγιώτου, *Ιστορία της Ελληνικής Παιδείας παρ' Έλλησιν*, Εισαγωγή-Επιμέλεια: Ε.Ι. Νικολαΐδου, Ιωάννινα, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, 1986.
- ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ,
Περιγραφή ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, Παναγιώτου, *Περιγραφή της Ηπείρου εις μέρη τρία*. Εισαγωγή: Κ.Θ. Δημαρά.Επιμέλεια: Ε.Ι. Νικολαΐδου, Ιωάννινα, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, 1984.
- ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *Θεσσαλία* ΑΡΣΕΝΙΟΥ, Λαζάρου Αρσ., *Η Θεσσαλία στην Τουρκοκρατία*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1984.
- ΑΤΕΣΗ, *Επισκ. Κατάλογοι* ... ΑΤΕΣΗ, Βασιλείου Γ., *Επισκοπικοί Κατάλογοι της Εκκλησίας της Ελλάδος απ' αρχής μέχρι σήμερα*, Αθήνα 1975.
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ.,
ΙΝΕ, τ. Β' ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Αποστόλου Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Τόμος Β'. Τουρκοκρατία 1453-1669. Οι ιστορικές βάσεις της Νεοελληνικής κοινωνίας και οικονομίας*, Θεσσαλονίκη 1976 (2η έκδοση).
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ.,
ΙΝΕ, τ. Γ' ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Αποστόλου Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Τόμος Γ'. Τουρκοκρατία 1453-1669. Οι αγώνες για την πίστη και την ελευθερία*, Θεσσαλονίκη 1968.
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ.,
ΙΝΕ, τ. Δ' ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Αποστόλου Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Τόμος Δ'. Τουρκοκρατία 1669-1812. Η οικονομική άνοδος και ο φωτισμός του Γένους*, Θεσσαλονίκη 1973.
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ.,
Ιστορία Μακεδονίας ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Αποστόλου Ε., *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Θεσσαλονίκη 1968.

ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ.,

Σπουδαστές, ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Αποστόλου Ε., *Οι Έλληνες Σπουδαστές στα 1821*, Θεσσαλονίκη 1978 [Ε.Μ.Σ., Εθνική Βιβλιοθήκη, αρ. 39].

ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Κ.,

Ήπειρος ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Κωνσταντίνου Α., *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. Ήπειρος*, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη, 1992 [Το 5ο κεφάλαιο: Η Ελληνική παιδεία στην Ήπειρο κατά τους ζοφερούς αιώνες της δουλείας (1430-1830), σσ. 255-339].

ΒΑΛΛΗ, Δημ. Γοβδελάς

ΒΑΛΛΗ, Διονυσίου Δ., "Ο λόγιος Δημήτριος Γοβδελάς", *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ. - Νέα Σειρά. Τμήμα Θεολογίας*, 2(1991-1992) 205-226.

ΒΑΜΒΑΚΟΥ, Άγιος

Λαυρέντιος ΒΑΜΒΑΚΟΥ, Σωκρ. Κ., *Ιστορία του χωριού Άγιος Λαυρέντιος του Βόλου*, Αθήνα 1927

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ευγ. Γιαννούλης

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Πάνου Ι., *Ο μεγάλος Διδάσκαλος του Γένους Ευγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός και οι σπουδαιότεροι μαθητές των Σχολών των Αγράφων*, Αθήνα, Βασιλόπουλος, 1985.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Επισκοπή

Αγράφων ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Πάνου Ι., *Η Επισκοπή Λιτζάς και Αγράφων επί Τουρκοκρατίας. Με σύντομη επισκόπηση της ιστορίας της Ευρυτανίας, των μοναστηριών και των σχολών της*, Αθήνα 1960.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Αν. Γόρδιος

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Πάνου Ι., "Ο Αναστάσιος Γόρδιος και το έργο του (1654-1729)", *Θεσσαλικά Χρονικά*, 10(1971) 129-156.

ΒΕΗ, Ιατροί Τρικκάλων

ΒΕΗ, Νίκου Α., "Ιατροί των Τρικκάλων κατά τον ΙΗ'-ΙΘ' αιώνα", *Μετέωρα*, 1(1947) 72-75

ΒΕΗ, Δ. Πύρρος

ΒΕΗ, Νίκου Α., "Ο Διονύσιος Πύρρος ο Θετταλός και το χρυσόβουλλον Κων. Παλαιολόγου", *Θεσσαλική Εστία*, 1(1973) 12-17.

ΒΕΛΚΟΥ, Αργ. Παπαρίζος

ΒΕΛΚΟΥ, Γρηγόρη, *Αργύριος Παπαρίζος (1764-1851)*, Αθήνα 1983.

ΒΛΑΧΑΚΗ, Θεοτόκης

ΒΛΑΧΑΚΗ, Γιώργου Ν., "Ο Νικηφόρος Θεοτόκης και η παιδεία στο θεσσαλικό χώρο. Αναφορές στο έργο του από Θεσσαλούς δασκάλους του γένους", *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση"*, σσ. 111-116.

- ΒΛΑΧΟΥ, *Θεσσαλοί Γιατροί* .. ΒΛΑΧΟΥ, Νικολάου Κ., "Θεσσαλοί Γιατροί (ΙΖ'-ΙΘ' αι.)", *Αρχαίον Θεσσαλικών Μελετών*, 3(1974) 7-74.
- ΒΛΥΤΣΑΚΗ, *Ιστορία* ΒΛΥΤΣΑΚΗ, Κωνστ. Χρ., *Σύντομος Ιστορία της πόλεως Τρικκάλων*(Θεσσαλίας), Αθήνα 1892.
- ΒΟΪΛΑ, *Δ. Πύρρος* ΒΟΪΛΑ, Ιωάννη, "Ο Διονύσιος Πύρρος ο Θετταλός και το έργο του", *Τρικαλινά*, 9 (1989) 201-208.
- ΒΟΥΡΒΕΡΗ, *Γρηγ.*
Κωνσταντάς ΒΟΥΡΒΕΡΗ, Κωνσταντίνου Ι., "Γρηγόριος Κωνσταντάς (1753-1844)", στον τόμο *Μορφάι της Μαγνησίας*, σελ.41-65, Βόλος 1973 [Έκδοση Νομαρχίας Μαγνησίας].
- ΓΑΡΙΔΗ, *Παΐσιος* ΓΑΡΙΔΗ, Μίλτου, "Ο μητροπολίτης Παΐσιος και η βλάχικη επιγραφή του Κλεινοβού: αλφάβητο και εθνικό πρόβλημα", *Ιστορικά*, 2 (1985)183-203.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Πνευματική Κίνησης* ΓΕΔΕΩΝ, Μανουήλ Ι., *Η Πνευματική Κίνησης του Γένους κατά τον ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα*, Αθήνα, Ερμής, 1976.
- ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *Δωρόθεος*
Σχολάριος ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Νίκου, "Σχολείο στα Τρίκαλα στην Τουρκοκρατία και ο Δωρόθεος Σχολάριος", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 5(1983) 4-6.
- ΓΚΙΟΛΙΑ, *Ιστορία Αγράφων* .. ΓΚΙΟΛΙΑ, Μάρκου Α., *Συμβολή στην ιστορία του κοινωνικού και πολιτιστικού χώρου της Ευρυτανίας και των Αγράφων κατά την Τουρκοκρατία*, Αθήνα 1986.
- ΓΚΟΥΜΑ, *Λιβάδι* ΓΚΟΥΜΑ, Ε., *Λιβάδι, Γεωγραφία, Ιστορική Λαογραφική Επισκόπησης*, Λιβάδι 1973.
- ΓΚΟΥΜΑ, *Η παιδεία στο*
Λιβάδι ΓΚΟΥΜΑ, Ελευθ., "Η παιδεία στο Λιβάδι κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 5(1983) 77-80.
- ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ, *Περίπατοι* .. ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ, Έφης, *Περίπατοι στα Τρίκαλα του χτες και...του σήμερα*, Τρίκαλα 1985.
- ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ, *Δωροθέα*
Σχολή ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ, Έφης, "Η Δωροθέα Σχολή των Τρικάλων", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 8(1985) 9-13.
- ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΥ,
Περιήγησις ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, Μιχαήλ Σ., *Περιήγησις εν Ελλάδι, ήτοι γεωγραφική, ιστορική, αρχαιολογική, εμπορική, στατιστική περιγραφή των επισημοτέρων πόλεων του Ελληνικού Βασιλείου, συμπεριλαμβανομένων και των Ηπειρο-Θεσσαλικών Άρτης, Λαρίσης, Τρικκάλων, Τυρνάβου και Βώλου*, Αθήνα 1883.

- ΓΩΓΟΥ, *Βιογραφία Παΐσιου* .. ΓΩΓΟΥ, Κωνσταντίνου, "Αυτόγραφος Βιογραφία Παΐσιου επισκόπου Σταγών, Σηλυβρίας, μητροπολίτου Φιλιππουπόλεως", *Μετέωρα*, 10-14(1960) 42-44.
- ΔΑΛΑΜΑΓΚΑ, *Σκυλόσοφος* .. ΔΑΛΑΜΑΓΚΑ, Δημ.Σ., *Η σπηλιά του Σκυλόσοφου .Ο Λαρίσης Τρίκκης Διονύσιος ο Φιλόσοφος και το Ηπειρωτικό απελευθερωτικό κίνημα του 1611*, Αθήνα, Αστήρ, 1953.
- ΔΗΜΑΡΑ, ΑΛ.,
Μεταρρύθμιση, τ. Α΄ ΔΗΜΑΡΑ, Αλέξη, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια ιστορίας), Α΄(1821-1894)*, Αθήνα, Ερμής, 1977.
- ΔΗΜΑΡΑ, Κ.,
Ν. Διαφωτισμός ΔΗΜΑΡΑ, Κ.Θ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα, Ερμής, 1977.
- ΔΗΜΑΡΑ, Κ. *Ιστορία*
Λογοτεχνίας ΔΗΜΑΡΑ, Κ.Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Αθήνα, Ίκαρος, 4^η 1968.
- ΔΗΜΑΡΑ, Κ., *Κοραΐς* ΔΗΜΑΡΑ, Κ.Θ. [Επιμέλεια], *Ο Κοραΐς και η εποχή του*, Αθήνα χ.χ. [Βασική Βιβλιοθήκη, αρ.9].
- ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ,
Συμβολή ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Φωτίου Αρ., "Συμβολή εις τους καταλόγους Ελλήνων κωδικογράφων", *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, 45(1981-82) 263-312.
- ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ,
Αρσένιος ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Φωτίου Αρ., *Αρσένιος Ελασσόνος (1550-1626). Βίος και έργο. Συμβολή στη μελέτη των μεταβυζαντινών λογίων της Ανατολής. Διδακτορική Διατριβή*. Αθήνα, Imago, 1984.
- ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ,
Ευγ. Γιαννούλης ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Φωτίου Αρ., "Ο Ευγένιος Γιαννούλης και οι σχέσεις του με τα Τρίκαλα", *Πρακτικά Συνεδρίου "Σύναξις Ευγένιος ο Αιτωλός και η εποχή του (Καρπενήσιον, 12-14 Οκτωβρίου 1984)*, σσ. 271-285.
- ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ,
Δωρόθεος Σχολάριος ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Φωτίου Αρ., "Δωρόθεος Σχολάριος: ο ποιήσας και διδάξας", *Τρικαλινά*, 9(1989) 107-121.
- ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ, *Επιστολαί* ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ, Πολυχρόνη Κ., "Ανέκδοτοι επιστολαί Ανθίμου Γαζή και Κωνσταντίνου Κούμα προς τον Friedrich Thiersch", *Θεσσαλικά Χρονικά*, 7-8(1959) 321-354.

- ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ, *Συμβολαί* ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ, Πολυχρόνη Κ., "Συμβολαί εις την ιστορίαν του Ελληνικού τύπου και τυπογραφείων της Βιέννης, 1790-1821", *Θεσσαλικά Χρονικά*, Έκτ. έκδοσις, Αθήνα 1966, σσ. 379-402.
- ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία* .. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, Τρύφωνος Ε., *Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας (Ελληνικά σχολεία από της αλώσεως μέχρι Καποδιστριαί)*, τόμοι Α+Β, Αθήνα 1936.
- ΖΑΒΙΡΑ, *Νέα Ελλάς* ΖΑΒΙΡΑ, Γεωργίου, *Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν Θέατρον*, Αθήνα 1872.
- ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ,
Η παιδεία ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, Νίκου Γρ., *Η παιδεία στην Τουρκοκρατία*, Θεσσαλονίκη, Πουρνάρας, 1983
- ΖΗΣΗ, *Παιδεία Αγράφων*. ΖΗΣΗ, Κώστα Ι., *Η Παιδεία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας στην περιοχή των Αγράφων*, Αθήνα, Βασιλόπουλος, 1990.
- ΖΗΤΡΙΑΔΟΥ, *Γαζής-Κωνσταντάς* ΖΗΤΡΙΑΔΟΥ, Πιπίτσας Χ., *Λόγιοι Θεσσαλοί Κληρικοί κατά την Επανάστασιν. Άνθιμος Γαζής-Γρ. Κωνσταντάς*, Αθήνα Ι.Α.Ε.Θ., 1939.
- ΖΙΩΓΟΥ, *Εκπαίδευση κοριτσιών* ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ, Σιδηρούλας, *Η Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893). Ιστορική εξέλιξη της εκπαιδευτικής θεωρίας και πράξης. Κυριότερες τάσεις και προβλήματα. Διδακτορική Διατριβή*, Θεσσαλονίκη 1983.
- ΖΩΪΔΗ, *Ρήγας Βελεστινλής* ... ΖΩΪΔΗ, Γιώργη, "Ρήγας Βελεστινλής: πάντα ζωντανός-πάντα επίκαιρος", *Διαβάζω*, τεύχ. 235(21-3-1990)44-54.
- ΘΩΜΑ, *Τουρκοκρα. Πήλιο* ΘΩΜΑ, Γιώργου, "Εκπαιδευτικές προσπάθειες στο τουρκοκρατούμενο Πήλιο", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 5(1983) 17-46.
- ΚΑΒΒΑΔΙΑ, *Βιογραφίαι Γορδίου* ΚΑΒΒΑΔΙΑ, Σπ. Α., "Αι βιογραφίαι του Αναστασίου Γορδίου", *Παρνασσός*, 9(1967) 148-152.
- ΚΑΛΑΝΤΖΗ, *Παιδεία στο Πήλιο*. ΚΑΛΑΝΤΖΗ, Κώστα Γ., "Η παιδεία και τα γράμματα στο Πήλιο κατά τα χρόνια της σκλαβιάς", *Θεσσαλικά Χρονικά*, 10(1971) 169-186.
- ΚΑΛΑΝΤΖΗ, *Στέφ. Κομμητάς* ΚΑΛΑΝΤΖΗ, Κώστα, "Στέφανος Κομμητάς. Ο Μεγάλος Δάσκαλος του Γένους(1770-1833)", στον τόμο *Μορφάι της Μαγνησίας*, σσ.147 -157, Βόλος 1973 [Έκδοσις Νομαρχίας Μαγνησίας].

- ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, *Ηπειρώτες* ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, Δημητρίου Γ., "Ηπειρώτες (Ματσουκιώτες) δάσκαλοι στη Ρωσία", *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1988, σσ.251-260.
- ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, *Αγία Παρασκευή* ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, Δημητρίου Γ., *Ο Ιερός Ναός της Αγίας Παρασκευής Τρικάλων*, Τρίκαλα 1990.
- ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, *Τρικ.*
Σύμμεικτα ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, Δημητρίου Γ., "Τρικαλινά Σύμμεικτα", *Μετέωρα*, 44/45(1990-91) 187-88.
- ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, *Εκκλ.*
Γριζάνου ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, Δημητρίου Γ., *Οι Εκκλησίες του Γριζάνου Τρικάλων*, Τρίκαλα 1992.
- CAMARIANO, *Les Académies* CAMARIANO-CIORAN, Ariadna, *Les Académies Princières de Bucarest et de Jassy et leurs Professeurs*, Θεσσαλονίκη 1974 [I.M.X.A., αρ.142].
- ΚΑΝΤΟΥΝΗ, *Βίος*
Δ. Πύρρου ΚΑΝΤΟΥΝΗ, Βασιλείου, "Βίος Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού", *εφ.Πρωινός Λόγος* (Τρικάλων), των 3, 4, 5, 6/5/1989.
- ΚΑΡΑ, *Φυσικής Απάνθισμα* ... ΚΑΡΑ, Γιάννη, "Φυσικής Απάνθισμα: Ένα σημαντικό έργο του ελληνικού "Διαφωτισμού"', *Διαβάξω*, τεύχ. 235(21-3-1990).
- ΚΑΡΑ, *Καϊρης-Κούμας* ΚΑΡΑ, Γιάννη, *Θεόφιλος Καϊρης-Κων/νος Μ. Κούμας. Δυο πρωτοπόροι δάσκαλοι του Γένους*, Αθήνα, Gutenberg, 1977.
- ΚΑΡΑ, *Στ. Δούγκας* ΚΑΡΑ, Γιάννη, "Η επιστημονική σκέψη, η σκέψη των φυσικών επιστημών στο Θεσσαλικό χώρο κατά την προεπαναστατική περίοδο. Η περίπτωση του Στέφανου Δούγκας", *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση"*, σσ.17-27.
- ΚΑΡΑ, *Γερμανικές*
Επιδράσεις ΚΑΡΑ, Γιάννη, *Γερμανικές Επιδράσεις στη σκέψη των Χρόνων της Νεοελληνικής Αναγέννησης. Στέφανος Δούγκας ή Περί Φυσικής Φιλοσοφίας*, Αθήνα 1993 [Έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης "Φερρών-Βελεστίνου-Ρήγα"].

- ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, Λόγιοι
στη Βλαχία ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, ΑΘ. Ε., *Οι Έλληνες Λόγιοι στη Βλαχία (1670-1714). Συμβολή στη μελέτη της ελληνικής πνευματικής κίνησης στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες κατά την προφαναριωτική περίοδο*, Θεσσαλονίκη 1984 [Ι.Μ.Χ.Α., αρ.194].
- ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, Λόγιοι
Τρικάλων ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, ΑΘ. Ε., "Άγνωστοι λόγιοι των Τρικάλων (17ος-19ος αι.)", *Τρικαλινά*, 11(1991) 37-47.
- ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, Βιβλιοθήκη
Θεοδώρου Αναγνώστη ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, Αθαν.Ε., "Η Βιβλιοθήκη του Σοφάδτη λογίου και διδασκάλου Θεοδώρου Αναγνώστη (τέλη του 18ου αιώνα)", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 20(1991) 3-10.
- ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ,
Hellénisme. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, Athanassios E., *L'Hellénisme en Transylvanie. L'activité culturelle, nationale et religieuse des compagnies commerciales helléniques de Sibiu et de Brasov aux XVIII-XIX siècles*, Θεσσαλονίκη 1989 [Ι.Μ.Χ.Α., αρ.205].
- ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ,
La renaissance. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, Athanassios E., "La renaissance culturelle Hellénique dans les pays Roumains et surtout en Valachie, pendant la période préphanariote (1670-1714", *Balkan Studies*, 27(1986) 29-59.
- ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ,
Γαζής ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ, Δημητρίου Απ., *Γνώσεις ανατομίας και φυσιολογίας του Θεσσαλού Διδασκάλου του Γένους Ανθίμου Γαζή (1758 -1828)*, Αθήνα 1993 [Έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης "Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα"].
- ΚΑΡΑΝΑΣΙΟΥ, Ευεργέτες ... ΚΑΡΑΝΑΣΙΟΥ, Αχιλλέα Γρ., *Μεγάλοι Ευεργέτες Τρικάλων*, Τρίκαλα 1978.
- ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, ΓΡ.,
Φιλιππίδης ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, Γρηγόρη, *Η φιλοσοφική προβληματική του Δημητρίου-Δανιήλ Φιλιππίδη στην ευρωχωρία του Νεοελληνικού και Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1993.

- ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, *Σχολείο*
στο Μοσχολούρι ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, Νίκου, "Σχολείο και δάσκαλοι στο Μοσχολούρι στα χρόνια της Τουρκοκρατίας", *Γνώση και Γνώμη*, 4(1985) 104-108.
- ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, *Παζάρι*
Μοσχολουριού ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, Νίκου, "Το περίφημο στα χρόνια της Τουρκοκρατίας παζάρι του Μοσχολουριού", *Γνώση και Γνώμη*, 3(1984) 65-69.
- ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, *Παιδεία* ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, Νίκου, "Η Παιδεία στον Καρδιτσιώτικο κάμπο στα χρόνια της Τουρκοκρατίας", εφ. *Νέος Αγών* (Καρδίτσας), των 25, 26, 28, 30 Ιουνίου & 1, 2, 5, 7 Ιουλίου 1992.
- ΚΛΗΜΟΥ, *Δάσκαλοι*
Καταφυγίου ΚΛΗΜΟΥ, Γιώργου, "Δάσκαλοι του Καταφυγίου", *Γνώση και Γνώμη*, 5(1986) 142-144.
- ΚΟΛΤΣΙΔΑ, *Κουτσόβλαχοι* ... ΚΟΛΤΣΙΔΑ, Αντώνη Μιχ., *Κουτσόβλαχοι. Οι Βλαχόφωνοι Έλληνες. Εθνολογική, Λαογραφική και Γλωσσολογική Μελέτη*, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη, 1993.
- ΚΟΝΤΗ, *Σχολεία Λάρισας* ... ΚΟΝΤΗ, Βούλας, "Ο Κώδικας της Εκκλησίας του Αγίου Αχιλλίου. Ειδήσεις για τα σχολεία της Λάρισας τον 19ο αι.", *Ερανιστής* 14(1977) 185-187.
- ΚΟΡΔΑΤΟΥ, *Αμπελάκια* ΚΟΡΔΑΤΟΥ, Γιάννη, *Τ' Αμπελάκια κι ο μύθος για το συνεταιρισμό τους*, Αθήνα, Μπουκουμάνης, 1973.
- ΚΟΥΓΕΑ, *Τυρναβίτες* ΚΟΥΓΕΑ, Σωκρ.Β., "Τυρναβίτες πνευματικοί πρόγονοι του Αχιλλέως Τσαρτζάνου", *Θεσσαλικά Χρονικά*, 7-8(1959) 355-378.
- ΚΟΥΚΙΑΔΗ, *Αμπελάκια* ΚΟΥΚΙΑΔΗ, Κων., *Το πνεύμα του συνεργατισμού των Νεωτέρων Ελλήνων και τ' Αμπελάκια. Ο πρώτος συνεταιρισμός του κόσμου*, Αθήνα 1948.
- ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΥ, *Λόγιοι*
Τουρκοκρατίας, τ. Β' ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΥ, Γεωργίου (Επιμέλεια), *Λόγιοι της Τουρκοκρατίας, τ.Β'*, Αθήνα, Ζαχαρόπουλος, 1956 [Βασική Βιβλιοθήκη, αρ.5].
- ΚΟΥΣΟΥΛΑ, *"Γεωγραφία"* ... ΚΟΥΣΟΥΛΑ, Λουκά, "Γεωγραφία Νεωτερική των Δημητριάδων", *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση"*, σσ. 125-128.
- ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ,
Επανάστασις του 1854. ... ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, Δημητρίου Γ., *Η Επανάστασις του 1854 και αι εν Θεσσαλία ιδία επιχειρήσεις. Διδακτορική διατριβή*, Αθήνα 1976.
- ΚΟΥΤΣΗ, *Φαρμακίδης* ΚΟΥΤΣΗ, Δημητρίου Α., *Θεόκλητος Φαρμακίδης*, Τρίκαλα 1992.

- ΚΡΑΝΗ, *Δράση Ελλ. Ογγαρίας*. ΚΡΑΝΗ, Δημητρίου Α., *Η πνευματική δράση των Ελλήνων της Ογγαρίας και ειδικότερα των Μακεδόνων κατά την περίοδο 1600-1880*, Αθήνα, Ελεύθερη Σκέψις, 1991.
- ΚΡΑΨΙΤΗ, *Ιστορ. Θεσσαλίας*. . ΚΡΑΨΙΤΗ, Βασιλή, "Ιστοριοδιφικά της Θεσσαλίας (1859-1881)", *Μετέωρα*, 44/45(1990-1991) 6-14.
- ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ, *Παιδεία* . . . ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ, Γ.Σ., "Η επί Τουρκοκρατίας Ελληνική Παιδεία. Η συμβολή αυτής εις την αναγέννησιν του Έθνους", *Γενική Στρατιωτική Επιθεώρησις*, Περ.Β', Έτος Δ', τεύχ. 8 (Αύγ.1971) 115-125.
- ΚΥΡΝΑ, *Δημ. αρχές Τρικάλων* ΚΥΡΝΑ-ΝΤΑΗ, Στέλλας, *Οι δημοτικές αρχές Τρικάλων (και τα έργα τους), τ.Α' (1881-1974)*, Τρίκαλα 1980.
- ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Σχολεία* .. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, Ηλία Γ., "Τα δημοτικά σχολεία της πόλης μας [Τρικάλων] (Ιστορικό της ίδρυσης και λειτουργίας τους), *Τρικαλινό Ημερολόγιο 1986*, σσ.181-260.
- ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Εθνική συνείδηση Βλάχων*. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, Ηλία Γ., "Η Εθνική συνείδηση των Βλάχων και ο ρόλος τους στη συγκρότηση του Νέου Ελληνισμού", *Τρικαλινά*, 10(1990) 207-240.
- ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορ. Αηδόνας*. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, Ηλία Γ., *Ιστορικά-Λαογραφικά Αηδόνας Καλαμπάκας*, Τρίκαλα 1991.
- ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΑΛΑΜΩΤΗ, *Βαρούσι*. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΑΛΑΜΩΤΗ, Αικατερίνης, *Η συνοικία Βαρούσι. Από τον 17ο αιώνα μέχρι σήμερα*, Αθήνα 1987. [Έκδοση του Πολιτιστικού Συλλόγου Τρικάλων "Το Βαρούσι"].
- ΛΑΖΑΡΟΥ, *Παιδεία Ελασσόνας*. ΛΑΖΑΡΟΥ, Αχιλ. Γ., "Η Παιδεία της περιφέρειας Ελασσόνας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας", *Ήως*, Έτος 9ον, αρ. 92-97(1966) 289-302.
- ΛΑΖΑΡΟΥ, *Θεσσαλία* ΛΑΖΑΡΟΥ, Αχ. Γ., "Η Θεσσαλία από τις αρχές της ως το 1881", ανάτυπο από τα *Θεσσαλικά Χρονικά*, 14(1981-1982) 53-72.
- ΛΑΖΑΡΟΥ, *Δωρόθεος Σχολάριος* ΛΑΖΑΡΟΥ, Αχ. Γ. "Ο Δωρόθεος Σχολάριος και η συμβολή του στην ελληνική εκπαίδευση", *Ελληνοχριστιανική Αγωγή*, τεύχ. 366(1989) 262-264.

- ΛΑΖΑΡΟΥ, Βλάχοι ΛΑΖΑΡΟΥ, Αχ. Γ., *Βαλκάνια και Βλάχοι*, Αθήνα 1993 [Έκδοση Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός].
- ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ,
Αγαθοεργήματα. ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ, Ιωάννου, *Ηπειρωτικά Αγαθοεργήματα, τόμοι Α-Β*, Ιωάννινα, ΕΗΜ, 1971.
- ΛΑΠΠΑ, *Εισαγωγή*. Κωνσταντίνου ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ του εξ Οικονόμων, *Αλληλογραφία, τ.Α' (1802-1817)*. Επιμέλεια Κώστας Λάππας-Ρόδη Σταμούλη, Αθήνα 1989 [Ακαδημία Αθηνών-Κ.Ε.Μ.Ν.Ε.].
- LAWLESS, *Οικονομία*
Θεσσαλίας, LAWLESS, Richard I., "Η οικονομία και ο χώρος της Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατία", *Τρικαλινά*, 1(1981) 25-59.
- ΛΕΦΑ, *Ιστορία Εκπαιδεύσεως*. . ΛΕΦΑ, Χρ., *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*, Αθήνα 1942.
- ΛΙΑΠΗ, *Μηλιώτικη Σχολή* ΛΙΑΠΗ, Κώστα, "Η Μηλιώτικη Σχολή και η βιβλιοθήκη της", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 6(1984) 65-96.
- ΜΑΓΝΗΤΟΣ, *Τοπογραφία* ... ΜΑΓΝΗΤΟΣ, Νικολάου Ι., *Περιήγησις ή Τοπογραφία της Θεσσαλίας και θετταλικής Μαγνησίας*, Αθήνα 1860.
- ΜΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, *Παιδεία*
Καστανιάς ΜΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, Βασ.Ν., "Η Παιδεία στην Καστανιά (Καρδίτσης) κατά την Τουρκοκρατία", *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Μελετών Καρδίτσας*. Αθήνα 12-13 Οκτωβρίου 1991, σσ. 115-122.
- ΜΑΓΟΥΛΙΩΗ, *Αγναντερό*. ... ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗ, Αθανασίου Βασ., *Αγναντερό Καρδίτσας (Ιστορία-Λαογραφία)*, Θεσσαλονίκη 1986.
- ΜΑΚΡΗ, *Στέφ. Οικονόμος* ΜΑΚΡΗ, Κων/νου Ι., "Στέφανος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων", *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση"*, σσ.129-130.
- ΜΑΝΔΡΙΚΑ, *Κρυφό Σχολείο* .. ΜΑΝΔΡΙΚΑ, Αχιλλέα Α., "Κρυφό Σχολείο". *Μύθος ή Πραγματικότητα*, Αθήνα, Καλέντης, 1992.
- ΜΑΝΤΖΑΝΑ, Κ., *Επιγραφές* . ΜΑΝΤΖΑΝΑ, Κώστα, "Επιγραφές από τον Κλεινό της Καλαμπάκας", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 7(1984) 83-91.
- Μ.Ε.Ε. *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*.
- ΜΙΣΤΑΡΑ, *Διονύσιος Πύρρος*. ΜΙΣΤΑΡΑ, Στεφάνου Ε., "Αναφορά στην προσφορά του Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού στις επιστήμες της πατρίδας μας και ιδιαίτερα τις φυσικές", *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση"*, σσ. 65-71.
- ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ρήγας*. .. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Φάνη, "Ρήγας ο Βελεστινλής. Βιογραφικόν εράνισμα", *Θεσσαλικά Χρονικά*, 1(1930) 3-21.

- ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, Άνθ.
Γαζής. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, Γιάννη Γ., "Άνθιμος Γαζής (1758-1828)", στον τόμο *Μορφάι της Μαγνησίας*, σσ.67-113, Βόλος 1973 [Έκδοση Νομαρχίας Μαγνησίας].
- ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, Θεσσαλία... ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, Γιάννη, "Η Θεσσαλία κοιτίδα της προεπαναστατικής παιδείας", *Θεσσαλική Εστία*, 1-2 (1973-74) 394-6, 453-4, 518-20, 529.
- ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ,
Η παιδεία ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, Γιάννη Γ., "Η παιδεία στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 5(1983) 49-64.
- ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ,
Πρωτοπόροι. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, Γιάννη, *Τρεις Πηλιορείτες Πρωτοπόροι*, Βόλος 1993.
- ΜΟΥΣΤΑΚΑ, Δωρόθεος
Σχολάριος ΜΟΥΣΤΑΚΑ, Χριστοδούλου, *Σκιαγραφία μιας μορφής (Δωρόθεος Σχολάριος, ο Θετταλός)*, Αθήνα 1988.
- ΜΠΕΝΑ, Ο Ρήγας στη Βλαχία... ΜΠΕΝΑ, Παναγιώτη, "Ο Ρήγας στη Βλαχία: Ασχολίες, Αυτομόρφωση, Συναναστροφές, Οραματισμοί και Εμπειρίες", *Διαβάξω*, τεύχ. 235(21-3-1990) 59-65.
- ΜΠΟΝΤΖΩΡΛΟΥ, Ρήγας ΜΠΟΝΤΖΩΡΛΟΥ, Αναστασίου, "Ο Ρήγας Βελεσπινλής και η φυσική του", *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση"*, σσ. 142-157.
- ΝΗΜΑ, Τρίκαλα ΝΗΜΑ, Θεοδώρου Α., *Τρίκαλα-Καλαμπάκα-Μετέωρα-Πίνδος-Χάσια (Γεωγραφία-Ιστορία-Μνημεία-Τουρισμός)*, Θεσσαλονίκης, Αφοί Κυριακίδη, 1987.
- ΝΗΜΑ, Μετέωρα. ΝΗΜΑ, Θεοδώρου Α., *Μετέωρα-Καλαμπάκα (Ιστορία-Μνημεία-Τουρισμός)*, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη, 1990.
- ΝΗΜΑ, Κινήματα στη
Θεσσαλία. ΝΗΜΑ, Θεοδώρου Α., "Τα απελευθερωτικά κινήματα στη Θεσσαλία και η απελευθέρωσή της από τους Τούρκους το 1881", *Τρικαλινά*, 1(1981)139-157.
- ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ,
Μαθηματάρια..... ΣΚΑΡΒΕΛΗ-ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Αγγελικής, *Τα Μαθηματάρια των Ελληνικών σχολείων της Τουρκοκρατίας. Διδασκόμενα κείμενα, σχολικά προγράμματα, διδακτικές μέθοδοι. Συμβολή στην ιστορία της νεοελληνικής παιδείας. Διδακτορική Διατριβή*, Αθήνα 1989.

- ΝΤΡΟΓΚΟΥΛΗ, *Συντεχνίες* .. ΝΤΡΟΓΚΟΥΛΗ, Γιώργου Β., "Οι συντεχνίες στη Λάρισα στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Ανέκδοτα έγγραφα για τις οικονομικές και κοινωνικές δομές στην περιοχή", *Πρακτικά Συμποσίου "Λάρισα: Παρελθόν και Μέλλον"*, 26-28/4/1985, σσ.241-322.
- ΝΤΡΟΓΚΟΥΛΗ, *Επίσκοποι Τρίκκης* ΝΤΡΟΓΚΟΥΛΗ, Γιώργου Β., "Εκκλησίες και επίσκοποι Τρίκκης τον 18ο αιώνα κατά τον Κώδικα της Μητροπόλεως Λαρίσης", *Τρικαλινά*, 11(1991) 347-367.
- ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Έκθεσις* .. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, Κ., *Συνοπτική έκθεσις της πνευματικής αναπτύξεως των Νεωτέρων Ελλήνων από της αναγεννήσεως αυτών μέχρι τούδε*, Κωνσταντινούπολις 1880 (Ανατύπωση, Αθήνα, Ν. Καραβίας, 1980).
- ÖZTUNA, *Türkiye Tarihi*. ÖZTUNA, Yilmaz, *Başlangıcından Zamanmiza Kadar. Büyük Türkiye Tarihi. Türkiye'nin siyasi, medeni, kültür, teskilât ve san'at tarihi, τ.10*, Istanbul, Otügen Yayınevi, 1978.
- ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Κ., *Αλληλογραφία* Κωνσταντίνος ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ ο εξ Οικονόμων, *Αλληλογραφία. Α' 1802-1817*. Επιμέλεια Κ. Λάππα-Ρόδης Σταμούλη, Αθήνα 1989 [Ακαδημία Αθηνών-ΚΕΜΝΕ].
- ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Φ., *Σχολεία Ηπείρου* ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Φωτίου Γ., *Τα σχολεία της ενιαίας Ηπείρου στους χρόνους της Τουρκοκρατίας (1453-1913)*, Αθήνα 1987.
- ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ, *Καταβολαί* ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ, Νικολάου Ι., *Ελληνικά καταβολαί και ξενικά επιδράσεις εις το έργον του Ρήγα Βελεστινλή*, Θεσσαλονίκη 1974 [Έκδοσις Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης].
- ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ, *Ρήγας* .. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ, Νικολάου, "Ρήγας Βελεστινλής. Η πολιτική ιδεολογία του Ελληνισμού προάγγελος της Επανάστασεως", *ΕΕΣΝΟΕ*, τ. 19γ (1986). *Τιμητικός τόμος Νικολάου Πανταζοπούλου*, σσ.675-724.
- ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΥ, *Λ. Φιλιππίδης* ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΥ, Δημητρίου, "Δημήτριος- Δανιήλ Φιλιππίδης (1750-1832)", στον τόμο *Μορφαί της Μαγνησίας*, σσ. 115-145, Βόλος 1973 [Έκδοση Νομαρχίας Μαγνησίας].

- ΠΑΠΑ, *Η "Σύνοψις Φυσικής"*. . ΠΑΠΑ, Βασιλείου, "Η "Σύνοψις Φυσικής" του Κούμα", *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση"*, σσ. 57-64.
- ΠΑΠΑΓΓΕΛΟΥ, *Άγνωστο Σχολείο* ΠΑΠΑΓΓΕΛΟΥ, Ιωακείμ Αθ., "Ένα άγνωστο σχολείο του 1567 στην Ελασσόνα", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 14(1988)78-79.
- ΠΑΠΑΔΗΜΑ, *Αυτοβιογραφία*, ΠΑΠΑΔΗΜΑ, Σωτηρίου, *Αυτοβιογραφία*, Θεσσαλονίκη 1974.
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *Κων. Κούμας* ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Αλέκου, "Κωνσταντίνος Κούμας, ο πρωτοπόρος δάσκαλος των φυσικών επιστημών", *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση"*, σσ. 131-141.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Μακεδονία* ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Στεφάνου Ι., *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1970 [Ε.Μ.Σ., Μακεδονική Βιβλιοθήκη, αρ.31].
- ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΥ, *Πάροικοι* .. ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΥ, Ι.Α., *Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου*, Θεσσαλονίκη 1988 [Ι.Μ.Χ.Α., αρ.210].
- ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΥ, *Ζαχαριάδης* ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΥ, Ιωάννου Α., "Ο Θεσσαλός λόγιος Ζαχαριάδης και η συμβολή του στη Σλαβική Γραμματεία του 19ου αιώνα", *Αρχείον Θεσσαλικών Μελετών*, 5 (1979) 7-21.
- ΠΑΠΑΕΥΣΤΑΘΙΟΥ, *"Επιτομή Αστρονομίας"* .. ΠΑΠΑΕΥΣΤΑΘΙΟΥ, Ελένης, "'Επιτομή Αστρονομίας του Λαλάντ". Παρουσίαση στην Ελλάδα από τον Δανιήλ Φιλιππίδη ως έργο ανάπτυξης της ορθής σκέψης", *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση"*, σσ.158-161.
- ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Σύμμικτα*. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Δημητρίου Τρ., "Ιστορικά σύμμικτα από την παλιά πόλη Τρίκκη και Τρίκαλα", στον τόμο *Δ΄ Ιστορικά Τρικάλων*, Τρίκαλα 1979, σσ.7-116 [Έκδοση Ε.Μ.Ο.Τ.]
- ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Παΐσιος* ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Δημ.Τ., "Παΐσιος επίσκοπος Σταγών ο από Κλινοβού", *Μετέωρα*, 23(1969) 73.

- ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Θεσσαλοί* ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Δημητρίου Τρ., "Θεσσαλοί κληρικοί διαλάμπαντες επί Τουρκοκρατίας", *Θεσσαλική Εστία*, 1(1973) 247-250, 315-316.
- ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ,
Χρηστοβασιλης. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ-ΜΟΥΣΙΟΠΟΥΛΟΥ, Καλλιόπης,
Ο Ηπειρώτης Χρ. Χρηστοβασιλης. Ιστορικά-Λαογραφικά, Αθήνα, Πιτσιλός, 1984.
- ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ,
Ερμής ο Λόγιος. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Θεοδώρου Γ., *Προεπαναστατική εκπαίδευση και Παιδεία, "Ερμής ο Λόγιος" 1811-1821*, Αθήνα 1989 [Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας. Τομέας Παιδαγωγικής, αρ.6].
- ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, *Κανονισμοί*. . . ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, Χαράλαμπος Κ., *Οι Κανονισμοί των Ορθοδόξων Ελληνικών Κοινοτήτων του Οθωμανικού Κράτους και της Διασποράς. τ.Α'. Νομοθετικές Πηγές-Κανονισμοί Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη, 1984.
- ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ,
Επ. Καλαμπάκας ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, Ιωάννου, "Επαρχία Καλαμπάκας", *Τρικαλινά*, 7(1987) 178-227. [Αναδημοσίευση από τα *Θεσσαλικά Χρονικά*, Έκτ. έκδοσις, Αθήνα 1935-39, σσ.177-215].
- ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ,
Επ. Τρικάλων. ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, Ιωάννου, "Επαρχία Τρικάλων", *Τρικαλινά*, 7(1987)135-177 [Αναδημοσίευση από τα *Θεσσαλικά Χρονικά*, Έκτ. έκδοσις, Αθήνα 1935-39, σσ.290-315].
- ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ,
Πνευματική ζωή Τρικάλων. ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ-ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ, ΝΙΚΗΣ,
"Από την πνευματική ζωή των Τρικάλων στο 17ο αιώνα (Ειδήσεις από το χφ. της Βασιλ. Βιβλ. Βρυξελλών Π 2406)", *Τρικαλινά*, 11(1991) 49-61.
- ΠΑΠΟΥΛΙΔΗ, *Αρσένιος*
Γραικός ΠΑΠΟΥΛΙΔΗ, Κωνσταντίνου Κ., "Αρσένιος ο Γραικός", *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, 2(1983) 49-59.
- ΠΑΠΠΑ, "Σύνοψις Φυσικής" . . ΠΑΠΠΑ, Βασιλη, "Η Σύνοψις Φυσικής του Κούμα", *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση"*, σσ.57-64.

- ΠΑΡΑΝΙΚΑ, Σχεδιάσμα. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, Ματθαίου Κ., *Σχεδιάσμα περί της εν τω Ελληνικώ Έθνε καταστάσεως των γραμμάτων από αλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ.Χ.) μέχρι των αρχών της ενεστώσης (ΙΘ΄) εκατονταετηρίδος. (Αναγνωσθέν εν τω εν Κίπρκει Ελληνικώ Φιλολογικώ Συλλόγω κατά Ιούνιον 1866)*, Κωνσταντινούπολις 1867.
- ΠΑΡΑΝΙΚΑ, Τρίκη. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, Ματθαίου, "Η εν Θεσσαλία Τρίκη κατά τον ΙΖ΄ αιώνα", *Τρικαλινά*, 7(1991) 131-134 [Αναδημοσίευση από το *Σύγγραμμα Περιοδικόν του εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου*, 34(1894-95)7-9].
- ΠΑΡΙΣΗ, Σχολή Ραψάνης ΠΑΡΙΣΗ, Βασίλη, "Η σχολή Ραψάνης (1750- 1833)", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 5(1983) 81-85.
- ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ, Απαρχές
παιδείας ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ, Χρίστου, "Από την Άλωση ως τις απαρχές της πρώτης αναγεννήσεως της παιδείας", στην *ΙΕΕ*, τ. Ι΄, σσ.367-376.
- ΠΑΥΛΙΔΟΥ, Σχολή Αγράφων. ΠΑΥΛΙΔΟΥ, Γεωργίου Δ., "Επίσκεψις εις την έδραν της Σχολής των Αγράφων", *Θεσσαλικά Χρονικά*, 7-8(1959) 221-277.
- ΠΙΣΤΑ, Εισαγωγή. ΡΗΓΑ, Σχολείον των ντελικάτων εραστών. Εισαγωγή-Επιμέλεια: Π.Σ. ΠΙΣΤΑΣ, Αθήνα, Ερμής, 1971.
- ΠΟΛΥΖΩΙΔΟΥ, Νεοελληνικά ΠΟΛΥΖΩΙΔΟΥ, Α., *Τα Νεοελληνικά, ήτοι Τα κατά την Ελλάδα κυριώτερα συμβάντα και η κατάσταση της Ελλ. Παιδείας*, τ.Β΄, Αθήνα 1875 [Ανατύπωση, Αθήνα, Ρήσος, 1991].
- ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ, Μητρόπ.
Λαρίσης. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ Τρίκης & Σταγών, "Η έδρα της μητροπόλεως Λαρίσης κατά τον ΙΣΤ΄ και ΙΖ΄ αιώνα", *Θεολογία*, 15(1937)357-360.
- ΠΡΑΚΤΙΚΑ, Οι Φυσικές
Επιστήμες στη Θεσσαλία . . . ΠΡΑΚΤΙΚΑ Συνεδρίου "Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση", 22-24 Μαρτίου 1985. Λάρισα-Αμπελάκια-Τύρναβος, Λάρισα χ.χρ. [Έκδοση Ένωση Ελλήνων Φυσικών, Παράρτημα Λαρίσας].
- PROTOPSALTIS, Centres
Puissants, PROTOPSALTIS, E.G., "Deux centres puissants de Lumière Grecque dans l' espace balkanique", *Proceedings of the Fifth Greek-Serbian Symposium* (Θεσσαλονίκη-Βόλος, 9-12 Οκτωβρίου 1987), Θεσσαλονίκη 1991 [I.M.X.A., αρ. 226].

- ΡΗΓΑ, *Φυσικής Απάνθισμα* ... ΡΗΓΑ Βελεστινλή Θετταλού, *Φυσικής Απάνθισμα Διά τους αγχίνους και φιλομαθείς Έλληνας*, Βιέννη 1790 [Ανατύπωση με Πρόλογο-Εισαγωγή Μιχ. Αθ. Αναστασιάδου, Αθήνα 1971].
- ΣΑΘΑ, *Ν. Φιλολογία*. ΣΑΘΑ, Κωνσταντίνου Ν., *Νεοελληνική Φιλολογία. Βιογραφία των εν τοις γράμμασι διαλαμπάντων Ελλήνων, από της καταλύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μέχρι της Ελληνικής Εθνεγερσίας (1453-1821)*, Αθήνα 1868.
- ΣΑΘΑ, *Τουρκοκρα. Ελλάς* ΣΑΘΑ, Κωνσταντίνου Ν., *Τουρκοκρατουμένη Ελλάς. Ιστορικών Δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του Οθωμανικού ζυγού επαναστάσεων του Ελληνικού Έθνους (1453-1821)*, Αθήνα 1869.
- ΣΑΡΔΕΛΗ, *Συναξάρι*. ΣΑΡΔΕΛΗ, Κώστα, *Το Συναξάρι του Γένους*, Αθήνα, Εστία, ²1974.
- ΣΕΪΖΑΝΗ, *Επανάστασις 1878* ΣΕΪΖΑΝΗ, Μιλτιάδου Δ., *Η πολιτική της Ελλάδος και η Επανάστασις του 1878 εν Μακεδονία, Ηπείρω και Θεσσαλία*, Αθήνα 1878.
- ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Μηλιώτικη Σχολή*. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, Βαγγέλη, "Σελίδες από την ιστορία της Μηλιώτικης Σχολής", *Ηώς*, Έτος 9ον, αρ.92-97(1966) 241-255+19 Πίν.
- ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Άνθ. Ολυμπιώτης*. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, Βαγγέλη, *Άνθιμος Ολυμπιώτης*, Αθήνα, Αστήρ, 1981.
- ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ι. Πρίγκος*. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, Βαγγέλη, *Ιωάννης Πρίγκος (1725-1789). Η Ελληνική παροιμία του Άμοστερνταμ. Η Σχολή και η Βιβλιοθήκη Ζαγοράς*, Αθήνα, Ι.Λ.Ε.Θ., 1964.
- ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *Σχόλια*. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, Δημητρίου Ζ., "Ιστορικά Σχόλια σε επιγραφές, επιγράμματα, χαράγματα και ενθυμήσεις της Μονής Δουσίου. Συμβολή στην ιστορία της Μονής", *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, 1(1984) 9-72+πίν.ΛΒ'.
- ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *Χειρόγρ. Μετεώρων*. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, Δημητρίου Ζ., "Τα χειρόγραφα των Μετεώρων. Ιστορική επισκόπηση-Γενική θεώρηση", *Τρικαλινά*, 8(1988) 35-87.
- ΣΠΑΝΟΥ, Β., *Σχολεία Λάρισας* ΣΠΑΝΟΥ, Βασιλη Κ., "Η Διαθήκη του Λαρισαίου δωρητή Δημητρίου Καρά(1856). Αναφορά στα σχολεία της Λάρισας και της περιοχής της", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 22(1992) 17-30.

- ΣΠΑΝΟΥ, Δωρόθεος
Σχολάριος. ΣΠΑΝΟΥ, Κώστα, "Ο επίσκοπος Δωρόθεος Σχολάριος ιδρυτής του σχολείου στο Αμάραντο της Καλαμπάκας", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 5(1983)7-13.
- ΣΤΑΦΥΛΑ, Θεσσαλία. ΣΤΑΦΥΛΑ, Μιχάλη, "Η Θεσσαλία κέντρο πνευματικής κινήσεως και εθνικού διαφωτισμού στα πριν από το 21 χρόνια", *Πνευματική Επαρχία*, 1(1971) 89-94.
- ΣΥΝΝΕΦΑΚΗ, Λιβάδι. ΣΥΝΝΕΦΑΚΗ, Ιω., *Λιβάδι, η πατρίδα του Γεωργάκη Ολυμπίου*, Κατερίνη 1973.
- ΣΥΝΝΕΦΑΚΗ, Κούμας. ΣΥΝΝΕΦΑΚΗ, Νίκου, "Ο Κωνσταντίνος Μιχ. Κούμας (1777-1832), ο μεγάλος Λαρισαίος δάσκαλος του Γένους", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 5(1983) 73-75.
- ΣΦΗΚΑ, Προσάρτηση
Θεσσαλίας. ΣΦΗΚΑ-ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ, Αγγελικής, *Η προσάρτηση της Θεσσαλίας. Η πρώτη φάση στην ενσωμάτωση μιας ελληνικής επαρχίας στο Ελληνικό Κράτος(1881-1885), Διδακτορική Διατριβή*, Θεσσαλονίκη 1989.
- ΤΖΩΓΑ, Ι. Μοισιόδαξ. ΤΖΩΓΑ, Χαρίλαος Σ., "Ο ιεροδιάκονος Ιώσηπος Μοισιόδαξ", *ΕΕΘΣ ΑΠΘ*, 19(1974) 253-282.
- ΤΡΙΤΟΥ, Ν. Τζαρτζούλης ΤΡΙΤΟΥ, Μιχάλη Γ., "Νικόλαος Τζαρτζούλης. Ο μεγάλος Μετσοβίτης διδάσκαλος του γένους", ανάπτυπο από την *Ηπειρωτική Εστία*, Ιωάννινα 1983.
- ΤΡΙΤΟΥ, Εξαρχία Μετσόβου ΤΡΙΤΟΥ, Μιχάλη, Γ., *Η Πατριαρχική Εξαρχία Μετσόβου(1659-1924). Η θρησκευτική, εθνική και κοινωνική ζωή. Διδακτορική Διατριβή*, Ιωάννινα 1991 [Έκδοση του Ιδρύματος Βαρώνου Μιχαήλ Τσοίτσα].
- ΤΣΙΟΥΚΑ, Σχολειό Ζάρκου ΤΣΙΟΥΚΑ, Στεργίου, "Το κρυφό σχολειό της επισκοπής Γαρδικίου-Ζάρκου κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και τα σημειωθέντα τοπικά ιστορικά γεγονότα", *Ιστορικά-Αρχαιολογικά-Λαογραφικά περιφερειάς Τρικάλων*, 4-5(1972) 112-121.
- ΤΣΙΟΥΚΑ, Κρυφό σχολειό. ΤΣΙΟΥΚΑ, Στ., "Το κρυφό Σχολειό του Γαρδικίου Ζάρκου", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 4(1983) 139.
- ΤΣΟΠΟΤΟΥ, Γη και Γεωργοί. ΤΣΟΠΟΤΟΥ, Δ.Κ., *Γη και Γεωργοί της Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατίαν*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1974.
- ΤΣΟΥΚΑΛΑ, Εξάρτηση ΤΣΟΥΚΑΛΑ, Κωνσταντίνου, *Εξάρτηση και Αναπαράγηση. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1992.
- ΦΙΛΙΠΠΙΔΗ, Δαν. Φιλίππιδης ΦΙΛΙΠΠΙΔΗ, Δημητρίου Α., *Ο διδάσκαλος του Γένους Δανιήλ Φιλίππιδης*, Αθήνα, Ι.Λ.Ε.Θ., 1961.

ΦΙΛΙΠΠΙΔΗ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ,

- Γεωγραφία* ΦΙΛΙΠΠΙΔΗ, Δανιήλ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, Γρηγορίου, *Γεωγραφία Νεωτερική περί της Ελλάδος*, Αθήνα, Ερμής, 1970.
- FÜVES, *Comenius* FÜVES, Ödön, "Comenius et les Grecs de Hongrie", *Ελληνικά*, 26(1973) 296-300.
- ΦΥΤΡΑΚΗ, *Καλλίνικος Γ'* ΦΥΤΡΑΚΗ, Ανδρέου Ιωάν., "Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Καλλίνικος Γ' ο εκ Ζαγοράς (1713-1792)", στον τόμο *Μορφάι της Μαγνησίας*, Βόλος 1973, σσ.15-39 [Έκδοση Νομαρχίας Μαγνησίας].
- ΧΑΡΙΤΟΥ, *Εκπ/ση Μαγνησίας* ΧΑΡΙΤΟΥ, Χαράλαμπος Γ., "Σελίδες από την Ιστορία της Εκπαίδευσης στη Μαγνησία κατά την ύστερη περίοδο της Τουρκοκρατίας (1860-1880)", *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*, 7(1985) 41-91.
- ΧΑΤΖΗΓΑΚΗ, *Η παιδεία στ' Ασπροπόταμο* ΧΑΤΖΗΓΑΚΗ, Αλεξ. Κ., "Η παιδεία στ' Ασπροπόταμο Πίνδου Τριτάλων", *Θεσσαλικά Χρονικά*, Έκτ. έκδοσις, Αθήναι 1965, σ.270.
- ΧΑΤΖΗΓΑΚΗ, *Λαογραφικά* .. ΧΑΤΖΗΓΑΚΗ, Αλεξ.Κ., *Τ'Ασπροπόταμο Πίνδου. Λαογραφικά*, Αθήνα 1965.
- ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, *Θεσσαλοί Λόγιοι* ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, Δημ., "Θεσσαλοί Λόγιοι", *Θεσσαλικά Χρονικά*, 7-8(1959)287-305.
- ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, *Πνευμ. Ταγού* ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, Δ., "Θεσσαλοί πνευματικοί ταγού", *Ηώς*, Έτος 9ον, αρ. 92-97(1966) 30-39.
- ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, *Κων. Οικονόμος* ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, Γεωργίου Δ.Α., *Κων/νος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων*, Αθήνα, Ι.Λ.Ε.Θ., 1958.
- ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, *Περί Τυρνάβου* ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, Γεωργίου Δ.Α., "Ολίγα περί Τυρνάβου", *Θεσσαλικά Χρονικά*, 7-8(1959) 306-318.
- HADZIMANOU, *Eug. Yannoulis* HADZIMANOU, Dimitra, *La vie et l' oeuvre d' Eugène Yannoulis d' après sa correspondance (1638-1682)*, Paris 1991 [Université de Paris-Sorbone (Paris IV). Institut Néochellénique].

- ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ,
Δραστηριότητες ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, Δημήτρης, *Δραστηριότητες Ελλήνων διδασκάλων και λογίων στη Δυτική Θεσσαλία και στα Άγραφα κατά το δέκατο έβδομο και δέκατο όγδοο αιώνα*, Καρδίτσα 1992 [Γ.Α.Κ.-Αρχαία Ν. Καρδίτσας, αρ.1].
- ΧΑΤΖΗΣΤΕΦΑΝΙΔΗ,
Ιστορία ΧΑΤΖΗΣΤΕΦΑΝΙΔΗ, Θεοφάνη, Δ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Αθήνα, Παπαδήμας, ²1990,
- ΧΑΤΖΗΦΩΤΗ, ΕΛΛ.
Διαφωτισμός ΧΑΤΖΗΦΩΤΗ, Ι.Μ., *Ο Ελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα, Αλκαίος, 1971.
- ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ,
Ελλ. Σχολεία ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ, Κων/νου, *Ελληνικά Σχολεία στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας (1453-1821)*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1991.
- ΨΗΜΜΕΝΟΥ,
Φυσική Κούμα ΨΗΜΜΕΝΟΥ, Νίκου Κ., "Η φυσική και τα μαθηματικά στη θεώρηση του Κ.Μ. Κούμα", *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση"*, σσ. 72-79.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

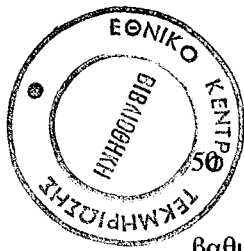
α. Γενικά

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει προχωρήσει πολύ η έρευνα για την εκπαίδευση στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και έχουν έλθει στη δημοσιότητα πολλά άγνωστα έως τώρα στοιχεία, με τα οποία αποκαταστάθηκε, σε σημαντικό βαθμό, η ιστορική αλήθεια σχετικά με τη συμβολή όλων των γεωγραφικών διαμερισμάτων της χώρας στην αναγεννητική προσπάθεια του Ελληνισμού¹.

Παρά ταύτα σημαντικές πτυχές της εκπαιδευτικής δραστηριότητας των Ελλήνων στα δύσκολα χρόνια της σκλαβιάς παραμένουν άγνωστες και πολλών περιοχών η συμβολή στην εν λόγω προσπάθεια, καίτοι σημαντικότερη, αγνοείται.

Η επιστημονική διερεύνηση της πλούσιας και σημαντικής ιστορίας της Θεσσαλίας άρχισε μόλις στη δεκαετία του 1960. Μαζί με τις γενικότερες άρχισαν σιγά σιγά να δημοσιεύονται και ειδικές μελέτες, οι οποίες αναφέρονται στην εκπαιδευτική δράση στη Θεσσαλία και των Θεσσαλών της διασποράς. Όμως, εκτός του ότι είναι τμηματικές, αυτές κατά κανόνα περιορίζονται στις περιοχές της Ανατολικής Θεσσαλίας². Την τελευταία δεκαετία όμως βλέπουν το φως της δημοσιότητας και κάποιες μελέτες, οι οποίες έχουν ως αντικείμενο την εκπαίδευση στη Δυτική Θεσσαλία³.

1. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Παιδεία Ελασσόνας*, σ.289.
2. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν κατ'εξοχήν οι μελέτες των: Σωκρ. Κουγέα, *Τυρναβίτες πνευματικοί πρόγονοι του Αχιλλέως Τζαρτζάνου* (1959), Δημ. Χατζηγιάννη, *Θεσσαλοί Λόγιοι* (1959), Βαγγ. Σκουβαρά, *Ιωάννης Πρίγκος... Η Σχολή και η Βιβλιοθήκη Ζαγοράς* (1964) και *Σελίδες από την ιστορία της Μηλιώτικης Σχολής* (1966), Αχ. Λαζάρου, *Η Παιδεία της περιφέρειας Ελασσόνας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας* (1966), Νικ. Βλάχου, *Θεσσαλοί γιατροί* (1974), Δημ. Αγραφιώτη, *Δάσκαλοι και σχολεία στην επαρχία της Αγιάς* (1983), Γιώργου Θωμά, *Εκπαιδευτικές προσπάθειες στο τουρκοκρατούμενο Πήλιο* (1983), Γιάννη Μουγογιάννη, *Η παιδεία στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία* (1983), Βασ. Παρίση, *Η σχολή Ραψάνης* (1983), *Πρακτικά Συνεδρίου "Οι φυσικές επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση* (1985), Χαρ. Χαρίτου, *Σελίδες από την Ιστορία της Εκπαίδευσης στη Μαγνησία κατά την ύστερη περίοδο της Τουρκοκρατίας* (1985).
3. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν κυρίως οι μελέτες των: Π. Βασιλείου, *Ο μεγάλος Διδάσκαλος*

Αποτέλεσμα όλων αυτών των δημοσιευμάτων ήταν να προβληθούν, ως ένα βαθμό, οι εκπαιδευτικές και εν γένει οι διαφωτιστικές δραστηριότητες που έλαβαν χώρα στη Θεσσαλία κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Παρ' όλα αυτά μια πλήρη και αντικειμενική θεώρηση του τι έγινε στη Θεσσαλία την περίοδο αυτή δεν έχουμε μέχρι σήμερα. Εκτός αυτού επικρατεί η εσφαλμένη αντίληψη ότι σπουδαία εκπαιδευτική κίνηση υπήρξε μόνον στην περιοχή της Μαγνησίας⁴. Τα νέα στοιχεία, τα οποία έρχονται συνεχώς στη δημοσιότητα, οδηγούν αβίαστα στο συμπέρασμα ότι η Δυτική και η Βόρεια Θεσσαλία προηγούνται κατά πολύ χρονικά σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες, οι οποίες αρχίζουν από τα μέσα του ΙΣΤ' αιώνα, ενώ στην περιοχή της Μαγνησίας έχουμε όντως μεγάλη πρόοδο της εκπαίδευσης μόλις στον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας⁵.

Για τους παραπάνω λόγους ήταν αναγκαίο να γίνει περαιτέρω διερεύνηση

του Γένους Ευγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός και οι σπουδαιότεροι μαθητές των Σχολών των Αγράφων(1957), Γ. Παυλίδου, *Επίσκεψις εις την έδραν της Σχολής των Αγράφων*(1959), Δημ. Παπαζήση, *Ιστορικά σύμμικτα από την παλιά πόλη Τρίκκη και Τρίκαλα* (1979), Φ. Δημητράκοπουλου, *Αρσένιος Ελασσόνος(1550-1626). Βίος και έργο* (1984), Ν. Καραφύλλη, *Η παιδεία στον Καρδιτσιώτικο κάμπο τα χρόνια της Τουρκοκρατίας*(1992), Δημήτρης Χατζημάνου, *La vie et l'oeuvre d'Eugène Yannoulis d'après sa correspondance*(1991) και *Δραστηριότητες Ελλήνων διδασκάλων και λογίων στη Δυτική Θεσσαλία και στα Άγραφα κατά το δέκατο έβδομο και δέκατο όγδοο αιώνα* (1992).

4. Στηριζόμενη στην γνωστή βιβλιογραφία η Αγγ. Σφήκα σημειώνει: "Εξάιρεση αποτελούσε η περιοχή του Βόλου με την πλούσια εκπαιδευτική παράδοση, η οποία υπερείχε αισθητά από τις υπόλοιπες επαρχίες τόσο της Θεσσαλίας όσο και της παλιάς Ελλάδας. Σε όλες σχεδόν τις κομποπόλεις, ιδιαίτερα του Πηλίου, υπήρχαν σχολεία κατά την τουρκοκρατία με αποτέλεσμα το ποσοστό των αγραμμάτων, ιδίως των ανδρών, να είναι ελάχιστο". Βλ. ΣΦΗΚΑ, *Προσάρτηση Θεσσαλίας*, σ. 153. Βαθύς γνώστης της θεσσαλικής ιστορίας ο Αχ. Λαζάρου(ό.π., σ.289) πολύ σωστά παρατηρεί ότι "Οι Θεσσαλοί [...] δεν την προγραμματίσαν <την παρουσίαση της Θεσσαλικής ιστορίας> με διακριτική προτεραιότητα, όπως ταίριαζε, αλλά επέμειναν να εξαντλούν τα ενδιαφέροντά τους στις επιλοπιές θεσσαλικές περιοχές, με προεξάρχουσα το Πήλιο, που δικαιολογημένα είχε αποσπάσει την εκτίμηση και την προσοχή και μη θεσσαλικών κύκλων".
5. "Τούτου <δηλ. του Πηλίου> οι κάτοικοι είναι οι μάλιστα ανεπτυγμένοι των άλλων Θεσσαλών. Πάσαι δε σχεδόν αι κόμμαι έχουσι σχολεία αλληλοδιδασκτικά, εις α φοιτώσι περί τους 1800 παίδας· επτά δε έχουσι και σχολεία κορασίων, εν οίς διδάσκονται περί τα 400 κοράσια. Δώδεκα δε αι ευπορώτεραι [...] έχουσιν ανά εν σχολείον ελληνικόν και μαθητάς φοιτώντας εις αυτά υπέρ τους 460. Εις ταύτα προσθετέον και τα Τρίκικερα, άτινα έχουσιν εν αλληλοδιδασκτικόν και εν ελληνικόν σχολείον. Πλην των άνω ονομασθέντων αλληλοδιδασκτικόν σχολείων έχουσι τα πλείστα των άλλων επτακοσίων σχεδόν χριστιανικόν χωρίων των ένδεκα τμημάτων της Θεσσαλίας σχολεία δημοτικά ιδιόρρυθμα, ήτοι κοινά γραμματοδιδασκαλεία, εν οίς διδάσκουν, ως επί το πολύ ιερείς περί τους 5.000 παίδας το αναγινώσκειν, γράφειν και αριθμείν. Πάντα σχεδόν τα σχολεία της Θεσσαλίας, δημοτικά και ανώτερα, διατηρούνται διά προαιρετικόν συνεισφορών των Ελλήνων κατοίκων, των δε ελληνικόν τα πλείστα είναι ατελή, έχοντα μόνον ένα διδάσκαλον". Βλ.εφ. *Νεολόγος*, αρ. φύλλου 27, της 9 Μαΐου 1879. Πρβλ. ΚΡΑΨΙΤΗ, *Ιστοριογραφικά Θεσσαλίας*, σσ.13-14.

του θέματος για να έρθουν στο φως άγνωστα και αδημοσίευτα στοιχεία αφ' ενός και αφ' ετέρου να συγκεντρωθούν και αξιοποιηθούν οι κατάσπαρτες πληροφορίες που είναι δημοσιευμένες σε διάφορα βιβλία και περιοδικά, τα οποία λείπουν ακόμα και από τις ειδικές βιβλιοθήκες.

Βασικός στόχος της εν λόγω διατριβής είναι να εξεταστούν εκτενώς οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες που έλαβαν χώρα στη Δυτική Θεσσαλία⁶ κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Για τον σκοπό αυτό ερευνήθηκαν οι σχετικές πηγές και μελετήθηκε η σχετική βιβλιογραφία. Όμως για να αξιολογηθεί καλύτερα η εκπαιδευτική δραστηριότητα της Δυτ. Θεσσαλίας αλλά και να φανεί, στο σύνολό της, η συμβολή της Θεσσαλίας στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό, κρίθηκε σκόπιμο, εισαγωγικώς, αφ' ενός να δοθεί το γεωγραφικό και ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έλαβαν χώρα οι υπό εξέταση εκπαιδευτικές δραστηριότητες, και αφ' ετέρου να γίνει σύντομη αναφορά στα σχετικά με την εκπαίδευση συντελούμενα, κατά την ίδια χρονική περίοδο, στον ευρύτερο Ελλαδικό χώρο. Να γίνει δηλαδή λόγος: α) για την εκπαίδευση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, β) τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό και την εκπαίδευση στην Ελλάδα, και γ) τον Θεσσαλικό Διαφωτισμό και την εκπαίδευση στη Θεσσαλία. Επίσης στο τέλος να παρατεθούν βιογραφικά σημειώματα των σπουδαιότερων Θεσσαλών δασκάλων και λογίων της Τουρκοκρατίας, από τα οποία προκύπτει η συμβολή της Θεσσαλίας στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό. Αυτά κατατάχθηκαν σε τρεις ενότητες (Δυτική Θεσσαλία, ήτοι περιοχή Τρικάλων- Ασπροποτάμου-Αγράφων· Βορειοανατολική, ήτοι περιοχή Λαρίσης-Τυρνάβου- Ολύμπου- Όσσας· και Νοτιοανατολική, ήτοι περιοχή Πηλίου-Βελεστίνου- Αλμυρού), για να φανεί και η συμβολή του κάθε διαμερίσματος της Θεσσαλίας χωριστά. Ως συμπλήρωμα στην ενότητα αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί και το κεφάλαιο που αναφέρεται ενδεικτικά στους Θεσσαλούς καθηγητές και μαθητές στις ηγεμονικές ακαδημίες του Βουκουρεστίου και του Ιασίου, καθώς και στους συνδρομητές σε επιστημονικά βιβλία της περιόδου του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Ο χωρισμός της Θεσσαλίας στις ανωτέρω τρεις περιοχές έγινε με βάση τα γεωγραφικά και ιστορικά κυρίως δεδομένα, αλλά συγχρόνως ελήφθησαν υπόψη οι οικονομικοί και πολιτιστικοί δεσμοί, καθώς και η διοικητική εξάρτηση. Ως ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας εννοείται το σημερινό γεωγραφικό και διοικητικό διαμέρισμα της Θεσσαλίας εκτός των νησιών των Βορείων Σποράδων, τα οποία πολιτιστικά και διοικητικά κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας δεν υπάγονταν στη Θεσσαλία. Αντίθετα θεωρείται θεσσαλική περιοχή ένα

6. Η Δυτ. Θεσσαλία με τις ορεινές περιοχές του Ασπροποτάμου και των Αγράφων αποτελούσε ενιαία γεωγραφική και πολιτιστική ενότητα, με κέντρο τα Τρίκαλα, καθ' όλη την διάρκεια της Τουρκοκρατίας.

τμήμα των Αγράφων, το οποίο σήμερα διοικητικά υπάγεται στο διαμέρισμα της Στερεάς Ελλάδος, όπου τα χωριά Βραγγιανά και Φουρνά, διότι κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας πολιτιστικά, θρησκευτικά και διοικητικά υπαγόταν στη Θεσσαλία. Άλλωστε και σ' όλη τη σχετική βιβλιογραφία η περιοχή αυτή αναφέρεται ως Θεσσαλία, οι δε κάτοικοί της ως Θεσσαλοί.

Η διατριβή, όπως δηλώνεται στον τίτλο της, αναφέρεται στη Δυτική Θεσσαλία, η οποία, όπως αποκαλύπτεται μέσα από άγνωστο αρχαικό υλικό, υπήρξε πρωτοπόρος σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες όχι μόνον στη Θεσσαλία, αλλά και σ' ολόκληρη την Ελλάδα. Η λειτουργία μέσης σχολής στα Τρίκαλα πριν από το 1543 και η όλη παιδευτική δραστηριότητα στη γειτονική περιοχή των Αγράφων κατά τον ΙΖ' και ΙΗ' αιώνα δεν μπορεί να είναι τυχαία γεγονότα. Η υποψία αυτή οδήγησε στη διεξοδική έρευνα για την εύρεση και καταγραφή όλων των παιδευτικών δραστηριοτήτων, που έλαβαν χώρα σε ολόκληρη τη Δυτική Θεσσαλία. Το αποτέλεσμα ήταν όντως αποκαλυπτικό, αφού διαπιστώθηκε η λειτουργία σχολείων και σε άλλα, μικρότερα, κέντρα, τόσο της πεδινής όσο και της ορεινής περιοχής της Θεσσαλίας.

Η συγκομιδή μπορεί να θεωρηθεί σημαντική, διότι, σε συνάρτηση με άλλο υλικό, μπορεί να συμβάλει στην αναπαράσταση του κοινωνικού και πολιτισμικού βίου της Θεσσαλίας, αλλά και γενικότερα της Ελλάδος, κατά τη μακροαίωνα περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Από την παρούσα μελέτη θα φανεί ακόμα η ουσιαστική συμβολή της Εκκλησίας στην αναγεννητική προσπάθεια του Έθνους, αφού η παρουσία της στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες της εξεταζόμενης περιόδου είναι σπουδαιότατη.

Ένα άλλο στοιχείο που διερευνάται είναι η συμβολή των Βλαχοφώνων Ελλήνων στην ίδρυση, συντήρηση και λειτουργία των σχολείων της Θεσσαλίας, αλλά και στην αντιμετώπιση της ύπουλης και επικίνδυνης ρουμανικής προπαγάνδας, η οποία εκδηλώθηκε στο β' μισό του περασμένου αιώνα στα Βλαχοχώρια της Θεσσαλίας, Ηπείρου και Μακεδονίας. Η περίπτωση του φωτισμένου Βλάχου ιεράρχη Δωροθέου Σχολαρίου, αλλά και των πολλών Βλαχοθεσσαλών δασκάλων του Γένους, εξετάζονται στην παρούσα διατριβή. Ίσως όμως γι' αυτές τις περιπτώσεις χρειάζεται ειδικότερη μελέτη, σήμερα μάλιστα που πολλές ύποπτες κινήσεις παρατηρούνται και πάλι σε βάρος των Βλαχοφώνων Ελλήνων⁷.

7. Βλ. σχετικά το βιβλίο του ΑΧ.Γ.ΛΑΖΑΡΟΥ, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, Αθήνα, Παρνασσός, 1993.

β. Το γεωγραφικό και ιστορικό πλαίσιο

Η Θεσσαλία βρίσκεται στο κέντρο της Ελλάδος και περιβάλλεται από ψηλά και δυσπρόσιτα βουνά. Ο Όλυμπος και τα Χάσια, στα βόρεια, τη χωρίζουν από τη Μακεδονία, η Πίνδος, στα δυτικά, από την Ήπειρο, τα Άγραφα και η Όθρυς, στα νότια, από τη Στερεά Ελλάδα, και το Πήλιο με την Όσσα εκτείνονται κατά μήκος των ακτών της, στα ανατολικά, καθιστώντας το πεδινό μέρος της Θεσσαλίας μια κλειστή ενδοχώρα, ιδίως σε παλιότερες εποχές.

Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν τοποθετήσει την κατοικία των θεών τους στον Όλυμπο, ενώ είναι πλέον βέβαιο ότι η Θεσσαλική Πίνδος, στη Δυτική Θεσσαλία, αποτέλεσε το τελευταίο ορμητήριο των Ελληνικών φύλων κατά την πορεία τους προς τη Νότια και Ανατολική Ελλάδα⁸. Στους αρχαίους και μεσαιωνικούς χρόνους η Θεσσαλία ακολούθησε την πορεία των υπολοίπων ελληνικών περιοχών και λόγω της γεωγραφικής της θέσης υπήρξε θέατρο πολλών συγκρούσεων. Κατά τη βυζαντινή περίοδο υπέστη πολλές επιδρομές, ώσπου το 1348 περιήλθε, για μικρό διάστημα, στην εφήμερη επικράτεια του Στεφάνου Δουσάν⁹, ο οποίος αυτοαναγορεύτηκε "βασιλεύς Σέρβων και Ρωμαίων (Ελλήνων)".

Μεταξύ 1393 και 1395 οι Τούρκοι γίνονται κύριοι της Θεσσαλίας. Το 1444 οι Θεσσαλοί, με επικεφαλής τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, εξεγέρθηκαν και έδωξαν τους Τούρκους, αλλά μετά από δύο χρόνια, το 1446, ο στρατηγός Τουραχάν βέης επέβαλε την οριστική τουρκική κυριαρχία στη Θεσσαλία, η οποία επρόκειτο να κρατήσει πάνω από τέσσερις αιώνες¹⁰. Τότε οι Τούρκοι αρχίζουν τον εποίκισμό της Θεσσαλίας, κυρίως της περιοχής Λαρίσης, με "Τούρκους" από τη Μ.Ασία (Ικόνιο) και καθιστούν τα Τρίκαλα προχωρημένη στρατιωτική βάση εναντίον των ανυπότακτων κατοίκων της Πίνδου και των Αγράφων. Τότε, επίσης, οι μεγάλες πεδινές εκτάσεις έπεσαν στα χέρια των Τούρκων και δημιουργήθηκαν τα πρώτα τσιφλίκια¹¹. Η Λάρισα είχε μεταβληθεί σε τουρκόπολη, με τουρκικό όνομα (Γενή Σεχήρ), ενώ η έδρα της Μητροπόλεως Λαρίσης είχε μεταφερθεί στα Τρίκαλα από τα μέσα του ΙΔ΄ αιώνα και παρέμεινε εκεί έως το 1739, οπότε ανασυστήθηκε η επισκοπή Τρίκκης¹². Εξ άλλου αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τον ΙΕ΄ και ΙΣΤ΄ αιώνα εγκαταστάθηκαν στα αστικά κέντρα της Θεσσαλίας πολλοί Εβραίοι διωγμένοι από την Ισπανία¹³. Οι κάτοικοι της Θεσσαλίας, ανάλογα με το θρήσκευμά τους, ζούσαν σε χωριστές συνοικίες ή

8. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Θεσσαλία*, σ.54.

9. *Ο.π.*, σ.68 * ΝΗΜΑ, *Τρίκαλα*, σσ.64-65.

10. ΝΗΜΑ, *ό.π.*, σσ.65-66.

11. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ, τ.Α΄*, σσ.274-278* ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *Θεσσαλία*, σσ.20-21.

12. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *Ιστορικά σχόλια*, σ.37.

13. LAWLESS, *Οικονομία Θεσσαλίας*, σ.33.

οικισμούς και είχαν επίσης διαφορετική κοινωνική ζωή¹⁴.

Στο μεταξύ έχει διαμορφωθεί η μοναστική κοινότητα των Μετεώρων, η οποία άρχισε να δημιουργείται τον ΙΔ΄ αιώνα και ολοκληρώθηκε στα μέσα του ΙΣΤ΄. Η παρουσία των μετεωρίτικων μοναστηριών, αλλά και πολλών άλλων, στη Δυτική, κυρίως, Θεσσαλία, βοήθησε σημαντικά στη διατήρηση της πίστης και της ελληνικότητας των πληθυσμών της αρχικά, αλλά και στην πνευματική τους αναγέννηση αργότερα¹⁵.

Στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας παρατηρείται μια φυγή των κατοίκων των πεδινών περιοχών προς τα ορεινά και δύσβατα μέρη. Τότε τα βουνά της Θεσσαλίας γέμισαν από γραφικά χωριουδάκια, που έσφυζαν από ζωή. Από αυτά ξεπήδησαν οι ηρωικοί "κλέφτες", οι οποίοι αποτέλεσαν την κύρια δύναμη αντίστασης εναντίον των Τούρκων και πρωτοστάτησαν στους αγώνες της ανεξαρτησίας μερικούς αιώνες αργότερα¹⁶. Ωστόσο, μετά την πρώτη θύελλα της τουρκικής κατάκτησης έχουμε και το αντίστροφο φαινόμενο, δηλ. τις μετακινήσεις από τις ορεινές περιοχές προς τα αστικά κέντρα. Οι Αγραφιώτες π.χ. κατεβαίνουν στα Τρίκαλα, τη Λάρισα, τη Θεσσαλονίκη, ακόμα και τα Μικρασιατικά παράλια, ενώ οι Ραφναιώτες εγκαθίστανται κυρίως στη Λάρισα¹⁷. Στην ορεινή και δύσβατη περιοχή των Αγραφών, με τη συνθήκη του Ταμασίου (σήμ. Ανάβρα) Καρδίτσας, της 10 Μαΐου 1525, παραχωρήθηκε αυτονομία και αυτοδιοίκηση, ενώ απαγορεύτηκε η εγκατάσταση Τούρκων σ' αυτά¹⁸. Με ειδικά προνόμια του σουλτάνου, το 1668, παραχωρήθηκε αυτοδιοίκηση και στα χωριά του Πηλίου¹⁹. Προνομιακό καθεστώς απέκτησε στα 1659 και η περιοχή του Μετσόβου, στο οποίο υπάγονταν και τα χωριά του σημερινού Ν. Τρικάλων Μαλακάσι και Κουτσούφλιανη (σήμ. Πλατάνιστος)²⁰. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν αρκετά εμποροβιοτεχνικά κέντρα στη Θεσσαλία, όπως στη Ραφάνη, τα Αμπελάκια, την Κρασιά Ολύμπου, την Τσαριτσάνη, τον Τύρναβο, την Αγιά, τη Μακρυνίτσα, τη Ζαγορά, τις Μηλιές, την Πόρτα (Πύλη) Τρικάλων, την Τύρνα (Ελάτη), την Καλαμπάκα, την Καστανιά, τον Αμάραντο, τον Κλεινοβό, το Μαλακάσι, το Ζάγκο κ.ά. Παράλληλα αναπτύχθηκε το εξαγωγικό εμπόριο, το οποίο, σε συνδυασμό με την αναζήτηση καλύτερης τύχης στην ξενιτειά, έφερε στους

14. Ό.π., σ.34.

15. ΔΗΜ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, "Εξακόσια χρόνια οργανωμένης μοναστικής παρουσίας στα Μετέωρα. Ιστορική τεκμηρίωση", *Τρικαλινά*, 11(1991), σσ. 101-132 * ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Β΄, σσ.208, 220-225.

16. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., ό.π., σσ.109-116 * ΝΗΜΑ, *Τρίκαλα*, σσ.67-68 * ΛΑΖΑΡΟΥ, *Θεσσαλία*, σ.69 * LAWLESS, ό.π., σ.32.

17. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., ό.π., σσ.426-427.

18. Ό.π., σσ.337-338 * ΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Αναστ. Γόρδιος*, σ.123.

19. ΛΑΖΑΡΟΥ, ό.π., σ.69.

20. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ, ό.π., σσ.340-341.

ορεινούς πληθυσμούς πλούτη και ευημερία²¹. Αυτά δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την πνευματική αναγέννηση της Θεσσαλίας, η αρχή της οποίας εκδηλώθηκε πολύ ενωρίς.

Πολλοί Θεσσαλοί έμποροι, και λόγιοι ιεράρχες, όπως ο Ζαγοριανός Ιωάννης Πρίγκος, ο Τυρναβίτης Ζήσης Δαούτης, ο Βεντιστινός Δωρόθεος Σχολάριος κ.ά. διέθεσαν μεγάλα ποσά για την ίδρυση σχολείων, την αγορά ή εκτύπωση βιβλίων, τον εξοπλισμό σχολείων, την πληρωμή δασκάλων κλπ. Αυτοί, με την πληθώρα των μεγάλων Θεσσαλών δασκάλων και λογίων, έγιναν οι θεμελιωτές και φορείς του Θεσσαλικού Διαφωτισμού, ο οποίος δικαιολογημένα θεωρείται ο κορμός του Νεοελληνικού Διαφωτισμού²².

Αντίθετα με τους ορεινούς οικισμούς οι παλιές πόλεις, οι οποίες είχαν ακμάσει στην αρχαιότητα και στη μεσαιωνική εποχή, τώρα περνούν σε δεύτερη μοίρα, όπως συνέβη με τη Λάρισα και την Ελασσόνα. Εξ άλλου ο Βόλος και η Καρδίτσα την περίοδο αυτή είναι ασήμαντοι οικισμοί²³. Έτσι από τις σημερινές μεγαλοπόλεις της Θεσσαλίας μόνον τα Τρίκαλα παρέμειναν, οικονομικώς, στα χέρια των Ελλήνων σ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας.

Αλλά και στον αγώνα για την εθνική αποκατάσταση η Θεσσαλία δεν υστέρησε έναντι των άλλων περιοχών. Η εξέγερση του μητροπολίτη Λαρίσης-Τρίκκης Διονυσίου Β' το 1600 ήταν η πρώτη αξιόλογη επανάσταση του υπόδουλου Ελληνισμού²⁴. Οι Θεσσαλοί συμμετέχουν στα Ορλωφικά και πληρώνουν με βαρύν φόρο αίματος την κίνησή τους αυτή²⁵. Το 1806-1807 έχουμε το κίνημα του Νικητσάρα στον Όλυμπο, και το 1808 την επανάσταση των Βλαχαβαίων στα Χάσια. Στη μεγάλη Επανάσταση του 1821 συμμετέχει ενεργά και η Θεσσαλία. Η περιοχή Ασπροποτάμου, στη Δυτική Θεσσαλία, και η Θετταλομαγνησία, στην Ανατολική, δίνουν το αγωνιστικό παρόν. Όμως μετά την αποτυχία τους οι Θεσσαλοί αγωνιστές κατεβαίνουν στη Νότια Ελλάδα και συνεχίζουν εκεί τον αγώνα²⁶. Μετά τη δημιουργία του πρώτου ελεύθερου Ελληνικού Κράτους το 1830, οι Θεσσαλοί χρειάστηκε να συνεχίσουν τους αγώνες τους για να πετύχουν και τη δική τους απελευθέρωση. Έτσι εκδηλώνεται επαναστατικό κίνημα το 1840-41 στη ΝΑ Θεσσαλία και ακολουθεί η μεγάλη Θεσσαλική Επανάσταση του

21. ΝΗΜΑ, *ό.π.*, σσ.68-70 * LAWLESS, *ό.π.*, σ.48.

22. ΛΑΖΑΡΟΥ, *ό.π.*, σσ.70-71 * ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *ό.π.*, σ.145.

23. Ι.Κ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ (και ομάδας δασκάλων), *Ο Βόλος και το Πήλιο, τ.Α'*, Βόλος 1959, σσ.27, 29 * ΔΗΜ.Κ. ΤΣΟΠΟΤΟΥ, *Ιστορία του Βόλου*, Βόλος 1991, σσ.157νε. [Έκδοση Καλλιτεχνικού Οργανισμού Βόλου] * ΒΑΣ.Δ. ΛΑΠΠΑ, *Ιστορία της πόλεως Καρδίτσας*, Αθήνα 1974, σσ.20, 22. Το 1810 η Καρδίτσα κατοικούνταν σχεδόν μόνον από Τούρκους.

24. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *ΙΝΕ, τ.Γ'*, σσ.338-341.

25. ΝΗΜΑ, *Κινήματα στη Θεσσαλία*, σσ.116, 118.

26. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *ΑΠ., ΙΝΕ, τ.Ε'*, σσ.456-463 * ΝΗΜΑ, *ό.π.*, σσ.118-123 * ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *ό.π.*, σσ.280-286, 303-352.

1854, η οποία, καίτοι νικηφόρα, δεν έφερε το ποθούμενο εξ αιτίας της επεμβάσεως των Μεγάλων Δυνάμεων²⁷.

Το 1866-67 έχουμε άλλη μια εξέγερση, στα Άγραφα αυτή τη φορά, για να ακολουθήσει η τελευταία επανάσταση του 1878, η οποία έφερε, ύστερα από επίπονες διαπραγματεύσεις, την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στη μητέρα Ελλάδα το 1881²⁸. Ωστόσο, ένα κομμάτι της, η περιοχή Ελασσόνος, απελευθερώθηκε μόλις το 1912, με την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων.

γ. Η εκπαίδευση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (ΙΕ΄-ΙΘ΄ αι.)

Οι Οθωμανοί ηγέτες δεν ενδιαφέρθηκαν για την ανάπτυξη της εκπαιδεύσεως στην τεράστια αυτοκρατορία τους, έτσι ως το 1846 αυτή είχε αποκλειστικά θρησκευτικό ή στρατιωτικό χαρακτήρα. Υπήρχαν ελάχιστα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαιδεύσεως ιδρυμένα από τους σουλτάνους ή άλλους ευεργέτες²⁹.

Από τα τέλη του ΙΑ΄ έως τον ΙΘ΄ αιώνα τα ιεροδιδασκαλεία (μενδρεσέδες) των τζαμιών ήσαν τα βασικά εκπαιδευτικά ιδρύματα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ παράλληλα λειτουργούσαν και λαϊκά σχολεία (mekteb)³⁰.

Τα ιεροδιδασκαλεία πρωτοϊδρύθηκαν το 1330 από τον Ορχάν γαζή και βρίσκονταν σε ακμή από τα μέσα του ΙΣΤ΄ αι. έως τα μέσα του ΙΘ΄ αι., περίοδο κατά την οποία περιλάμβαναν δώδεκα βαθμίδες. Όπως σημειώνει, με τη γνωστή άμετρη υπερβολή, ο Τούρκος ιστορικός Yılmaz Öztüna³¹, η τελευταία (12η) βαθμίδα παρείχε γνώσεις που ισοδυναμούσαν με τις σημερινές μεταπτυχιακές σπουδές. Στις πρώτες βαθμίδες ο μαθητής διδασκόταν την τουρκική και αραβική γλώσσα, μάθαινε να διαβάζει και να κατανοεί κλασικά κείμενα σ' αυτές τις γλώσσες και εξασκείτο στην ανάγνωση και την αποστήθιση. Στις μεσαίες βαθμίδες μάθαινε αραβική γραμματική, γεωμετρία και σπούδαζε το Κοράνιο. Οι τελευταίες βαθμίδες της εκπαιδεύσεως στα ιεροδιδασκαλεία χωρίζονταν σε κλάδους (ιατρικής, νομικής, φιλολογίας κ.ά.) και παρείχαν κάποιο πτυχίο στους αποφοίτους, συνήθως έδιναν διπλώματα σε μουσουλμάνους θεολόγους και ιερονομοδιδασκάλους.

Στα ιεροδιδασκαλεία δεν υπήρχε το σύστημα της τάξης, όπως το γνωρίζουμε στα σύγχρονα σχολεία, αλλά ο δάσκαλος συγκροτούσε τις τάξεις-τμήματα

27. ΝΗΜΑ, ό.π., σσ.124-132.

28. Ό.π., σσ.132-138 * ΑΧ.Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, "Η διπλωματική πλευρά της απελευθερώσεως της Θεσσαλίας", *Τρικαλινά*, 1(1981), σσ.9-15.

29. Μ.Ε.Ε., τ.ΚΓ΄, σ.182.

30. ÖZTÜNA, *Türkiye Tarihi*, σ.291.

31. ÖZTÜNA, ό.π., σ.295. Ο ίδιο (σ.312) υποστηρίζει ότι τον ΙΣΤ΄ αι. η καλύτερη εκπαίδευση στον κόσμο παρεχόταν στην Τουρκία.

χωρίζοντας τους μαθητές του ανάλογα με την ευφυΐα και την επίδοσή τους. Έτσι ένας μαθητής μπορούσε να παραμείνει στην ίδια τάξη από λίγους μήνες έως κάμποσα χρόνια, δηλαδή ένας 25χρονος ήταν δυνατόν να βρίσκεται ακόμα στις πρώτες βαθμίδες. Η προαγωγή του μαθητή εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό και από τις απαιτήσεις του δασκάλου. Πάντως οι καλοί μαθητές ετύγγαναν ιδιαίτερης μεταχειρίσεως (δωρεάν σίτιση, στέγη κ.ά.)³².

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι πολλοί "πτυχιούχοι" κατέφευγαν στα χωριά για να βρουν εργασία. Αμείβονταν με λίγα χρήματα, εξασφάλιζαν την τροφή τους και πληρώνονταν σε είδος, που συνήθως ήταν ζώα. Έτσι δεν ήταν σπάνιο το φαινόμενο οι πρώην δάσκαλοι να μεταβάλλονται σε φοβερούς ληστές, οι οποίοι εκβίαζαν και σκότωναν τους κατοίκους της υπαίθρου³³.

Στα κοινά σχολεία οι μαθητές διδάσκονταν την τουρκική, αριθμητική, καλλιγραφία και ανάγνωση του Κορανίου. Αυτά ήταν πολύ κατώτερα από τα σημερινά δημοτικά σχολεία. Το διδακτικό έργο είχαν αναλάβει αποκλειστικά οι χοτζάδες, οι οποίοι επέβαλλαν στους μαθητές βαριές τιμωρίες (βέργα, φάλαγγας κλπ.). Χαρακτηριστική είναι η φράση των γονέων προς τον δάσκαλο, όταν του παρέδιδαν το παιδί τους: "eti senim, kemigi benim!" (=το κρέας του δικό σου, τα κόκκαλα δικά μου)³⁴.

Σχολεία με τη σύγχρονη μορφή άρχισαν να ιδρύονται στην Οθωμανική Αυτοκρατορία μετά το Τανζιμάτ (1839-1864)³⁵. Με σουλτανικό διάταγμα από το 1846 η εκπαίδευση κατέστη "λαϊκή" και απαλλάχτηκε από τα δεσμά της μουσουλμανικής θρησκείας³⁶.

Πριν από το 1846 υπήρχαν οι ανώτερες στρατιωτικές σχολές που είχαν ιδρυθεί από τον σουλτάνο Σελίμ Γ', η ναυτική και η σχολή δημοσίας διοικήσεων που είχαν ιδρυθεί από τον σουλτάνο Μαχμούτ Β', ανώτερο διδασκαλείο και ιατρική σχολή που ιδρύθηκε το 1840 με Έλληνες τους πρώτους καθηγητές. Το 1848 ιδρύθηκε γεωργική σχολή, το 1850 κτηνιατρική σχολή. Με το σουλτανικό

32. Ό.π., σσ.296-297.

33. Ό.π., σσ.302-303.

34. Ό.π., σ.310. Κάτι ανάλογο συνέβαινε και στα ελληνικά σχολεία. Βλ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ, *Χρηστοβασίλης*, σ.74.

35. ÖZTUNA, ό.π., σ.308. Τανζιμάτ ονομάστηκε η μεταρρυθμιστική κίνηση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, κατά τον ΙΘ' αι., για την φιλελευθεροποίηση των θεσμών του κράτους. Άρχισε με την έκδοση του διατάγματος, του γνωστού Χάτι Σερίφ, που υπέγραψε στις 3 Νοεμβρίου 1839 ο σουλτάνος Αβδούλ Μετζίτ. Αυτό ενεργοποιήθηκε με το Χάτι Χουμαγιούν (18 Φεβρ. 1856). Η πορεία του Τ. ολοκληρώθηκε με τον νόμο "Περί Βιλαετίων" (1864). Αποκορύφωμά του ήταν το Σύνταγμα του 1875, το οποίο όμως δεν εφαρμόστηκε ποτέ, αφού ο σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ, που το υπέγραψε, ύστερα από λίγους μήνες το κατάργησε για να επιβάλει ένα νέο καθεστώς αυταρχικότητας. Βλ. HEUZEY, *Οδοιπορικό*, σ.48, υποσ.33* ΑΛΛΑΜΑΝΗ, *Τανζιμάτ*, σσ.409-422.

36. Μ.Ε.Ε., τ.ΚΓ', σ.182.

διάταγμα του 1845 ιδρύθηκαν 5 σχολές μέσης εκπαίδευσης στην Κωνσταντινούπολη. Το 1869 ιδρύθηκε η νομική σχολή. Το πρώτο τουρκικό πανεπιστήμιο λειτούργησε το 1847³⁷.

Από την εποχή του Μεχμέτ Β΄ του Πορθητή οι μορφωμένοι Έλληνες χρησιμοποιήθηκαν στις αυλές των Οθωμανών σουλτάνων ως γραμματείς, διερμηνείς, καθώς και σε άλλες θέσεις, για να φτάσουμε στην περίοδο κατά την οποία οι Έλληνες κατέλαβαν και ανώτερα διοικητικά αξιώματα (διπλωμάτες, υπουργοί, διοικητές παραδουναβίων ηγεμονιών κλπ.). Στο παλάτι η ελληνική ήταν η επίσημη γλώσσα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση του Αλή πασά, ο οποίος είχε συγκεντρώσει στην αυλή του στα Γιάννενα, όχι μόνον τους ικανότερους Έλληνες πολεμιστές (οπλαρχηγούς), αλλά και πολλούς σπουδαγμένους Έλληνες (Κωλέττης, Βηλαράς κ.ά.).

δ. Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός και η Εκπαίδευση στην Ελλάδα

Με την υποταγή όλων των ελληνικών χωρών στους Τούρκους και τη φυγή των σπουδαιότερων Ελλήνων στη Δύση μια δύσκολη περίοδος για τον Ελληνισμό αρχίζει. Η πνευματική ζωή του Έθνους έχει διαταραχθεί σοβαρά και οι μικρές επιβιώσεις με τη μικρή εμβέλειά τους δεν μεταβάλλουν τη γενική πραγματικότητα³⁸. Από τα μέσα του ΙΕ΄ αιώνα έως τα τέλη περίπου του ΙΣΤ΄ αι. υπάρχει ένα εκπαιδευτικό κενό, το οποίο καλύπτεται με τον μύθο του Κρυφού Σχολείου³⁹.

Στα πρώτα εκατόν πενήντα περίπου χρόνια μετά την Άλωση το Ελληνικό έθνος κινδύνευσε να χάσει ακόμα και τη γλώσσα του, όπως είχαν επισημάνει ο καρδινάλιος Βησσαρίων, ο Γεώργιος Σχολάριος και ο Μιχ. Αποστόλης⁴⁰. Ο Νικ. Σοφιανός είχε σημειώσει χαρακτηριστικά το 1544: "διά την μακράν και πικροτάτην δουλοσύνην, το ημέτερον γένος εξέπεσε και ουδέ κύν αναθυμάται την προκοπήν όπου είχαν οι πρόγονοί μας, με την οποίαν άφησαν εις όλην την οικουμένην λαμπράν και αθάνατον δόξαν"⁴¹. Ο Ευγ. Γιαννούλης μάλιστα δίνει χαρακτηριστικότερη εικόνα της πνευματικής εξαθλίωσης στην ηπειρωτική

37. Ό.π., σ.182.

38. ΑΓΓΕΛΟΥ, *Κατάσταση παιδείας*, σ.366 * ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ, *Παιδεία*, σσ. 115-116 * ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ, *Ελλ. Σχολεία*, σσ.27-28 * ΚΟΥΜΑ, *Ιστορία, τ. ΙΒ΄*, σ. 554.

39. ΑΓΓΕΛΟΥ, ό.π., σ.366 * ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ, ό.π., σ.117 * ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *ΙΝΕ*, τ.Β΄, σ.291 * ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ, ό.π., σσ.52-54. Ο Απ. Βακαλόπουλος (ό.π., σ.264) θεωρεί υπερβολικές τις απόψεις περί διακοπής της πνευματικής παράδοσης του Ελληνικού λαού μετά την Άλωση. Βλ. και ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Η παιδεία*, σσ.34-38. Για το Κρυφό Σχολείο βλ. πρόσφατη μελέτη του ΑΧ. ΜΑΝΔΡΙΚΑ, "Κρυφό Σχολείο". *Μύθος ή πραγματικότητα*, Αθήνα, 1992.

40. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., ό.π., σ.259, υποσ. 10.

41. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *Πηγές ΙΝΕ*, τ. Ι, σ.340.

Ελλάδα και ιδιαίτερα στην Αιτωλία και τη γύρω περιοχή, όπου "συνέβη τους εκείσε πάντας αναλφαβήτους γενέσθαι και άγαν τρισβαρβάρους [...] σπάνιόν τι χρήμα ο ιερεύς εκεί, ο απλώς γραμμάτων είδησιν έχων"⁴².

Παρά ταύτα σε αρκετές πόλεις ή μοναστήρια διατηρούνται ακόμα σχολεία. Την κυριότερη όμως εστία παιδείας αποτέλεσε η Πατριαρχική Σχολή (αργότερα Πατρ. Ακαδημία ή Μεγάλη του Γένους Σχολή), η οποία ιδρύθηκε από τον Γεώργιο Σχολάριο το 1454, δηλ. τον πρώτο χρόνο μετά την Άλωση⁴³.

Σύμφωνα με τις υπάρχουσες μαρτυρίες η εκπαιδευτική αφύπνιση του Ελληνισμού σημειώνεται στο τέλος του ΙΣΤ΄ αιώνα. Την ίδια εποχή παρουσιάζεται στο προσκήνιο ο απόδημος Ελληνισμός, ο οποίος, συσταίνοντας τις κοινότητες του εξωτερικού, εξελίσσεται γρήγορα σε σημαντική δύναμη. Ο απόδημος Ελληνισμός, έμποροι και λόγιοι, επηρεασμένος από τα επιτεύγματα της Αναγέννησεως, θέλει να συμβάλει στον φωτισμό των υποδούλων Ελλήνων. Τότε αρχίζει η ίδρυση ελληνικών σχολείων στις χώρες της Ευρώπης. Πολλά από αυτά εξελίχθηκαν σε σπουδαία κέντρα κλασικών σπουδών, στα οποία φοίτησαν εκατοντάδες Έλληνες σπουδαστές⁴⁴. Έτσι με βάση τους δυο αυτούς παράγοντες, Εκκλησία και απόδημο Ελληνισμό, οργανώνεται η εκπαίδευση σ' όλον τον Ελληνισμό⁴⁵. Το βαρύ κλίμα της απαιδευσίας αρχίζει να υποχωρεί, όταν στα τέλη του ΙΣΤ΄ αι. κάνει την εμφάνισή της στα μεγάλα κέντρα η ελληνική αστική τάξη, η οποία, με ή χωρίς τη συμπαράσταση της Εκκλησίας, βοήθησε στην πνευματική, πολιτική και εθνική αναγέννηση του Ελληνισμού⁴⁶.

Μέσα στον ΙΖ΄ αι. τελειοποιούνται τα ανώτερα σχολεία, των οποίων οι απόφοιτοι προορίζονται για εκκλησιαστικά αξιώματα ή, ακόμα, και για θέσεις στην τουρκική διοίκηση. Πολλοί συνέχιζαν τις σπουδές τους στη Δύση, όπου σπούδαζαν νομική, ιατρική και ξένες γλώσσες. Αυτοί επανερχόμενοι στην Πατρίδα χειροτονούνταν μητροπολίτες και επίσκοποι ή ασκούσαν το ιατρικό και διδασκαλικό επάγγελμα ή προσλαμβάνονταν ως ανώτεροι υπάλληλοι της τουρκικής κυβερνήσεως· κάποιοι από αυτούς επιδίδονταν στη συγγραφή διαφόρων επιστημονικών βιβλίων⁴⁷. Στην πρώτη αυτή φάση έχουμε συνεργασία Εκκλησίας και απόδημου Ελληνισμού, αφού και οι δυο διαπνέονταν από ουμανιστικές διαθέσεις.

Γύρω στο 1700 όντως πολλαπλασιάστηκαν και βελτιώθηκαν τα ελληνικά

42. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές* (αφ.65/17-10-1665), σ.184.

43. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ό.π.*, σσ.261-265.

44. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Β΄, σ.275 κε.

45. ΚΡΟΥΣΤΑΛΛΑΚΗ, *Παιδεία*, σ.119 * ΑΓΓΕΛΟΥ, *ό.π.*, σ.367.

46. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ, *Απαρχές Παιδείας*, σ.368 * ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Β΄, σ.311 κε.

47. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία*, τ.Α΄, σ. LXXXIX * ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ό.π.*, σ.315.

σχολεία στις περιοχές, που ήσαν οικονομικώς αναπτυγμένες⁴⁸.

Τα σχολεία της πρώτης περιόδου της Τουρκοκρατίας δεν είχαν βέβαια καμιά σχέση με τα σημερινά. Συνήθως δέκα με δεκαπέντε μαθητές ποικίλης ηλικίας συγκεντρώνονταν στον νάρθηκα της εκκλησίας ή σε κάποιο άλλο πρόσφορο οίκημα και παρακολουθούσαν, για μερικές ώρες, τις αυτοσχέδιες παραδόσεις κάποιου δασκάλου. Και αυτά τα υποτυπώδη σχολεία ήταν σπάνια στις τουρκοκρατούμενες ελληνικές περιοχές ως τα μέσα του ΙΣΤ΄ αιώνα. Ο Κ. Κούμας παρομοίαζε τους λιγοστούς δασκάλους της περιόδου αυτής με "αμυδρά και διψαλέα λυχάρια, αραιότατα κείμενα μεταξύ παχυτάτου σκότους"⁴⁹. Την περίοδο αυτή μαρτυρείται η λειτουργία ελληνικών σχολείων σε βενετοκρατούμενες περιοχές⁵⁰, ενώ από το 1540 παρατηρείται κάποια εκπαιδευτική δραστηριότητα στον τουρκοκρατούμενον ελληνισμό⁵¹.

Γύρω στο 1540 ο Θεοφάνης Ελεαβούλκος διδάσκει στην Κωνσταντινούπολη σ' έναν κύκλο επιλέκτων μαθητών, οι οποίοι διακρίθηκαν αργότερα ως λόγιοι και ιεράρχες. Ανάμεσά τους είναι οι αργότερα μητροπολίτες Ναυπάκτου και Άρτης Δαμασκηνός και Μελενίκου Μεθόδιος, οι οποίοι μαθήτευσαν και στη Σχολή Μετεώρων⁵².

Το πρώτο πατριαρχικό σχολείο στην Κωνσταντινούπολη ιδρύθηκε το 1556 από τον πατριάρχη Ιωάσαφ τον Μεγαλοπρεπή (1556- 1565)⁵³. Τις προσπάθειες του Ιωάσαφ συνέχισε ο μεταγενέστερος λαμπρός πατριάρχης Ιερεμίας Β΄ (1572-1579, 1580-1584, 1587-1595), ο οποίος είχε αναπτύξει αξιόλογη εκπαιδευτική προσπάθεια και στα Τρίκαλα, όταν ήταν μητροπολίτης Λαρίσης (1570-1572)⁵⁴.

Το 1593, κατόπιν εισηγήσεως του πατριάρχη Ιερεμίας, για πρώτη φορά, "ώρισε η Αγία Σύνοδος, έκαστον επίσκοπον εν τη εαυτού παροιμία φροντίδα και δαπάνην την δυναμένην ποιείν, ώστε τα θεία και ιερά γράμματα δύνασθαι διδάσκεσθαι, βοηθείν δε κατά δύναμιν τοις εθέλουσι διδάσκειν και τοις μαθείν προαιρουμένοις, εάν των επιτηδείων χρείαν έχωσιν"⁵⁵. Επρόκειτο για πράξη μεγίστης σημασίας για την παιδεία του Γένους. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει την άποψη ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην επιβίωση του

48. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Α΄, σ.312.

49. ΚΟΥΜΑ, *Ιστορία*, τ.ΙΒ΄, σ.554.

50. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ, *ό.π.*, σ.371.

51. *Ό.π.*, σ.371.

52. *Ό.π.*, σ.372.

53. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ, *ό.π.*, σ.373. Για τη δράση του Ιωάσαφ βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Β΄, σσ.302-303.

54. ΑΤΕΣΗ, *Επισκ. Κατάλογοι*, σ.136. Βλ. παρακάτω, σσ.88, 183.

55. ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ, *Παιδεία*, σ.118* ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ό.π.*, σ.305.

Γένους κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Οι περισσότεροι λόγιοι και δάσκαλοι ήταν κληρικοί, όλα σχεδόν τα σχολεία και ιδίως τα κοινά στεγαζόνταν στα μοναστήρια, στους ναούς και στα σπίτια των κληρικών⁵⁶.

Κατά τον Απ. Βακαλόπουλο⁵⁷ η ιστορία της παιδείας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας ήταν συνυφασμένη με την αντίστοιχη της Εκκλησίας. Και όταν ένα μικρό τμήμα του Ελληνισμού απέκτησε την ανεξαρτησία του, μετά την Ελληνική Επανάσταση, και η Εκκλησία "είχε υποβιβαστεί σε θεραπαινίδα της πολιτικής εξουσίας [...], στον αλύτρωτο Ελληνισμό κύτταρο της συλλογικής δράσης ήταν η ενορία - κοινότητα"⁵⁸.

Στην Ήπειρο, αντίθετα με τις άλλες περιοχές, η μακρά παράδοση της παιδείας, που αρχίζει από τον ΙΓ' αιώνα, όχι μόνον δεν διακόπηκε κατά την Τουρκοκρατία, αλλά ενισχύθηκε και έφτασε σε υψηλά επίπεδα⁵⁹. Στα Ιωάννινα οι δεσπότες Άγγελοι ίδρυσαν σχολείο μέσα στο κάστρο το 1209. Αυτό μεταφέρθηκε στην πόλη το 1612 και διατηρήθηκε ως τα μέσα του ΙΖ' αι. Το 1644 ο Επιφάνιος ο Ηγούμενος ίδρυσε νέα σχολή, η οποία διαδέχτηκε την προηγούμενη των δεσποτών.

Το 1675 ιδρύθηκε η Σχολή Γκιούμα, κατόπιν δωρεάς (1646) του Λεονταρή Γκιούμα. Όπως και του Επιφανίου, την ενίσχυσαν οικονομικώς πολλοί Γιαννιώτες, μεταξύ των οποίων εξέχουσα θέση κατέχει ο Λ. Μαρούτσης. Στη σχολή αυτή δίδαξαν ονομαστοί δάσκαλοι: Βησ. Μακρής, Γ. Σουγδουρής (1683-1709), Μεθ. Ανθρακίτης (έως το 1709), Μπ. Βασιλόπουλος (1723-1760)⁶⁰.

Το 1742 οι αδελφοί Λάμπρος και Σίμων Μαρούτσης ανακαίνισαν τη σχολή Γκιούμα, η οποία από τότε ονομάστηκε Μαρουτσαία και λειτούργησε ως το

56. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ό.π.*, σ. 256, * ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Αρχιεπισκόπου Αθηνών, "Ελληνική Εκκλησία", Μ.Ε.Ε., τόμος *Ελλάς*, σ. 671β * Γ. ΔΙΖΙΚΙΡΙΚΗ, *Ο νεοελληνικός διαφωτισμός και το ευρωπαϊκό πνεύμα. 1750-1821, Αισθητική και ιδεολογία των λογίων της Τουρκοκρατίας*, Αθήνα, Φιλιλπότης, 1984, σσ.52-53. Η Ορθόδοξη Εκκλησία είχε σχετική ελευθερία, εκτός από τα θέματα πίστεως και λατρείας, και στα θέματα εκπαιδευσεως και κοινωνικής προνοίας επειδή "η δημοσία εκπαιδευσεις και η κοινωνική πρόνοια διά τω τουρκικών καθεστώς απετέλουν υποθέσεις αποκλειστικώς ανηκούσας εις την θρησκείαν". Βλ. ΕΛΕΝΗΣ ΚΟΥΚΟΥ, *Διαμόρφωσις της Ελληνικής Κοινωνίας κατά την Τουρκοκρατία*, Αθήνα 1971.

57. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ό.π.*, σ.256. Βλ. και ΒΛ. ΦΕΙΔΑ, «Το πρόβλημα του σκοπού της παιδείας στο νεώτερο Ελληνισμό», *Σύναξη*, τεύχ. 8 (Φθιν. 1983), σ. 12: «... όχι μόνο η οργανωτική διάρθρωση ή οικονομική υποδομή, αλλά και το περιεχόμενο και ο σκοπός της παρεχόμενης παιδείας, τουλάχιστον μέχρι τα μέσα του 18ου αιώνα, συνδέθηκαν άρρηκτα με τη δραστηριότητα της Ορθοδόξου Εκκλησίας».

58. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, *Κανονισμοί*, σ.7.

59. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Κ., *Ήπειρος*, σ.257κε.* ΑΧ.Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, "Τα σχολεία των Ιωαννίνων και το Γένος", *Ηπειρωτική Εστία*, 20(1971)539-551.

60. ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ, *Αγαθοεργήματα, Α'*, σσ.79-81* ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σσ.557κε. * Γ.Σ. ΠΛΟΥΜΙΔΗ, "Σχολεία στην Ελλάδα συντηρούμενα από κληροδοτήματα Ελλήνων της Βενετίας (1603-1797)", *Θησαυρίσματα*, 9 (1972), σσ.237κε.

1797. Δίδαξαν σ' αυτή ο Ευγένιος Βούλγαρης (1742-1753), ο Αθ. Ψαλίδας (1795-1797) και άλλοι⁶¹. Το 1798 κατόπιν μεγάλης δωρεάς του ομογενούς στη Ρωσία Ζώη Καπλάνη ιδρύθηκε η ομώνυμη σχολή, με σχολάρχη (1798-1821) τον Αθαν. Ψαλίδα.

Η πιο σπουδαία όμως σχολή των Ιωαννίνων ήταν η Ζωσιμαία, η οποία ιδρύθηκε το 1828 από τους αδελφούς Αναστάσιο, Νικόλαο, Ζώη και Μιχαήλ Ζωσιμά, οι οποίοι την επροίκισαν με υπέρογκα ποσά⁶². Αξίζει να σημειωθεί ότι πολλοί απόφοιτοι των σχολών των Ιωαννίνων δίδαξαν στο Μέτσοβο, τα Τρίκαλα, τη Λάρισα, τον Τύρναβο, τη Θεσσαλονίκη και την Αδριανούπολη⁶³.

Στην Άρτα, η σχολή, την οποία είχε συστήσει το 1234 ο δεσπότης Μιχαήλ Β', διατηρήθηκε ως τα τέλη του ΙΣΤ' αι., οπότε (1580) φοίτησε σ' αυτή και ο Μάξιμος ο Γραικός⁶⁴. Ο έμπορος Μανωλάκης Καστοριανός έκτισε στην Άρτα το 1662 Δημόσια Ελληνική Σχολή, η οποία λειτούργησε ως το 1821⁶⁵.

Στα τέλη του ΙΣΤ' αι. μαρτυρείται η λειτουργία σχολείων και στη Θεσσαλονίκη, όπου δίδαξε ο περίφημος δάσκαλος μοναχός Ματθαίος ο εκ Κρήτης. Λίγο αργότερα λειτουργεί σχολείο στην Πάτμο, όπου είχε συγκροτηθεί και αξιόλογη βιβλιοθήκη⁶⁶.

Σχολεία λειτούργησαν και στην Κύπρο (Λευκωσία κυρίως) με σπουδαιότερους δασκάλους τον Λεόντιο Ευστράτιο (1592-1601/2) και τον ιερομόναχο Ματθαίο Γαλατιανό (†1637)⁶⁷. Από το 1543 μαρτυρείται η λειτουργία σχολείου στα Τρίκαλα, για το οποίο θα γίνει αναλυτικότερα λόγος παρακάτω⁶⁸. Την ίδια περίοδο στη βενετοκρατούμενη Κρήτη παρατηρείται μια αξιόλογη πνευματική άνθηση. Οι Κρήτες είχαν την ευκαιρία να σπουδάζουν στο υπό βενετική κηδεμονία πανεπιστήμιο της Πάδοβας ή στις ακαδημίες και τα κολλέγια που είχαν ιδρυθεί στην Κρήτη⁶⁹.

Ανάλογες πνευματικές δραστηριότητες αναπτύχθηκαν και στα βενετοκρατούμενα επίσης Ιόνια Νησιά, των οποίων οι κάτοικοι μπορούσαν ευκολότερα από όλους τους άλλους Έλληνες να μεταβούν για ανώτερες σπουδές στη γειτονική Ιταλία. Κατά τον ΙΖ' αι. παρατηρείται συστηματική διείσδυση του Καθολι-

61. ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ, *ό.π.*, σσ.82-83* ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *Σχολεία Ηπείρου*, σσ.19-20.

62. ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ, *ό.π.*, σσ.87-96* ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *ό.π.*, σ.23.

63. ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σ.558.

64. ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.100.

65. *Ό.π.*, σσ.100-101.

66. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ, *Απαρχές παιδείας*, σ.374. Η περίφημη **Πατμιάς Σχολή** ιδρύθηκε αργότερα, το 1713, και λειτούργησε με επιτυχία ως το 1821.

67. *Ό.π.*, σ.375.

68. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Αρσένιος*, σ.35 κ.ε.βλ. και σ. 101 κε.

69. ΑΓΓΕΛΟΥ, *Κατάσταση παιδείας*, σ.377* ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Β', σσ.268, 270-271, 278.

κισμού (Ιησουίτες, Καπουαίνοι, Μισσιονάριοι) στον Ελληνικό χώρο διά της ιδρύσεως μοναστηριών και σχολείων⁷⁰.

Την περίοδο 1613-1670 συντελείται στην υπόδουλη Ελλάδα μια αληθινή πνευματική αναγέννηση, η οποία συνδέεται με τις φωτισμένες μορφές του πατριάρχη Κυρίλλου Λουκάρεως και του Αθηναίου σοφού Θεοφίλου Κορυδαλέως, ο οποίος το 1625 είχε αναλάβει την διεύθυνση της Πατριαρχικής Σχολής. Μαθητής του τελευταίου υπήρξε και ο Ευγ. Γιαννούλης ο Αιτωλός, ο οποίος ανέπτυξε αξιόλογη εκπαιδευτική δράση στην περιοχή των Αγράφων και θεωρείται ο μεγαλύτερος Έλληνας παιδαγωγός της εποχής του, με δεύτερον τον Μακάριο Καλογερά, ο οποίος δίδαξε στην Πάτμο⁷¹. Τότε (1627) ιδρύθηκε και το πρώτο ελληνικό τυπογραφείο στην Κωνσταντινούπολη⁷². Η πνευματική αυτή αναγέννηση εκδηλώνεται συγχρόνως και στις παραδουνάβιες περιοχές (1640- ίδρυση σχολείου με ελληνικό προσανατολισμό στο Ιάσιο, 1679 - ίδρυση Ελληνικής Ακαδημίας στο Βουκουρέστι, 1690 - αναδιοργάνωση του ελληνικού τυπογραφείου στην ίδια πόλη)⁷³.

Στην προδρομική περίοδο (1670-1750) του Νεοελληνικού Διαφωτισμού το έδαφος είναι πιο πρόσφορο για την ανανέωση της παιδείας. Η οικονομική άνοδος πολλών Ελλήνων, αλλά και η ανάληψη διοικητικών θέσεων (ηγεμόνες στη Μολδοβλαχία) πολλών Φαναριωτών, επιτρέπουν, σε όποιους από αυτούς επιθυμούν, να συμβάλουν στον φωτισμό του Γένους. Οι όποιες κινήσεις έχουν ατομικό χαρακτήρα και καμιά συλλογική εκπαιδευτική προσπάθεια δεν εκδηλώνεται. Χάρη σε ατομικές πρωτοβουλίες φωτισμένων ιεραρχών και Φαναριωτών, αλλά και πλουσίων εμπόρων, ιδρύθηκαν αξιόλογα σχολεία σε πολλές πόλεις στις τουρκοκρατούμενες περιοχές. Ο Αλέξανδρος Ελλάδιος αναφέρει ότι το 1714 σ' όλα τα μέρη της Ελλάδος λειτουργούσαν σχολεία και δεν κρύβει την ευχαρίστηση και την υπερηφάνεια του γι' αυτό⁷⁴. Θέλοντας να αντικρούσει όλους εκείνους, οι οποίοι υποστήριζαν ότι οι Έλληνες είχαν εκβαρβαρωθεί, ο Γιαννιώτης Γ. Κωνσταντίνου, το 1757, δημοσιεύει έναν κατάλογο των σπουδαιότερων σχολείων, που λειτουργούσαν την εποχή εκείνη σ' όλες τις ελληνικές περιοχές⁷⁵. Σύμφωνα μ' αυτόν στα μέσα του ΙΗ' αιώνα είχαν σχολεία οι εξής πόλεις: Κωνσταντινούπολη 2, Ιωάννινα 3, Θεσσαλονίκη 2, Αθήναι 2, Βουκουρέστι 2, Ιάσιο 1, Αδριανούπολις 1, Φιλιππούπολις 1, Άγιον Όρος 1, Βέροια 1,

70. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Γ', σσ.392-433.

71. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Δ', σ.331.

72. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ, *Ελλ. Σχολεία*, σ.119*ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Β', σσ. 318-322, τ.Γ', σ.455, τ.Δ', σ.315.

73. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Δ', σσ.251-253*CAMARIANO, *Les Académies*, σ. 20 κ.ε.

74. ΕΛΛΑΔΙΟΥ, *Status praesens*, σ.42.

75. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, *Λεξικόν*, σσ.8-9.

Καστοριά 1, Σιάτιστα 1, Μοσχόπολις 1 (και ένα τυπογραφείο), Τύρναβος 1, Τρίκαλα 1, Τρίπολις 1, Παλαιά Πάτρα 1, Σάλωνα 1, Άρτα 1, Σμύρνη 1, Χίος 1, Πάτμος 1, Μυτιλήνη 1, Σάμος 1, Σίφνος 1, Ρόδος 1, Κρήτη 1, Λευκωσία 1, Πατριαρχείο Ιεροσολύμων 1, Πατριαρχείο Αλεξανδρείας 1.

Αξιόλογη σχολή λειτουργεί στο Μεσολόγγι το 1760, όταν άρχισε να διδάσκει εκεί ο Παναγιώτης Παλαμάς⁷⁶, καθώς και στην Κοζάνη, όπου διδάσκει ο Ευγένιος Βούλγαρης (1746-1752)⁷⁷. Σπουδαία θέση κατέχουν επίσης οι σχολές των Αγράφων (ΙΖ΄ αι.-1784), στις οποίες δίδαξαν οι ονομαστοί δάσκαλοι Ευγένιος Γιαννούλης, Αναστάσιος Γόρδιος και Θεοφάνης⁷⁸. Αξιοσημείωτη ακόμα είναι η διδασκαλία του Μετσοβίτη δασκάλου Νικολάου Τζαρτζούλη στη σχολή της γενέτειράς του (1763-1764)⁷⁹.

Τα μαθήματα, που διδάσκονταν στα σχολεία αυτά, δεν ήταν παντού τα ίδια, αλλά υπήρχε ποικιλία στην επιλογή των διδασκομένων συγγραφέων και της μεθόδου διδασκαλίας⁸⁰, η επιτυχία της οποίας είχε σχέση με την ικανότητα και την προσωπικότητα του κάθε δασκάλου.

Η εκπαιδευτική διαδικασία, κατά την περίοδο αυτή, μπορεί να χωρισθεί σε τρεις κύκλους γνώσεων. Κατά τον Άλκη Αγγέλου⁸¹, ο πρώτος, ο κατώτερος, παρείχε την στοιχειώδη μόρφωση και ταυτίζεται με το λεγόμενο "σχολείο των κοινών και ιερών γραμμάτων", ο δεύτερος, ο μέσος, παρείχε την ελληνοπαιδεία, δηλαδή την καλλιέργεια της ελληνικής γλώσσας (κείμενα-γραμματική-σύνταξη) και ταυτίζεται με το λεγόμενο "ελληνικό σχολείο", ενώ στον τρίτο, τον ανώτερο κύκλο, γινόταν μελέτη της φιλοσοφίας και των επιστημών. Ο πρώτος κύκλος ήταν συνήθως ανεξάρτητος, ενώ ο δεύτερος αποτελούσε προπαρασκευαστικό τμήμα του τρίτου, αν και πολλές φορές ήταν προέκταση του πρώτου κύκλου. Σε αρκετές περιπτώσεις συνυπήρχαν και οι τρεις κύκλοι κάτω από την ίδια στέγη. Για τους τύπους αυτών των σχολείων χρησιμοποιούνται φιλόδοξοι τίτλοι, όπως Φροντιστήριο, Παιδαγωγείον, Μουσείον, Ελληνομουσείον, Λύκειον, Παγγενές, Ακαδημία, Κολλέγιον. Υπήρχαν ακόμα τα υπαίθρια σχολεία και τα σχολεία μουσικής· του τελευταίου τύπου μνημονεύονται δύο σχολεία, και τα δύο στην Κωνσταντινούπολη (1776 και 1814). Μουσικό σχολείο όμως μαρτυρείται και στα Τρίκαλα (αρχές ΙΗ΄ αι.)⁸².

76. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ, τ.Δ΄*, σσ.318-319.

77. *Ό.π.*, σ.507.

78. *Ό.π.*, σσ.315, 317-318. Για την εκπαίδευση στα Άγραφα βλ. παρακάτω, σ.178 κε.

79. *Ό.π.*, σ.320.

80. *Ό.π.*, σ.343.

81. ΑΓΓΕΛΟΥ, *Η Εκπαίδευση*, σ.306. Ειδικότερα για τα σχολεία του μέσου κύκλου βλ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μαθηματικά*.

82. Βλ. παρακάτω, σ.150.

Είναι παραδεκτό ότι, παρά τις πολλές δυσκολίες και ελλείψεις, η νεοελληνική εκπαίδευση είχε σταθερά ανοδική και εξελεκτική πορεία και ακολούθησε την εξέλιξη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Η πίστη των Ελλήνων λογίων και δασκάλων στην αναγεννητική δύναμη της παιδείας εκφράζεται με σαφήνεια από την φράση του Ρήγα Βελεστινλή: "Όλοι, χωρίς εξαιρέσεις, έχουν χρέος να ηξεύρουν γράμματα. Η πατρίς έχει να καταστήσει σχολεία εις όλα τα χωρία διά τα αρσενικά και θηλυκά παιδιά. Εκ των γραμμάτων γεννάται η προκοπή, με την οποίαν λάμπουν τα ελεύθερα έθνη"⁸³. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η έκκληση του Αδ. Κοραή στα 1802: "Πολλαπλασιάσατε καθ' όλην την Ελλάδα τα σχολεία και τας βιβλιοθήκας πέμψατε, με κοινήν δαπάνην, χρησιμοθήεις νέους εις την Ευρώπην, διά να σας φέρωσι τα καλά της Ευρώπης και παράδοτε εις τας χείρας αυτών την παιδείαν του Γένους"⁸⁴. Η προσπάθεια των Ελλήνων κατά τον ΙΗ' αιώνα για γενίκευση της παιδείας είναι κάτι το συγκινητικό. Επηρεασμένοι από τα κηρύγματα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού προσπαθούν οι Έλληνες λόγιοι να αφυπνίσουν το υπόδοιλο Γένος διά της παιδείας⁸⁵, η οποία πρέπει να είναι καθολική. Ο Κοραής επισημαίνει ότι δεν μπορεί ένα έθνος να θεωρηθεί φωτισμένο, εάν έχει μόνον διακόσιους ή τριακόσιους σοφούς άνδρες, ενώ οι υπόλοιποι δεν γνωρίζουν ούτε να γράφουν⁸⁶. Και αυτό θα επιτυγχανόταν μόνον με την ίδρυση σχολείων. Χαρακτηριστικός ο απολογισμός του Κοσμά του Αιτωλού το 1779: "... έως τριάκοντα επαρχίας περιήλθον, δέκα σχολεία ελληνικά εποίησα, διακόσια διά κοινά γράμματα"⁸⁷. Αλλά και ο Μ. Γεδεών παρατηρεί σχετικώς: "... μοι επιβάλλεται να φρονώ ότι ουδεμία κωμόπολις εστερείτο σχολείου και διδασκάλου"⁸⁸. Το ίδιο διαπιστώνει και ο Ανώνυμος συγγραφέας της *Ελληνικής Νομαρχίας* στα 1806: "Ο Απόλλων πάλιν ενεφανίσθη εις το αρχαίον του παλάτιον, δεν ευρίσκεται πόλις της σήμερον οπού να μην έχη δύο και τρία σχολεία [...]. Τα σχολεία δεν είναι πλέον έρημα ως και πρότερον, αλλά το καθέν περιέχει

83. ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ, *Τα δίκαια του ανθρώπου*, άρθρο 22, στον τόμο ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ, *Τα Επαναστατικά*, Αθήνα 1994, σ. 27. Βλ. και Ι. ΚΕΡΠΗ, *Η Αρχαιογνωσία του Ρήγα*, Αθήνα 1985, σ. 11.

84. ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΒΕΚΚΑΡΙΟΥ, *Περί αμαρτημάτων και ποινών πολιτικώς θεωρημένων σύγγραμμα. Μεταφρασθέν εκ της Ιταλικής γλώσσης και διά σημειώσεων εξηγηθέν υπό Α. Κοραή*, Παρίσι 1802, σσ. κβ'-κγ'.

85. Αξιοσημείωτη η προφητική διαπίστωση του Άγγλου W. Leake το 1809 ότι "αυτοί (δηλ. οι μορφωμένοι Έλληνες) θα γίνουν οι πιο φοβεροί εξ όλων, στην Οθωμανική Δύναμη". LEAKE, *Θεσσαλία*, σ. 106. Βλ. και ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, *Περί Παιδείας, τ. Α'*, σσ. 10-11.

86. ΚΑΡΑ, *Καΐρης-Κούμας*, σ. 27.

87. ΑΥΓ., ΚΑΝΤΙΩΤΟΥ, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, Αθήνα, Σταυρός, 1977, σ. 317 * ΣΑΘΑ, *Ν. Φιλολογία*, σ. 492. Για τη γενικότερη δράση του Κοσμά του Αιτωλού βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *Ιστορία Μακεδονίας*, σσ. 340-348.

88. ΑΓΓΕΛΟΥ, *Η Εκπαίδευση*, σ. 307.

πενήντα και εκατόν μαθητάς⁸⁹. Σπουδαιότερη πηγή εσόδων για τη συντήρηση των σχολείων και τη μισθοδοσία του προσωπικού, από τα μέσα του ΙΗ' αιώνα και έπειτα, ήσαν οι δωρεές, οι διά της περιφοράς των δίσκων εισπράξεις, οι τόκοι κεφαλαίων, οι ειδικοί φόροι κ.ά.⁹⁰. Δεν έλειπαν βέβαια και οι περιπτώσεις των μεγάλων χορηγιών (π.χ. Γκιούμας, Σ. και Μ. Μαρούτσης, Ζώης Καπλάνης, Μ.Καστοριανός, Δωρόθεος Σχολάριος κ.ά.).

Στις παραμονές του Αγώνα η ίδρυση σχολείων παίρνει γενικό χαρακτήρα. Όπως σημειώνει ο Κοραής⁹¹, αναμορφώνονται τα παλιά κολλέγια και ιδρύονται νέα, οι νέοι πηγαίνουν στην Ευρώπη για να μάθουν ξένες γλώσσες και να μορφωθούν. Όταν γυρίζουν στην Ελλάδα αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στα εκπαιδευτικά πράγματα. Και ο Κούμας⁹² σημειώνει ότι "από του 1800 και εφεξής εφρόντιζον οι λόγιοι να εξαπλώσουν παιδείαν περισσοτέραν, ώστε πάσα κλάσις να μεταχειρίζεται με κάποιαν μάθησιν καλύτερα το επάγγελμά της".

Τώρα ιδρύονται σχολεία και σε περιοχές που δεν υπήρχαν πριν, όπως η Πελοπόννησος, η Άνδρος, η Πάρος. Στην Πάτμο ανασυστήνεται η σχολή της, στην μακρινή Καισάρεια λειτουργεί ελληνικό σχολείο και "οι μηδέν γρου ηξεύροντες πρότερον από την γραικιικήν γλώσσαν", κατά τον Λόγιο Ερμή, τώρα καμαρώνουν για τα ελληνικά τους⁹³. Σχολείο ιδρύεται και στη Λεμεσό της Κύπρου και λειτουργεί κατά το πρότυπο του Φιλολογικού Γυμνασίου Σμύρνης. Σχολεία ιδρύονται επίσης στη Νίσινα και την Οδησό (1814) της Ρωσίας⁹⁴.

Με πρωτοβουλία του μητροπολίτη Ιγνατίου ιδρύεται το 1810 στο Βουκουρέστι η "Γραικοδακική" ή "Ελληνοβλαχική Φιλολογική Εταιρεία" με κύριο σκοπό να βοηθήσει τους μαθητές⁹⁵. Σ' αυτή συμμετέχουν κληρικοί, ευγενείς, γιατροί, δάσκαλοι, έμποροι. Το 1813 στην Αθήνα ιδρύεται η Εταιρεία των Φιλομούσων με ποικίλους σκοπούς, ένας από τους οποίους είναι η φροντίδα για την εκπαίδευση. Το ίδιο γίνεται και στη Βιέννη⁹⁶. Το παράδειγμα αυτό θα ακολουθήσουν αργότερα και άλλες πόλεις (π.χ. Τρίκαλα).

Κλασική περίπτωση πόλεως, όπου η εκπαίδευση βρίσκεται την περίοδο αυτή σε μεγάλη ακμή, είναι η Σμύρνη, στην οποία, με ελληνικό πληθυσμό 40.000

89. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, *Ελληνική Νομαρχία*, σσ.165, 167.

90. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.313-322.*ΚΩΔ.ΒΑΡΛΑΑΜ, φ.67.

91. ΑΓΓΕΛΟΥ, *Η Εκπαίδευση*, σ.309.

92. ΚΟΥΜΑ, *Ιστορία*, τ.ΙΒ', σ.600.

93. ΑΓΓΕΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.309-310.

94. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.295-302.*ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ, *Παιδεία*, σ.121. Βλ. επίσης ΛΑΖΑΡΟΥ, ΑΧ., "Nicolae Milescu ο Λάκων Homo Universalis", *Πρακτικά Α' Λακωνικού Συνεδρίου*, τ.Β', Αθήνα 1980, σ.188 κ.ε.

95. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ, *ΙΝΕ*, τ.Α', σσ. 268-269.

96. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.260.*ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ, *ό.π.*, σ.121.

κατοίκων, λειτουργούν 6-8 κοινά σχολεία και 2 ανώτερα, με 1.000 μαθητές περίπου, το πρωτοποριακό Φιλολογικό Γυμνάσιο με 300 μαθητές και η συντηρητική Ευαγγελική Σχολή με 200 μαθητές περίπου⁹⁷.

Σχετικά με την κτιριακή υποδομή των σχολείων είναι γνωστά τα εξής: Τα κοινά σχολεία στεγάζονταν αρχικά στα σπίτια των δασκάλων και αργότερα, όταν άρχισε να μεγαλώνει ο αριθμός των μαθητών, στις εκκλησίες ή άλλα οικοδομήματα. Το ίδιο συνέβαινε και με τις ανώτερες σχολές (τα Ελληνικά σχολεία), τουλάχιστον κατά την πρώτη περίοδο. Αργότερα (μέσα ΙΗ΄ αι. κ.ε.) χρησιμοποιούνται χώροι μοναστηριών, μετοχίων και εκκλησιών. Κατά τον Μ.Γεδεών "πάσαι αι σχολαί έζων και ελειτούργουν πλησίον ή εντός της περιοχής των ναών"⁹⁸. Κατ' αυτόν τον τρόπο η λειτουργία των σχολείων εξυπηρετείτο καλύτερα, αφού μπορούσαν οι δάσκαλοι και οι μαθητές να χρησιμοποιήσουν τις εκκλησιαστικές βιβλιοθήκες και να βοηθηθούν στις βιοτικές τους ανάγκες, ιδιαίτερα οι μαθητές. Ακόμα μπορούσαν να παρακολουθούν τις λειτουργίες και να εξασκούνται στα εκκλησιαστικά τους καθήκοντα· οι περισσότεροι από αυτούς ήσαν ή θα γίνονταν κληρικοί. Αρκετές ήταν και οι περιπτώσεις της ιδρύσεως ξεχωριστών εκπαιδευτικών καταστημάτων, πράγμα που επετεύχθη χάρη, κυρίως, στις γενναίες χορηγίες Ελλήνων πατριωτών. Ιδιαίτερης σημασίας είναι αυτή της μονής Βατοπεδίου, όπου ο μοναχός Μελέτιος με τη συμπαράσταση του Αλέξ. Μαυροκορδάτου, και του πατριάρχη Κυρίλλου Ε΄ θα ανεγείρει το 1748 μεγαλοπρεπή σχολή 2.500 τ.μ. περίπου, η οποία περιλάμβανε και 170 περίπου μικρά δωμάτια για τη στέγαση των μαθητών, καθώς και διαμέρισμα για τον σχολάρχη, βιβλιοθήκη, άλλους κοινόχρηστους χώρους, ακόμα και υδραγωγείο⁹⁹.

Αξίζει ακόμα να σημειωθεί η προσπάθεια που έγινε σε κάποιες σχολές (Βουκουρεστίου, Αθωνιάδος και Χίου) για τη δημιουργία τυπογραφείου, γιατί δείχνει τη θέση που πίστευαν τότε ότι πρέπει να έχει μια σχολή στην κοινωνία, να είναι δηλαδή μια αυτοδύναμη πνευματική μονάδα¹⁰⁰.

Οι δάσκαλοι. Κατά τον Άλ. Αγγέλου¹⁰¹, ως το τέλος του ΙΗ΄ αι. ούτε παιδαγωγικά, ούτε οποιαδήποτε άλλα τυπικά προσόντα έπρεπε να έχει κάποιος για να ασκήσει το επάγγελμα του διδασκάλου. Έφτανε να είναι έμπειρος. Αυτή την εμπειρία την διέθεταν πολλοί εκκλησιαστικοί άνδρες, οι οποίοι εκ παραδόσεως συνδέονταν με την εκπαίδευση. Στους δύσκολους εκείνους καιρούς μόνον

97. ΑΓΓΕΛΟΥ, *ό.π.*, σ.310.

98. Πρβλ. ΑΓΓΕΛΟΥ, *ό.π.*, σ.311.

99. ΑΓΓΕΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.311-312.

100. ΑΓΓΕΛΟΥ, *Αθωνιάδα*, σσ.85, 89, 93*ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *Ιστορία Μακεδονίας*, σσ. 333-340.

101. ΑΓΓΕΛΟΥ, *Η Εκπαίδευση*, σσ.316-323.

η Εκκλησία μπορούσε να προσφέρει ακόμα, για τις ανάγκες της εκπαιδύσεως, στέγη, χρήματα, βιβλία κ.ά. Αυτό βέβαια συνέβαινε στην κατώτερη εκπαίδευση, όπου οι απαιτήσεις δεν ήταν μεγάλες. Στην ανώτερη εκπαίδευση τα πράγματα ήταν εντελώς διαφορετικά. Για να διδάξει κάποιος σε ανώτερα σχολεία έπρεπε να είχε σπουδάσει σε γνωστά σχολεία της Ελλάδος ή της Ευρώπης. Εκτός από την αρχαιομάθεια και την γλωσσομάθεια χρειαζόταν να έχει και άλλες, διδακτικές κυρίως, ικανότητες.

Ανάλογα με τη φήμη, που είχε ο κάθε δάσκαλος, συγκέντρωνε ή όχι πολλούς και καλούς μαθητές. Πολλές φορές αυτοί ακολουθούσαν τον δάσκαλό τους όταν αυτός μετακινούνταν σε άλλη πόλη και άλλο σχολείο. Ο δάσκαλος δεν δεσμευόταν από καμιά εξουσία και μπορούσε να διδάξει ό,τι και όπως αυτός νόμιζε σωστό. Μόνον ο ιδρυτής ή ο χορηγός μιας σχολής μπορούσε να δεσμεύσει τον δάσκαλο ως προς τα μαθήματα που θα δίδασκε. Η προσωπικότητα του διδασκάλου επομένως έπαιζε καθοριστικό ρόλο, τόσο για τη φήμη του ίδιου όσο και για τη φήμη κάποιας σχολής¹⁰².

Αρχικά οι δάσκαλοι, ιδίως της κατώτερης βαθμίδας, πληρώνονταν από τους μαθητές τους ή άλλως πως, ενώ η κανονική μισθοδοσία τους καθιερώθηκε πολύ αργότερα και ανάλογα με τους πόρους του κάθε εκπαιδευτικού ιδρύματος. Στα τέλη του ΙΖ' αι. ο δάσκαλος των "επιστημονικών" μαθημάτων στην Πατριαρχική Σχολή ελάμβανε ετήσιο μισθό 200 γρόσια, ενώ ο δάσκαλος της "κυκλοπαιδείας" 150 γρόσια. Τα χρήματα αυτά καταβάλλονταν από τα "εμβατοίκια" δύο εκκλησιών της Κωνσταντινουπόλεως¹⁰³. Στα μέσα του ΙΗ' αι. ο μέσος ετήσιος μισθός ενός διδασκάλου είναι 500 γρόσια. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις ο μισθός αυτός αυξάνει, ανάλογα με τις δυνατότητες αλλά και την αξία του δασκάλου. Ο Ευγένιος Βούλγαρης προσελήφθη το 1753 από την Αθωνιάδα Ακαδημία με ετήσιο μισθό 1.000 γροσίων, ποσόν που χαρακτηρίστηκε τότε "ανήκουστον", ενώ η Ακαδημία του Ιασιού πρόσφερε στον δάσκαλο των επιστημών, για να αναλάβει την διεύθυνση της σχολής, ετήσιο μισθό 1.500 lei, ενώ στον δεύτερο δάσκαλο μόνον 600. Στη δεκαετία (1748-1758) ο μισθός του δασκάλου των φιλοσοφικών μαθημάτων στην Πατριαρχική Ακαδημία είναι 500 γρόσια, ποσόν που παραμένει σταθερό για δέκα χρόνια (1748-1758). Το 1758 έγινε 750 γρόσια (δάσκαλος ο Ευγένιος Βούλγαρης), ενώ το 1769 ανεβαίνει στα 1000 γρόσια και ακολουθεί συνεχώς μια ανοδική πορεία (1.250 γρόσια το 1778, γύρω στο 1800 γίνεται 2.700 γρόσια και το 1820 φτάνει τα 3.000 γρόσια), η οποία δεν είναι άσχετη και με την υποτίμηση του τουρκικού νομίσματος. Ο μισθός του δεύτερου δασκάλου ακολουθούσε τον μισθό του πρώτου και ήταν πάντα λίγο μεγαλύτερος από το μισό

102. Ό.π., σ. 316.

103. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., Πηγές ΙΝΕ, τ.1., σελ. 351.

αυτού¹⁰⁴.

Οπωσδήποτε οι μισθοί αυτοί δεν είναι ικανοποιητικοί και δεν επαρκούν για τη διαβίωση των εκπαιδευτικών, οι οποίοι έχοντας και το κληρικό σχήμα προσκολλώνται σε κάποια εκκλησία ή μοναστήρι για να εξασφαλίσουν τη συντήρησή τους. Ειδικά τον ΙΗ΄ αι. η κοινωνία θεωρούσε τον κλήρο και την εκπαίδευση ως αποστολή και όχι ως επάγγελμα.

Στις αρχές του ΙΘ΄ αι. η εκπαίδευση έχει πάρει καθολικόν χαρακτήρα και σε όλα σχεδόν τα χωριά λειτουργεί σχολείο, όπως μαρτυρείται από πολλές πηγές. Η πρώτη απόπειρα για γενίκευση υποχρεωτικής στοιχειώδους εκπαίδευσης έγινε στις ηγεμονίες στις αρχές του ΙΘ΄ αιώνα.

Επειδή πολλοί σπουδαστές ήταν εντελώς άποροι, σε όλες σχεδόν τις ιδρυτικές πράξεις των εκπαιδευτηρίων περιλαμβάνεται και ο θεσμός των υποτροφιών, ο οποίος λειτουργήσε με μεγάλη επιτυχία και βοήθησε αποφασιστικά πολλούς ικανούς αλλά άπορους μαθητές να σπουδάσουν. Με τον θεσμό των υποτροφιών εκφραζόταν και υλοποιούνταν συγχρόνως η γενική βούληση της τότε κοινωνίας να βοηθήσει τους νέους εκείνους, οι οποίοι δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα για σπουδές.

Οι τρεις βασικοί παράγοντες, από τους οποίους εξαρτήθηκε η νεοελληνική εκπαίδευση, είναι η παράδοση, το προσωπικό στοιχείο και η απουσία παιδαγωγικών αρχών. Μόλις στην περίοδο του Διαφωτισμού δημιουργείται η δυνατότητα επαρκούς συγγραφής διδακτικών βιβλίων και συνεχούς ανανέωσης των προγραμμάτων διδασκαλίας. Η είσοδος όμως όλων των νεωτεριστικών στοιχείων στην εκπαίδευση δεν έγινε χωρίς κινδύνους. Εκτός αυτών, όπως σημειώνει ο Leake, ο αισιόδοξος και ζωηρός χαρακτήρας των Ελλήνων αποτελούσε εμπόδιο στην συστηματοποίηση της προόδου, αφού πριν ακόμα αποκτήσουν συνείδηση των βασικών επιστημονικών γνώσεων, πριν μελετήσουν την ιστορία των προγόνων τους και έρθουν σε επαφή με την κλασική ελληνική αρχαιότητα, άρχισαν να ασχολούνται με τη ρητορική, τη λογική και τη φιλοσοφία.

Ειδικότερα ως προς τα προγράμματα και τις μεθόδους διδασκαλίας θα μπορούσαμε, συνοπτικά, να σημειώσουμε τα εξής¹⁰⁵:

α. Κανένα συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα δεν υπήρχε σ' όλη σχεδόν τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Στους πρώτους αιώνες συνεχιζόταν η εκπαιδευτική παράδοση των βυζαντινών χρόνων και αργότερα, σιγά σιγά,

104. ΑΓΓΕΛΟΥ, *ό.π.*, σ. 318.

105. Ενδιαφέροντα στοιχεία για την εκπαιδευτική διαδικασία της εποχής υπάρχουν στη μελέτη του Π. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Τα κατά τον αοίδιμον Γρηγόριον τον Ε΄*, τ.1, Αθήνα 1865, σσ. 115-131 (Βλ. αναδημοσίευση στον Απ. Βακαλοπούλου, *Πηγές ΙΝΕ*, τ.2, σσ. 151-165), καθώς και στο Στάλλιο (1691) του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Καλλινίκου Β΄ (αναδημοσίευση *ό.π.*, τ.1, σσ. 349-354).

άρχισε η ανανέωση με την προσαρμογή στο πνεύμα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Το ίδιο συνέβαινε και με τις μεθόδους διδασκαλίας.

β. Ένας νέος για να ολοκληρώσει τις σπουδές του, σύμφωνα με τον Δ. Καταρτζή¹⁰⁶, χρειαζόταν 17 με 22 χρόνια, ήτοι: 4-5 για τα ιερά και κοινά γράμματα, 1-2 για τη γραμματική, 2-3 για κείμενα, 2-3 για σύνταξη και θεματογραφία, 1-2 για ποιητικά και ρητορικά και 7 για λογικά και περιπατητικά. Έτσι, αν ένα παιδί άρχιζε να φοιτά στο σχολείο στα πέντε του χρόνια και συνέχιζε χωρίς διακοπή, θα τελείωνε τις σπουδές του, όταν θα γινόταν 22 ή και 27 χρονών. Ο ίδιος ο Καταρτζής επιθυμεί να ολοκληρώνονται οι σπουδές των νέων στα 18 τους χρόνια.

γ. Η εισαγωγή των παιδαγωγικών και των ευρωπαϊκών φιλοσοφικών θεωριών στην ελληνική εκπαίδευση έγινε για πρώτη φορά από τον Ιώσηπο Μοισιόδακα το 1779, με την έκδοση του βιβλίου του "*Πραγματεία περί παιδων αγωγής ή Παιδαγωγία*"¹⁰⁷.

δ. Η διάρκεια του εκπαιδευτικού έτους δεν ήταν καθορισμένη. Συνήθως τα σχολεία λειτουργούσαν και τους θερινούς μήνες, με μόνη εξαίρεση τις Κυριακές και τις δεσποτικές εορτές. Ωστόσο, επίσης, δεν υπήρχε και, σε κάποιες περιπτώσεις, οι μαθητές απασχολούνταν όλη την ημέρα με μαθήματα, μελέτη και εκκλησιασμό. Σιγά σιγά καθιερώθηκαν οι θερινές διακοπές, οι οποίες άρχιζαν τον Αύγουστο και τελείωναν στο τέλος Σεπτεμβρίου.

ε. Στα κοινά σχολεία η φοίτηση διαρκούσε από 1 έως 5 χρόνια και στη διάρκειά της ο μαθητής έπρεπε να μάθει να διαβάζει, να γράφει και να λογαριάζει. Τα κείμενα, στα οποία ασκούσαν οι μαθητές, ήταν καθαρά θρησκευτικά (Οκτώηχος, Ψαλτήρι, Πράξεις και Επιστολές Αποστόλων, Τριώδιο, Ανθολόγιο κ.ά.) και γλώσσα δύσκολη. Συνεπώς και τα αποτελέσματα στον πρώτο αυτόν κύκλο σπουδών δεν ήταν καθόλου ικανοποιητικά. Το Αλφαβητάριο άρχισε να χρησιμοποιείται από το 1771 και έπειτα. Επρόκειτο για ένα ακατάλληλο βιβλίο, το οποίο αναθεωρήθηκε για πρώτη φορά το 1830¹⁰⁸. Η παραδοσιακή και αυτοσχέδια μέθοδος διδασκαλίας άρχισε να διαφοροποιείται στις αρχές του 19^{ου} αι. με την παρέμβαση του Αδ. Κοραή. Τότε εισήχθη στον κατώτερο κύκλο εκπαίδευσης η Λαγκαστεριανή ή Αλληλοδιδασκτική¹⁰⁹ μέθοδος, η οποία χρη-

106. Η πληροφορία στον ΑΓΓΕΛΟΥ, *Η Εκπαίδευση*, σ.323.

107. ΤΖΩΓΑ, *Ι. Μοισιόδαξ*, σσ.262, 270-271. Ειδικότερα για τον Ι. Μοισιόδακα βλ. Π.Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Ιώσηπος Μοισιόδαξ. Οι συντεταγμένες της Βαλκανικής σκέψης τον 18ο αιώνα*, Αθήνα 1985.

108. ΑΓΓΕΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.323-324 * ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ, τ.Δ'*, σσ. 308-310* HELLA-DIUS, *Status praesens*, σσ.21-28. Πλήρη εικόνα του εκπαιδευτικού προβλήματος (διδασκτέα ύλη, μέθοδος διδασκαλίας, γλώσσα κ.ά.) δίνει ο Απ. Βακαλόπουλος (*ό.π.*, σσ.340-345 και 668-676).

109. Η Αλληλοδιδασκτική μέθοδος καθιερώθηκε επισήμως από το ελεύθερο Ελληνικό κράτος με τον Νόμο της Επιδάυρου(29-3-1823) και εφαρμόστηκε, με ιδιαίτερο ζήλο, και στις τουρκοκρατού-

σιμοποιήθηκε στην ελληνική εκπαίδευση ως το 1880. Από αυτή ονομάστηκαν και τα σχολεία αλληλοδιδασκτικά.

στ. Στον ανώτερο κύκλο (ελληνικά σχολεία) τα πράγματα είναι διαφορετικά. Άλλες συνθήκες επικρατούν σε κάθε περιοχή, οι οποίες επηρεάζουν και την κάθε σχολή χωριστά. Βασικός όμως παράγοντας είναι πάντα η προσωπικότητα του διευθυντή και βασικού δασκάλου της σχολής. Με τη διάδοση του Νεοελληνικού Διαφωτισμού αρχίζει και η εξειδίκευση. Ακραιο παράδειγμα η σχολή της Χίου, η οποία έχει πρόγραμμα μαθημάτων και 14 δασκάλους¹¹⁰. Γενικά πάντως η διδακτέα ύλη και η μέθοδος διδασκαλίας εξαρτώνται από τον δάσκαλο και όχι τους μαθητές. Συνήθως όμως το πρόγραμμα περιλάμβανε δύο κύκλους μαθημάτων: τον γραμματικό (διδασκαλία γραμματικής και συντακτικού) και τον επιστημονικό (διδασκαλία και ερμηνεία κειμένων διαφόρων συγγραφέων). Αρκετά διαδεδομένη ήταν η μέθοδος της ψυχαγωγίας, δηλαδή να γράφει ο μαθητής πάνω από τις λέξεις του αρχαίου κειμένου όλες τις συνώνυμες, τις οποίες όφειλε να μάθει¹¹¹.

Η βασική διδακτική μέθοδος είναι η από καθέδρας διδασκαλία. Ο δάσκαλος παραδίδει συνεχώς ή υπαγορεύει και οι μαθητές ακούουν ή αντιγράφουν χωρίς να έχουν το δικαίωμα να διατυπώσουν απορίες ή να συζητήσουν. Εκείνο που μετράει είναι οι γνώσεις και όχι η κρίση. Για τους λόγους αυτούς δεν έλειψαν και οι αντιδράσεις μαθητών σε ορισμένα σχολεία, όπως π.χ. στην Αθωνιάδα Σχολή εναντίον του Ευγενίου Βούλγαρη¹¹². Για τον έλεγχο της πορείας μάθησης πολύ αργά (1810) καθιερώθηκαν οι δημόσιες εξετάσεις, οι οποίες διατηρήθηκαν και μετά την Τουρκοκρατία¹¹³.

μενες ακόμα περιοχές, όπως η Θεσσαλία. Στην πράξη εφαρμοζόταν πάντα από τους Έλληνες δασκάλους, αλλά τελειοποιήθηκε και συστηματοποιήθηκε στη Γαλλία τον ΙΗ' αι. από τον Sarazin. Το 1830 ο Ι. Κοκκώνης μετάφρασε στα ελληνικά τον "Οδηγό της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου" του Sarazin και έκτοτε χρησιμοποιήθηκε συστηματικά. Ονομάστηκε "αλληλοδιδασκτική", επειδή με την καθοδήγηση του δασκάλου χρησιμοποιούνταν οι καλύτεροι μαθητές (οι "πρωτόσχολοι") για να διδάσκουν τους άλλους. Έτσι, στα δύσκολα εκείνα χρόνια που δεν υπήρχε επάρκεια δασκάλων, με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο "εις μόνον διδάσκαλος χρειάζεται εις εν σχολείον, και εξακοσίους μαθητάς έχον" αι δε κλάσεις είναι πολλαπλάσιαι, ώστε ο νεοερχόμενος μαθητής ευρίσκει πάντοτε εν τμήμα συγκροτούμενον υπό μαθητών εχόντων ίσην μ' αυτών μάθησιν" αι πρόδοί του δεν εμποδίζονται, ουδ' αυτός εμποδίζει ποσώς τας των άλλων". Βλ. ΛΕΦΑ, *Ιστορία Εκπαίδευσως*, σσ. 136-140 * *Ερμής ο Λόγιος*, τ. ΣΤ', σσ. 3-9, 17-21, 33-43, 114-124. Για την εφαρμογή της από Έλληνες δασκάλους βλ. παρακάτω, σσ. 214-215, 341.

110. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ, *Ελλ. Σχολεία*, σ. 247.

111. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ. 355 * ΕΛΛΑΔΙΟΥ, *ό.π.*, σσ. 42, 43, 55, 57.

112. ΑΓΓΕΛΟΥ, *Αθωνιάδα*, σ. 98.

113. *Ερμής ο Λόγιος*, τ. Γ' (1813) 53-64. Για πρώτη φορά δημόσιες εξετάσεις καθιέρωσε το 1794 στη Βλαχία ο Αλέξανδρος Μουρούζης, ενίσχυσε τον θεσμό ο Ιγνάτιος Ουγγροβλαχίας το 1810, ενώ την ίδια περίοδο οι δημόσιες εξετάσεις είχαν διαδοθεί σ' όλες τις Ελληνικές περιοχές. Βλ. επίσης ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, *Ερμής ο Λόγιος*, σ. 89.

ζ. Στον δεύτερο, τον ανώτερο, κύκλο σπουδών, ως και τον ΙΗ΄ αι., σχεδόν, κυριαρχεί ο Αριστοτελισμός, ο οποίος πρόσφερε ένα πλήρες φιλοσοφικό σύστημα, πρόσφορο και σύμφωνο προς το δόγμα της Εκκλησίας. Σ' αυτόν αντιτάχθηκαν οι οπαδοί της νεώτερης φιλοσοφίας, οι οποίοι εισήγαγαν στην εκπαίδευση τα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες. Πρωτοπόροι σ' αυτή την προσπάθεια στάθηκαν ο μοναχός Μεθόδιος Ανθρακίτης, ο Ευγένιος Βούλγαρης, ο οποίος, αρχικά εισήγαγε δυτικοευρωπαϊκά έργα και αργότερα έγραψε δικά του (Λογική, 1766), ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ, ο οποίος επιδίωξε να δώσει προτεραιότητα στη διδασκαλία των θετικών επιστημών, ο Αθανάσιος Ψαλίδας και ο Κωνσταντίνος Κούμας, ο οποίος πρώτος, στο Φιλολογικό Γυμνάσιο Σμύρνης, εισήγαγε, το 1810, τη διδασκαλία της χημείας.¹¹⁴ Το 1811 στο Λύκειο Βουκουρεστίου διδάσκονται: **Επιστήμες:** μαθηματικά, φυσική, χημεία, φυσική ιστορία, γεωγραφία, μεταφυσική, λογική, ηθική. **Φιλολογία:** ρητορική, ποιητική, ιστορία, μυθολογία, αρχαιολογία. **Γλώσσα:** ελληνικά, λατινικά, ρωσικά, γαλλικά, γερμανικά. Στη σχολή της Χίου το 1819, με διευθυντή τον Ν. Βάμβα, διδάσκονται: θεολογία, γραμματική, λατινικά, γαλλικά, τουρκικά, ζωγραφική, λογική, μεταφυσική, ρητορική, ηθική, φιλοσοφία, αρχαία ιστορία, μαθηματικά, αριθμητική, άλγεβρα, γεωγραφία, μηχανική, οπτική, πειραματική φιλοσοφία, χημεία¹¹⁵.

Έτσι φτάνουμε στις παραμονές του Αγώνα, όταν η εκπαίδευση, που είχε πάρει γενικό και πανελλήνιο χαρακτήρα, άρχισε να αποδίδει καρπούς και κυρίως να επιτυγχάνει την ανάσταση του υπόδουλου Γένους, πράγμα το οποίο είχε θέσει ως υπέρτατον σκοπό. Με την συγκρότηση του πρώτου ελεύθερου Ελληνικού Κράτους ο σκοπός της εκπαιδευσεως άλλαξε. Σκοπός της τώρα είναι ο φωτισμός του λαού και η ανύψωση του πνευματικού του επιπέδου, για να μπορέσει "η Ελλάς [...] να καταλάβη αξίαν των πνευματικών της παραδόσεων θέσιν πλησίον του πολιτισμένου κόσμου"¹¹⁶. Αυτό βέβαια για το ελεύθερο κράτος, γιατί στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού δεν είχε διακοπεί καθόλου η εκπαίδευση, η οποία μάλιστα στη διάρκεια του ΙΘ΄ αιώνα είχε σημειώσει μεγάλη ανάπτυξη¹¹⁷.

Με τον οργανισμό, που συνέταξε η Πενταμελής Επιτροπή Παιδείας το 1824, καθιερώνονταν "τρία είδη σχολείων". Στο πρώτο, της "δημόδους αγωγής", ο μαθητής θα "διδάσκεται μόνον το να διαβάξη, γράφη και λογαριάζη", στο δεύτερο, το λύκειο, που ιδρύοταν στην πρωτεύουσα της κάθε επαρχίας, "να διδάσκεται ο μαθητής μ' όλην την απαιτουμένην γραμματοκριτικήν εντέλειαν

114. ΑΓΓΕΛΟΥ, *Η Εκπαίδευση*, σ.326.

115. *Ό.π.*, σ.326.

116. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, *Περί Παιδείας*, τ.Α΄, σ.12.

117. ΤΣΟΥΚΑΛΑ, *Εξάφηση*, σσ.450-451.

την προπατορικήν μας γλώσσαν, να σπουδάξη την λατινικήν και γαλλικήν και να ακροάζεται στοιχειώδη μαθήματα των επιστημών και της φιλοσοφίας", για το τρίτο εκφραζόταν η ευχή "να συστηθή εν τουλάχιστον Πανεπιστήμιον εις την Ελλάδα, εμπεριλαμβάνον τους τέσσαρας μεγάλους κλάδους της επιστημονικής παιδείας, ήγουν της θεολογίας, φιλοσοφίας, νομικής και ιατρικής, όπου να σπουδάζωσιν όσοι προτετελεσμένοι εις τα λύκεια θέλουν να τελειοποιηθώσιν εις τινα επιστήμην και να την μάθωσιν ως επάγγελμα"¹¹⁸.

Στην περίοδο της Αντιβασιλείας (1833-1835) οριστικοποιήθηκε το εκπαιδευτικό σύστημα του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους, το οποίο σημάδεψε τα εκπαιδευτικά πράγματα όχι μόνον σ' αυτό αλλά και στις υπόδουλες ακόμα περιοχές ως τις αρχές του παρόντος αιώνα¹¹⁹.

ε. Ο Θεσσαλικός Διαφωτισμός και η Εκπαίδευση στη Θεσσαλία

Στους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας στη Θεσσαλία, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, η καλλιέργεια των γραμμάτων ήταν περιορισμένη. Ο Κ. Κούμας σημειώνει ότι πολλοί ελληνικοί οικισμοί "διετήρουν και ελληνικά σχολεία, και εσπολιζοντο με γνώσεις μετρίας της γλώσσης, της ιστορίας και της θρησκείας"¹²⁰. Όταν όμως δημιουργήθηκαν καλύτερες συνθήκες και οι Έλληνες άρχισαν να ιδρύουν σχολεία και να επιδίδονται στα γράμματα, τότε η Θεσσαλία έπαιξε έναν πρωταγωνιστικόν και πρωτοποριακόν ρόλο, στα πλαίσια δε του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, ο Θεσσαλικός Διαφωτισμός κατέχει εξέχουσα θέση¹²¹. Στη Θεσσαλία ιδρύθηκαν τα περισσότερα και καλύτερα σχολεία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, από τα οποία αποφοίτησαν πολλοί και σπουδαίοι δάσκαλοι και λόγιοι. Και είναι γεγονός ότι καμία άλλη περιοχή της Ελλάδος, πλην της Ηπείρου ίσως, δεν μπορεί να συγκριθεί μαζί της σ' αυτόν τον τομέα. Στη Θεσσαλία ανήκει το τιμητικό προνόμιο να έχει αναδείξει τις περισσότερες και σημαντικότερες μορφές του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Η αναφορά των ονομάτων και μόνον των μεγάλων Θεσσαλών δασκάλων του Γένους: Ρήγα Βελεστινλή, Κων. Κούμα, Ανθ. Γαζή, Γρηγ. Κωνσταντά, Δανιήλ Φιλιππίδη,

118. ΔΗΜΑΡΑ, ΑΛ., *Μεταρρύθμιση, τ.Α'*, σσ.10-11.

119. Το εκπαιδευτικό σύστημα, που καθιερώθηκε τότε, είχε την εξής δομή: α) 7/τάξιο Δημοτικό ή Σχολείο του Λαού, β) 3/τάξιο Ελληνικό Σχολείο, στο οποίο φοιτούσαν οι ενδιαφερόμενοι, εφόσον είχαν τελειώσει την Δ' τάξη του Δημοτικού· οι αλόφοιτοι του Ελληνικού μπορούσαν να φοιτήσουν στο Γυμνάσιο, γ) 4/τάξιο Γυμνάσιο και δ) Πανεπιστήμιο. Η διαμόρφωση αυτή πραγματοποιήθηκε με τα Διατάγματα της 6-2-1834 (Δημοτικά), της 31-12-1836 (Μέση Εκπαίδευση) και της 14-4-1837 (Πανεπιστήμιο).

120. ΚΟΥΜΑ, *Ιστορία, τ.ΙΒ'*, σ.540.

121. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, *Θεσσαλία*, σ.394. Η Θεσσαλία μόνον με την Ήπειρο μπορεί να συγκριθεί σε επίδοση στα γράμματα.

Θεοκλ. Φαρμακίδη, Ιωάννη Πέζαρου, Στ. Δούγκα, Διονυσίου Πύρρου και Δωροθέου Σχολαρίου είναι αρκετή για να επιβεβαιώσει τον ανωτέρω ισχυρισμό¹²².

Ο Θεσσαλικός Διαφωτισμός κινήθηκε σε τρεις βασικές κατευθύνσεις: Εφοδιασμός των Ελλήνων με τις απαραίτητες γνώσεις, οι οποίες θα τους βοηθήσουν στο εμπόριο και την καθημερινή ζωή· σύνδεση με τα ιδεολογικά ρεύματα της Ευρώπης και ιδίως με αυτά του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, και, τέλος, αφύπνιση της ελληνικής συνειδήσεως και προετοιμασία της Ελληνικής Επανάστασεως¹²³.

1) Η περίοδος της προετοιμασίας (μέσα 18^{ου} αι. έως 1750)

Από τις μέχρι τώρα γνωστές μαρτυρίες, η εκπαιδευτική προσπάθεια στη Θεσσαλία ξεκίνησε πολύ ενωρίς από τα Τρίκαλα, όπου ήδη το 1543 λειτουργούσε "διδασκαλείο της εγκυκλίου παιδεύσεως"¹²⁴. Η παρουσία στη Θεσσαλία ως μητροπολίτη Λαρίσης, με έδρα τα Τρίκαλα, του Ιερεμία (1568/9-1572), του γνωστού κατόπιν πατριάρχη Ιερεμία Β' του Τρανού, συνδέεται ασφαλώς με την πρόωγη αναγεννητική εκπαιδευτική προσπάθεια, που παρατηρήθηκε σ' αυτή¹²⁵. Η Σχολή Τρίκκης γνώρισε νέα ακμή γύρω στα 1650, όταν μητροπολίτης Λαρίσης ήταν ο Παΐσιος, ο κατοπινός οικουμενικός πατριάρχης¹²⁶. Ιδιαίτερης σημασίας γεγονός είναι η παρουσία ως διδασκάλου στη Σχολή Τρίκκης του Αναστασίου Γορδίου(1681-1683)¹²⁷.

Τα Τρίκαλα την περίοδο αυτή έχουν στενή σχέση με τη γειτονική περιοχή των Αγράφων, η οποία από τον 18^ο αι. έχει κάποια αυτονομία¹²⁸, πράγμα που της επέτρεψε να αναπτυχθεί οικονομικά και πνευματικά. Έτσι στα απρόσιτα χωριά των Αγράφων λειτούργησαν αρκετά σχολεία, κοινά και ανώτερα, από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα¹²⁹.

Με την παρουσία σπουδαιών διδασκάλων, όπως του Ευγενίου Γιαννού-

122. Χαρακτηριστική περίπτωση της υπεροχής της Θεσσαλίας μας δίνει ο κατάλογος των συνδρομητών στην έκδοση του βιβλίου *Σύνοψις των Κανονικών Τομών του Γουίδωνος του Γράνδη*, του οποίου ο ένας εκ των μεταφραστών(ο ιερομόναχος Ιωνάς Σπαρμιώτης) και ο επιμελητής (ο Μηλιώτης Άνθιμος Γαζής) είναι Θεσσαλοί. Από τους 112 συνδρομητες οι 80 (71, 5 ο/ο) είναι Θεσσαλοί, οι οποίοι από τα 345 αντίτυπα του βιβλίου προαγόρασαν τα 270(78,2 ο/ο). Βλ. GAIDAGIS, *Catalogul Grecești*, σσ.18-23.

123. ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *Θεσσαλία*, σσ.125, 167, 173, 177* ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, *Η παιδεία*, σ.50.

124. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Αρσένιος*, σ.35 κ.ε. Βλ. παρακάτω, σσ. 101-102.

125. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, *Θεσσαλία*, σ.395. Για την μετέπειτα δράση του Ιερεμία βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *ΙΝΕ*, τ.Γ', σ.194 κε.

126. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ιστ. Ελλ. Παιδείας*, σ.143. Βλ. παρακάτω σ.104.

127. Βλ. παρακάτω, σσ. 108, 219-220.

128. Βλ. παραπάνω, σ. 54 και παρακάτω, σ. 178 κε.

129. ΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Αναστ. Γόρδιος*, σσ. 124-125.

λη¹³⁰ και του μαθητή του Αναστασίου Γορδίου, τα Άγραφα, με κέντρο τα Βραγγιανά, στη διάρκεια του ΙΖ΄ και του ΙΗ΄ αι., είχαν καταστεί σπουδαία πνευματική εστία, η οποία ανέδειξε πολλούς και σπουδαίους πνευματικούς άνδρες¹³¹.

Αλλά και στην πεδινή περιοχή της Καρδίτσας ιδρύθηκαν σχολεία αρκετά ενωρίς, με πρωτοπόρο το Μοσχολούρι, όπου λειτούργησε σχολείο από τον ΙΣΤ΄ αι. έως το 1818¹³². Στους Σοφάδες λειτούργησε σχολείο από τα μέσα του ΙΗ΄ αιώνα¹³³.

Στην περιοχή Ελασσόνας κάποια συμβολή στον φωτισμό του Γένους έχει η βυζαντινή Μονή Ολυμπιώτισσας, στην οποία από το 1580 λειτουργούσε φροντιστήριο, όπου καταρτιζόνταν στοιχειωδώς οι φιλομαθείς νέοι και οι αγράμματοι ιεροδιάκονοι του μοναστηριού¹³⁴. Στην πόλη της Ελασσόνας μαρτυρείται η λειτουργία σχολείου το 1567¹³⁵.

Από τα μέσα του ΙΖ΄ αι. λειτουργούσε σχολείο και στον οικονομικώς ευημερούντα Τύρναβο, με σχολάρχη προ του 1655 τον Καρπενησιώτη Αναστάσιο Παντοδύναμο, μαθητή του Ευγενίου Γιαννούλη. Το 1669 δίδασκε στη σχολή Τυρνάβου ο Κύπριος Μάρκος Πορφυρόπουλος, ενώ το 1678 ανέλαβε τη διεύθυνση της νέας σχολής, του "Φροντιστηρίου", όπως ονομάστηκε, ο Τρικαλινός Αθανάσιος Λιοντάρης, μαθητής επίσης του Ευγενίου Γιαννούλη¹³⁶.

Η συμβολή βέβαια της Εκκλησίας και ιδιαίτερα των μοναστηριών υπήρξε μεγάλη στον φωτισμό των σκλαβωμένων Ελλήνων. Αξίζει να σημειωθεί ότι εκτός από τα γράμματα, οι καλόγεροι μετέδιδαν στους κατοίκους και χρησιμότες πρακτικές γνώσεις, όπως εμβολιασμός και κλάδεμα των δέντρων, παρασκευή κρασιού, κατεργασία διαφόρων προϊόντων, περιποίηση ζώων και μελισσών κ.ά.¹³⁷.

130. Ο Ευγένιος ίδρυσε πρώτα σχολείο στο Καρπενήσι (1645), όπου δίδαξε 16 χρόνια, και κατόπιν στα Βραγγιανά (1662), όπου ίδρυσε το ομώνυμο Ελληνομουσείον, στο οποίο τον διαδέχτηκε ο μαθητής του Αναστάσιος Γόρδιος. Βλ. ΜΟΥΤΟΓΙΑΝΝΗ, *ό.π.*, σ.50* ΖΗΣΗ, *Παιδεία Αγράφων*, σ. 66 κ.ε. * ΠΑΥΛΙΔΟΥ, *Σχολή Αγράφων*, σ.226 κε.

131. Βλ. αναλυτικά παρακάτω, σσ.178-183 και 209 κε.

132. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, *Σχολείο στο Μοσχολούρι*, σσ.105-107* Του ΙΔΙΟΥ, "Παιδεία", *εφ. Νέος Αγών*, φ.της 25-6-1992. Αναλυτικά βλ. παρακάτω, σσ.172-173.

133. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, "Παιδεία", *ό.π.*, φ.της 1-7-1992.

134. ΣΚΟΥΒΑΡΑ. *Ολυμπιώτισσα*, σ.86* ΛΑΖΑΡΟΥ, *Παιδεία Ελασσόνας*, σ.290.

135. Η Μονή Ξηροποτάμου του Αγ. Όρους διατηρούσε το 1567 και "εν τη πόλει της Ελασσόνας εν σχολείον των απύρων παιδων και εν κονάκιον προς διαμονήν των απύρων παιδων". Βλ. ΠΑΠΑΓΓΕΛΟΥ, *Άγνωστο σχολείο*, σ.78. Βλ. και ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Κατάλογος Εντύπων Βιβλιοθήκης Ολυμπιώτισσης*, Αθήνα 1964.

136. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Α΄*, σ.226* HADZIMANOU, *Eug. Giannoulis*, σ.331. Ο Μάρκος Πορφυρόπουλος δίδαξε κατόπιν φιλοσοφία στην Αυθεντική Σχολή του Βουκουρεστίου. Βλ. CAMARIANO, *ό.π.*, σ.373-380.

137. ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *Θεσσαλία*, σ.134.

2) Η περίοδος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού (1750-1828)

Ενώ στα Τρίκαλα συνεχίζει να λειτουργεί η ομώνυμη σχολή, από τις αρχές του ΙΗ΄ αιώνα η εκπαιδευτική προσπάθεια στη Θεσσαλία παίρνει γενικότερο χαρακτήρα και η πρωτοπορία περνά τώρα στις περιοχές της Ανατολικής Θεσσαλίας (Τύρναβος, Τσαριτσάνη, Αμπελάκια, Ζαγορά, Μηλίες κ.ά.).

Το 1701 ο μητροπολίτης Λαρίσης Παρθένιος μεταρρύθμισε τη σχολή Τυρνάβου και κάλεσε ως δάσκαλο σ' αυτή τον Γιαννιώτη Αναστάσιο Παπαβασιλόπουλο, τον οποίο διαδέχτηκε ο Ιάκωβος Κύπριος και αυτόν ο συνδιδάσκαλός του Αλέξανδρος Τυρναβίτης (1740-1744)¹³⁸. Ακολουθούν ο Δημήτριος Τσιπλάκογλου ή Γυμνίδης (1744-1745) με υποδιδάσκαλο κάποιον Αθανάσιο, ο εκ Φουρνάς ιερομόναχος Θεοφάνης (1750- 1760). Το 1752-53 διδάσκει ο ιερομόναχος Αμφιλόχιος ο Βαρλααμίτης, ο επίσης εκ Φουρνάς Ιωάννης [Αγραφιώτης] (1755 ή 1760-1765), ο Λάμπρος Πάσχου από τα Ιωάννινα (1766-1782), ο επίσης Γιαννιώτης Αμφιλόχιος Παρασκευάς (1782)¹³⁹. Ο Αλέξανδρος Τυρναβίτης, ο Ιωάννης Αγραφιώτης και ο Λάμπρος Πάσχου υπήρξαν μαθητές του Μπαλάνου Βασιλόπουλου· οι δύο πρώτοι γνώριζαν τη λατινική γλώσσα¹⁴⁰.

Ο πιο ονομαστός όμως δάσκαλος, που δίδαξε στο σχολείο αυτό, ήταν ο Τυρναβίτης Ιωάννης Πέζαρος (1782-1806). Στα χρόνια της σχολαρχίας του η Σχολή του Τυρνάβου απόκτησε μεγάλη φήμη, αφού ανέδειξε σπουδαίους μαθητές, ανάμεσά τους δε και τον Λαρισαίο Κωνσταντίνο Κούμα¹⁴¹. Τον Πέζαρο διαδέχτηκε ο Κων/νος Χαροκόπος από το Αγγελόκαστρο¹⁴². Λόγω του ενσκήψαντος λοιμού το 1813 ο Τύρναβος παρήκμασε οικονομικώς, πράγμα που είχε ως συνέπεια και την παρακμή της περίφημης σχολής του¹⁴³. Το 1816 η σχολή λειτουργεί με δασκάλους τον Ιωάννη Καλούσιο και τον Θεσσαλονικέα Μιλτιάδη Αγαθόνικο. Η Σχολή Τυρνάβου έκλεισε με τα γεγονότα της Ελληνικής Επανα-

138. ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σ.566*ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.226 * ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή*, σ.163.

139. ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σσ.566-567*ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σσ.226-227, ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, *ό.π.*, σ.53 *ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *Σχεδιάσμα*, σσ.82-83 * ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ελλην. Παιδεία*, σ.143 *ΤΣΟΠΟΤΟΥ, *ό.π.*, σσ.178-179*ΣΑΘΑ, *Ν.Φιλολογία*, σ.616. Δεν είναι γνωστό αν ο Αμφιλόχιος Παρασκευάς ταυτίζεται με τον Αμφιλόχιο Βαρλααμίτη. Σε τμήμα κειμένου επιστολής, συσταχωμένο στον κώδικα αρ. 69 της Μονής Βαρλαάμ, υπογράφει "ο εν Χριστώ αγαπητός της υιός Αμφιλόχιος ιερομόναχος, ο βαρλααμίτης και διδάσκαλος Τυρνάβου το αφνβ[=1752] οκτωβρίου α΄ από Τύρναβον. Βλ. ΒΕΗ, *Χειρόγραφα Βαρλαάμ*, σ.76.

140. ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σ.567.

141. ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σσ.583 και 567-572, όπου και εκτενής βιογραφία του Πέζαρου*ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.227 * ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *ό.π.*, σ.83*ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σ.143 * ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, *Η παιδεία*, σ.53.

142. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.227.

143. Ό.π..

στάσεως¹⁴⁴.

Στα μέσα του ΙΗ΄ αι. λειτούργησε σχολείο και στο Δομένικο¹⁴⁵.

Στην Τσαριτσάνη λειτούργησε σχολείο γύρω στο 1690, αλλά άκμασε μετά το 1750. Πρώτος γνωστός δάσκαλος σ' αυτό είναι ο Τσαριτσανιώτης Νικόλαος Πεταλάς (1690). Ακολουθούν ο Χρυσάνθος Κουλούρης, Τσαριτσανιώτης επίσης, ο οποίος δίδαξε ως το 1725, οπότε ήρθε στην Τσαριτσάνη ο Καστοριανός Σεβαστός Λεοντιάδης, μαθητής του Μεθοδίου Ανθρακίτη και πολύ ικανός δάσκαλος. Αυτός παρέμεινε ως το 1728. Τον διαδέχτηκε ο Τσαριτσανιώτης Αθανάσιος Θέμελης, ο οποίος σχολάρχησε για τριανταπέντε περίπου χρόνια (1729-1764). Κατόπιν για μικρό διάστημα δίδαξε ο ιερομόναχος Χρυσάνθος ο Κερκυραίος και μετά από αυτόν ο μαθητής του Κυριάκος Οικονόμου, πατέρας του μεγάλου Κωνσταντίνου Οικονόμου του εξ Οικονόμων. Η δεκαετία κλείνει με τον μεγάλο Τυρναβίτη δάσκαλο Ιωάννη Πέζαρο. Ακολούθησε ο Γεώργιος Κουρσοβιτζινός (1776-1785), μαθητής του Κυρ. Οικονόμου. Μετά από αυτόν δίδαξε ο Τρικαλινός ιατροφιλόσοφος και ικανός δάσκαλος Κωνσταντίνος Ζαχαρόπουλος ή Νοσήμαχος (1785-1790). Εν συνεχεία δίδαξαν ο Τυρναβίτης ιερομόναχος Ματθαίος (1790-1795) και ο ιερομόναχος Γερμανός Σπαρμιώτης (1795-1798 και 1802-1805). Στο μεταξύ διάστημα (1798-1802) ανέλαβε τη διεύθυνση του σχολείου ο Κων. Κούμας, ο οποίος εισήγαγε και τη διδασκαλία της άλγεβρας. Αργότερα δίδαξε εκεί άλλος ένας ονομαστός Θεσσαλός δάσκαλος, ο Κων/νος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων (1805-1807), ο οποίος έδωσε μεγάλη αίγλη στη Σχολή. Από το 1808 ως το 1812 ανέλαβε τη διεύθυνση της Σχολής ο Τσαριτσανιώτης ιερέας Σωτήριος Στάικου· τον διαδέχτηκε ο επίσης Τσαριτσανιώτης ελλογιμώτατος ιεροδιάκονος Διονύσιος (1812-1825)¹⁴⁶.

Στα τέλη του ΙΖ΄ και τις αρχές του ΙΗ΄ αι. λειτούργησε σχολείο των κοινών γραμμάτων και στο ορεινό βλαχοχώρι Λιβάδι ή Βλαχολίβαδο Ελασσόνος¹⁴⁷.

Στο Λιβάδι το 1768 ιδρύθηκε ανώτερο σχολείο με πολύ σπουδαία βιβλιοθήκη. Σ' αυτό δίδαξαν αξιόλογοι δάσκαλοι, όπως ο Ιωάννης Πέζαρος (1776-1781/2), επί των ημερών του οποίου το σχολείο απόκτησε μεγάλη φήμη. Τότε φοίτησαν εκεί ο Κοζανίτης παπα-Χαρίσης Μεγδάνης και ο Αμπελακιώτης Στέφ. Σταμκίδης. Τον Πέζαρο διαδέχτηκαν ο Λιβαδιώτης μαθητής του μοναχός Τιμό-

144. Ό.π., σ.228. Ειδικότερα για τον Μιλτιάδη Αγαθόνικο βλ. KARATHANASIS, L' Hellénisme, σσ. 120-121, 210.

145. APABANTINOY, ό.π., σσ.152-153.

146. ΚΟΥΜΑ, ό.π., σσ.584-585* ΛΑΖΑΡΟΥ, ό.π., σσ. 291-294* ΠΑΡΑΝΙΚΑ, ό.π., σσ.85-86 * APABANTINOY, ό.π., σσ.145-146. Ο Αραβαντινός αναφέρει ως διάδοχο του Κούμα τον Στέφανο Οικονόμου, αδελφό του Κωνσταντίνου. Βλ. επίσης ΑΔΑΜΟΥ, Τσαριτσάνη, σσ.342-352 * ΚΑΡΑ, Καίρης-Κούμας, σ.119.

147. ΓΚΟΥΜΑ, Η παιδεία στο Λιβάδι, σ.77.

θεος Σπαρμιώτης, και ο μαθηματικός και μεταφραστής στα ελληνικά της *Άλγεβρας* του Καΐλλου Ιωνάς Σπαρμιώτης¹⁴⁸. Στη "Σχολή Λιβαδίου" λειτούργησε, στα τέλη του ΙΗ΄ αι., εργαστήριο αντιγραφής χειρογράφων¹⁴⁹.

Αξιίζει να σημειωθεί ότι το σχολείο Λιβαδίου ανακαινίστηκε μετά το 1781 με δαπάνη και φροντίδα του ιερομονάχου Ανθίμου Ολυμπιώτη, ο οποίος το εξόπλισε και με πλούσια βιβλιοθήκη. Μετά τον θάνατο του Ανθίμου (9 Φεβρ. 1794) την επιτροπεία της σχολής ανέλαβε ο ηγούμενος της Ολυμπιώτισσας παπα-Αρσένης και την φροντίδα για τη λειτουργία της οι εκάστοτε επίσκοποι Πέτρας¹⁵⁰.

Αξιόλογη σχολή λειτούργησε και στην Ελασσόνα κατά την περίοδο 1798-1809, όταν εποίμανε την επισκοπή της ο Ιωαννίκιος ο Βυζάντιος, ο οποίος διακρινόταν για τη φιλομάθεια και την αγάπη του για την παιδεία. Γενικώς όμως η Ελασσόνα, λόγω της υπεροχής σ' αυτή του τουρκικού στοιχείου, υστέρησε έναντι των γειτονικών κωμοπόλεων Τυρνάβου, Τσαριτσάνης και Λιβαδίου¹⁵¹.

Με την οικονομική ακμή της Ραψάνης, μέσα του ΙΗ΄ αι., συμβαδίζει και η πνευματική της άνοδος. Τότε ιδρύθηκε και λειτούργησε εκεί Ελληνική σχολή. Σ' αυτή φοίτησε ο Ραψανιώτης Βασίλειος, ένας από τους άριστους μαθητές του Ευγενίου Βουλγάρεως στην Αθωνιάδα Ακαδημία (1753-1758)¹⁵². "Έχουν και αυτοί <οι Ραψανιώτες> σχολείο καθώς εκείνοι <οι Αμπελακιώτες>, και το περιποιούνται, μάλιστα ο φιλομαθέστατος και φιλογενέστατος επίσκοπός τους, ο άγιος Πλαταμώνος Διονύσιος, ο οποίος εσύστησε και το σχολείο και τη λοιπή κατάσταση της Ράψιανης", όπως σημειώνουν οι Δημητρείς¹⁵³. Ο Διονύσιος Β΄ (1763-1793) αναδιοργάνωσε τη Σχολή Ραψάνης το 1789, φιλοδοξώντας να την κάνει εφάμιλλη του Ελληνομουσείου των γειτονικών Αμπελακιών για τον σκοπό αυτό επιδίωξε την μετάκληση σ' αυτή καταξιωμένων δασκάλων¹⁵⁴.

Στη Σχολή Ραψάνης δίδαξαν ο Γιωργάκης Ιωάννου (1778-1789), ο Ραψανιώτης Ιωάννης Οικονόμου-Λογιώτατος (1779-1804), ο Ιωνάς Σπαρμιώτης

148. ΜΟΥΥΟΓΙΑΝΝΗ, *Η παιδεία*, σ.53 * ΓΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σσ.77-78 * ΛΑΖΑΡΟΥ, *ό.π.*, σσ.295-296 * ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.222 * ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *ό.π.*, σσ.86-87 * ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σσ.147-148.

149. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ολυμπιώτισσα*, σ.362.

150. ΓΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σσ.78-79 * ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *ό.π.*, σ.460.

151. ΛΑΖΑΡΟΥ, *ό.π.*, σ.290.

152. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *ό.π.*, σ.87 * ΠΑΡΙΣΗ, *Σχολή Ραψάνης*, σ.81 * ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σσ.231-232.

153. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *Γεωγραφία*, σ. 124.

154. ΑΤΕΣΗ, *Επισκ. Κατάλογοι*, σ.140. Ο Τρ.Ευαγγελίδης (*ό.π.*, σσ.231-232) γράφει ότι ο Διονύσιος ίδρυσε την Ελληνική Σχολή Ραψάνης το 1767. Η άποψη αυτή μάλλον είναι αβάσιμη. Βλ. ΠΑΡΙΣΗ, *ό.π.*, σ.81 * ΒΕΛΚΟΥ, *Αργ. Παπαρίζος*, σσ.42-43 * Του ΙΔΙΟΥ, "Ο σοφός Δυτικομακεδόνας δάσκαλος του Γένους Αργύριος Παπαρίζος θεμελιωτής της εκπαιδευτικής αναγέννησης της Μακεδονίας (1764-1851)", *Δυτικομακεδονικά Γράμματα*, 3(1992), σ.136.

(1790) και κάποιος Πάτζιος (1796). Από το 1789-1793 και 1801-1803 δίδαξε ο Δυτικομακεδόνας Αργ. Παπαρίζος, ο οποίος βοήθησε στο κτίσιμο του νέου διδακτηρίου της σχολής, καθώς και στην αναδιοργάνωσή της. Από το 1800 περ. και ως το 1806, οπωσδήποτε, δίδαξε στη Ραψάνη και ο ονομαστός δάσκαλος Στέφ. Σταμικίδης. Ως διάδοχός του αναφέρεται ο Ραψανιώτης ιατροφιλόσοφος Μιχαήλ Γοβδελάς, αδελφός του σπουδαίου φιλοσόφου και διευθυντή της Αυθεντικής Σχολής του Ιασίου Δημητρίου Γοβδελά. Κατόπιν δίδαξαν ο Δημήτριος Φίτσος και ο Χριστόφορος Ιωάννου ή Κλωνάρης από το Ζαγόρι¹⁵⁵. Δίδαξαν ακόμα ο Ζήσης Χατζη-Καραζησιδής (1803), ο Ραψανιώτης παπα-Γεννάδιος (1804-1807), ο Αθαν. Παπαγεωργίου (1815) και ο επίσης Ραψανιώτης παπα-Γεώργιος¹⁵⁶.

Από τα μέσα του ΙΗ΄ αι. (1734) λειτουργούσε στα οικονομικώς ευημερούς Αμπελάκια Ελληνική Σχολή, η οποία αναδιοργανώθηκε στα τέλη του ίδιου αιώνα με προτροπή του επισκόπου Πλαταμώνος Διονυσίου¹⁵⁷. Στη Σχολή των Αμπελακίων δίδαξαν ονομαστοί δάσκαλοι, όπως ο Τρικαλινός Γεώργιος Τριανταφύλλου (1777-1807), κοντά στον οποίο μαθήτευσε ο Κωνσταντίνος Οικονόμος και, ίσως, ο Ρήγας Βελεστινλής¹⁵⁸. Ο Τριανταφύλλου είχε μια από τις πιο πλούσιες βιβλιοθήκες της εποχής του. Ως το 1790 δίδαξε και ο επίσης Τρικαλινός ιερέας Πολυζώης και μετά από αυτόν ο Γρηγόριος Τρικκαλινός (1796). Κατόπιν δίδαξε ο Μηλιώτης Γρηγόριος Κωνσταντάς (1796-1803). Ενδιαμέσως (μεταξύ 1780-1790) δίδαξαν ο Καλαβρυτινός Δημήτριος Φωτήλας και ο μοναχός Ιωνάς Σπαρμιώτης¹⁵⁹. Το 1801-1803 βρίσκεται στα Αμπελάκια και ο δάσκαλος Γεώρ. Παπαμιχαήλ. Ακολούθησαν ο Κων. Κούμας, για έναν χρόνο (1803-1804), ο Αγιάτης μοναχός Παναγιώτης (1804-1807), ο Κεφαλλονίτης γιατρός Σπ. Ασάνης (1799-1804), ο Δανιήλ Μάγγης (1814), ο Αθαν. Μεζεβίσης, ο Κων. Πρασσάς και ο Δημήτριος Κασριδής¹⁶⁰.

155. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *ό.π.*, σ.87*ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σσ.146-147*ΠΑΡΙΣΗ, *ό.π.*, σ.82. Για την προσωπικότητα του Παπαρίζου βλ. ΒΕΛΚΟΥ, *Αργ. Παπαρίζος*.

156. ΠΑΡΙΣΗ, *ό.π.*, σσ.82-83 * ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σ.147 * ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σσ.231-232.

157. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *Γεωγραφία*, σ.123 * ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, *Χωρογραφία*, σ. 103*ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.217*ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, 145 * ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ν. Κ., "Τα Θεσσαλικά Αμπελάκια", *Θεσσαλική Εστία*, 1(1973), σ.70.

158. Ο Γ.Κορδάτος δεν θεωρεί σωστή την παράδοση, σύμφωνα με την οποία ο Ρήγας φοίτησε στη Σχολή των Αμπελακίων. Βλ. ΚΟΡΔΑΤΟΥ, *Αμπελάκια*, σσ.141-142.

159. 41.ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σσ.217-218 * ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *ό.π.*, σ.86*ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σ.145*ΚΟΥΚΙΑΔΗ, *Αμπελάκια*, σσ.81-82. Ο Δημ. Φωτήλας διετέλεσε καθηγητής στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου από το 1816 έως το 1821 Το 1829 βρισκόταν στο Παρίσι, όπου με την έκδοση συγγραμμάτων αγωνιζόταν για την πνευματική αναγέννηση των Ελλήνων. Βλ. CAMARIANO, *Les Académies*, σ.525.

160. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.218*ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σ.585 * ΚΑΡΑ, *ό.π.*, σσ.119-120*ΓΕΔΕΩΝ, *Πνευματική Κίνησης*, σ.181*ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ι., *Αλληλογραφία*, σσ. 56, 85, 103.

Το 1779 πέρασε από τα Αμπελάκια ο Σουηδός ανατολιστής J. Björnstahl, ο οποίος θαύμασε την ευρυμάθεια του δασκάλου Γεωργ. Τριανταφύλλου¹⁶¹, ενώ ο Γάλλος πρεσβευτής στην αυλή του Αλή πασά Πουκεβίλ με θαυμασμό σημειώνει ότι εξετάζοντας, το 1810 στα Αμπελάκια, ένα παιδί δώδεκα χρονών διαπίστωσε πως αυτό γνώριζε λογοτεχνία, θρησκευτικά, ελληνική ιστορία και γεωγραφία, και απαντούσε στις ερωτήσεις του με εκπληκτική ακρίβεια και βεβαιότητα, πράγμα που δεν συνέβαινε στη Γαλλία¹⁶².

Για την εξυπηρέτηση των σκοπών του σχολείου λειτούργησε στα Αμπελάκια πλούσια βιβλιοθήκη, η οποία περιείχε βιβλία αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, χημείας, φυσικής, φιλοσοφίας, ιστορίας κλπ., τα οποία προμηθευόταν η ίδια η Σχολή ή τα έστελναν ως δωρεά κατά δεκάδες ή και εκατοντάδες οι πλούσιοι Αμπελακιώτες έμποροι από την ελληνική παροικία της Βιέννης¹⁶³.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Τυρναβίτης φιλόσοφος και διδάσκαλος Στέφανος Δούγκας είχε συλλάβει την ιδέα να ιδρύσει στα Αμπελάκια πανεπιστήμιο και είχε αποστείλει μάλιστα εκεί και τα αναγκαία όργανα φυσικής, χημείας, αστρονομίας και γεωγραφίας. Ως συνεργάτες του είχε τους Χριστόπουλο, Άνθ. Γαζή, Γρ. Κωνσταντά και αδελφούς Καπετανάκη¹⁶⁴. Στους πλούσιους Αμπελακιώτες απευθύνθηκε ο Άνθιμος Γαζής το 1803 και ζήτησε οικονομική βοήθεια για την έκδοση του *Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας*, υπογράφοντας μάλιστα και σχετικό συμφωνητικό μαζί τους¹⁶⁵.

Όταν, στα 1811, άρχισε η οικονομική παρακμή των Αμπελακίων, παράκμασε και η σχολή της κωμοπόλεως¹⁶⁶. Ήδη μερικά χρόνια ενωρίτερα είχαν αρχίσει τα προβλήματα στη σχολή: Το 1803 είχε αποχωρήσει ο Κωνσταντάς, το 1804 ο Ασάνης, οι Κούμας και Δούγκας είχαν φύγει για τη Σμύρνη, ενώ τότε μάλλον είχε εγκαταλείψει τα Αμπελάκια και ο ιατροφιλόσοφος Γ. Σακελλαρίου¹⁶⁷.

Κάποιες προσπάθειες για ίδρυση σχολείων έγιναν και στην οικονομικώς ανθηρή περιοχή της Αγιάς, κυρίως όμως στα γύρω από αυτή χωριά, γιατί οι

161. BJÖRNSTAHL, *Οδοπορικό*, σ.125.

162. Πρβλ. ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *Θεσσαλία*, σ.153.

163. ΜΟΥΤΟΓΙΑΝΝΗ, *Θεσσαλία*, σ.518*GAIDAGIS, *ό.π.*, σσ.61, 109, 147.

164. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Α'*, σ.218. Σχετική είναι η αναφορά του ΓΕΔΕΩΝ (*Πνευματική Κίνησις*, σ.247): "τω 1803 διατρίβοντες εν Βιέννη οι μνήμην άληστον καταλιπόντες ευσεβείας ανυποκρίτου, και παιδείας βαθείας, και φιλογενείας αδαμάστου Ά. αρχιμανδρίτης ο Γαζής, Δ. Φιλιππίδης, Γρ. Κωνσταντάς, και Στ. Δούγκας οι διάκονοι, Δ. Αλεξανδρίδης και Ζ. Κάβρας οι ιατροί, πάντες Θεσσαλοί, συνέλαβον την ιδέαν της επί του Πηλίου όρους συστάσεως Ακαδημίας της φιλοσοφίας, της ελληνικής και λατινικής φιλολογίας, και των φυσικών και μαθηματικών επιστημών".

165. ΚΟΥΜΑ, *Ιστορία, τ.ΙΒ'*, σ.586*ΚΟΡΔΑΤΟΥ, *Αμπελάκια*, σσ.140-141.

166. ΜΟΥΤΟΓΙΑΝΝΗ, *Η παιδεία*, σ.57.

167. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ι., *Επιστολαί*, σ.ριζ'.

Αγιώτες, κατά τους Δημητριάδους, ήταν "αμαθείς, και κρίμα στα προνόμια και προτερήματα οπού έχει ο τόπος τους"¹⁶⁸. Το 1700 μαρτυρείται η ύπαρξη σχολείου στη Νιβόλιανη (σήμ. Μεγαλόβρυσσος), όπου το 1745 δίδασκε ο μοναχός Ευστάθιος¹⁶⁹. Κοινό σχολείο λειτουργούσε από το 1735-40 και στη Ρέτσιανη (σήμ. Μεταξοχώρι), όπου δίδασκε ο Αρτινός μοναχός Χριστόφορος¹⁷⁰. Περί τα μέσα του ΙΗ΄ αι. πρέπει να λειτούργησε σχολείο και στην Αγιά, αφού εκεί μαθήτευσε ο ιεροδιάκονος Ιάκωβος, μαθητής κατόπιν του Ευγενίου Βουλγάρου στην Αθωνιάδα Σχολή¹⁷¹. Στα τέλη του ΙΗ΄ και τις αρχές του ΙΘ΄ αι. αναφέρονται μερικοί επώνυμοι δάσκαλοι, οι οποίοι είτε κατάγονται από την Αγιά, είτε δίδαξαν σ' αυτή. Ο ιερέας-οικονόμος Πολυζώης "ανεδείχθη άριστος ελληνιστής και αποκατέστη επί πολλά έτη διδάσκαλος των ελληνικών γραμμάτων εις Αγυιάν και Αμπελάκια", κατά τον Αραβαντινό¹⁷². Ο δάσκαλος Γεώργιος Παπαμιχαήλ δίδαξε στην Αγιά κατά το διάστημα 1820-23, ενώ ο Κύπριος ιερομόναχος Γεράσιμος Κυκκώτης ήρθε και δίδαξε εδώ κατά το 1821. Το 1813 δίδαξε στο γειτονικό χωριό Ανατολή ο παιδαγωγός Ιωάννης ο Κύπριος¹⁷³.

Η Λάρισα στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, λόγω της μεγάλης παρουσίας σ' αυτή τουρκοικού πληθυσμού, και ιδίως εξ αιτίας των βιαιοτήτων των Γεντισάρων, εγκαταλείφθηκε από τους Έλληνες, οι οποίοι αναζητούσαν περισσότερη ασφάλεια, κυρίως για τα παιδιά τους, στις γειτονικές πόλεις και χωριά¹⁷⁴. Η έδρα της μητροπόλεως Λαρίσης από τα μέσα του ΙΔ΄ αι. μεταφέρθηκε στα Τρίκαλα, όπου παρέμεινε ως το 1739¹⁷⁵.

Αν και αρκετοί Λαρισάιοι διέπρεψαν στα γράμματα, εντούτοις αξιόλογη εκπαιδευτική κίνηση δεν παρατηρήθηκε στη Λάρισα. Κατά τον Ευαγγελίδη¹⁷⁶, ο μητροπολίτης Λαρίσης Ιερεμίας εσύστησε στη Λάρισα το 1565-1567 σχολείο των κοινών γραμμάτων, ενώ κάποιες πληροφορίες περί συστάσεως Ελληνικού σχολείου το 1702 από τον μητροπολίτη Παρθένιο, και το 1731 από τις συντεχνίες, δεν επιβεβαιώνονται¹⁷⁷. Ελληνικό σχολείο ιδρύθηκε λίγο αργότερα, αφού το

168. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *Γεωγραφία*, σ.122.

169. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.214* ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ, *Σχολεία Αγιάς*, σ.65.

170. ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ, *ό.π.*, σ.65.

171. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ιστ. Ελλ. παιδείας*, σ.147.

172. Η πληροφορία από του ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ, *ό.π.*, σ.66. Άξια σημειώσεως και περαιτέρω έρευνας είναι η μαρτυρία, σύμφωνα με την οποία είχαν προεγγραφεί ως συνδρομητές στο βιβλίο *Σύνοψις των Κωνικών Τομών του Γουϊδανος* (Βιέννη 1802) 15 Αγιώτες για 49 σώματα. Βλ. GAIDAGIS, *Catalogul Grecesti*, σ.21.

173. ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ, *ό.π.*, σ.66.

174. ΚΟΥΜΑ, *Ιστορία*, τ.ΙΒ΄, σσ.539-540.

175. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *Ιστορικά Σχόλια*, σ.37.

176. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.223.

177. ΝΤΡΟΓΚΟΥΛΗ, *Οι συντεχνίες*, σσ.270-273, 302-303.

1749-1765 δίδασκε εκεί ο Γιαννιώτης Λάμπρος Πάσχου. Η Σχολή Λαρίσης, που παρήκμασε λόγω των Ορλωφικών, ανασυστήθηκε το 1798 από τον μητροπολίτη Διονύσιο Καλλιάρχη, ο οποίος εκάλεσε ως δάσκαλο σ' αυτή τον Λαρισαίο Κων. Κούμα. Κατόπιν δίδαξε ο ιερομόναχος Γερμανός από το 1799 έως το 1804, οπότε η σχολή παρήκμασε και πάλι¹⁷⁸. Το 1820 αναφέρεται ως δάσκαλος στη Λάρισα ο Μιλτιάδης Αγαθόνικος¹⁷⁹. Αστήρικτη είναι η υπόθεση ότι λειτουργούσε παραθναγωγείο στη Λάρισα πριν από την Επανάσταση του 1821¹⁸⁰.

Από το 1810 και ως την απελευθέρωσή της (1881), με μικρές ίσως διακοπές, λειτουργούσαν στη Λάρισα δυό σχολεία, ένα των Κοινών Γραμμάτων (από το 1835 ονομάστηκε Αλληλοδιδασκτικό) και ένα Ελληνικό¹⁸¹. Το επίπεδο των σχολείων της Λαρίσης, πριν από το 1817, δεν πρέπει να ήταν υψηλό¹⁸².

Από τα μέσα του ΙΗ' αι. και έως την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης σημειώθηκε αξιόλογη οικονομική ευημερία στα χωριά του Πηλίου, πράγμα που οδήγησε και στην πνευματική και καλλιτεχνική ακμή της περιοχής.

Στις αρχές του ΙΘ' αι. οι Μηλιώτες διαπρεπείς λόγιοι Γρ. Κωνσταντάς, Δ. Φιλιππίδης και Άνθ. Γαζής επιχείρησαν να ιδρύσουν στο Πήλιο ένα σχολείο πανεπιστημιακού επιπέδου, μια "Ακαδημία". Για τον σκοπό αυτόν είχαν πάρει το σχετικό σουλτανικό φερμάνι και συγκεντρώσει το ποσό των 20.000 λιρών από δωρεές πλουσίων εμπόρων της Ευρώπης· επίσης είχαν αγοράσει πολλά βιβλία και διάφορα όργανα για πειράματα. Δυστυχώς η φιλονεικία των Πηλιορειτών για την έδρα της "Ακαδημίας" ματαίωσε την όλη προσπάθεια¹⁸³.

Στο β' μισό του ΙΗ' αι. λειτούργησαν κοινά σχολεία στη Μακρυνίτσα, την Πορταριά, τον Άγιο Λαυρέντιο, τον Άγιο Γεώργιο Νηλείας, στις Μηλιές, στην Τσαγκαράδα, στον Κισσό κ.α., ενώ στα 1809 μαρτυρείται η λειτουργία αξιόλογων σχολείων στα χωριά Μακρυνίτσα, Δράκεια, Πορταριά, Ζαγορά και Μηλιές. Στην εκπαιδευτική αυτή αναγέννηση σπουδαίο ρόλο έπαιξαν οι Πηλιορείτες ναυτικοί, έμποροι και λόγιοι, οι οποίοι είχαν έρθει σε επαφή με τον έξω κόσμο και φιλοδοξούσαν να φωτίσουν τους συμπατριώτες τους¹⁸⁴. Ο Ζαγοριανός έμπορος Ιωάννης Πρίγκος είχε διαπιστώσει ότι "τα γράμματα κάνουν τους

178. ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σ.584*ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σσ.224-225.

179. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΙΣ, *L' Hellénisme*, σ. 210

180. ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *Θεσσαλία*, σ.144*Β.ΣΠΑΝΟΥ, *Σχολεία Λαρίσης*, σ.21 * Β. ΚΟΝΤΗ, *Σχολεία Λαρίσης*, σσ.194-195.

181. ΣΠΑΝΟΥ, Β., *ό.π.*, σ.20.

182. Ο Ιωάννης Οικονόμος Λαρισαίος σημειώνει χαρακτηριστικά το 1817: "Ελληνικόν σχολείον δεν έλαβαν ποτέ όρεξιν <οι Λαρισαίοι> να συστήσουν, καθώς πρέπει, αλλά μόνον τυφλοπαιδαγωγεία". Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ι., *Επιστολαί*, σελ.ν'.

183. LEAKE, *Θεσσαλία*, σσ.105-106.

184. ΜΟΥΤΟΓΙΑΝΝΗ, *Η παιδεία*, σ.57, LEAKE, *ό.π.*, σσ.104, 106* ΘΩΜΑ, *Τουρκοκρατ. Πήλιο*, σ.17.

ανθρώπους" και ότι "καλότυχη εκείνη η χώρα όπου επιμελάται να είναι σχολείο διά να μαθητεύωνται τα γράμματα τα τέκνα τους"¹⁸⁵. Την εκπαιδευτική προσπάθεια στα χωριά του Πηλίου βοήθησαν και οι κοινοτικές αρχές, με εξαίρεση ορισμένους κοτσαμπάσηδες, οι οποίοι εναντιώθηκαν σ' αυτή. Σημαντική ήταν και η συμβολή κάποιων μοναστηριών της περιοχής, τα οποία ενίσχυσαν οικονομικώς τα σχολεία του Πηλίου¹⁸⁶. Δικαιολογημένα οι Φιλιππίδης και Κωνσταντάς με ιδιαίτερη ευχαρίστηση σημειώνουν το 1791 για τους συμπατριώτες τους ότι "τα ήθη των ανθρώπων γενικώς είναι πολιτισμένα επειδή όλα σχεδόν αυτά τα χωριά έχουν σχολεία της Ελληνικής, εις όλα ευρίσκει τινάς ανθρώπους ολίγο πολύ προκομμένους"¹⁸⁷. Από τα πέντε προαναφερθέντα σχολεία δύο, το "Ελληνομουσείον" της Ζαγοράς και η "Μηλιώτικη Σχολή", διαδραμάτισαν ξεχωριστό ρόλο και είναι από τα πιο γνωστά ανώτερα ελληνικά σχολεία της εν λόγω περιόδου¹⁸⁸.

Η ίδρυση του αρχικού σχολείου στη Ζαγορά (συνοικία Σωτήρα) τοποθετείται στα μέσα του ΙΖ' αιώνα (1647-48), όταν δίδασκε σ' αυτό ο ιερομόναχος Αθανάσιος¹⁸⁹. Το σχολείο της "Σωτήρας" αργότερα μετατράπηκε σε σχολείο των κοινών γραμμάτων και ανακαινίστηκε από τον πατριάρχη Καλλίνικο το 1777¹⁹⁰. Το 1702 ή 1712, με το μέγαλωμα της Ζαγοράς, ιδρύθηκε, στο μοναστήρι του Ιωάννου του Προδρόμου, στο κέντρο της κωμοπόλεως, νέο, των "κοινών γραμμάτων" σχολείο¹⁹¹. Πρώτος δάσκαλος σ' αυτό υπήρξε ο ιερομόναχος Ζαχαρίας¹⁹². Ως το 1728 δίδαξαν ο Φώτιος και ο παπα-Ραφαήλ. Ακολούθησαν, μετά το 1728, ο Κων. Κασσαβέτης, ο ιερομόναχος Αθανάσιος και, ίσως, ο Γεώργιος Ζαγοραίος. Στα 1754 ξαναδιδάσκει στη Ζαγορά ο παπα-Ραφαήλ. Κατόπιν το σχολείο έκλεισε για ένα διάστημα, ώσπου το 1766 ξαναλειτούργησε με τη φροντίδα του Ζαγοριανού πρώην πατριάρχη Καλλινίκου και την οικονομική ενίσχυση του Ζαγοριανού εμπόρου στο Άμστερνταμ Ιωάννη Πρίγκου. Τότε ήρθαν και δίδαξαν στη Ζαγορά οι ιερομόναχοι Ζαχαρίας από τον Άνω Βόλο, και Άνθιμος Παπαπανταζής από τις Μηλιές¹⁹³.

Το 1770, ύστερα από μια καλή σταδιοδρομία στη Βλαχία, ήρθε στη Ζαγορά ο εντοπίτης Κωνσταντίνος Τριανταφυλλίδης ή Λογιώτατος, ο οποίος ήταν ένας

185. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ι. Πρίγκος*, σ.266.

186. ΘΩΜΑ, *ό.π.*, σσ.24-26.

187. ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *Γεωγραφία*, σ.105.

188. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, *ό.π.*, σ.57.

189. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *ό.π.*, σ.222 *ΘΩΜΑ, *ό.π.*, σ.17 * ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *ό.π.*, σ.120.

190. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *ό.π.*, σσ.267-272.

191. *Ό.π.*, σ.225*ΤΣΟΠΟΤΟΥ, *ό.π.*, σ.179.

192. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *ό.π.*, σ.226*ΜΑΓΝΗΤΟΣ, *Τοπογραφία*, σ.86*ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *ό.π.*, σ.87.

193. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *ό.π.*, σσ.229-231*ΜΑΓΝΗΤΟΣ, *ό.π.*, σσ.85, 88.

από τους πιο μορφωμένους δασκάλους της εποχής του. Αυτός εισήγαγε και τη διδασκαλία των φυσικών επιστημών. Ο Τριανταφυλλίδης (†1775/6) υπήρξε και δάσκαλος του Ρήγα Βελεστινλή¹⁹⁴.

Το 1777 γκρεμίζεται το παλιό σχολείο του Προδρόμου και στη θέση του κτίζεται καινούργιο. Ψυχή της όλης προσπάθειας ο πατριάρχης Καλλίνικος και χρηματοδότες ο Ιωάννης Πρίγκος και ο Νικόλαος Ζάγορας. Το σχολείο αυτό μετατρέπεται σε "ανώτερο" και γίνεται πλέον γνωστό ως "Ελληνομουσείον Ζαγοράς". Το νέο κτίριο περιλάμβανε ευρύχωρη αίθουσα διδασκαλίας, βιβλιοθήκη, κατοικία για τον δάσκαλο και ξενώνα για τους μη Ζαγοριανούς μαθητές¹⁹⁵. Πρώτος δάσκαλος στο Ελληνομουσείον υπήρξε ο Ζαγοριανός Νικόλαος Κασσαβέτης¹⁹⁶. Στο σχολείο της Ζαγοράς, όπως και στα άλλα, δίδασκαν μόνον άνδρες δάσκαλοι και φοιτούσαν αγόρια. Το 1820, επί πληθυσμού 3.000, καμιά Ζαγοριανή δεν γνώριζε γραφή¹⁹⁷. Το "Ελληνομουσείον" Ζαγοράς έγκλεισε με την Επανάσταση του 1821¹⁹⁸.

Σχολείο των "κοινών γραμμάτων" λειτούργησε από το 1760 περίπου στις Μηλιές με πρώτους δασκάλους τους ιερομονάχους Ζαχαρία και Άνθιμο Παπαπανταζή. Μαθητές του Παπαπανταζή υπήρξαν ο Άνθ. Γαζής, ο Δανιήλ Φιλίππιδης και ο Γρηγόριος Κωνσταντάς¹⁹⁹. Το 1801 ο Άνθ. Γαζής προσπάθησε να αναδιοργανώσει το σχολείο αλλά χωρίς επιτυχία. Το 1810 ανέλαβε τη διεύθυνσή του ο Γρ. Κωνσταντάς, ο οποίος, με τη βοήθεια του Ανθ. Γαζή, κατάφερε (το 1817) να τελειώσει το καινούργιο οίκημα και σε λίγα χρόνια να πλατύνει τους εκπαιδευτικούς προσανατολισμούς του. Το νέο σχολείο, το "Λύκειο", πλουτίστηκε με βιβλία και εποπτικά όργανα, που έστειλε ο Άνθ. Γαζής από τη Βιέννη²⁰⁰.

194. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *ό.π.*, σσ.235-242*ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.202* ΚΑΛΑΝΤΖΗ, *Η παιδεία στο Πήλιο*, σ.173.

195. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, *ό.π.*, σ.60*ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *ό.π.*, σσ.254-259 * ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *ό.π.*, σσ.120-121.

196. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *ό.π.*, σσ.260-262*ΜΑΓΝΗΤΟΣ, *ό.π.*, σ.86.

197. ΘΩΜΑ, *ό.π.*, σσ.17-18.

198. *Ό.π.*, σ.22.

199. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, *Θεσσαλία*, σ.519*ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *ό.π.*, σ.116 * ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.207. Στην *Χωρογραφία* του (σ.45) όμως ο Κωνσταντάς σημειώνει ότι "το σχολείον τούτο εκτίσθη πρώτον περί το 1770 έτος, πριν δε τούτου οι Μηλιώται δεν ήξευρον ούτε αν ήτον ελληνικά εις τον κόσμον. Παίδες τινων ευπορωτέρων(κατοίκων των Μηλιών) εσπούδαζον εις το σχολείον της Ζαγοράς, όπου εδίδασκε Ζαχαρίας τις Γολιώτης, όστις εσπούδαζεν εις τας Αθήνας τα διδασκόμενα τους καιρούς εκείνους φιλολογικά μαθήματα". Περισσότερα για τη Σχολή Μηλεών βλ. ΛΙΑΠΗ, *Μηλιώτικη Σχολή*, σ.68 κε.

200. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, *Η παιδεία*, σ. 61 * Του ΙΔΙΟΥ, *Άν. Γαζής*, σσ. 89-88 * ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Μηλιώτικη Σχολή*, σ.241 * ΓΕΔΕΩΝ, *Πνευματική Κίνησης*, σσ. 140-141 * ΚΑΛΑΝΤΖΗ, *ό.π.*, σσ. 176-178. Ειδικότερα για τον εξοπλισμό της σχολής με εποπτικά μέσα και βιβλία βλ.ΛΙΑΠΗ, *Μηλιώτικη Σχολή*, σ.77 κε.

Στα 1820 η Σχολή Μηλεών θεωρούνταν από τις καλύτερες στην Ελλάδα²⁰¹. Ο Κωνσταντάς, με το ξέσπασμα της Ελλ. Επανάστασεως (1821) έφυγε για τη Νότια Ελλάδα, όπου περέμεινε ως το 1834 αναλαμβάνοντας μάλιστα κορυφαία θέση (έφορος παιδείας) στον κυβερνητικό μηχανισμό του επαναστατημένου έθνους. Επέστρεψε στις Μηλιές το 1834 και συνέχισε τη διδασκαλία ως τον θάνατό του (1844)²⁰².

Από το 1753 μαρτυρείται η λειτουργία σχολείου στον Κισσό, το οποίο συντηρούνταν από τους Κισσιώτες ναυτικούς και εμπόρους. Σ' αυτό δίδαξε για έναν χρόνο (1764/5) ο Ρήγας Βελεστινλής²⁰³.

Στη Μακρυνίτσα λειτουργούσε σχολείο στα μέσα του ΙΗ' αι. (1743 -1751) με δάσκαλο τον παπα-Ζαχαρία Παπαγιαννόπουλο²⁰⁴. Δίδαξαν επίσης ο Σοφάδότης Θεόδωρος Αναγνώστης²⁰⁵, ο οποίος χαρακτηρίζεται νεωτεριστής, και ο Διονύσιος Κωφός²⁰⁶. Κατά τον Leake²⁰⁷ το 1809 στο σχολείο της Μακρυνίτσας φοιτούσαν 30 περίπου μαθητές, από τους οποίους μερικοί προχωρούσαν μέχρι τον Θουκυδίδη και τον Όμηρο, ενώ οι υπόλοιποι μέχρι τον Αίσωπο. Όσοι ενδιαφέρονταν για περισσότερη μόρφωση πήγαιναν στην Κωνσταντινούπολη.

Για τα άλλα χωριά του Πηλίου ο Ευαγγελίδης²⁰⁸ αναφέρει:

Στην Πορταριά λειτουργούσε σχολείο στα μέσα του ΙΗ' αι. Το 1778 δίδασκε εκεί ο μοναχός ρήτωρ Ιωακείμ. Στον Άγιο Γεώργιο συστήθηκε σχολείο το 1752 με δάσκαλο τον Ζαχαρία, ο οποίος δίδασκε πριν στη Μακρυνίτσα.

Στο Ανήλιο ιδρύθηκε σχολείο στα μέσα του ΙΗ' αι. Δίδαξε σ' αυτό ο Ζαχαρίας (1753-1754), ο οποίος αργότερα δίδαξε για πολλά χρόνια στις Μηλιές.

Στον Άγιο Λαυρέντιο ιδρύθηκε σχολείο το 1816 με πρώτον δάσκαλο τον εντόπιο Δανιήλ Μάγνη.

Στη Δράκεια λειτουργούσε σχολείο αλλά γνωστός δάσκαλός του είναι μόνον ο Μιλτιάδης Αγαθόνικος (1820-21).

Στους Κοκκιωτούς Αλμυρού ιδρύθηκε σχολείο στα μέσα του ΙΗ' αι. Γνωστός δάσκαλός του υπήρξε ο Κωνσταντίνος Αναγν. Κατζέτας.

Από το 1792 λειτούργησε σχολείο στη Σούρπη. Γνωστός δάσκαλος υπήρξε ο μοναχός Ιωακείμ.

Στα τέλη του ΙΗ' αι. ιδρύθηκε σχολείο στους Κωφούς, στο οποίο το 1805

201. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *ό.π.*, σ.251.

202. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, *Η παιδεία*, σ.61.

203. *Ό.π.*, σ.61.

204. *Ό.π.*, σ.62*ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.212.

205. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Βιβλιοθήκη Θεοδώρου Αναγνώστη*, σ.4.

206. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.213.

207. LEAKE, *Θεσσαλία*, σ.106.

208. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σσ.212, 214-217.

δίδασσε ο Γ.Ι. Καραγιάννης.

Λειτουργία σχολείου στο Προμίρι μαρτυρείται από το 1811 με δάσκαλο τον Αναγνώστη Σταμάτη²⁰⁹.

3) Από την Ελληνική Επανάσταση ως την απελευθέρωση της Θεσσαλίας (1828-1881)

Με την δημιουργία ανεξαρτήτου Ελληνικού Κράτους, το 1830, η εκπαιδευτική κατάσταση στη σκλαβωμένη ακόμα Θεσσαλία, όπως και στις άλλες αλύτρωτες περιοχές, παίρνει άλλο χαρακτήρα και συνδέεται στενά με την εκπαίδευση, που θεσμοθετείται στο ελεύθερο Βασίλειο²¹⁰. Δάσκαλοι, και δασκάλεις, έρχονται από αυτό και υιοθετούνται τα εκπαιδευτικά προγράμματα, καθώς και οι μέθοδοι διδασκαλίας, που εφαρμόζονται εκεί. Η ίδρυση αλληλοδιδασκτικών σχολείων στις θεσσαλικές πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά ήταν ο κυριότερος στόχος της εκπαιδευτικής προσπάθειας στη Θεσσαλία μετά το 1830²¹¹. Στην περίοδο αυτή ιδρύθηκαν και μερικά παρθεναγωγεία²¹².

Στα Τρίκαλα η Ελληνική Σχολή επαναλειτούργει το 1828, ενώ το 1833 ιδρύεται αλληλοδιδασκτικό σχολείο. Το 1861 έχουμε την ίδρυση του Παρθεναγωγείου Τρίκκης. Η τελευταία δεκαετία της Τουρκοκρατίας στην περιοχή Τρικάλων συνδέεται στενά με την προσωπικότητα και τη δραστηριότητα του φλογερού και φωτισμένου ιεράρχη Δωροθέου Σχολαρίου, ο οποίος ίδρυσε δύο σημαντικά σχολεία, τη Δωροθέα Σχολή στα Τρίκαλα και ένα στη γενέτειρά του τη Βεντίστια²¹³.

Αλλά και στην περιφέρεια Τρικάλων την περίοδο αυτή λειτουργούν ήδη ή ιδρύονται καινούργια σχολεία (Σαράγια, Καλαμπάκα, Καστανιά, Βεντίστια, Χαλίκι, Ζάρκο κ.α.)²¹⁴.

Στον Παλαμά το 1858 λειτουργούν ήδη τρία δημοτικά σχολεία και κτίζεται το κτίριο για το Ελληνικό σχολείο²¹⁵, ενώ σχολείο λειτουργεί και στην Καρδίτσα²¹⁶.

209. ΘΩΜΑ, *Τουρκοκρατ. Πήλιο*, σ.22.

210. ΧΑΤΖΗΓΑΚΗ, *Λαογραφικά*, σ.23: "Οι δημογέροντες των χωριών, όλως ιδιαίτερος ενδιαφέρθηκαν διά την εκπαίδευσιν, επιτυχόντες από την τουρκικήν διοίκησιν, ώστε η εκπαίδευσιν των Ελληνοπαίδων να γίνεται κατά το σύστημα που κρατούσε στο ελεύθερο Ελληνικό Κράτος". Βλ. και Β. ΣΠΑΝΟΥ, *Σχολεία Λάρισας*, σ.22 * Β. ΚΟΝΤΗ, *Σχολεία Λάρισας*, σσ.190-191.

211. Στους στόχους της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, η οποία ιδρύθηκε το 1836 στην Αθήνα, ήταν και η αποστολή δασκάλων και διδασκαλισσών στις αλύτρωτες περιοχές του Ελληνισμού, "όπου ευρίσκουσιν ανετώτερον βίον και συνδρομήν". Βλ. ΖΙΩΓΟΥ, *Εκπ/ση κοριτσιών*, σσ.55, 74.

212. Βλ. παρακάτω, σσ.97, 149-150.

213. Βλ. παρακάτω, σσ.130-149, 156-167, 247-251.

214. Βλ. παρακάτω, σσ. 150-151, 154-169, 173-174.

215. ΗΕΥΖΕΥ, *Οδοιπορικό*, σ.104. Βλ. και παρακάτω, σ.174.

216. Ό.π., σ.96. Βλ. και παρακάτω, σ.176.

Η παλιά σχολή Τυρνάβου εξακολούθησε να λειτουργεί και μετά την Επανάσταση²¹⁷, ενώ το 1858 λειτουργούσαν τρία σχολεία: "Το σχολείο που ονομάζεται Ελληνικό και διευθύνεται από έναν γέρο καθηγητή, ο οποίος αντιπροσωπεύει την παράδοση των παλιών σχολείων του Ολύμπου [...]. Εξηγεί τον Λυσία[...]. Η τάξη του έχει ακόμα πέντε-έξι μαθητές [...]. Παράλληλα υπάρχουν δύο αλληλοδιδασκτικά σχολεία, από τα οποία το δεύτερο είναι πρόσφατα κτισμένο. Φοιτούν στο καθένα από αυτά καμιά εκατοστή παιδιά[...]"²¹⁸.

Η Τσαριτσάνη "είχε πάντοτε σχολεία, από τα οποία ανεφάνησαν άνδρες σοφοί, μάλιστα εις τας ημέρας μας"²¹⁹ (δηλ. το 1838). Μετεπαναστατικά, λοιπόν, με την οικονομική βοήθεια και συμπαράσταση του Τσαριτσανιώτη εμπόρου στη Βιέννη Δημ. Καλογιάννη, ο οποίος το 1826 κατέθεσε υπέρ της Σχολής 1.500 φιορίνια, αυτή ξαναλειτούργησε, μόλις κόπασε ο θόρυβος από την Ελληνική Επανάσταση. Ως μετεπαναστατικοί δάσκαλοι αναφέρονται ο Ευστράτιος (1838-1856), ο μοναχός Γεώργιος (1857-1861), ο Μικρασιάτης Σταύρος Βαρβάκης (†1903), ο Φίλιππος Θεμελής ή Θέμελης, θεολόγος και κατόπιν γιατρός, ο Παπαγιαννάκης Ζήτρος Οικονόμος, ο Αθαν. Αναστασιάδης (1884-1899), ο Πολύκαρπος Σακελλαρόπουλος (1899-1903), αργότερα μητροπολίτης Μογλενών και Βεροίας, και ο Στέφ. Φέκας, ο τελευταίος σχολάρχης πριν από την απελευθέρωση (1912)²²⁰.

Στην τελευταία περίοδο της Τουρκοκρατίας (1900-1912) η Τσαριτσάνη αναδείχτηκε σε σπουδαίο εκπαιδευτικό κέντρο. Τότε λειτούργησε σ' αυτή ημιγυμνάσιο. Την περίοδο αυτή λειτούργησαν αστικές σχολές στα κεφαλοχώρια της περιοχής (Τσαριτσάνη, Ελασσόνα, Δεσκάτη, Δομένικο, Λιβάδι, Καρυά, Κοκκινοπλό, Δαμάσι, Βερδικούσα). Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι από τους 77 δασκάλους, που δίδασκαν στα γύρω χωριά το 1910, οι 67 προέρχονταν από αυτά²²¹.

Γύρω στα 1890 ιδρύθηκε και υπολειτούργησε στην Τσαριτσάνη ρουμανικό σχολείο. Οι Τσαριτσανιώτες απ' την αρχή αντέδρασαν, γιατί το θεώρησαν μίσημα για τον τόπο τους και μετά από δύομισυ περίπου χρόνια ο Ρουμάνος δάσκαλος αναγκάστηκε να φύγει και να κλείσει το σχολείο αυτό²²².

Στο Λιβάδι υπήρχαν πάντοτε αξιόλογα σχολεία, πριν από την Επανάσταση

217. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *Σχεδιάσμα*, σ.83.

218. ΗΕΥΖΕΥ, *ό.π.*, σ.42. Για "εν της ελληνικής γλώσσης σχολείων [...] και εν αλληλοδιδασκτικόν" κάνει λόγο και ο Ν. Μάγνης (*Τοπογραφία*, σ.12).

219. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *Χωρογραφία*, σσ.20, 22.

220. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Παιδεία Ελασσόνας*, σσ.294-295.

221. *Ό.π.*, σσ.294-295.

222. *Ό.π.*, σ.296.

και μετά από αυτήν²²³. Εξέχουσα θέση κατείχε η Ελληνική Σχολή Λιβαδίου. Ως δάσκαλοι της αναφέρονται ο Διονύσιος (1835), ο Λιβαδιώτης Διονύσιος Σιάνας (1847-1854) και ο επίσης Λιβαδιώτης Αγαθάγγελος Παπαρηγοριάδης, ο οποίος είχε σπουδάσει στο Λιβάδι και στην Αθήνα. Αυτός ανέπτυξε μεγάλη εθνική, θρησκευτική και εκπαιδευτική δράση: επί των ημερών του κτίστηκε το κτίριο και λειτούργησε το Παρθεναγωγείο Λιβαδίου, ενώ πρόσφερε και σημαντικό ποσό για την ανέγερση νέου αλληλοδιδασκτικού σχολείου. Για τον ίδιο σκοπό πρόσφεραν σημαντικά ποσά διάφοροι Λιβαδιώτες (35.000 γρόσια ο Μπροχόπουλος και 64.000 οι άλλοι)²²⁴. Το 1856, όπως μας πληροφορεί ο L. Heuzey, φοιτούσαν στη Σχολή Λιβαδίου 150 μαθητές²²⁵.

Το 1861 επισκέφτηκε το Λιβάδι ο πρώην πατριάρχης Αλεξανδρείας Καλλίνικος, ο οποίος επιθεώρησε τα σχολεία της κωμοπόλεως και εκφράστηκε με κολακευτικά σχόλια τόσο για τα σχολεία όσο και γενικότερα για τους Λιβαδιώτες. Κατά την περίοδο 1861-1881 λειτουργούσαν στο Λιβάδι τρία σχολεία (Νηπιαγωγείο, Δημοτικό και Ημιγυμνάσιο). Ως δάσκαλοι αναφέρονται ο Κων. Παπαμιχαήλ (1854-1858), ο Δημ. Κουτσοβάλας (1860), ο Μαρκόπουλος από τη Σμύρνη, ο φιλόλογος Νικ. Παπαεναγγελίδης από τον Βελβενδό, ο Νικ. Χαρισίου, ο φιλόλογος Σωτ. Ζουζακίδης (1889), ο Ι. Σακελλαρόπουλος (1885-1888), ο Δημ. Χατζηζωγίδης, ο Ελ. Παπαθεοδώρου, ο Αστ. Ιατρού και ο Κων. Κάρπος, όλοι από το Λιβάδι.

Από το 1906 ως την απελευθέρωση (1912) δίδαξαν ο Γ. Γεωργιάδης, ο Λυσ. Δημητριάδης, ο Αντ. Αστερίου, ο Ελ. Παπαθεοδώρου, η νηπιαγωγός Γλυκερία Καλαμπάλιχη και ο Κων. Γκουτζιαμάνης²²⁶.

Κατά την περίοδο 1889-1892 τα σχολεία του Λιβαδίου αντιμετώπισαν σοβαρό οικονομικό πρόβλημα λόγω διακοπής της οικονομικής ενισχύσεως εκ μέρους της Ι. Μονής Πέτρας, ενέργεια για την οποία θεωρήθηκε ως υπεύθυνος ο επίσκοπος Πέτρος Θεόκλητος²²⁷. Τότε επιχειρήθηκε, ανεπιτυχώς, να διεισδύσει στο Λιβάδι η ρουμανική προπαγάνδα²²⁸.

223. ΑΔΑΜΟΥ, *Τσαρτσάνη*, σσ.357-360.

224. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *Χωρογραφία*, σ.25.

225. Πρβλ. ΓΚΟΥΜΑ, *Η παιδεία στο Λιβάδι*, σ.79.

226. Ό.π., σσ.79-80. Το 1871 το Δημοτικό (Αλληλοδιδασκτικό) σχολείο Λιβαδίου είχε περίπου 50 μαθητές, ενώ το Ελληνικό 20-30. Βλ.εφ. *Νεολόγος*, φ.27/9-5-1871. Πρβλ. ΚΡΑΨΙΤΗ, *Ιστοριογραφικά Θεσσαλίας*, σ.13. Για τη ρουμανική προπαγάνδα στο Λιβάδι και την επιτυχή αντιμετώπισή της βλ. ΑΔΑΜΟΥ-ΡΑΪΤΗ, *Λιβάδι*, σ.9κε.

227. Βλ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βιβλιοκρισία*, σσ.401-403 * ΑΔΑΜΟΥ, *Κοκκινόπλός*, σ.196.

228. Βλ. ΓΚΟΥΜΑ, *Λιβάδι*, σσ.157-158 * ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βιβλιοκρισία*, σσ.402-404. Ειδικότερα για την απόπειρα διεισδύσεως της ρουμανικής προπαγάνδας στο Λιβάδι και τη διαμάχη του επισκόπου Πέτρος Θεοκλήτου με ορισμένους Λιβαδιώτες βλ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Συμβολή επισκοπής Πέτρας*, σσ. 65-73 και ΚΟΛΤΣΙΔΑ, *Ιδεολογική Συγκρότηση*, σσ. 201-203.

Στον γειτονικό Κοκκινοπλό, βλαχοχώρι επίσης, λίγο πριν από την απελευθέρωση της Θεσσαλίας λειτουργούσε ελληνικό σχολείο, αλλά το 1889 κινδύνευσε να κλείσει λόγω ελλείψεως χρημάτων.

Η παρακμή της παιδείας στην περιφέρεια του Ολύμπου γενικότερα οφείλεται ίσως και στην αδιαφορία του επισκόπου Πέτρας Θεοκλήτου, ο οποίος "εμπνεόμενος υπό Βουλγαρικών αισθημάτων, επιδείξας κατά το διάστημα της εν Βλαχολειβαδίω διαμονής του ασύγνωστον ή μάλλον σκόπιμον αδιαφορίαν και παν μέτρον όσον αφορά την ενίσχυσιν της Ελληνικής Παιδείας και εν γένει τον Ελληνισμόν κατά τα μέρη της πνευματικής δικαιοδοσίας του, γενόμενος αίτιος κατ' αρχάς μεν να παραλύσωσιν τα Ελληνικά Σχολεία Βλαχολειβάδου και Κοκκινοπλού, να διαλυθώσι δε εντελώς κατά το τρέχον έτος"²²⁹.

Η ρουμανική προπαγάνδα, που οργίαζε τότε στη Μακεδονία, επιχείρησε, να εκμεταλλευτεί την κατάσταση και να ιδρύσει στα βλαχοχώρια του Ολύμπου ρουμανικά σχολεία. Οι βλαχόφωνοι Έλληνες κάτοικοι του Κοκκινοπλού τότε με αίτησή τους "Προς το εν Ελασσόνι Βασιλικόν Ελληνικόν Προξενείον" ζήτησαν βοήθεια από το ελεύθερο Ελληνικό Κράτος για να συνεχίσουν τη λειτουργία τους η Ελληνική Σχολή Αρρένων και η αντίστοιχη Θηλέων: "... Εξ οικονομικής δυσχερείας και μη δυνηθείσα <η Κοινότης Κοκκινοπλού> κατά το λήξαν σχολικόν έτος <1888-89> να επαρκέση εις πληρωμήν διδασκάλου ή παρθεναγωγού ευρίσκεται εις την λυπηράν ανάγκην το ερχόμενον σχολικόν έτος να μείνη άνευ διδασκάλων καθ' ό μη έχουσα πρόσδοδόν τινα ή κληροδοτήμα, των δε κατοίκων περιεληθόντων εις την εσχάτην ένδειαν. Ίνα μη, δώθε, η ημετέρα Κοινότης μείνη άνευ Ελληνικών Σχολείων και επωφεληθή της περιστάσεως και εισχωρήση η Ρουμανική προπαγάνδα, ήτις ως γνωστόν τη υμετέρα εκλαμπρότητι προβαίνει εις σύστασιν Σχολείων καθ' άπαντα τα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου και του Ολύμπου, εξαιτούμεθα την αρωγήν προς ενίσχυσιν της Ελληνικής εκκλησίας και παιδείας επιτροπής παρακαλούντες ημάς θερμώς ίνα διαβιβάσητε ταύτην αρμοδίως και συστήσητε να παρασχεθή ημίν βοήθημα εκ λιρών τριάκοντα πέντε προς

229. ΑΔΑΜΟΥ, *Κοκκινοπλός*, σ.196, όπου το κείμενο Αναφοράς του Έλληνα προξένου Ελασσόνος στο Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών με ημερομηνία 9-9-1889. Κατά τον Αθ. Αγγελόπουλο (ό.π.) οι κατηγορίες εναντίον του επισκόπου ήσαν άδικες. Στις κατηγορίες αυτές απάντησαν οι κάτοικοι του Λιβαδίου με αναφορά τους (20 Δεκ.1892) προς τον μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, όπου μεταξύ των άλλων σημειώνουν: "ότι αν της κοινότητος ημών και ίδια τα των εκπαιδευτηρίων μας έχουσι κακώς, τούτο οφείλεται εις την φιλαρχίαν ενίων των συμπολιτών μας και την αναληψίαν και αδιαφορίαν συμπάσης της κοινότητος, μη μερμινώσης περι εξευρέσεως πόρων προς συντήρησιν των σχολείων, και ουχί εις τον Αρχιερέα". Βλ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βιβλιοκρισία*, σ.403. Ο επίσκοπος Θεόκλητος, στις δικές του αναφορές προς τον μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, θεωρεί υπευθύνους τους βλαχόφωνους κατοίκους του Κοκκινοπλού, οι οποίοι "δέλεαζόμενοι υπό του αργυρίου του χορηγούμενου υπό των οργάνων του Αποστόλου Μαργαρίτη" τον επέλεξαν να μην αντιστέκεται στην εγκατάσταση Ρουμάνου διδασκάλου στην κοινότητά του. Βλ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Συμβολή επισκοπής Πέτρας*, σ. 67.

μισθοδοσίαν του διδασκάλου και αποσοβηθή αυτομάτως κίνδυνος συστάσεως Σχολείου εκ μέρους της Ρουμανικής προπαγάνδας, ης αντιπρόσωπος ευρισκόμενος ενταύθα εργάζεται προς τον σκοπόν τούτον"²³⁰.

Η ρουμανική προπαγάνδα δεν επέτυχε, φαίνεται, σπουδαία πράγματα, όπως άλλωστε γινόταν και αλλού, παρά τις υποσχέσεις της ότι εκτός από τη ρουμανική θα διδασκόταν και η ελληνική γλώσσα στα ρουμανικά σχολεία. Πριν καλά καλά προλάβει να οργανώσει το ρουμανικό σχολείο στον Κοκκινοπλό, ο Ρουμάνος δάσκαλος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το βλαχοχώρι του Ολύμπου, αφού διαπίστωσε τις εχθρικές προς αυτόν διαθέσεις των κατοίκων του Κοκκινοπλού²³¹. Έτσι ο Κοκκινοπλός διατήρησε ελληνικό σχολείο ως την απελευθέρωσή του το 1912.

Στην Ελασσόνα αναφέρεται η λειτουργία σχολείου στα 1845²³².

Γενικότερα ο καζάς Ελασσόνος, που απελευθερώθηκε 31 χρόνια αργότερα από την υπόλοιπη Θεσσαλία (1881-1912), στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας (αρχές Κ' αιώνα) είχε 51 ελληνικά σχολεία με 67 δασκάλους και 3.065 μαθητές συνολικά²³³.

Στη Ραψάνη, μεταξύ 1830 και 1833 άρχισε να ξαναλειτουργεί το σχολείο. Ιδρύθηκε, άγνωστο πότε, και λειτούργησε ως το 1881 εδώ και αλληλοδιδασκτικό σχολείο, από το οποίο αποφοίτησαν και μερικοί δάσκαλοι²³⁴. Το 1871 λειτουργούν ένα Αλληλοδιδασκτικό αρρένων με 50 περίπου μαθητές, ένα Αλληλοδιδασκτικό θηλέων με 40 περ. μαθήτριες και ένα Ελληνικό με 30 περ. μαθητές²³⁵. Στη Ραψάνη λειτούργησε και βιβλιοθήκη²³⁶.

Στα Αμπελάκια, μετά την Επανάσταση, μαζί με την οικονομική παρακμή ήρθε και η παρακμή της παιδείας. Ο Αμπελακιώτης Ι. Λεονάρδος σημειώνει το 1836: "την σήμερον κατά την νυν ξεπεσμένην κατάστασιν της πόλεως και των πολιτών είναι και οι χρηματίζοντες διδάσκαλοι τε και μαθηται"²³⁷. Την ίδια περίοδο όμως ο Αμπελακιώτης, επίσης, Ιωάννης Μακρής "μετά την εν Οδησσώ ικανών χρόνων διατριβήν του απελθών εις τα Παρίσια, όπου και επλήρωσε το κοινόν χρέος, εκεί κατέβαλε ποσότητα χρηματικήν ικανήν εις το βασιλικόν θησαυροφυλάκιον, από της οποίας τον τόκον να συστηθή Σχολείον Αλληλοδι-

230. ΑΔΑΜΟΥ, *ό.π.*, σ.195, όπου πλήρες το κείμενο της από 4-8-1889 αιτήσεως "της Βλαχόφωνης του Κοκκινοπλού Ελληνικής Κοινότητος". Βλ. επίσης ΚΟΛΤΣΙΔΑ, *ό.π.*, σσ. 201-203.

231. *Ό.π.*, σ.197.

232. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Παιδεία Ελασσόνας*, σ. 291.

233. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Μακεδονία*, σ.216.

234. ΠΑΡΙΣΗ, *Σχολή Ραψάνης*, σ.83.

235. Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ.27/9-5-1871. Πρβλ. ΚΡΑΨΙΤΗ, *ό.π.*, σ.13.

236. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *Χωρογραφία*, σ.23 * GAIDAGIS, *ό.π.*, σσ.33, 411.

237. ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, *Χωρογραφία*, σ.104.

δακτικόν εν Αμπελακίους εις αιώνιον αυτού μνημόσουνον!"²³⁸. Έτσι το 1871 λειτουργούν στα Αμπελάκια τρία σχολεία: ένα αλληλοδιδασκτικό αρρένων με 50 περ. μαθητές, ένα αλληλοδιδασκτικό θηλέων με 40 περ. μαθήτριες και ένα αλληλικό με 30 περ. μαθητές²³⁹.

Στην Αγιά το 1868 λειτουργεί ελληνικό σχολείο, το οποίο στεγάζεται σε ετοιμόρροπο κτίριο, καθώς και αλληλοδιδασκτικό (υπήρχε το 1856) και παρθεναγωγείο²⁴⁰.

Στην περιοχή Αγιάς λειτούργησαν αυτή την περίοδο αρκετά σχολεία και είναι γνωστά τα ονόματα μερικών δασκάλων. Λειτούργησαν ακόμα και δύο νηπιαγωγεία, ένα στην Αγιά και ένα στο Μεταξοχώρι²⁴¹. Ο Δωρόθεος²⁴² αναφέρει τη λειτουργία αλληλοδιδασκτικού σχολείου στη Ρέτσιανη, στην Αθανάτη, στο Κεραμίδι, στη Βουλγαρινή και στην Κουκουράβα.

Στη Λάρισα το 1847 λειτουργούν 4 αλληλοδιδασκτικά σχολεία, από τα οποία το ένα θηλέων. Την ίδια περίοδο υπάρχει ένα ελληνικό σχολείο, ενώ έχουμε αναφορές για λειτουργία παρθεναγωγείου το 1858-61 και νηπιαγωγείου το 1880-81. Επίσης σχολεία των κοινών γραμμάτων διατηρούσαν και οι Τούρκοι με τους Εβραίους²⁴³.

Τη λειτουργία αλληλοδιδασκτικών σχολείων μνημονεύει πάλι ο Δωρόθεος²⁴⁴ στα χωριά Γκερλή (Αρμένιο), Μαϊμούλι (Χάλκη), και Κάτω Τοπουσλάρ (Πλατύκαμπος) Λαρίσης.

Στην περιοχή Πηλίου, μετά την αναταραχή που προκλήθηκε στη διάρκεια της Επανάστασης του 1821, επανέρχεται σταδιακά η τάξη και η ηρεμία²⁴⁵. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο Βόλος καθίσταται το διοικητικό και εμπορικό κέντρο της περιοχής και αρχίζει η γρήγορη ανάπτυξη του, ενώ παράλληλα αρχίζουν κάποιες εκπαιδευτικές προσπάθειες στο Πήλιο²⁴⁶.

Στη Ζαγορά, όπου είχε ήδη κλείσει το Ελληνομουσείον, το 1833 ιδρύθηκε το "Κρίτσκειο" σχολείο, το οποίο είναι ο πρόδρομος του σημερινού Α΄ Δημοτικού Σχολείου Ζαγοράς. Αυτό έγινε με χορηγία των αδελφών Μωυσή και Νικολάου Κρίτσκη. Εδώ επίσης λειτούργησε από το 1855 το πρώτο οργανωμένο παρθεναγωγείο στην περιοχή Πηλίου. Το κτίριο κτίστηκε από τον Ιωάννη

238. Ό.π., σ.104.

239. Βλ. εφ. *Νεολόγος*, φ.27/9-5-1871. Πρβλ. ΚΡΑΨΙΤΗ, ό.π., σ.13.

240. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, Έργα, σσ.184, 222. Βλ. και Β. ΣΠΑΝΟΥ, *Σχολεία Λάρισας*, σ.23.

241. ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ, *Σχολεία Αγιάς*, σ.66.

242. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σσ.222-225.

243. ΜΑΓΝΗΤΟΣ, *Τοπογραφία*, σ.118* Β. ΣΠΑΝΟΥ, ό.π., σ.22.

244. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σσ.228, 230.

245. ΧΑΡΙΤΟΥ, *Η εκπαίδευση στη Μαγνησία*, σ.49.

246. Ό.π., σσ.48, 50-54.

Κασσαβέτη, ο οποίος προικοδότησε το σχολείο με σεβαστό ποσό²⁴⁷. Το 1878 ο Σοφ. Κωνσταντινίδης έκτισε καινούργιο σχολείο στη συνοικία Περαχώρα, ενώ το 1882 ο Δημ. Κασσαβέτης έκτισε άλλο ένα στη συνοικία Σωτήρα²⁴⁸. Ο Δωρόθεος μνημονεύει τη λειτουργία αλληλοδιδασκτικού, παρθεναγωγείου και ελληνικού²⁴⁹.

Στις Μηλιές η ομώνυμη σχολή λειτούργησε και πάλι υπό την διεύθυνση του Γρ. Κωνσταντά, από το 1834 ως τον θάνατό του (1844)²⁵⁰. Ο Κωνσταντάς όρισε διάδοχό του τον παπα-Γρηγόριο, αλλά η πορεία της υπήρξε φθίνουσα το 1860 δεν υπήρχε κανένας δάσκαλος παρά μόνον ένας "αλληλοδιδάκτης". Αυτό οφειλόταν στην κακή διαχείριση της περιουσίας της από τους προκρίτους²⁵¹. Ο Δωρόθεος αναφέρει τη λειτουργία αλληλοδιδασκτικού, παρθεναγωγείου και ελληνικού σχολείου²⁵². Στις Μηλιές ιδρύθηκε, με πρωτοβουλία του Γρ. Κωνσταντά και του Ανθ. Γαζή και αξιόλογη βιβλιοθήκη, η οποία περιείχε πολλά χειρόγραφα και έντυπα βιβλία²⁵³.

Στην Τσαγκαράδα έκτισε σχολείο ο Νικ. Νανόπουλος, το οποίο λειτουργεί ήδη πριν από το 1858, ενώ οι αδελφοί Αχιλλόπουλοι ίδρυσαν το 1864 την Αστική Σχολή²⁵⁴. Αναφέρεται ότι γύρω στα 1870 λειτουργούσαν εδώ τέσσερα αλληλοδιδασκτικά σχολεία, ένα σε κάθε συνοικία²⁵⁵.

Στην Πορταριά λειτουργούσαν δύο αλληλοδιδασκτικά σχολεία την περίοδο 1845-1852, στα οποία έστελναν τα παιδιά τους και οι κάτοικοι του τότε ιδρυόμενου και αναπτυσσόμενου Βόλου²⁵⁶.

Το 1866 ο μητροπολίτης Δημητριάδος Δωρόθεος ίδρυσε στην Πορταριά και παρθεναγωγείο, το οποίο ενίσχυε με ετήσια συνδρομή 5.000 γροσιών για τη μισθοδοσία της δασκάλας. Το 1866 επίσης λειτουργούσε ήδη στην Πορταριά ελληνικό σχολείο, στην τελευταία τάξη του οποίου διδάσκονταν έξι μαθήματα

247. ΘΩΜΑ, *Τουρκοκρα. Πήλιο*, σσ.18, 22 * ΜΑΓΝΗΤΟΣ, *Τοπογραφία*, σ.89. Ο Κωνσταντάς στη *Χωρογραφία* (σ.64) σημειώνει: "Η Ζαγορά είχαν και έχει έτι και νυν (δηλαδή το 1838) σχολείον ελληνικόν και βιβλιοθήκην αξιόλογον αφιέρωμα Ιωάννου τινός Περίγκου, αυτόχθονος εμπορευομένου εις Ολάνδαν και προικίσαντος και την σχολήν".

248. ΘΩΜΑ, *ό.π.*, σ.22.

249. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *Έργα*, σ.218.

250. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, *Η παιδεία*, σ.61.

251. ΜΑΓΝΗΤΟΣ, *ό.π.*, σσ.69-70.

252. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *ό.π.*, σ.214.

253. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *Χωρογραφία*, σ.43 και υποσ. 80. Η Βιβλιοθήκη Μηλεών λειτουργεί σήμερα ως ΝΠΔΔ και περιέχει 9.500 περίπου τόμους βιβλίων.

254. ΘΩΜΑ, *ό.π.*, σσ.22, 30-31.

255. ΧΑΡΙΤΟΥ, *ό.π.*, σ.77.

256. *Ό.π.*, σσ.55, 73.

(ελληνικά, μαθηματικά, γαλλικά, λατινικά, ιστορία και ιερά)²⁵⁷.

Στην πόλη του Βόλου οι προσπάθειες για την ίδρυση σχολείων και καλλιέργεια των γραμμάτων συνδέονται άμεσα με την παρουσία εκεί ως μητροπολίτη Δημητριάδος (1858-1870) του φωτισμένου ιεράρχη Δωροθέου Σχολαρίου²⁵⁸.

Όπως μας πληροφορεί ο ίδιος ο Δωρόθεος (17 Φεβρ. 1869), οι Βολιώτες, "πολλοί, ει και πλούσιοι, επιχειρηματίαι ευπρόσωποι προς το θεαθήναι [...]. Εάν δε τις μετά της πατρικής στοργής και ταπεινής παρακλήσεως βουλευθή προτρέψαι και διαγείραι εις επίγνωσιν των όντως καλών, την διάπλασιν της καρδιάς πρώτον, είτα και την ανάπτυξιν του νοός εις συνδρομήν συστάσεως και διατηρήσεως φιλανθρωπικών και εκπαιδευτικών καταστημάτων και ενθάρρυνσιν των κοπιώντων και αγωνιζομένων υπέρ της προόδου και βελτιώσεως του ευκλεούς ημών Γένους, φορτικός καθίσταται, και ό, τι άλλο και ουχί μόνον αυτοί καθυστερούσιν, αλλά και τους τυχόν, αγαθήν έχοντας προαίρεσιν διά της αδιαφορίας και του κακού παραδείγματος αναχαιτίζουσι κωλύοντες, μή αυτοί προσβάλλωνται διά το των άλλων καλόν μιμήσεως παράδειγμα"²⁵⁹. Συνεχίζοντας ο Δωρόθεος λέει με παράπονο ότι στον Βόλο δεν υπήρχαν παραπάνω από δυο τρεις συνδρομητές σε εφημερίδες, περιοδικά ή βιβλία, τις συνδρομές μάλιστα των οποίων πλήρωνε αυτός²⁶⁰. Παρά την γενική αδιαφορία, ο Δωρόθεος δεν απογοητεύθηκε και, όπως σημειώνει ο ίδιος "συστήσας διατηρώ σχολείον αλληλοδιδασκτικόν καλώς κατηρητισμένον εν Πορταρία [...] προ τριών ετών <δηλ. από το 1866> διατηρώ Παρθεναγωγείον αντί 5.000 χιλ. γρσο. ετησίως. Διά το εν Νέοις Μαγαζείοις σχολείον 2.000, ετησίως οκτώ χιλιάδας, προς υποστήριξιν των λοιπών σχολείων της επαρχίας. Δύο δε επί του παρόντος διατηρώ ύποτρόφους [...] Λόγος εγένετο περί οικοδομής κεντρικής σχολής εν τοις Νέοις Μαγαζείοις [...] Αλλά χελιδών μία έαρ ού φέρει"²⁶¹.

Ο Βόλος απόκτησε το πρώτο δημοτικό(αλληλοδιδασκτικό) σχολείο το 1853, στο οποίο φοιτούσαν αγόρια και κορίτσια. Δίδαξαν σ' αυτό οι δάσκαλοι Δημητράκος από τη Μάνη και Ζαννιάδης από τη Σμύρνη. Από το 1870 λειτουργούν χωριστά δημοτικό σχολείο αρρένων και δημοτικό σχολείο θηλέων, γνωστό ως Παρθεναγωγείο. Σ' αυτό ενσωματώθηκε και σχολαρχείο. Το Παρθεναγωγείο Βόλου διηύθυναν κατά σειρά οι Αμαλία Παπασταύρου, Ζωή Κορωναίου, Ιουλία

257. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, Έργα, σσ.125-138, 210.

258. Για την πολύπλευρη δραστηριότητα του Δωροθέου, ιδρυτή πολλών σχολείων, θα γίνει εκτενής λόγος παρακάτω, σσ. 247-251.

259. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.190.

260. Ό.π., σ.191.

261. Ό.π., σσ.191-192.

Ρηγοπούλου και Ο. Πετροχειίλου²⁶².

Το 1870 ιδρύθηκε το Ελληνικό σχολείο αρρένων, το αποκαλούμενο και ημιγυμνάσιο, αφού λειτούργησε με πέντε τάξεις. Δίδαξαν σ' αυτό ο Νικόλαος Νικολαΐδης από την Πορταριά και ο Ιωάννης Μελανίδης από την Κόνιτσα²⁶³.

Προσπάθειες για την ίδρυση γυμνασίου στον Βόλο έγιναν από το 1867, με πρωτοβουλία των κοινοτικών αρχόντων και ενεργό συμπαράσταση του μητροπολίτη Δημητριάδος Δωροθέου Σχολαρίου. Δυστυχώς οι προσπάθειες αυτές άργησαν να καρποφορήσουν²⁶⁴.

Ο Δωρόθεος επισήμανε την ανάγκη ιδρύσεως στον Βόλο "Ιερατικού σχολείου, διότι ο ιερός κλήρος της επαρχίας κυλινδείται υπέρ το δέον εν αμαθεία, ταπεινότητι και εν ασυγγνώστω απραγμοσύνη διατελών, παρ' ου προσδοκούνται τα ιερώτερα και τιμαλφέστερα. Εκ δε της Θεσσαλίας ουδέν πρέπει τις όπως αναμένη καλόν, εάν δεν εκπαιδευθή ο κλήρος και το γυναικείον φύλον"²⁶⁵. Στις προτεραιότητες του Δωροθέου ήταν η σύσταση στον Βόλο "φιλανθρωπικού τινός καταστήματος και προς περίθαλψιν και προς διατήρησιν απόρων νέων, και πτωχών ασθενών"²⁶⁶.

Στον Παλιό Βόλο, γύρω στο 1870, λειτουργούσαν αλληλοδιδασκτικό σχολείο και παρθεναγωγείο· στις συνοικίες Αγίου Ονουφρίου (Ντερέ) και Άλλης Μεριάς λειτουργούσαν αλληλοδιδασκτικά σχολεία²⁶⁷.

Στις 28 Δεκεμβρίου 1865, σε κοινή σύσκεψη του μητροπολίτη Δωροθέου, των κατοίκων και των προκρίτων των τεσσάρων συνοικιών του Π. Βόλου (Ανακασιάς, Επάνω Μαχαλά, Άλλης Μεριάς και Αγίου Ονουφρίου), αποφασίστηκε η ίδρυση Ελληνικού σχολείου, που θα στεγαζόταν κοντά στην εκκλησία της Αγίας Τριάδας του Επάνω Μαχαλά (Τζιρή), όπου επίσης θα ιδρούταν και Αλληλοδιδασκτικό σχολείο, το οποίο θα συντηρούνταν από τις άλλες τρεις συνοικίες και τον μητροπολίτη Δωρόθεο. Για τη λειτουργία του Ελληνικού σχολείου (Σχολαρχείου) ο Δωρόθεος στις 27 Μαΐου 1867 πρόσφερε 2.000 γρόσια²⁶⁸. Το περίσσευμα του ενδιαφέροντος του Δωροθέου αφορμάται και από την ύπαρξη Βλάχων στον Άνω Βόλο και ορεινότερα, καθώς και στην ευρύτερη περιφέρειά του²⁶⁹.

262. ΧΑΡΙΤΟΥ, ό.π., σσ.55-57.

263. Ό.π., σσ.57-58.

264. Ό.π., σσ.58-64 * ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σσ.142-151.

265. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.193 * ΧΑΡΙΤΟΥ, ό.π., σ.64.

266. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.193 * ΧΑΡΙΤΟΥ, ό.π., σ.64.

267. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σσ.208-209.

268. Ό.π., σσ.172-181.

269. Ο Δ. Τσοποτός (*Ιστορία Βόλου*, σσ.130-131) αναφέρει την εγκατάσταση Βλάχων στην περιοχή από τον ΙΓ' αιώνα.

Στην περίοδο της αρχιερατείας του Δωροθέου (1858-1870), όπως ο ίδιος αναφέρει, λειτουργούσαν σχολεία στις εξής κοινότητες της περιοχής:

Στον Κισσό ένα αλληλοδιδασκτικό και ένα ελληνικό²⁷⁰.

Στη Μακρυνίτσα δύο αλληλοδιδασκτικά, και ένα τρίτο στη συνοικία Κουκουράβα, ένα παρθεναγωγείο και ένα ελληνικό²⁷¹.

Την περίοδο 1870-1873 λειτουργεί σχολείο στο Βένετο²⁷².

Στην Κερασιά ο Ζαγοριανός δάσκαλος Κων. Παντόπουλος διδάσκει το 1876 με ετήσιο μισθό 2.400 γρόσια, ενώ την επόμενη χρονιά με 3.000 γρόσια, και λίγο αργότερα με 40 χρυσά εικοσόφραγκα²⁷³.

Στο Ανήλιο λειτούργησε Αλληλοδιδασκτικό σχολείο²⁷⁴.

Στην Αργαλαστή λειτούργησε σχολείο από το 1849 με δάσκαλο τον ιερέα Γεώργιο Ευσταθίου²⁷⁵. Αργότερα λειτούργησε και ελληνικό, όχι καλά οργανωμένο²⁷⁶.

Στο Προμίρι έκτισε σχολείο το 1850 ο Νικ. Κωνσταντινίδης²⁷⁷.

Την ίδια περίοδο έκτισαν ένα μικρότερο σχολείο οι Προμιριώτες μοναχοί Ευγένιος και Ναθαναήλ²⁷⁸. Αναφέρεται ως αλληλοδιδασκτικό και από τον Δωρόθεο²⁷⁹.

Στον Άγιο Λαυρέντιο λειτούργησε αλληλοδιδασκτικό σχολείο από το 1842 και είναι το πρώτο σχολείο της περιοχής όπου φοίτησαν και κορίτσια. Δίδαξε σ' αυτό ο εντόπιος Ζήσης Θεοδοσιάδης Παχάρνικος (1761-1849)²⁸⁰. Την τελευταία προ της απελευθερώσεως δεκαετία διδασκόταν σ' αυτό η γαλλική γλώσσα²⁸¹. Ο Δωρόθεος αναφέρει τη λειτουργία Αλληλοδιδασκτικού, Παρθεναγωγείου και Ελληνικού²⁸².

Στη Δράκεια λειτουργούσαν δύο αλληλοδιδασκτικά και ένα ελληνικό. Αργότερα ιδρύθηκε και παρθεναγωγείο²⁸³.

Στον Άγιο Γεώργιο, επίσης, λειτουργούσαν αλληλοδιδασκτικό, παρθενα-

270. Ό.π., σσ.219 * ΧΑΡΙΤΟΥ, ό.π., σ.76.

271. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.210 * ΧΑΡΙΤΟΥ, ό.π., σ.73.

272. ΘΩΜΑ, Τουρκοκρατ. Πήλιο, σ.31.

273. Ό.π., σ.31.

274. ΧΑΡΙΤΟΥ, ό.π., σ.76.

275. ΘΩΜΑ, ό.π., σ.30.

276. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.215.

277. ΘΩΜΑ, ό.π., σ.22.

278. Ό.π., σ.24.

279. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.216.

280. ΒΑΜΒΑΚΟΥ, Άγιος Λαυρέντιος, σσ.31-36 * ΧΑΡΙΤΟΥ, ό.π., σ.70 * ΘΩΜΑ, ό.π., σ.18.

281. ΘΩΜΑ, ό.π., σ.39.

282. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.212.

283. Ό.π., σ.211 * ΧΑΡΙΤΟΥ, ό.π., σσ.73-74.

γωγείο και ελληνικό σχολείο²⁸⁴.

Αλληλοδιδασκτικά σχολεία λειτούργησαν γύρω στο 1870 και στα χωριά Ανήλιο, Βυζίτσα, Κανάλια, Κατηχώρι, Λαμπινού, Λαύκος, Μακρουρράχη, Μούρresi, Νεοχώρι, Τρίκερι²⁸⁵. Στο τελευταίο το 1871 λειτούργουσε και ελληνικό σχολείο²⁸⁶.

Λιγότερο οργανωμένα αλληλοδιδασκτικά(δημοτικά) σχολεία λειτούργησαν και σε άλλα χωριά του Πηλίου, συνολικά δε γύρω στο 1870 λειτούργησαν στην περιοχή 40 αλληλοδιδασκτικά σχολεία, 10 παρθεναγωγεία και 12 ελληνικά²⁸⁷.

Αλληλοδιδασκτικό σχολείο λειτούργησε επίσης και στο καμποχώρι Χατζήμισι(Στεφανοβίκειο).

Το 1871 αναφέρεται²⁸⁸ ότι ο Αλμυρός έχει ένα αλληλοδιδασκτικό σχολείο με 50 περίπου μαθητές και ένα ελληνικό με 20. Ο Πλάτανος ένα αλληλοδιδασκτικό με 50 περίπου μαθητές. Αλληλοδιδασκτικά σχολεία λειτουργούν την ίδια χρονιά στο Βελεστίνο, την Κάπουρνα, το Κεραμίδι και το Βένετο.

Το 1873 ιδρύεται στον Βόλο ο "Φιλοπαιδευτικός Σύλλογος της Θεσσαλομαγνησίας", ο οποίος βοήθησε στη βελτίωση των εκπαιδευτικών πραγμάτων της περιοχής²⁸⁹.

Έτσι λίγο πριν από την απελευθέρωσή της (1881), στη Θεσσαλία λειτουργούν αρκετά σχολεία, κυρίως αλληλοδιδασκτικά και με αυτοδίδακτους δασκάλους. Η δαπάνη βαρύνει τις κοινότητες ή καλύπτεται από δωρεές και από την Εκκλησία²⁹⁰. Γενικώς όμως η κατάσταση της εκπαίδευσης στη Θεσσαλία δεν μπορούσε να είναι ικανοποιητική. Τα διάφορα επαναστατικά κινήματα, οι αλληπάλληλες ληστρικές επιδρομές και η ενδημική φτώχεια ήταν αρνητικοί παράγοντες για τη δημιουργία καταλλήλων συνθηκών. Τα μαθήματα γίνονταν σε στενά και ακατάλληλα δωμάτια, στους νάρθηκες των εκκλησιών ή ακόμα και στο ύπαιθρο²⁹¹. Βεβαίως δεν έλειπαν και οι περιπτώσεις των νεοκτίστων και ευρυχώρων σχολείων, όπως αυτά που έκτισε ο Δωρόθεος στα Τρίκαλα και στη Βεντίστα (Αμάραντο) Καλαμπάκας.

Σχετική εικόνα της καταστάσεως των σχολείων μπορούμε να σχηματίσουμε

284. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *ό.π.*, σ.213*ΧΑΡΙΤΟΥ, *ό.π.*, σ.74.

285. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *ό.π.*, σσ.211, 213-220, 232*ΧΑΡΙΤΟΥ, *ό.π.*, σσ.73, 76-77.

286. Εφ. *Νεολόγος*, αρ. φύλ. 27, της 9-5-1871. Πρβλ. ΚΡΑΨΙΤΗ, *Ιστοριοδικικά Θεσσαλίας*, σ.13.

287. ΧΑΡΙΤΟΥ, *ό.π.*, σσ.78.

288. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *ό.π.*, σ.228.

289. ΧΑΡΙΤΟΥ, *ό.π.*, σσ.79κε.

290. ΣΦΗΚΑ, *Προσάρτηση Θεσσαλίας*, σσ.152-154.

291. 'Ισχυε εν μέρει η διαπίστωση του Κούμα ότι "μάλιστα μετά τον Ρωσικόν πόλεμον του 1768-1770 έτους, εις καμμίαν πόλιν της Τουρκίας δεν επρόκοπταν οι Γραικοί ούτε εις πλούτη ούτε εις γνώσεις". Βλ. ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σ.540.

από τις εκθέσεις των επιθεωρητών Ν. Σπάθη, Ν. Πολίτη και Π. Οικονόμου, οι οποίοι το 1883 επιθεώρησαν τα σχολεία των νομών Τρικάλων, Μαγνησίας και Λαρίσης αντιστοίχως²⁹². Κατά τις εκθέσεις αυτές η κατάσταση της εκπαίδευσης στη Θεσσαλία, με εξαίρεση την περιοχή Μαγνησίας, δεν είναι καθόλου καλή. Εννοείται βέβαια ότι η ίδια κατάσταση επικρατούσε όχι μόνον σε όλη τη Θεσσαλία, που μόλις είχε απελευθερωθεί, αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα, η οποία είχε απελευθερωθεί 60 χρόνια ενωρίτερα. Ενδεικτική είναι η αναφορά του αριθμού των σχολείων που λειτούργησαν στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας στις διάφορες Ελληνικές περιοχές: Θεσσαλία 24 (και κατά Ευαγγελίδη 31), Ήπειρος 19, Θράκη 16, Μακεδονία 16, Στερεά Ελλάδα 9, Νησιά του Αιγαίου 8 και Πελοπόννησος 4. Βλέπουμε να πρωτοπορεί η Θεσσαλία έναντι όλων των άλλων περιοχών, αλλά και γενικότερα βλέπουμε τα περισσότερα σχολεία να λειτουργούν στην περιφέρεια (Θεσσαλία, Ήπειρο, Μακεδονία, Θράκη, Νησιά) και όχι στο θεωρούμενο κέντρο (Στερεά, Πελοπόννησος)²⁹³.

4) Η Εκπαίδευση των κοριτσιών

Γενικά η εκπαίδευση των κοριτσιών καθυστέρησε να αναπτυχθεί στο ελεύθερο Ελληνικό Κράτος. Οι γονείς δεν ήταν καθόλου πρόθυμοι να στείλουν τις θυγατέρες τους στο σχολείο, αλλά και "αι διδασκάλισσαι αι πλείσται των εκ του Αρσακείου απολυομένων, εισί λίαν αγράμματοι και ουχί ως προσήκει τοις διδασκάλοις μεμορφωμένοι"²⁹⁴. Ωστόσο από το 1836 έως το 1886, είχαν πάρει δίπλωμα δασκάλας 2.004 μαθήτριες της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας²⁹⁵.

Τις πρώτες Θεσσαλές μαθήτριες συναντούμε στη Σκόπελο των Βορείων Σποράδων, οι οποίες απελευθερώθηκαν πριν από την υπόλοιπη Θεσσαλία²⁹⁶. Στο Αλληλοδιδασκτικό σχολείο της Σκοπέλου το 1829-30 φοιτούσαν 43 μαθήτριες, από τις οποίες 19 ήταν Σκοπελίτισσες, 8 από τη Δημητριάδα²⁹⁷, 1 από τον Βόλο και 1 από τα Αμπελάκια, ενώ οι υπόλοιπες 14 από τη Θεσσαλονίκη και τη

292. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ, *Έκθεσις των κατά το 1883 προς επιθεώρησιν των δημοτικών σχολείων αποσταλέντων εκτάκτων επιθεωρητών*, Αθήνα 1885. Ειδικότερα: α) ΝΙΚ. Κ. ΣΠΑΘΗΣ, "Υπόμνημα περί των δημοτικών σχολείων του νομού Τρικάλων", σσ.42-54, β) ΝΙΚ. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ, "Έκθεσις επιθεωρήσεως δημοτικών σχολείων της επαρχίας Βόλου", σσ.55-77, γ) Π. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, "Έκθεσις επιθεωρήσεως των δημοτικών σχολείων των επαρχιών Λαρίσης και Αγυιάς", σσ.78-82.

293. ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *Θεσσαλία*, σ.146.

294. Σχετική έκθεση του Γ. Παπαβασιλείου για τον Ν. Αρκαδίας, (1879). Βλ. ΖΙΩΓΟΥ, *Εκπαίδευση κοριτσιών*, σ.124.

295. ΖΙΩΓΟΥ, *ό.π.*, σ.130.

296. Η εκπαίδευση στις Βόρειες Σποράδες δεν εξετάζεται καθόλου στην παρούσα μελέτη.

297. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, *Περί Παιδείας, τ.Α'*, σσ.620-621.

Χαλκιδική²⁹⁸.

Γύρω στο 1860 αρχίζει η ίδρυση παρθεναγωγείων στις περιοχές του αλύτρωτου Ελληνισμού και φυσικά της Θεσσαλίας²⁹⁹.

298. ΖΙΩΓΟΥ, ό.π., σ.33* ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, ό.π., τ.Α', σσ. 620-621.

299. ΖΙΩΓΟΥ, ό.π., σ.195. Για το Παρθεναγωγείο Τρικάλων βλ. σσ.149-150.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Α. ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ (ΙΣΤ΄ αι.-1881)

1. ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

α. Η Σχολή Τρίκκης

1) Η πρώτη περίοδος

Η Σχολή Τρίκκης είναι από τις πρώτες που ιδρύθηκαν στον Ελλαδικό χώρο κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας¹. Η λειτουργία της μαρτυρείται στα μέσα του ΙΣΤ΄ αιώνα². Σε ανέκδοτο βιβλιογραφικό σημείωμα³ του κώδ. 607 της ΕΒΕ, φ.283α, υπάρχει η πληροφορία ότι το 1543, στον ναό της Υπεραγίας Θεοτόκου, της λεγομένης της "Επισκέψεως", των Τρικάλων λειτουργούσε διδασκαλείο της εγκυκλίου παιδεύσεως⁴, το οποίο είχε στόχους περισσότερο πρακτικούς, αφού απέβλεπε στην "μάθισιν γραμματικής και νοταρίων και μουσικών οργάνων". Το διδασκαλείο αυτό διατηρούσε ο Θεοδόσιος, ιερέας και σακελλάριος της Μητροπόλεως Λαρίσης, η οποία τότε, για περισσότερη ασφάλεια, είχε έδρα τα Τρίκαλα⁵.

Το 1543 πρέπει να θεωρηθεί, με βάση τις παραπάνω πληροφορίες, ως terminus ante quem για την ίδρυση της Σχολής Τρίκκης.

1. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Σύμμικτα*, σ.41.
2. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Αρσένιος*, σ.35 κ.ε.
3. *Ό.π.*, σ.37.
4. Η "εγκύκλιος εκπαίδευσις" στους βυζαντινούς χρόνους αντιστοιχούσε προς τη σημερινή μέση ή δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Στη διάρκειά της οι μαθητές διδάσκονταν κυρίως γραμματική, ρητορική και φιλοσοφία. Και στα χρόνια της Τουρκοκρατίας διατήρησε την ίδια αντιστοιχία και το ίδιο περιεχόμενο. Βλ. του ΦΑΙΔ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός*, τ.Α΄, τεύχ.1, Αθήνα 1948, σ. 105 κε.
5. Η έδρα του μητροπολίτη Λαρίσης μεταφέρθηκε στα Τρίκαλα τον ΙΔ΄ αιώνα και παρέμεινε εκεί ως το 1739. Ο μητροπολίτης Λαρίσης ήταν συγχρόνως στο διάστημα αυτό και επίσκοπος Τρίκκης. Βλ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *Κώδικας Τρίκκης*, σσ.12, 13, 18-22 * ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *Σχόλια*, σ.37.

Η λειτουργία σχολείου στα Τρίκαλα στα μέσα του ΙΣΤ΄ αι. μαρτυρείται και από τον "διδάσκαλο" Νικηφόρο Παράσχο Καντακουζηνό, γεννημένο στα Τρίκαλα γύρω στα 1537, ο οποίος σημειώνει ότι "**εν τη πατρίδι εσπούδαζεν επί δώδεκα έτη**"⁶.

Για τη λειτουργία σχολείου στα Τρίκαλα, την ίδια περίοδο, έχουμε επιβεβαίωση και από τον *Βίο* του Αρσενίου Ελασσόνος, όπου γίνεται λόγος για τον σοφό δάσκαλό του Ματθαίο, μοναχό, ο οποίος δίδασκε "**εν Τρίκκη μαθητάς πολλούς γραμματικά, ποιητικά και ρητορικά μαθήματα, προστάξει και προθυμία του πανιερωτάτου μητροπολίτου Λαρίσης Ιερεμίου**"⁷. Ο Ματθαίος παρέμεινε ως δάσκαλος στη Σχολή Τρίκκης μέχρι το 1572, χρονιά κατά την οποία ο προστάτης του μητροπολίτης Λαρίσης Ιερεμίας εκλέχθηκε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως και εγκατέλειψε τα Τρίκαλα για να εγκατασταθεί στην Κωνσταντινούπολη ακολουθούμενος από τον Ματθαίο. Ο Ματθαίος υπήρξε δάσκαλος του Ιερεμίου και είχε συνδεθεί στενά μαζί του⁸. Και ενώ είναι σίγουρο ότι η σχολή Τρίκκης λειτούργησε σ' όλο το διάστημα της παραμονής του Ιερεμίου στον μητροπολιτικό θρόνο Λαρίσης (που είχε την έδρα στα Τρίκαλα), δηλ. από το 1568/9 έως τον Μάιο του 1572, δεν γνωρίζουμε τι έγινε αμέσως μετά· εικάζεται πάντως ότι η σχολή διαλύθηκε, αφού οι φοιτώντες σ' αυτή μαθητές ήσαν κατά κύριο λόγο μοναχοί, οι οποίοι, σύμφωνα με τον *Βίο του Αρσενίου* επέστρεψαν στα μοναστήρια τους. Πιθανόν η Σχολή Τρίκκης να έκλεισε για μικρό χρονικό διάστημα ως την εξεύρεση άλλου διδασκάλου. Ο Αρσένιος στο κείμενο των προτάσεών του προς την αδελφότητα της Λεοντοπόλεως (Λβωφ), το 1586, κάνει λόγο για τη μαθητεία του κοντά στους σοφούς δασκάλους Δαμασκηνό και Ματθαίο⁹, οι οποίοι ασφαλώς υπήρξαν δάσκαλοί του στα Τρίκαλα, οπωσδήποτε πριν από το 1572. Η παρουσία του Δαμασκηνού στη Σχολή Τρίκκης πρέπει να συνδυαστεί με τη θητεία του ως "προέδρου" στη γειτονική μητρόπολη Δομενίκου και Ελασσόνος (1564-1573) και πριν από την εκλογή του ως μητροπολίτη Ναυπάκτου και Άρτης το 1574¹⁰.

Ως "διδάσκαλος" της Τρίκκης μνημονεύεται λίγο αργότερα (1579-1580) ο Απόστολος παπα-Αθανασίου¹¹, γεγονός που δείχνει ότι η σχολή των Τρικάλων δεν διαλύθηκε μετά την αποχώρηση του Ματθαίου το 1572. Από άλλους ο

6. ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ, *Νικηφόρος Παράσχος*, σ.130.

7. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.40 * ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Α΄*, σ.229. Για την προσωπικότητα του Ιερεμίου βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ, τ.Γ΄*, σ.194 κε.

8. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Αρσένιος*, σσ.40-42.

9. *Ό.π.*, σσ.42, 179, 202.

10. *Ό.π.*, σσ.42-43 * ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ολυμπιάτισσα*, σ.232.

11. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.46-47.

παπα-Αθανασίου θεωρείται ως ο πρώτος διδάσκαλος της Σχολής Τρίκκης και η θητεία του τοποθετείται μεταξύ των ετών 1565 και 1572¹².

2) Ο Ευγ. Γιαννούλης και ο Αναστ. Γόρδιος στη Σχολή Τρίκκης (ΙΖ΄ αιώνας)

Τα "ιερά γράμματα" εύκολα μπορούσαν να διδαχτούν από κάπως μορφωμένους ιερείς σ' ολόκληρη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, η "εγκύκλιος εκπαίδευσις" όμως παρεχόταν μόνον εφ' όσον βρισκόταν ο κατάλληλος δάσκαλος. Γι' αυτό παρατηρούμε κενά στη λειτουργία των διαφόρων σχολείων της "εγκυκλίου εκπαιδύσεως". Σ' όλες σχεδόν τις περιπτώσεις βέβαια τα σχολεία ιδρύονταν και εποπτεύονταν από τους αρχιερείς και οι δάσκαλοί τους ήσαν ιερωμένοι¹³.

Ο Αναστάσιος Γόρδιος μας πληροφορεί ότι ο μεγάλος δάσκαλος του Γένους και δάσκαλός του Ευγένιος Γιαννούλης μαθήτευσε στα Τρίκαλα και η μαθητεία του αυτή τοποθετείται στα 1624-1625¹⁴. Συγκεκριμένα ο Αν. Γόρδιος στη βιογραφία του Ευγενίου γράφει: "Εφέσει δε μαθημάτων πλειόνων, και μάλιστα επιστημονικών λόγων, κάτοχος ων, εις Τρίκκην πόλιν αρχαίαν παρεγένετο της Θετταλίας. Εν ταύτη γαρ αυτώ ήκουσαι σχολείον υπό του της κατά Λάρισσαν εκκλησίας προέδρου συστήναι, και μαθητάς ικανούς εκ των πέριξ χωρίων συνδραμείν. Είς ουν και αυτός τούτων γενόμενος, φιλοπονία μεν ουδενός ηλατούτο των άλλων, εν σπάνει δε πολλή των αναγκαιών ετύγγανεν ων, άλλως τε και του της σχολής προστάτου ουκ επί τοσούτον αφιγμένου παιδείας, ώστε και ικανώς έχειν τους μαθητιώντας τη του λόγου δαψιλεία εντρέφειν. Ου μετά πολύ προς το εαυτού μονύδριον επανήλθε"¹⁵.

Την περίοδο αυτή αρχιεπίσκοπος Λαρίσης, με έδρα τα Τρίκαλα βέβαια, ήταν ο Γρηγόριος (1621-1645), ο οποίος είχε προφανώς επανιδρύσει τη Σχολή Τρίκκης¹⁶.

Δυστυχώς δεν είναι γνωστό το όνομα του δασκάλου της σχολής. Φαίνεται όμως ότι αυτός δεν είχε μεγάλη παιδεία, γιατί ο Ευγένιος δεν έμεινε ικανοποιημένος από το επίπεδο των σπουδών¹⁷. Πάντως ο Ευγένιος διατήρησε τους δεσμούς του με τα Τρίκαλα και μετά την εγκατάστασή του στο Καρπενήσι¹⁸.

12. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.229.* ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *ό.π.*, σ.41.

13. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Ευγένιος Γιαννούλης*, σσ.275-285.

14. *Ό.π.*, σ.272 * ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ευγένιος Γιαννούλης*, σ.59 * ΣΑΡΔΕΛΗ, *Συναξάρι*, σσ.150, 153.

15. ΓΟΡΔΙΟΥ, *Βίος Ευγ. Ιωαννουλίου*, σ.39.

16. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.273 * ΑΤΕΣΗ, *Επισκοπικοί Κατάλογοι*, σ. 137. Στα 1593 ο πατριάρχης Ιερεμίας Β΄ ο Τρανός (πρώην Λαρίσης- Τρίκκης) συγκάλεσε σύνοδο στην οποία, μεταξύ των άλλων, αποφασίστηκε όλοι οι μητροπολίτες να φροντίσουν για την ίδρυση σχολείων και την διδασκαλία των θείων και ιερών γραμμάτων. Βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *Ι.Ν.Ε.*, τ.Β΄, σ.305.

17. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.272.

18. ΠΑΥΛΙΔΟΥ, *Σχολή Αγράφων*, σσ.253-263.

Δανείζεται βιβλία από τις μονές Δουσίκου και Κορώνας¹⁹ και επικοινωνεί με γνωστούς του στα Τρίκαλα, τα οποία μάλιστα και ονομάζει "Τρίκκην τήν ημετέραν"²⁰. Την περίοδο αυτή, το 1640 συγκεκριμένα, ίδρυσε και λειτούργησε, για ένα εξάμηνο περίπου, στα Τρίκαλα σχολείο (una buona scuola) ο Κωνσταντίνος-Κοσμάς Λογοθέτης από το Νευροκόπι, ο οποίος ήταν παπικός μισσιονάριος με δράση στη Μακεδονία και Θεσσαλία²¹. Όταν όμως ο Λογοθέτης, σε κάποιο κήρυγμά του στα Τρίκαλα, χαρακτήρισε τον Πάπα ως ποιμένα και ισχυρίστηκε ότι όποιος απομακρύνεται από αυτόν γίνεται βορά των λύκων, ο μητροπολίτης Λαρίσης (Τρίκκης) Γρηγόριος αντέδρασε βιαίως: κτύπησε τον Λογοθέτη, του έβγαλε μάλιστα τη μισή γενειάδα και τον έδιωξε από την μητροπολιτική του περιφέρεια. Έτσι η παπική προπαγάνδα, που προφανώς επιχειρήθηκε να περάσει μέσω του σχολείου του Λογοθέτη, απέτυχε.

Ύστερα από αυτά ο Λογοθέτης πήγε στη Μακεδονία και μετά από ένα διάστημα επέστρεψε στη Θεσσαλία, αλλά είναι άγνωστο πού ακριβώς ανέπτυξε τις νέες δραστηριότητές του²².

Αξίζει να σημειωθεί ότι έναν χρόνο νωρίτερα, το 1632, εκδόθηκε στη Βενετία, με χορηγία ενός Τρικαλινού εμπόρου, το *Ειρημολόγιον-Μερική διάγνωσης εκ των παλαιών Φιλοσόφων περί φύσεως:δαπάνη του τιμωτάτου εν άρχουσι κυρού Αθανασίου Μελάντρον εκ πόλεως Τρίκκης*²³.

Γύρω στα 1650 ο μητροπολίτης Λαρίσης-Τρίκκης και κατόπιν οικουμενικός πατριάρχης Παΐσιος έδωσε νέα πνοή στη Σχολή Τρίκκης²⁴.

Στις δύο τελευταίες δεκαετίες του ΙΖ' αι. παρατηρείται μια αξιολογή πνευματική και παιδευτική κίνηση στα Τρίκαλα, όπου έχουμε την παρουσία σπουδαίων λογίων και διδασκάλων. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι ο Ευγένιος πηγαίνει στη φημισμένη εμποροπανήγυρη του Μοσχολουριού των Σοφάδων, όπου ψάχνει να βρει βιβλία για να αγοράσει²⁵. Το ότι πωλούνταν βιβλία στα πανηγύρια της Θεσσαλίας δείχνει πως υπήρχε στην περιοχή αυτή ενδιαφέρον για μάθηση.

Αυτό καταδεικνύεται και από την αλληλογραφία του Ευγενίου Γιαννούλη του Αιτωλού με λογίους κατοίκους των Τρικάλων. Μάλιστα από τις σωζόμενες και γνωστές επιστολές του Γιαννούλη, οι οποίες γράφτηκαν κατά το χρονικό

19. Ό.π., σσ.253-263 * ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ό.π., σσ.273-278.

20. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές* (αφ.73/Σεπτ.1666), σ.199.

21. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι Τρικάλων*, σσ.37-38.

22. Ό.π., σ.38.

23. Ό.π..

24. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ιστορία Ελλ. Παιδείας*, σ.143.

25. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Ευγένιος Γιαννούλης*, σσ.280-281. Βλ.και ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές* (αφ.170), σσ.337-338.

διάστημα 1638-1682, οι 30 απευθύνονται σε κατοίκους των Τρικάλων²⁶. Αλλά και άλλες 60 περίπου επιστολές, άλλων λογίων της εποχής, έχουν ως παραλήπτη ή και συντάκτη, κάποιον κάτοικο της ίδιας πόλης²⁷. Οι επιστολές αυτές είναι συνταγμένες σύμφωνα με τους επιστολικούς κανόνες που ίσχυαν στο Βυζάντιο, και προϋποθέτουν ανάλογη κατάρτιση των Τρικαλινών αποδεκτών τους. Είναι γραμμένες σε αρχαιότερη ή δημωδέστερη γλώσσα, ανάλογα με τη μόρφωση του επιστολογράφου και του αποδέκτη. Ο Ευγ. Γιαννούλης επικοινωνεί με 13, τουλάχιστον, κατοίκους των Τρικάλων²⁸. Η επικοινωνία (επιστολική και προσωπική) του Γιαννούλη με κατοίκους των Τρικάλων διευκολυνόταν από το γεγονός ότι η πόλη αυτή βρίσκεται κοντά στα Άγραφα²⁹.

Σε επιστολή του (26 Ιουλ.1677), που απευθύνει προς τον Ιωάννη Διάκου³⁰, στα Τρίκαλα, ο Ευγένιος Γιαννούλης, ανάμεσα στα άλλα, χαιρετίζει τους προκρίτους της Τρίκκης και τους συνιστά τον μουσικοδιδάσκαλο Γεώργιο, για να ψάλλει στην εκκλησία και να διδάσκει στα παιδιά. Σε μια δεύτερη επιστολή του Γιαννούλη προς τον *Ευστάθιον Χρυσοχόον εις Τρίκκην* (19 Ιαν.1678) συναντούμε και πάλι το όνομα του μουσικοδιδασκάλου Γεωργίου³¹. Ακόμα ο Γιαννούλης συνιστά στους Τρικαλινούς και έναν άλλο διδάσκαλο: τον Γρηγόριο εξ Άρτης, ο οποίος ήκμασε στο διάστημα 1685-1690 και χαρακτηρίζεται από τον Αναστάσιο Γόρδιο ως *λογιώτατος και μουσικότατος*³².

Η παρουσία στα Τρίκαλα των δύο αυτών φωτισμένων διδασκάλων, Γεωργίου και Γρηγορίου, αλλά και η διαμονή στην ίδια πόλη ανθρώπων, όπως ο Ευστάθιος Χρυσοχόος³³, οι οποίοι συνδέονταν με τον κύκλο του μεταρρυθμιστή

26. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές*, σσ.15-28 και ίδια 258 κε., όπου δημοσιεύονται οι επιστολές που απευθύνονται σε Τρικαλινούς. Βλ. και ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Πνευματική ζωή Τρικάλων*, σ.51.

27. ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *ό.π.*, σ.51.

28. *Ό.π.*, σ.51.

29. ΗΑΔΖΙΜΑΝΟΥ, *Eug. Yannoulis*, σ.226.

30. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές* (αρ.119), σ.266: "Αυτού γουν εις τα Τρίκαλα ήλθεν, ως εμάθαμεν, κάποιος νέος Αρτινός, Γεώργιος ονόματι, πεπαιδευμένος καλά εις την μουσικήν... Αυτόν τούτον, παρακαλώ, περιποιηθήτε τον και διά την καλήν του γνώμην και διά την τέχνην της μουσικής και αναπαύσετέ τον με κείνο οπου αναπαύεται, διά να σπείρη την τοιαύτην αρετήν και στολισμόν εις την εκκλησίαν του Τρικάλου αντάμα και εις ας ψυχάς των νέων οπου είναι εις μάθησιν επιτήδειοι. Μιμηθήτε, παρακαλώ την αρετήν των προγόνων σας και τον ζήλον των παλαιών ανθρώπων".

31. Ο μουσικοδιδάσκαλος Γεώργιος εξ Άρτης υπήρξε μαθητής του Γρηγορίου Σκιαδοπούλου και δίδαξε εκκλησιαστική μουσική στα Τρίκαλα πιθανόν από τον Οκτώβριο του 1676 έως τον Οκτ., τουλάχιστον, του 1678. Βλ. ΗΑΔΖΙΜΑΝΟΥ, *ό.π.*, σ.377*Της ΙΔΙΑΣ, *Δραστηριότητες*, σ.13.

32. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι Τρικάλων*, σ.39. Πρόκειται για τον Γρηγόριο Σκιαδόπουλο (βλ. προηγ. υποσημ.), καθηγητή μουσικής στην Άρτα, ο οποίος δεν αποκλείεται να δίδαξε και στα Τρίκαλα.

33. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *Η εν Θεσσαλία Τρίκκη*, σ.134 * ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *ό.π.*, σ.39* ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *ό.π.*, σ.51. Ο Ευστάθιος ήταν στο επάγγελμα χρυσοχόος και πρωτοψάλτης, αδελφός

Αγγραφιώτη λογίου Ιωάννη Καρυοφύλλη, ο οποίος έδρασε τόσο στην Κωνσταντινούπολη όσο και στη Βλαχία, είναι αξιοσημείωτα γεγονότα για τα πνευματικά και εκπαιδευτικά πράγματα της πόλεως και της περιοχής των Τρικάλων. Την ίδια εποχή ζούσαν επίσης στα Τρίκαλα άλλοι δυο σημαντικοί λόγιοι: ο Ζαχαρίας από τα Φάρσαλα, μαθητής αρχικά του Γιαννούλη και κατόπιν του Σεβαστού Κυμινήτη και του Σπανδωνή στην Πατριαρχική Ακαδημία· αργότερα, το 1680, καθηγητής ο ίδιος στο Ιάσιο, και γενικά ένα πρόσωπο με αξιόλογη δραστηριότητα στη Βλαχία, τη Μολδαβία, την Κωνσταντινούπολη, όπου παρά λίγο θα γινόταν διευθυντής της Πατριαρχικής Ακαδημίας, και στο Μοσχολούρι της Δυτικής Θεσσαλίας, όπου ασχολήθηκε με την ιατρική και είχε αλληλογραφία με τους πιο διαπρεπείς λογίους και θρησκευτικούς ουμανιστές της εποχής του³⁴. Ο άλλος ήταν ο Ιερεμίας Κακαβέλας, συνεργάτης του Καρυοφύλλη και επιφανής θεολόγος, ο οποίος καταγόταν από την Κρήτη, αλλά έζησε και έδρασε στην Ιταλία και τη Βιέννη, κατόπιν στα Τρίκαλα, όπου μόνασε, και τέλος στη Βλαχία, όπου έγινε ένας από τους στενούς συνεργάτες των πεφωτισμένων Βλάχων ηγεμόνων Καντακουζηνού και Μπασσαράμπα· εκεί ο Κακαβέλας διακρίθηκε ως διδάσκαλος, ιεροκήρυκας, θεολόγος και μεταφραστής, συγκεντρώνοντας τις προσπάθειές του στον αγώνα εναντίον των Καθολικών και των Οθωμανών με τους λόγους και τα δημοσιεύματά του³⁵.

Στους σημαντικούς λογίους των Τρικάλων συγκαταλέγεται και ο πρωτοπρεσβύτερος Νικόλαος Μυροκοβίτης (από το ορεινό Μυρόκοβο, σήμ. Μυρόφυλλο Τρικάλων), ο οποίος συγκέντρωσε και αντέγραψε τις επιστολές του Ευγενίου Γιαννούλη και άλλων λογίων της εποχής του³⁶. Ο Νικόλαος, ο οποίος χαρακτηριζόταν ως "φιλομαθέστατος" και "πειθώ της ρητορικής"³⁷, αλλά και άλλοι Τρικαλινοί ζητούν βιβλία, θεολογικά κυρίως, αλλά και διάφορα άλλα (λεξικά, γραμματικές, υπομνήματα στον Αριστοτέλη) για τον εαυτό τους και για το

του Γερμανού Λοκρού. Την ίδια περίοδο βρισκόταν στα Τρίκαλα και ο Κύριλλος Λοκρός, αδελφός των προηγούμενων. Βλ. HADZIMANOU, *ό.π.*, σ.423.

34. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *ό.π.*, σ.134 * ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι Τρικάλων*, σ.40. Για τον Ζαχαρία βλ. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι στη Βλαχία*, σσ.46-50 και ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές*, σ.22 (Εισαγωγή).

35. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *ό.π.*, σ.134 * ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι Τρικάλων*, σ.41.

36. Ο Νικόλαος, εφημέριος στον ναό της Επισκέψεως στα Τρίκαλα (1674-1683) και βιβλιογράφος με ζήλο και υπομονή, συγκέντρωσε 270 περίπου επιστολές "από διάφορους τόπους και από φίλων και γνωρίμων επιμελώς ερρασιόμενος αυτάς" και τις αντέγραψε στα τέλη του ΙΖ' αι. Το σώμα των επιστολών αυτών αποτελεί ένα μικρό σε διαστάσεις χειρόγραφο (14 x 20 εκ.) 300 περίπου φύλλων. Το χφ αυτό, ύστερα από περιπέτειες, βρίσκεται σήμερα στη Βασιλική Βιβλιοθήκη των Βρυξελλών με αριθμό Π 2406. Βλ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές*, σσ. 26* ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Πνευματική ζωή Τρικάλων*, σσ.54-59 * Της ΙΔΙΑΣ, *Συλλογή επιστολών*, σσ.69-73* ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *Χειρόγραφα Αγ. Στεφάνου*, σσ. 302-306, ιδίως σ.303.

37. ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Πνευματική ζωή Τρικάλων*, σ.56.

σχολείο των Τρικάλων. Ο Αθανάσιος Λιοντάρης, από τον οποίο ο Νικόλαος ζήτησε βιβλία, του απάντησε ότι δεν μπόρεσε να τα βρει ("περί ων ου μόνον τους παρόντας αλλά και τους από Βενετίας ενθάδε παραγενομένους ηρώτησα και εν ουδενί εύρον ταύτα ου μόνον πωλούντι αλλ' έτι και ειδοίτι, μετ' επιμελείας και ακριβείας ερωτήσας. Και γαρ καγώ επεθύμουν ιδείν καν ταύτα, ει και της κτήσεως υστερώ χρημάτων απορών")³⁸. Σε άλλη επιστολή του προς τον Νικόλαο ο Αθανάσιος Λιοντάρης γράφει: "Το βιβλίον, οπού γράφει να της στείλω, το έχω εις τον τεχνίτην οπού το δένει και πάλιν μετά ταύτα το έχει"³⁹.

Ανήσυχο πνεύμα ο Νικόλαος αλληλογραφεί με αρκετούς λογίους της εποχής καθώς και με τον Αναστάσιο Γόρδιο, από τον οποίο ζητεί να του λύσει κάποιες απορίες του σε θεολογικά ζητήματα⁴⁰.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο αποσπάσματα από ισάριθμες απαντήσεις του Αναστασίου Γορδίου, οι οποίες αναφέρονται στη γλώσσα που χρησιμοποιεί. Το πρώτο: "Ίδού γουν οπού της γράφω την ερμηνείαν της λέξεως καθώς εγώ την εστοχάστηκα όχι με ελληνίδα φωνήν καθώς ορίζει, αλλά, ουδέ με χυδαίαν ωσάν την edικήν μας τώρα, αλλά με χυδαίαν ελληνίδα"⁴¹. Το δεύτερο: "Γράφει μου όμως και τώρα πάλιν η αιδεσιμότης σου να της την πέμπω εις απλήν φράσιν και, αν εγνώριζα ότι δεν την καταλαμβάνει, ήθελα την γράψει καθώς ορίζει. Αλλά ηξεύρω καλά ότι την καταλαμβάνει και δεν χρειάζεται άλλην καμμίαν edικήν μου ερμηνείαν διά τούτο ιδού οπού της την πέμπω με αυτές εκείνες τες λέξεις του θειοτάτου εκείνου πατρός..."⁴².

Από τις αναφορές αυτές, αλλά και από άλλες παρόμοιες, βλέπουμε τα ενδιαφέροντα του Νικολάου αλλά και το επίπεδο της παιδείας του ίδιου καθώς και άλλων Τρικαλινών⁴³.

Άλλοι λόγιοι των Τρικάλων, με τους οποίους αλληλογραφεί ο Ευγένιος Γιαννούλης, είναι: ο ιερέας Χριστόδουλος Μυροκοβίτης⁴⁴ (συμπατριώτης και πεθερός του Νικολάου), ο αρχιδιάκονος του μητροπολίτη Λαρίσης (έδρα Τρίκαλα) Διονυσίου και κατόπιν μητροπολίτης Ιωαννίνων Κλήμης⁴⁵, ο Ιωάννης

38. ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *Αθ. Λιοντάρης*, σ. 76 (Επιστολή αρ. 1, της 16ης Μαρ. 1674). Βλ. και ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *ό.π.*, σ.56.

39. ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *ό.π.*, σ. 90 (Επιστολή αρ. 11, της 1ης Φεβ. 1679). Βλ. και ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *ό.π.*, σ.57.

40. ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Πνευματική ζωή Τρικάλων*, σ.57.

41. Η επιστολή γράφτηκε στις 6 Δεκ. 1681. Βλ. ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *ό.π.*, σ.57.

42. Η επιστολή γράφτηκε στις 25 Απρ. 1682. Βλ. ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *ό.π.*, σ.57.

43. ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *ό.π.*, σελ.57.

44. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές* (αρ. 159/9-7-1681, 161/17-11-1681), σσ.322,325 *HADZIMANOU, *ό.π.*, σσ.417-418.

45. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές* (αρ.120, 121, 122, 124, 129, 136, 140, 151, 203), σσ.267-274, 281, 291, 298, 312, 383.

Καρβουνάκης ή Ανθρακίας⁴⁶, ο Ιωάννης Διάκου⁴⁷ και ο ίδιος ο μητροπολίτης Διονύσιος⁴⁸.

Στις επιστολές του Ευγενίου Γιαννούλη μνημονεύονται και άλλοι αξιόλογοι Τρικαλινοί⁴⁹, όπως ο γιος του ιερέα Χριστοδούλου Μυροκοβίτη Γεώργιος, ο οποίος είχε χρηματίσει μαθητής του Γιαννούλη και του Αναστασίου Γορδίου, ο σκηνοποιός Νικόλαος, ο Κώστας Μπασιάκος, ο χατζη-Γεώργιος, ο Αναστάσιος κ.ά.

Στους λογίους των Τρικάλων την εποχή αυτή ανήκουν ο ιερέας Κωνσταντίνος⁵⁰, εφημέριος του ναού της Επισκέψεως το 1679, και ο οικονόμος Τρίκκης Ιωάννης⁵¹.

Σπουδαίο γεγονός πρέπει να θεωρηθεί η παρουσία ως δασκάλου στη Σχολή Τρίκκης, την περίοδο 1681-83, του Αναστασίου Γορδίου⁵².

Ως δάσκαλος Τρίκκης την περίοδο αυτή αναφέρεται και κάποιος μοναχός Παρθένιος, φίλος του Ευγενίου Γιαννούλη⁵³.

Αλλά και η μαθητεία πολλών Τρικαλινών στη Σχολή των Βραγγιανών την ίδια περίοδο δείχνει όχι μόνο την έφεση αυτών για μάθηση, αλλά και τις στενές σχέσεις της ορεινής περιοχής των Αγραφών με την πεδινή Δυτική Θεσσαλία. Ειδικότερα γνωστοί μαθητές από τα Τρίκαλα στη Σχολή Βραγγιανών είναι οι Διονύσιος, Θεοδόσιος και Αθανάσιος Λιοντάρης. Ο τελευταίος υπήρξε από το 1678 σχολάρχης στον Τύρναβο⁵⁴.

Άξια μνείας είναι η περίπτωση ενός αγνώστου Τρικαλινού λογίου, ο οποίος έζησε και έδρασε στη Ρωσία περί τα μέσα του ΙΖ΄ αιώνα. Πρόκειται για τον Αρσένιο Γραικό, επιφανή κληρικό, δάσκαλο της ελληνικής γλώσσας στη Μόσχα και διορθωτή των σλαβωνικών λειτουργικών βιβλίων της Ρωσίας την

46. Ό.π. (αρ.61/21-7-1665), σσ.177-178.

47. Ό.π. (αρ.84, 119, 125, 146, 147), σσ.216, 266, 274, 305, 306, 266, 274, 305, 306.

48. Πρόκειται για τον Διονύσιο τον Βυζάντιο ή Μουσελίμη ή Σερογλάνη, μητροπολίτη Λαρίσης (1662-1671) και αργότερα οικουμενικό πατριάρχη, στον οποίο ο Γιαννούλης έστειλε πάρα πολλές επιστολές. Βλ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., ό.π., σ.21 (Εισαγωγή), 122 κε. * ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, ό.π., σ.52 * ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι στη Βλαχία*, σσ.104-108.

49. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., ό.π., σ. 18 κε. * ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, ό.π., σ.52.

50. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *Η εν Θεσσαλία Τρίκκη*, σ.134 * ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι Τρικάλων*, σ.41.

51. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, ό.π., σ.42.

52. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, ό.π., σ.42 * ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ, τ.Δ΄*, σ.315. Η ΔΙΜ. ΗΑΔΖΙΜΑΝΟΥ (ό.π., σ.295) εκφράζει αμφιβολίες για την παρουσία ως δασκάλου στα Τρίκαλα του Αναστασίου Γορδίου την περίοδο αυτή, διότι τότε αυτός δίδασκε στα Βραγγιανά. Πιθανόν ο Γόρδιος να δίδασκε το καλοκαίρι στα Βραγγιανά και τον χειμώνα στα Τρίκαλα.

53. ΗΑΔΖΙΜΑΝΟΥ, ό.π., σσ.385, 464. (Επιστολή Γορδίου προς πρωτοπαπά Κωνσταντίνο Τρίκκης, *Κώδιξ* 2188, φ.152ν-153ν).

54. ΗΑΔΖΙΜΑΝΟΥ, ό.π., σσ.325-331.

εποχή του πατριάρχη Μόσχας Νίκωνος⁵⁵.

Ο Αρσένιος γεννήθηκε στα Τρίκαλα στις αρχές του ΙΖ΄ αι.(1610)· ήταν το πέμπτο παιδί του ιερέα Αντωνίου, ο οποίος υπήρξε και ο πρώτος δάσκαλός του. Κατόπιν μαθήτευσε κοντά στον αδελφό του αρχιμανδρίτη Αθανάσιο. Δεκατριών ετών ο Αρσένιος, μαζί με τον Αθανάσιο, πήγε στη Βενετία, όπου σπούδασε για έναν χρόνο γραμματική. Την επόμενη χρονιά ο Αρσένιος πήγε στη Ρώμη, όπου σπούδασε στο κολλέγιο του Αγ. Αθανασίου για πέντε χρόνια. Μετά τη Ρώμη πήγε στην Πάδοβα, όπου, για τρία χρόνια, παρακολούθησε φιλοσοφία και ιατρική⁵⁶.

Ύστερα από πολλές περιπλανήσεις, ο Αρσένιος δίδαξε για ένα διάστημα στην Κωνσταντινούπολη, για να καταλήξει το 1648, με συστατικό γράμμα του βασιλιά της Πολωνίας Βλαδίσλαου Δ΄, δάσκαλος στη Σχολή του Κιέβου. Το 1649 ακολουθώντας τον πατριάρχη Ιεροσολύμων Παΐσιο (1645-1660) πήγε στη Μόσχα, όπου δίδαξε την ελληνική γλώσσα και ρητορική. Το σχέδιό του για ίδρυση ανώτερης σχολής στη Μόσχα δεν ευοδώθηκε. Από το 1653 έως το 1655 δίδαξε στην Ελληνο-λατινική σχολή του Κρεμλίνου, ενώ από το 1654 υπήρξε προϊστάμενος στο τυπογραφείο της Μόσχας για τις διορθώσεις των λειτουργικών βιβλίων.

Διετέλεσε συνεργάτης του πατριάρχη Μόσχας Νίκωνος⁵⁷.

Στις αρχές του ΙΗ΄ αι. η Σχολή Τρίκκης εξακολουθεί να υφίσταται, αφού μαρτυρείται η παρουσία δασκάλων σ' αυτή. Από το 1712 έως το 1717 ίσως δίδαξε σ' αυτή ο Νεόφυτος Κορφαλώνης⁵⁸, ενώ λίγο αργότερα, το 1721, κάποιος Μιχαήλ⁵⁹, μαθητής του Αναστ. Γορδίου.

Το 1735 διετέλεσε σχολάρχης στα Τρίκαλα ο Γιαννιώτης Αναστάσιος Βασιλόπουλος, ο οποίος είχε αποχωρήσει από τη Σχολή Τυρνάβου⁶⁰ και παρέμεινε και ως βοηθός του Νικ. Τζαρτζούλη, όταν εκείνος λίγο αργότερα ανέλαβε τη διεύθυνση της Σχολής Τρίκκης(1739;- 1748)⁶¹.

55. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗ, *Αρσένιος ο Γραικός*, σσ.49-50.

56. *Ό.π.*, σ.50.

57. *Ό.π.*, σσ.51-55.

58. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Α΄*, σ.229.

59. *Ό.π.*, σ.229 * ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ιστ. Ελλ. Παιδείας*, σ.144*ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *Σχεδιάσμα*, σ.84. Σε επιστολή του ο Γόρδιος προς τον εν λόγω Μιχαήλ ανάμεσα στα άλλα του γράφει: "... τα νυν διά γράμματός σου αξιωθέντος από του καλουμένου Πετρίου χωρίον [...] δι' ου τα κατά σε πάντα διακριδόν ως ειπείν και κατά μέρος εδήλωσας ότι τε εν μέση διατρίβεις τη Τρίκκη και παιδός ενός είτε και πολλών κατήρξας μεταμέλησας μεν". Βλ. ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, αρ.203, φ.93β. Βλ. και ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *Δραστηριότητες*, σ.13.

60. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σ.143*ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *ό.π.*, σ.84.

61. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.229*ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Σύμμικτα*, σ.41.

Το 1736 έχουμε μαρτυρία σύμφωνα με την οποία ο αρχιμανδρίτης Νικηφόρος άφησε, με διαθήκη του, στον επίσκοπο Σταγών Θεοφάνη 500 γρόσια, τα οποία προέρχονταν από ελεημοσύνη για το "διδασκαλείο" Τρίκκης⁶².

3) Η περίοδος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού(1750-1828)

(Από τα μέσα του ΙΗ' αι. ως την Ελληνική Επανάσταση)

Από τα μέσα του ΙΗ' αι. η Σχολή Τρίκκης λειτουργεί με καλύτερη οργάνωση, αφού τη φροντίδα για τη λειτουργία της έχουν από κοινού ο επίσκοπος Τρίκκης και οι άρχοντες των Τρικάλων. Ο Κώδικας Τρίκκης (ΕΒΕ, αρ. 1471) μας παρέχει για την περίοδο αυτή πολύτιμες πληροφορίες⁶³:

Το 1739(;) "διωρίσθη και κατεστάθη Σχολείον Ελληνικών μαθημάτων", την επιστασία δε της σχολής δέχτηκε να αναλάβει "ο λογιώτατος κυρ Νικόλαος εκ χωρίου Μετζόβου καταγόμενος"⁶⁴. Πρόκειται για τον γνωστό δάσκαλο του Γένους Νικόλαο Τζαρτζούλη, ο οποίος χρημάτισε σχολάρχης στα Τρίκαλα από το 1739(;) ως το 1748, και, αργότερα, το 1764-66⁶⁵.

Στις 11 Φεβρουαρίου 1742 σε κοινή σύσκεψη οι κληρικοί και οι άρχοντες της πόλεως Τρικάλων εκφράζουν τη θέλησή τους η Σχολή να λειτουργήσει μονίμως ("προς διηνεκή σύστασιν") και ακωλύτως και για τον σκοπό αυτό εγκρίνουν το ποσό της "διδασκαλοπληρωμής", που ανέρχεται σε εκατόν πενήντα γρόσια τον χρόνο. Από αυτά τα πενήντα θα δίνει η "πολιτεία", τα άλλα πενήντα οι τέσσερες μεγαλύτερες εκκλησίες της πόλεως και τα υπόλοιπα πενήντα ο επίσκοπος Τρίκκης⁶⁶.

Την 1η Ιανουαρίου 1757 "τα άσπρα του Σχολείου καλώς οικονομηθέντα έγιναν και συνεποσώθησαν έως τούδε ασλάνια 255", τα οποία μάλιστα δανείζονται με καλόν τόκο, πράγμα που γίνεται συνεχώς στο εξής. Αυτό επιτρέπει και την αύξηση του μισθού του δασκάλου σε 200 γρόσια ετησίως, ενώ από το 1739 έως τότε ήταν 150 γρόσια⁶⁷.

62. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ, φ.31β * ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *Κώδικας Τρίκκης*, σ.31.

63. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *Κώδικας Τρίκκης*, σσ.78-81.

64. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ, φ.90β*ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *ό.π.*, σ.78.Στον Κώδικα δεν αναγράφεται το έτος.Το 1739 χρονολογείται η προηγούμενη εγγραφή.

65. ΤΡΙΤΟΥ, Ν. *Τζαρτζούλης*, σ.6 * ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Δ., *Σύμμικτα*, σ.41 * ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Δ', σ.366. Κατά τον Αραβαντινό (*ό.π.*, σσ.143-144) ο Τζαρτζούλης διετέλεσε σχολάρχης Τρικάλων στο διάστημα 1751-1753, οπότε παραιτήθηκε για να συνεχίσει τις σπουδές του στην Ιταλία, ενώ κατά τον Μ.Παρανίκα(*ό.π.*, σελ.84) από το 1751 έως το 1759. Κατά τον Τρίτο (*ό.π.*) ο Τζαρτζούλης σχολαρχεί στα Τρίκαλα από το 1736.

66. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ, φ.90β*ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *ό.π.*, σσ.78-79.

67. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ, φ.118*ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *ό.π.*, σ.81. Για τον μισθό των δασκάλων των Τρικάλων βλ. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, *Συμβολή*, σσ.297-298.

Την ίδια χρονιά (1757) εκδίδεται το *Λεξικόν Τετραγλωσσον* του Γ. Κωνσταντίνου, στο οποίο δημοσιεύεται και κατάλογος των 36 σπουδαιότερων ελληνικών σχολείων, τα οποία λειτουργούν σε 30 πόλεις. Ανάμεσα σ' αυτά συγκαταλέγεται και η Σχολή Τρίκκης: "Εἰς Τρίκαλα Θεσσαλίας σχολεῖον ἐν"⁶⁸.

Τον Μάιο του 1752 ο Πολύζος Μπαλασόπουλος "αφιέρωσεν εἰς τὸ Σχολεῖον τῆς πολιτείας [...] Τρίκκης γρόσια διακόσια"⁶⁹, ἐνῶ τὸ 1765 ὁ ἐπίσκοπος Τρίκκης Κωνστάντιος, ὁ ὁποῖος παραιτεῖται, ἀφήνει σημαντικὴ δωρεὰ διὰ διαθέκης γιὰ τὴ λειτουργία τῆς Σχολῆς: "Γράφων δηλοποιῶ ὅτι μετὰ θάνατόν μου ἡ θεοσεβὴς καὶ θεοφροῦρητος αὐτὴ πολιτεία ἡμῶν Τρίκκη νὰ ἔχη νὰ λαμβάνῃ ἐκ τῶν ευρισκομένων μοι ἀσπρων γρόσια χίλια πεντακόσια, ἐξ ὧν τὰ μὲν ἐπτακόσια πεντήκοντα διορίζω καὶ διατάττω νὰ εἶναι ἀφιέρωμα Σχολείου τῶν κοινῶν γραμμάτων, δηλαδὴ νὰ οἰκονομηθῶσι καλῶς παρὰ τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τῶν προεστώτων καὶ ὁ κατ' ἔτος αὐτῶν καρπὸς νὰ δίδεται εἰς παιδαγωγὸν καλὸν καὶ ἱκανόν, διὰ νὰ μανθάνωσι κοινὰ γράμματα τὰ πτωχὰ παιδιὰ τὸσον ἐκ τῆς πολιτείας, ὅσον καὶ ἐκ τῶν χωρίων χωρὶς νὰ πληρώνωσι, ὄντα μαθηματικὰ τελείως (=εἶναι καλοὶ μαθητὲς), οὔτε τὸ λεγόμενον δευτεριᾶτικον"⁷⁰.

Ὁ ἀρχοντας τῶν Τρικάλων Δημήτριος Μπαραράς εἶναι γιὰ πολλὰ χρόνια ὁ οἰκονομικὸς διαχειριστὴς τῆς Σχολῆς Τρίκκης, ὁ ὁποῖος καταφέρει νὰ ἀυξάνει τὸ κεφάλαιό τῆς με τὸν δανεισμὸ ἀντὶ ἱκανοποιητικοῦ τόκου, ἀλλὰ ἰδίως με τὴν καλὴ διαχείριση. "Τὰ ἀνωτέρω ἀσπρα τοῦ Σχολείου ἀσλανία 1255 [...] καλῶς οἰκονομηθέντα αὐθις καὶ κυβερνηθέντα παρὰ τοῦ ἀρχοντος κυρ Δημητρίου Μπαραρά ἀπὸ ἀψνῆς (1757) ἔτους ἕως τοῦ ἀψξς (1766) [...] καὶ ἐμεινεν ὁ αὐτὸς κυρ Δημήτριος ἐλεύθερος τοῦ τοιούτου βάρους καὶ ἀκαταζήτητος εἰς τὸ ἐξῆς"⁷¹. Τὴν 1η Μαΐου 1767 "ἐπλήρωσεν ὁ ἀρχων κυρ Δημήτριος Μπαραράς τὰ ἀσλανία χίλια, ὁπού ἐχρεώσται εἰς τὸ Σχολεῖον [...]. Ὁφείλουσι δε νὰ τὰ οἰκονομήσουν καὶ κυβερνήσουν καλῶς διὰ νὰ διαμένωσι πρὸς σύστασιν τοῦ Σχολείου διηνεκῶς καὶ μνημόσυνον τῶν ἀφιερωσάντων ευσεβῶν Χριστιανῶν"⁷².

Στις 6 Νοεμβρίου 1768 ὁ Δημ. Μπαραράς ἐξοφλεῖ διὰ τοῦ γιου τοῦ τὰ χίλια γρόσια ποῦ χρωστὰ στη Σχολή, τὴν 1η Ἰανουαρίου ὁμῶς ξαναπαίρνει τὸ ἴδιο ποσὸ "μετὰ τοῦ συνηθισμένου διαφόρου"⁷³. Ἀλλὰ καὶ ὁ Γεώργιος Μπαραράς, γιος τοῦ Δημητρίου, στις 20 Μαΐου 1791, "ἐλθὼν εἰς ἡμᾶς ἔδωκε τὴν σήμερον

68. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, *Λεξικόν*, σ.8.

69. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ, φ.98β*ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *ό.π.*, σ.79.

70. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ, φ.75β * ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *Κώδικας Τρίκκης*, σ.79.

71. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ, φ.118 * ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *ό.π.*, σ.81.

72. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ, φ. 118β*ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *ό.π.*, σ.80.

73. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ, φ.118β*ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *ό.π.*, σ.80.

λογαριασμόν διά την επιτροπείαν τόνων της Σχολής, όσον και του Βαρουσίου, οπού είχεν επάνω του προ χρόνου"⁷⁴.

Στη διάρκεια του ΙΗ΄ αι. η Σχολή Τρίκκης ευτύχησε να έχει σπουδαίους δασκάλους. Από τις υπάρχουσες μαρτυρίες γνωρίζουμε ότι, εκτός από όσους αναφέρθηκαν προηγουμένως, δίδαξαν σ' αυτή ο ιερέας Αντώνιος, από το Νεοχώρι Αγράφων, στο διάστημα 1712- 1724, και ο Νικόλαος Κυριάκης, γύρω στο 1749. Αναφέρεται επίσης ότι το 1756 προσελήφθη κάποιος δάσκαλος, ο οποίος είναι γνωστός με το παρωνύμιο "Ασκητής", λόγω της λιτής και ασκητικής ζωής του⁷⁵.

Η επακολουθήσασα ταραχώδης περίοδος, με τις επιδρομές, φόνους και λεηλασίες των Αλβανών στη Θεσσαλία λόγω των Ορλωφικών (1769- 1774), οδήγησε, προφανώς, στο κλείσιμο της Σχολής Τρίκκης για ένα διάστημα⁷⁶.

Το 1774 η Σχολή ξαναλειτούργει με δάσκαλο τον ονομαστόν Αμπελακιώτη μαθηματικό, φιλόσοφο και εκκλησιαστικόν άνδρα Στέφανο Σταμκίδη, ο οποίος δίδαξε σ' αυτή ως το 1800 περίπου⁷⁷. Ο Σταμκίδης υπήρξε μαθητής του περιφήμου δασκάλου Ιωάννη Πέζαρου⁷⁸. Μαθητές του Σταμκίδη στα Τρίκαλα υπήρξαν ο Διονύσιος Πύρρος ο Θεπταλός⁷⁹, από την Καστανιά Καλαμπάκας καταγόμενος, ο μετέπειτα επίσκοπος Τρίκκης Γαβριήλ, κάποιος Γεώργιος, ο Δημ. Πολυζώης, ο οποίος δίδαξε αργότερα στη Σχολή Τρίκκης, ο σπουδαίος μαθηματικός Στέργιος Στεργίου, ο Αλέξανδρος Οικονόμου, ο Γαβριήλ απ' το Καστράκι⁸⁰ και ο Τυρναβίτης Γεώργιος Ζαχαριάδης, ελληνοδιδάσκαλος και σχολάρχης στο "Ελληνομουσείον" του Σεμλίνου (1799-1806 και 1810-1820/21)⁸¹. Η φοίτηση του Γ. Ζαχαριάδη στη Σχολή Τρίκκης, τον καιρό που στη γενέτειρά του, τον Τύρναβο, λειτουργούσε ανάλογο σχολείο, δείχνει τη φήμη της πρώτης και του τότε δασκάλου της Στέφ. Σταμκίδη.

Ένας μαθητής του Σταμκίδη σημείωσε στο χφ 798 του αγιοταφικού μετοχίου: "αω(=1800) εδιάβαζα και εγώ εις τα Τρίκαλα εις τον Κυρ Στάνκον", γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Σταμκίδης πρέπει να δίδαξε στη Σχολή Τρίκκης ως το 1800 τουλάχιστον⁸².

74. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ, φ. 142 * ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *ό.π.*, σ.80.

75. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία*, σ.229-230 * ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Σύμμικτα*, σ.41.

76. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.230 * ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *Ι.Ν.Ε.*, τ.Δ΄, σσ. 401-402*ΝΗΜΑ, *Τρίκαλα*, σ.105*ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ιστ. Ελλ. Παιδείας*, σ.144.

77. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.230*ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σ.144. Κατά τον Μ. Παρανίκα (*ό.π.*, σ.84) ο Σταμκίδης σχολάρχησε στα Τρίκαλα από το 1770 έως το 1790.

78. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σσ.143-144.

79. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.230.

80. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι Τρικάλων*, σ.42.

81. ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΥ, *Έλληνες πάροιχοι*, σ.152*Του ΙΔΙΟΥ, *Ζαχαριάδης*, σσ.9-11.

82. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *ό.π.*, σ.42.

Από τον κύκλο των μαθητών του Σταμκίδη πρέπει να προέρχεται και ο Καλαμπακιώτης, πιθανόν, μοναχός Χρυσανθος, ο οποίος από τα Τρίκαλα πήγε στο Sibiu της Τρανσυλβανίας ως διδάσκαλος και εφημέριος της Ελληνικής εμπορικής κομπανίας, ανάμεσα στα μέλη της οποίας ήσαν και αρκετοί Τρικαλινοί⁸³. Στη θέση αυτή παρέμεινε από το 1782 ως το 1790, οπότε αποχώρησε, παρά τις παρακλήσεις των μελών της Ελληνικής κομπανίας για να παραμείνει. Μετά το Sibiu εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη, από την οποία έφυγε το 1809 για να επιστρέψει οριστικά στη Θεσσαλία, στα Τρίκαλα ή τα Μετέωρα, κατά πάσαν πιθανότητα⁸⁴. Άνεψιός του Χρυσανθου πρέπει να ήταν ο μητροπολίτης Σταγών Παΐσιος Β΄, με τον οποίο διατηρούσε αλληλογραφία⁸⁵. Στον ίδιο κύκλο μάλλον συγκαταλεγόταν και ο μετέπειτα ιατρός Κωνσταντίνος Καραϊωάννης⁸⁶.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περίπτωση ενός νέου από τα Τρίκαλα, του Ιακώβου Θεοφιλά, φοιτητή το 1817-18 στην Πίζα, ο οποίος, μαζί με άλλους συμφοιτητές του, διαμαρτύρεται από τις στήλες του *Λογίου Ερμή* και καταγγέλλει τον Παναγιώτη Κοδριλιά ότι ψευδώς χρησιμοποίησε το όνομά του για να κατηγορήσει τον Κοραή⁸⁷.

Από τα Τρίκαλα καταγόταν και ο Άνθιμος Παπάς, ο οποίος διετέλεσε διδάσκαλος των ελληνικών σχολείων της Πέστης και του Νεοφύτου (Neusatz) της Ουγγαρίας στις αρχές του ΙΘ΄ αιώνα· το 1806 τύπωσε στην Πέστη το βιβλίο *Όνομαστικόν περί του παντός, Ιωάννου Αμώσου Κομενίου* με τη βοήθεια του Μακεδόνα Ιωάννη Στάικη⁸⁸. Τρικαλινός επίσης ήταν και "ο φιλογενής και λόγιος" Θεόδωρος Ράγκος, ο οποίος έδρασε γύρω στο 1814⁸⁹.

Άνεπαρκή είναι τα στοιχεία και για έναν άλλο Τρικαλινό λόγιο, τον Δοσίθεο Κόμα, ο οποίος συνέγραψε ένα πολύ χρήσιμο δίτομο *Ελληνο-ρωσικόν-γαλλικόν λεξικόν*, που εκδόθηκε στη Μόσχα το 1811⁹⁰. Από τις στήλες του προοδευτικού περιοδικού *Λόγιος Ερμής*, που εκδιδόταν στη Βιέννη από τον Θεσσαλό λόγιο Άνθιμο Γαζή, έκανε συχνά την εμφάνισή του με επιστημονικές συνεργασίες (π.χ. περί χημείας) ένας νέος Τρικαλινός επιστήμονας: ο Κωνσταντίνος Εστιώτης (το επώνυμο προφανώς είναι ψευδώνυμο και σχετίζεται με το αρχαίο όνομα Εστιαιώτης της περιοχής Τρικάλων). Ο Κων. Εστιώτης είχε εγκατασταθεί αρχικά στο Βουκουρέστι, όπου τον συναντούμε ως συνδρομητή

83. Ό.π., σ.43.

84. KARATHANASSIS, *L'Hellénisme*, σσ.56-57.

85. Ό.π., σ.57.

86. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι Τρικάλων*, σ.43.

87. Ό.π., σ.43.

88. FÜVES, *Comenius*, σσ.298-300.

89. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *Σχεδιάσμα*, σ.84.

90. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, ό.π., σ.44 * ΠΑΡΑΝΙΚΑ, ό.π., σ.84.

της *Γαλλικής Γραμματικής, δαπάνη του Ι.Καρατζά*, με την ιδιότητα του διδασκάλου: "είς εκ των εις τα αρχοντικά ευρισκομένων ελλογίμων διδασκάλων". Ο Εστιώτης είχε σπουδάσει στην Αυθεντική Ακαδημία του Βουκουρεστίου, διέτελεσε ύστερα "οικοδιδάσκαλος" στην ίδια πόλη και από εκεί έφυγε για το Παρίσι, όπου σπούδασε ιατρική με υποτροφία του ηγεμόνα της Μολδαβίας Μιχ. Σούτζου. Το 1827 ανακηρύχτηκε διδάκτωρ της Ιατρικής με διατριβή *Περί αιμορραγιών*⁹¹.

Αξιοσημείωτη, τέλος, και η περίπτωση του Τρικαλινού διδασκάλου του Φιλολογικού Γυμνασίου Σμύρνης Χριστοδούλου, ο οποίος, αν και δεν συγκαταλέγεται μεταξύ των επιφανών λογίων, βοήθησε τον γνωστό Κωνσταντίνο Οικονόμο στην προσπάθειά του για την ανόρθωση της παιδείας της εποχής του⁹².

Μετά τον Σταμκίδη, για μια εικοσαετία περίπου (1790-1808), δίδαξε στη Σχολή Τρίκκης ο εντόπιος ιερέας-οικονόμος Δημήτριος Πολυζώης⁹³, ο οποίος είχε χρηματίσει μαθητής του Σταμκίδη στα Τρίκαλα και δάσκαλος έως τώρα στη Σχολή των Αμπελακίων⁹⁴. Ο Πολυζώης εξέδωσε και γραμματική, αλλά ύστερα από τα γεγονότα του 1808 (επανάσταση Βλαχαβαίων στα γειτονικά Χάσια) αναγκάστηκε να αποχωρήσει από τα Τρίκαλα και τη Σχολή τους.

Αφού ηρέμησαν τα πράγματα, η Σχολή ξαναλειτούργησε με δάσκαλο τον Γεώργιο Παπαεμμανουήλ Ταντέ⁹⁵, ο οποίος υπήρξε μαθητής του Δημ. Πολυζώη και παρέμεινε ως δάσκαλος στη Σχολή Τρίκκης ως το 1821, χρονιά κατά την οποία ξέσπασε η Ελληνική Επανάσταση.

Η μεγάλη παιδευτική κίνηση, που παρατηρείται στα Τρίκαλα τις τελευταίες προ της Επανάστασεως δεκαετίες, καταδεικνύεται και από την πληθώρα των Τρικαλινών λογίων, οι οποίοι ήσαν συνδρομητές σε συγκεκριμένες εκδόσεις της εποχής. Για την περίοδο 1802-1819 έχουν επισημανθεί από τον Αθ. Ε. Καραθανάση⁹⁶ οι παρακάτω: ο ιερομόναχος Γρηγόριος ο εκ Τρίκκης, συνδρομητής το 1802 στην έκδοση *Σύνοψις των κωνικών τομών του Γουίδωνος* (Βιέννη 1802)⁹⁷, ο έμπορος Θεόδωρος Ράγκου Τρικκεύς, συνδρομητής στην *Επιτομή Αστρονομίας Ιερωνύμου Λαλάνδ* (Βιέννη 1803)⁹⁸, -στο ίδιο βιβλίο και ο ιερομόναχος Δοσίθεος

91. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, *Λόγιος Ερμής*, σ.155 * ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *ό.π.*, σσ. 44-45.

92. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *ό.π.*, σσ.45-46.

93. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Α'*, σ.230*ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *ό.π.*, σ.84 * ΠΑΠΑΖΗΣΗ Σχολή Τρίκκης, σ.42.

94. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ιστ. Ελλ. Παιδείας*, σ.144.

95. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.230 * ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Δ., *Σύμμικτα*, σ.42*ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σ.144*ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *ό.π.*, σ.84.

96. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι Τρικάλων*, σσ.46-47.

97. GAIDAGIS, *Catalogul grecești*, σ.22.

98. *Ό.π.*, σ.31.

Σιναΐτης ο εκ Τρίκκης⁹⁹, ο αρχιδιάκονος του Εφέσου Κύριλλος ο εκ Τρικάλων της Θεσσαλίας, συνδρομητής στο έργο *Στοιχεία της Λογικής, Μεταφυσικής και Ηθικής, έκδοσις Γρηγ.Κωνσταντά* (Βενετία 1804)¹⁰⁰. Στο ίδιο βιβλίο αλλά και στο *Λεξικόν Ελληνικόν του Ανθίμου Γαζή*¹⁰¹ είναι συνδρομητής και ο διδάσκαλος Γεράσιμος¹⁰². Ο Σεραφεΐμ ο εκ Τρίκκης, ο οποίος ζούσε στις Κυδωνίες της Μ.Ασίας, ήταν συνδρομητής στο έργο *Σειρά στοιχειώδης των Μαθηματικών και Φυσικών πραγματειών* του Κ.Κούμα (Βιέννη 1807)¹⁰³, αλλά και στο βιβλίο *Σχολαστική Γεωγραφία* (Βιέννη 1808)¹⁰⁴. Ο Κωστάκης Ιακωβάκης εκ Τρίκκης και ο επίσης Τρικαλινός Κωνσταντής Σιομή, εγκαταστημένοι στα Γιάννινα, ήταν συνδρομητές στο βιβλίο *Αρχαιολογία Ελληνική* του Γρηγορίου Παλιουζίτου (Βενετία 1815)¹⁰⁵ ο Ιωάννης Γ. Πολύζου εκ Τρίκκης στο *Κυριακοδρόμιον* του Νικ. Θεοτόκη (Ιάσιο 1816)¹⁰⁶, οι αδελφοί ιεροπαιδες Χριστόδουλος¹⁰⁷ και Παναγιώτης εκ Τρίκκης, που ήταν εγκαταστημένοι στη Σμύρνη, στο *Σύνταγμα Φιλοσοφίας* του Κων. Κούμα (Βιέννη 1818)¹⁰⁸, και, τέλος, ο Γρηγόριος Καρύδης εκ Τρίκκης, διάκονος του αρχιεπισκόπου Αδριανουπόλεως, ήταν συνδρομητής στο βιβλίο *Ιστορία της πάλαι Δακίας* (Βιέννη 1819)¹⁰⁹.

Η Σχολή Τρίκκης, ύστερα από μια επιτυχή πορεία, στις τελευταίες δεκαετίες του ΙΗ΄ αι. και στις πρώτες του ΙΘ΄ αι., εξ αιτίας της Ελληνικής Επανάστασης (1821-28) και της μεγάλης τουρκικής στρατιωτικής παρουσίας στα Τρίκαλα, διέκοψε τη λειτουργία της, ώσπου να ησυχάσουν τα πράγματα.

4) Η περίοδος μετά την Ελληνική Επανάσταση (1828-1854)

Μετά τη λήξη της Ελληνικής Επανάστασης και τη δημιουργία του πρώτου ελεύθερου Ελληνικού κράτους, στο οποίο δεν συμπεριλαμβανόταν η Θεσσαλία, οι υπόδοιλοι Θεσσαλοί συνέχισαν τον αγώνα τους για την εθνική αποκατάστασή τους, αλλά παράλληλα συνέχισαν με ζήλο να φροντίζουν για τη μόρφωση των παιδιών τους. Στην προσπάθειά τους αυτή όχι μόνον ενίσχυσαν και βελτίωσαν

99. Ό.π., σ.30.

100. Ό.π., σ.64.

101. Ό.π., σ.356.

102. Ό.π., σ.67.

103. Ό.π., σ.173.

104. Ό.π., σ.197.

105. Ό.π., σ.324.

106. Ό.π., σ.389.

107. Ο Χριστόδουλος πρέπει να ταυτιστεί με τον διδάσκαλο Χριστόδουλο, βοηθό του Κων. Οικονόμου στο Γυμνάσιο της Σμύρνης. Βλ. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, ό.π., σ.47, υποσ. 51.

108. GAIDAGIS, *Catalogul grecești*, σ.492.

109. Ό.π., σ.537.

τη λειτουργία των υπαρχόντων σχολείων αλλά προέβησαν και στην ίδρυση νέων. Στα Τρίκαλα η προσπάθεια αυτή είναι υπόθεση όχι μόνον του μητροπολίτη και των αρχόντων της πόλεως, αλλά και ολοκλήρου του λαού, αφού όλοι καλούνται να συνεισφέρουν ανάλογα με τις δυνατότητές τους, για την κάλυψη των εξόδων λειτουργίας της Σχολής Τρίκκης.

Με την επαναλειτουργία της Σχολής Τρίκκης το 1828 καλείται να διδάξει και ν' αναλάβει την διεύθυνση της Σχολής ο παπα-Πολύζος¹¹⁰, από τη Μακρυνίτσα του Πηλίου. Αυτόν διαδέχτηκε ο Ιωάννης Πανατζής¹¹¹, από τη Ζαγορά, ο οποίος υπήρξε μαθητής του Μπαλάνου Βασιλόπουλου¹¹². Το 1833 διδάσκει στη Σχολή Τρίκκης και ο μοναχός Ανατόλιος από τη γειτονική Μονή Δουσίκου, ενώ από το 1833 έως το 1842 δίδαξε ο Αλέξανδρος Πέζαρος¹¹³, γιος του ονομαστού δασκάλου Ιωάννη Πέζαρου. Στο εξής τη Σχολή Τρίκκης διευθύνουν απόφοιτοι της Ζωσιμαίας Σχολής¹¹⁴.

Από το έτος 1836 και πέρα ο δεύτερος Κώδικας Τρίκκης, στο εξής Κώδικας Βαρλαάμ, αρ.287, μας προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία της Σχολής Τρίκκης. Από τις καταγραφές σ' αυτόν διαπιστώνουμε ότι στα έξοδα των ναών της πόλεως Τρικάλων απαραίτητως συμπεριλαμβάνονται δαπάνες για τη λειτουργία της Σχολής Τρίκκης. Ειδικότερα:

Ο ναός του Αγίου Δημητρίου, στο διάστημα από 15-8-1836 έως 5-8-1837, εξόδευσε "διά το σχολίον" Τρικάλων 500 γρόσια. Αυτό φαίνεται από τον γενικό λογαριασμό που παραδίδει με τη λήξη της θητείας του ο επίτροπος Γεώργιος Θεοδώρου. Στο υπόλοιπο διάστημα, έως τις 30-8-1838 ξοδεύτηκαν για τον ίδιο σκοπό άλλα 50 γρόσια¹¹⁵.

Ο ναός του Αγίου Στεφάνου, από 1-9-1838 έως 1-11-1839, εξόδευσε "διά τό σχολίον" 400 γρόσια. Επίσης για το έτος 1838 αναφέρεται συμπληρωματικά ότι ξοδεύτηκαν άλλα 200 γρόσια "διά τά σχολία", ενώ για το έτος 1839 άλλα 275 γρόσια "εις τα σχολεία μας"¹¹⁶.

Η διπλή αναφορά σε πληθυντικό "διά τα σχολία" και "εις τά σχολεία μας" αποδεικνύει την ύπαρξη και άλλου σχολείου στα Τρίκαλα, εκτός της παλιάς Ελληνικής Σχολής. Και αυτό δεν είναι άλλο από το Αλληλοδιδασκτικό σχολείο.

110. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, Έργα, σ.110 * ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, Η Παιδεία, τ. Α', σ.230.

111. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, ό.π., σ.230 * ΠΑΡΑΝΙΚΑ, Σχεδίασμα, σ.84.

112. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, ό.π., σ.84 ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, Ιστ. Ελλ. Παιδείας, σ.144.

113. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, ό.π., σ.230 * ΠΑΡΑΝΙΚΑ, ό.π., σ.84*ΣΑΘΑ, Ν. Φιλολογία, σ.593.

114. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, ό.π., σ.144, υποσ.2.

115. ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ.23β.

116. Ό.π., φ.26β.

Στον λογαριασμό του ναού του Αγ. Νικολάου, της 18-10-1838, αναφέρονται ως έξοδα "εις το σκολίον αλληλοδιδασκτικόν" 3.000 γρόσια¹¹⁷, ενώ πιο αναλυτικά αναφέρονται ως εξής τα έξοδα του ίδιου ναού για τα σχολεία των Τρικάλων:

- "όσα εις την οικοδομήν Αλληλοδιδασκτικού σχολείου..... 2300" γρόσια,
- "όσα εις τόκον 2:χιλιάδων γροσίων σχολής 300" γρόσια,
- "εις την οικοδομήν έτι του νέου Αλληλοδιδασκτικού.....1255" γρόσια,
- "εις μισθούς διδασκάλων χρονικώς 1000" γρόσια,
- "εις διάφορον χρονικόν χιλίων γροσίων σχολής..... 150" γρόσια.

Βλέπουμε δηλ. ότι ο ναός του Αγίου Νικολάου εξόδευσε συνολικά για τη Σχολή Τρίκκης και την ίδρυση του νέου Αλληλοδιδασκτικού Σχολείου 5.005 γρόσια¹¹⁸.

Το 1833 ο ναός της Παναγίας Φανερωμένης διέθεσε "εις μισθούς διδασκάλων" 5.224 γρόσια¹¹⁹.

Αλλά και οι άλλοι ναοί των Τρικάλων δεν υστέρησαν:

Ο ναός της Αγίας Επισκέψεως, στο διάστημα από 28-7-1835 έως 28-7-1837, εξόδευσε και "διά μισθούς διδασκάλων εις χείρες προτοσυγγέλου παπα αγαπίου" 1.100 γρόσια¹²⁰. Στον λογαριασμό της 1-11-1845 του ίδιου ναού αναφέρεται ότι εξόδευσε 6.400 γρόσια "εις μισθούς διδασκάλων διά χρόνους εφτά"¹²¹.

Ο ναός του Αγίου Στεφάνου από 23-4-1846 έως 26-10-1849 εξόδευσε 1298 γρόσια και 20 παράδες "όσα έλαβεν ο Γούλας διδάσκαλος διά μισθόν του εις το ελληνικόν Σχολείον"¹²².

Κύρια μέριμνα των Τρικαλινών στη δεκαετία του 1830 είναι η ανέγερση του κτιρίου της νεοϊδρυθείσης Αλληλοδιδασκτικής Σχολής και η συντήρηση του υπάρχοντος κτιρίου της παλιάς Ελληνικής Σχολής, καθώς επίσης και η εξεύρεση ικανών δασκάλων και για τις δυο. Ο Σταμουλάκης Οικονόμου, ο οποίος είχε αναλάβει την οικονομική διαχείριση των σχολείων των Τρικάλων, στις 27 Απριλίου 1838 αποδίδει πλήρη λογαριασμό των εσόδων και εξόδων, τα οποία ανέρχονται σ' ένα αρκετά σημαντικό ποσό¹²³. Με θρησκευτική ευλάβεια ο Τρικαλινός άρχοντας καταγράφει λεπτομερώς το καθετί. Η ιερότητα του σκοπού (= ίδρυση σχολείου) δεν επέτρεπε να δημιουργηθεί καμιά αμφιβολία για το πού ξοδεύτηκαν τα χρήματα, τα οποία ο λαός είχε προσφέρει από το υστέρημά του.

117. ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ.29Αβ.

118. Ό.π., φ.30.

119. Ό.π., φ.35β.

120. Ό.π., φ.38.

121. Ό.π., φ.41.

122. Ό.π., φ.44.

123. Ό.π., φφ.64β, 65, 65β, 66, 66β.

Από τον σχετικό λογαριασμό διαπιστώνουμε ότι ο δάσκαλος παπα-Πολύζος δίδαξε στην Ελληνική Σχολή Τρικάλων ως τον Μάιο του 1838¹²⁴. Στον Κώδικα Βαρλαάμ διαβάζουμε σχετικά: "αγωγή και έξοδον του Ευθυμίου διά τον διδάσκαλον εις Βώλον, γρόσια 160, εις τον πεζόν διά τον διδάσκαλον Ζαγοράς, γρόσια 25"¹²⁵.

Το ότι οι δάσκαλοι των σχολείων των Τρικάλων είναι περισσότεροι από ένας, στα 1838, φαίνεται και από την διάθεση 30 γροσίων "εις έξ ζευγάρια > προσκέφαλα διά τους διδασκάλους"¹²⁶. Την ακμή των σχολείων των Τρικάλων βεβαιώνει ακόμη και η μισθοδοσία δύο επιστατών, του Μήτρου, ο οποίος ασκούσε και χρέη κανδηλανάπτη, και του Γιάννη Κόπανου¹²⁷.

Ο επικεφαλής του Ελληνικού σχολείου των Τρικάλων δάσκαλος Αλέξανδρος Πέζαρος έχει ετήσιο μισθό 3.000 γρόσια, ενώ ο μισθός του "υποδιδασκάλου" Κ(;) Τρικέρ(;) ήταν 60 γρόσια τον μήνα¹²⁸. Ο δάσκαλος Αλέξ. Πέζαρος έλαβε πρόσέτι έως την 1η Σεπτεμβρίου 1839 άλλα 1000 γρόσια¹²⁹.

Από τον Μάιο του 1837 έως τον Μάιο του 1838 συγκεντρώθηκαν "από δίσκους των εκκλησιών διά το σχολείον"¹³⁰ 736,14 γρόσια, τα οποία προέρχονταν από τις εφτά εκκλησίες των Τρικάλων ως εξής: Από Αγία Επίσκεψη 216,34 γρόσια, από Αγία Φανερωμένη 77,19, από Άγιον Στέφανο 143,25, από Άγιον Νικόλαο 103, από Αγία Παρασκευή 54,36, από Άγιον Δημήτριο 30 και από Αγία Μαρίνα 10,20 γρόσια¹³¹.

Επίσης από τον Απρίλιο έως τον Ιούνιο του 1841 συγκεντρώθηκε από διάφορα καμποχώρια των Τρικάλων το ποσό των 496,20 γροσίων ως βοήθεια για το σχολείο των Τρικάλων¹³².

Αλλά δυο σχολεία από τα οποία οι ιδρυτές τους προσδοκούσαν σπουδαία αποτελέσματα, δεν ήταν δυνατόν να συντηρηθούν από τις ελεημοσύνες των κατοίκων της πόλεως. Έτσι τον Νοέμβριο του 1838 καθορίζεται υποχρεωτική εισφορά των ενοριτών των ναών της πόλεως, των μοναστηριών και πολλών χωριών της περιοχής Τρικάλων και Καλαμπάκας. Όλες οι υποχρεωτικές και

124. Ό.π., φ.65.

125. Ό.π., φ.66. Ο διδάσκαλος Ζαγοράς πρέπει να είναι ο Ιωάννης Πανταζής, ο οποίος φέρεται ως διάδοχος του παπα-Πολύζου.

126. Ό.π., φ.66β.

127. Ό.π., φ.66β.

128. Ό.π., φ.68β.

129. Ό.π., φ.68β.

130. Ό.π., φ.67.

131. Ό.π., φ.67.

132. Ό.π., φφ.127-128.

προκαθορισμένες αυτές εισφορές έπρεπε να δώσουν ένα ποσό 9.434,22 γροσίων, το οποίο προοριζόταν για την ετήσια μισθοδοσία των δασκάλων¹³³.

Και το ποσό όμως αυτό αποδείχτηκε, φαίνεται, ανεπαρκές για την κάλυψη των εξόδων των σχολείων των Τρικάλων, γι' αυτό λίγα χρόνια αργότερα, στις 3 Οκτωβρίου 1844, σε κοινή "συνέλευση" που έγινε στα Τρίκαλα και στην οποία έλαβαν μέρος ο μητροπολίτης Λαρίσης Ανανίας, ως πρόεδρος, ο επίσκοπος Τρίκκης Ιωσήφ, ο επίσκοπος Σταγών Κύριλλος και οι πρόκριτοι των Τρικάλων και της Καλαμπάκας, αποφασίστηκε η αύξηση της συνδρομής, η οποία θα απέφερε συνολικά το ποσό των 20.000 γροσίων. Αποφασίστηκε επίσης ο διορισμός πέντε εφόρων, οι οποίοι θα αναλάμβαναν την είσπραξη των συνδρομών και τη μέριμνα για τη λειτουργία των σχολείων των Τρικάλων. Η θητεία τους ήταν ενιαύσια και με τη λήξη της οι έφοροι ήταν υποχρεωμένοι να λογοδοτούν ενώπιον των επισκόπων και των προκρίτων των δυο επαρχιών. Κατόπιν θα επακολουθούσε εκλογή νέων εφόρων, είτε των ίδιων είτε άλλων, οι οποίοι θα αναλάμβαναν "τα εφορικά ταύτα χρέη διά το επόμενο έτος"¹³⁴.

Όπως ήταν επόμενο το μεγαλύτερο βάρος πέφτει στις εκκλησίες και τα μοναστήρια των δύο επισκοπών, Τρίκκης και Σταγών. Για τις εκκλησίες της Παναγίας Φανερωμένης, της Αγίας Επισκέψεως και του Αγίου Νικολάου των Τρικάλων ορίζεται συνδρομή 2.500, 1.200 και 1.100 γροσίων αντιστοίχως. Στα 1.100 γρόσια επίσης ανέρχεται και η συνδρομή που ορίζεται για την εκκλησία του συνοικισμού της Αγίας Μονής των Τρικάλων. Για τα μοναστήρια του Δουσίκου, του Μεγάλου Μετεώρου και του Βαρλαάμ ορίζεται ετήσια συνδρομή 500 γροσίων. Για τα υπόλοιπα μικρότερα και φτωχότερα μοναστήρια ορίζεται μικρότερη συνδρομή, η οποία κυμαίνεται από 50 έως 150 γρόσια για το καθένα. Για τις υπόλοιπες εκκλησίες ορίζεται συνολικά το ποσό των 1.250 γροσίων για κάθε μια από τις δυο επαρχίες Τρίκκης και Σταγών. Ένα ποσό 3.000 γροσίων θα προερχόταν από τον βαζυφέ (=τακτική οικονομική ενίσχυση, "σύνταξις", εκ μέρους του Τουρκικού κράτους)¹³⁵. από τους δίσκους, τα στέφανα και την πώληση των τομαριών (δερμάτων) των αρνιών του Πάσχα θα συγκεντρωνόταν το ποσό των 1.000 γροσίων, ενώ δεν εξαιρούνταν της συνδρομής υπέρ των σχολείων ούτε οι παρακεντέδες (=οι μεροκαματιάρηδες που δούλευαν στα τσιφλίκια), για τους οποίους ορίστηκε συνολική συνδρομή 3.170 γροσίων.

Το συνολικό ποσό των 20.000 γροσίων, που θα συγκεντρωνόταν ετησίως, αντιστοιχούσε στις εξής δαπάνες: 8.000 γρόσια για τον ετήσιο μισθό ενός "έλληνοδιδασκάλου" και του "υποδιδασκάλου αυτού", 4.500 γρόσια για ετήσιο

133. Ό.π., φ.68.

134. ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ.70β.

135. Βλ. ΑΡΧΕΙΟ Μητρ. Τρίκκης, αρχ.2, φ.8, έγγρ.9.

μισθό δύο "αλληλοδιδασκικών διδασκάλων", 2.500 γρόσια για την "αγορά αναγνωστικών βιβλίων και επιδιόρθωσιν Σχολείων", και τέλος 5.000 γρόσια για τον ετήσιο μισθό ενός "πεπαιδευμένου Ιατρού"¹³⁶.

Αν και οι μονές των Μετεώρων συμπεριλαμβάνονται στον ανωτέρω κατάλογο των συνδρομητών των σχολείων των Τρικάλων, λίγους μήνες αργότερα, στις 15 Φεβρουαρίου 1845, συντάσσεται και υπογράφεται "Συνυποσχετικόν γράμμα" μεταξύ των ηγουμένων των τριών μεγαλύτερων μοναστηριών των Μετεώρων (Αγαθαγγέλου του Μεγάλου Μετεώρου, Γρηγορίου του Βαρλαάμ και Ιακώβου του Αγίου Στεφάνου), αφ' ενός, και των επισκόπων Τρίκκης Ιωσήφ και Σταγών Κυρίλλου αφ' ετέρου, στο οποίο δηλώνεται ότι οι τρεις μονές αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συνεισφέρουν κατ' έτος στα σχολεία των Τρικάλων 500 γρόσια το καθένα, με τον όρο να φοιτούν δωρεάν σ' αυτά όσοι μοναχοί και "Μοναστηριακοί άνθρωποι" θα το επιθυμούσαν¹³⁷.

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι στη δεκαετία του 1840 λειτουργούσε στα Τρίκαλα ένα Ελληνικό σχολείο, το οποίο αποτελούσε συνέχεια της παλιάς Σχολής Τρίκκης και απασχολούσε δύο διδασκάλους.

*5) Από τη Θεσσαλική Επανάσταση του 1854 ως την απελευθέρωση.
Η Σχολή Τρίκκης υπάγεται στην Ι. Μονή Δουσίκου*

Το 1854 ξεσπά η μεγάλη θεσσαλική επανάσταση, η οποία δεν έφερε, δυστυχώς, την ποθούμενη απελευθέρωση και την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στη μητέρα Ελλάδα. Παρά τις αρχικές επιτυχίες των επαναστατών, ύστερα από την επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων, ο Χριστόδουλος Χατζηπέτρος και οι άλλοι οπλαρχηγοί με τα σώματά τους αναγκάστηκαν να αποσυρθούν από τη Θεσσαλία, την οποία άφησαν στα χέρια και την αντεκδικητική μανία των Τούρκων¹³⁸.

Ανάμεσα στις άλλες θλιβερές συνέπειες ήταν να παυθεί ο επίσκοπος Τρίκκης Ιωσήφ και να εξοριστεί στο Άγιον Όρος με τη δικαιολογία ότι ευνόησε την επανάσταση¹³⁹. Την ίδια τύχη είχε και ο επίσκοπος Σταγών Κύριλλος¹⁴⁰, για τον ίδιο επίσης λόγο.

Με την απομάκρυνση των φλογερών και φιλοπροόδων αυτών ιεραρχών, οι οποίοι είχαν πρωτοστατήσει στην αναδιοργάνωση και ενίσχυση των σχολείων

136. ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ.70β.

137. Ό.π., φ.71.

138. ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, *Η Επανάσταση του 1854*, σσ. 176-177.

139. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *Κώδικας Τρίκκης*, σ.110.

140. Ό.π., σ.114.

των Τρικάλων, ήταν φυσικό να δημιουργηθούν προβλήματα και να σταματήσει για λίγο η λειτουργία των σχολείων των Τρικάλων.

Δυο χρόνια αργότερα, το 1856, αφού ησύχασαν τα πράγματα, οι Τρικαλινοί αναλαμβάνουν νέα προσπάθεια για τη λειτουργία της Ελληνικής Σχολής Τρίκκης. Φαίνεται όμως ότι τα οικονομικά της πόλεως των Τρικάλων δεν πάνε και τόσο καλά, γι' αυτό σε κοινή σύσκεψη του νέου επισκόπου Τρίκκης Ανθίμου και των προκρίτων της πόλεως αποφασίζεται να ζητηθεί η βοήθεια της ακμαίας Μονής Δουσίκου. Κρίθηκε μάλιστα σκόπιμο να παραχωρηθεί η Σχολή Τρίκκης στην εν λόγω μονή¹⁴¹, η οποία φαίνεται ότι όχι μόνον βρισκόταν σε καλή οικονομική κατάσταση, αλλά προπαντός οι μοναχοί της είχαν έφεση προς τα γράμματα, ήταν φιλοπρόδοι και φιλοπάτριδες. Η πρόταση των Τρικαλινών αρχόντων περιλαμβάνει και μετονομασία της Σχολής από Τρίκκης σε Δουσίκου, αλλά και παραχώρησή της στη Μονή¹⁴².

Ο ηγούμενος και οι πατέρες της Μονής Δουσίκου με μεγάλη χαρά δέχτηκαν τους απεσταλμένους του επισκόπου και των προκρίτων των Τρικάλων. Αυτοί ήταν ο πρωτοσύγγελος της επισκοπής Τρίκκης παπα- Απόστολος, οι άρχοντες Στέφανος Σιμής, Γεώργιος Θ. Ορέστης, Δημήτριος Βοΐδης και ο νεοπροσληφθείς διδάσκαλος Γεώργιος Τακιατσής, οι οποίοι παρουσίασαν στη Μονή την "αφιερωτική αναφορά" που υπέγραφαν ο επίσκοπος Τρίκκης, οι ιερείς και οι πρόκριτοι της πόλεως Τρικάλων¹⁴³. Από το σχετικό έγγραφο φαίνεται ότι η Ελληνική Σχολή Τρίκκης, η οποία παραχωρήθηκε "αναποσπάστως μετά της ευρισκομένης βιβλιοθήκης", λειτουργούσε "εντός της Μητροπόλεως Τρίκκης, άνωθεν της Εκκλησίας του Αγίου Στεφάνου"¹⁴⁴. Με απαντητική επιστολή (14-4-1856)¹⁴⁵ ο ηγούμενος και οι πατέρες της Μονής Δουσίκου δέχτηκαν "το πατριωτικόν τούτο δώρον, είτε(sic) την Ελληνικήν ταύτην Σχολήν, μετά πατριωτικού φλογερού αισθήματος και ζήλου" και υποσχέθηκαν να την διατηρήσουν "μετά της δυνατής και απαιτουμένης λαμπρότητος εις αιώνα τον άπαντα [...] θεωρούντες αυτήν [...] ως κτήμα της Αγίας ταύτης Μονής ίδιον και αναπόσπαστον"¹⁴⁶.

Αφού τελείωσε η σχετική διαδικασία της παραχώρησης της Σχολής Τρίκκης στη Μονή Δουσίκου, στις 24 Σεπ. 1856, ο επίσκοπος Τρίκκης Άνθιμος

141. ΚΩΔΙΚΑΣ ΔΟΥΣΙΚΟΥ, σσ.416-418.

142. Ό.π., σ.417.

143. Ό.π., φ.138 * ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., ό.π., σ.73.

144. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ, φ.138 * ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., ό.π., σ.73.

145. Στον Κώδικα Τρίκκης, πιθανόν από αντιγραφικό λάθος, αναγράφεται 1857 (αωνζ΄) αντί του ορθού 1856, όπως αποδεικνύεται από άλλες αξιόπιστες πηγές. Βλ. Επιστολή των μαθητών της Σχολής Τρίκκης προς την Ι. Μονή Δουσίκου με χρονολογία 16-11-1856, η οποία προϋποθέτει λειτουργία της Σχολής.

146. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ, φ.138*ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., ό.π., σσ.73-74.

καλεί στην Ιερά Μητρόπολη τους "προκρίτους" και τους "λοιπούς ευλογημένους Χριστιανούς της πόλεως Τρίκκης", επειδή υπήρχε "κατεπείγουσα ανάγκη διά την Ελληνικήν Σχολήν"¹⁴⁷. Προφανώς ο σκοπός της συγκεντρώσεως αυτής είχε άμεση σχέση με την επαναλειτουργία της Σχολής Τρίκκης, πράγμα που επετεύχθη πολύ σύντομα. Ο ίδιος επίσκοπος Τρίκκης με ειδικό "Προσκλητήριο" του, στις 13 Νοεμβρίου 1856, απευθυνόμενος προς τους "εντιμωτάτους κληρικούς", τους "ευλαβεστάτους ιερείς", τους "τιμίους προεστώτας Δημογέροντας" και τους "λοιπούς πάντας ευλογημένους Χριστιανούς", "κατοίκους της πόλεως Τρίκκης", αλλά και τους "παρεπιδημούντας" Βλάχους και άλλους κατοίκους των ορεινών περιοχών, τους γνωστοποιεί ότι στις 15 Νοεμβρίου 1856, ημέρα Παρασκευή, "η Κεντρική Ελληνική της Ιεράς και Σεβασμίας Μονής Δουσίκου Σχολή ήνοιξεν συν Θεώ υπό την διεύθυνσιν του κυρίου Γεωργίου Τακιασιή και υπό την πατρικίην και ιεράν πρόνοιαν του Πανοσιολογιωτάτου Αγίου Καθηγουμένου της Σεβασμίας ταύτης Μονής και Αρχιμανδρίτου κυρίου Κυπριανού"¹⁴⁸. Με το ίδιο προσκλητήριο "οι κύριοι Μαθηταί χρεωστούσι την πρωϊαν της ρηθείσης Παρασκευής να εμφανισθώσι εις την Ελληνικήν Σχολήν, όπως εξετασθέντες παρά του Διδασκάλου καταταχθή έκαστος εις την ανήκουσαν τάξιν"¹⁴⁹. Τέλος ο σοφός ιεράρχης απευθύνεται προς τους "εντιμωτάτους και ευσεβεστάτους γονείς", τους οποίους πατρικώς συμβουλεύει και νουθετεί, "όπως άνευ αναβολής προμηθεύοντες εις τα τέκνα των τα αναγκαία προς τον ιερόν τούτον σκοπόν βιβλία επιβάλλωσι συγχρόνως εις αυτά και την τακτικήν σπουδήν και μελέτην οικιακήν και την εις το Σχολείον αδιάκοπον εξακολούθησιν, ίνα ούτε ο πολύτιμος καιρός μάτην παρέλθη ούτε αι προσπάθειαι του Διδασκάλου αποβώσι διά τας πολλές απουσίας άκαρποι, ουδέ αι ελπίδες της Ιεράς Μονής κεναι"¹⁵⁰.

Την ανωτέρω ημερομηνία οι μαθητές προσήλθαν προφανώς για τις σχετικές εξετάσεις, αλλά το κτίριο της Σχολής Τρίκκης βρισκόταν σε άθλια κατάσταση, η οποία δημιουργούσε ακόμη και κινδύνους για την υγεία και την ασφάλεια των μαθητών. Για τον λόγο αυτόν οι μαθητές της Σχολής, 55 τον αριθμό, συντάσσουν και υπογράφουν επιστολή, την οποία, με ημερομηνία 16 Νοεμβρίου 1856, αποστέλλουν προς τον ηγούμενο της Μονής Δουσίκου Κυπριανό. Με την εν λόγω επιστολή, πέρα από τις σχετικές ευχαριστίες, οι μαθητές διεκτραγωδούν την άθλια κατάσταση του κτιρίου της σχολής και ζητούν, όπως "ο πολιτικός [...] της οπισθοδρομήσεως χειμών έπαυσε τη γενναία α υ τ ή ς συνδρομή, να παύση και

147. ΚΩΔΙΚΑΣ ΔΟΥΣΙΚΟΥ, σσ.418-419.

148. Ό.π., σ.419.

149. Ό.π., σ.419.

150. Ό.π., σ.419.

ο [...] δρομύτατος [...] φυσικός χειμών [...] επαπειλών την ζωήν και την ύπαρξιν' αυτών¹⁵¹.

Στον κατάλογο ευεργετών του "Παρθεναγωγείου Τρίκκης" (1861) μνημονεύεται και "ο ηγούμενος και αρχιμανδρίτης της ιεράς Μονής Δουσίκου κ.Κυπριανός"¹⁵², γεγονός που σημαίνει ενεργότερη συμμετοχή της εν λόγω μονής στα εκπαιδευτικά πράγματα των Τρικάλων. Η Σχολή Τρίκκης, με την οικονομική στήριξη της Ι. Μονής Δουσίκου συνέχισε τη λειτουργία της ως την απελευθέρωση των Τρικάλων από τους Τούρκους το 1881. Συνεχίζει παράλληλα τη λειτουργία της η Αλληλοδιδασκτική¹⁵³ Σχολή Τρίκκης, ενώ από το 1861 λειτουργεί και το Παρθεναγωγείο Τρίκκης.

Αξίζει ακόμα να σημειωθεί ότι πριν από το 1872 συστήθηκε και στα Τρίκαλα "Αδελφότης των Φώτων", στην οποία ο Δωρόθεος Σχολάριος σκόπευε να αναθέσει την εποπτεία των σχολείων του στα Τρίκαλα¹⁵⁴.

Αν και δεν γνωρίζουμε πολλά για τη δράση της "Αδελφότητας", ωστόσο θεωρείται βέβαιο ότι αυτή βοήθησε στη συντήρηση και λειτουργία των σχολείων των Τρικάλων. Κατά τον τελευταίο χρόνο της Τουρκοκρατίας (1881) η Αδελφότης των Φώτων διέθετε για τα σχολεία των Τρικάλων το ποσό των 50 οθωμανικών λιρών¹⁵⁵.

6) Πίνακας γνωστών δασκάλων και μαθητών της Σχολής Τρίκκης¹⁵⁶

α) Δάσκαλοι της Σχολής Τρίκκης

- Ματθαίος μοναχός (μέσα ΙΣΤ΄ αι.-1572).
- Δαμασκηνός (1564-1573).
- Απόστολος Παπα-Αθανασίου (1579-1580 ή 1565-1572).
- Γεώργιος, μουσικοδιδάσκαλος (1678/79 περ.).
- Γρηγόριος εξ Άρτης, μουσικοδιδάσκαλος (1678/79 περ.).

151. ΑΡΧΕΙΟ Μ. ΔΟΥΣΙΚΟΥ, Επιστολή μαθητών Σχολής Τρίκκης της 16-11-1856.

152. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΑΛΑΜΩΤΗ, Βαρούσι, σ.24. Βλ. και Πίν.27.

153. Στα 1860 "ο επίσκοπος έχει επισκοπήν αξιόλογον, εν η και σχολείον Ελληνικόν και αλληλοδιδασκτικόν, τα οποία εκτίσθησαν υπό των κατοίκων προτροπή του της Λαρίσης Μητροπολίτου Μελετίου του εκ Σίφνου [...] και βιβλιοθήκην μετρίαν, αφιέρωμα ενός των προκατόχων αρχιερέων". Βλ. ΜΑΓΝΗΤΟΣ, *Τοπογραφία*, σ.28. Ο Γρηγορόπουλος (*Περιήγησις*, σ.109) σημειώνει το 1883: "Οι φιλότιμοι και φιλόμουσοι κάτοικοι των Τρικάλων διατηρούσιν ανέκαθεν Ελληνικόν Σχολείον".

154. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, Έργα, σ.378.

155. Βλ. ΑΡΧΕΙΟ Μητρο. Τρίκκης, αρχ. 2, φ. 8., έγγρ. 9 (απάντηση επισκόπου Τρίκκης Μελετίου Γ΄ προς τον Βασιλικό Επίτροπο (15-2-1882). Βλ. επίσης ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.428. και Πίν. 45.

156. Ο πίνακας έχει συνταχθεί με βάση τα όσα εξετέθησαν στα προηγούμενα και με όσα άλλα στοιχεία παραθέτουν οι ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ, *Σύμμικτα*, σσ.58-59 και ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ, *Ιστ. Ελλ. Παιδείας*, σσ.143-144 και *Συλλογή*, σ.109.

- Αναστάσιος Γόρδιος (1681-1683).
- Παρθένιος μοναχός (τέλη ΙΖ΄).
- Αντώνιος ιερέυς, εκ Νεοχωρίου Αγράφων (1702-1724).
- Νεόφυτος Κορφαλώνης (1712-1717).
- Μιχαήλ, μαθητής του Γορδίου (1721).
- Αναστάσιος Βασιλόπουλος, εξ Ιωαννίνων (1735- ;).
- Νικόλαος Τζαρτζούλης, εκ Μετσόβου (1736/41-1748, 1764-1766).
- Νικόλαος Κυριάκης (1749 περ.).
- "Ασκητής" (1756- ;).
- Στέφανος Σταμκίδης, εξ Αμπελακίων (1774-1800 περ.).
- Δημήτριος Πολυζώης ιερέυς, εκ Τρικάλων (1790 περ.-1808).
- Γεώργιος Παπα-Μανουήλ Ταντές (1810 περ.- 1821).
- Παπα-Πολύζος, εκ Μακρονίτσης (1828-Μάιος 1838).
- Ιωάννης Πανταζής, εκ Ζαγοράς(1838- ;), μαθητής του Μπαλάνου Βασιλόπουλου.
- Ανατόλιος μοναχός Δουσικιώτης (1833).
- Αλέξανδρος Πέζαρος (1833-1842).
- Μυλ....., εκ Σαμαρίνης (1838).
- Κ. Τρικέρ.... (1839).
- Γούλας (23-4-1846 έως 26-10-1849).
- Γεώργιος Τακιατσής (13-11-1856 έως ;).
- Στέργιος(†30-7-1869)¹⁵⁷.
- Δημ. Ιω. Ζωγράφος (; -1882).
- Νικόλ. Χατζηγώγος (; -1882).

β) Μαθητές της Σχολής Τρίκκης

Από όσους φοίτησαν στη Σχολή Τρίκκης είναι γνωστοί οι εξής (με χρονολογική σειρά):

- Νικηφόρος Παράσχης Καντακουζηνός (μέσα ΙΣΤ΄ αιώνα).
- Ευγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός (1624-1625).
- Μάνθος Μονδάνος (†1611). Τη μεγάλη του περιουσία edώρησε στην πόλη των Τρικάλων, στις μονές των Μετεώρων, σε σχολεία και εκκλησίες.
- Κωνσταντίος, κατόπιν επίσκοπος Τρίκκης ως Κωνσταντίος Α΄ (περ.1700).
- Αμβρόσιος, κατόπιν επίσκοπος Τρίκκης (1750).
- Παΐσιος Σταγών ο εκ Κλεινοβού (1755 περ.).

157. Ενθύμηση που υπάρχει σε Ευαγγέλιο του ναού της Αγίας Παρασκευής Τρικάλων μας πληροφορεί για τον θάνατο του διδασκάλου Στέργιου : "Κανο ενθημησιν τον κερδόν οπου απέθανε/η στέργης διδάσκαλος/1869 ιουληου/30". Βλ. ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, *Αγία Παρασκευή*, σ.125 και ΓΟΥ-ΓΟΥΛΑΚΗ-ΖΙΩΖΙΑ, *Ενθυμήσεις*, σσ.240, 271.

Μαθητές του Στεφάνου Σταμκίδη στη Σχολή Τρίκκης (1775-1800) υπήρξαν οι:

- Πολυζώης, ιερέυς Οικονόμος, Τρικκεύς (1775 περ.).
- Γεώργιος, ιερέυς Πρωτόπαπας.
- Γεώργιος Παπα-Μανουήλ Ταντές.
- Γαβριήλ, κατόπιν επίσκοπος Τρίκκης.
- Ιάκωβος ιερομόναχος, ο οποίος αργότερα δίδαξε σε κάποια κωμόπολη της Θεσσαλίας.
- Διονύσιος ιερομόναχος, εκ Τσαριτσάνης.
- Λάσκαρης Λάμπρου Πάσχου, εξ Ιωαννίνων.
- Αλέξανδρος Οικονόμου, Τρικκεύς.
- Γαβριήλ ιεροδιάκονος, εκ Καστρακίου.
- Αθανάσιος ιερέυς, εξ Αγράφων, ο οποίος δίδαξε στα Άγραφα στα τέλη του ΙΗ΄ αιώνα.

- Ζαχαρίας ιεροδιάκονος.
 - Δοσίθεος ιερομόναχος Βατοπεδινός.
 - Γεώργιος Ζαχαριάδης, εκ Τυρνάβου.
 - Κωνσταντίνος Ιωάννου.
 - Στέργιος Στεργίου, σπουδαίος μαθηματικός αργότερα.
 - Διονύσιος Πύρρος, εκ Καστανιάς Καλαμπάκας.
 - Χρυσάνθος, εκ Καλαμπάκας(;), δάσκαλος αργότερα στο Sibiu.
- Μαθητές του Πολυζώη στη Σχολή Τρίκκης υπήρξαν οι:
- Θεόδωρος Ράκκος, Τρικκεύς.
 - Δοσίθεος Κόμας.
 - Άνθιμος Παπάς. Ιεροδιάκονος και διδάσκαλος.
 - Γεώργιος(Γούλας) Στεργιόπουλος.
- Άλλοι μαθητές της Σχολής Τρίκκης ήσαν οι:
- Γρηγόριος μοναχός.
 - Νικόλαος Χατζητριανταφύλλου.
 - Δημήτριος Τρικκεύς.
 - Κωνσταντίνος Καραϊωάννης.
 - Κωνσταντίνος Ζαχαρόπουλος Νοσημάχος.
 - Αριστείδης Παπάς.
 - Παρθένιος ηγούμενος Μετεώρου.
 - Κωνσταντίνος Β΄ Τρίκκης.
 - Αμβρόσιος Τρίκκης.
 - Γεώργιος Ρουσιάδης. Διετέλεσε καθηγητής της Καισαροβασιλικής Ακαδημίας της Βιέννης στην έδρα των ελληνικών γραμμάτων.

Σε επιστολή των μαθητών της Σχολής Τρίκκης στις 16-11-1856, προς τον Ηγούμενο της Μονής Δουσίου, η οποία είχε αναλάβει υπό την προστασία της τη Σχολή, υπογράφουν οι εξής μαθητές αυτής¹⁵⁸:

- (1) Δημήτριος Γεωργίου Χατζηπετρούλλη
- (2) Γιάννης Χατζηκωνσταντίνου
- (3) Δημήτριος Παπαϊωάννου
- (4) Γεώργιος Ιωάννου Ζωγλωπίτης
- (5) Στέφανος Δ. Τσούκα
- (6) Λεωνίδας Φ. Αλεξάνδρου
- (7) Γεώργιος Δημητρίου Πλαχούρης
- (8) Δημήτριος Αθανασίου
- (9) Σωτήριος Χρίστου Γαρδικιώτης
- (10) Νικόλαος Γάκη Χατζηπετρούλλη
- (11) Αθανάσιος Γ. Παί(σ)ίου
- (12) Γεώργιος Κουρεντής
- (13) Κωνσταντίνος Ξυλλοπίδης(;)
- (14) Χαραλάμπης Δημητρίου Τσιρκίκη
- (15) Κωνσταντίνος Αθανασίου Νάτσιας
- (16) Σπυρίδων Γεωργίου Κούκου
- (17) Λεωνίδας Αναστασίου Βασιαρδάνη
- (18) Αθανάσιος Ιωάννου
- (19) Αριστείδης Κωνσταντίνου
- (20) Ζάχος Νικολάου
- (21) Νικόλαος Χριστοδούλου
- (22) Κωνσταντίνος Αθανασίου
- (23) Ιωάννης Δημητρίου
- (24) Ευθύμιος Ιωάννου Καλύβα
- (25) Ανδρέας Δημητρίου Ζίας(;)
- (26) Βασίλειος Αντωνίου
- (27) Δημήτριος Τριανταφύλλου
- (28) Ιωάννης Γ. Νούλα
- (29) Δημήτριος Γεωργίου Χρυσικού
- (30) Αλέξανδρος Α. Βασιαρδάνη
- (31) Νικόλαος Χριστοδούλου
- (32) Σπύρος Αναστασίου
- (33) Γεώργιος Δημητρίου
- (34) Θεόδωρος Χρίστου

158. Τα ονόματα παρατίθενται εδώ αποκαταστημένα ορθογραφικώς.

- (35) Κωνσταντίνος Δημητρίου
- (36) Ξενοφών Κ. Σπανού
- (37) Χρήστος Βασιλείου
- (38) Κωνσταντίνος Χρήστου
- (39) Γεώργιος Στεργίου Αρδάνης(;)
- (40) Αθανάσιος Δημητρίου
- (41) Γιαννάκης Γετερίου
- (42) Αντώνιος Φ. Παπουτζής
- (43) Νικόλαος Σαμαρά
- (44) Τάκης Λέγγας
- (45) Τάκης Γιαννίκα
- (46) Κωσταντής Δημητρίου
- (47) Τριαντάφυλλος Αθανασίου
- (48) Βασίλειος Χρίστου
- (49) Κωνστα(ν)τίνος Γεωργίου
- (50) Αναγνώστης Κώνστας
- (51) Γεώργιος Ιωάννου
- (52) Γρηγόριος παπα Αρχοντής
- (53) Αθανάσιος Χριστοδούλου
- (54) Ευθύμιος Γεωργίου
- (55) Δημήτριος Βολικραπίδης

*β. Η Αλληλοδιδασκτική Σχολή Τρίκκης*¹⁵⁹

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας, η οποία ως πανάκεια εισήχθη στο ελεύθερο Ελληνικό Κράτος κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, διαδόθηκε γρήγορα και στις υπόδουλες περιοχές, όπου άρχισαν να ιδρύονται αλληλοδιδασκτικά σχολεία, τα οποία έδιναν κάποια λύση στο πρόβλημα της ελλείψεως δασκάλων.

Έτσι και στα Τρίκαλα από το 1833 άρχισε η ανέγερση του οικήματος του Αλληλοδιδασκτικού σχολείου με τη φροντίδα της τοπικής Εκκλησίας και των αρχόντων της πόλεως.

Από τον Κώδικα Βαρλαάμ αντλούμε τις σχετικές πληροφορίες:

159. Τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία υποκατέστησαν, μετά την Ελληνική Επανάσταση, τα σχολεία των Κοινών Γραμμάτων, τα οποία λειτουργούσαν σ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Στα Τρίκαλα υπονοείται ότι λειτουργούσε κοινό σχολείο πριν από το 1543, αφού τότε μαρτυρείται η λειτουργία "Διδασκαλείου" της "Εγκυκλίου Παιδείσεως", ήτοι μέσης εκπαίδευσως. Βλ. παραπάνω, σ.101κε. Ωστόσο ιδιαίτερες μαρτυρίες για τη λειτουργία του σχολείου των Κοινών Γραμμάτων στα Τρίκαλα δεν έχουμε.

Το 1833 ο ναός της Παναγίας Φανερωμένης "εις την οικοδομήν του νέου αλληλοδιδασκτικού σχολείου" Τρικάλων έδωσε 500 γρόσια¹⁶⁰, ενώ από τον Ιούνιο του 1834 κ.ε. ο ίδιος ναός διέθεσε σημαντικό ποσό για την "οικοδομήν νέου αλληλοδιδασκτικού σχολείου" και "μισθούς διδασκάλων χρονικώς"¹⁶¹. Στον Κώδικα αναγράφεται το ποσόν των 15.263 γροσίων αλλά μαζί με άλλα έξοδα, οπωσδήποτε όμως πρέπει να ήταν σημαντικό, αφού λίγα χρόνια αργότερα, το 1841, ο ναός της Παναγίας Φανερωμένης διέθεσε "εις μισθούς διδασκάλων" 5.224 γρόσια¹⁶².

Αλλά και οι άλλοι ναοί των Τρικάλων δεν υστέρησαν: Ο ναός της Αγίας Επισκέψεως, στο διάστημα από 28-7-1835 έως 28-7-1837, εξόδευσε "εις την οικοδομήν του αλληλοδιδασκτικού σχολίου" (sic) 4.125 γρόσια και "διά μισθούς διδασκάλων εις χείρες προτοσυγγέλου παπα αγαπίου" 1.100 γρόσια¹⁶³. Στον λογαριασμό της 1-11-1845 του ίδιου ναού αναφέρεται ότι εξόδευσε 6.400 γρόσια "εις μισθούς διδασκάλων διά χρόνους επτά"¹⁶⁴.

Ο ναός του Αγίου Στεφάνου το 1838 εξόδευσε 200 γρόσια "διά τά σχολία" ενώ το 1839 άλλα 275 γρόσια "εις τα σχολεία μας"¹⁶⁵.

Η αναφορά στα "σχολεία" φανερώνει ήδη την ύπαρξη και του Αλληλοδιδασκτικού σχολείου στα Τρίκαλα.

Στον λογαριασμό του ναού του Αγ. Νικολάου, της 18-10-1838, αναφέρονται ως έξοδα "εις το σχολίον αλληλοδιδασκτικόν" 3.000 γρόσια¹⁶⁶, ενώ πιο αναλυτικά τα έξοδα για το Αλληλοδιδασκτικό σχολείο των Τρικάλων έχουν ως εξής:

- "όσα εις την οικοδομήν Αλληλοδιδασκτικού σχολείου..... 2300" γρόσια,
- "εις την οικοδομήν έτι του νέου Αλληλοδιδασκτικού..... 1255" γρόσια,
- "εις μισθούς διδασκάλων χρονικώς 1000" γρόσια.

Βλέπουμε δηλ. ότι ο ναός του Αγίου Νικολάου εξόδευσε συνολικά για την ίδρυση του νέου Αλληλοδιδασκτικού σχολείου Τρικάλων το σημαντικό ποσό των 3.555 γροσίων¹⁶⁷.

Ο ναός του Αγίου Στεφάνου από 23-4-1846 έως 26-10-1849 εξόδευσε 75 γρόσια "όσα έλαβεν ο Δημήτριος Ζ: διά μισθόν του εις Αλληλοδιδασκτικόν Σχολείον"¹⁶⁸.

160. ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ.33β.

161. Ό.π., φ.35.

162. Ό.π., φ.35β.

163. Ό.π., φ.38.

164. Ό.π., φ.41.

165. Ό.π., φ.26β.

166. Ό.π., φ.29Αβ.

167. Ό.π., φ.30.

168. ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ.44.

Στα 1838 γίνεται έρανος στην πόλη των Τρικάλων και την περιοχή και συγκεντρώνεται το όχι ευκαταφρόνητο ποσό των 31.403, 20 γροσίων για την ανέγερση της νέας σχολής Τρίκινης, της Αλληλοδιδασκτικής. "1838: Απριλίου: 27 ονοματική Σημείωσις των γροσίων οπου εσύναξεν ο κύριος Σταμουλάκης Οικονόμου, από εκκλησίες της πόλεως, και από ονόματα μερικά, από τομάρια και από Στέφανα έως σήμερα"¹⁶⁹. Στον ίδιο έρανο ο επίσκοπος Σταγών Κύριλλος, ο οποίος προφανώς είχε αναλάβει προσωρινά και τη φροντίδα της επισκοπής Τρίκινης, πρόσφερε 788 γρόσια "διά την απ' επαρχίας σύναξίν του ένεκα σχολείου"¹⁷⁰, ενώ κάποιος Μαρούσης, γείτονας του ναού της Παναγίας Φανερωμένης, πρόσφερε 30 γρόσια "διά να μην χασομερήσουν οι μαστόροι σχολής"¹⁷¹.

Τον Μάιο του 1838 διατίθενται 763,10 γρόσια για να αγοράσουν "25 δουγάνες πλακών προς δραχ. 6 και 50 λεπτ. και προς δρ. 5 και 50 λεπτών, ομοίως και εις είκοσι μάτζα πλακοκόνδηλα, και εις 80: φυλλάδια πιν. Αναγνώσεως", καθώς και 108,20 γρόσια "εις εν σώμα πιν. Αναγνώσεως και εν της Αριθμητικής προς 18 δρ. και 13 δραχ. το καθέν", ενώ ξοδεύτηκαν 138,30 γρόσια "εις ναύλον, γιουμπρούκι (=τελωνειακός δασμός), κέρδος 2 τα %, εις αγώγι, εις τερβένι διά τας άνωθεν πλάκας"¹⁷².

Την ίδια περίοδο διαπιστώνουμε ακόμα ότι προσκαλείται και άλλος δάσκαλος, από τη Σαμαρίνα: πρόκειται για τον Μύλ(;) ¹⁷³, που προφανώς προορίζεται για το Αλληλοδιδασκτικό σχολείο.

Το 1838 γίνεται πρώτη, εξ όσων γνωρίζουμε, αναφορά του ονόματος του δασκάλου του Αλληλοδιδασκτικού σχολείου: ονομάζεται Κωνσταντίνος και δεν αναφέρεται το επώνυμό του¹⁷⁴. Το ότι οι δάσκαλοι των σχολείων των Τρικάλων είναι περισσότεροι από ένας, στα 1838, φαίνεται και από την διάθεση 30 γροσίων "εις έξ ζευγ<άρια> προσκέφαλα διά τους διδασκάλους"¹⁷⁵. Την ακμή των σχολείων των Τρικάλων βεβαιώνει ακόμη και η μισθοδοσία δύο επιστατών, του Μήτρου, ο οποίος ασκούσε και χρέη κανδηλανάπτη, και του Γιάννη Κόπανου¹⁷⁶. Ο επικεφαλής του Αλληλοδιδασκτικού σχολείου των Τρικάλων δάσκαλος Κωνσταντίνος έχει ετήσιο μισθό 3.000 γρόσια¹⁷⁷.

169. 'Ο.π., φ.53β.

170. 'Ο.π., φ.53β.

171. 'Ο.π., φ.53β.

172. 'Ο.π., φ.66.

173. 'Ο.π., φ.66β.

174. "εις κάρβουνα Κωνσταντίνου Αλληλοδιδάκτου γρόσια 22". Βλ. ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ.66β.

175. 'Ο.π., φ.66β.

176. 'Ο.π., φ.66β.

177. 'Ο.π., φ.68β.

Από ένα ποσό 20.000 γροσίων, το οποίο είχε προϋπολογιστεί για τα σχολεία των Τρικάλων στην κοινή "συνέλευση" της 3-10-1844, τα 4.500 γρόσια προορίζονταν για ετήσιο μισθό δύο "αλληλοδιδασκικών διδασκάλων"¹⁷⁸.

Έτσι λοιπόν στο τέλος της δεκαετίας του 1840, παράλληλα με το παλιό Ελληνικό σχολείο, λειτουργούσε στα Τρίκαλα και ένα Αλληλοδιδασκικό σχολείο, στο οποίο δίδασκαν δύο διδάσκαλοι. Τα σχολεία αυτά θα λειτουργήσουν παράλληλα ως την απελευθέρωση της Θεσσαλίας το 1881.

Το 1874, με πρωτοβουλία του επισκόπου Κωνσταντίου, ιδρύθηκε νέα αλληλοδιδασκική σχολή στα Τρίκαλα. Αυτή στεγάστηκε σε νεόδμητο επιβλητικό οίκημα, το οποίο κτίστηκε δίπλα από τον ναό της Αγίας Επισκέψεως στο Βαρούσι. Στο κτίριο αυτό στεγάζεται μέχρι σήμερα το 4ο Δημοτικό Σχολείο Τρικάλων¹⁷⁹.

Το 1883, λίγο μετά την απελευθέρωση, λειτουργούν στα Τρίκαλα "4 Αλληλοδιδασκικά σχολεία των αρρένων και θηλέων"¹⁸⁰.

γ. Η Δωροθέα Σχολή Τρίκκης (1875-1881).

Στα 1869, δώδεκα μόλις χρόνια προ της ενσωματώσεως της Θεσσαλίας στο ελεύθερο Ελληνικό κράτος, στα Τρίκαλα λειτουργούν τρία σχολεία: ένα Ελληνικό, ένα Αλληλοδιδασκικό και ένα Παρθεναγωγείο¹⁸¹. Τα σχολεία αυτά συντηρούνταν "εκ των περισσεουσών προσόδων των Ιερών Εκκλησιών, της συνδρομής της Αδελφότητας των Φώτων, και των εκουσιών προσφορών των φιλομούσων"¹⁸². Στα 1875 προστίθενται δύο σχολεία, τα οποία ιδρύθηκαν με γενναία δωρεά του πρώην μητροπολίτη Σωζουαγαθουπόλεως, Δημητριάδος και Λαρίσης Δωροθέου Σχολαρίου, ο οποίος καταγόταν από το χωριό Βεντίστα (σήμερ. Αμάραντος) Καλαμπάκας. Ο Δωρόθεος ίδρυσε στα Τρίκαλα μια νέα Αλληλοδιδασκική Σχολή και μια Ιερατική Σχολή ως παράρτημα της πρώτης¹⁸³.

Ο ίδιος ο Δωρόθεος μας πληροφορεί ότι την εποχή αυτή τα σχολεία στην πόλη των Τρικάλων βρίσκονται σε ανθηρή κατάσταση και προοδεύουν συνεχώς χάρη στη σύμπνοια και τη φιλοτιμία των κατοίκων της, και ακόμα κρίνει ότι "έτι μάλλον θέλουσι προαχθή διά της φιλομουσίας και του ακραιφνούς πατριωτι-

178. ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ.70β.

179. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, Έργα, σσ. 452, 455. Βλ. και παρακάτω, σ. 135.

180. ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, Περίγησις, σ.109.

181. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.428. Κατά τον Κ. Βλυτσάκη *Ιστορία*, σ.36, υπήρχαν στα Τρίκαλα "δύο Δημοτικά Σχολεία και εν Ελληνικόν, προς δε και Παρθεναγωγείον".

182. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.428 * ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ, *Περίπατοι*, σ.18 * Της ΙΔΙΑΣ, *Δωροθέα Σχολή*, σ.10.

183. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.428. Ο Δωρόθεος σκεπτόταν να ιδρύσει κεντρική σχολή στα Τρίκαλα από το 1870 (ό.π., σ.359).

σμού" των Τρικαλινών¹⁸⁴ και των Ασπροποταμιτών, των κατοίκων δηλ. των ορεινών χωριών της Πίνδου, οι οποίοι στους 8-9 μήνες του έτους παραχείμαζαν στα Τρίκαλα.

Η φιλεκπαιδευτική αυτή δραστηριότητα των συμπατριωτών του, καθώς επίσης και η συμβολή των επισκόπων Τρίκκης (Τρικάλων) και Σταγών (Καλαμπάκας) στην ίδρυση και συντήρηση των σχολείων στα Τρίκαλα, "εφείλκυσαν και την προσοχήν και την φιλοπάτριδα διάθεσιν Δωροθέου Σχολαρίου να πραγματοποιήσει ό, τι σπουδαίον είχε μέλημα και πόθον διακαή"¹⁸⁵.

Είχε διαπιστώσει ακόμα ο Δωροθέος ότι στα Τρίκαλα, "ως εις μητρόπολιν και κέντρον των πέριξ και του Ασπροποτάμου χωριών και κατοίκων, επειδή συρρέουσι τον χειμώνα πολλά, και μάλιστα εξ εκείνων των ορεινών χωριών του Ασπροποτάμου, εκ των πέριξ του ευάνδρου Μετζόβου χωριών, εξ Αλβανίας, και των επαρχιών Πελαγονείας και Γρεβενών, όσοι συνήθως παρεπιδημούν επί επτά σχεδόν μήνας εις τε την Τρίκκην, και άπασαν περίπου την Θεσσαλίαν μετά των οικογενειών και ποιμνίων αυτών ως εις χειμάδιον, παραχειμάσοντες, το εν και μόνον εν Τρίκκην Αλληλοδιδασκτικόν Σχολείον ήτον ανεπαρκές και πριν διά τους εις αυτό φοιτώντας παιδιάς των Τρικκαίων, πολλώ μάλλον να χωρή και δέχηται και τους πολυπληθείς παιδιάς των οικογενειακώς παρεπιδημούντων Ασπροποταμιτών και λοιπών ως είρηται. Διά ταύτα απόλυτος ην και κατεπείγουσα ανάγκη οικοδομής και ετέρας ευρυχώρου Αλληλοδιδασκτικής Σχολής"¹⁸⁶.

Αναγκαία ασφαλώς και μια ακόμη Αλληλοδιδασκτική Σχολή στα Τρίκαλα, αλλά υπήρχε δυσκολία στην εξεύρεση των αναγκαίων χρημάτων για την ανοικοδόμηση και συντήρησή της. Τα υπάρχοντα τρία ως τότε σχολεία στα Τρίκαλα, μόλις και μετά βίας συντηρούνταν, ενώ υπήρχαν και χρονιές, κατά τις οποίες παρουσίαζαν έλλειμμα¹⁸⁷. Εκτός αυτού, οι περισσότεροι από τους γονείς δεν ήταν μόνον φτωχοί και άποροι, αλλά επιπλέον ήσαν και αδιάφοροι για τη μόρφωση των παιδιών τους, γιατί οι ίδιοι ήσαν αγράμματοι και αγνοούσαν παντελώς την ωφέλεια και την αναγκαιότητα της παιδείας. Πολλοί μάλιστα από τους παρεπιδημούντες στα Τρίκαλα Κουτσόβλαχους αγνοούσαν εντελώς την ελληνική γλώσσα και φρόντιζαν περισσότερο για τα κριάρια τους παρά για τα παιδιά τους. "Και ούτω συν τη αμελεία των εαυτών τέκνων αγνοούντες και την εθνικήν αυτών γλώσσαν, την ελληνικήν, ένιοι εγίνοντο έρμαιον κακών εισηγήσεων και απατηλών και δολίων υποσχέσεων, ως δήθεν μη όντες Έλληνες την καταγωγήν, αλλ' άλλης φυλής μεμακρυσμένης και όλως ασχέτου. Ταύτα και

184. Ό.π., σ.429.

185. Ό.π., σ.429.

186. Ό.π., σ.430.

187. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σσ.430-431.

τοιαύτα εδίδασκον και ενέσπειρον τα εκ των πατριωτών αυτών μίσθαρνά τινα άθλια αποστολάρια"¹⁸⁸. Ο Δωρόθεος δεν ήταν μόνον ένας αγνός και γενναϊό-δωρος πατριώτης, ήταν κυρίως ένας φωτισμένος και διορατικός Έλληνας, ο οποίος πολύ νωρίς κατάλαβε τους κινδύνους που διέτρεχε και έμελλε να διατρέξει ο Ελληνισμός από την εκδηλωθείσα ρουμανική προπαγάνδα σε βάρος του. Ο Δωρόθεος, Κουτσόβλαχος την καταγωγή, προερχόμενος από τις αλύτρωτες περιοχές του Ελληνισμού και έχοντας υπηρετήσει, ως μητροπολίτης Σωζουαγαθουπόλεως στην Ανατ. Ρωμυλία, έξω από το μικρό ελεύθερο Ελληνικό κράτος είχε πιο ξεκάθαρη και πιο πλατιά εικόνα του Ελληνισμού και των προβλημάτων που αντιμετώπιζε. Κι αυτά που έπρεπε να κάνει, αλλά δεν έκανε το ελεύθερο Ελληνικό κράτος, τα ανέλαβαν τότε οι φωτισμένοι πατριώτες του αλύτρωτου Ελληνισμού. Οι Έλληνες Κουτσόβλαχοι έδωσαν τότε υψηλά δείγματα πατριωτισμού και ένα από τα καλύτερα είναι αυτό του Δωροθέου Σχολαρίου¹⁸⁹.

Κατά τον Δωρόθεο ανάμεσα στις αραιά ευρισκόμενες θεσσαλικές πόλεις διέπρεπε "η πανάρχαιος Τρίκκη, ήτις ου μόνον εις τους πολλούς εν αυτή παραχειμάζοντας κέληται διαδούναι τα φώτα και την εκμάθησιν της Ελληνικής γλώσσης, αλλ' είναι η μόνη προς τούτο και μεγάλης κύκλω περιφερείας"¹⁹⁰. Σ' αυτή λοιπόν την πόλη ο Δωρόθεος έκρινε σωστό να κτίσει "ιδία δαπάνη περικαλλή και ευρύχωρον Σχολήν", την οποία "επροίκισεν εις κοινήν ωφέλειαν και επιφοίτησιν, δωρεάν, και σπουδήν των παιδων αμφοτέρων των επαρχιών Τρίκκης και Σταγών, και απάντων των παρεπιδημούντων"¹⁹¹.

Το 1875 ο φωτισμένος ιεράρχης Δωρόθεος διαπιστώνει ότι στις επαρχίες Τρικάλων και Καλαμπάκας ο ιερός κλήρος βρισκόταν σε άγνοια και αμάθεια και δεν μπορούσε να εκτελέσει τα καθήκοντά του λόγω της ελλείψεως κάποιας ιερατικής σχολής¹⁹². Για τον λόγο αυτό ο Δωρόθεος ίδρυσε στα Τρίκαλα, με δικά του επίσης έξοδα, Ιερατική Σχολή και την επροίκισε, "όπως δωρεάν φοιτώσιν

188. Ό.π., σ.431.Ο Δωρόθεος είχε εγκαίρως επισημάνει την εκδηλωθείσα τότε σε βάρος των Ελλήνων Κουτσοβλάχων ρουμανική προπαγάνδα, και με τη φράση "μίσθαρνά τινα άθλια αποστολάρια" μάλλον υπονοεί τον γνωστό ρουμανοδιδάσκαλο Απόστολο Μαργαρίτη. Η διά της ιδρύσεως ελληνικών σχολείων αντιμετώπιση της ρ.π. είναι οπωσδήποτε μια πολύ σπουδαία ενέργεια του Δωροθέου.

189. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Εθνική συνείδηση των Βλάχων*, σσ.207-240 και ιδίως στις σσ.227-239* Α-ΒΕΡΩΦ, *Κουτσοβλαχικό Ζήτημα*, Πρόλογος Σοφ. Βενιζέλου, σ.8. Για την αυτοχθονία και ελληνική καταγωγή των Κουτσοβλάχων βλ. τις ειδικές μελέτες του ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Η Αρωμονική και αι μετά της Ελληνικής σχέσεις αυτής* (Αθήνα 1976), και, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, εκδόσεις Φιλολογικού Συλλόγου "Παρνασσός" (Αθήνα 1993), όπου αναλυτική βιβλιογραφία. Βλ. επίσης ΑΝΤ.ΚΟΛΤΣΙΔΑ, *Κουτσόβλαχοι.Οι βλαχόφωνοι Έλληνες.Εθνολογική, λαογραφική και γλωσσολογική μελέτη*(Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη, 1993).

190. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.431.

191. Ό.π., σ.431.

192. Ό.π., σσ.431-432.

εις αυτήν οι μέλλοντες εκ των νέων των δύο επαρχιών Τρίκκης και Σταγών να ιερωθώσι, και όσοι εκ των ήδη εν αιταίς νεωτέρων ιερέων φιλοτιμούμενοι ποθοῦσι ν' αλατισθώσιν εις ό, τι αυτοίς εύκολον"¹⁹³.

Με πατρική στοργή και πνεύμα φωτισμένου ιεράρχη και πατριώτη, όταν τὰ σχολεία που ίδρυσε, ήσαν έτοιμα να δεχτούν τους πρώτους μαθητές, ο Δωρόθεος εύχεται στους συμπατριώτες του Τρικαλινούς και Ασπροποταμίτες "αγάπην προς αλλήλους, ομόνοιαν, ειρήνην, φιλοπατρίαν και φιλομουσίαν συν τη ακριβεί εκπληρώσει των όρων και διατάξεων του κληροδότου· τοις δε μαθηταίς κατά πνεύμα περιλημένοις αυτώ υιοίς, φιλομάθειαν, χρηστά ήθη, και ευκαίαν πρόοδον, ως χρησταίς ελπίσι της πατρίδος και φωτομόρφους ορθοδόξων Ελλήνων τέκνοις· τοις δε παρεπιδημούσι και παραχειμαζουσιν ομογενέσι μετά πατρικής παρακλήσεως συμβουλεύει, προτρέπει και νουθετεί να στέλλωσι τα τέκνα αυτών δωρεάν εις τα έτοιμα και ανοικτά σχολεία, φροντίζοντες περί αυτών μάλλον, ως λογικών όντων, παρά των περί των αλόγων ποιμνίων. Και ασήναι βέβαιοι ότι απομανθάνοντες την άχρηστον και όλως ανωφελή γλώσσαν, και εκμανθάνοντες την θείαν, χρήσιμον και αναγκαιοτάτην Ελληνικήν αυτοί και οι παίδες των, θέλουσιν αποβή πολλώ ωφελιμώτεροι και εις εαυτούς, και εις τους γονείς και εις την πατρίδα"¹⁹⁴.

Η χορηγία του Δωροθέου

Η αλληλογραφία των προκρίτων των Τρικάλων με τον Δωρόθεο, ο οποίος τότε βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη, άρχισε τον Σεπτέμβριο του 1869 και τελείωσε τον Απρίλιο του 1877, όταν ο Δωρόθεος είχε πια εγκατασταθεί στην Αθήνα, πολύ γέρος και ασθενής.

Στις επιστολές του προς τους συμπατριώτες του Τρικαλινούς ο Δωρόθεος συνεχώς τους συμβουλεύει, τους νουθετεί και τονίζει τα καλά της παιδείας. "Την πνευματικήν Αρχήν οφείλουσι πάντες και εν παντί, ίνα σέβωνται, τιμώσιν, ανακουφίζωσιν εν παντί νομίμω και δικαίω, και τρόποις παντοίοις υποκινώσιν εις άμιλλαν των καλών, και υποστήριξιν της παιδείας εντός τε και εκτός, αποστέλλοντες εις κόρακας τας μεμψιμοιρίας και το αφίκορον [...] Γεραίρετε λοιπόν και πλουτίζετε την Τρίκκην οι πάντες προς την ένδοξον παιδείαν. Καταστήσατε αυτήν οι πάντες έντιμον και λόγου αξίαν εν τε Θεσσαλία και έξω"¹⁹⁵.

Αν και ευρισκόμενος μακριά από την ιδιαίτερή του πατρίδα ο Δωρόθεος, στα 1869, διαπιστώνει ότι η Τρίκκη έχει ανάγκη από δυο καλά αλληλοδιδασκτικά σχολεία, ένα καλό παρθεναγωγείο και από ένα γυμνάσιο με το αντίστοιχο

193. Ό.π., σ.432.

194. Ό.π., σ.432.

195. Ό.π., σσ.437-438.

ελληνικό σχολείο¹⁹⁶. Απαραίτητες προϋποθέσεις για την ίδρυση των σχολείων αυτών θεωρεί την φιλοτιμία, την ομοφροσύνη, την σιδηρά θέληση και τον διακαή πόθο γι' αυτά των Τρικαλινών, τους οποίους καλεί να συνεισφέρουν κάτι "εκ των περιπτώων και ματαίων επιδεικτικιών εξόδων"¹⁹⁷.

Κατά τον Δωρόθεο ανάμεσα σε όλες τις δαπάνες της πόλεως την πρώτη θέση πρέπει να έχουν αυτές που γίνονται για την παιδεία¹⁹⁸. Καλεί τους συμπατριώτες του Τρικαλινούς να συγκαλέσουν συνέλευση "εκ τε των λογίων και των προκρίτων των τριών επαρχιών (Τρίκκης, Σταγών και Γαρδικίου), προεξαρχόντων των τριών θεοφιλεστάτων επισκόπων"¹⁹⁹ και να εκλέξουν κοινή επιτροπή "εκ μελών τιμών φιλοπατριωτών και κοινήν χαιρόντων υπόληψιν προς επίτευξιν του επιδιωκομένου αγαθού, κοινοφελούς και θεοφιλούς σκοπού"²⁰⁰. Η επιτροπή αυτή να συντάξει τον σχετικό κανονισμό και να προβεί στην ανάλογη γνωμοδότηση, και αφού όλα γίνουν με σύμπνοια και ομοφροσύνη "ο δοτήρ των αγαθών Θεός συντελέσει, και ευλογήσας τον άγιον σκοπόν, ευρήσει πόρους εξ απόρων"²⁰¹. Ο Δωρόθεος εκφράζει την ελπίδα ότι και οι ηγούμενοι των μοναστηριών της περιοχής δεν θα περιοριστούν μόνον στην οικονομική ενίσχυση της Κεντρικής Ελληνικής Σχολής, αλλά θα θελήσουν να συνδράμουν και στη νέα προσπάθεια. Τέλος, για πρώτη φορά, ο Δωρόθεος υπόσχεται ότι θα βοηθήσει για την ίδρυση νέων σχολείων στα Τρίκαλα: "συν υμίν, καγώ δεν θέλω μένειν άεργος [...] έξετέ με συναρωγόν, προστάτην, και ένα των πρώτων συνδρομητών"²⁰². Στην ίδια επιστολή του ο Δωρόθεος, ο οποίος δεν ξεχνά ότι τα Τρίκαλα βρίσκονται υπό τουρκική κατοχή, προτρέπει τους συμπατριώτες του Τρικαλινούς να σπουδάζουν και την τουρκική γλώσσα, διότι αυτή είναι αναγκαία, αφού όσοι την κατέχουν μπορούν ευκολότερα να βρίσκουν το δίκαιό τους, να εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους και να βοηθούν τους ομοεθνείς τους²⁰³.

Μιλώντας ο Δωρόθεος για τα σχολεία της Ελλάδος, σε επιστολή του προς τον επίσκοπο Τρίκκης Κωνστάντιο, λέει ότι θεωρεί "καλόν μιμήσεως παράδειγμα την Τρίκκην"²⁰⁴. Σε άλλη επιστολή του (2 Ιαν. 1870) προς τον ίδιο επίσκοπο κάνει λόγο για την αξία της παιδείας και την πλημμελή φοίτηση των μαθητών στα σχολεία: "... μόνη η παιδεία εν μεν ταις ευτυχίαις είναι στολισμός, εν δε ταις

196. *Ό.π.*, σ.438.

197. *Ό.π.*, σ.438.

198. *Ό.π.*, σ.438.

199. *Ό.π.*, σ.439.

200. *Ό.π.*, σ.439.

201. *Ό.π.*, σ.439.

202. *Ό.π.*, σ.439.

203. *Ό.π.*, σ.340.

204. *Ό.π.*, σ.441.

δυστυχίας καταφυγή και άσυλον[...]. Φοιτώντα δε και διδασκόμενα τα παιδιά το πολύ επί τέσσαρας μήνας δι' όλου του έτους αναμφιβόλως ολίγα μανθάνουσι. Και δυστυχώς, κατά την επιστροφήν, επαναλαμβάνουσι όσα απέμαθον. Και ούτω δαπανάται επί ματαιώ και ασκόπως ο πολύτιμος χρόνος των νέων"²⁰⁵. Για τους λόγους αυτούς κρίνει αναγκαίο να εξευρεθεί η κατάλληλη θέση για την ίδρυση "κεντρικού και ευθέτου σχολείου, ίνα μη γένωνται εκτεταμένοι και επιζήμιοι διακοπαί"²⁰⁶.

Σε επιστολή του (15 Μαΐου 1872) προς τους συμπατριώτες του υπόσχεται ότι θα γίνει "είς των θερμότερων και γενναιοτέρων μελών της εν Τρίκκη της Θεσσαλίας Αδελφότητος των Φώτων, χαίρων και αγαλλόμενος, ότι οι πατριώται εκτιμώσι τα εκ της παιδείας ευεργετήματα, ανθ' ων άξιοί εισί και τιμής, και αγάπης, και υποστηρίξεως"²⁰⁷. Σε άλλη επιστολή του (14 Απρ. 1873) προς τον επίσκοπο Τρίκκης Κωνσταντίο εκφράζει τη χαρά του για τους αγώνες και τις προσπάθειες του δευτέρου "διά την προαγωγήν και βελτίωσιν των εν τη θεοσώστω αυτής παροικία εκπαιδευτικών καταστημάτων"²⁰⁸.

Από επιστολή (22 Μαρ. 1875) του ηγουμένου της μονής Αγίου Στεφάνου Μετεώρων Κωνσταντίου προς τον Δωρόθεο πληροφορούμαστε τα εξής: α) ότι οι επίσκοποι Τρίκκης και Σταγών μαζί με τους Δημήτριο Τσιαχτήρη, ιατρό, και Δημάκη Νάικο, ζήτησαν από τον Δωρόθεο να ιδρύσει στα Τρίκαλα "φερώνυμον εαυτής αλληλοδιδασκικόν σχολείον, προς ανέγερσιν του οποίου εξαρκούσιν εκατόν λίραι", β) ότι το προηγούμενο έτος, δηλ. το 1874, "ωκοδομήθη νέα Ελληνο-αλληλοδιδασκική σχολή παρά τη ιερά Εκκλησία Επισκέψει", γ) ότι "μένει διαθέσιμον το σεσαθρωμένον κτίριον της παλαιάς Ελληνικής παρά τη Επισκοπή, ένθα και ύλη ουκ ολίγη προς οικοδομίαν, και οικόπεδον ευρύχωρον και καταλληλότατον", δ) ότι στα σχολεία των Τρικάλων φοιτούσαν τα παιδιά των κατοίκων των ορεινών χωριών, "καθότι οι πλείονες των ορεινών εν Τρίκκη διαχειμάζουσι περί τους εννέα διατρίβοντες μήνας", ε) ότι η Ιερά Μονή του Αγίου Στεφάνου συντηρούσε την Αλληλοδιδασκική Σχολή Καλαμπάκας, και στ) ότι είχε καταστεί αναγκαία η ίδρυση Ιερατικής Σχολής στα Τρίκαλα, διότι η κατάσταση του "Ιερατίου" ήταν "οικτρά" και "ελεεινή", επέσυρε τον "μύμον" των άλλων εθνών και το έθνος ήταν αδύνατο να ορθοποδήσει "προς την αληθή πρόοδον και την κατά Χριστόν μόρφωσιν, εφ' όσον αδαιεί εις το παντελές ποιμένες ποιμένους τον λαόν"²⁰⁹.

205. Ό.π., σσ.442-443.

206. Ό.π., σ.443.

207. Ό.π., σ.445.

208. Ό.π., σ.449.

Από επιστολή του επισκόπου Τρίκκης Κωνσταντίου (26 Μαρ. 1875) πληροφορούμαστε : α) ότι "η Τρίκκη, ούσα το κέντρον και χρησιμεύουσα ως χειμάδιον των πλείστων ορεινών χωρίων, παρέχει διδασκαλίαν εις πλείονας των τετρακοσίων παιδων, εξ ων τα δύο τρίτα ανήκουσιν εις την επαρχίαν Σταγών", β) ότι λόγω των πολλών μαθητών στα Τρίκαλα διατηρούνταν περισσότερα σχολεία από όσα επέτρεπαν οι υπάρχουσες τότε δυνατότητες, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα να παρουσιάζονται σοβαρά ελλείμματα στον ισολογισμό των σχολείων, γ) ότι για την ανέγερση της νέας σχολής, η οποία θα ονομαζόταν ΔΩΡΟΘΕΑ, "απαιτούνται υπέρ τα 15 χιλιάδας γροσίων"²¹⁰.

Στις 12 Απρ. 1875 ο Δωρόθεος με επιστολή του, που απευθύνεται στους επισκόπους Τρίκκης Κωνσταντίου και Σταγών Κλήμεντα, καθώς επίσης και στους προύχοντες και δημογέροντες των Τρικάλων και του Ασπροποτάμου, τους ανακοινώνει αφ' ενός την απόφασή του να ιδρύσει στα Τρίκαλα νέα σχολή, η οποία θα ονομαστεί "Δωροθέα Σχολή", και αφ' ετέρου τη σκέψη του για την σύσταση "ιερατικού τινος σχολείου, ως παράρτημα της Δωροθέας, όπως εκπαιδεύονται και προπαρασκευάζονται οι μέλλοντες ιερατεύειν. Οι μεν νεώτεροι μετά τα σχολιακά μαθήματα, οι δε ηλικιωμένοι, όπως λάβωσι πείραν και γνώσιν, κάν, των ιερών μαθημάτων: Ιστορίας και Κατηχήσεως, αποκλειστικώς εσόμενοι έγγαμοι ιερείς, και οριστικώς και απολύτως εκ μόνων των δύο Επισκοπών: Τρίκκης, και Σταγών". Ως έδρα της Ιερατικής Σχολής προτείνει ένα από τα μοναστήρια της περιοχής, ή όπου αλλού θα έκριναν οι αρμόδιοι επίσκοποι. Στην ίδια επιστολή ο Δωρόθεος ανακοινώνει ότι διαθέτει ως προικοδοσία χίλιες (1000) τουρκικές λίρες για την Δωροθέα Σχολή και εξακόσιες(600) για την Ιερατική Σχολή. Τέλος, ορίζονται από τον Δωρόθεο ως επίτροποι των σχολών του "εις αιώνα τον άπαντα, ο άγιος Τρίκκης, και δύο εκ των Τρικκαίων πολιτών, υπό τε του αγίου Τρίκκης και της Κοινότητος εκλεγόμενοι· ο άγιος Σταγών, δύο εκ των ενδημούντων και αποδημούντων, ως εΐθισται, Ασπροποταμιτών, τη επιλογή και τω κρίματι του αγίου Σταγών, και τη επιδοκιμασία των προυχόντων αυτού Ασπροποταμιτών, και εις πάντοτε εκ του χωρίου [...] Βεντίστα, ως διευθυνταί, αγαθοί οικονόμοι, και ευσυνείδητοι διαχειρισταί"²¹¹. Οι ανωτέρω θα εξέλεγαν μεταξύ τους τον ταμία, θα προσλάμβαναν και απέλυαν τους δασκάλους "κατά το δίκαιον, και συμφέρον" των σχολών του Δωροθέου, θα ήταν υπόλογοι για αμέλεια ή κατάχρηση αλλά και άξιοι κάθε τιμής και επαίνου "διά την επί κοινή ωφελεία εργασίαν, πρόνοιαν, και επιμέλειαν"²¹². Συνεχίζοντας ο Δωρό-

209. Ό.π., σσ.452-453.

210. Ό.π., σ.455.

211. Ό.π., σ.458.

212. Ό.π., σ.458.

θεος δηλώνει ότι οι Τρικαλινοί, οι Ασπροποταμίτες και οι συγχωριανοί του οι Βεντιστινοί πρέπει πάντα να εκλέγουν ως επιτρόπους και εφόρους των σχολών "τους μάλλον φιλοπάτριδας, τους τιμιωτέρους, τους φιλομουσοτέρους, και φιλογενεστέρους των συμπατριωτών"²¹³. Η θητεία όλων θα ήταν τριετής εκτός των δύο επισκόπων, οι οποίοι θα ήσαν ισόβιοι²¹⁴. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι στην ίδια επιστολή ο Δωρόθεος δηλώνει πως θα προσφέρει στις σχολές του και "την ουκ ευκαταφρόνητον βιβλιοθήκην" του²¹⁵. Στο τέλος τους παραγγέλλει, εφ' όσον "υπάρχη ανάγκη οικοδομής νέας Σχολής", να συντάξουν τον προϋπολογισμό της σχετικής δαπάνης και ο ίδιος αναλαμβάνει να προπληρώσει το απαιτούμενο ποσό, με τον όρο ότι αυτό θα παρακρατηθεί αργότερα από τους τόκους των κεφαλαίων, οι οποίοι θα προορίζονται για τις Δωρόθεες Σχολές²¹⁶.

Όπως είδαμε και παραπάνω²¹⁷, ο Δωρόθεος έτρεφε ιδιαίτερη εκτίμηση στον ηγούμενο της Ι. Μονής Αγίου Στεφάνου Μετεώρων Κωνσταντίο, ο οποίος είχε ενεργό ανάμειξη στα εκπαιδευτικά πράγματα της περιοχής. Ο Κωνσταντίος σε επιστολή του προς τον Δωρόθεο (20 Απρ. 1875) προτείνει στον δεύτερο να διαθέσει περισσότερα χρήματα για την Ιερατική Σχολή και λιγότερα για το Αλληλοδιδασκτικό σχολείο. Πιο συγκεκριμένα προτείνει να διατεθούν 600 οθωμανικές λίρες για το Αλληλοδιδασκτικό σχολείο, διότι αν τοκιστεί το ποσό αυτό προς 10%, φτάνει να "μισθοδοτώνται εἰς αλληλοδιδάκτης και βοηθός", ενώ 1000 οθωμ. λίρες να διατεθούν για την Ιερατική Σχολή²¹⁸. Αν λάβουμε υπόψη μας ότι στα Τρίκαλα υπήρχε ήδη ένα αλληλοδιδασκτικό σχολείο, τότε μπορούμε να κρίνουμε ως ορθή την πρόταση του ηγουμένου Κωνσταντίου για την μεγαλύτερη οικονομική ενίσχυση της υπό ίδρυση ιερατικής σχολής. Κι αυτό για τους εξής λόγους: α) Ο κλήρος στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας είχε διαδραματίσει σπουδαιότατον εθνικό ρόλο και αναμφισβητήτως είχε συμβάλει αποφασιστικά στη διατήρηση του εθνικού φρονήματος των Ελλήνων και της ορθόδοξης πίστης, αλλά έπαιξε και πρωταγωνιστικόν ρόλο στην υπόθεση του φωτισμού του Γένους, β) Τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο (1875) είχε ήδη εκδηλωθεί σε βάρος των βλαχοφώνων Ελλήνων η ρουμανική προπαγάνδα και για την επιτυχή αντιμετώπισή της χρειάζονταν μορφωμένοι ιερείς· ειδικά αυτό επιβαλλόταν για τις περιοχές Τρικάλων και Καλαμπάκας, όπου κατοικούσαν πολλοί βλαχοφώνοι. Στην Δωροθέα Ιερατική Σχολή θα μπορούσαν ακόμα να φοιτήσουν και ιερείς από τις βλαχοφώνες περιοχές Γρεβενών και Μετσόβου, γ) Ο ορθόδοξος κλήρος

213. *Ό.π.*, σ.459.

214. *Ό.π.*, σ.459.

215. *Ό.π.*, σ.460.

216. *Ό.π.*, σσ.460-461.

217. Βλ. παραπάνω, σ.135.

218. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *ό.π.*, σσ. 467-468.

γενικώς ήταν σε πολύ χαμηλό πνευματικό επίπεδο και έπρεπε οπωσδήποτε να καλυτερευθεί και αυτό ασφαλώς μόνο με την ίδρυση μιας καλής ιερατικής σχολής μπορούσε να επιτευχθεί.

Ο Κωνσταντίνος δεν συμφωνεί με την πρόταση να κατατεθούν τα χρήματα σε μια από τις μονές της περιοχής Τρικάλων, γιατί, όπως γράφει, η καλή διαχείρισή τους εξαρτάται από τον εκάστοτε ηγούμενο της μονής "και κατ' ακολουθίαν, ο σκοπός βαδίζει επί ανωμάλου εδάφους", προτείνει δε την αγορά αγροτικής γης, "διότι μόνη η τοιαύτη περιουσία εστί και εσαεί άφθιτος και τόκον κατά μέσον όρον φέρει 10%", αλλά επειδή κάτι τέτοιο τότε ήταν ανέφικτο, αντιπροτείνει να κατατεθούν τα κεφάλαια στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, η οποία έδιδε τόκο 6%, ο οποίος ήταν αρκετός για τη λειτουργία των σχολών, τουλάχιστον κατά την αρχική περίοδο²¹⁹. Τελειώνοντας ο Κωνσταντίνος κάνει μια σημαντική πρόταση: Να θεωρηθεί και εγκριθεί η σχολή ως νομικό πρόσωπο με ανεξάρτητη περιουσία, δικαιώματα, υποχρεώσεις και ανεξάρτητη διοίκηση, και προβάλλει ως λόγο "του τόπου τον χαρακτηρη, όστις ουκ εμορφώθη εισέτι, ίνα σκέπτηται και εκτελή μεγάλα και ασφαλή, το πράγμα έσται ενταύθα κενή λογομαχία, περιστέλλουσα τον ζήλον των φιλοπάτριδων"²²⁰.

Σε απαντητική επιστολή τους προς τον Δωρόθεο (29 Απρ. 1875) οι επίσκοποι Τρίκκης και Σταγών και οι άρχοντες της περιοχής, αφού εκφράζουν πρώτα "τας μυρίας ευχαριστίας" και την "άπειρον ευγνωμοσύνην" όλων των κατοίκων των επαρχιών Τρίκκης και Σταγών, και πληροφορούν τον Δωρόθεο ότι τον ανακήρυξαν "Μέγαν της Πατρίδος Ευεργέτην" και ότι αναγράφουν "ανεξιτήλους γράμμασι το σεβαστόν, δημοφιλές και ευεργετικώτατον όνομά" του, "εφ' ώ η πατρίς [...] αποσεμνύνεται", απαντούν στα ερωτήματα του Δωρόθεου. Σχετικά με "την εξασφάλισιν των κεφαλαίων εις κτήματα", πληροφορούν τον Δωρόθεο ότι αυτό είναι δύσκολο και επισφαλές, αλλά το ένα από τα δύο ακμάζοντα μοναστήρια της περιοχής, η Μονή Δουσίκου, θα μπορούσε να δεχθεί τα χρήματα με τόκο 12 %, επειδή έχει τρία καλά κτήματα, τα οποία της αποφέρουν ετήσιο εισόδημα εκατό χιλιάδες γρόσια, μολονότι και αυτή η μονή έχει βαριά χρέη²²¹. Στην περίπτωση που ο Δωρόθεος δεν δεχτεί την πρόταση αυτή, θεωρούν "προκριωτέραν την τράπεζαν, οπόθεν [...] η υπέρ των σχολείων προικοδοσία ως τις αέναος και καλλίρρητος πηγή μέλλει αδιαλείπτως προχέειν και ακινδύνως την

219. *Ό.π.*, σ.468.

220. *Ό.π.*, σ.468.

221. *Ό.π.*, σσ.470-471.

κατ' έτος σπουδαίαν ταύτην ωφέλειαν"²²².

Σχετικά με την ίδρυση της Ιερατικής Σχολής σε κάποιο από τα μοναστήρια των Μετεώρων, οι άρχοντες των Τρικάλων φρονούν ότι ο τόκος των 600 οθωμ. λιρών δεν θα αρκεί για την μίσθωση "διδασκάλου των ιερών παιδευμάτων εμπείρως έχοντος" και επιπλέον μόνος του και αυτός δεν θα μπορεί να διδάσκει και τα "προπαιδευτικά μαθήματα", τα οποία ήταν απαραίτητα για να είναι σε θέση οι μαθητές να κατανοούν τα "ιερά γράμματα". Για τον λόγο αυτό προτείνουν στον Δωρόθεο να κτιστεί και αυτή η σχολή στα Τρίκαλα, δίπλα από την Αλληλοδιδασκτική, ώστε "μεταδιδούσα αυτή της υπό των ιερών διδαγμάτων ωφελείας τοις άλλους εκπαιδευτηρίοις, και εις μαθητάς πολλώ πλείονας, μέλλει επικουρείσθαι εξ υπαμοιβής από των άλλων σχολείων εις τα προτελεστικά της θύραθεν παιδείας μαθήματα· και ούτω τά τε της ιεράς και θείας διδασκαλίαςνάματα κοινότερα έσονται"²²³. Τοιουτοτρόπως, σύμφωνα με την άποψη των Τρικαλινών αρχόντων, η Ιερατική Σχολή θα αποβεί αληθώς "Δωρόθειον παράρτημα". Προτείνεται μάλιστα να ανεγερθούν και οι δύο σχολές εντός του περιβόλου της Ιεράς Επισκοπής, στη θέση της παλαιάς Ελληνικής Σχολής· γι' αυτό απαιτούνται επί πλέον "κατά τον γενόμενον υπό εμπειροπραγματογνομώνων υπολογισμόν 150 οθωμανικάί λίραι"²²⁴.

Κλείνοντας την επιστολή τους οι άρχοντες των Τρικάλων ανακοινώνουν στον Δωρόθεο και τη σύνθεση της πρώτης Εφορευτικής Επιτροπής της Δωροθέας Σχολής. Αυτοί, εκτός των δύο επισκόπων, ήσαν: Τρικαλινοί ο Δημ. Σιμής και ο Θεμ. Σταμουλάκης, Ασπροποταμίτες ο Νικ. παπα-Ιωάννου Καπουτζήμπασης και ο ιατρός Δημ. Τσιαχτοήρης, από δε τη γενέτειρα του Δωροθέου, τη Βεντίστα, ο Τάκης Γιαννουσίου²²⁵.

Στη συνοδευτική επιστολή τους οι επίσκοποι Τρίκκης Κωνστάντιος και Σταγών Κλήμης ανάμεσα στις άλλες φιλοφρονήσεις τους προς τον Δωρόθεο δηλώνουν ότι θεωρούν μέγα ευτύχημα ότι επί των ημερών τους "τηλικαύτη προσγίνεται τη πατρίδι ευεργεσία, δι' ης αι υπερόριοι μούσαι εις τας αρχαίας αυτών ανακαλούνται εστίας, και το φως της γνώσεως και σοφίας έρχεται υποφώσκον και πορρωτέρω ελαύνον την τέως επικειμένην πυκνήν και ζοφεράν και αϊδνή της αμαθείας αχλύν"²²⁶.

Στη σπουδαιότητα και τον σκοπό της ιδρύσεως της Δωροθέας Σχολής αναφέρεται και ο Τρικαλινός ιατρός Δημ. Τσιαχτοήρης, ο οποίος είχε εκλεγεί

222. Ό.π., σ.472.

223. Ό.π., σ.472.

224. Ό.π., σ.472.

225. Ό.π., σ.473.

226. Ό.π., σ.474.

μέλος της Εφορευτικής Επιτροπής της Σχολής. Σε σχετική προς τον Δωρόθεο επιστολή του (30 Απρ. 1876) σημειώνει: "Το ευεργέτημα τούτο είναι όχι μόνον υπέρ της εν τη πατρίδι ημών διαδόσεως των γραμμάτων, αλλά και υπέρ της πνευματικής του ημετέρου έθνους παλιγγενεσίας"²²⁷.

Από τον Μάιο του 1875 αρχίζει η διαδικασία ανεγέρσεως του διδακτηρίου της Δωροθέας Σχολής. Ο ηγούμενος της Ι. Μονής του Αγίου Στεφάνου, ως πληρεξούσιος του Δωροθέου, προβαίνει στην αγορά πέντε χιλιάδων οκάδων ασβέστη, για τον οποίο εδαπάνησε 1.000 γρόσια. Ο Τρίκκης Κωνσταντίος ανακοινώνοντας στις 7 Μαΐου 1875 στον Δωρόθεο την ενέργεια αυτή ζητά να του αποσταλούν τα απαιτούμενα για την οικοδομή χρήματα, ώστε να προβεί στην αγορά των αναγκαίων υλικών και στο "κλείσιμο" των κτιστών και εργατών, πριν αυτοί γυρίσουν στις πατρίδες τους (προφανώς στη Δυτ. Μακεδονία και Ήπειρο), με στόχο από τον προσεχή Σεπτέμβριο (δηλ. του 1875) ν' αρχίσει η ανοικοδόμηση της Σχολής²²⁸.

Σε άλλη επιστολή του (13 Αυγ. 1875) ο Τρίκκης Κωνσταντίος πληροφορεί τον Δωρόθεο ότι δεν άρχισε ακόμη η ανοικοδόμηση της σχολής λόγω της απουσίας των περισσότερων κατοίκων της πόλεως των Τρικάλων, οι οποίοι προφανώς είχαν ανεβεί στα χωριά τους στον Ασπροπόταμο, αλλά και λόγω ελλείψεως κτιστών. Ελπίζει όμως ο Κωνσταντίος ότι από τον επόμενο μήνα, δηλ. τον Σεπτέμβριο του 1875, θα γίνει η έναρξη των σχετικών εργασιών. Αλλά για τον σκοπό αυτό ζητά και πάλι από τον Δωρόθεο να στείλει τουλάχιστον τα μισά από τα χρήματα που υποσχέθηκε, ενώ δεν έπρεπε να καθυστερήσουν και τα άλλα μισά²²⁹.

Τον Αύγουστο του 1875 ο Δωρόθεος άφησε την Κωνσταντινούπολη και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα για λόγους υγείας. Από εκεί (στις 26 Αυγ. 1875) γράφει στον ηγούμενο Κωνσταντίο, τον οποίο ενημερώνει για τις ενέργειές του και του εκθέτει τις σκέψεις και προθέσεις του. Βρίσκει ορθές τις προτάσεις που του είχε υποβάλει ο ηγούμενος για την καλύτερη διαχείριση των χρημάτων που προοριζόνταν για τις σχολές και περιμένει την απάντηση των Τρικαλινών αρχόντων για την οριστική απόφασή του. Παραγγέλλει πάντως στον έμπιστό του ηγούμενο να πληροφορήσει τους επισκόπους Τρίκκης και Σταγών και τους άρχοντες των επαρχιών αυτών, ότι από την 1η Ιαν. 1876 θα παίρνουν ως επιχορήγηση για τις σχολές 87 χρυσές οθωμανικές λίρες "προερχομένας εκ κεφαλαίων των δύο εν Τρίκκη ημετέρων σχολών, δραχμών παλαιών 37.500"²³⁰.

227. *Ό.π.*, σ.476.

228. *Ό.π.*, σ.478.

229. *Ό.π.*, σ.479.

230. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *Έργα*, σσ.482-483.

Από αυτές τις 87 λίρες θα παραλαμβάνουν με απόδειξη 43 την 1η Ιουλίου και 44 την 31η Δεκεμβρίου. Δηλώνει ακόμα ο Δωρόθεος ότι, εκτός από τις 37.500 δραχ., έχει έτοιμες άλλες 150 λίρες Τουρκίας για την οικοδομή της σχολής στα Τρίκαλα²³¹. Από αυτές στέλνει αμέσως τις 75 στον επίσκοπο Τρίκκης Κωνστάντιο²³².

Την επομένη (27 Αυγ. 1875) γράφει στους εφόρους της Δωροθέας Σχολής στα Τρίκαλα επαναλαμβάνοντας αυτά που έγραψε στον ηγούμενο Κωνστάντιο και δίνοντάς τους διάφορες συμβουλές²³³.

Στις 9 Σεπτ. 1875 δεν είχαν ακόμη αρχίσει οι εργασίες ανοικοδομήσεως της Δωροθέας Σχολής, ενώ στις 14 του ίδιου μήνα έχουν παραληφθεί, από τον ανταποκριτή της Εθνικής Τραπέζης στον Βόλο, οι 140 από τις 150 λίρες που προορίζονταν για την ανέγερση της Δωροθέας Σχολής²³⁴. Με επιστολή του (12 Οκτ. 1875), που απευθύνει από τα Τρίκαλα προς τον Δωρόθεο ο ηγούμενος του Αγίου Στεφάνου Κωνστάντιος, τον πληροφορεί ότι "οι κτίσται συνεφωνήθησαν, η παλαιά σχολή κατεδαφίσθη, και η οικοδομή ήρξατο"²³⁵. Με ιδιαίτερη χαρά και μεγάλον ενθουσιασμό η Εφορευτική Επιτροπή της Δωροθέας Σχολής, με άλλη επιστολή (22 Οκτ. 1875) πληροφορεί τον Δωρόθεο ότι άρχισαν οι εργασίες για την ανέγερση των κτιρίων των σχολών στις 6 Οκτ. 1875, "τη δε 17η, ημέρα Παρασκευή, εψάλη ο συνήθης αγιασμός εν μέσω πλήθους ου μικρού, και μετά των ομοθύμων ευχών ετέθη υπό του αγίου Τρίκκης ο θεμέλιος λίθος των σχολών Αυτής"²³⁶, στις οποίες "μέλλει κατά Χριστόν μορφούσθαι, και της πατρίου εμπορεύσθαι παιδεύσεως"²³⁷.

Η είδηση της θεμελιώσεως της Δωροθέας Σχολής δημοσιεύτηκε με εγκωμιαστικά σχόλια στην εφημερίδα *Ανατολικός Αστήρ* της 19 Νοεμ. 1875. Το εν λόγω δημοσίευμα κατέληγε ως εξής: "Εάν πάντες οι πλούσιοι αρχιερείς, θέτοντες την διάνοιαν άνω της ύλης, είχαν πρώτιστον αυτών μέλημα την παρά τω λαώ διάδοσιν των γραμμάτων, ως ο γενναίος και φιλογενής άγιος πρ. Λαρίσης, οι δε μη πλούσιοι την φιλοπονίαν του αγίου Τρίκκης, ο λαός του ημετέρου έθνους δεν ήθελεν είσθαι εις ην δυστυχώς διάκειται αμάθειαν και άγνοιαν"²³⁸.

Στον λόγο, που εκφώνησε κατά την θεμελίωση της Δωροθέας Σχολής ο επίσκοπος Τρίκκης Κωνστάντιος, αναφέρθηκε στην προσωπικότητα του δωρητή και στην αξία των άλλων ευεργεσιών, για να τις συγκρίνει με την εν λόγω

231. *Ό.π.*, σ.483.

232. *Ό.π.*, σ.484.

233. *Ό.π.*, σσ.485-487.

234. *Ό.π.*, σσ.489-491.

235. *Ό.π.*, σσ.492.

236. *Ό.π.*, σ.494.

237. *Ό.π.*, σ.493.

238. *Ό.π.*, σ.496.

ευεργεσία, δηλ. την ίδρυση της Δωροθέας Σχολής: "αλλά μεγίστη και υπερτάτη εστίν η την ίδρυσιν και διατήρησιν σκοπούσα Σχολείων, εν οijs μορφούται η νεολαία, και προάγεται εις τον ανθρωπισμόν, και ούτως εμπεδούται η κοινή πάντων ευημερία, και οι άνθρωποι ζώσιν αληθώς βίον ανθρώπινον· καθότι, όπου αν η σοφία, την ουρανίαν έδραν λιπούσα, σκηνώση, εκεί συμπαρομαρτεί και ο περί αυτήν αγαθός όμιλος· εκεί θεοσέβεια, αγάπη, ευνομία, ομόνοια, έννομος ελευθερία, ευημερία, και όσα τοιαύτα· όπου δ' αν τα της παιδευσίας κελαινά και αμφιλεγόμενα νέφη συσκοτίζωσι τον ορίζοντα, εκεί ασέβεια, έ- χθραι, μίση, αταξία, έριδες, αρπαγαί, βιαιοπραγία, φόνοι και όσα άλλα ειδε- χθή και απάνθρωπα κακουργήματα. Μάρτυς δε των λεγομένων η ιστορία και η σημερινή των της οικουμένης εθνών κατάστασις· και ποία τω όντι έθνη εισί τα μάλλον ευδαίμονα και μάλλον ισχυρά; βεβαίως εκείνα, εν οijs οι ιεροί των Μουσών βωμοί καπνίζουσιν αεννάως, εν οijs τα γράμματα και η επιστήμη ενδελεχώς καλλιεργούνται, εν οijs της σπουδής, ούτως ειπείν, σκαπανείς νέαν πάντοτε τέμνουσιν επί τα πρόσω οδόν· τα δε βάρβαρα έθνη, στάσιμα όντα, περιπίπτουσιν εις μαρασμόν και υπό παντελούς επαπειλούνται ολέθρου, αν μη φθάσαν ελλάμψη εν αυτοίς το ζωογόνον φως της παιδείας και στήση αυτά, γοργώς εκ του προφανούς φερόμενα ει το βάραθρον"²³⁹.

Ο επίσκοπος Τρίκκης δεν λησιμόνησε ότι τα Τρίκαλα βρίσκονταν υπό τουρκική κατοχή, γι' αυτό και, για ευνοήτους λόγους, δεν παρέλειψε να αναφερ- θεί στις φιλολαϊκές διαθέσεις του σουλτάνου: "και ηγέτης (δηλ. ο Δωρόθεος) γενόμενος των Μουσών, προκαλέση την φιλότιμον και ευφυά αυτής νεολαίαν επ' αρετήν και ευμάθειαν, άπερ εισί το κυριώτατον μέλημα και ο ευγενέστατος πόθος του κραταιοτάτου ημών Αυτοκράτορος Σουλτάν Απτούλ Αζίζ, υπό την εμπιλαφή του οποίου ζώμεν σκιάν, απολαύοντες των φιλολάων αυτού διαθέ- σεων τα αγαθά και υπό τα δεδοξασμένα αυτού σκήπτρα εν σκέπη όντες από πάσης πιέσεως βίας"²⁴⁰.

Οι Τρικαλινοί άρχοντες, όπως ήταν φυσικό, έσπευσαν να πληροφορηθούν τον ευεργέτη τους για την θεμελίωση της Σχολής. Στην απαντητική του επιστολή (26 Νοεμ. 1875) ο Δωρόθεος εκφράζει τη μεγάλη χαρά του, διότι "εκπληρούται ο εγκάρδιος πόθος" και το "διηνεκές μέλημά" του, αλλά και η "φιλοπατρία και ο προς τα καλά ζήλος" των συμπατριωτών του²⁴¹. Αξιοσημείωτη είναι η υπόμνηση και η αξίωση του Δωροθέου, "όπως η οικοδομή γένηται όσον ένεστιν ευρεία, στερεά και κομψή", διότι όπως πολύ σωστά παρατηρεί "τα δημόσια κτίρια άπαξ γίνονται, αι δε ελλείψεις αυτών δυσκόλως αναπληρούνται, και δαπανηρότεραι

239. Ό.π., σ.499.

240. Ό.π., σ.500.

241. Ό.π., σ.503.

αποβαίνουν. Εκ δε των δημοσίων οικοδομών ευκόλως ο ξένος εικάζει την φιλοκαλίαν και φιλοπατρίαν των κατοίκων. Όπου δε τα δημόσια ταπεινά, και τα ιδιωτικά μεγάλα, εκεί άπεστι παν αίσθημα φιλοτιμίας και φιλοπατρίας. Διά τούτο οι πρόγονοι ημών λίαν επιλοτιμούντο επί τω μεγαλείω και τη ευπρεπεία των δημοσίων οικοδομών²⁴².

Οι Έφοροι των σχολείων των Τρικάλων ανταπαντώντας, στις 6 Ιαν. 1876, πληροφορούν τον Δωρόθεο ότι έλαβαν υπόψιν τις συστάσεις του και ότι ήδη "εγείρονται αι τω σεβαστοτάτω αυτής ευεργετικωτάτω ονόματι κλειζόμεναι σχολαί υπέρτεραι παντός ενταύθα κοινού κτιρίου επί στερεότητι και κομψότητι", ώστε όχι μόνον η αναμενόμενη από αυτές ωφέλεια να είναι μεγάλη, αλλά και να αποβούν "ωρσίασμα της πόλεως ευπρεπέστατον και σεμνότατον και διά την επίκαιρον θέσιν παντί τω εις αυτήν εισερχομένω ευθέατον"²⁴³. Τέτοια οικοδομήματα όμως απαιτούν και μεγάλες δαπάνες, γι' αυτό και οι έφοροι ζητούν από τον Δωρόθεο να διαθέσει όλους τους τόκους του πρώτου έτους για την ολοκλήρωση των οικοδομικών εργασιών της Σχολής. Είναι ανάγκη τονίζουν "να συμφωνηθώσι πάραυτα οι προς εργασίαν τέκτονες", ώστε το προσεχές φθινόπωρο να μπορέσουν να μπουν μέσα οι μαθητές με τον δάσκαλό τους, τον οποίον είχαν ήδη μισθώσει, "διά την μεγάλην των μαθητών πληθύν"²⁴⁴. Χαρακτηριστική είναι η σπουδή των εφόρων για την εξεύρεση των τεχνιτών, μέσα στον χειμώνα, γιατί το καλοκαίρι κανένας τεχνίτης δεν έμενε στα Τρίκαλα "διά τους καύσωνας"²⁴⁵.

Την επομένη (7 Ιαν. 1876) ο επίσκοπος Τρίκκης Κωνστάντιος αποστέλλει παρόμοια επιστολή προς τον Δωρόθεο για να του ζητήσει και αυτός να προκαταβάλει τους τόκους ολοκλήρου του έτους για την αποπεράτωση της οικοδομής. Με την επιστολή αυτή πληροφορεί συγχρόνως τον Δωρόθεο ότι "αι Σχολαί βαίνουνσι κατ' ευχήν κομψώς και στερεώς διά πελεκητών λίθων και γραμμίν συναρμοζομένην κτιζόμεναι"²⁴⁶, πράγμα για το οποίο απέσπασαν την επιδοκίμασία και τον έπαινο του πρώην βαλή των Ιωαννίνων Ακίφ πασά, του τότε βαλή Ιωαννίνων Χουσή πασά και του μοντεσαρίφη Λαρίσης Τζεβίτ πασά, οι οποίοι έτυχε να περάσουν τότε απ' τα Τρίκαλα και να ιδούν την ανεγειρόμενη οικοδομή²⁴⁷.

Από την ίδια επιστολή πληροφορούμαστε ότι "κοινή της επιτροπής ψήφω εμισθώθη" για το επόμενο σχολικό έτος "αλληλοδιδακτικός διδάσκαλος" της

242. Ό.π., σ.503.

243. Ό.π., σσ.504-505.

244. Ό.π., σ.505.

245. Ό.π., σ.505.

246. Ό.π., σ.507.

247. Ό.π., σ.507.

Δωροθέας Σχολής "επί μισθῶ χιλιάδων πέντε και πεντακοσίων γροσίων εκτός του υποδιδασκάλου"²⁴⁸.

Από τη μελέτη της σχετικής αλληλογραφίας συμπεραίνεται ότι τα έξοδα για την ανέγερση της Δωροθέας Σχολής υπερέβησαν κατά πολύ τον αρχικό προϋπολογισμό. Για τον λόγο αυτό οι Τρικαλινοί, επίσκοποι, άρχοντες και έφοροι της Σχολής, στις αιτήσεις τους προς τον Δωρόθεο για αποστολή και άλλων χρημάτων, δεν παραλείπουν να εξάρουν και επαινέσουν την απόφασή του και συγχρόνως να τονίσουν τη σπουδαιότητα του συντελούμενου έργου. Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο απόσπασμα από την επιστολή, της 13ης Ιαν. 1876, του ιατρού και εφόρου της Σχολής Δημ. Τσιαχτισήρη: "Εάν άπαντες οι πλούσιοι αρχιερείς εμμοούντο το παράδειγμά Της δεν ήθελεν είσθαι ο λαός ενταύθα εις ην διάκειται δυστυχώς άγνοιαν"²⁴⁹. Αλλά και ο νέος επίσκοπος Τρίκκης Μελέτιος, μόλις ανέλαβε τα καθήκοντά του την άνοιξη του 1876, έόπευσε, στις 10 Μαΐου, να γράψει στον Δωρόθεο: "[...] μετά πλείστης όσης ήμουσα αγαλλιιάσεως, ότι τα εκπαιδευτικά αυτής καταστήματα μεγάλην έσχον την επί τα κρείττω τροπήν, της υμετέρας φιλογενεστάτης και φιλομουσοστάτης Σεβασμιότητος, εφ' ή η τε πατρίς και ο καθ' ημάς κλήρος σεμνύνεται, άφθονα και γενναία αποδόσης τα θρέπτρα, και δαπάναις ιδίαις οικοδομησαμένης Σχολήν περικαλλεστάτην μετά προσαρτήματος ιερών παραδόσεων, υπέρ δε της εις αιώνα αυτών διατηρήσεως καταθείσης εν τη ελλην. τραπέζη κεφάλαια επαρκή, ων ο δίκην αενάου και καλλιχεύμονος κρήνης απορρέων τόκος προώριστα προς σκοπόν τοσοούτον φιλογενή και κοινωφελέστατον.

Ούτω τοίνυν διατεθειμένος, περιχαρής έσπευδον εις χώραν τοσοούτω καλλίγονον και καλλίτεκνον, και την Μεγάλην Τετάρτην εν φιλοφρονητικωτάτη των ευλογημένων της Τρίκκης κατοίκων υποδοχή αφικόμην ενταύθα εις την ιεράν επισκοπήν καταλύσας: ένθα αποψυχωμένου εν τη αιθούση, προσέβαλε τους οφθαλμούς μου κτίριον μέγα και καλόν, στερεόν και κομψόν, εύκτιστον και ευθέατον και κατά τας εγγενομένας μοι εικασίας, ευχαρίστως εβεβαιώθην, ότι αυταί εισιν αι Σχολαί του κλεινού Ιεράρχου και μουσηγέτου της πατρίδος του Σεβασμιωτάτου κυρίου κυρίου Δωροθέου του Σχολαρίου. Ευκαιρίας δε τυχών επεσκεψάμην το περικαλλές τούτο ιερόν των Μουσών, εθεώρησα καθ' εν έκαστον την Σχολήν, την ιεράν παράδοσιν, την θολωτήν βιβλιοθήκην [...] το φιλόθεον, φιλόπατρι, και φιλόμουσον της υμετέρας Σεβασμιότητος, ήτις εν τη αγχινοία αυτής θέλουσα, ίνα την πάτριον μετά της ιεράς συναρμολογήση παιδεύσεως, προνόησεν, όπως προς τη των ελληνικών γραμμάτων Σχολή παραπηχθή η των θρησκευτικών μαθημάτων παράδοσις, ώστε ο των Μουσών θίασος τοις

248. *Ό.π.*, σσ.507-508.

249. *Ό.π.*, σ.510.

έξω το πρώτον μαθήμασι προτελούμενος, μέλλει ούτως ικανώς εφωδιασμένος εισέρχεσθαι και εισακούειν του βάρους των θείων ημών παιδευμάτων"²⁵⁰.

Την επομένη ημέρα(11 Μαΐου 1876) οι έφοροι της Σχολής γράφουν νέα επιστολή στον Δωρόθεο. Αφού τον πληροφορούν ότι οι φερώνυμες Σχολές έγιναν "κομψόταται, ευπρεπέσταται, και στερεώταται, προσοικοδομηθείσης τη αλληλοδιδασκτική ιεράς παραδόσεως καταλληλοτάτης, και εκατέρωθεν βιβλιοθήκης θολωτής και ασφαλεστάτης, αξίας εισδέξασθαι την επίσημον και περιόκουστον [...] βιβλιοθήκην" του Δωροθέου, την οποία είχε υποσχεθεί ότι θα δωρίσει στη Σχολή, προχωρούν στην ουσία της υποθέσεως, που είναι η αίτηση νέας χορηγίας²⁵¹.

Για τους παραπάνω λόγους και επειδή δεν χρησιμοποιήθηκαν τα υλικά της παλαιάς αλληλοδιδασκτικής σχολής, η οποία διατηρήθηκε, ενώ αρχικά είχαν αποφασίσει να την κατεδαφίσουν, αναγκάστηκαν να δαπανήσουν αρκετά χρήματα για την αγορά νέων υλικών και να υπερβούν κατά πολύ τον προϋπολογισμό. Έτσι δαπανήθηκαν οι 150 οθωμ. λίρες, που είχε στείλει ο Δωρόθεος, και συνήφθη δάνειο 116 1/2 οθωμ. λιρών. Σημειώνουν ακόμα στην επιστολή τους οι έφοροι ότι απαιτούνται ακόμα 120 οθωμ. λίρες για τις εσωτερικές κατασκευές και διευθετήσεις της Σχολής, την κατασκευή της λίθινης κλίμακας και κάποιων άλλων αναγκαίων "προσαρτημάτων", "ώστε το όλον ποσόν των πεμπτέων ανέρχεται εις 236 1/2 λίρας οθωμ.", τις οποίες ζητούν να στείλει ο Δωρόθεος. Ύστερα από τη διατύπωση του κυρίου αιτήματος, οι έφοροι εκφράζουν την ευχή να λειτουργήσει η Σχολή από το φθινόπωρο του 1876 και παρακαλούν τον Δωρόθεο, "όπως ευαρεστηθή και φροντίση, ίνα πέμψη μάρμαρον φέρον εγκεκολλημένον επίγραμμα εν εξαμέτρω κατάλληλον εις σχολάς τοσούτον περικαλλείς και αξιοθεάτους, όπως εγκτισθή προς το μέρος της εξ Ιωαννίνων αγούσης κεντρικωτάτης οδού"²⁵². Πληροφορούν επίσης τον Δωρόθεο ότι ο εκ των εφόρων Νικόλαος παπα- Ιωάννου Καπουτζήμπασης απεβίωσε και τη θέση του κατέλαβε ο εκ Καστανέας Δημάκης Νάκου. Τέλος εκφράζουν την πεποίθησή τους ότι ο Δωρόθεος "θα θεωρήση την ολικήν δαπάνην ουχί δυσανάλογον προς ούτω κομψώς και στερεώς ησκημένον μέγα οικοδόμημα" και θα θελήσει να βοηθήσει στην όσο το δυνατόν ταχύτερη αποπεράτωση της Σχολής²⁵³.

Η επί πλέον δαπάνη, η οποία, εξητείτο από τον Δωρόθεο, ήταν όντως μεγάλη. Γι' αυτό την επομένη (12-5-1876) ο Τρικαλινός γιατρός Κων. Ραδινός στέλνει προσωπική επιστολή στον Δωρόθεο και τον επαινεί και συγχαίρει

250. Ό.π., σσ.510-512.

251. Ό.π., σ.514.

252. Ό.π. σ. 514.

253. Ό.π., σ.515.

καταλλήλως. Κλείνοντας του εύχεται να ζήσει "προς δόξαν, εύκλειαν, και αναγένεσιν (sic) της υπό το σκότος της αμαθείας ευρισκομένης ταλαίνης πατρίδος!"²⁵⁴.

Στην απαντητική του επιστολή (16 Ιουν. 1876) ο Δωρόθεος, αφού υπενθυμίζει τα όσα είχαν συμφωνήσει και όσα του είχαν υποσχεθεί οι άρχοντες των Τρικάλων και οι έφοροι της Σχολής, τους παρατηρεί ότι δεν έπρεπε να δαπανήσουν περισσότερα "άνευ γνωστοποιήσεως και αδείας" και ότι με τις ενέργειές τους τον έφεραν σε αμηχανία και μεγάλη λύπη, ενώ οι ίδιοι θα έχουν περιπλοκές και δυσαρέσκειες. Κι αυτά γιατί δεν διαθέτει πλέον άλλους πόρους. Εκφράζει ακόμη τη λύπη του, γιατί δεν γνωρίζει πότε ακριβώς θα λειτουργήσουν τα σχολεία του και, δηλώνει, ότι θα χαιρόταν πολύ αν λειτουργούσαν από το φθινόπωρο του 1876. Όσο για την αποστολή της μαρμαρίνης πλάκας με την εγχάρακτη επιγραφή, που του είχαν ζητήσει να τους αποστείλει, τους γράφει ότι αυτός έχει ως "μάρμαρον" όλους τους καλούς συμπατριώτες του αλλά και το ίδιο το κτίριο. Θα έπρεπε, τους γράφει, κάπως επιτιμητικά, οι ίδιοι από μόνοι τους και εν αγνοία του να φροντίσουν για την τοποθέτηση της μαρμαρίνης επιγραφής. Τέλος τους υπόσχεται ότι θα τους δώσει άλλες 85 οθωμ. λίρες²⁵⁵.

Τις ίδιες ανησυχίες αλλά και τη δυσφορία του για τις δαπάνες, που έγιναν στα σχολεία Τρίκκης, εκφράζει ο Δωρόθεος και σε άλλη επιστολή του (με ίδια ημερομηνία) προς τον έμπιστό του ηγούμενο της Μ. Αγ. Στεφάνου Κωνσταντιού²⁵⁶.

Ύστερα από τις παρατηρήσεις αυτές του Δωρόθεου, οι έφοροι της Σχολής, στις 30 Ιουν. 1876, πληροφορούν τον Δωρόθεο ότι προβαίνουν "εν των ενόντων εις την όσον τάχος αποπεράτωσιν και διακόσμησιν των νέων σχολών και την εύρεσιν των καταλλήλων διδασκάλων, όπως αφεύκτως γίνη η έναρξις των μαθημάτων από της πρώτης του ελευσομένου Σεπτεμβρίου"²⁵⁷.

Αλλά ο Σεπτέμβριος παρήλθε και τα σχολεία δεν λειτούργησαν. Ο επίσκοπος Τρίκκης Μελέτιος με επιστολή του (3 Δεκ. 1876) πληροφορεί τον Δωρόθεο ότι από κοινού με τους εφόρους προέβη "εις τας περί της εσωτερικής διασκευής συμφωνίας και εφ' ικανών ήδη ημερών αρξάμεναι εξακολουθούσιν αι των τεκτόνων εργασίαι [...], ώστε κατά πάσαν πιθανότητα περί μεσούντα Ιανουάριον έσται κατά πάντα έτοιμον το λαμπρόν και ευθέατον τούτο οικοδόμημα"²⁵⁸.

254. Ό.π., σ.516. Ο Κων. Ραδινός διετέλεσε, μετά την απελευθέρωση, δήμαρχος Τρικάλων (5-10-1883 έως 10-5-1887). Βλ. ΚΥΡΝΑ, *Δημοτικές αρχές Τρικάλων*, σσ.20, 39-41.

255. Ό.π., σσ.517-520.

256. Ό.π., σ.524.

257. Ό.π., σ.527.

258. Ό.π., σ.528.

Όπως φαίνεται από το υπ' αρ. 5946/7-12-1876 πιστοποιητικό της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος (έδρα Αθήνα), ο Δωροθέος κατέθεσε σ' αυτή τριάντα επτά χιλιάδες πεντακόσιες (37.500) δραχμές "υπέρ της εν Τρίκκη της Θεσσαλίας Δωροθέας Ιερατικής Σχολής, και του παραρτήματος αυτής αλληλοδιδασκατικής Σχολής" με ετήσιο τόκο αρχικά 6 1/2 και πληρωτέο κάθε εξάμηνο από την 1η Ιαν. 1877 έως την 28η Φεβρ. 1884, και από εκεί και πέρα με ετήσιο τόκο 6 %. Οι τόκοι θα δίνονταν, όσο ζούσε ο καταθέτης, στον ίδιο, και μετά τον θάνατό του, στην εφορευτική επιτροπή της Σχολής. Ο καταθέτης διατηρούσε το δικαίωμα να μεταβάλει τον προορισμό της καταθέσεως αυτής²⁵⁹, πράγμα βέβαια που δεν έγινε.

Η φήμη της Δωροθέας Σχολής, πριν καλά καλά αρχίσει τη λειτουργία της, ξεπέρασε τα όρια της περιοχής Τρικάλων. Στο υπ' αρ. 1453, της 15-12-1876, φύλλο της εφ. *Ανατολικός Αστήρ* δημοσιεύτηκε επιστολή κάποιου συνδρομητή της, ο οποίος ανάμεσα στα άλλα έγραφε: "άπασα σχεδόν η Θεσσαλία, κατά μικράς συνωκισμένη γεωργικής κώμας, ολίγα πάνυ παρέχεται κέντρα προς διάδοσιν των φώτων κατάλληλα· και τοιαύται ιδίως εισίν αι αραιόταται πόλεις, εν αις συναριθμητέον και την πανάρχαιον Τρίκκην, ήτις ου μόνον εις τους πολλούς εν αυτή παραχειμάζοντας κέκληται διαδούναι τα φώτα, αλλ' έστιν η μόνη προς τούτο εστία και μεγάλης κύκλω περιφερείας. Ταύτης δε τα εκπαιδευτικά καταστήματα, εις ου μικράν τέως παρακμήν περιελθόντα, επέρωσεν εν τοις μάλλιστα, και προήγαγεν η περί ης και άλλοτε εν ταις εφημερίσιν ανέγγων πατριωτικωπάτη και φιλομουσοπάτη γενναιοδωρία της Α. μουσοτραφούς Σεβασμιότητος του αγίου πρ. Λαρίσης κυρίου Δωροθέου του Σχολαρίου, όστις, διάπτυρον διατρέφων προς την πατρίδα στοργήν, κτώμενος τα χρήματα ως χρήται, χρώμενος δε ουχ ως τιμάται μόνον, κατά τον Κίμωνα, αλλά και ως πλείστον ωφελεί, πάσας τας εις αυτόν ανατεθειμένας υπερέβαλεν ελπίδας, χιλίας εξακοσίας λίρας οθωμανικής προσενεγκών και μαρτύριον εσαεί της φιλοπατρίας αυτού και φιλομουσίας περικαλλεστάτην φερώνυμον οικοδομησάμενος Σχολήν, μέλλουσαν διατηρείσθαι από των τόκων των προικισθέντων αυτή κεφαλαίων, εν η και έδρα ιερών παραδόσεων ιδία επεδείχθη. Τούτο δε, όπως, καταρτιζόμενοι, ως οίόν τε αποχρώντως οι το της ιερωσύνης αξίωμα αναδέξασθαι μέλλοντες, χρησιμεύωσιν οι τοιούτοι εν ταις κώμαις και ως διδάσκαλοι, την εθνικήν διοχετεύοντες παιδευσιν μέχρι των γεωργικών αυτών καλυβών· ο μέγα τεκμήριον της συνέσεως και πατρικής Αυτού προνοίας ονησιμωτάτης προς διάδοσιν της προγονικής ημών Μούσης, όπερ άλλως δι' ους ανωτέρω έφην λόγους αποβαίνει έργον ανήνυτον. Το ευεργετικόν δε και κοινωφελές εκπαιδευτικόν τούτο καθίδρυμα, επισκεψάμενος την Τρίκκην, χάριν τινών υποθέσεών

259. Ό.π., σσ.529-530.

μου, μετά πολλής είδον της αγαλλιιάσεως, ότι διά πάσης ασκηθέν της ως γε προς τον τόπον φιλοκαλίας τε και στεργεότητος και τανύν εσωτερικώς διασκευαζόμενον, τη στενωπάτη εποπτεία τού τε πολλήν ενδεικνυμένου μέριμναν περί τα εκπαιδευτικά, και πολλαχώς την σπουδάζουσαν παραινούντος και παραθαρούνοντος νεολαίαν αγίου Τρίκκης Μελετίου και της ιδιαιτέρας επί των Δωροθεϊκών Σχολών επιτροπής, παρόντων πάντοτε και επιβλεπόντων των γενομένων έκαστον, άρξεται όσον ούπω αποφέρων τους αγλαούς αυτού και ωραίους καρπούς, επιτυχώς διαδίδον τα της πατρίου Μούσης πυρσεύματα και της αγίας ημών θρησκείας τας ακραδάντους αληθείας"²⁶⁰.

Από την αλληλογραφία των εφόρων της Σχολής με τον Δωρόθεο πληροφορούμαστε ότι, στις 10 Ιαν. 1877, η παλαιά, δίπλα από την επισκοπή ευρισκόμενη, αλληλοδιδασκτική σχολή παραμένει ακέραια και "ο από του Σεπτεμβρίου (1876) μεμισθωμένος αλληλοδιδάκτης εξακολουθεί εν αυτή ανελλιπώς το έργον, έως ου μετ' ου πολύ εγκαινισθήσονται τρώπω τω προσήγοντι" στον Δωρόθεο "περικαλλή καθιδρύματα"²⁶¹.

Επί τέλους το κτίριο της Δωροθεάς Σχολής στα Τρίκαλα επερατώθη. Αυτό έγινε τον Απρίλιο του 1877, όπως συμπεραίνεται από επιστολή της 17 Απρ. 1877 του επισκόπου Σταγών Κλήμεντος προς τον Δωρόθεο, τον οποίο πληροφορεί ότι "το οικοδόμημα των εν Τρίκκη Σχολών [...] καλώς αρξάμενον άριστα ετελειώθη, ως μετά θαυμασμού και επαίνων εκφράζονται πάντες οι θεωρούντες αυτό ημεδαποί τε και ξένοι"²⁶².

Τελικά στη Δωροθεά Σχολή τοποθετήθηκαν δύο επιγραφές: Η πρώτη χαραγμένη με πολλή τέχνη και καλαισθησία σε ορθογώνια παραλληλεπίπεδη πέτρα, η οποία είναι τοποθετημένη ως υπέρθυρο στην κεντρική είσοδο, φέρει το εξής κείμενο²⁶³ (Πίν. 36).

"Ο ΕΚ ΒΕΝΔΙΣΤΗΣ ΑΓ. ΠΡ. ΛΑΡΙΣΣΗΣ Κ. ΔΩΡΟΘΕΟΣ Ο ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΑΣ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΟΜΟΥΣΙΑΣ ΜΝΗΜΕΙΟΝ ΒΟΥΛΗΘΕΙΣ
ΑΙΔΙΟΝ ΚΑΤΑΛΙΠΕΙΝ ΔΓ' ΕΠΙΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΕΝ ΤΡΙΚΚΗ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥ-
ΟΝΤΟΣ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΙΔΙΑΙΣ ΙΕΡΟΝ ΤΩΝ ΜΟΥΣΩΝ ΙΔΡΥΣΑΤΟ
ΤΟΔΕ ΚΑΙ ΓΕΝΝΑΙΩΣ ΕΠΡΟΙΚΙΣΕΝ. ΑΝΘ' ΩΝ Η ΠΑΤΡΙΣ ΧΡΥΣΟΙΣ
ΤΟΙΣΔΕ ΓΡΑΜΜΑΣΙΝ ΑΟΙΔΙΜΟΝ ΑΥΤΩ ΑΝΑΓΡΑΦΕΙ ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΝ.
ΑΩΟΣΤ. ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ ΚΑ"

260. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *Ό.π.*, σσ. 531-532. Βλ. και ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ, *Δωροθεά Σχολή*, σσ.10-11.

261. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *ό.π.*, σ.534.

262. *Ό.π.*, σ.541.

263. Βλ. και ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Σχολεία Τρικάλων*, σ.186 * ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ, *Περίπατοι*, σ.24*Της ΙΔΙΑΣ, *Δωροθεά Σχολή*, σσ.11-12.

Η άλλη είναι γραμμένη σε εντοιχισμένη πάνω από την κεντρική είσοδο μαρμάρινη πλάκα και φέρει στην κορυφή χαραγμένο σταυρό και εν συνεχεία το εξής κείμενο²⁶⁴ (Πίν. 37):

Ἡ ΠΕΡΙΚΑΛΛΗΣ ΚΟΙΝΗ ΑΥΤΗ ΣΧΟΛΗ ΥΦ' ΕΝΟΣ ΤΩΝ ΠΑΤΡΙΩΤΩΝ
 ΙΕΡΑΡΧΩΝ ΕΚ ΒΕΝΤΙΣΤΗΣ ΔΩΡΟΘΕΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΙΔΡΥΘΗ
 ΚΑΙ ΥΠ' ΑΥΤΟΥ ΙΝ' ΕΚΩΣΙ ΜΟΥΣΩΝ ΕΣΤΙΑΝ ΙΕΡΕΙΣ
 ΤΡΙΚΚΑΙΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΙΤΩΝ ΠΑΙΔΕΣ ΓΕΝΝΑΙΩΣ ΕΠΡΟΙΚΙΣΘΗ
 ΘΕΑΡΕΣΤΑ ΓΑΡ ΕΡΓΑ ΟΥΠΟΤΕ ΛΗΘΗ ΚΡΥΠΤΕΙ.
 ΑΩΟΣ²⁶⁵.

Ύστερα από πολύχρονες διαπραγματεύσεις και επίπονες προσπάθειες η Δωροθέα Σχολή είναι καθ' όλα έτοιμη να στεγάσει τα παιδιά των Τρικαλιτών και των Ασπροποταμιτών. Η λειτουργία της πρέπει να άρχισε κανονικά τον Σεπτέμβριο του 1878.

Μετά την απελευθέρωση των Τρικάλων από τον Οθωμανικό ζυγό, το 1881, στο κτίριο της Δωροθέας Σχολής στεγάστηκε το 1ο Δημοτικό Σχολείο Τρικάλων, το οποίο λειτούργησε στον ίδιο χώρο για 100 σχεδόν χρόνια (1882-1975)²⁶⁶. Κατά την Έφη Γουγουλάκη²⁶⁷, η εγκατάσταση του 1ου Δημοτικού Σχολείου Τρικάλων στο κτίριο της Δωροθέας Σχολής έγινε το 1910.

Μετά το 1975 σε ένα τμήμα του κτιρίου στεγάστηκε η Φιλαρμονική του Δήμου Τρικκαίων, ενώ το υπόλοιπο ήταν σε αχρησία. Το 1992-93 το κτίριο ανακαινίστηκε.

δ. Το Παρθεναγωγείο Τρίκκης

Το 1861 ιδρύθηκε στα Τρίκαλα Παρθεναγωγείο με τη φροντίδα της Ιεράς Μονής Δουσίου, στην οποία οι άρχοντες των Τρικάλων είχαν εναποθέσει την ευθύνη για τη λειτουργία και της Σχολής Τρίκκης²⁶⁸. Το κτίριο όπου στεγάστηκε βρισκόταν στον περίβολο του ναού των Αγίων Αναργύρων στην παλιά συνοικία Βαρούσι²⁶⁹, ενώ κατά μια άλλη πληροφορία στεγαζόταν στην οικία Δίκου-Πανά, στην ίδια περιοχή.

264. Βλ. και ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.186* ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ, *Περίπατοι*, σσ.23- 24* Της ΙΔΙΑΣ, *Δωροθέα Σχολή*, σ.11.

265. Το τελευταίο γράμμα της χρονολογίας είναι διορθωμένο και μοιάζει περισσότερο με τον αριθμό 5 παρά με ζ.

266. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.185-187.

267. ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ, *Περίπατοι*, σ.26.

268. Βλ. παραπάνω, σ.120 κε.

269. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΑΛΑΜΩΤΗ, *Βαρούσι*, σ.25.

Έξω από τον ναό των Αγίων Αναργύρων Τρικάλων είναι έως σήμερα εντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα, με την κειτορική επιγραφή του Παρθεναγωγείου Τρίκκης, στην οποία αναγράφονται τα εξής(Πίν. 27)²⁷⁰:

ΕΥΚΛΕΙΑΝ ΠΡΟΣΗΚΕΙ ΔΟΥΝΑΙ ΤΟΙΣ ΤΟΥ ΕΝ ΤΡΙΚΚΗ
ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟΥ ΣΥΝΔΡΑΜΟΥΣΙ
Ο ΙΕΡΟΜΟΝΑΧ<ΟΣ> ΤΗΣ ΙΕΡ<ΑΣ> ΜΟΝ<ΗΣ> ΣΤΕΦ<ΑΝΟΥ> Κ. ΝΙΚΟΔΗΜ<ΟΣ>
Ο ΗΓΟΥΜ<ΕΝΟΣ> ΚΑΙ ΑΡΧΙΜΑΝΑ<ΡΙΤΗΣ> ΤΗΣ ΙΕΡ<ΑΣ> ΜΟΝ<ΗΣ> ΔΟΥΣ<ΙΚΟΥ>
[Κ. ΚΥΠΡΙΑΝ<ΟΣ>]
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΔΗΣΣΙΠΡΗ ΕΚ ΣΜΥΡΝΗΣ
ΔΗΜ<ΗΤΡΙΟΣ> ΑΣΙΜΑΚ<ΟΠΟΥΛΟΣ> ΕΚ ΒΡΑΧΩΡ<ΙΟΥ> ΚΑΤΟΙΚ<ΟΣ> ΤΡΙΚΚΗΣ
ΓΕΩΡΓ<ΙΟΣ. ΜΟΣΚΟΒ<ΟΣ> ΕΞ ΑΓΡΑΦ<ΩΝ>. ΚΑΤΟΙΚ<ΟΣ> ΤΡΙΚΚΗΣ
ΔΗΜΗΤ<ΡΑΚΗΣ> ΒΑΪΟΥ ΤΡΙΚΚΑΙΟΣ
ΘΕΟΔΟΣ<ΙΟΣ> ΚΟΥΤΣΙΚ<ΟΣ> ΕΞ ΑΓΡΑΦ<ΩΝ> ΚΑΤΟΙΚ<ΟΣ> ΤΡΙΚ<ΚΗΣ>
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝ<ΟΣ> ΚΟΥΤΣΙΚΟΣ
ΓΕΩΡ<ΓΙΟΣ> Δ<ΗΜΗΤΡΙΟΥ> ΕΚ ΤΟΥΡΝΑΒ<ΟΥ> ΚΑΤΟΙΚ<ΟΣ> ΤΡΙΚ<ΚΗΣ>
ΓΙΑΝΝΑΚ<ΗΣ> ΓΚΑΝ<ΑΣ> ΚΑΤΟΙΚ<ΟΣ> ΤΡΙΚΚΗΣ
ΑΘΑΝ<ΑΣΙΟΣ> ΤΣΟΥΚ<Α> ΕΞ ΑΓΡΑΦ<ΩΝ> ΚΑΤΟΙΚ<ΟΣ> ΤΡΙΚΚΗΣ
ΔΗΜ<ΗΤΡΙΟΣ> ΖΑΧ<ΟΥ> ΕΞ ΑΓΡΑΦ<ΩΝ> ΚΑΤΟΙΚ<ΟΣ> ΤΡΙΚΚ<ΗΣ>
ΧΡΗ<ΣΤΟΣ> Γ. ΤΑΜΠΑΡΟΠ<ΟΥΛΟΣ> ΕΞ ΑΓΡΑΦ<ΩΝ> ΚΑΤΟΙΚ<ΟΣ> ΤΡΙΚΚ<ΗΣ>
ΧΡΗ<ΣΤΟΣ> Β. ΠΛΗΤΣΑΚ<ΗΣ>²⁷¹ ΕΞ ΑΓΡΑΦ<ΩΝ> ΚΑΤΟΙΚ<ΟΣ> ΤΡΙΚΚ<ΗΣ>
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΡΙΤΣΑΣ ΤΗ 24 ΜΑΡΤ<ΙΟΥ> 1861".

ε. Η Μουσική Σχολή Τρίκκης

Στα Τρίκαλα μάλλον διδάχτηκε η μουσική πολύ ενωρίς. Αν δεχτούμε ότι η προτροπή του Ευγενίου Γιαννούλη προς τους Τρικαλινοί, το 1677, να προσλάβουν τον Αρτινό μουσικοδιδάσκαλο Γεώργιο²⁷², εισακούστηκε, τότε στα Τρίκαλα λειτούργησε μουσική σχολή πολύ πιο γρήγορα από ό, τι σε άλλα μεγαλύτερα κέντρα και ήταν η πρώτη σε επαρχιακή πόλη.

Λίγο αργότερα συναντούμε ως μουσικοδιδάσκαλο στα Τρίκαλα τον Αρτινό, επίσης, Γρηγόριο, ο οποίος ήρμασε περί το 1685-1690 και χαρακτηρίζεται από τον Αναστάσιο Γόρδιο ως "λογιώτατος" και "μουσικώτατος"²⁷³.

Υπάρχει ακόμα η πληροφορία²⁷⁴ ότι ο μητροπολίτης Λαρίσης Παρθένιος, που είχε έδρα τα Τρίκαλα, ίδρυσε εκεί, στις αρχές του ΙΗ' αι., μουσική σχολή. Αξίζει να αναφερθεί ότι η πρώτη μουσική σχολή στην Κωνσταντινούπολη ιδρύ-

270. Η συμπλήρωση των ονομάτων έγινε με βάση γνωστούς καταλόγους Τρικαλινών της ίδιας εποχής.

271. Διάβαζε ΒΛΗΤΣΑΚΗΣ.

272. Ο Γεώργιος χαρακτηρίζεται από τον Ευγένιο Γιαννούλη "πεπαιδευμένος καλά εις την μουσικήν". Βλ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές* (αρ. 119/26-7-1677), σσ.266-267. Βλ. παραπάνω, σ. 105.

273. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι Τρικάλων*, σσ.39-40.Βλ.παραπάνω, σ. 105.

274. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, *Συμβολή*, σσ.295-296.

θηκε το 1727 και δεν είναι εξακριβωμένο αν και πότε λειτούργησε²⁷⁶. Απόπειρα ιδρύσεως μουσικής σχολής στη γειτονική Λάρισα έγινε το 1752 από τον μητροπολίτη Μελέτιο Β²⁷⁷.

στ. Η Αλληλοδιδασκτική Σχολή Σαραγίων Τρικάλων

Έξι χρόνια πριν από την απελευθέρωση των Τρικάλων, ιδρύθηκε αλληλοδιδασκτική σχολή στη συνοικία (τότε χωριστός οικισμός) των Τρικάλων Σαράγια, η οποία βρίσκεται στις νότιες παρυφές της πόλης. Έως το 1989 σωζόταν το κτίριο της σχολής αυτής, το οποίο είχε κτιστεί το 1875 με προτροπή του φιλοπροόδου επισκόπου Τρίκκης Κωνσταντίου του Βυζαντίου και με δαπάνες των ιερών ναών της Ζωοδόχου Πηγής Σαραγίων και Αγίας Παρασκευής του γειτονικού οικισμού Φλαμουλλίου, που βρίσκεται λίγο νοτιότερα, καθώς και των κατοίκων των δύο αυτών οικισμών.

Το κτίριο της σχολής βρισκόταν στο προαύλιο του Ναού της Ζωοδόχου Πηγής. Ήταν λιθόκτιστο, ισόγειο και μικρό, αλλά ωστόσο περιλάμβανε τέσσερες αίθουσες γύρω από μια ευρύχωρη σάλα· διέθετε ακόμα και μια μικρή κουζίνα²⁷⁸.

Στο πέτρινο υπέρθυρο της σχολής υπήρχε σχετική επιγραφή, χαραγμένη, σε μερικά σημεία ανορθόγραφα, από τον Κονιτωίτη μάστορα Ιωάννη. Στη μέση είναι χαραγμένος σταυρός.

Το κείμενο της επιγραφής έχει ως εξής(Πίν. 40):

"ΦΙΛΟΜΟΥΣΩ ΠΡΟΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΓΙΟΥ	
ΤΡΙΚΗΣ ΚΥΡΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙ	ΟΥ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΖΗ
ΛΩ ΠΑΙΔΗΑΣ ΔΙΑΠΥΡΩ ΤΩΝ	ΕΥΣΕΒΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΗΣ ΣΥΝ
ΟΙΚΙΑΣ ΣΕΡΑΪΩΝ ΙΔΡΥ	ΤΑΙ Η ΠΕΡΙΚΑΛΛΗΣ
ΗΔΕ ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΣΧΟ	ΛΗ ΔΑΠΑΝΗ, ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΕΚΚΛΗ
ΣΙΑΣ ΣΕΡΑΪΩΝ ΖΩΟΔΟΧΟΥ	ΠΗΓΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥ ΦΛΑΜΟΥΛΗΟΥ
ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ	ΕΝΤΑΥΘΑ ΦΙΛΟΜΟΥΣΩΝ ΧΡΙΣΤΙ
ΑΝΩΝ ΕΝ ΕΤΕΙ	αωοε. 1875. ΜΑΣΤΟΡΕΙΟΑΝΗΣ ΚΟ
	ΝΗΤΣΗΣ ²⁷⁹ .

276. Ό.π., σσ.295-296.

277. Ό.π., σσ.295-296.

278. ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, *Τρικ. Σύμμεικτα*, σσ.187-188.

279. Ό.π., σσ.187-188.

2. ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΑΛΑΜΠΑΚΑΣ ΚΑΙ ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΥ

Η παρουσία και λειτουργία των μονών των Μετεώρων κοντά στην Καλαμπάκα συνέβαλε οπωσδήποτε στην καλλιέργεια των γραμμάτων στη γύρω περιοχή καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας¹. Αλλά και στην ορεινή περιοχή του Ασπροποτάμου, κατά τους τελευταίους αιώνες της δουλείας, σημειώθηκε μία αξιόλογη παιδευτική κίνηση. Το 1778 πέρασε από εκεί ο ιεραπόστολος Κοσμάς ο Αιτωλός, ο οποίος ίδρυσε κοινά σχολεία², ενώ αργότερα σε πολλά Βλαχοχώρια της περιοχής αρκετοί μιλούσαν ξένες γλώσσες (γαλλικά, ιταλικά, γερμανικά) και διατηρούσαν πλούσιες βιβλιοθήκες με έργα αρχαίων κλασικών συγγραφέων³.

α. Η Σχολή Μετεώρων

Μαρτυρείται⁴ ότι στη διάρκεια του ΙΣΤ' αιώνα λειτουργούσε στα Μετέωρα (στη Μονή του Μεγάλου Μετεώρου) σχολείο, το οποίο αναφέρεται με τον πολύ φιλόδοξο τίτλο "Σωκράτους Ακαδημία εν Μετεώρω". Ως ιδρυτής της σχολής αυτής φέρεται ο μοναχός, και αργότερα μητροπολίτης Μελενίκου, Μεθόδιος, συμφοιτητής του Δαμασκηνού Στουδίτη (αρχές ΙΣΤ' αι.-1577), του μετέπειτα επισκόπου Λιτής και Ρεντίνης και εν συνεχεία μητροπολίτη Ναυπάκτου και Άρτης. Σε επιστολή⁵ του Δαμασκηνού προς τον Μεθόδιο αναφέρονται και τα εξής: "πλην επεί περ, ως ακηκόην, την Σωκράτους Ακαδημίαν εν Μετεώρω συγκεκριότηκας και πλείστον αυτόθι χρόνον διατρίψαι προήρησαι". Η ίδρυση της "Σχολής Μετεώρων" από τον Μεθόδιο πρέπει να έγινε μεταξύ 1550 και 1558⁶.

Το σχολείο αυτό θα ήταν ασφαλώς κάποιου επιπέδου, αν λάβουμε υπόψη μας την, με ρητορική υπερβολή, ονομασία του ως "Σωκράτους Ακαδημία". Είναι γνωστό ότι τα μοναστήρια των Μετεώρων είχαν εξελιχθεί κατά τον ΙΣΤ' αι. σε

1. Βλ. παραπάνω, σ. 54. Στα Μετέωρα μονάζουν Βλάχοι, οι οποίοι συμβάλλουν στην ίδρυση ή ενίσχυση σχολείων, καθώς και στην ενθάρρυνση φιλομαθών νέων για σπουδές. Βλ. ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, "Άξιοι αγνοημένοι. Αναστ. Μανάκης-Μιχάλογλου", *Ελευθερία* (Λαρίσης), της 1-4-1990.
2. Βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Δ', σ.435.
3. ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *Θεσσαλία*, σσ.94-95. Ο Κούμας (ό.π., σ.531) σημειώνει: "εν γένει δε οι Βλάχοι έχουν Ελληνικά σχολεία εις τα μεγαλύτερα χωρία των. Ακούουσιν ελληνιστί τας προσευχάς και λιτανείας της εκκλησίας". Βλ. και ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, "Βλαχοφώνοι Έλληνες και Ελληνικά Γράμματα", Αθήνα 1973. Ανάτυπο από εφ. *Ωραία Σαμαρίνα*.
4. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Αρσένιος*, σσ.39-40, 44*ΝΗΜΑ, *Τρίκαλα*, σ.180.
5. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Συμβολαί*, σ.65, αρ. επιστολής 14.
6. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ό.π., σσ.39-40.

μεγάλο κέντρο αντιγραφής χειρογράφων κωδίκων⁷, γεγονός το οποίο μπορεί να συσχετισθεί με τη λειτουργία της "Σχολής Μετεώρων". Ο δραστήριος μοναχός Λαμασκηνός, στο διάστημα από 1550 έως 1564, εκινείτο μεταξύ Μετεώρων και Τρικάλων⁸ και ανέπτυξε διδακτική δράση και στα Τρίκαλα.

Το 1541 αναφέρεται ως δάσκαλος στα Μετέωρα κάποιος παπα-Παρθένιος⁹.

Για μικρό διάστημα (γύρω στο 1818) λειτούργησε εκκλησιαστικό σχολείο στη Μονή του Αγίου Στεφάνου¹⁰.

Η "Σχολή Μετεώρων", όπως είναι γνωστή, διατηρήθηκε σ' όλη σχεδόν τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας και βοηθήθηκε ιδιαίτερα από τον Κλεινοβίτη επίσκοπο Σταγών Παΐσιο Β' (1784-1808), ο οποίος για τον σκοπό αυτό το 1818 ζήτησε και τη συνδρομή των ηγεμόνων της Βλαχίας και Μολδαβίας¹¹. Την περίοδο αυτή ηγούμενος στη Μονή του Μεγάλου Μετεώρου ήταν ο φιλοπρόοδος και δραστήριος Παρθένιος ο Μελωδός ο εκ Τρίκκης¹².

Μετά την Ελληνική Επανάσταση η Σχολή δεν ξαναλειτούργησε και οι ενδιαφερόμενοι για σπουδές μοναχοί φοιτούσαν στη Σχολή Τρίκκης¹³.

Στην περιοχή των Τρικάλων και των Μετεώρων διαπιστώνεται μία συνέχεια στη διδασκαλία των "ιερών γραμμάτων"¹⁴ και το γεγονός αυτό σχετίζεται με την, κατά το δεύτερο μισό του ΙΣΤ' αι., ακμή των μονών των Μετεώρων, οι οποίες στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας επιτέλεσαν εθνικό έργο και συνέβαλαν στη διατήρηση του εθνικού φρονήματος των Ελλήνων στα δύσκολα εκείνα χρόνια¹⁵.

7. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *Χειρόγρ. Μετεώρων*, σσ.65-68 * ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία τ.Α'*, σ.233.

8. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ. 45.

9. ΒΕΗ, *Χειρόγραφα Βαρλαάμ*, σ.132.

10. Το σχολείο αυτό ενισχύθηκε οικονομικά με δύο χιλιάδες γρόσια από τον επίσκοπο Σταγών Παρθένιο (1751-1784). Σε σχετικό σιγίλλιο του Οικουμενικού Πατριάρχη Κυρίλλου, του έτους 1818, αναφέρεται ο σκοπός της δωρεάς: "όπως ο εν αυτή τας παραδόσεις των μαθημάτων ποιούμενος, λαμβάνων δι' επιστασίας του κατά καιρόν Επισκόπου τον ετήσιον τόκον των άσπρων αυτών [...] διδάσκη επιμελώς τους εκ των τεσσάρων τούτων Μοναστηρίων (Μετεώρου, Βαρλαάμ, Αγίας Τριάδος, Αγίου Στεφάνου) αποστελλομένους δοκίμους και υποτακτικούς χάριν επιδόσεως". Βλ. στον τόμο *Άγια Μετέωρα. Τ' άπαντα κάστρα της πίστης και της Ρωμαιοσύνης*, Άγια Μετέωρα 1994, σσ. 31-32 [Έκδοση της Ιεράς Μητροπόλεως Σταγών και Μετεώρων - Ιερών Μονών Αγίων Μετεώρων].

11. ΝΗΜΑ, *Μετέωρα*, σ.44* ΑΤΕΣΗ, *Επισκ.Κατάλογοι*, σ.264* ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Επ. Καλαμπάκας*, σ.222* ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σσ.232-233* ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Παΐσιος*, σ.73. Ο Παΐσιος το 1816 έγινε μητροπολίτης Σηλυβρίας και το 1818 μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως.

12. ΒΕΗ, "Ο Μελωδός Παρθένιος ο εκ Τρίκκης ηγούμενος του κατ'εξοχήν Μετεώρου", *Μετέωρα*, 1(1947)46-49.

13. Βλ. παραπάνω, σ. 120.

14. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Β', σσ. 290-291.

15. *Ό.π.*, σ.291 * ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.47. Κατά τον ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟ (*Ιστ. Ελλ.*

β. Τα σχολεία στην Καλαμπάκα

Δεύτερη σε πληθυσμό και σπουδαιότητα πόλη της περιοχής, κτισμένη στη σκιά των βράχων των Μετεώρων, όπου τα περίφημα ομώνυμα μοναστήρια, και έδρα της αρχαιστάτης Επισκοπής Σταγών, είναι η Καλαμπάκα.

Οι επίσκοποι Σταγών έπαιξαν σπουδαίο και θετικό ρόλο στα εκπαιδευτικά πράγματα όχι μόνο της Καλαμπάκας αλλά και των Τρικάλων¹⁶.

Ενώ η προφορική παράδοση θέλει σχολείο στην Καλαμπάκα από την πρώιμη περίοδο της Τουρκοκρατίας, εν τούτοις οι προσπάθειες για την ίδρυση του ξεκινούν στα μέσα του ΙΗ΄ αι. Το 1752 ο ιερομόναχος Αμφιλόχιος Βαρλααμίτης, ο οποίος διδάσκει στον Τύρναβο, με επιστολή του παρακαλεί τον ηγούμενο της Μονής Βαρλαάμ να μεριμνήσει για τη σύσταση σχολείου, "αν εσυμφωνούσαν οι σταϊνοί [=Καλαμπακιώτες] και οι καστρακινοί"¹⁷. Είναι άγνωστο αν ευοδώθηκε η προσπάθεια αυτή.

Πρώτη έμμεση μνεία για την ύπαρξη του έχουμε το 1779 από τον Σουηδό ανατολιστή J.-J. Björnstahl, ο οποίος σημειώνει: "Στη θέση του ιεράρχη με δέχτηκε όμως και με φιλοξένησε ο δάσκαλος Δημήτρης, άνθρωπος με ευρύτερη μόρφωση από όσο είχα υποθέσει. Ο δάσκαλος γνώριζε αρκετά καλά τη φιλολογική ελληνική. Άλλωστε η καταγωγή του ήταν Βλάχος από τα Γρεβενά"¹⁸.

Συστηματικότερη προσπάθεια για τη λειτουργία της σχολής Καλαμπάκας έγινε λίγο αργότερα από τον επίσκοπο Σταγών Παΐσιο Β΄ (1784-1808), ο οποίος βοήθησε και τη Σχολή Μετεώρων¹⁹.

Στην Ελληνική Σχολή Καλαμπάκας, η οποία συντηρούνταν από την Εκκλησία, δίδαξαν πολλοί απόφοιτοι της Ζωσιμαίας Σχολής²⁰.

Στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας λειτουργούσαν εδώ δύο σχολεία, ένα αλληλοδιδασκτικό και ένα ελληνικό. Το σχολικό έτος 1870 -1871 είχαν αντιστοίχως από 40 και 20 μαθητές²¹.

Το 1873 σημειώθηκε κάποια διαμάχη μεταξύ των επισκόπων Τρίκκης Κωνσταντίου και Σταγών Μελετίου σχετικά με τη λειτουργία των σχολείων στα Τρίκαλα και την Καλαμπάκα. Σε σχετική επιστολή²² του ο Δωρόθεος σημειώνει ότι "η διαίρεσις των σχολείων εις Τρικκαία και Σταγωνίτικα ασύμφορος και

Παιδείας, σ.154) ο Διονύσιος Πύρρος εμαθήτευσε στη Σχολή Μετεώρων.

16. Βλ. παραπάνω, σσ.119, 139.

17. ΒΕΗ, *Χειρόγραφα Βαρλαάμ*, σσ.76-77.

18. BJÖRNSTÄHL, *Οδοιπορικό*, σ.71.

19. ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Επ. Καλαμπάκας*, σσ.181 και 222.

20. *Ό.π.*, σ.181.

21. *Εφημ. Νεολόγος*, φ. 27, της 9-5-1871. Πρβλ. ΚΡΑΨΙΤΗ, *Ιστοριοδιφικά Θεσσαλίας*, σ.13.

22. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *ό.π.*, σσ.376-377.

ανίσχυρος· εκτός, αν οι Τρικκαίοι απαιτούσιν υπεροχήν, προσβάλλουσιν, ή ταπεινούσι τους φιλοτίμους και ευφυείς Σταγωνήτας".

Λύση στο οικονομικό πρόβλημα του Αλληλοδιδασκτικού σχολείου Καλαμπάκας έδωσε η Ιερά Μονή του Αγίου Στεφάνου Μετεώρων, η οποία διά του φιλοπροόδου ηγουμένου της Κωνσταντίου ανέλαβε από το 1875 τα έξοδα λειτουργίας της²³.

Μετά την απελευθέρωση, το 1893, ο ηγούμενος Κωνστάντιος χρηματοδότησε εξ ιδίων την ανέγερση, στη γενέτειρά του Καλαμπάκα, σχολείου, το οποίο προς τιμήν του ονομάστηκε "Κωνσταντίος Σχολή"²⁴. Το κτίριο αυτό διατηρείται μέχρι σήμερα και στεγάζει το 2ο και 5ο Νηπιαγωγείο Καλαμπάκας. Ακόμα ο Κωνστάντιος άφησε 80.000 χρυσές λίρες για την ανέγερση γυμνασίου στα Τρίκαλα²⁵.

γ. Η Σχολή Καστανιάς

Η Καστανιά απέχει από τα Τρίκαλα 58 χιλμ. και είναι κτισμένη στις πλαγιές της Πίνδου, σε υψόμ. 800 μ.. Είναι από τα λίγα χωριά της Πίνδου, τα οποία κατοικούνται σήμερα. Το 1820 είχε 220 σπίτια και ήταν το μεγαλύτερο ορεινό χωριό της περοχής και ίσως και του κάμπου των Τρικάλων. Πριν καεί από τα γερμανικά στρατεύματα Κατοχής το 1943, είχε πολλά αρχοντικά σπίτια, τα οποία είχαν κτιστεί τον ΙΗ΄ αι. και ήταν σωστά φρούρια με πολεμίστρες και ζεματίστρες. Προ του 1821 πολλοί Καστανιώτες μετοίκησαν στην Ανατολική Μακεδονία, την Ανατολική Ρωμυλία, τη Ρουμανία και τη Μ. Ασία.

Πιθανολογείται²⁶ ότι στο αρχοντικό αυτό βλαχοχώρι λειτούργησε, από τα μέσα του ΙΗ΄ αι., αξιόλογη Ελληνική Σχολή, η οποία συντηρούνταν από τους κατοίκους του χωριού.

Το 1826 ο Καστανιώτης Δήμος Στεργίου έκτισε νέο κτίριο. Από το 1860

23. Ό.π., σ.453. Σε επιστολή του (22 Μαρ.1875) προς τον Δωρόθεο ο ηγούμενος της Μονής του Αγίου Στεφάνου γράφει:"δεύτερον δε λόγου θέσις είναι η εν Καλαμπάκα, της οποίας την αλληλοδιδασκτικήν σχολήν και την προμήθειαν των απαιτουμένων εις την σπουδήν υπέρ των απόρων μαθητών ανέλαβε προ μικρού η ιερά μου Μονή".

24. Βλ. Φ. ΚΟΤΟΠΟΥΛΗ, *Τα Μετέωρα*, Αθήνα 1973, σ.174.

25. Βλ. Ι. ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Τα Μετέωρα*, Τρίκαλα 1934, σ.30.

26. Οι περισσότεροι μελετητές αναφέρονται στη σχολή Καστανιάς Αγράφων, όπου και δέχονται ότι δίδαξαν οι Αγραφιώτες δάσκαλοι Κωνστάντιος, Γαβριήλ Καμπούρης και Βασίλειος Κωστόπουλος(βλ.παρακάτω σσ.180-181, όπου και η σχετική βιβλιογραφία).Ωστόσο οι παλιότεροι (Παρανίκας, Αραβαντινός), καθώς και ο Ευαγγελίδης αναφέρονται στη σχολή Καστανιάς Ασπροποτάμου, με την οποία συνδέουν τους εν λόγω δασκάλους.Το πιθανότερο είναι ότι δίδαξαν στην Καστανιά Αγράφων. Βλ.ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ιστ. Ελλ. Παιδείας*, σ.145*ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *Σχεδιάσμα*, σσ.84- 85*ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σσ.216-217 * ΜΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, *Παιδεία Καστανιάς*, σ.116 κ.ε.

μάλιστα κληροδότησε στη γενέτειρά του την κυριότητα και επικαρπία ενός αγροκτήματος, το "Μπαλτένι", στη Ρουμανία, για τη συντήρηση της "Δημοστεργείου Σχολής". Το αγρόκτημα αυτό, που είχε τότε (1860) ετήσιο εισόδημα 25.000 βλαχικών γροσίων ή 12.000 ελληνικών δραχμών, δεσμεύτηκε από την Ρουμανική Κυβέρνηση το 1891. Ο Δήμος Στεργίου πάμφτωχος είχε μεταναστεύσει στη Βλαχία, όπου κατάφερε να πλουτίσει²⁷.

Από το 1873 και έπειτα η Δημοστεργείος Σχολή Καστανιάς περιλάμβανε Δημοτικό και Ελληνικό σχολείο, στα οποία δίδαξαν ονομαστοί δάσκαλοι, όπως οι Ζηκίδης, Λαμπρίδης και Χασιώτης²⁸.

Το κτίριο της Δημοστεργείου Σχολής διατηρούνταν ως το 1943, οπότε κήκε από τα γερμανικά στρατεύματα Κατοχής. Μαζί μ' αυτό κήκε και η εικόνα του ιδρυτή και ευεργέτη του Δημοστεργείου, που σωζόταν ως τότε²⁹.

Στην Καστανιά γεννήθηκαν και έμαθαν τα πρώτα γράμματα ο μεγάλος ιατροφιλόσοφος Διονύσιος Πύρρος ο Θετταλός (1774-1853) και ο λόγιος αδελφός του Ιωακείμ Πύρρος³⁰.

Στις 25 Φεβ. 1876 ο επίσκοπος Σταγών Κλήμης γράφοντας³¹ προς τον Δωρόθεο Σχολάριο του επισυνάπτει "και μίαν αναφοράν της κοινότητος Καστανέας, δι' ης, αποτεινόμενοι προς την φιλόμουσον Αυτής πατρότητα, εξαιτούνται την παρ' αυτής ίδρυσιν και συντήρησιν ενός Παρθεναγωγείου εν τη χώρα αυτών". Ο Δωρόθεος δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στο αίτημα αυτό των Καστανιωτών και δεν έγινε το Παρθεναγωγείο στην Καστανιά.

δ. Η Σχολή Αμαράντου (Βεντίστας)

Το σημερινό χωριό Αμάραντος (πρώην Βεντίστα) βρίσκεται σε υψ. 900 μ. επί της Πίνδου και απέχει 59 χλμ. από τα Τρίκαλα. Από τη Βεντίστα καταγόταν ο Δωρόθεος Σχολάριος, ο οποίος μας πληροφορεί ότι η γενέτειρά του, πριν από την Επανάσταση του 1821, κατοικούνταν από περισσότερες των 500 οικογε-

27. ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Επ. Καλαμπάκας*, σ.205* ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σ.145* ΝΗΜΑ, *Τρίκαλα*, σσ.323-325. Ο Léon Heuzey, ο οποίος πέρασε από την Καστανιά το 1858, σημειώνει τα εξής: "Το κοινοτικό έργο επί του παρόντος είναι το κτίσιμο ενός μεγάλου σχολείου για αγόρια και κορίτσια, που γίνεται με την γενναιόδωρη προσφορά κάποιου πατριώτη εγκατεστημένου στη Βλαχία". Βλ. HEUZEY, *Οδοιπορικό*, σ.145.

28. ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *ό.π.*, σ.205 * ΠΑΠΑΔΗΜΑ, *Αυτοβιογραφία*, σ.57.

29. ΠΑΠΑΔΗΜΑ, *ό.π.*, σ.58.

30. Βλ. παρακάτω, σσ.240-244. Στη Φαρμακοποιία του Διονυσίου Πύρρου (1818) αναφέρονται ως συνδρομητές ο αδελφός του Ιωακείμ, ο Θεόδωρος Πύρρου, προφανώς Καστανιώτης και συγγενής του, καθώς και "ο Νικόλαος Ελευθεριάδης ο εκ Καστανιάς". Βλ. GAIDAGIS, *ό.π.*, σσ.496, 498, 502.

31. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *ό.π.*, σσ.409-410.

νειών, ανάμεσα στις οποίες και 50 οικογένειες Οθωμανών. Και ήταν το μοναδικό ορεινό χωριό της περιοχής, στο οποίο κατοικούσαν Τούρκοι κι αυτό λόγω του εξαιρετού και υγιεινού κλίματός του. Στα 1875 στη Βεντίστα ζούσαν 170 περίπου ελληνικές οικογένειες και καμία τουρκική³².

Στα μέσα του ΙΘ΄ αι. λειτουργούσε στη Βεντίστα σχολείο³³.

Εδώ λοιπόν ο Δωρόθεος εσύστησε (1865) και επροικοδόμησε (1866) μια Ελληνο-αλληλοδιδασκτική σχολή, η οποία το 1876 έγινε Ελληνοδιδασκτική³⁴.

Από επιστολή των ιερέων, προεστώτων και λοιπών κατοίκων της Βεντίστας, της 24-10-1865, συνάγεται ότι τον Οκτώβριο του 1865 είχε οικοδομηθεί στη Βεντίστα σχολή με επιχορήγηση του Δωροθέου³⁵. Απαντώντας ο Δωρόθεος στους συμπατριώτες του τους λέγει ότι, επειδή τίποτε δεν ωφελεί τους ανθρώπους και δεν προάγει και δοξάζει τις κοινότητες και τις κωμοπόλεις περισσότερο από την παιδεία, η οποία κάνει τους νέους χρηστούς πολίτες και ευσεβείς Χριστιανούς, αποφάσισε "ευχαρίστω γνώμη και εκουσία βουλή" να συστήσει στην αγαπημένη του ιδιαίτερη πατρίδα "σχολείον αλληλοδιδασκτικόν" και να το προικίσει "με τρεις χιλιάδας γροσίων ετησίως διά μισθόν του διδασκάλου", ώστε "οι βουλόμενοι παίδες θέλουσι φοιτάν δωρεάν και άνευ διδάκτρων"³⁶. Το ποσό αυτό θα προερχόταν από τόκους κεφαλαίων και θα άρχιζε να καταβάλλεται απ' την ημέρα που ο δάσκαλος θα έκανε την έναρξη των μαθημάτων³⁷.

Σε επιστολή του (της 7-2-1866) προς τον άρχοντα της Βεντίστας Τάκιον Γιαννουσίου, ο Δωρόθεος ζητεί απ' τον δεύτερο να φροντίσει για το σχολείο, να βρει κατάλληλον δάσκαλο και να θεωρεί τα φτωχόπαιδα σαν παιδιά του³⁸.

Την άνοιξη του 1866 το κτίριο του σχολείου της Βεντίστας ήταν έτοιμο και είχε μάλιστα ευρεθεί και σπουδαίος δάσκαλος. Ο Κ. Γιαννουσίου γράφει (17-3-1866) στον Δωρόθεο και κάνει "μνειάν του προσφιλεστάτου και εγκαρδίου ελληνοδιδασκάλου και διευθυντού των σχολών Καστανέας κυρίου Δημητρίου Χρ. Χασσιώτου του εκ Ζαγορίου, όστις δεν διαλείπει ατρύτους καταβάλλον κόπους και μυριομόχθους αγώνας, ου μόνον επί της θέσεως εν η εκλήθη και ην ετίμησεν ανυψώσας αυτήν εις περιωπήν ίσως των σπανίων εις τα μέρη μας, αλλά και υπέρ της υμετέρας πατρίδος αείποτε προνοεί, και τα δοκούντα αυτώ βέλτιστα συμβουλεύει, φλεγόμενος οιονεί υπό σφοδρού προς την όσω ένεστι ταχείαν

32. ΝΗΜΑ, ό.π., σσ.312-313*ΔΩΡΟΘΕΟΥ, Έργα, σσ.326-327.

33. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, ό.π., σ.231.

34. ΝΗΜΑ, ό.π., σσ.312-313*ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Δωρόθεος Σχολάριος, σσ. 115-116*ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σσ.326-327.

35. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.329.

36. Ό.π., σ.331*ΣΠΑΝΟΥ, Δωρόθεος Σχολάριος, σσ.7-8.

37. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.332.

38. Ό.π., σ.333*ΣΠΑΝΟΥ*ό.π., σ.8.

εξελλήνισιν του ημετέρου βλαχικού στοιχείου έρωτος". Ο δάσκαλος της γειτονικής Καστανιάς Δ. Χασσιώτης είχε υποσχεθεί στους Βεντιστινούς ότι και την επόμενη άνοιξη θα επισκεπτόταν κάθε Σάββατο την Δωροθέα σχολή στη Βεντίστα και θα διενεργούσε αυστηρή εβδομαδιαία εξέταση των μαθητών³⁹.

Οι ιερείς, οι "προεστώτες" και οι "λοιποί κάτοικοι" της Βεντίστας με επιστολή τους (17-3-1866, επίσης) προς τον Δωρόθεο αποδέχονται "την αυθόρμητον και την κατά την οικειοθελή Αυτής βούλησιν προσφοράν πολυτίμητον, όπως προς μισθοδότησιν του προσεχώς συμφωνηθησομένου διδασκάλου της νεοδημητίου και άρτι παρ' Αυτής ιδρυθείσης σχολής χρησιμεύση ποσόν τριών χιλιάδων γροσίων"⁴⁰.

Ο Δωρόθεος ανακοινώνοντας την απόφασή του για την ίδρυση υπ' αυτού της αλληλοδιδασκτικής σχολής στη Βεντίστα, την οποία "προικίσας [...] εις αιώνα τον άπαντα με ετησίαν πρόσδοον τριών χιλιάδων γροσίων", δηλώνει ότι το μόνο που περιμένει είναι η ανάπτυξη και πρόοδος της νεολαίας "εν παιδεία και νουθεσία Κυρίου"⁴¹.

Έφοροι της Σχολής Βεντίστας διορίστηκαν (24-5-1866) από τον ίδιο τον Δωρόθεο οι συμπατριώτες του Κωνσταντίνος και Τάκιος Γιαννουσίου, Γιαννάκης Δημητρίου και Βασίλειος Λούδης, οι οποίοι είχαν ως καθήκοντα τον διορισμό "προσφόρου και καταλλήλου διδασκάλου", την ακριβή εκπλήρωση "των σχολικών αυτού χρεών και καθηκόντων", την κατά τριμηνίαν πληρωμήν του "διδασκαλικού μισθού", τη διατήρηση της σχολής "εν καλή και καθαρά καταστάσει", την πρόοδο και χρηστή συμπεριφορά των μαθητών και, τέλος, "παν ό, τι άλλο αφορά εις την εύκλειαν και πρόοδον της σχολής"⁴². Την απόφασή του αυτή ο Δωρόθεος την γνωστοποίησε την ίδια ημέρα (24-5-1866) και στους συμπατριώτες του Βεντιστινούς, στους οποίους αποστέλλει 1.000 γρόσια "προς αποπεράτωσιν και καλλωπισμόν της σχολής", καθώς επίσης και την "ζητηθείσα" εικόνα του για να την τοποθετήσουν στη σχολή "εις ανάμνησιν". Με την ίδια επιστολή ο Δωρόθεος, για άλλη μια φορά, πληροφορεί τους Βεντιστινούς ότι η ετήσια επιχορήγηση της σχολής υπ' αυτού θα είναι πάνω από 3.000 γρόσια, ενώ συγχρόνως τους συμβουλεύει να μην πληρώνουν στον διδάσκαλο πάνω από 3.000 γρόσια ετησίως, ώστε "το έλασσον ποσόν θέλει είσθαι προς όφελος της σχολής διά βιβλία και ό, τι αναγκαίον"⁴³.

Την επόμενη σχολική χρονιά (1866-67) η Δωροθέα σχολή της Βεντίστας

39. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σσ.334-336: Επιστολή Κ. Γιαννουσίου προς τον Δωρόθεο της 17-3-1866. Βλ. και ΣΠΑΝΟΥ, ό.π., σ.8.

40. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.339.

41. Ό.π., σ.341.

42. Ό.π., σ.342 * ΣΠΑΝΟΥ, ό.π., σσ.8-9.

43. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.343.

λειτουργεί κανονικά και οι μαθητές, που φοιτούν σ' αυτή, ξεπερνούν τους ογδόντα. Σ' αυτούς συμπεριλαμβάνονται και 8-10 παιδιά "πλησιοχώρων" οικογενειών, οι οποίες ξεχειμάζουν στη Βεντίστα. Ο αριθμός αυτός αυξάνει συνεχώς "ένεκα του ζήλου όνπερ εμπνέει αυτοίς" το όνομα του Δωροθέου, όπως πληροφορεί τον Δωρόθεο ο εκ των εφόρων Κων. Γιαννουσίου με επιστολή του στις 17-12-1866. Ήδη η σχολή είχε προσλάβει "κάλλιστον και επιμελέστατον" διδάσκαλο, ο οποίος "απήντησεν όμως δυσκολίαν ουκ ολίγην ένεκα της δυστυχεστάτης βλαχικής γλώσσης, οπού δεν δύναται να φέρη εις τον ποθούμενον σκοπόν του την ανάπτυξιν των παιδων, αλλά και τούτο προσπαθει παντί σθένει να το καταβάλλη, μη συγχωρών εις τους παιδας όχι μόνον εις το σχολείον να μην ομιλήσουν βλαχικά, αλλά και κατ' οίκον, και συνετέλεσεν ουκ ολίγον"⁴⁴. Ο ίδιος έφορος ενημερώνει ακόμα τον Δωρόθεο ότι "επειδή υπέφεραν οι παίδες απ' το ψύχος", αγόρασε από τα Τρίκαλα για το σχολείο μια ευρωπαϊκή θερμάστρα, η οποία όμως ήταν μικρή και γι' αυτό θα έπρεπε να "συνηθίσουν και τα βλαχόπουλα σπαρτιατικώς ολίγον"⁴⁵.

Ο Δωρόθεος δεν παύει να εκδηλώνει συνεχώς το ενδιαφέρον του για την τύχη του σχολείου που ίδρυσε στη γενέτειρά του είτε με το να στέλνει τακτικά τη χορηγία του είτε με το να γράφει και να συμβουλεύει σχετικώς τους εφόρους. Με επιστολή του στις 4 Απριλίου 1867, αφού εκφράσει στην αρχή τη χαρά του, που βρήκαν καλό και επιμελή δάσκαλο, τους γράφει: "δέον να επαναπαύητε αυτόν, ίνα και επιμελέστερος γένηται, και πλείονα χρόνον έχητε αυτόν", γιατί, όπως σημειώνει ο Δωρόθεος, "η των τιμίων και ευσυνειδήτων διδασκάλων ανταξία αμοιβή δεν είναι ο υλικός μισθός μόνον, αλλά πολλώ μάλλον η ηθική αμοιβή και η των μαθητών πρόοδος"⁴⁶. Το πρόβλημα με την κουτσοβλαχική γλώσσα, που έχει να αντιμετωπίσει ο δάσκαλος, είναι κατανοητό από τον Δωρόθεο και τον διαβεβαιώνει ότι "μετά βαθείας ευγνωμοσύνης θέλουσιν οι διδασκόμενοι παίδες αναφέρουσι το όνομά του κατόπιν, ως πρωταιτίου των καλών σπερμάτων και της εκμαθήσεως της Ελληνικής γλώσσης"⁴⁷. Αλλά ο Δωρόθεος κάνει και κάτι άλλο πιο πρακτικό: με τον έφορο Βασίλειο Λούδη στέλνει δέκα βιβλία γραμματικής και δέκα κατηχήσεις για να βραβευθούν στις εξετάσεις "οι προοδεύσαντες και χρηστοηθέστεροι μαθηταί"⁴⁸.

Αλλά και για τους μαθητές, που προέρχονται από άλλα χωριά και φοιτούν στο σχολείο της Βεντίστας, ο Δωρόθεος προνοεί συστήνοντας στους συγχωριανούς του εφόρους να λάβουν μέριμνα ώστε οι ξένοι μαθητές να σπουδάζουν

44. Ό.π., σ.345.

45. Ό.π., σ.345* ΣΠΑΝΟΥ, ό.π., σ.9.

46. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.347.

47. Ό.π., σ.347.

48. Ό.π., σ.348 * ΣΠΑΝΟΥ, ό.π., σ.9.

δωρεάν και να απολαμβάνουν ό,τι και τα παιδιά τα δικά τους⁴⁹. Δεν παραλείπει ακόμα να έλθει σε επικοινωνία και με τον δάσκαλο του σχολείου Αριστοτέλη Γ. Κοντογιάννη, στον οποίο υπόσχεται κάθε δυνατή βοήθεια και του στέλνει και "εν βιβλίον φιλογ<ενείας> πάρεργ<ον>, μνήμης τεκμήριον"⁵⁰.

Από επιστολή⁵¹ (5-6-1867) του δασκάλου της Σχολής Βεντίστας Θεοδώρου Γ. Μωραΐτη, προς τον Δωρόθεο, πληροφορούμαστε την ευμενή απήχηση που είχε στους συγχωριανούς του η υπό του Δωροθέου ίδρυση σχολείου στη γενέτειρά του. Στην επιστολή αυτή φαίνεται και ο σκοπός της ιδρύσεώς του, όπως τον αντιλαμβάνεται ο δάσκαλος Μωραΐτης: "απήλαυσαν εις την χώραν των παιδευτήριον, [...], ο ουδέποτε ήλπιζον". Ο ίδιος δεν κρύβει τη χαρά και την ικανοποίησή του "ορών τους παίδας οσημέραι οργώντας εις μάθησιν, αν και η μητρική των γλώσσα <δηλ. η βλαχική> ουχί ολίγα εμπόδια φέρει εις ταχείαν επίδοσιν". Σχετική είναι και η απαντητική επιστολή⁵² (10-6-1867) του Δωροθέου προς τον δάσκαλο Θεόδ. Μωραΐτη, στον οποίο επισημαίνει ότι "ως επαξίως εξασκών το ιερόν διδασκαλικόν επάγγελμα, θέλει καταβάλλει πάσαν [...] προσπάθειαν διά την ηθικήν και διανοητικήν ανάπτυσιν και διαμόρφωσιν της εν τω χωρίω μου νεολαίας, ίνα γένωσι καλοί χριστιανοί και τίμοι πολίται. Και ότι θέλει σπουδάξει όσον το δυνατόν, ουχί μόνον γράμματα να μανθάνωσιν, αλλά και την **μητρικήν γλώσσαν <δηλ. την βλαχική> ν'απομανθάνωσιν, ως άχρηστον**". Αξιοσημείωτη πραγματικά η διορατικότητα του Δωροθέου σε ό,τι αφορά τη δημιουργία, εκ του μηδενός, κουτσοβλαχικού ζητήματος αργότερα με τα γνωστά δυσάρεστα αποτελέσματα⁵³.

Η Σχολή Βεντίστας πρέπει να σημείωσε εξαιρετική και γρήγορη πρόοδο, αν βασιστούμε στη μαρτυρία του εφόρου της Τ. Γιαννουσίου, ο οποίος, σε σχετική επιστολή του⁵⁴ (1-2-1868) προς τον Δωρόθεο, τον διαβεβαιώνει ότι "από τα σχολεία της Τρίκκης με την επιμέλειαν του αγίου Τρίκκης [...] είναι χιλιάκις καλλίτερον" (το σχολείο της Βεντίστας). Για τον λόγο αυτό, συμπληρώνει ο Γιαννουσίου, τον δεύτερο γιο του και τις κόρες του, που τους είχε πάει πριν από έξι χρόνια στα Τρίκαλα, τους ξανάφερε στη Βεντίστα, όπου ο πρώτος άρχισε ήδη να διδάσκεται συντακτικό και γαλλικά. Ακόμα δεν παραλείπει να αναφέρει ότι ο μεγάλος του γιος φοιτά στο σχολείο του Μετσόβου, "οπού συγκατοικεί μετά του διδασκάλου".

49. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.347.

50. Ό.π., σσ.348-349.

51. Ό.π., σσ.349-350.

52. Ό.π., σ.351.

53. ΑΒΕΡΩΦ, *Κουτσοβλαχικό Ζήτημα*, σ.10 κε. * ΛΑΖΑΡΟΥ, *Δωρόθεος Σχολάρχης*, σ.264.

54. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ.352.

Η πρόοδος της σχολής αλλά και τα προβλήματα, που αντιμετώπιζαν οι δάσκαλοι της, φαίνονται από μια επιστολή⁵⁵ (22-12-1869) ενός άλλου διδασκάλου της, του Αριστοτέλη Γ. Κοντογιάννη, προς τον Δωρόθεο. Ο Κοντογιάννης αισθάνεται ευτυχής που διδάσκει στη Σχολή Βεντίστας, παρά "τους κόπους, ους καταβάλλει ο διδάσκων ανηλίκους, πρώτην φοράν ιδόντας διδάσκαλον, και το δυστύχημα βλάχους". Χάρη στη βοήθεια των εφόρων Κων. και Τ. Γιαννουσίου και του ίδιου του Δωροθέου, σημειώνει, αντιμετώπισε με επιτυχία "μυρία προσκόμματα". Αυτοί είναι οι μόνοι, οι οποίοι "εκτιμώσι τον διδάσκαλον" και αισθάνονται την ανάγκη της παιδείας, ενώ οι υπόλοιποι, αν και έχουν όρεξη να σπουδάσουν τα παιδιά τους, "δεν επιθυμούσιν όμως και τον παντελή αποσκορακισμόν της μητρικής των γλώσσης, ανεπαίσθητον βλάβην ταύτην νομίζοντες". Παρά ταύτα ο καλός δάσκαλος δεν συνερίζεται την άγνοιά τους, αλλά απεναντίας χαιρείται, διότι "καθεκαστην πέμπουσι τα τέκνα των εις το σχολείον αγοράζοντες αυτοίς βιβλία και λουπά". Το 1870 ο Δωρόθεος βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη, αλλά δεν παύει να ενδιαφέρεται θερμώς για την τύχη του σχολείου της ιδιαίτερας του πατρίδας. Σε επιστολή του⁵⁶ (2-1-1870) προς τον έμπιστο συνεργάτη του Τ. Γιαννουσίου του ανακοινώνει ότι αποδέχεται την πρότασή του "να γίνουν τα δωμάτια του διδασκάλου κατά την παρατήρησιν και γνωμοδότησίν" του, διότι "τα κοινά καταστήματα, επειδή άπαξ γίνονται, πρέπει να γίνωνται και στερεά, και ευρύχωρα, και κομψά", γνώμη την οποία είχε ο Δωρόθεος και κατά την ανέγερση της Δωροθέας Σχολής Τρίκκης λίγο αργότερα⁵⁷.

Ενώ τελείωνε σχεδόν το σχολικό έτος 1870-71, ο Δωρόθεος δεν έχει ενημέρωση από τους αρμοδίους εφόρους για την πορεία της σχολής. Για τον λόγο αυτό ανησυχεί ιδιαίτερω και γράφει στον εκ των εφόρων και συγγενή του Βασίλειο Λούδη ζητώντας να τον πληροφορήσει σχετικώς.

Τον καιρό αυτό (1870) εκλέγεται στον μητροπολιτικό θρόνο της Λαρίσης, όπου, εξ αιτίας διαφόρων μηχανορραφιών εκείνων που εποφθαλμιούσαν αυτόν, τελικά δεν πήγε στη Λάρισα, προς μεγάλη λύπη των συμπατριωτών του. Ανάμεσα στις κατηγορίες, που του προσήψαν, ήταν και αυτή του φιλέλληνο⁵⁸. Τότε (13-5-1871) ο Δωρόθεος γράφει προς τους συμπατριώτες του μια επιστολή⁵⁹, στην οποία εκφράζει τις ανησυχίες του για την τύχη της σχολής και δίνει διάφορες συμβουλές. Τους καλεί να γίνουν προστάτες και κηδεμόνες της σχολής αλλά και της αγαπημένης του "νεολαίας" της πατρίδας. Όσο για τη στέρηση από

55. Ό.π., σσ.357-358.

56. Ό.π., σ.361.

57. Βλ. παραπάνω, σ.142.

58. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Δωρόθεος Σχολάρχης, σ.110.

59. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σσ.368-371.

αυτόν του μητροπολιτικού θρόνου της Λαρίσης γράφει: "χαίρετε μάλλον, πολλών ένεκα, και οικτίρατε τους ελεεινούς και οίκτου αξίους [...]. Βέλτιον φιλοσοφείν εν Βενδίστη ή σκιαμαχείν εν Λαρίση και αλλαχού".

Στις 14 Δεκεμβρίου 1871, επιτέλους, οι έφοροι της σχολής απαντούν στον Δωρόθεο και τον πληροφορούν ότι η καθυστέρηση δεν οφείλεται σε αμέλεια αλλά στο ότι επί έναν μήνα, τον Οκτώβριο, δεν είχαν βρει κατάλληλον και άξιο για τη Δωροθέα Σχολή δάσκαλο, τώρα όμως είχαν έναν "διδάσκαλον άριστον, κάποιον Αναγνώστην Κωνσταντινίδην καλούμενον, χαίροντα τα πρωτεία μεταξύ των αλληλοδιδακτών και αρίστων μουσικών"⁶⁰.

Οι Βεντιστινοί, για να καθησυχάσουν αλλά και να ευχαριστήσουν τον Δωρόθεο, έστειλαν (16-2-1873) μια "διατριβή" (=ευχαριστήρια επιστολή), η οποία δημοσιεύθηκε σε εφημερίδα⁶¹ της Κωνσταντινουπόλεως, όπου τώρα διέμεινε ο ευεργέτης τους, και ασφαλώς θα ελάμβανε γνώση του περιεχομένου της. Στο δημοσίευμα γίνεται λόγος για τις πολλές και μεγάλες ευεργεσίες του Δωροθέου προς τη γενέτειρά του και ιδιαίτερα για την προ οκταετίας ίδρυση της Αλληλοδιδασκτικής Σχολής, στην οποία φοιτούν δωρεάν τα παιδιά τους αλλά και τα παιδιά των γειτονικών χωριών. Εδώ ακόμα γίνεται λόγος και για την πρόθεση του Δωροθέου να ιδρύσει και Ελληνική Σχολή στη Βεντίστα, καθώς και για την παραγγελία του να κτιστούν δωμάτια για τους δασκάλους και τους ξένους μαθητές. Για τα τελευταία οικοδομήματα, συμπεριλαμβανομένου και του περιβόλου της σχολής ο Δωρόθεος θα κατέβαλε το ποσό των πέντε χιλιάδων γροσίων. Τον Αύγουστο του 1874 επισκέφτηκε την Βεντίστα ο επίσκοπος Σταγών Κλήμης, ο οποίος με επιστολή⁶² του (19-8-1874), γραμμένη στη γειτονική Καστανιά, πληροφορεί τον Δωρόθεο ότι η υπ' αυτού ιδρυθείσα και συντηρούμενη σχολή "εύρηται εν καλή καταστάσει, διδασκομένων εν αυτή υπό διδασκάλου ευπαιδευτού και καταλλήλου περί τα 70 αθώα πλάσματα". Με την ευκαιρία αυτή ο Κλήμης ζητεί από τον Δωρόθεο "να ευδοκήση να αναλάβη την παρά τη Αλληλοδιδασκτική οικοδομήν τε και συντήρησιν Ελληνικού Σχολείου, ίνα τα νυν αλλαχού διά μακράς οδού πορευόμενα προς ανωτέραν εκπαίδευσιν τέκνα της πατρίδος Αυτής (δηλ. του Δωροθέου) έχωσιν απολαμβάνειν του ποθουμένου μεγάλου τούτου χρήματος εν αυτή τη πατρίδι". Η απάντηση του Δωροθέου στο αίτημα του Κλήμεντος υπήρξε θετική, όπως συμπεραίνουμε από μια δεύτερη επιστολή⁶³ του προς τον σοφό ιεράρχη.

Ο Κλήμης μάλλον δεν έβλεπε με καλό μάτι την μετάβαση των μαθητών της

60. Ό.π., σσ.371-373.

61. Εφ. Ανατολικός Αστήρ, της 31-3-1873.

62. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, Έργα, σσ.383-384.

63. Ό.π., σσ.384-386.

επαρχίας του για ανώτερες σπουδές στα σχολεία των Τρικάλων, γι' αυτό προ-
 σπαθεί να πείσει τον Δωρόθεο, ο οποίος καταγόταν από την επαρχία Στα-
 γών(Καλαμπάκας) να κάνει κάτι για να σταματήσει αυτή η κατάσταση. "Διακό-
 σια έως τριακόσια αθώα πλάσματα εκπαιδευόμενα επί επτά και οκτώ μήνας καθ'
 έκαστον ενιαυτόν [...] εν Τρικκάλους δεν θέλουσιν εντρέπεσθαι πλέον, διότι δεν
 θέλουσιν ακούει ότι χάρις τη συγκαταβάσει των Τρικκαίων των γλυκυτάτων της
 παιδείας ναμάτων μετέχουσιν, αλλά θέλουσιν εναβρύνεσθαι ότι εκπαιδεύονται
 διά συνδρομής ιεράρχου της εαυτών πατρίδος βλαστού· εβδομήντα της ευάν-
 δρου Βενδίστας τέκνα θέλουσιν ευλογεί το ευκλεές Αυτής όνομα ότι προς τη
 κατωτέρα και την ανωτέραν εκπαίδευσιν δεν θ' αναγκάζονται αλλαχού να
 επιζητήσιν, μακράν οδόν πορευόμενα". Καταλήγοντας, ο Κλήμης, προτρέπει τον
 Δωρόθεο να μεριμνήσει και για την "ιστορική Καλαμπάκα, ως πρωτεύουσα
 χώρα της πατρίδος Αυτής", διότι είναι άξια από όλες τις απόψεις.

Στις 15 Φεβρουαρίου 1875 ο Δωρόθεος απέστειλε στη Βεντίσια για το
 "Δωροθέιον Σχολείον διάφορα αλληλοδιδασκτικής βιβλία υπέρ τα 260, όπως
 διανεμονται δωρεάν εις τα πνευματικά" του "τέκνα· και προ πάντων εις τους
 πτωχούς και επιμελεστέρους"⁶⁴.

Ιδιαίτερος σημαντική είναι η κληροδοσία του Δωροθέου προς τη γενέτειρά
 του για διαφόρους σκοπούς(συντήρηση εκκλησιών, προικοδότηση ορφανών και
 φτωχών κοριτσιών κ.ά.). Η μέριμνα όμως για το σχολείο του είναι ξεχωριστή.
 Να τι γράφει⁶⁵ (12-4-1875) ο ίδιος στους συμπατριώτες του Βεντιστινούς, εν είδει
 ανοιχτής διαθήκης: "Τρίτον, είναι γνωστόν προς υμάς, ότι προς διατήρησιν της
 εν τω χωρίω ημετέρας σχολής, έχομεν κατατεθειμένα εν τη εν Αθήναις εθνική
 Ελληνική Τραπέζη, επ' ονόματι αυτής, δραχμάς δώδεκα χιλιάδας [...] προς 6, 5
 ο/ο, επί δέκα και οκτώ έτη, αμετακίνητα [...]. Επειδή δε το κατατεθειμένον
 εκείνο κεφάλαιον θεωρούμεν ανεπαρκές διά μισθοδοσίαν ικανωτέρου και κα-
 ταλληλοτέρου διδασκάλου, όστις, δέον να ήναι ικανός να παραδίδη και ελληνικά
 τινα μικρά μαθήματα εις τους προκεχωρηκότας μαθητάς, σχηματίση πρωτοσχό-
 λους εκ των μαθητών, και ένα εξ αυτών τον ικανώτερον και ευφυέστερον έχη ως
 βοηθόν, όταν παραδίδη τα μικρά ελληνικά μαθήματα, όστις, ως μαθητευόμενος
 και βοηθός, να ανταμείβηται με πεντακόσια γρόσια ετησίως, χάριν φιλοδωρίας,
 διά την επιμέλειαν και τα χρηστά ήθη, και ούτως αυξάνει η έντιμος και ευγενής
 άμιλλα, και η φιλοτιμία των πνευματικών τέκνων της ημετέρας σχολής, διά το
 βραβείον και το αυτής συμφέρον, θεία επινεύσει και αντιλήψει αναγκαίον και
 πρόπον εθεωρήσαμεν να επαυξήσωμεν το κληροδότημα της εν τω χωρίω Βενδί-
 στα ημετέρας σχολής, ώστε το πρώτον και το κατατεθησόμενον ν' αποφέρωσι

64. Ό.π., σ.387 .Βλ. και ΣΠΑΝΟΥ, *Δωρόθεος Σχολάρχος*, σ.10.

65. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σσ.389-390.

τόκους ετησίους λίρας τουρκικής τεσσαράκοντα (40). Και ούτω, νομίζομεν, ότι αρκούσι διά καταλλήλου διδασκάλου, και του, ως είρηται, βοηθού, τους μισθούς ως προς το χωρίον. Επόπτης δε και κηδεμών των εν τω ημετέρω χωρίω ελεών και κληροδοτημάτων θέλει είναι εις αιώνα τον άπαντα ο κατά καιρόν άγιος Σταγών, ως πρόεδρος της υπό της κοινότητος του χωρίου εκλεγομένης τριμελούς επιτροπής, κατά διετίαν [...]. Διδάσκαλον δε θέλει διορίζει η επιτροπή, αφού, πάντοτε, πρώτον, θέλει εξετάσει, αυτόν ο άγιος Σταγών, και εγκρίνει κατάλληλον. Ούτω διορισθέντα διδάσκαλον, δεν δύναται να παύση η επιτροπή, άνευ της ειδήσεως και γνώμης του προέδρου και κηδεμόνος της ημετέρας σχολής. Ενόςω δε, θείω ελέει, και ημείς διατελούμεν εν τοις ζώσι, θέλομεν έχει την εποπτείαν και κηδεμονίαν".

Οι έφοροι της σχολής Κων. Γιαννουσίου και Γιανν. Δημητράκης, έσπευσαν (4-5-1875) να ευχαριστήσουν τον Δωρόθεο για τη γενναία κληροδοσία του και να τον πληροφορήσουν για τη μεγάλη χαρά που ένιωσαν οι συγχωριανοί του, μόλις άκουσαν τη χαρμόσυνη είδηση: "αντήχει ο ορίζων της πατρίδος μας από φωνάς ευχών ενδομύχων, αναπεμπομένων προς τον ύψιστον υπό πάντων, των πλείστων εις τας αγίας Εκκλησίας, όπου οι ιερείς έψαλλον δοξολογίαν και παρακλήσεις· προς δε και αι μητέρες επιλοτιμούντο εθίζειν τοις νηπίοις αυτών, τοις μηδέ το όνομα του άρτου δυναμένοις προφέρειν εισέτι, το ζώη ο Δωρόθεος [...] πολλοί δε άλλοι εν ήθει εις επυροβόλουν ακαταπαύστως, και πάντες σχεδόν συγκεκνημένοι εις δάκρυα χαράς, εδόξαζον τον ύψιστον, ένεκα των πλουσιών δωρεών, ων ηξιώθη παρά της Αυτής Σεβασμιότητος η επ' αισίοις οιωνοίς, εκφύσασα Αυτήν πατρίς προς εξόντωσιν της Επτακεφάλου Ύδρας, της αιμαθείας, διατήρησιν των ιερών εκκλησιών, αποκατάστασιν πτωχών κορασιών, και παν άλλο αγοθοέργημα [...] όπου αν στραφή τις, δεν ακούει άλλο τι, ειμή το σεπτόν όνομα του κλεινού Ιεράρχου Δωροθέου, υμνούμενον και ευλογούμενον υπό πάντων. Ημείς δε διά τον μέγα άνδρα της πατρίδος σεμνυνόμεθα"⁶⁶.

Για τον τρόπο που διενεργούνταν οι εξετάσεις στη σχολή Βεντίας μας πληροφορεί⁶⁷ (25-8-1875) ο επίσκοπος Σταγών Κλήμης, ο οποίος μόλις είχε επισκεφτεί το χωριό και παρακολούθησε τη σχετική διαδικασία, η οποία έγινε Σάββατο. "Πρώτον οι απειρόκακοι φοιτώντες παίδες ήραντο χείρας ικέτιδας προς τον ύψιστον και εδεήθησαν αυτού υπέρ της πολυτίμου υγείας, μακροημερεύσεως και ευδαιμονίας" του Δωροθέου, "του μεγίστου αυτών ευεργέτου και κηδεμόνος". Αφού έψαλλαν κατόπιν και το εγκώμιόν του, εξετάσθησαν οι μαθητές της πρώτης τάξης στα ελληνικά και τα υπόλοιπα μαθήματα. Σε όλα απάντησαν με μεγάλη ευστοχία δείχνοντας πολύ μεγάλη αγχίνοια και ευφυία

66. Ό.π., σσ.395-396.

67. Ό.π., σ.398.

στο να αντιλαμβάνονται την έννοια του κάθε μαθήματος. Κατόπιν εξετάστηκαν οι μαθητές και οι μαθήτριες του "αλληλοδιδασκτικού τμήματος", οι οποίοι προκάλυψαν τον θαυμασμό του επισκόπου για την πρόοδο, την ευφυΐα και την αγχίνειά τους, παρά το μικρόν της ηλικίας τους. Οι εξετάσεις τελείωσαν με προσευχή και το εγκώμιον προς τον Δωρόθεο.

Στις 19 Νοεμβρίου 1875 "τα της σχολής βαίνουνσι καλώς". Οι έφοροι αυτής έχουν προσλάβει καινούργιο δάσκαλο, τον "Ζαγοραίον Παύλον Παπά Τσέτσου καλούμενον", με ετήσιο (1η Οκτωβρίου έως τέλος Αυγούστου) μισθό 31 οθωμανικές λίρες. Μαζί του έχουν συμφωνήσει να παραδίδει "Ελληνικά μαθήματα" σε δύο τάξεις και τις ίδιες ώρες να διδάσκει στους αλληλοδιδασκόμενους μαθητές υποδιδάσκαλος με μισθό 1.000 γροσίων, "όπως μη χάσωσιν το παραμικρόν του καιρού". Τις άλλες ώρες το έργο του υποδιδασκάλου θα εποπτευόταν από τον ίδιο τον δάσκαλο. Στην επιστολή⁶⁸ του Κωνστ. Γιαννουσίου, όπου αναφέρονται τα παραπάνω, γίνεται λόγος και για τα οικονομικά της σχολής, τα οποία παρουσιάζουν έλλειμμα έξι οθωμ. λιρών, πράγμα που αναγκάζει τους εφόρους να τα πληρώσουν εξ ιδίων, αφού είναι αναγκασμένοι να στείλουν τα παιδιά τους σε άλλα σχολεία⁶⁹.

Σύμφωνα με τις εντολές του Δωροθέου, έπρεπε να δίνονται 500 γρόσια στον ευφυέστερο και επιμελέστερο μαθητή για να είναι υποβοηθός του διδασκάλου, ώστε να αυξάνει και η ευγενής άμιλλα μεταξύ των μαθητών. Ο Κων. Γιαννουσίου γράφει⁷⁰ στον Δωρόθεο ότι αυτά τα χρήματα έπρεπε να τα πάρουν οι γιοι του, οι οποίοι διακρίθηκαν στις εξετάσεις, όπως βεβαίωσε και ο επίσκοπος Σταγών, επειδή όμως αυτοί ήσαν ανήλικοι και θα δημιουργούνταν πρόβλημα στη σχολή, οι έφοροι έκριναν σκόπιμο να βάλουν ενήλικον υποδιδάσκαλο με μισθό 1.000 γροσίων. Έτσι η σχολή λειτουργούσε άριστα, με τη θυσία του βασικού εφόρου της να στέλνει τα παιδιά του στο σχολείο της γειτονικής Καστανιάς, με τους κατοίκους της οποίας είχαν αντιζηλίες οι Βεντιστινοί, όπως συμβαίνει συνήθως μεταξύ των κατοίκων γειτονικών χωριών.

Ο Δωρόθεος στο μεταξύ είχε φροντίσει να λύσει οριστικώς το οικονομικό πρόβλημα της σχολής και έτσι οι συγχωριανοί του σπεύδουν να τον ευχαριστήσουν με κοινή επιστολή⁷¹ (6-1-1876), την οποία υπογράφουν οι ιερείς, οι προεστώτες, οι πρόκριτοι και οι "λοιποί πατριώται".

68. Ό.π., σσ. 403-404.

69. Ο Κων. Γιαννουσίου, όπως γράφει ο ίδιος, έστειλε τα παιδιά του Γιαννουσίου και Βασιλάκη "εις το σχολείον των οικιών Καστανιωτών", ενώ ο Βασίλειος Λούδης έστειλε την προγούμενη χρονιά τον γιο του Τάκιον στον Βόλο, "όπου αποδημήσας εις χώραν μακράν έβασκε χοίρους". Βλ. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σ. 404.

70. Ό.π., σ. 404.

71. Ό.π., σσ. 405-407.

Η σχολή Βεντίστας λειτουργούσε με πρόγραμμα, το οποίο δυστυχώς αγνοούμε. Ένα τέτοιο πρόγραμμα ή διάγραμμα έστειλε ο επίσκοπος Σταγών Κλήμης στον Δωρόθεο στις 25 Φεβρουαρίου 1876⁷².

Από επιστολή⁷³ (2-7-1876) του εφόρου Γιανν. Δημητράκη προς τον Δωρόθεο μαθαίνουμε ότι σαράντα μαθητές της σχολής Βεντίστας διδάσκονταν με την νέα αλληλοδιδασκτική μέθοδο, ενώ ορισμένοι μαθητές, από αυτούς, διδάσκονταν επιπλέον "Ελληνικά μαθήματα, ως και Γαλλικά και Λατινικά".

Τα μαθήματα, που άρχιζαν τον Σεπτέμβριο ή τον Οκτώβριο, διαρκούσαν ως τον Αύγουστο, οπότε διενεργούνταν και οι εξετάσεις. Άλλη μια μαρτυρία γι' αυτές έχουμε από τον επίσκοπο Σταγών Κλήμεντα, ο οποίος παραβρέθηκε, για δεύτερη φορά, στις εξετάσεις, στις 8 Αυγούστου 1876. Πρώτα εξετάστηκαν οι μαθητές και οι μαθήτριες του Ελληνικού σχολείου, οι οποίοι απάντησαν "λίαν ευστόχως και μεθ' ετοιμότητος αξιοθαυμάστου", κατόπιν εξετάστηκαν οι μαθητές του αλληλοδιδασκτικού τμήματος, οι οποίοι έδειξαν "αρκούσαν πρόοδον"⁷⁴.

Άξιοι απορίας είναι το γεγονός ότι κάθε χρόνο, σχεδόν, γίνεται αλλαγή διδασκάλου στη σχολή της Βεντίστας. Έτσι για το σχολικό έτος 1876-1877 έχει προσληφθεί ως Ελληνοδιδάσκαλος ο Γεώργιος Π. Ζαχαρίας, τελειόφοιτος του γυμνασίου Αθηνών και "διακεκριμένος επί τε τη παιδεία και τη αρετή, όπου επιμελείται τους παίδας με ζήλον και προθυμίαν ανυπερθέτως, παραδίδων και εις δύο τάξεις μαθήματα Ελληνικά, καθώς και Μαθηματικά, Λατινικά, και Γαλλικά, μεθ' όλης της εντελείας, ώστε η εν Βενδίστη Δωροθέα σχολή" να έχει γίνει "ήδη όχι μόνον εντελέστατα Ελληνοαλληλοδιδασκτική, αλλά και ανωτέρα της εν Καστανέα"⁷⁵. Έτσι οι μαθητές, που είναι τακτικοί στη φοίτησή τους, -υπάρχουν και οι φτωχοί, οι οποίοι ασχολούνται και με τα αγροτικά-, θα μπορέσουν μετά από δύο χρόνια να καταταχθούν στην τρίτη γυμνασίου. Ως παράδειγμα λαμπρής επιδόσεως ο Κων. Γιαννουσίου φέρει τον δεκαετή γιό του Βασίλειο, ο οποίος, αν δεν εμποδιζόταν από την ηλικία του, θα μπορούσε να φοιτήσει την επόμενη χρονιά στη δεύτερα γυμνασίου⁷⁶.

Η φήμη της Δωροθέας Σχολής Βενδίστας έχει ξεπεράσει τα στενά όρια της Θεσσαλίας και το όνομα του ιδρυτή και χορηγού της, του Δωροθέου, μνημονεύεται μαζί με το όνομα του γνωστού μεγάλου ευεργέτη Γεωργίου Αβέρωφ, ο οποίος, εκτός των άλλων, είχε κτίσει σχολεία στα γειτονικά με τη Βεντίστα, Βλαχοχώρια επίσης, Μέτσοβο και Ανήλιο, ενώ διόριζε και πλήρωνε τους δασκάλους των σχολείων Μαλακασίου, Μηλιάς, Κουτσούφλιανης και Βοτονο-

72. Ό.π., σσ.409-410.

73. Ό.π., σ.415.

74. Ό.π., σσ.416-417.

75. Ό.π., σσ.419-420.

76. Ό.π., σ.421.

σίου⁷⁷.

Όπως ο ίδιος ο Δωρόθεος σημειώνει⁷⁸, η υπ' αυτού συσταθείσα και προικισθείσα σχολή στη Βενδίστα, στο διάστημα από 1 Ιανουαρίου 1866 έως 31 Δεκεμβρίου 1875, έλαβε απ' αυτόν τριάντα χιλιάδες γρόσια, χωρίς να υπολογίζονται τα έξοδα για την ανέγερση της οικοδομής και για τα άλλα "χρειώδη". Από την 1η Ιανουαρίου 1876, σύμφωνα με το δωρητήριο γράμμα, θα ελάμβανε ετησίως χίλιες διακόσιες είκοσι νέες δραχμές.

Ιδιαίτερα σχολαστικός και τακτικός ο Δωρόθεος, συμβουλεύει τους εφόρους της Δωροθέας σχολής Βεντίστας να κρατούν Κώδικα της Σχολής, στον οποίο να καταχωρίζονται όλα τα αφορώντα εις αυτήν, από της συστάσεώς της και εξής, για να τους έχουν οι μεταγενέστεροι ως παράδειγμα μιμήσεως⁷⁹. Δεν είναι γνωστό αν οι έφοροι άκουσαν τη συμβουλή του, ο ίδιος όμως φρόντισε, όχι μόνο να κρατά αντίγραφα της αλληλογραφίας του και να καταγράφει τις ενέργειές του, αλλά έκανε κάτι το μοναδικό:τα εξέδωσε σ' έναν ογκώδη τόμο, υπό τον τίτλο *Έργα και Ημέραι* (Εν Αθήναις 1877), διασώζοντας έτσι πολύτιμα στοιχεία όχι μόνο για τη δική του δράση αλλά και για τη ζωή και τις δραστηριότητες πολλών συγχρόνων του, που διαφορετικά θα μας ήταν εν πολλοίς άγνωστα. Και γι' αυτή του την ενέργεια του αξίζει μεγάλη ευγνωμοσύνη.

ε. Το σχολείο στο Χαλίκι

Το Χαλίκι είναι κτισμένο σε υψ. 1160 μ, στις ΝΑ πλαγιές του Περιστερίου (Λάκμου), εκεί όπου έχει τις πηγές του ο Αχελώος ποταμός, σε απόσταση 100 χιλμ. από τα Τρίκαλα. Στην απογραφή του 1820 το Χαλίκι είχε 130 σπίτια, ενώ σήμερα κατοικείται μόνο το καλοκαίρι⁸⁰.

Υπάρχει μαρτυρία⁸¹ ότι στο Χαλίκι λειτουργούσε σχολείο από το β' μισό του ΙΗ' αιώνα με δάσκαλο τον Άνθιμο Παπαδόπουλο από την Άρτα. Κοντά σ' αυτόν εκπαιδεύτηκε ο Γεώργιος Μπαλδάνης⁸², ο οποίος αργότερα χρημάτισε

77. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *ό.π.*, σ.421*ΤΡΙΤΟΥ, *Εξαρχία Μετσόβου*, σσ.101, 103-104.

78. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *ό.π.*, σ.424.

79. *Ό.π.*, σ.549.

80. ΝΗΜΑ, *Τρίκαλα*, σσ.351-353.

81. Στον Κουβαρά αναφέρονται τα εξής: "Ο Γεώργιος Μπαλδάνης εγεννήθη περί το 1750 εις το χωριό Ματζούκι κοντά εις τους Καλαρρύτες· έχασε μικρός την μητέρα του, οπού ήταν από το Χαλίκι, και ο πατέρας του ευρίσκονταν στην βενετιάν· έχασε το Ματζούκι, και εσκόρπισαν οι άνθρωποι από τα βαριά δοσίματα και ο ρηθείς Γεώργιος με τον αδελφόν του Νικόλαον επήγαν στο Χαλίκι στους ιδικούς του, όπου ήταν διδάσκαλος της Ελληνικής γλώσσης κάποιος Άνθιμος Παπαδόπουλος αρτηνός, εις τον οποίον εκπαιδεύτηκε ο Γεώργιος εξαίρετα την Ελληνικήν γλώσσαν".Το απόσπασμα στου ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, *Ηπειρώτες δάσκαλοι στη Ρωσία*, σ.252.

82. Ο Γεώργιος Μπαλδάνης για τη βελτίωση των σπουδών του μετέβη στη Βενετία και από εκεί

δάσκαλος του αυτοκράτορα της Ρωσίας Αλεξάνδρου Β΄ και του αδελφού του πρίγκηπα Κωνσταντίνου.

Το 1790 υπηρετεί ως δάσκαλος στο χωριό του ο Χαλικιώτης Δημήτριος Παπαϊωάννου, ο οποίος υπήρξε και κωδικογράφος⁸³.

Όπως γινόταν συνήθως τότε, το σχολείο στο Χαλίμι δεν λειτουργούσε διαρκώς αλλά με διακοπές, γιατί δεν ήταν εύκολη υπόθεση η εξεύρεση και πληρωμή διδασκάλου. Έτσι γύρω στο 1840 ο Χαλικιώτης ιερομόναχος Ιλαρίων Μαυρογεώργος, ο οποίος το 1835, μαζί με τους αδελφούς του Δαμιανό, Αυξέντιο και Κυπριανό, είχε ιδρύσει το μοναστήρι του Προφήτη Ηλία λίγο έξω από το Χαλίμι, επανίδρυσε και το σχολείο στο χωριό του. Στη διαθήκη⁸⁴ του, η οποία συντάχθηκε στην Αθήνα στις 6 Μαρτίου 1871, αναφέρει σχετικά: "ελογιζόμενη ευτυχής απολαμβάνων τα αγαθά της ωραίας εκείνης φύσεως του Χαλικίου. Αλλά φθάσας εις την ηλικίαν εκείνην, καθ' ην ο νους ζητεί τροφήν και ο άνθρωπος αρχίζει να σκέπτεται προωίμως, είδον ότι έζων εις έρημον. Και τω όντι έρημος ήτο ο τόπος, διότι και η πατρίς μου έλαβε τα όπλα υπέρ της ανεξαρτησίας της, αλλά το μέγεθος των εχθρικών δυνάμεων την κατέστρεψεν οι δε διασωθέντες των κατοίκων διεσπάρησαν εις άλλας χώρας, ώστε ολίγοι εξ αυτών συνεκεντρώθησαν πάλιν, αλλά ήσαν ολίγοι και πένητες. Έλειπον όθεν από τον τόπον αυτόν τα κυριώτερα, Μοναστήρι και Σχολείον. Το Μοναστήρι εις τους τόπους εκείνους δύναται να θεωρηθή και ευεργετικόν κατάστημα, διότι ο πεινασμένος ευρίσκει άρτον, ο οδοιπόρος άσυλον και ο ασθενής περίθαλψιν. Απεφάσισα όθεν να εναγκαλισθώ τον μοναχικόν βίον, όπως ελεύθερος από τα του κόσμου αφιερωθώ εις την πατρίδα μου, διό και έγινα καλόγερος και ηγωνίστην ανενδότης διά την ανέγερσιν Μοναστηρίου και κατωρθώθη να καταρτισθή η εν Χαλικίω Μονή του

στο Λιβόρνο. Κατέληξε στην Πετρούπολη, όπου "τόσον αγωνίστηκε εις την σπουδήν, οπου καταστάθηκεν ο πλέον προκομμένος απ' όλους τους μαθητάς εις τες διάφορες επιστήμες και γλώσσες, οπου είχε διδαχθή. Ήξευρε καλά την Ελληνικήν γλώσσαν, την Ρωσικήν, την Γερμανικήν, την Ιταλικήν, την Γαλλικήν και την Αγγλικήν. Κατ' εκείνον τον καιρόν εγενήθηκε ο μέγας δούκας Κωνσταντίνος, υιός του Παύλου, και θέλωντας η Αυτοκρατορίσσα <Αικατερίνη> να βάλη του Κωνσταντίνου έναν διδάσκαλον Έλληνα επρόσταξεν να εξετάσουν εις το Ελληνικόν σχολείον της ποίος μαθητής είναι ο προκομενέστερος, και αφού εξέταζαν ήρρον τον Γεώργιον Μπαλδάνη, και αυτόν αποκατέστησαν διδάσκαλον και του Κωνσταντίνου και του Αλεξάνδρου". Βλ. ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, *ό.π.*, σ. 253. Βλ. και LEAKE, *Travels in Northern Greece*, τ. Α΄, σ. 285: "Beldani, who was made tutor to the Emperor Alexander, and his brother Constantine, by the Empress Catharine, was a native of Matzuki". Ο ΔΗΜ. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ (*ό.π.*, σ. 253-258) παραθέτει πολλά και ενδιαφέροντα στοιχεία για τη ζωή και τη δράση του Γ. Μπαλδάνη, κάνοντας χρήση των σχετικών πηγών.

83. Στον Κώδικα 53 της Μονής Δουσίκου (έτους 1790), όπου η ακολουθία του αγίου Μοδέστου Ιεροσολύμων, ο κωδικογράφος σημειώνει τα στοιχεία του (φ. 15β): "Δημήτριος Παπαϊωάννου εκ κώμης Χ:λ:κ: [=Χαλίμι] όντας παιδαγωγός εις την ιδίαν κώμην". Βλ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Συμβολή*, σ.277 * ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ-ΖΙΩΖΙΑ, *Ενθυμήσεις*, σσ.240, 270.

84. ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Επ. Καλαμπάκας*, σ.213 * ΧΑΤΖΗΓΑΚΗ, *Λαογραφικά*, σ.96.

Προφήτου Ηλιού. Μετά ταύτα ενησχολήθη εις κατάρτισιν Σχολής και μετά πολλών κόπων εκτίσθη το κτίριον εν τη ιδία πόλει και ήρξαντο αι διδασκαλικάι παραδόσεις".

Το 1858 το σχολείο αυτό λειτουργούσε στο Χαλίκι, όπως μας πληροφορεί ο Γάλλος αρχαιολόγος Λέον Heuzey, ο οποίος πέρασε από εκεί και σημειώνει ότι γνώρισε τον νεαρό (17 χρονών περίπου) δάσκαλο του σχολείου του Χαλικίου, ο οποίος φαινόταν πολύ έξυπνος και φορούσε βελούδινο εξεζητημένο κοστούμι⁸⁵.

Αργότερα, κατά την τελευταία δεκαετία της Τουρκοκρατίας, το σχολείο Χαλικίου αναπτύχθηκε περισσότερο και είχε δύο διδασκάλους⁸⁶.

Το κτίριο του σχολείου κήφη από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής στις 22 Οκτωβρίου 1943.

στ. Το σχολείο Κλεινοβού

Στο ορεινό βλαχοχώρι του Κλεινοβού ίδρυσε σχολείο το 1818 ο φωτισμένος Κλεινοβίτης επίσκοπος Σταγών Παΐσιος Β' (1784-1808)⁸⁷.

Έτσι δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το 1802 συναντούμε κάποιους Κλεινοβίτες ως συνδρομητές σε επιστημονικά βιβλία της εποχής⁸⁸.

Από τον Κλεινοβό κατάγονταν αρκετοί λόγιοι, οι οποίοι διέπρεψαν στα εκκλησιαστικά πράγματα κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας.

ζ. Το σχολείο Αηδόνας (Αϊβάν)

Από σχετική ενθύμηση⁸⁹ πληροφορούμαστε ότι από το 1866 έως το 1870,

85. HEUZEY, *Οδοιπορικό*, σ.138.

86. ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Επ. Καλαμπάκας*, σ.211.

87. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Α'*, σ.233.

88. Στο βιβλίο *Σύνοψις των κωνικών τομών Γουϊδωνος του Γράνδη* (Βιέννη 1802) αναφέρονται ως συνδρομητές οι εξής Κλεινοβίτες: "Ο τιμώτατος κυρ Γιαννούσιος παπά Χρήστου [...], ο τιμώτατος κυρ Χρήστος Ευσταθίου [...], ο τιμώτατος κυρ Θεόδωρος παπά Χρήστου [...], ο αιδεσιμολογιώτατος οικονόμος του Κλεινοβού κυρ Γεώργιος ιερέυς". Βλ. GAIDAGIS, *Catalogul grecești*, σ.22. Αναφέρεται επίσης ο κωδικογράφος του ΙΗ' αι. "Νικόλαος εκ κώμης Κλεινοβού ανάξιος και αμαρτωλός δούλος και ελάχιστος των μαθητών". Βλ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟ-ΠΟΥΛΟΥ, *Συμβολή*, σ.298.

89. "εν έτει 1866 φανερόνου εγώ ο θεόδωρος παπαδιμήτρης από χορίων πρόδρομων όντας ήρθαμαν εις χωρίων Γιοβάνω. Ήρθαμαν εις τας 1866 και πήραμαν τα πιδιά· δεν ήξιβραν καθόλου. Πρώτων ήτων απωστωλής μοστάκης, δεύτιρων τόλυος Γιαναινα, τρίτων ήτων ο βασιλιος κόστα αντωνίου, τέταρτων Γεωργούλας γιανάκη κόστα, πέπτων Γε<ό>ργιως σπάχου, εκτων κοσταντούλας σπάχου, εβδομων τάσιος κοτζιμπέλας, όγδοον Γεώργιως διμυτρίου, ενάτων Νάκκος ντινω, δεκατον Γεόργιως σπέρου θάνω απο πηρνιάγκο, δεκατον πρωτω(sic) χριστάκης κοστα αντωνίου, νάσιος στεργιου πολυζόης, νάσιος γάκη και ος 1870 πήραν τών

τουλάχιστον, λειτουργούσε κοινό σχολείο στο βλαχοχώρι της Πίνδου Αηδόνα (τότε Γιοβάνου) με δάσκαλο τον Θεόδωρο Παπαδημήτρη, ο οποίος καταγόταν από τον Πρόδρομο Τρικάλων. Οι μαθητές του σχολείου αυτού, που στην αρχή (1866) "δεν ήξιβραν καθόλου", το 1870 "πήραν τον Απόστολο" και άρχισαν να διαβάζουν το Ψαλτήρι.

Οι μαθητές στη συγκεκριμένη περίοδο ήταν δεκατρείς, οι: Αποστόλης Μοστάκης, Τόλιος Γιάναινα, Βασίλειος Κώστα Αντωνίου, Γεωργούλας Γιαννάκη Κώστα, Γεώργιος Σπάχου, Κωσταντούλας Σπάχου, Τάσιος Κοτζιμπέλας, Γεώργιος Δημητρίου, Νάκος Ντίνου, Γεώργιος Σπύρου Θάνου (από το γειτονικό χωριό Περλιάγκο)⁹⁰, Χριστάκης Κώστα Αντωνίου, Νάσιος Στεργίου Πολυζώης και Νάσιος Γάκη.

η. Το Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Μαλακασίου

Το πρώτο σχολείο στο βλαχοχώρι Μαλακάσι αναφέρεται ότι το ίδρυσε το 1775 ο Κοσμάς ο Αιτωλός⁹¹.

Στην τελευταία δεκαετία της Τουρκοκρατίας (1870-1881) στο Μαλακάσι λειτούργησε αλληλοδιδασκτικό σχολείο, στο οποίο φοιτούσαν πενήντα μαθητές. Ο δάσκαλος του σχολείου αυτού διοριζόταν από τον Μετσοβίτη εθνικό ευεργέτη Γεώργιο Αβέρωφ, ο οποίος πλήρωνε και τον μισθό του (τριάντα οθωμανικές λίρες)⁹², ενώ για τη συντήρηση του σχολείου γενικώς διέθετε από το 1872 κ.ε. 3.600 γρόσια ετησίως⁹³.

Το Παρθεναγωγείο Μαλακασίου

Γύρω στο 1883 ιδρύθηκε και λειτούργησε, για μια δεκαετία περίπου στο Μαλακάσι Παρθεναγωγείο με πενήντα μαθήτριες. Αυτό καταργήθηκε το 1894 και ανασυστήθηκε αργότερα⁹⁴. Η αφυλολόγητη και ανεπίτρεπτη για την περίοδο εκείνη κατάργησή του προκάλεσε τις έντονες διαμαρτυρίες των κατοίκων του χωριού. Σε εφημερίδα της εποχής διαβάζουμε τα εξής πολύ ενδιαφέροντα και διδακτικά για την εποχή μας: "Αληθώς καιρίον τραύμα έφερεν εις την ενταύθα

απόστολον τα πιδιά και τώρα στο ψαλτήρη τα διαβάζου εγω ο θεοδορος παπαδημητρη από χοριον πρόδρομων. 1870 οκτοβριου 23 Γιοβανου εγω Δασκαλος Γραφω ενθίμησην". Βλ. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορ. Αηδόνας*, σσ. 68-69* ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ-ΖΙΩΖΙΑ, *ό.π.*, σσ.240, 272.

90. Υπάρχουν δυο χωριά με το ίδιο όνομα, το Απάνω Περλιάγκο (σήμ. Χρυσομηλέα) και το Κάτω Περλιάγκο (σήμ. Γλυκομηλέα).

91. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *Ιστορία Μακεδονίας*, σ. 345.

92. ΤΡΙΤΟΥ, *Εξαρχία Μετσόβου*, σ.103* ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ, *Αγαθοεργήματα, τ.Β'*, σ.267.

93. ΤΡΙΤΟΥ, *ό.π.*, σ.103. Βλ. και ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *ό.π.*, σ.199.

94. ΤΡΙΤΟΥ, *ό.π.*, σ.103.

δημοτικήν εκπαίδευσιν ο επί της δημοσίας εκπαιδεύσεως Υπουργός, διά της καταργήσεως του ενταύθα Παρθεναγωγείου, όπερ από δεκαετίας τακτικώς ελειτούργησε και εκ των εσόδων του Δήμου μας συνετηρήθη, ως ετέθη εν ισχύει ο περί δημοτικής εκπαιδεύσεως οικείος νόμος.

Εν αυτώ πενήκοντα ως έγγιστα κοράσια εφοίτουν και τα οποία σήμερον εν μέση οδώ αμαθείας απομένουσι. Δεν μας απομένει άλλο τι να πράξωμεν νυν, ει μη να ζητήσωμεν την οικείαν άδειαν παρά του ιδίου Υπουργού, ίνα καλέσωμεν τον πλησίον ημών ευρισκόμενον Μαργαρίτην, όστις προθυμότατος είναι να συστήση εν τη κωμοπόλει μας τελειότατον και ανέξοδον Ρουμανικόν Παρθεναγωγείον⁹⁵. Ύστερα από δύο χρόνια, το 1896, και χάρη στην πατριωτικότητη και ελληνοπρεπέστατη στάση των Ελληνοβλάχων κατοίκων του, το Παρθεναγωγείο Μαλακασίου ανασυστήθηκε⁹⁶.

θ. Το Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Κουτσούφλιανης

Στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας λειτούργησε αλληλοδιδασκτικό σχολείο, με τριάντα μαθητές, στο παραμεθόριο βλαχοχώρι Κουτσούφλιανη (σήμερα Παλιά Κουτσούφλιανη ή Πλατάνιστος).

Και στο σχολείο αυτό τον δάσκαλο διόριζε και μισθοδοτούσε ο εθνικός ευεργέτης Γεώργιος Αβέρωφ⁹⁷, ο οποίος διέθετε ετησίως από το 1872 κε. το ποσό των 2.650 γροσίων⁹⁸.

ι. Σχολή Μυροφύλλου (Μυροκόβου)⁹⁹

Το χωρό Μυροκόβο (σήμ. Μυρόφυλλο), που βρίσκεται στη δυτική όχθη του Αχελώου, στα ΝΔ όρια του Ν. Τρικάλων, κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας ανέδειξε πολλούς και σημαντικούς λογίους, οι οποίοι ήκμασαν από τα τέλη του ΙΣΤ΄ έως τις αρχές του ΙΗ΄ αιώνα. Ανάμεσα σ' αυτούς είναι και οι Νικόλαος Μυροκοβίτης και Αθαν. Λιοντάρης.

Στην ιστορική μονή του Αγίου Γεωργίου Μυροφύλλου, κατά πάσαν πιθανότητα, λειτούργησε αξιόλογη σχολή από τα τέλη του ΙΣΤ΄ έως τις αρχές του ΙΖ΄ αιώνα, στην οποία ίσως σχολάρχησε και ο Μάξιμος Πελοποννήσιος (ΙΣΤ΄/ΙΖ΄).

95. Εφ. Φωνή της Ηπείρου, φ. 81/1-4-1894. Πρβλ. ΤΡΙΤΟΥ, ό.π., σσ.103-104.

96. Εφ. Φωνή της Ηπείρου, φ.177/23-2-1896. Πρβλ. ΤΡΙΤΟΥ, ό.π., σ.104.

97. ΤΡΙΤΟΥ, ό.π., σ.104 * ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ, Αγαθοεργήματα, τ.Β΄, σ.267.

98. ΛΑΜΠΡΙΔΟΥ, ό.π., σ.267.

99. Ο εκ Μυροφύλλου θεολόγος-ιερέας κ. Ελευθέριος Καρακίτσιος εκπονεί σχετική μεταπτυχιακή εργασία. Όπως μου ανακοίνωσε ο ίδιος, στη Μονή του Αγίου Γεωργίου Μυροφύλλου λειτούργησε πράγματι σχολή, αλλά και κέντρο αντιγραφής χειρογράφων. Ο ίδιος ανεβάζει τους εκ Μυροφύλλου λογίους της Τουρκοκρατίας σε δεκαπέντε. Για τις πληροφορίες που μου έδωσε τον ευχαριστώ θερμά.

3. ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΠΕΔΙΝΗΣ ΔΥΤ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

α. Η Σχολή Μοσχολορίου

Το Μοσχολούρι, βρίσκεται βορείως των Σοφάδων Καρδίτσας, στην καρδιά του κάμπου της Δυτικής Θεσσαλίας, και στην διάρκεια της Τουρκοκρατίας ήταν σημαντικό εμπορικό κέντρο, με πανελληνίως γνωστή τη μεγάλη εμποροπανήγυρη του, στην οποία πωλούνταν και βιβλία¹. Ο Κ. Δημαράς αναφέρει ότι "αρκετή κίνηση βιβλίων γίνεται στα μεγάλα ετήσια εμπορικά πανηγύρια, στο Ζητούνι, στο Μοσχολούρι"².

Το Μοσχολούρι είχε στενές σχέσεις με τα γειτονικά Τρίκαλα, τα οποία ήταν το διοικητικό, εμπορικό, στρατιωτικό και πνευματικό κέντρο της Δυτ. Θεσσαλίας. Ήταν το κέντρο του πεδινού πληθυσμού και δεν κατοικούνταν από Τούρκους. Εδώ λοιπόν λειτούργησε αξιόλογο σχολείο από τα μέσα του ΙΣΤ΄ αι. (οπωσδήποτε πριν από το 1570)³. Σ' αυτό ίσως δίδαξε και ο Αναστ. Γόρδιος, πριν από την εγκατάστασή του στα Βραγγιανά (1682) και τη μεγάλη εκπαιδευτική του δράση⁴.

Στο Μοσχολούρι έζησε και ανέπτυξε αξιόλογη δράση, μεταξύ 1560 και 1600 περίπου, ο λόγιος Συνέσιος ο Ελλαϊκός, ο οποίος διακρίθηκε ως ποιητής και επιγραμματοποιός, είχε δε αλληλογραφία με σημαίνοντα πρόσωπα της εποχής του, όπως ο Γαβριήλ Σεβήρος. Ο Συνέσιος φέρεται ως ο ιδρυτής της Σχολής Μοσχολορίου την περίοδο της παραμονής του εκεί⁵.

Από το Μοσχολούρι καταγόταν ο δάσκαλος και κήρυκας του Ευαγγελίου στην Κωνσταντινούπολη και το Ιάσιο Ζαχαρίας (β΄ μισό ΙΖ΄ αι.), ο οποίος υπήρξε μαθητής του Ευγενίου Βούλγαρη. Πιθανολογείται ότι αργότερα εγκαταστάθηκε στην πατρίδα του, όπου και δίδαξε⁶.

Στα μέσα του ΙΗ΄ αι. δίδαξε στο σχολείο Μοσχολορίου ο Νικόλαος Μπάρκουσης ή Βαρκούσιος⁷, ενώ λίγο αργότερα (1760-1766 περ.) δίδαξε ο Θεσσαλός Νικόλαος Καρατζάς, φίλος του επισκόπου Λιτζάς και Αγράφων

1. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, Παζάρι Μοσχολορίου, σσ.65, 69.

2. ΔΗΜΑΡΑ, Κ., *Ιστορία Λογοτεχνίας*, σ. 118.

3. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, *Σχολείο στο Μοσχολούρι*, σ.105*Του ΙΔΙΟΥ, "Παιδεία", εφ. *Νέος Αγών*, φ. της 25-6-1992.

4. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, *Σχολείο στο Μοσχολούρι*, σ.105*Του ΙΔΙΟΥ, "Παιδεία", *ό.π.*, φ. της 28-6-1992.

5. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, "Παιδεία", *ό.π.*, φ. της 28-6-1992.

6. *Ό.π.* * ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές*, σ.22 (Εισαγωγή) * ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Έλληνες Λόγιοι*, σσ.46-50.

7. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, *Σχολείο στο Μοσχολούρι*, σ.106. Ο Μπάρκουσης είχε διδάξει στην Καστοριά, την Κοζάνη, το Καρπενήσι και την Κωνσταντινούπολη. Βλ. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, "Παιδεία", *ό.π.*, φ.της 28-6-1992.

Νεκταρίου⁸. Στο διάστημα 1815-1818 υπολογίζεται ότι δίδαξε στο Μοσχολούρι ο Τσαριτσανιώτης Ιωάννης Οικονόμου, αδελφός του μεγάλου δασκάλου Κωνσταντίνου Οικονόμου του εξ Οικονόμων⁹. Την ίδια περίοδο εικάζεται ότι δίδαξε εδώ και ο Λαμιώτης δάσκαλος Χριστόδουλος Κονομάτης¹⁰.

Η Σχολή Μοσχολοιού παρήκμασε και διέκοψε τη λειτουργία της στη διάρκεια της Επανάστασης του 1821¹¹.

β. Τα σχολεία στο Ζάγκο

Το Ζάγκο είναι ένα από τα σπουδαιότερα κεφαλοχώρια της περιοχής Τρικάλων και στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας υπήρξε έδρα της επισκοπής Γαρδικίου, η οποία μαρτυρείται από τον 9^ο αιώνα¹².

Στο Ζάγκο βρίσκεται η Μονή του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, η οποία ιδρύθηκε κατά τον 11^ο αιώνα¹³.

Η παρουσία της επισκοπής και του μοναστηριού θα συνέβαλαν ασφαλώς στη λειτουργία σχολείου στο Ζάγκο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Στο Ζάγκο λειτουργούσε σχολείο πριν από το 1803, αφού τότε υπηρετούσε εκεί ως διδάσκαλος ο φίλος και συμμαθητής του Κούμα, κατά τη μαθητεία του κοντά στον Ιωάννη Πέζαρο, ιερολογιώτατος Ιερώνυμος¹⁴.

Η λειτουργία του σχολείου στο Ζάγκο δεν είναι άσχετη με το γεγονός ότι την ίδια περίοδο συναντούμε Ζαρκινούς ως συνδρομητές σε διάφορα επιστημονικά βιβλία¹⁵.

8. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία*, τ. Α', σ.217 * ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *Σχεδιάγραμμα*, σ.85 * ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, *Σχολείο στο Μοσχολούρι*, σ.106 * ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ιστ. Ελλ. Παιδείας*, σ.150.

9. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, *Σχολείο στο Μοσχολούρι*, σ.107.

10. *Ό.π.*, σ.107.

11. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, "Παιδεία", *ό.π.*, φ. της 30-6-1992.

12. Η επισκοπή Γαρδικίου καταργήθηκε και επανιδρύθηκε το 1542 από τον πατριάρχη Ιερεμία τον Α'. Καταργήθηκε οριστικά το 1885. Το 1899 συγχωνεύτηκε με την Μητρόπολη Τρίκκης και Σταγών. Βλ. ΑΤΕΣΗ, *Επισκ. Κατάλογοι*, σ.265.

13. ΝΗΜΑ, *Τρίκαλα*, σ.230 * ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Επ. Τρικάλων*, σ.156.

14. ΓΕΔΕΩΝ, *Ιστορία από σκυβάλων* (Αθήνα 1916), σ.89 κε. * ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.215. Στον Ιερώνυμο επρότεινε ο Κ. Κούμας τον Αύγουστο του 1803 να πάει να διδάξει στα Αμπελάκια: "Ο μισθός σου είναι τριακόσια γρόσια, ολίγος μεν, αλλ' όσον διά την απόλαυσιν των μαθημάτων των ποθείς και διά την αδιάλειπτον αδελφικήν συναναστροφήν μας, προσέτι και διά τας μελλούσας ελπίδας, είναι ως μοι φαίνεται μέγας". Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, I, *Επιστολαί*, σσ.105-106. Βλ. και ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *Θεσσαλία*, σ.156.

15. Στο βιβλίο *Στοιχεία της Λογικής Μεταφυσικής και Ηθικής του Φραγκίσκου Σοανίου* (μετάφραση Γρηγορίου Κωνσταντά), το οποίο εκδόθηκε στη Βενετία το 1804, αναφέρονται ως συνδρομητές και "ο εντιμώτατος κυρ Γιαννάκης ο εκ Ζάγκου (σώματα 2), ο πανοσιολογιώτατος πνευματικός Χ. παπά κυρ Στέφανος, ο τιμιώτατος κυρ Θεοχάρης Χ. Γιαννάκη ο εκ Ζάγκου, ο λογιώτατος κυρ Αναστάσιος Γεωργάκη ο εκ Ζάγκου, ο εντιμολογιώτατος κυρ Καλούσιος Χ.

Το 1870-71 λειτουργούσαν εδώ δύο σχολεία, ένα αλληλοδιδασκτικό με 40 περίπου μαθητές και ένα ελληνικό με 20 περίπου μαθητές¹⁶. Τα σχολεία αυτά λειτουργούσαν και λίγους μήνες μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας, τον Οκτώβριο του 1881¹⁷.

Η λειτουργία σχολείων στο Ζάγκο εξηγεί την τοπική παράδοση περί λειτουργίας εκεί "κρυφού σχολείου"¹⁸.

Αξίζει να σημειωθεί η μαρτυρία ότι το 1819 "μάθαιναν γράμματα" και στο γειτονικό μοναστήρι του Αγίου Δημητρίου στο Γριζάνο¹⁹.

γ. Τα σχολεία στον Παλαμά

Ο Γάλλος αρχαιολόγος Léon Heuzey, ο οποίος πέρασε το καλοκαίρι του 1858 από το πεδινό κεφαλοχώρι του Παλαμά, αναφέρει ότι λειτουργούσαν εκεί τρία δημοτικά σχολεία. Το ένα από αυτά ήταν αλληλοδιδασκτικό με έναν δάσκαλο, ο οποίος έπαιρνε ως μισθό 2.500 πιάστρα (γρόσια) τον χρόνο. Τότε έκτιζαν και ένα τέταρτο, που προοριζόταν για ελληνικό σχολείο, βρίσκονταν μάλιστα σε διαπραγματεύσεις με κάποιον δάσκαλο, στον οποίο πρόσφεραν ετήσιο μισθό 5.000 πιάστρα, αλλά εκείνος ζητούσε 7.000. Τα παραπάνω δικαιολογούν τον χαρακτηρισμό του Παλαμά από τον Heuzey, ως ενός από τα πλουσιότερα χωριά του θεσσαλικού κάμπου²⁰.

δ. Το σχολείο στη Μεταμόρφωση (Κουρτίκι)

Στο παραγκουνοχώρι Κουρτίκι λειτουργούσε σχολείο το 1819 με δάσκαλο κάποιον Θωμά, ο οποίος καταγόταν από τον γειτονικό Παλαμά. Το 1857 δίδασκε εκεί ο Ευάγγελος Δημητριάδης, ενώ το 1870, με έξοδα της Εκκλησίας και προσωπική εργασία των κατοίκων, άρχισε να κτίζεται στο Κουρτίκι χωριστό κτίριο για τη στέγαση του σχολείου. Το 1878 δίδαξε ο Απόστολος Τζιαρούλης, ενώ το 1880 ο Γεώργιος Πυργιώτης²¹.

Κώνστα από Τζιώτη (σώμ.2), ο αυδαισιμώτατος άγιος Οικονόμος παπα κυρ Ξάνθος από Τζιώτη, ο μουσικολογιώτατος κυρ Παναγιώτης Παπα κυρ Γιαννούλη από Τζιώτη, ο ιερολογιώτατος Διδάσκαλος της Ζάγκου <Σχολής> κυρ Ιερώνυμος". Βλ. GAIDAGIS, *Catalogul grecești*, σ.75.

16. Εφημ. *Νεολόγος*, φ.27 της 9-5-1871. Πρβλ. ΚΡΑΨΙΤΗ, *Ιστοριογραφικά Θεσσαλίας*, σ.13.

17. ΤΣΙΟΥΚΑ, *Σχολείο Ζάγκου*, σ.119.

18. *Ό.π.*, σσ.116-117.

19. Βλ. παρακάτω, σ.186.

20. HEUZEY, *Οδοιπορικό*, σ.104.

21. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, "Παιδεία", *ό.π.*, φ. της 1-7-1992.

ε. Το σχολείο Μακρυχωρίου

Στα τέλη του ΙΗ΄ αι. με τις αρχές του ΙΘ΄ λειτουργούσε σχολείο στο Μακρυχώρι. Αυτό συμπεραίνεται από το αυτοβιογραφικό στιχούργημα του γνωστού λόγιου και κωδικογράφου μοναχού στη Μονή Δουσίκου Χατζη-Γεράσιμου, ο οποίος καταγόταν από το Μακρυχώρι²².

στ. Το σχολείο Σοφάδων

Στους Σοφάδες λειτουργούσε σχολείο από τα μέσα του ΙΗ΄ αιώνα. Σ' αυτό φοίτησε ο μετέπειτα δάσκαλος στη Μακρυνίτσα Θεόδωρος Αναγνώστης (περ. 1740-1813)²³, καθώς και ο επίσκοπος Λιτζάς και Αγράφων Δοσίθεος Παναγιωτίδης (1762-1842)²⁴.

Στις αρχές του ΙΘ΄ αι. συναντούμε πολλούς Σοφαδίτες λογίους, οι οποίοι προεγγράφονται συνδρομητές σε σπουδαία συγγράμματα²⁵.

Το σχολείο των Σοφάδων, που διατηρήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα, κήκε στην Θεσσαλική Επανάσταση του 1878. Τα τελευταία πριν από την απελευθέρωση χρόνια λειτουργούσαν εκεί δημοτικό και ελληνικό σχολείο²⁶.

ζ. Το σχολείο στην Καρδίτσα

Στην Καρδίτσα λειτούργησε ελληνικό σχολείο περί τα μέσα του ΙΘ΄ αιώνα²⁷.

Στα 1871 λειτουργούν στην Καρδίτσα δύο σχολεία, ένα αλληλοδιδασκτικό και ένα ελληνικό με 40 και 20 μαθητές αντιστοίχως²⁸.

22. "Ήμουν εκ κόμης ταπεινής, εκ του Μακρυχωρίου, Ελλάδαος κάμπος πέφυκεν, ελαρχιών Λαρίσης, Διάβαζα στο Δάσκαλο, μητέρα μ' αποθαίνει...". Βλ. *Τρικαλινά*, 5(1985), σ.19, καθώς και ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, "Παιδεία", ό.π., φ. της 1-7-1992.

23. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Βιβλιοθήκη Θ. Αναγνώστη*, σ.4.

24. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Δοσίθεος Παναγιωτίδης*, σ.83.

25. Στο βιβλίο *Σύνοψις των Κωνικών Τομών Γουίδωνος του Γράνδη* (Βιέννη 1802) είχαν προεγγραφεί 8 Σοφαδίτες συνδρομητές για 22 σώματα. Αυτοί ήσαν: ο "θεοφιλέστατος Επίσκοπος Λιτζάς και Αγράφων κ. Δοσίθεος" (4), ο ιερέας Γεώργιος Κώνστα (4), ο ιερέας Γεωργάκης (1), ο ιερέας Τριαντάφυλλος παπα-Αθανασίου (1), ο ιερέας Γεωργάκης Σαπουνάς (1), ο "εντιμώτατος κύρ Γερο-Σταμούλης" (3), ο "εξοχώτατος κύρ Κωνσταντίνος ιατρός" (4) και ο "τιμώτατος κύρ Γιαννάκης του Γεωργάκη" (4). Βλ. GAIDAGIS, ό.π., σσ.19-22.

26. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, "Παιδεία", ό.π., φ. της 1-7-1992. Βλ.επίσης εφ. *Θεσσαλιώτις*, της 5-12-1887.

27. HEUZEY, *Οδοιπορικό*, σ.96.

28. Εφ. *Νεολόγος*, αρ.27/9-5-1871. Πρβλ. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, "Παιδεία", ό.π., φ. της 2-7-1992*ΚΡΑΨΙΤΗ, *Ιστοριογραφικά Θεσσαλίας*, σ.13.

η. Το σχολείο στη Ματαράγκα

Το 1878 λειτουργούσε σχολείο στη Ματαράγκα με "ελληνοδιδάσκαλο" κάποιον Γεωργολόπουλο, ο οποίος "κατεμελίσθη υπό των βαρβάρων ανηλεώς", όπως και η σύζυγός του²⁹.

θ. Το σχολείο στο Αγναντερό(Μεσδάνι)

Τον τελευταίο πριν από την απελευθέρωση χρόνο (1881) λειτουργούσε σχολείο στο Μεσδάνι(Αγναντερό) με δάσκαλο τον Ηπειρώτη Γεώργιο Β. Σωτήρη, ο οποίος στα *Απομνημονεύματά* του σημειώνει:

"1881 Ιουλίου 18, Σάββατον, συνεφώνησα διδάσκαλος εις Μεσδάνι. Εκεί εγνώρισα τον Χρηστάκη Χρηστοβασίλην, με τον οποίον συνέδεσα αδελφικήν και αδιάρρηκτον φιλίαν [...]. Ούτος μου αφήρεσε και τινα διδασκαλικά ελαττώματα, απότοκα της τουρκικής δουλείας"³⁰.

ι. Το σχολείο στη Μύρινα(Μυρούσι)

Στη Μύρινα(Μυρούσι, Μίρ και Μοίρους) λειτουργούσε σχολείο τη χρονιά 1875-76 με δάσκαλο τον Γεώργιο Β. Σωτήρη³¹.

ια. Το σχολείο στους Αποστόλους(Ζαπτοαίους)

Σε σχετική ενθύμηση³² αναφέρεται η παρουσία δασκάλου στον μικρό οικισμό των Τρικάλων Ζαπτοαίοι (σημ. Απόστολοι) τον Οκτώβριο του 1860.

29. ΣΕΪΖΑΝΗ, *Επανάστασις 1878*, σ.393 * Εφημ. *Ενωμία* (Λαμίας), φ. της 21-3-1878. Πρβλ. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, "Παιδεία", *ό.π.*, φ.τ της 5-7-1992.

30. ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗ, *Αγναντερό*, σσ.33-35, όπου και το απόσπασμα από τα *Απομνημονεύματα* του Γ. Σωτήρη. Πρβλ. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, "Παιδεία", *ό.π.*, φ. της 5-7-1992. Ο δάσκαλος Γ. Σωτήρης υπηρέτησε στο Μεσδάνι από τις 18 Ιουλίου 1881 έως τις 30 Ιουλίου 1885. Στην τετραετία αυτή φοίτησαν στο σχολείο 69 μαθητές, των οποίων τα ονόματα αναδημοσιεύει ο Αθ. Μαγουλιώτης, *ό.π.*, σσ.33-34.

31. ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗ, *ό.π.*, σ.33, υποσ.2 * ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, "Παιδεία", *ό.π.*, φ. της 5-7-1992.

32. "860 οκτομβρίου 6. Εν μόνο όταν είμον δάσκαλος εις χορίων Ζαπτοαίους και ο λογαριασμός μου είταν Γρόσια 300 και δοσταικά λογαριασμού Γαίνημα, το μισό σάρι και το μισό καλαμπούκι και όσα αλαξαι έλθών είνη εδηκά μου". Βλ. ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, *Απόστολοι*, σσ.49, 52 * ΓΟΥΛΑΚΗ-ΖΙΩΖΙΑ, *ό.π.*, σσ.240, 271.

ιβ. Το σχολείο στο Ριζαριό

Από ενθύμηση, που υπάρχει σε Ευαγγέλιο του ναού της Αγίας Παρασκευής Τρικάλων, πληροφορούμαστε ότι στα 1869 λειτουργούσε σχολείο στον συνοικισμό Ριζαριό των Τρικάλων με δάσκαλο τον Ματθαίο Αργύρη, ο οποίος έγραψε και την ανορθόγραφη ενθύμηση³³.

33. ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, *Αγία Παρασκευή*, σ.124: "ετος 1869 Μαρτην 15. Κάνω ενθήμισιν τον κερόν οπου εμπήκα δηδάσκαλος εις χορίον ριζαργιό και απέρασα χρίσιμος και οχη άλο. Μαντθαίος γραψας", και σ.125: "1869: Ιουλήου 21/Κάνω ενθήμισιν τον κερόν οπου ήμαν δηδάσκαλος εις χωρίον ριζαργιό και οχη άλο/Μαντθαίος Αργήρη Γράψας εις χορίον ριζαργιό δηδάσκαλος". Βλ. και ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ-ΖΙΩΖΙΑ, *ό.π.*, σσ.240, 271.

4. ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΓΡΑΦΩΝ

Η περιοχή της Πίνδου και των Αγραφών, στη Δυτική Θεσσαλία, κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας υπήρξε αφ' ενός καταφύγιο των κλεφταρματωλών και μεγάλου μέρους του πεδινού πληθυσμού και αφ' ετέρου κέντρο δράσης πολλών φωτισμένων ανδρών. Όχι μόνο στην πεδινή περιοχή των Τρικάλων και στην ορεινή του Ασπροποτάμου, αλλά ακόμα και στην πιο δυσπρόσιτη περιοχή των Αγραφών, ιδρύθηκαν αξιόλογα σχολεία και μάλιστα πριν από την περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού¹.

Το ορεινό συγκρότημα των Αγραφών (περιλαμβάνει το βορειοδυτικό τμήμα του σημερινού Ν. Ευρυτανίας, το δυτικό του σημ. Ν. Καρδίτσης και μικρό, στα βορειοδυτικά, τμήμα του Ν. Φθιώτιδος) είχε καταστεί επίσημα αυτόνομη περιοχή με τη Συνθήκη του Ταμασίου της 25 Μαΐου 1525. Σύμφωνα μ' αυτή τα χωριά των Αγραφών ήταν αυτόνομα και διοικούνταν από συμβούλιο με έδρα το Νεοχώρι, ενώ απαγορεύονταν στους Τούρκους να κατοικούν σ' αυτά, με μόνη εξαίρεση το Φανάρι².

α. Η Σχολή ή "Ελληνομουσείον" Βραγγιανών

Τα Βραγγιανά της Ευρυτανίας βρίσκονται κοντά στα όρια του Ν. Καρδίτσης και ονομάζονταν Μεγάλα για να ξεχωρίζουν από τα άλλα, που βρίσκονται στην περιοχή Αργιθέας (Ν. Καρδίτσης) και που για τον ίδιο λόγο ονομάζονταν Μικρά Βραγγιανά. Τα Μεγ. Βραγγιανά απέχουν από την Καρδίτσα 70 χιλμ. και συνδέονται μ' αυτή οδικώς. Είναι κτισμένα στο βάθος μιας στενής χαράδρας³. Στα Βραγγιανά δημιουργήθηκαν ισχυρά τσελιγκάτα και ανθηρές βιοτεχνίες μαλλίνων υφασμάτων, πράγμα που οδήγησε στην ανάπτυξη του εμπορίου και στην οικονομική ευημερία των κατοίκων τους⁴.

Έτσι, ύστερα από πρόσκληση των απλοϊκών κατοίκων των Βραγγιανών, εκεί κοντά, στη θέση Γούβα, όπου η Μονή της Αγίας Παρασκευής, ήρθε το 1661,

1. Εκτός από θρησκευτικό και πνευματικό κέντρο όλης της Θεσσαλίας κατά τους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας, τα Τρίκαλα υπήρξαν το διοικητικό κέντρο της Δυτ. Θεσσαλίας έως τις μέρες μας, αφού οι σημερινοί νομοί Τρικάλων και Καρδίτσης έως το 1944 αποτελούσαν έναν ενιαίο νομό με πρωτεύουσα τα Τρίκαλα. Ως εκ τούτου και η περιοχή των Αγραφών διοικητικά υπαγόταν στη Διοίκηση των Τρικάλων. Εκτός αυτού και οι πνευματικές και οικονομικές σχέσεις της πόλεως Τρικάλων με την περιοχή των Αγραφών ήταν στενές (βλ. παρακάτω σσ.191-193), γι' αυτό και κρίθηκε σκόπιμο να συμπεριληφθούν στην παρούσα μελέτη και τα σχολεία των Αγραφών, όσα τουλάχιστον ανήκουν στα λεγόμενα Θεσσαλικά Άγραφα, καθώς και αυτά των Βραγγιανών και της Φουρνάς.
2. ΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Αναστ. Γόρδιος*, σ.123 * ΖΗΣΗ, *Παιδεία Αγραφών*, σσ.18-20.
3. ΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Ό.π.*, σ.124.
4. ΓΚΙΟΛΙΑ, *Ιστορία Αγραφών*, σ.77.

ο Ευγένιος Γιαννούλης και ίδρυσε ανώτερο σχολείο, εγκαταλείποντας το σχολείο που είχε ιδρύσει στο Καρπενήσι. Ο Γιαννούλης δίδαξε στη Σχολή Βραγγιανών μια ολόκληρη εικοσαετία, ως τον θάνατό του το 1682, οπότε τον διαδέχτηκε ο μαθητής του Αναστάσιος Γόρδιος⁵. "Φοιτηταί δε αυτώ <τω Γιαννούλη> εν Βραγνιανοίς εγένοντο πολλοί και άλλοι των εκ της ιεράς τάξεως και παίδες εξ αυτού του χωριού και των πέριξ αριθμού κρείττονες [...], οι δε εγγώριοι πολλήν αυτώ παρείχον την αιδού και τιμήν, και η δυνάμειος είχαν τα παρ' εαυτών εχορήγουν"⁶. Στη Σχολή δίδαξε ακόμα ο Θεοφάνης Ρίζος ο εκ Φουρνάς, μαθητής του Γορδίου⁷.

Η Σχολή Βραγγιανών απόκτησε και πλούσια βιβλιοθήκη, η οποία περιλάμβανε 4.000 περίπου τόμους στην ελληνική, τη λατινική και τη γερμανική γλώσσα, καθώς και πολλά χειρόγραφα, αναδείχτηκε δε σ' ένα σπουδαίο κέντρο σπουδών, το οποίο έγινε γνωστό ως **Ελληνομουσείον των Αγράφων**. Λειτουργήσε κανονικά ως το 1770⁸.

Η Σχολή Βραγγιανών εσυντηρείτο αρχικά από τους κατοίκους του χωριού και από τον ίδιο τον Ευγ. Γιαννούλη, ενώ αργότερα έπαιρνε κάποια βοήθεια από την Κωνσταντινούπολη, η οποία όμως σταμάτησε το 1670⁹.

Από τη Σχολή των δυσπροσίτων και αγνώστων έως τότε Βραγγιανών αποφοίτησε ένα πλήθος λογίων, και ιδίως κληρικών, οι οποίοι διεσπάρησαν σε πολλά μέρη της Ελλάδος κάνοντας έτσι γνωστό το όνομα της Σχολής αλλά και των σοφών και εναρέτων διδασκάλων τους. Παρατηρήθηκε τότε το φαινόμενο διάφοροι άρχοντες, μητροπολίτες, ηγούμενοι, ιερείς, μοναχοί, καθηγητές, λόγιοι και εμπορευόμενοι από πολλά μέρη της Ελλάδος να αλληλογραφούν με τους δασκάλους της Σχολής Ευγένιο Γιαννούλη και Αναστάσιο Γόρδιο, ακόμα και χωρίς να τους γνωρίζουν προσωπικώς. Αλλά και οι παλιοί μαθητές της Σχολής Βραγγιανών, οι οποίοι βρισκόνταν σε διάφορες πόλεις (Τρίκαλα, Θεσσαλονίκη κ.α.) και μοναστήρια (Δουσίκου, Τατάρνας κ.α.) της Ελλάδος, αλληλογραφούσαν μαζί τους. Και προς όλους αυτούς οι σεβάσιμοι δάσκαλοι απαντούσαν δίνοντάς τους μάλιστα και πολύ χρήσιμες συμβουλές¹⁰.

5. ΠΑΥΛΙΔΟΥ, *Σχολή Αγράφων*, σ.226*ΓΚΙΟΛΙΑ, *ό.π.*, σσ.77-78*ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *Σχεδιάσμα*, σ.89 κ.ε.*ΖΗΣΗ, *ό.π.*, σσ.66-67*ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ευγ.Γιαννούλης*, σσ.51-53 * Του ΙΔΙΟΥ, *Επισκοπή Αγράφων*, σσ.87-88.βλ. επίσης HADZIMANOU, *Eug. Yannoulis*, 281-284 * Της ΙΔΙΑΣ, *Δραστηριότητες*, σσ.22-23 * ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Α'*, σσ.275-276.

6. ΓΟΡΔΙΟΥ, *Βίος Ευγ. Ιωαννουλίου*, σσ.63-64.

7. ΓΚΙΟΛΙΑ, *ό.π.*, σ. 79 8 ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σσ. 150-151.

8. ΓΚΙΟΛΙΑ, *ό.π.*, σσ.78-79.

9. HADZIMANOU, *ό.π.*, σσ.284-285.

10. ΠΑΥΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σσ.232-233. βλ. ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΟΥ, *Επιστολές*. Κριτική έκδοση από τους Ι.Ε.Στεφανή και Νίκη Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, Θεσσαλονίκη 1992 [Παράρτημα αρ. 1 της ΕΕΦΣ, Περ. Β'-Τεύχος Τμήματος Φιλολογίας].

β. Η Σχολή Ρεντίνας

Αξιόλογη σχολή λειτούργησε από τον ΙΗ΄ αι. στη Ρεντίνα των Αγράφων. Αρχικά αυτό λειτούργησε ως σχολείο των κοινών γραμμάτων και αργότερα εξελίχθηκε σε ανώτερο σχολείο. Στεγαζόταν στο μοναστήρι της Ρεντίνας¹¹.

Το 1757 δίδασκε στο σχολείο Ρεντίνας κάποιος παπα-Δημήτρης, ο οποίος αλληλογραφούσε με τον γνωστό λόγιο Ζαγοριανό πατριάρχη Καλλίνικο Δ΄. Στις αρχές του ΙΘ΄ αι. πρέπει να έγινε η μετατροπή του σχολείου σε ανώτερο, αφού διδάσκονταν σ' αυτό, εκτός από τα γραμματικά, αρχαία ελληνικά και λατινικά¹².

Από τη Ρεντίνα κατάγονταν οι αδελφοί Ζαχαρίας, Βασίλειος και Σέργιος Κωστόπουλοι (ή κατ' άλλους Κοντόπουλοι), οι οποίοι μετεκπαιδεύτηκαν στη Γαλλία και διέπρεψαν στα γράμματα¹³.

Σημαντική ήταν η προσφορά της οικογένειας Τσολάκογλου, προυχόντων της Ρεντίνας, για τη συντήρηση του εν λόγω σχολείου. Ο Δημ. Τσολάκογλου διατηρούσε πολύ μεγάλη βιβλιοθήκη, η οποία κήκε κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821¹⁴. Ο Αραβαντινός¹⁵ αναφέρει ότι ο Τσολάκογλου "περί τους χιλίους τόμους εκ της του Γορδίου πολυτίμου βιβλιοθήκης αφήρεσε και κατείχεν εν τη οικία του, εν οίς υπήρχον και τινα εν μεμβράναις αρχαία χειρόγραφα".

Το 1870-71 λειτουργούσε στη Ρεντίνα αλληλοδιδασκτικό σχολείο με 30 περίπου μαθητές¹⁶.

Από τη Ρεντίνα πέρασε και κήρυξε ο Κοσμάς ο Αιτωλός¹⁷.

γ. Η Σχολή Καστανιάς

Στην Καστανιά των Αγράφων, στην οποία υπήρχαν ανθηρές μεταξοβιοτεχνίες, λειτουργούσε σχολείο από τις αρχές του ΙΗ΄ αιώνα¹⁸. Ως πρώτο γνωστό

11. ΑΛΕΞΙΟΥ, *Ιστορία Ρεντίνας*, σ.152*ΓΚΙΟΛΙΑ, *ό.π.*, σ.95*ΖΗΣΗ, *ό.π.*, σ.48.

12. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *Σχεδίασμα*, σ.93 * ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *ο.π.*, σ.280 * ΑΛΕΞΙΟΥ, *ό.π.*, σ.152*ΖΗΣΗ, *ό.π.*, σσ.48-49*ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Επισκοπή Αγράφων*, σ.95.

13. ΓΚΙΟΛΙΑ, *ό.π.*, σ.96*ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σ.152.

14. ΑΛΕΞΙΟΥ, *ό.π.*, σ.152*ΖΗΣΗ, *ό.π.*, σ.49 * ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *ό.π.*, σ.95.

15. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σ.151.

16. ΚΡΑΨΙΤΗ, *Ιστοριοδιφικά Θεσσαλίας*, σ.13.

17. ΑΛΕΞΙΟΥ, *ό.π.*, σ.152.

18. Οι ΓΚΙΟΛΙΑΣ (*Ιστορία Αγράφων*, σ.97) και ΖΗΣΗΣ (*Παιδεία Αγράφων*, σ.46) υιοθετούν ως χρόνον λειτουργίας του σχολείου Καστανιάς το 1705/1706, ενώ ο ΜΑΓΟΠΟΥΛΟΣ (*Παιδεία Καστανιάς*, σσ.116-118) εκφράζει επιφυλάξεις, αφού, όπως σημειώνει, η χρονολόγηση αυτή στηρίζεται σε επιστολή του ηγουμένου της μονής Βράχας Δαμασκηνού προς τον δάσκαλο Καστανιάς Κωνστάντιο, η οποία χρονολογείται, εσφαλμένως, στα 1706, καθόσον η μονή αυτή ιδρύθηκε το 1745 και επομένως δεν μπορεί ο Δαμασκηνός ως ηγούμενος Βράχας να στέλνει

δάσκαλο στο σχολείο Καστανιάς μάλλον θα πρέπει να δεχτούμε τον Χριστόφορο τον Αιτωλό, ο οποίος μαζί με τον Αναστάσιο Γόρδιο ήταν οι πιο αγαπημένοι μαθητές του Ευγενίου Γιαννούλη στη Σχολή Βραγγιανών. Τον Χριστόφορο τον πρωτοσυναντούμε επισήμως στο σχολείο Καστανιάς το 1712¹⁹. Κατόπιν δίδαξε ο Κωνστάντιος, τον οποίο ο ηγούμενος της μονής Βράχας Δαμασκηνός προσαγορεύει "πολυμαθή", "καλλιφθογγότατο", "ευπροσυγορώτατο", "Μύστη της Καστανιάς" και "εν παντοία μαθήσει της κοινής τε και ελληνικής κεκοσμημένον"²⁰. Μετά τον Κωνσταντίο δίδαξε ο Γαβριήλ Καμπούρης από τη Φουρνά²¹. Ως σχολάρχης Καστανιάς, πολύ αργότερα, το 1815, αναφέρεται και ο Βασίλειος Κωστόπουλος από τη Ρεντίνα των Αγράφων²².

Από την Καστανιά κατάγονταν πολλοί αξιόλογοι λόγιοι ή δάσκαλοι, όπως ο πατριάρχης Καλλίνικος Β' (1630-1702), ο οποίος είχε αποφοιτήσει από τη Σχολή των Βραγγιανών, ο Ιωνάς, μαθητής του Ευγενίου Γιαννούλη επίσης, ο Ζαχαρίας, επίσκοπος Βιζύης και κατόπιν Σιατιστής²³.

δ. Η Σχολή Φουρνάς²⁴

Ο Φουρνιώτης ιερομόναχος και αγιογράφος Διονύσιος, γνωστότερος ως συγγραφέας του βιβλίου *Ερμηνεία της Ζωγραφικής Τέχνης*, αμέσως μετά την ολοκλήρωση της ανεγέρσεως της μονής της Ζωοδόχου Πηγής στη γενέτειρά του, ίδρυσε εκεί σχολείο των κοινών γραμμάτων (1743).

Οι πρώτοι δάσκαλοι του σχολείου αυτού δεν είναι γνωστοί. Από το 1755 περίπου έως το 1784 διηύθυνε το σχολείο ο Θεοφάνης "ο εκ Φουρνά", ο οποίος το ανέδειξε σε ανώτερη σχολή. Μαθητές του Θεοφάνη στη Σχολή Φουρνάς,

επιστολή πριν από το 1745. Το πιθανότερο είναι ο Κωνστάντιος να δίδαξε στο σχολείο Καστανιάς μετά το 1745.

19. ΜΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, *Παιδεία Καστανιάς*, σσ.118-120 * ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.330.
20. ΜΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.116-118. Ο Κωνστάντιος πρέπει να δίδαξε στην Καστανιά περί τα μέσα του ΙΗ' αιώνα. Βλ. υποσημ.18.
21. *Ό.π.*, σ.118. Βλ. ΓΚΙΟΛΙΑ, *Ιστορία Αγράφων*, σ.97 * ΖΗΣΗ, *Παιδεία Αγράφων*, σ.46*ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Επισκοπή Αγράφων*, σ.94.
22. ΜΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.120. Οι Κωνστάντιος, Γαβριήλ Καμπούρης και Βασ. Κωστόπουλος αναφέρονται από πολλούς μελετητές ως δάσκαλοι, κατά την ίδια περίοδο, στην Καστανιά Καλαμπάκας. Η άποψη αυτή μάλλον πρέπει να θεωρηθεί ως εσφαλμένη. Βλ. παραπάνω, σσ.155-156.
23. ΜΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, *Παιδεία Καστανιάς*, σ.121. Χαρακτηριστικά ο Αν. Γόρδιος (*Βίος Ευγ. Ιωαννουλίου*, σ.64) σημειώνει: "τω αυτώ καιρώ συνήσαν άπαντες ούτοι, παιδευόμενοι παρ' αυτού <του Ευγ. Γιαννουλή> βίβλους ποιητικής [...] Ιωνάς, Ζαχαρίας και Καλλίνικος εξ ενός πάντες χωρίου των Αγράφων Καστανία προσαγορευομένου". Για τον Ζαχαρία βλ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές*, σ. 22.
24. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Επισκοπή Αγράφων*, σσ.88-89*Του ΙΔΙΟΥ, *Ευγ. Γιαννουλής*, σσ.186-194*ΖΗΣΗ, *Παιδεία Αγράφων*, σσ.79-82. Βλ. και ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Α'*, σ.279.

μεταξύ άλλων, υπήρξαν και οι φημισμένοι, αργότερα, δάσκαλοι Σέργιος Μακραιός, σχολάρχης της Πατριαρχικής Ακαδημίας, Ιωάννης Δημητριάδης, καθηγητής της Ακαδημίας του Ιασίου, Κύριλλος, δάσκαλος της Σχολής Κοζάνης, Ιωσήφ, δάσκαλος της Σχολής Αγίας Τριάδος Κτημενίων Αγράφων, Ιωσήφ, δάσκαλος στη Χίο, Ιάκωβος ο Φουρναίος, δάσκαλος στη Σχολή Τυρνάβου, Γαβριήλ Καμπούρης, σχολάρχης στη Σχολή Καστανιάς Αγράφων κ.ά.

Μετά τον θάνατο του Θεοφάνη (Μάιος 1784) η Σχολή Φουρνάς έπαψε να λειτουργεί.

ε. Η Σχολή Φαναρίου

Στο ιστορικό χωριό του Φαναρίου ιδρύθηκε σχολή στις αρχές του ΙΘ΄ αι. Το 1818 υπηρετούσε εκεί ως υποδιδάσκαλος ο Νικόλαος Δημητριάδης. Η σχολή αυτή είχε χαρακτήρα προκαταρκτικό, όπως σημειώνει ο ίδιος ως συνδρομητής των *Φυσιογνωμικών του Αριστοτέλη*²⁵.

στ. Το σχολείο στο Καταφύγι

Στη Μονή Πέτρας, η οποία βρίσκεται κοντά στο χωριό Καταφύγι των Αγράφων, στα τέλη του ΙΖ΄ και αρχές του ΙΗ΄ αι. παρέδιδε μαθήματα σε νέους Αγραφιώτες ο μοναχός Αβακούμ, ο οποίος διατηρούσε αλληλογραφία με τον Ευγένιο Γιαννούλη, τον Αναστ. Γόρδιο και τον Γρηγ. Παυρόλα²⁶.

Την τελευταία δεκαετία πριν από την απελευθέρωση λειτούργησε δημοτικό σχολείο και στο χωριό Καταφύγι. Από τους δασκάλους του είναι γνωστοί οι: Στέργιος Καραχριστόπουλος, από το χωριό Στουγκ (σήμερα Κρουονέρι), γύρω στα 1872, Λεωνίδας Παπαφώτης, από το Βλάσδου (σήμερα Μοσχάτο), πριν από το 1873, Νικόλαος Δ. Παυλέτης, από το Κλειτσό γύρω στα 1877. Ο ίδιος υπηρέτησε ως δάσκαλος και στα χωριά Κλειτσό, Βράχα Ευρυτανίας και Παλιόκαστρο Φθιώτιδος²⁷.

ζ. Το σχολείο στα Κανάλια

Από τις 6 Σεπτεμβρίου 1876 έως τις 17 Ιουλίου 1881 δίδαξε στο δημοτικό σχολείο Καναλιών ο Ηπειρώτης δάσκαλος Γεώργιος Β. Σωτήρης, ο οποίος δίδαξε επίσης στο Αγναντερό και στους Μύρους²⁸.

25. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Α΄*, σ.233. * ΖΗΣΗ, *Παιδεία Αγράφων*, σσ. 52.

26. HADZIMANOU, *ό.π.*, σ.414.

27. ΚΛΗΜΟΥ, *Δάσκαλοι Καταφυγίου*, σσ.142-143.

28. Βλ. ΘΩΜΑ Ν. ΖΗΣΗ, *Κυριότεροι Σταθμοί του Εθνικού βίου των Καναλιωτών*, Βόλος 1976,

η. Τα σχολεία στον Μεσενικόλα

Το 1870-71 λειτουργούσαν στον Μεσενικόλα δύο σχολεία: ένα αλληλοδιδασκτικό με 30 περίπου μαθητές και ένα ελληνικό με 20 περίπου μαθητές²⁹.

σ.108. Πρβλ. ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗ, *Αγναντερό*, σ.33, υποσ. 2.

29. ΚΡΑΨΙΤΗ, *Ιστοριογραφικά Θεσσαλίας*, σ.13.

5. ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΧΑΣΙΩΝ

α. Το σχολείο στο Ρίζωμα (Σκλάτινα) Τρικάλων

Στον Κώδικα Τρίκκης (Βαρλαάμ)¹, αναφέρεται ο "νικολός δάσκαλος", από τη Σκλάτινα (σήμε. Ρίζωμα), ο οποίος πρόσφερε 5 γρόσια στην εκκλησία του χωριού του υπέρ της Μητροπόλεως Τρίκκης το 1840. Εμμέσως συμπεραίνουμε ότι η παρουσία δασκάλου στη Σκλάτινα προϋπέθετε τη λειτουργία σχολείου στο σημαντικό αυτό χωριό της περιοχής.

Αξιίζει να σημειωθεί ότι στη Σκλάτινα το 1860 διατηρούσε οικία ο επίσκοπος Τρίκκης, ο οποίος έμενε εκεί το καλοκαίρι². Αργότερα διάλεξαν τη Σκλάτινα για καταφύγιο δυο παραιτηθέντες μητροπολίτες Τρίκκης³.

β. Το σχολείο στην Αγρελιά (Σμόλια)

Το χωριό Σμόλια (σήμερα Αγρελιά) είναι το τελευταίο χωριό του Ν. Τρικάλων προς την περιοχή Ελασσόνας, στις ανατολικές πλαγιές των Χασίων. Ελευθερώθηκε από τους Τούρκους τον Οκτώβριο του 1912. Θεωρείται πατρίδα των κλεφταρματολών Βλαχαβαίων.

Από στατιστικό πίνακα του έτους 1902 της Γενικής Διοικήσεως (Βιλαετίου) Μοναστηρίου φαίνεται ότι το 1902 λειτούργησε στη Σμόλια σχολείο με 26 μαθητές και έναν δάσκαλο⁴.

Από τους στατιστικούς πίνακες του επισκόπου Ελασσόνος Νεοφύτου μαρτυρείται ότι το σχ. έτος 1910-11 η Σμόλια είχε δημοτικό σχολείο με τέσσερις τάξεις και 26 μαθητές (20 αγόρια και 6 κορίτσια). Δάσκαλος ήταν ο Νικόλαος Γ. Πλάκας, ετών 22, από την Τσαριτσάνη, το ημιγυμνάσιο της οποίας είχε τελειώσει⁵.

Το επόμενο σχ. έτος 1911-12 το σχολείο λειτούργησε με τρεις τάξεις και

1. ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΑΛΑΑΜ, φ. 121α.

2. ΜΑΓΝΗΤΟΣ, *Τοπογραφία*, σ.33.

3. Οι μητροπολίτες Τρίκκης Κωνσταντίνος (1739-1764) και Αμβρόσιος (1764-1796) στα γεράματά τους παραιτήθηκαν από τον θρόνο τους και αποσύρθηκαν στη Σκλάτινα κρατώντας στη δικαιοδοσία τους τα χωριά Σκλάτινα (Ρίζωμα), Βάνια (Πλάτανος), Κούρσοβο (Ελληνόκαστρο), Οσμάνιον (σήμε. ερειπωμένο) και Τρυφούνισα (σήμε. ερειπωμένο). Επί Κωνσταντίνου κτίστηκαν μια εκκλησία στη Βάνια και δύο στη Σκλάτινα, όπου λειτουργούσαν και ένα ή δυο μοναστήρια. Π.Θανόν από τον ΙΗ' αι. να λειτούργησε σχολείο στη Σκλάτινα. Βλ. ΚΩΔΙΚΑ ΛΑΡΙΣΗΣ, φφ.61α και 94. Βλ. και ΝΤΡΟΓΚΟΥΛΗ, *Επίσκοποι Τρίκκης*, σ.350 κε. * ΘΕΟΔ. Α. ΝΗΜΑ, *Διάγραμμα Ιστορίας Ριζώματος Τρικάλων*, Εφ. Πρωϊνός Λόγος (Τρικάλων), φ. της 15-1-1992.

4. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Σχολεία Ελασσόνας*, σ.299.

5. *Ό.π.*, σ.300.

μαθητές(23 αγόρια και 12 κορίτσια). Δάσκαλος ήταν ο Γεώργιος Χρ. Σακελλαρίου, ετών 36, από τη Σμόλια, ο οποίος είχε αποφοιτήσει από το Γυμνάσιο Τρικάλων το 1890 και είχε ήδη 19 χρόνια προϋπηρεσίας⁶.

Το σχ. έτος 1912-13 λειτούργησε ξανά με τρεις τάξεις και 40 μαθητές (37 αγόρια και 3 κορίτσια). Δάσκαλος ήταν ο Σπυρίδων Δ. Μπρόβας, ετών 24, από τη Δεσκάτη, ο οποίος είχε αποφοιτήσει από το Δ΄ Γυμνάσιο Αθηνών το 1910 και δίδασκε για πρώτη φορά⁷.

6. Όπ., σ.301.

7. Όπ., σ.302.

6. ΑΛΛΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

α. Το σχολείο στο Γριζάνο

Στο μοναστήρι του Αγίου Δημητρίου, στο Γριζάνο Τρικάλων, λειτουργούσε σχολείο στα 1819, όπως μας πληροφορεί σχετική ενθύμηση¹.

β. Το σχολείο στην Ελάτη (Τύρνα)

Στην ορεινή Τύρνα (σήμ. Ελάτη), στις δυτικές πλαγιές του Κόζιακα, το 1858 λειτουργούσε σχολείο, όπως μας πληροφορεί ο L. Heuzey, ο οποίος σημειώνει ότι τα μαθήματα γίνονταν στο ύπαιθρο². Είχε περάσει βέβαια από εκεί Ιούλιο μήνα.

γ. Το σχολείο στα Στουρναραίικα (Κούτσαινα)

Από σχετική ενθύμηση³ φαίνεται ότι το 1862 λειτουργούσε σχολείο στο χωριό Κούτσαινα (σήμ. Στουρναραίικα) με δάσκαλο κάποιον Κυριάκο Κουτζιανιώτη.

δ. Απόπειρα ιδρύσεως σχολείου στο Γαρδίκι Ασπροποτάμου

Στα μέσα του ΙΘ' αιώνα έγινε μια προσπάθεια για την ίδρυση σχολείου στο Γαρδίκι του Ασπροποτάμου, αλλά απέτυχε, γιατί οι ίδιοι οι κάτοικοι το κατήγγησαν αμέσως προτιμώντας να στέλνουν τα παιδιά τους να φυλάνε τα ζώα⁴. Ως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο πολλοί ήταν εκείνοι οι γονείς, οι οποίοι προτιμούσαν να απασχολούν τα παιδιά τους σε αγροτοποιομενικές εργασίες, παρά να τα στέλνουν στο σχολείο.

1. ΚΑΛΟΥΣΙΟΥ, *Εκκλ. Γριζάνου*, σ.69: "Ἦρθι ο θανάσις του πα(π)α νικόλα εις το μοναστήρι κ(αι) διάβασι κ(αι) έμαθι τα γράματα.1819 απρ[ι]λίου 19 βηνέδι[κτος] γράφι". Βλ. και ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ-ΖΙΩΖΙΑ, *ό.π.*, σσ.240, 270-271.
2. HEUZEY, *Οδοιπορικό*, σ.130.
3. ΠΟΛΥΧΡΟΝΗ ΣΤ. ΝΤΑΛΑΣΗ, "Ενθυμήσεις από τα Στουρναραίικα, Παράμερο, Κορυφή, Πετροχώρι και Πυργετός Τρικάλων", *Τρικαλινά*, 2(1982), σ.147. Βλ. και ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ-ΖΙΩΖΙΑ, *ό.π.*, σσ.240, 271.
4. HEUZEY, *Οδοιπορικό*, σ.135.

7. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΒΙΟΥ

α. Στην ευρύτερη περιοχή

Σύμφωνα με την Έκθεση του επιθεωρητή Ν. Σπάθη¹, δυο χρόνια μετά την απελευθέρωση, η κατάσταση της εκπαίδευσης στη Δυτική Θεσσαλία δεν ήταν καθόλου ικανοποιητική. Το ίδιο βέβαια, ίσως και χειρότερα, συνέβαινε στις περισσότερες περιοχές της Πελοποννήσου και της Στερεάς, οι οποίες είχαν ελευθερωθεί εξήντα χρόνια ενωρίτερα. Το 1883 από τα 57 σχολεία του Ν. Τρικάλων μόνον 7 κτίρια ήσαν σε καλή κατάσταση, 16 σε ανεκτική, 23 εντελώς ακατάλληλα ή επικίνδυνα και 11 ανύπαρκτα· από τα 57 συνολικά σχολεία τα 33 ήσαν χωρίς έδρες και θρανία. Σε ό, τι αφορά τους δασκάλους, από τους 59 που έπρεπε να υπηρετούν, έλειπαν 26 δάσκαλοι και 4 δασκάλες, "αλλά και 2 διδασκάλισσαι μετά 5 διδασκάλων, οτινες τα διδακτήρια κλείσαντες είχαν αναχωρήσει, και 2 διδασκάλισσαι μετά 2 διδασκάλων, οτινες αφ' ότου διορίστησαν ουδόλως προσήλθον εις το σχολείον"².

Ο επιθεωρητής βρήκε στις θέσεις τους 13 δασκάλους και 5 δασκάλες, από τους οποίους μόνον 4 δάσκαλοι και 2 δασκάλες εργάζονταν. Οι μαθητές φοιτούσαν στα σχολεία μόνον έξι μήνες τον χρόνο και χωρίς βιβλία, γιατί απασχολούνταν σε αγροτικές εργασίες³.

Τα περισσότερα σχολεία, ιδίως στα πεδινά χωριά, ήταν κτισμένα στον περίβολο της εκκλησίας, κοντά μάλιστα στο νεκροταφείο⁴, και συντηρούνταν ακόμα από τους κατοίκους των χωριών, οι οποίοι ζητούσαν από το Υπουργείο Παιδείας την σύσταση κρατικών σχολείων και την αποστολή δασκάλων. Ως αιτίους της μη συστάσεως σχολείων και του μη διορισμού δασκάλων θεωρούσαν τους τοπικούς βουλευτές και τους δημάρχους τους⁵.

Από τους υπηρετούντες διδασκάλους, κατά τον επιθεωρητή Σπάθη, μόνον πέντε έξι "είναι άξιοι του ονόματος"⁶. Η αιτία της απροθυμίας των ικανών δασκάλων να διορισθούν οφειλόταν στο γεγονός ότι η αμοιβή τους ήταν πολύ μικρή, πράγμα που καθιστούσε δυσχερέστατη, αν όχι αδύνατη, τη διαβίωσή τους

1. ΣΠΑΘΗ, *Υπόμνημα*, σσ.42-54. Βλ. Κείμενο, αρ.34, σσ.388-397.

2. *Ό.π.*, σ.42.

3. *Ό.π.*, σσ.42, 45-46, 49-51.

4. *Ό.π.*, σ.43.

5. *Ό.π.*, σ.51.

6. *Ό.π.*, σ.46.

στα ορεινά και απομακρυσμένα, ιδίως, χωριά της Δυτ. Θεσσαλίας⁷.

Από τις παραπάνω διαπιστώσεις του επιθεωρητή Ν. Σπάθη, δυο μόλις χρόνια μετά την απελευθέρωση, για την κατάσταση της εκπαιδευσεως στη Δυτ. Θεσσαλία (Ν. Τρικάλων), συμπεραίνεται ότι μάλλον καλύτερα ήταν τα πράγματα πριν από το 1881. Ως τότε οι ίδιοι οι Έλληνες κάτοικοι φρόντιζαν από μόνοι τους για την ίδρυση και συντήρηση των σχολείων, ενώ από εδώ και στο εξής τα περιμένουν όλα σχεδόν από το Κράτος, αντίληψη η οποία δεν οδηγεί ασφαλώς σε πρόοδο.

β. Στην πόλη των Τρικάλων

Αμέσως μετά την απελευθέρωση των Τρικάλων από τους Τούρκους, (23 Αυγ. 1881), ο Βασιλικός Επίτροπος της Ελληνικής Κυβερνήσεως, με το υπ' αριθ. 566/9-9-1881 έγγραφό του, ζητεί από τους επισκόπους Τρίκκης, Σταγών και Γαρδικίου, "ως μόνων αρμοδίων των ιθυνόντων μέχρι τούδε της Ελληνικής παιδευσεως" να τον πληροφορήσουν για τα υπάρχοντα εκπαιδευτήρια, τα κληροδοτήματα και τις σχετικές χορηγίες⁸. Δυνάμει της διαταγής αυτής και ο Τούρκος δήμαρχος Τρικάλων Καδρή Μεχμέτ Βέης⁹, με δικό του έγγραφο (18-9-1881), ζητεί από τον επίσκοπο Τρικάλων να τον πληροφορήσει "μετά πάσης της δυνατής ακριβείας και ταχύτητος ποία τα κατά την περιφέρειαν της δικαιοδοσίας" του "εκπαιδευτήρια, πόσον το κεφάλαιον εκάστου τούτων, πού τυγχάνει κατατεθειμένον, πόση η εξ αυτού πρόσοδος, οποία η διαχείρησις και υπέρ τίνων εκπαιδευτηρίων έκαστον αφιέρωμα"¹⁰.

Απαντώντας (15-2-1882) ο επίσκοπος Τρίκκης Μελέτιος Γ' στον Βασιλικό Επίτροπο τον πληροφορεί ότι τα έσοδα των σχολείων των Τρικάλων έχουν ως εξής¹¹:

"Α) Κατάθεσις Δωροθέου του Σχολαρίου εν τη Εθνική Τραπέζη δραχ. 37.500 επί τόκω 6% ετησίως από του έτους 1877, μόνον όμως του πρώτου έτους απεστάλη ο τόκος, των δε άλλων ετών καθυστερείται μέχρι τούδε.

Β) Κατάθεσις Γεωργίου Αλιούρτου υπέρ των εκπαιδευτικών καταστημάτων λιρών Οθωμανικών, 150 δανεισμένων εις την Μονήν Βαρλαάμ και αποφεροσών ετήσιον τόκον λίρας Οθωμανικής 18

Γ) Εκ του κεφαλαίου της Αδελφότητος των Φώτων συντη-

7. Ό.π., σ.47-48.

8. ΑΡΧΕΙΟ Μητρ. Τρίκκης, αρχ. 2, φάκ. 8, έγγο. 2 (Πίν.43).

9. Ο Καδρή Μεχμέτ Βέης παρέμεινε δήμαρχος Τρικάλων και μετά την απελευθέρωση, ως το 1883, λόγω της φιλελληνικής του συμπεριφοράς.

10. ΑΡΧΕΙΟ Μητρ. Τρίκκης, αρχ. 2, φάκ. 8, έγγο. 7 (Πίν.44).

11. ΑΡΧΕΙΟ Μητρ. Τρίκκης, αρχ. 2, φάκ. 8, έγγο. 9 (Πίν.45, 46).

ρουμένης υπό ιδίας επιτροπής, όπερ κεφάλαιον είναι δεδανει-
σμένον εις Μονάς Δουσίκου και Μετεώρων και άλλα άτομα
αποφέρει ετήσιον τόκον..... λίρ. Οθω. 50

Δ) Εδίδετο κατ' έτος υπό του Τουρκικού Ταμείου υπό το
όνομα Βαζουφέ(σύνταξις) λίρ. Οθω.30

Ε) Εισόδημα κτημάτων της εκκλησίας Αγίας Μονής.....70

ς) Εισόδημα κτημάτων εκκλησιών πόλεως.....50

Ζ) Αδείας γάμων και δίσκων..... 30

λίρας οθωμ..... 248

=====

ήτοι δραχμάς..... 6.696

έλλειμμα..... 864

Δραχ. 7.560".

Τα έξοδα των σχολείων των Τρικάλων, σύμφωνα με την απάντηση¹² του
επισκόπου Τρίκης, κατά την ίδια περίοδο, ήταν τα εξής:

Μισθόν διδασκαλίσσης..... λίρ. οθω. 50

" βοηθού..... " 10

" υπερηγρίας (sic) και λοιπά..... " 8

λίρ. οθωμ. 68

Μισθόν ελληνοδιδασκάλου Δημ. Ιω. Ζωγράφου
διδάξαντος και Τουρκικήν..... λίρ. οθωμ. 52

Μισθόν ετέρου ελληνοδιδασκάλου Νικολ. Χατζιγώγου.... " 47

Μισθόν Αλληλοδιδάκτου Επισκέψεως..... " 26

" βοηθού αυτού..... " 12

" Αλληλοδιδάκτου Μητροπόλεως..... " 26

" βοηθού αυτού " 12

" αλληλοδιδάκτου του προαστείου αγίας Μονής.. " 20

έξοδα συντηρήσεως..... " 5

εις διαφόρους ελεημοσύνας..... " 12

λίρ. οθωμ. 280

=====

ήτοι Δραχμαί 7.560

12. Ό.π..

Στην απάντησή του αυτή σημειώνει ακόμα ότι στα χωριά της περιφέρειάς του, όπου υπάρχουν σχολεία, "ταύτα διατηρούνται εκ συνδρομών ατομικών των χωρικών και εκ συνδρομών των ευπορουσών εκκλησιών".

Παρόμοια απάντηση¹³ απέστειλε ο επίσκοπος Τρίκης Μελέτιος και προς τον δήμαρχο Τριτάλων.

13. ΑΡΧΕΙΟ Μητρο. Τρίκης, αρχ. 2, φάκ. 8, έγγο. 8 (Πίν.47).

Β. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ ΜΕ ΤΙΣ ΓΥΡΩ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

1. Σχέσεις των Τρικάλων με την περιοχή των Αγράφων

Τα Τρίκαλα στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας είναι το διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο της Θεσσαλίας για τους κατακτητές, ενώ παράλληλα για τους υπόδουλους Έλληνες είναι το θρησκευτικό και πνευματικό τους κέντρο, αφού σ' αυτά έχει την έδρα του ο μητροπολίτης Λαρίσης από τον ΙΔ΄ αι. έως το 1739. Στη δικαιοδοσία της Μητροπόλεως Λαρίσης υπάγονταν όλοι οι επίσκοποι της Κεντρικής Ελλάδος, και φυσικά και των Αγράφων. Εξ άλλου η γεωγραφική θέση των Τρικάλων γειτνιάζει προς τα ορεινά συγκροτήματα των Αγράφων και της Πίνδου γενικότερα, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα οι κάτοικοι των περιοχών αυτών να επισκέπτονται συχνά τα Τρίκαλα, για διαφόρους λόγους, ή και να εγκαθίστανται μονίμως σ' αυτά.

Ήταν επομένως φυσικό επακόλουθο να αναπτυχθούν πνευματικές και εκπαιδευτικές σχέσεις μεταξύ των Τρικάλων και της περιοχής των Αγράφων. Όπως είδαμε παραπάνω (σ. 101κε.), στα Τρίκαλα λειτούργησε Ελληνική Σχολή από τα μέσα του ΙΣΤ΄ αιώνα. Την εποχή αυτή διέμεναν στα Τρίκαλα πολλοί λόγιοι.

Ανάμεσα στους μαθητές της Σχολής Τρίκκης συγκαταλέγεται και ο μεγάλος, αργότερα, δάσκαλος των Αγράφων Ευγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός, ο οποίος φοίτησε στα Τρίκαλα το 1624-1625, όπως μας πληροφορεί ο μαθητής του Αναστ. Γόρδιος¹. Ο Ευγένιος, όταν εγκαταστάθηκε και δίδαξε στις σχολές των Αγράφων (Καρπενήσι, Βραγγιανά), διατήρησε στενούς δεσμούς με τα Τρίκαλα σ' όλη την υπόλοιπη ζωή του και μεγάλο μέρος της αλληλογραφίας του απευθύνεται σε Τρικαλινούς. Την περίοδο 1660-1685 απευθύνει σε 13 κατοίκους των Τρικάλων 30 επιστολές (υπολογίζονται βέβαια οι σωζόμενες και γνωστές)².

1. ΓΟΡΔΙΟΥ, *Βίος Ευγ. Ιωαννούλιου*, σ.39. Βλ. και ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Ευγένιος Γιαννούλης*, σ.272 * ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ευγένιος Γιαννούλης*, σ.59 * ΣΑΡΔΕΛΗ, *Συναξάρι*, σσ.150, 153.
2. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές*, σσ.15-28 και ίδια 258 κε., όπου δημοσιεύονται οι επιστολές που απευθύνονται σε Τρικαλινούς. Βλ. και ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Πνευματική ζωή Τρικάλων*, σ.51.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στη στενή σχέση και πυκνή αλληλογραφία του Γιαννούλη με τον παλιό του συμμαθητή στην Κωνσταντινούπολη και τώρα μητροπολίτη Λαρίσης-Τρίκκης (1662-1671) Διονύσιο Βυζάντιο ή Μουσελίμη ή Σερογλάνη. Σ' αυτόν ο Γιαννούλης έστειλε 38 επιστολές³.

Τόσο οικεία ένιωθε ο Γιαννούλης τα Τρίκαλα, ώστε σε κάποια από τις επιστολές του τα αποκαλεί "Τρίκην την ημετέραν"⁴. Διατηρεί ακόμα επαφή με τα μοναστήρια του Δουσίκου και της Κορώνας, από τα οποία δανείζεται βιβλία⁵, ενώ κατεβαίνει στη φημισμένη εμποροπανήγυρη του Μοσχολουρίου για να αγοράσει βιβλία⁶.

Ο Γιαννούλης παρακολουθεί την πνευματική και εκπαιδευτική ζωή των Τρικάλων⁷ και φροντίζει για την καλύτερη της συσταίνοντας στους Τρικαλινοίς την πρόσληψη και δύο καλών μουσικοδιδασκάλων⁸.

Αλλά και πολλοί νεαροί Τρικαλινοί έσπευσαν να μαθητεύσουν κοντά στον Γιαννούλη στη Σχολή Βραγγιανών. Αναφέρονται τα ονόματα του Διονυσίου, του Αθανασίου Λιοντάρη, του Ιωακείμ, του Θεοδοσίου⁹ και του Γεωργίου, γιου του ιερέα Χριστοδούλου Μυροκοβίτη. Ο τελευταίος υπήρξε μαθητής και του Αν. Γορδίου¹⁰.

Ο διαπρεπέστερος μαθητής και διάδοχος του Γιαννούλη στη Σχολή Βραγγιανών Αναστάσιος Γόρδιος δίδαξε στα Τρίκαλα τη διετία 1681- 1683 και κατόπιν διατήρησε αλληλογραφία με πολλούς κατοίκους των Τρικάλων¹¹. Ένας από αυτούς είναι ο πρωτοπρεσβύτερος Νικόλαος Μυροκοβίτης, ο οποίος χαρακτηριζόταν ως "φιλομαθέστατος" και "πειθώ της ρητορικής". Αυτός ζητούσε από τον Γόρδιο να του λύσει κάποιες απορίες του σε θεολογικά ζητήματα¹².

3. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *ό.π.*, σ.21(Εισαγωγή), 122 κε.

4. *Ό.π.* (αφ.73/Σεπ.1666), σ.199.

5. ΠΑΥΛΙΔΟΥ, *Σχολή Αγράφων*, σσ.253-263 * ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ. 273-278. Την περίοδο αυτή στα Τρίκαλα και τη γύρω περιοχή υπήρχε μεγάλη κίνηση βιβλίων, αφού εκτός από τις πλούσιες μοναστηριακές βιβλιοθήκες, υπήρχαν και σπουδαίες ιδιωτικές, όπως αυτές του πρωτοπρεσβυτέρου Κωνσταντίνου και του μοναχού Χριστοδούλου, από τους οποίους ζητούσαν βιβλία ο Ευγ. Γιαννούλης και ο Αν. Γόρδιος. Βλ. HADZIMANOU, *ό.π.*, σ.392.

6. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.280-281.

7. Στα Τρίκαλα δίδασκε την περίοδο αυτή ο μαθητής του Γιαννούλη μοναχός Παρθένιος, ο οποίος τον ενημέρωνε σχετικώς. Βλ. HADZIMANOU, *ό.π.*, σ.385.

8. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές*(αφ.119), σ.266.

9. ΖΗΣΗ, *Παιδεία Αγράφων*, σ.68 * Γ ΚΙΟΛΙΑ, *Ιστ. Αγράφων*, σ. 96 *HADZIMANOU, *ό.π.*, σσ. 303, 325-331.

10. ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *ό.π.*, σ.52.

11. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι Τρικάλων*, σ.42*ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Δ', σ. 315.

12. ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.56-57.

Ο Αν. Γόρδιος επισκέφθηκε δυο φορές τη Μονή Δουσίκου και έγραψε την Ακολουθία του Αγίου Βησσαρίωνος, τοπικού αγίου και πολιούχου των Τρικάλων¹³.

Στη Σχολή Τρίκκης δίδαξαν και άλλοι Αγραφιώτες δάσκαλοι, όπως ο ιερέας Αντώνιος από το Νεοχώρι Αγραφών (1702-1724) και ο μαθητής του Γορδίου Μιχαήλ (1721)¹⁴.

Μαθητής του Σταμμίδη στα Τρίκαλα υπήρξε ο Αγραφιώτης ιερέας Αθανάσιος, ο οποίος αργότερα (τέλη ΙΗ΄ αι.) δίδαξε στα σχολεία των Αγραφών¹⁵.

Γενικότερα η παρουσία των Αγραφιωτών στα Τρίκαλα ήταν πολύ έντονη. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των συνδρομητών για την ίδρυση του Παρθεναγωγείου Τρίκκης το 1861, όπου από τους 15 οι 7 είναι Αγραφιώτες την καταγωγή, αλλά μόνιμοι κάτοικοι Τρικάλων.

Πρόκειται για τους Γεώργιο Μόσκοβο, Θεοδόσιο Κούτσικο, Κων/νο Κούτσικο, Αθανάσιο Τσούκα, Δημήτριο Ζάχου, Χρήστο Ταμπαρόπουλο και Χρήστο Βλυτσάκη¹⁶.

2. Σχέσεις των Τρικάλων με την Άρτα

Αναφέρεται η παρουσία στα Τρίκαλα, στα 1676-90 περίπου, δύο σπουδαίων Αρτινών μουσικοδιδασκάλων και λογίων, του Γεωργίου και του Γρηγορίου, τους οποίους συνέστησε στους Τρικαλινούς άρχοντες ο Ευγένιος Γιαννούλης¹⁷. Ο Γεώργιος υπήρξε, στην Άρτα, μαθητής του Γρηγορίου Σκιαδοπούλου, ο οποίος είχε επαφές με πνευματικούς ανθρώπους των Τρικάλων και συνέβαλε στην πρόσληψη ως μουσικοδιδασκάλου στα Τρίκαλα του πρώην μαθητή του¹⁸.

13. ΠΑΥΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.258. Και ο Αν. Γόρδιος δανειζόταν βιβλία από τη Μονή Δουσίκου. Σε σχετική επιστολή του γράφει: "Τα βιβλία του μοναστηρίου, ή θέλω τα φέρει μοναχός μου εις ολίγον καιρόν, ή θέλω τα πέμψει με πιστόν διακομιστήν". Βλ. HADZIMANOU, *ό.π.*, σσ. 393 και 394, υποσ. 1.

14. Βλ. παραπάνω, σ.124.

15. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ιστ. Ελλ. Παιδείας*, σ.145.

16. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΑΛΑΜΩΤΗ, *Βαρύσι*, σ.25. Βλ. και παραπάνω, σσ.149-150.

17. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές* (αρ.119), σ.266: "Αυτού γουν εις τα Τρίκαλα ήλθεν, ως εμάθαμεν, κάποιος νέος Αρτινός, Γεώργιος ονόματι, πεπαιδευμένος καλά εις την μουσικήν... Αυτόν τούτον, παρακαλώ, περιποιηθήτε τον και διά την καλήν του γνώμην και διά την τέχνην της μουσικής και αναπαύσετέ τον με κείνο οπου αναπαύεται, διά να σπείρη την τριαύτην αρετήν και στολισμόν εις την εκκλησίαν του Τρικάλου αντάμα και εις τας ψυχάς των νέων οπου είναι εις μάθησιν επιτίθειοι. Μιμηθήτε, παρακαλώ την αρετήν των προγόνων σας και τον ζήλον των παλαιών ανθρώπων" * ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγοι Τρικάλων*, σ.39. Βλ. και HADZIMANOU, *ό.π.*, σσ.377-378.

18. HADZIMANOU, *ό.π.*, σ.377.

Στην Άρτα σπούδασε αρχικά (1722) ο Διονύσιος Σθλατεινιώτης, κατόπιν οικοδιδάσκαλος και σπουδαστής στο Βουκουρέστι¹⁹.

3. Σχέσεις των Τρικάλων με τα Ιωάννινα

Στα 1611 ζει στα Ιωάννινα ο Τρικαλινός έμπορος Λ. Μονδάνος, ο οποίος στη διαθήκη του όρισε ο τόκος κεφαλαίου 1.000 δουκάτων "να δίδηται αενάως εις το σχολείον οπού θέλει γενή διά τους σπουδαίους εις τα Ιωάννινα"²⁰.

Στα Τρίκαλα δίδαξε από το 1735 κε. ο Γιαννιώτης Αναστάσιος Βασιλόπουλος²¹ και πολλοί άλλοι²².

4. Σχέσεις των Τρικάλων με τον Τύρναβο

Ο Τύρναβος βρίσκεται πολύ κοντά στα Τρίκαλα. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας είχε υποκαταστήσει τη Λάρισα ως χριστιανικό κέντρο της ΒΑ Θεσσαλίας, αφού στην τελευταία επικρατούσε το τουρκικό στοιχείο. Ως εκ τούτου ο Τύρναβος εξελίχθηκε και σε σπουδαίο εκπαιδευτικό κέντρο όχι μόνον της Θεσσαλίας αλλά και της Ελλάδος ολοκλήρου. Οι Τυρναβίτες δάσκαλοι και λόγιοι υπήρξαν και πολλοί και σπουδαίοι. Ήταν πολύ φυσικό να αναπτυχθούν πνευματικές και εκπαιδευτικές σχέσεις ανάμεσα στα Τρίκαλα (έδρα του μητροπολίτη Λαρίσης και πνευματικό κέντρο της Δυτ. Θεσσαλίας) και τον Τύρναβο.

Ο Τρικαλινός Αθανάσιος Λιοντάρης, μαθητής του Ευγενίου Γιαννούλη, υπήρξε, το 1678, ο πρώτος διευθυντής του "Φροντιστηρίου" του Τυρνάβου, κατόπιν συστάσεως του μητροπολίτη Λαρίσης Ιακώβου και του διακόνου του Κλήμεντος²³.

Ο διακεκριμένος Τυρναβίτης ελληνοδιδάσκαλος και σχολάρχης του "Ελληνομουσείου" του Σεμλίνου Γεώργιος Ζαχαριάδης διετέλεσε μαθητής της Σχολής Τρίκκης επί σχολαρχίας Στ. Σταμκίδη (τέλη ΙΗ΄ αι.)²⁴.

19. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μαθηματικά*, σσ.325-326.

20. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Β΄, σ.315, υποσ.142.

21. Βλ. ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *Δραστηριότητες*, σσ.13-14.

22. ΚΟΥΜΑ, *Ιστορία*, σ.558: "Μαθηταί των Ιωαννίνων υπήρξαν διδάσκαλοι εις Μέσσοβον, Τρίκην, Λάρισσαν, Τύρναβον". Βλ. και ΠΟΛΥΖΩΙΔΟΥ, *Νεοελληνικά*, σσ.210-211: "Μαθηταί των Ιωαννίνων εχημάτισαν ακολούθως διδάσκαλοι εν Μεσόβω, Τρίκην, Λάρισση, Τυρνάβω, Θεσσαλονίκη και Αδριανουπόλει, όπου ιδρύθησαν σχολεία μετά το των Ιωαννίνων· εις όλα δε ταύτα ως και εις το της Κωνσταντινουπόλεως μετηνέχθησαν αι γνώσεις και η μέθοδος εκείνου".

23. ΗΑΖΙΜΑΝΟΥ, *ό.π.*, σ.331.

24. ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΥ, *Πάροιχοι*, σ.152. Βλ. παραπάνω, σ.112 και παρακάτω, σσ.273-274.

Στον Τύρναβο εγκαταστάθηκε στα τέλη του ΙΖ΄ αι. η οικογένεια του Ασπροποταμίτη "ιατρού" Διονυσίου, ο οποίος αργότερα διετέλεσε ηγούμενος της Μονής Ολυμπιώτισσας Ελασσόνος²⁵.

Ο Τρικαλινός ιατροφιλόσοφος Κων/νος Ζαχαρόπουλος ο Νοσημάχος παρακολούθησε μαθήματα στη Σχολή Τυρνάβου κοντά στο Ιωάννη Πέζαρο περί τα τέλη του ΙΗ΄ αιώνα²⁶.

Στη Σχολή Τρίκκης δίδαξε από το 1833 έως 1842 ο Τυρναβίτης δάκαλος Αλέξανδρος Πέζαρος, γιος του περιφήμου Ιωάννη Πέζαρου²⁷.

5. Σχέσεις των Τρικάλων με την Τσαριτσάνη

Ο Τρικαλινός ιατροφιλόσοφος Κων/νος Ζαχαρόπουλος ο Νοσημάχος είχε προσκληθεί και εγκατασταθεί στην Τσαριτσάνη, όπου άσκησε το επάγγελμα του ιατρού και αλληλογραφούσε με πνευματικές προσωπικότητες του καιρού του (Κ. Κούμας κ.ά.)²⁸.

Ο Γαβριήλ Τρίκκης στις 6 Μαρ. 1809, με συστατική επιστολή προς τον Τσαριτσανιώτη δάσκαλο Κων. Οικονόμο, ο οποίος βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη, τον παρακαλεί να δεχθεί ως μαθητή κάποιον Χρήστο: "ο νέος Χρήστος μαθητής τής έρχεται χάριν σπουδής μαθημάτων, και ως ιερόπαις, και υποψήφιος παρακαλώ να αγαπάται παρ' αυτής", δηλ. του Οικονόμου²⁹.

6. Σχέσεις των Τρικάλων με την Ελασσόνα

Στη Μονή Ολυμπιώτισσας, η οποία βρίσκεται στις βόρειες παρυφές της Ελασσόνας, διετέλεσε ηγούμενος (1735/6 έως 1763, έτος του θανάτου του) ο Ασπροποταμίτης Διονύσιος ο ιατρός³⁰. Η οικογένεια του, λόγω αναγκών, είχε εγκατασταθεί στον Τύρναβο. Ο Διονύσιος, παρά τις δυσκολίες που συνάντησε, κατάφερε να δώσει νέα πνοή στο ιστορικό μοναστήρι. Ο Άνθιμος Ολυμπιώτης, ο οποίος τον είχε πνευματικό του πατέρα, αναφέρεται σ' αυτόν με ιδιαίτερο θαυμασμό.

25. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ολυμπιώτισσα*, σ.465.

26. Βλ. παρακάτω, σ.236.

27. Βλ. παραπάνω, σ.116.

28. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Κ., *Αλληλογραφία*, σσ.47, 48, 51. Βλ. παρακάτω, σ.236.

29. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Κ., *ό.π.*, σ.99.

30. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ολυμπιώτισσα*, σσ.465-467.

7. Σχέσεις των Τρικάλων με τα Αμπελάκια

Στη Σχολή των Αμπελακίων δίδαξε για 30 ολόκληρα χρόνια (1777- 1807) ο Τρικαλινός δάσκαλος Γεώργιος Τριανταφύλλου, ο οποίος είχε μία από τις μεγαλύτερες βιβλιοθήκες της εποχής του. Μαθητές του υπήρξαν ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Κων. Οικονόμου³¹. Στα Αμπελάκια κατά το ίδιο περίπου χρονικό διάστημα δίδαξαν και άλλοι Τρικαλινοί, όπως ο ιερέας Πολυζώης και ο Γρηγόριος Τρικκαλινός³².

Ο Κ. Κούμας, από τα Αμπελάκια όπου βρισκόταν το 1803, προσκάλεσε για να διδάξει εκεί τον δάσκαλο στο σχολείο Ζάρκου Ιερώνυμο³³.

Σε άλλη επιστολή του, πάλι από τη Λάρισα, προς τον Γεώργιο Σακελλάριο, στα Αμπελάκια, ο Κ. Ζαχαρόπουλος γράφει μεταξύ των άλλων:

"Ασπασαί μου τον σοφολογιώτατον κύριον Κωνσταντίνον <Κούμαν>, και ειπέ τω, ότι ο Τρίκκης περιέρχεται τας χώρας, και τα βιβλία μένουσι παρ' εμοί. Εισελθόντος εκείνου εν Τρίκκη, θέλει τα στείλω ευθύς, και θέλει γράψω τα δέοντα"³⁴. Εμμέσως συμπεραίνουμε ότι οι δάσκαλοι της Σχολής των Αμπελακίων δανείζουν βιβλία στον μητροπολίτη Τρίκκης.

8. Σχέσεις των Τρικάλων με τη Λάρισα

Οι σχέσεις των Τρικάλων με τη Λάρισα είναι στενότερες καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, αφού από τα τέλη του ΙΔ' αι. και ως το 1739 οι μητροπολίτες Λαρίσης είχαν ως έδρα τους τα Τρίκαλα. Κατά την τελευταία περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας η Λάρισα είχε γίνει και πάλι το θρησκευτικό, πολιτικό και στρατιωτικό κέντρο της Θεσσαλίας.

Ο Τρικαλινός ιατροφιλόσοφος Κων. Ζαχαρόπουλος το 1803 είναι εγκατεστημένος στη Λάρισα. Σε επιστολή του προς τον ιατρό Γεώργιο Σακελλάριο, που βρίσκεται στα Αμπελάκια, γράφει: "Εγώ, αδελφέ, διά την της Τρίκκης ταραχήν, και μεγάλην δυστυχίαν, δι' ην, και ανθρωποσκορπισμός ηκολούθησεν, εις Λάρισαν μετώκησα πανοικί προ εξαμήνου σχεδόν, και εφησυχάζω"³⁵.

31. Βλ. παραπάνω, σ.79.

32. Βλ. παραπάνω, σ.79.

33. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ι., *ό.π.*, σσ.105-106.

34. *Ό.π.*, σ.107.

35. *Ό.π.*, σσ.96-97.

9. Σχέσεις των Τρικάλων με την περιοχή Πηλίου

Στη Σχολή Τρίκκης δίδαξαν δύο Πηλιορείτες δάσκαλοι: ο παπα-Πολύζος από τη Μακρυνίτσα (1828-1838) και ο Ιωάν. Πανταζής (1838κ.ε.)³⁶.

10. Σχέσεις των Τρικάλων με την Κοζάνη

Στη Σχολή Κοζάνης το 1821 φοιτούν μαθητές από διάφορα μέρη της Ελλάδος. Ανάμεσά τους και ο Τρικαλινός Δημουλάς Κανίστρας, ο οποίος μάλιστα πρωτοστατεί στη σύνθεση ενός εμμέτρου ευχαριστηρίου προς τους δασκάλους τους³⁷.

11. Σχέσεις των Τρικάλων με άλλες περιοχές

Κατά τα τέλη του ΙΖ' αι. έμεινε για ένα διάστημα στα Τρίκαλα ο Φαρσαλινός λόγιος Ζαχαρίας, ο οποίος υπήρξε μαθητής του Ευγενίου Γιαννούλη και αργότερα είχε διατελέσει καθηγητής στην Αυθεντική Σχολή του Ιασίου³⁸.

Την ίδια περίοδο βρισκεται στην περιοχή Τρικάλων ο Ιερεμίας Κακαβέλας, συνεργάτης του Καρουφύλλη και επιφανής θεολόγος, ιεροκήρυκας, διδά-

36. Βλ. παραπάνω, σ.116.

37. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Πηγές Ιστορίας Μακεδονίας*, σ.82:

"κ' ημείς συμπαριστάμεθα οι μαθηταί οι ξένοι,
το χρέος μας να κάμωμεν, ως ευεργετημένοι,
οκτώ είμεθα σύμπαντες μαθήματα ακούμεν,
και της παιδείας τρόφιμοι να γένωμεν ποθούμεν
άλλ' ηπειρώται είμεθα, και άλλοι αλβανίται,
άλλ' Εστιώται Θεσσαλοί, κ<ι> άλλοι μακεδονίται
πλην την Κοζάνην κατ' αυτό γνωρίζομεν πατρίδα,
και τους σχολής συνδρομητάς της προκοπής κρηπίδα,
κ' εις την κοινήν αγάπην σας, κ' εις τας περιποιήσεις
οπού ως τέκνα σας κοινώς μάς δίδεται επίσης
ομολογούμεν χάριτας κηρύττομεν το χρέος
και προσκυνήσεις ταπεινάς προσφέρομεν με δέος.

1821 Φεβρουαρίου 27

ο δημολάς κανίστρα ο τρικκαλινός
ο ιωάννης ζώη ο ζαγορίτης
ο κωνσταντίνος αποστόλη ο εκ πρεμετής
ο ιωάννης αναστασίου σιμάτα ο εκ κλεισούρας
ο νικόλαος στεργίου μεταξιώτης
ο φώτειος μανάλη ο μεταξιώτης
ο ιωάννης αθανασίου ο βυθοκουκιώτης
ο βασιλείος τζέλιου φραταρίτης".

38. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι στη Βλαχία*, σσ. 46-50*ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές*, σ.22 (Εισαγωγή). Βλ. παρακάτω, σσ.221-222.

σκαλος, μεταφραστής και συνεργάτης των πεφωτισμένων Βλάχων ηγεμόνων Καντακουζηνού και Μπασσαράμπα³⁹.

39. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *Η εν Θεσσαλία Τρίκκη*, σ.134 * ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι Τριτάλων*, σ.41.

Γ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας δεν υπήρχε ενιαίο πρόγραμμα και μέθοδος διδασκαλίας. Τα διδασκόμενα μαθήματα διέφεραν από σχολείο σε σχολείο και τα πάντα εξαρτιόνταν από την ικανότητα και την προσωπικότητα του δασκάλου, όπως αναφέραμε παραπάνω¹.

Για τα σχολεία της Θεσσαλίας έχουμε τις ακόλουθες ειδικές πληροφορίες:

1. Η μέθοδος και το πρόγραμμα διδασκαλίας του Δαμασκηνού και του Ματθαίου στη Σχολή Τρίκκης κατά τον ΙΣΤ΄ αιώνα

Πληροφορίες για το πρόγραμμα διδασκαλίας, που εφαρμοζόταν στη Σχολή Τρίκκης στα μέσα του ΙΣΤ΄ αιώνα, αντλούμε εμμέσως από τις "Προτάσεις" ενός μαθητή της ίδιας περιόδου στη σχολή αυτή και κατοπινού διδασκάλου στο σχολείο του Λβωφ της Ουκρανίας, του Αρσενίου Ελασσόνος. Στις "Προτάσεις" του ο Αρσένιος δηλώνει ότι θα εφαρμόσει αυτά, που διδάχτηκε από τους "σοφωτάτους" διδασκάλους του Δαμασκηνό και Ματθαίο, καθώς "και παρά της καθολικής του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας, επί της πατριαρχείας του αγιωτάτου πατριάρχου κυρού Ιερεμίου"².

Ειδικότερα ο Αρσένιος δηλώνει ότι "Διδάξαι τους παιδιάς αυτών πρώτον την άνω φιλοσοφίαν, τον του Θεού φόβον [...] Δεύτερον την προσήκουσαν αγάπην και ευλάβειαν προς τους γονείς αυτών (δηλ. των μαθητών) και προς πάντας τους μείζονας και αδελφούς εν τω ευαγγελίω του Χριστού. Τρίτον την μελέτην των ελληνικών γραμμιάτων και της διαλέκτου". Συνεχίζοντας λέει: "Εγώ δε αόκνως οφείλω διδάσκειν αυτούς απαραίτητως δύο ώρας το ταχύ, οιονδήποτε

1. Βλ. παραπάνω, σ.68. Γενικότερα για τα διδασκόμενα κείμενα, τα σχολικά προγράμματα και τις διδακτικές μεθόδους των Ελληνικών Σχολείων της Τουρκοκρατίας γίνεται διεξοδικός λόγος στη διδακτορική διατριβή της Αγγελικής Σκαρβέλη-Νικολοπούλου, *Τα Μαθηματάρια των Ελληνικών Σχολείων της Τουρκοκρατίας*, Αθήνα 1989.
2. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Αρσένιος*, σ.179.

μάθημα εστίν αυτών επιδεχόμενον. Αφ' ου δε διδάξω αυτούς, πρωτόσχολοι κατά τάξιν επιδέξονται, διδάσκοντες αυτούς τα παρ' ημών λεγόμενα μετά φόβου και ευλαβείας άχρι ενάτης ώρας. Οφείλει δε και οι παίδες έχειν προς τους πρωτοσχόλους φόβον ουκ ολίγον και ευλάβειαν. Μετά δε την ενάτην κατά το ειωθός τεχνολογίαν ποιήσομεν και έτερα εύχρηστα, οία ο καιρός δώση, ώρας δύο. Εν δε τη Παρασκευή μετά την ενάτην λέγειν οι μαθηταί τα της εβδομάδος όλα μαθήματα την σύνταξιν. Εν δε τω του Σαββάτου ταχεί λέγειν τα της όλης εβδομάδος κτήθου. Και πληρωθέντων των μαθημάτων δίδειν αυτοίς καθ' έκαστον Σάββατον θέματα και διορθώνειν τα των αντιστοίχων σφάλματα. Και εν όλω τω Σαββάτω οι παίδες να γράφωσι και να μεταγλωττίζωσι το θέμα εις το ελληνικόν. Τη δε Δευτέρα μετά την ενάτην να διορθώνω τα θέματα. *Ούτως ουν, ως παρά των ημετέρων διδασκάλων εδιδάχθην, και φθέγγομαι*"³.

2. Η μέθοδος και το πρόγραμμα διδασκαλίας στη Σχολή Βραγγιανών (ΙΖ'-ΙΗ' αι.)

Η Σχολή Βραγγιανών ήταν κατά βάση ανώτερο σχολείο. Ωστόσο υπήρχε και τάξη αρχαρίων, στην οποία δίδασκε ο ίδιος ο Ευγένιος Γιαννούλης. Σ' αυτούς δίδασκε ανάγνωση, γραφή, αριθμητική και ποιητικά. Στους προχωρημένους όμως μαθητές δίδασκε θρησκευτικά, φιλοσοφία, γεωγραφία, επιστολογραφία, Λατινικά και, ίσως, αστρονομία, διότι διέθετε τις σχετικές γνώσεις. Λατινικά επίσης γνώριζε και ο διάδοχος του Γιαννούλη Αναστ. Γόρδιος, ο οποίος ενδιαφερόταν για την απόκτηση των σχετικών διδακτικών βιβλίων⁴.

3. Η μέθοδος και το πρόγραμμα διδασκαλίας του Ι. Πέζαρου στη Σχολή Τυρνάβου κατά το τέλος του ΙΗ' αιώνα

Ο Ιωάννης Πέζαρος δίδαξε στη Σχολή Τυρνάβου από το 1782 έως το 1806, έτος του θανάτου του.

Σύμφωνα με τη μαρτυρία του μαθητή του Κων. Κούμα⁵, ο μεγάλος αυτός Θεσσαλός δάσκαλος εφήρμοζε την εξής μέθοδο διδασκαλίας: "Εδιαίρει τους μαθητάς εις πολλές κλάσεις προβαινούσας εκ των μικροτέρων εις τα μεγαλύτερα μαθήματα. Η κλάσις, την οποίαν εγύμναζεν εις την τεχνολογίαν των οκτώ μερών του λόγου, ήτο η κατωτάτη· δευτέρα, ήτις ήρχιζε να αναλύη την σύνταξιν του λόγου· τρίτη, ήτις εσύντασσε θέματα· τετάρτη, ήτις εγυμνάζετο τους επιστο-

3. Ό.π., σσ.179-180.

4. HADZIMANOU, ό.π., σσ.287-289.

5. ΚΟΥΜΑ, *Ιστορία*, σσ.569-570.

λικούς χαρακτήρας κατά τον Κορυδαλέα· η πέμπτη εκαταγίνεται εις τους ποιητάς· η έκτη εγεωμέτρει και φιλοσόφει, ήτις πολλάκις εδαιρείτο εις δύο.

Γραμματικήν δεν ηθέλησε ποτέ άλλην παρά την του Λασκάρεως· Ελληνικά μαθήματα παρέδιδε τας γνώμας του Χρυσολωρά, τους μύθους του Αισώπου, τον Λουκιανόν, όσα περιείχεν η εγκυκλοπαιδεία του Πατούσα, πολλούς λόγους του Δημοσθένους, την ιστορίαν του Ηρωδιανού, τας επιστολάς του Συνεσίου, τον Όμηρον και τους σκηνικούς ποιητάς· θέματα υπηγόρευεν αυτοσχεδίως δις της εβδομάδος πρώτον κατά τα είδη των ρημάτων, και έπειτα καθ' όλα τα είδη, χωρίς να τον εμποδίζη από την παράδοσιν των άλλων μαθημάτων η διόρθωσις των θεμάτων· εις την Φιλοσοφίαν ήρχιζε συγχρόνως την εισαγωγήν της Λογικής του Σουγδουρή και τα τοιχεία της Γεωμετρίας του Ευκλείδου, μετέβαινεν εις την Λογικήν του Ευγενίου και εις την Αριθμητικήν, εις την Μεταφυσικήν του Γενουησιού και εις το κατά Γέσνερον Μαθηματικόν του Ευγενίου <Βουλγάρεως>, εις την Φυσικήν του Θεοτοκίου, και τέλος επέθετο το Θεολογικόν του Ευγενίου.

Επαράδιδεν αδιακόπως όλον τον ενιαυτόν.Εις τα υψηλότερα μαθήματα ωμολόγει ειλικρινώς όσα δεν ήξευρε, και εσύσταινε τους μαθητάς του να ζητήσουν, ει δυνατόν, την τελειοποίησιν των δι' άλλων διδασκάλων· ούτως έλεγεν, ότι η Φυσική είναι ατελής, επειδή του έλειπαν τα πειράματα, η γνώσις τελειότερας Αλγέβρας, η των Κωνικών τομών, και η του Λογισμού της ως απείρου θεωρουμένης ποσότητος.

Αλλ' η επιμέλεια και η αρετή του, το πενιχρόν της ζωής του ηνωμένον με εσωτερικόν μεγαλείον, το οποίον ενέπνεε σέβας εις πάντα, ός τις έβλεπε τον ρακένδυτον Πέζαρον, εκλείσαν εις όλην την Θετταλίαν και εις όλον το Ελληνικόν γένος το όνομά του. Ο Ιωάννης, ο Πέζαρος, ο κωφός(ωνομάζετο και τούτο διά την μικράν βαρυκοίαν του) περιεφέρετο με εγκώμια εις όλων τα στόματα. Οι μαθηταί του εγίνοντο διδάσκαλοι εις όλας τας πόλεις της Θετταλίας, της Μακεδονίας, και εις των Φαναριωτών τους οίκους εις Κωνσταντινούπολιν. Πολλοί μετέβησαν έπειτα εις την Ευρώπην, ως ο Στέφανος Δούγκας και ο Κούμας, διά να τελειοποιήσουν το διδασκαλικόν των επάγγελμα, άλλοι έγγειναν ιατροί, και οι εκ του ιερατικού καταλόγου ανεδείχθησαν προκομμένοι αρχιερείς διαφόρων επαρχιών".

4. Η μέθοδος και το πρόγραμμα διδασκαλίας του Κων. Κούμα στη Σχολή Τσαριτσάνης (1798-1803)

Σύμφωνα με την αφήγηση του ίδιου του Κων. Κούμα⁶, στο σχολείο της Τσαριτσάνης "ανέλαβεν όλα τα διδασκαλικά καθήκοντα, όσα ίδεν εις τον διδά-

6. Ό.π., σσ.584-585.

σκαλόν του. Συνήθρισε ξένους μαθητάς, εδίδασκεν ελληνικά και επιστημονικά μαθήματα, εις τα οποία επρόσθεσε νέον μάθημα την άλγεβραν, και εκήρτυτε τον λόγον του ευαγγελίου επ' εκκλησίας.

Κατά παράδειγμα του εις Αμπελάκια διδάσκοντος τότε Κωνσταντά εκαινοτόμησε την του Ελληνικού κειμένου εις την κοινήν γλώσσαν μετάφρασιν με μονολεξίαν και κατ' έννοιαν".

5. Η εκπαιδευτική πολιτική στο ελεύθερο Ελληνικό Κράτος⁷ και η επίδρασή της στην υπόδουλη Θεσσαλία(1828-1881)

Με την δημιουργία ανεξαρτήτου Ελληνικού Κράτους, το 1830 η εκπαιδευτική κατάσταση στη σλαβωμένη ακόμα Θεσσαλία, όπως και στις άλλες αλύτρωτες περιοχές, παίρνει άλλο χαρακτήρα και συνδέεται στενά με την εκπαίδευση, που θεσμοθετείται στο ελεύθερο βασίλειο⁸. Δάσκαλοι, και δασκάλες, έρχονται από αυτό και υιοθετούνται τα εκπαιδευτικά προγράμματα, καθώς και οι μέθοδοι διδασκαλίας, που εφαρμόζονται εκεί. Η ίδρυση αλληλοδιδασκτικών σχολείων στις θεσσαλικές πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά ήταν ο κυριότερος στόχος της εκπαιδευτικής προσπάθειας στη Θεσσαλία μετά το 1830⁹. Την περίοδο αυτή ιδρύθηκαν και μερικά παρθεναγωγεία¹⁰.

Ειδικότερα η εκπαίδευση στο ελεύθερο Ελληνικό Κράτος διαμορφώθηκε ως εξής:

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. Με το Διάταγμα της 6/18-2-1834 "Περί δημοδιδασκάλων εν γένει και δημοτικών σχολείων" ορίσθηκε υποχρεωτική η φοίτηση, χωρίς να τηρηθεί αυτή η διάταξη. Κάθε δήμος ήταν υποχρεωμένος να διατηρεί τουλάχιστον ένα αλληλοδιδασκτικό (δημοτικό) σχολείο, με όχι περισσότερους από 400 μαθητές. Στους 150 μαθητές διδάσκει ένας δημοδιδάσκαλος, σε περισσότερους και δεύτερος, αν δε υπερέβαιναν τους 250, και τρίτος. Δημοτικά σχολεία είχαν δικαίωμα να ιδρύσουν και ιδιώτες. Χωριστά σχολεία κοριτσιών

7. Τα σχολεία της Δυτικής Θεσσαλίας κατά την περίοδο αυτή υιοθετούν, στο μέτρο του δυνατού, τα προγράμματα και τις μεθόδους διδασκαλίας των σχολείων του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους και για τον λόγο αυτό κρίνεται σκόπιμη η σύντομη αυτή αναφορά.
8. ΧΑΤΖΗΓΑΚΗ, *Λαογραφικά*, σ.23: "Οι δημογέροντες των χωριών, όπως ιδιαίτερος ενδιαφέρθηκαν διά την εκπαίδευσιν, επιτυχόντες από την τουρκικήν διοίκησιν, ώστε η εκπαίδευσις των Ελληνοπαίδων να γίνεται κατά το σύστημα που κρατούσε στο ελεύθερο Ελληνικό Κράτος". Βλ. και Β. ΣΠΑΝΟΥ, *Σχολεία Λάρισας*, σ.22 * Β. ΚΟΝΤΗ, *Σχολεία Λάρισας*, σσ.190-191.
9. Στους στόχους της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, η οποία ιδρύθηκε το 1836 στην Αθήνα, ήταν και η αποστολή δασκάλων και διδασκαλισσών στις αλύτρωτες περιοχές του Ελληνισμού, "όπου ευρίσκουσιν ανετώτερον βίον και συνδρομήν". Βλ. ΖΙΩΓΟΥ, *Εκπ/ση κοριτσιών*, σσ.55, 74.
10. Βλ. παραπάνω, σσ.97-98, 149-150, 170-171.

υπήρχαν, ως το 1860, μόνο στις πόλεις, ενώ στις κωμοπόλεις υπήρχαν μικτά σχολεία. Το 1830 λειτουργούσαν 71 σχολεία αρρένων με 6.721 μαθητές και κανένα σχολείο θηλέων. Το 1855 τα δημοτικά σχολεία αρρένων αυξήθηκαν σε 357 με 30.520 μαθητές, ενώ λειτουργούσαν τώρα και 52 θηλέων με 4.743 μαθήτριες. Το 1874 τα πρώτα ανήλθαν σε 989 με 63.156 μαθητές και τα δεύτερα σε 138 με 11.405 μαθήτριες¹¹.

Ως μέθοδος διδασκαλίας καθιερώθηκε απ' το 1823 η αλληλοδιδασκτική, αλλά επειδή διαπιστώθηκε η ανεπάρκεια της μεθόδου, από το 1850 περίπου, έγινε κάποια μεταρρύθμιση. Γενικά στα δημοτικά σχολεία διδασκόταν ανάγνωση, γραφή και αριθμητική αρχικά, και αργότερα "ιερά ιστορία" και "μικρά κατήχησις", ελληνική ιστορία, γεωγραφία και στοιχεία γραμματικής της νέας και της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Οι εξετάσεις γίνονταν δυο φορές τον χρόνο (Φεβρουάριο και αρχές Αυγούστου) ενώπιον εξεταστικής επιτροπής¹².

Οι υποψήφιοι δάσκαλοι φοιτούσαν στο Δημοτικόν Διδασκαλείον, που είχε ιδρυθεί από το 1834 στην Αθήνα και διαλύθηκε το 1869¹³.

ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. Το Ελληνικό με το Γυμνάσιο αποτελούσαν τα σχολεία της Μέσης Εκπαιδευσεως του Ελεύθερου Ελληνικού Κράτους. Σύμφωνα με το Διάταγμα της 31 Δεκ./12 Ιαν. 1836 "Περί του διοργανισμού των Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων" σε κάθε επαρχία έπρεπε να υπάρχει τουλάχιστον ένα Ελληνικό σχολείο. Σ' αυτό προϊστατο ο σχολάρχης, ο οποίος δίδασκε στην ανώτερη τάξη. Σκοπός των Ελληνικών σχολείων ήταν όχι μόνον να προετοιμάζουν τους υποψηφίους των Γυμνασίων, αλλά και να παρέχουν τις αναγκαίες γνώσεις για την άσκηση βιοποριστικού επαγγέλματος.

Σε κάθε πρωτεύουσα νομού έπρεπε να λειτουργεί ένα Γυμνάσιο με σκοπό να δίδει στους μαθητές ανώτερη από το Ελληνικό μόρφωση και να προετοιμάζει όσους το επιθυμούσαν για το Πανεπιστήμιο. Στα γυμνάσια που είχαν 4 τάξεις, προϊστατο οι γυμνασιάρχες¹⁴.

Το αναλυτικό εβδομαδιαίο πρόγραμμα του Ελληνικού σχολείου είχε ως εξής¹⁵:

11. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Έκθεσις*, σσ.14-17 * ΖΙΩΓΟΥ, *ό.π.*, σσ.41-42.

12. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.17-18 * ΧΑΤΖΗΣΤΕΦΑΝΙΔΗ, *Ιστορία*, σ.41.

13. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.18-19 * ΖΙΩΓΟΥ, *ό.π.*, σ.116.

14. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.21-24. Βλ. και ΖΙΩΓΟΥ, *ό.π.*, σ.43.

15. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.26-27.

ΜΑΘΗΜΑΤΑ		ΤΑΞΗ Α΄	ΤΑΞΗ Β΄	ΤΑΞΗ Γ΄
Θρησκευτικά	Ώρες	2	2	2
Ελληνικά	"	12	12	12
Λατινικά	"	0	0	3
Γεωγραφία	"	3	2	2
Ιστορία	"	3	3	3
Μαθηματικά	"	3	3	3
Γαλλικά	"	4	4	4
Καλλιγραφία	"	2	2	2

Το αναλυτικό εβδομαδιαίο πρόγραμμα του Γυμνασίου είχε ως εξής:

ΜΑΘΗΜΑΤΑ		ΤΑΞΗ Α΄	ΤΑΞΗ Β΄	ΤΑΞΗ Γ΄	ΤΑΞΗ Δ΄
Θρησκευτικά	Ώρες	2	2	2	2
Ελληνικά	"	12	12	12	12
Λατινικά	"	4	3	3	3
Γεωγραφία	"	3	3	0	0
Ιστορία	"	3	3	3	3
Μαθηματικά	"	3	3	3	3
Φυσική-Χημεία	"	2	2	2	2
Φιλοσοφικά	"	0	0	2	2
Γαλλικά	"	3	3	3	3

Προαιρετικώς διδασκόταν και η αγγλική με την γερμανική γλώσσα¹⁶.

Το σχολικό έτος άρχιζε την 1η Σεπτεμβρίου και διαιρούνταν σε δύο εξάμηνα. Το πρώτο τελείωνε στις 15 Φεβρουαρίου, οπότε άρχιζαν οι χειμερινές εξετάσεις, και το δεύτερο τελείωνε στις 15 Ιουνίου, οπότε άρχιζαν οι γενικές δημόσιες εξετάσεις. Οι απολυτήριες εξετάσεις διεξάγονταν μετά τις γενικές¹⁷.

Όλοι οι διδάσκοντες διακρίνονταν σε καθηγητές, δασκάλους και βοηθούς. Καθηγητές ονομάζονταν όσοι δίδασκαν στα γυμνάσια, ενώ οι υπόλοιποι δάσκαλοι. Βοηθοί ονομάζονταν όσοι διορίζονταν προσωρινώς και δοκιμαστικά. Μετά το 1850, για να διοριστεί κάποιος δάσκαλος σε Ελληνικό σχολείο απαιτούνταν να έχει φοιτήσει επί διετίαν στη Φιλοσοφική Σχολή και να έχει παρακολουθήσει ανελλιπώς τα μαθήματα του Φροντιστηρίου. Καθηγητές και δάσκαλοι διορίζονταν με Βασιλικό Διάταγμα και ήταν δημόσιοι υπάλληλοι. Οι καθηγητές έπαιρναν μεγαλύτερο μισθό από τους δασκάλους¹⁸.

16. Ό.π., σ.27.

17. Ό.π., σσ.29-30.

18. Ό.π., σσ.30-31.

6. Τιμωρίες μαθητών¹⁹

Ο ιστορικός και λαογράφος Αλέξ. Χατζηγάκης²⁰ αναφέρει ότι στα σχολεία της περιοχής Ασπροποτάμου επιβάλλονταν συνήθως οι ακόλουθες τιμωρίες στους μαθητές:

α. Χτύπημα με τη βέργα (συνήθως από κρυνιά) στις παλάμες ή στις γάμπες.

β. Ο φάλαγγας.

γ. Οι τρουβάδες. Ο δάσκαλος υποχρέωνε τον μαθητή να αδειάσει τον τρουβά από τα βιβλία, να τον γεμίσει με πέτρες και να τον κρεμάσει στον ώμο του. Όταν ο μαθητής γονάτιζε από το βάρος του, ο δάσκαλος τον χτυπούσε με τη βέργα στις γάμπες.

δ. Ορθοστασία στη γωνία του σχολείου για ώρες ή και μέρες.

ε. Νηστεία από το μεσημεριανό φαγητό.

στ. Φυλακή για μια ή δυο ώρες στο σκοτεινό υπόγειο του σχολείου.

Οι παραπάνω τιμωρίες μαθητών, που εφαρμόζονταν στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας και στα πρώτα μετά την απελευθέρωση, δεν είχαν καθολική εφαρμογή. Η επιβολή τους εξηρτάτο από την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα του δασκάλου.

19. Στις ποινές, που επιβάλλονταν στους μαθητές των σχολείων του Ελεύθερου Ελληνικού Κράτους κατά τον ΙΘ΄ αιώνα, αναφέρεται η μελέτη του Β. Γ. ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Το σύστημα ποινών στην ελληνική εκπαίδευση του 19ου αιώνα*, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη, 1988. Χαρακτηριστικά παραδείγματα σκληρής τιμωρίας μαθητών αναφέρει και ο Ηπειρώτης λογοτέχνης Χρ. Χρηστοβασιλής. Βλ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ, *Χρηστοβασιλής*, σσ.73-74.

20. ΧΑΤΖΗΓΑΚΗ, *Λαογραφικά*, σ.26.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Α. ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΟΥΜΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ: ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΙ

I. Από την περιοχή Τρικάλων-Ασπροποτάμου-Αγιάφρων

1. ΙΕΡΕΜΙΑΣ Β΄ Ο ΤΡΑΝΟΣ (1536-1594)

Ο Ιερεμίας καταγόταν από την Αγχίαλο και μάλιστα από την οικογένεια των Τρανών. Ο Ιερεμίας αναφέρεται ως "Θεσσαλιώτης", ίσως επειδή έζησε στα Τρίκαλα¹. Απέκτησε πλούσια μόρφωση. Είχε δασκάλους τον Ιερόθεο Μονεμβασίας, τον Αρσένιο Τορνόβου, τον Δαμασκηνό Ναυπάκτου και κατόπιν τον Κρητικό Ματθαίο, μαθητή του Αρσενίου. Ως μητροπολίτης Λαρίσης (1568/9-1572), με έδρα τα Τρίκαλα, συνέβαλε σημαντικά στην καλλιέργεια των γραμμάτων στην περιοχή². Ο Μ. Μαλαξός έγραψε για τον Ιερεμία ότι "νύκτα και ημέραν εσπούδαζε και σπουδάξει θεολογικά, φιλοσοφικά, και άλλα πολλά μαθήματα, και εκκλησιαστικά· και ως οικουμενικός πατήρ και διδάσκαλος δεν έπαυσεν ουδέ παύει να διδάσκη και να κηρύττη τον λόγον του Θεού προς πάντας τους ευσεβείς διά την σωτηρίαν αυτού, καθώς έκαμναν οι σοφώτατοι πατριάρχαι"³. Διατηρούσε ακόμα τακτική αλληλογραφία με τους επιφανέστερους λογίους της εποχής Μάξ. Μαργούνιο, Γαβρ. Σεβήρο και Μελέτιο Πηγά.

Το 1572 έγινε για πρώτη φορά οικουμενικός πατριάρχης, και με κάποια διαλείμματα έμεινε στον οικουμενικό θρόνο ως το 1595, οπότε και απεβίωσε. Υπήρξε από τους δραστηριότερους και πιο μορφωμένους πατριάρχες.

Το 1588/89, συνοδευόμενος από τον Αρσένιο Ελασσόνος και τον Ιερόθεο Μονεμβασίας, πήγε στη Μόσχα και χειροτόνησε τον Ιώβ ως τον πρώτο πατριάρχη Ρωσίας⁴.

Η πατριαρχία του συνδέεται με μια σπουδαιότατη για την παιδεία του Γένους ενέργεια: Το 1593 η Ιερά Σύνοδος, κατόπιν εισηγήσεώς του αποφάσισε την ενίσχυση των εκπαιδευτικών προσπαθειών εκ μέρους της Εκκλησίας. Κατά

1. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Αρσένιος*, σ.46.

2. ΣΑΘΑ, *Ν. Φιλολογία*, σσ.186-187* ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.45-46.

3. Πρβλ. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.189.

4. *Ό.π.*, σσ.187-189.

τον καθηγητή Π. Χρήστου "είναι αδύνατον να εύρωμεν εις όλη την Ευρώπην άλλο παράδειγμα τοσαύτης ευρύτητος σκέψεως και συμπεριφοράς, κατά την εποχήν εκείνην της θρησκευτικής αδιαλλαξίας"⁵.

Έργα⁶ του Ιερεμία είναι:

- Έκθεσις περί ελληνικών εθίμων.

- Έκθεσις δογμάτων της Εκκλησίας.

- Παραίνεσις προς Γερμανούς περί του μυστηρίου της Ευχαριστίας.

- Κρίσις του Γρηγοριανού καλενδαρίου.

- Διάφορες επιστολές προς τους Γερμανούς θεολόγους και άλλους.

2. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΠΑΡΑΣΧΟΣ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ (±1537-1599)

Ο Νικηφόρος Παράσχος⁷ Καντακουζηνός ο "Διδάσκαλος" γεννήθηκε στα Τρίκαλα το 1537 περίπου. Ο πατέρας του ήταν επιφανής έμπορος και ο αδελφός του διάκονος. Η μητέρα του ήταν αδελφή του Μιχαήλ Καντακουζηνού, ο οποίος λόγω της ευφυΐας του είχε επονομαστεί Σεϊτάνογλου.

Σύμφωνα με μαρτυρία του ίδιου, ο Νικηφόρος σπούδασε επί δώδεκα έτη "εν τη πατρίδι", δηλ. στα Τρίκαλα. Η μαθητεία του αυτή τοποθετείται μεταξύ 1544 και 1556. Το 1557 έγινε μοναχός. Όταν το 1572 ο μητροπολίτης Λαρίσης Ιερεμίας εξελέγη οικουμενικός πατριάρχης, ο Νικηφόρος μετέβη στην Πάδοβα ως επίτροπος του πατριάρχη.

Αργότερα πήγε στην Πολωνία, όπου "μετά πολλής συνέσεως και επιτηδειότητος τελείας εξεπλήρωσε τα καθήκοντα αυτού ως εξάρχου" υπερασπιζόμενος την Ορθοδοξία κατά των Ουνιτών. Για τη δράση του αυτή συνελήφθη το 1597 και κλείστηκε στις φυλακές του Βάριεμπουργκ, όπου και απεβίωσε μαρτυρικά το 1599.

Εκτός από το διδασκαλικό, ο Νικηφόρος άσκησε και το επάγγελμα του ιατρού "εμπείρως και επιστημόνως", ενώ διετέλεσε και διπλωμάτης.

3. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ (αρχές ΙΣΤ΄ αι.-1577)

Στον Κώδικα 10 της Βιβλιοθήκης του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως ο Δαμασκηνός αναφέρεται "ως μοναχός και υποδιάκονος Θετταλός", αλλά προς το παρόν είναι άγνωστος ο τόπος της καταγωγής του.

5. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Β΄, σ.305*ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία*, τ.Β΄, Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη, 1981, σ.273.

6. ΣΑΘΑ, ό.π., σ.190.

7. Για τη ζωή και τη δράση του Νικηφόρου Παράσχου βλ. ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ, *Νικηφ. Παράσχος*, σ.7κε.

Πιθανολογείται ότι καταγόταν από τη Δυτική Θεσσαλία, αφού ήταν συγγενής του νεομάρτυρα Δαμιανού (περ. 1495-1568), ο οποίος καταγόταν από τον συνοικισμό Ρίχοβο ή Ριάχοβο του Παλαικάτου των Αγράφων. Πριν από το 1550 είχε μαθητεύσει κοντά στον Θεοφάνη Ελεαβούλκο μαζί με τον Μεθόδιο, τον ιδρυτή της "Σωκράτους Ακαδημίας εν Μετεώρω"⁸.

Ο Δαμασκηνός πρέπει να δίδαξε στα Τρίκαλα, στο σχολείο που είχε ιδρύσει ο μητροπολίτης Λαρίσης Ιερεμίας· υπήρξε δάσκαλος του Αρσενίου Ελασσόνος. Κατά την ιερατική του σταδιοδρομία διετέλεσε: το 1558 ιερομόναχος, το 1564 επίσκοπος Λιτής και Ρεντίνης, πρόεδρος Δημονίκου και Ελασσόνος επί Ιερεμία, ως το 1573, και τέλος μητροπολίτης Ναυπάκτου και Άρτης από το 1574 έως τον θάνατό του το 1577. Κατά την περίοδο 1550-1558 βρισκόταν στα Μετέωρα, από όπου έστειλε διάφορες επιστολές. Κατά τον Δημητρακόπουλο⁹ ο Δαμασκηνός ίσως υπήρξε, άγνωστο πότε, και δάσκαλος του Ιερεμία.

4. ΜΑΤΘΑΙΟΣ μοναχός, διδάσκαλος Τρίκκης (ΙΣΤ΄ αι.)

Ο μοναχός Ματθαίος καταγόταν από την Κρήτη και όταν ήταν μητροπολίτης Λαρίσης (με έδρα τα Τρίκαλα) ο Ιερεμίας (1568/9-1572) ήρθε και δίδαξε στα Τρίκαλα γραμματική, ποιητική και ρητορική. Το 1572 ακολούθησε τον Ιερεμία στην Κωνσταντινούπολη, όταν εκείνος εξελέγη πατριάρχης. Μετά τη φυγή του η Σχολή Τρίκκης ανέστειλε τη λειτουργία της¹⁰ για ένα διάστημα.

5. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Λαρίσης-Τρίκκης ο Φιλόσοφος (1541-1611)

Πού και πότε γεννήθηκε ο Διονύσιος δεν είναι εξακριβωμένο. Πιθανώτατα γεννήθηκε στα μέρη της Παραμυθιάς το 1541. Είχε σπουδάσει θεολογία, φιλοσοφία και ιατρική στην Πάδοβα και εθεωρείτο από τους πολύ μορφωμένους της εποχής του, γι' αυτό και απεκλήθη "Φιλόσοφος". Ακολούθησε το ιερατικό στάδιο και το 1580 υπηρετεί ως ιεροδιάκονος του πατριάρχη Ιερεμία Β΄ του Τρανού. Το 1592 εξελέγη μητροπολίτης Λαρίσης και εγκαταστάθηκε στα Τρίκαλα, όπου η έδρα της μητροπόλεώς του¹¹.

Θερμός και φλογερός πατριώτης καθώς ήταν, άρχισε να καλλιεργεί την

8. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.39.

9. *Ό.π.*, σσ.45-46.

10. *Ό.π.*, σσ.41-42 * ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *Δραστηριότητες*, σ.11.

11. ΔΗΜ. Ε. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ, *Η σπηλιά του Σκυλοσόφου. Ο Λαρίσης-Τρίκκης Διονύσιος ο Φιλόσοφος και το Ηπειρωτικό απελευθερωτικό κίνημα τον 1611*, Αθήνα, 1953, σσ.33-36 * ΣΑΡΔΕΛΗ, *Συναξάρι*, σ.20 * ΒΛΑΧΟΥ, *Θεσσαλοί Γιατροί*, σ.10 * ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Σύμμικτα*, σ.30.

ιδέα του ξεσηκωμού κατά του Τούρκου δυνάστη. Τότε υιοθέτησε και προπαγάνδισε το "προφητικό" σύνθημα "*Τρίκκη Βυζάντιον ανακτήσει*". Το φθινόπωρο του 1600 οργάνωσε το πρώτο επαναστατικό κίνημα, το οποίο όμως απέτυχε και ο ίδιος αναγκάστηκε να καταφύγει στην Ιταλία¹².

Στη Δύση ήρθε σε επαφή με διάφορους ηγεμόνες και ιδίως με τον βασιλιά της Ισπανίας, για να διοργανώσουν μια σταυροφορία προς απελευθέρωση της Ελλάδος. Η κίνηση αυτή προδόθηκε στους Τούρκους και ο Διονύσιος επέστρεψε στην Ήπειρο, από όπου οργάνωσε νέον ξεσηκωμό, ο οποίος πραγματοποιήθηκε στις 10 Σεπτ. 1611. Ο Διονύσιος επικεφαλής 1000 περίπου Ηπειρωτών και Θεσσαλών μπήκε θριαμβευτής στα Ιωάννινα, αλλά καθώς δεν ήρθε η αναμενόμενη βοήθεια, το κίνημα απέτυχε τελικά και ο ίδιος συνελήφθη αιχμάλωτος. Οι Τούρκοι τον έγδαραν ζωντανό και αφού γέμισαν το δέρμα του με άχυρο το περιέφεραν στην πόλη των Ιωαννίνων προς εκφοβισμό των Ελλήνων· μετά το έστειλαν και στην Κωνσταντινούπολη¹³.

Τότε άρχισε η δυσφήμιση του Διονυσίου από τον Μάξιμο Πελοποννήσιο, ο οποίος στον "*Στηλετυκόν κατά Διονυσίου*" λόγο του, τον αποκαλεί "σπορέα κακών", "απατεώνα", "Δαιμονύσιον", "νέον διάβολον" κλπ. Ανάμεσα στα άλλα του έδωσαν και το επίθετο "Σκυλόσοφος", αντί του γνωστού "Φιλόσοφος"¹⁴.

6. ΣΕΡΑΦΕΙΜ Φαναρίου και Νεοχωρίου (± 1550-1601)

Ο Σεραφεΐμ¹⁵ γεννήθηκε στη Μπεζούλα Αγράφων γύρω στο 1550. Σύμφωνα με την παράδοση μαθήτευσε στα μοναστηριακά σχολεία των Αγράφων και απέκτησε άρτια πνευματική κατάρτιση. Εμόνασε στη Μονή Κορώνης, κοντά στην Καρδίτσα, και αργότερα εξελέγη επίσκοπος Φαναρίου και Νεοχωρίου.

Ως επίσκοπος ανέπτυξε αξιόλογη δραστηριότητα και συνέβαλε στην πνευματική και εθνική αφύπνιση των κατοίκων της περιοχής του. Κατηγορήθηκε ως συνεργός στο πρώτο επαναστατικό κίνημα (1600) του μητροπολίτη Λαρίσης-Τρίκκης Διονυσίου του Φιλοσόφου και βρήκε μαρτυρικό θάνατο στις 4 Δεκ. 1601 στο Φανάρι. Η Εκκλησία τον ανακήρυξε άγιο και έκτοτε τιμάται ιδιαίτερα στη Δυτική Θεσσαλία.

12. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *JNE*, τ. Γ', σσ. 339-340 *ΒΛΑΧΟΥ, *ό.π.*, σ.10* ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *ό.π.*, σσ. 30-31.

13. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ό.π.* σ. 340-347 *ΒΛΑΧΟΥ, *ό.π.*, σσ.10-11* ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *Θεσσαλία*, σ.43* ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *ό.π.*, σσ.33-35 * ΣΑΘΑ, *Τουρκοκρα. Ελλάς*, σ. 210κε.

14. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ό.π.*, 340-347 *ΒΛΑΧΟΥ, *ό.π.*, σ.11.

15. ΣΑΡΔΕΛΗ, *Συναξάρι*, σσ.34-41* ΣΑΘΑ, *Τουρκοκρα. Ελλάς*, σ.215κε.

7. ΑΡΣΕΝΙΟΣ Ελασσόνος (1550-1626).

Ο Αρσένιος¹⁶, κατά κόσμον Αποστόλης, γεννήθηκε τον Ιαν. του 1550 στα Καλογριανά, χωριό κοντά στα Τρίκαλα, από λευϊτική οικογένεια. Ο πατέρας του Θεόδωρος ήταν ιερέας, η μητέρα του Χρυσάφη μετά τον θάνατο του συζύγου της έγινε μοναχή με το όνομα Χριστοδούλη, ενώ αδέρφια του ήταν ο επίσκοπος Σταγών Ιωάσαφ (1560-1575περ.), ο επίσκοπος Δημητριάδος Μάρκος (1575) και οι ιερομόναχοι Αθανάσιος και Παχώμιος. Η μητέρα του Αρσενίου ήταν αδελφή του μητροπολίτη Λαρίσης Νεοφύτου (1550-1568/69), του κτίτορος της Μονής Δουσίκου, με την οποία η οικογένειά του είχε σχέσεις.

Ο Αρσένιος, επειδή έμεινε ορφανός σε μικρή ηλικία, πήγε στην Καλαμπάκα, κοντά στον αδελφό του Ιωάσαφ, τον επίσκοπο Σταγών, όπου και έμαθε τα ιερά γράμματα. Κατόπιν ο Ιωάσαφ "μάθησιν έδωκεν αυτόν (δηλ. τον Αρσένιο) διδασκάλω, σοφώ ανδρί, Ματθαίω μοναχώ, διδάσκοντι εν Τρίκκη μαθητάς πολλούς γραμματικά, ποιητικά και ρητορικά μαθήματα, προστάξει και προθυμία του πανιερωτάτου μητροπολίτου Λαρίσης Ιερεμίου"¹⁷.

Ο Αρσένιος πρέπει να μαθήτευσε στα Τρίκαλα κατά τα έτη 1568- 1572. Για τη μαθητεία κοντά σε διαφόρους δασκάλους μας πληροφορεί ο ίδιος ο Αρσένιος: "... εδιδάχθην παρά των ημετέρων διδασκάλων, του τε σοφωτάτου κυρού Δαμασκηνού, του χρηματίσαντος μητροπολίτου Ναυπάκτου και Άρτης, και παρά του σοφωτάτου κυρού Ματθαίου, ανδρών εναρέτων και ορθοδόξων, και παρά της καθολικής του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας, επί της πατριαρχείας του αγιωτάτου πατριάρχου κυρού Ιερεμίου"¹⁸. Κατά τον Δημητράκοπουλο η μαθητεία του Αρσενίου κοντά στον Δαμασκηνό τοποθετείται πριν από το 1572, όταν ο δεύτερος πιθανόν να δίδασκε στη Σχολή Τρίκκης μαζί με τον Ματθαίο. Στην Κωνσταντινούπολη ο Αρσένιος πήγε, πιθανόν, το 1579, κατόπιν προσκλήσεως του πατριάρχη Ιερεμία, οπότε και παρακολούθησε μαθήματα στη Σχολή του Πατριαρχείου. Κατά τη μαθητεία του στα Τρίκαλα εκάρη μοναχός και χειροτονήθηκε ιεροδιάκονος.

Μετά τον θάνατο του αδελφού του Ιωάσαφ (1575 περ.) ο Αρσένιος αποσύρθηκε στη Μονή Δουσίκου, όπου χειροτονήθηκε ιερέας από τον επίσκοπο Φαναρίου Μητροφάνη, ενώ λίγο αργότερα προσκλήθηκε στην Κωνσταντινούπολη από τον πατριάρχη Ιερεμία, ο οποίος τον τοποθέτησε πατριαρχικό εφημέ-

16. Για τη ζωή και το έργο του Αρσενίου Ελασσόνος βλ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Αρσένιος Ελασσόνος (1550-1626). Βίος και έργο. Συμβολή στη μελέτη των μεταβυζαντινών λογίων της Ανατολής*, Αθήνα, Imago, 1984.

17. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Αρσένιος*, σσ.29-31, 35, 40.

18. Ό.π., σσ.41-42.

ριο στη Μεγάλη Εκκλησία της Παμμακαρίστου στο Πατριαρχείο. Μετά από λίγο χρόνο χειροτονήθηκε επίσκοπος Ελασσόνος και Δομενίκου. Ο Αρσένιος άσκησε τα καθήκοντά του στην Ελασσόνα μόνον για έναν χρόνο (Φεβ. 1584-Φεβ. 1585)¹⁹.

Το καλοκαίρι του 1585 ο Αρσένιος επικεφαλής πατριαρχικής αποστολής προς τον τσάρο Θεόδωρο Β΄ Ιβάνοβιτς μετέβη στη Ρωσία. Κατά το ταξίδι της επιστροφής ο Αρσένιος πέρασε από την ουκρανική πόλη Λβωφ (Λ'νον ή Λωών), γνωστή ως Lemberg (Λεμβέργη), που στις ελληνικές πηγές αναφέρεται ως Λβωφ, Λβόβι, Λιοβία, Λουοβία, Λεόπολις και Λεοντόπολις. Το Λβωφ από τον ΙΔ΄ αι. έως το 1772 ήταν υπό πολωνική κυριαρχία. Εδώ από τα μέσα του ΙΣΤ΄ έως και τον ΙΖ΄ αι. άνθησε ελληνική παροικία. Οι Ορθόδοξοι, Έλληνες και Ουκρανοί, κάτοικοι του Λβωφ "άπαντες μεγάλως ηξίωσαν αυτόν μείναι εκείσε εις ευλογίαν αυτών και επίσκεψιν", επειδή αντιμετώπιζαν μεγάλα προβλήματα από τη δράση των Καθολικών και Προτεσταντών²⁰.

Έτσι ο Αρσένιος έμεινε για δυο χρόνια στο Λβωφ και δίδαξε στο εκεί νεοϊδρυθέν ελληνικό σχολείο της "εγκυκλίου παιδεύσεως". Ο ίδιος ο Αρσένιος διατύπωσε προς τους κατοίκους του Λβωφ το πρόγραμμα της διδασκαλίας του, το οποίο περιλάμβανε "οιονδήποτε μάθημά εστιν αυτών επιδεχόμενον" διδασκόμενο απ' αυτόν, κατόπιν διδασκαλία από τους "πρωτόσχολους" έως τις 3 μ.μ. Το πρωί του Σαββάτου οι μαθητές έπρεπε να γνωρίζουν τα μαθήματα όλης της εβδομάδας, ενώ την υπόλοιπη ημέρα οι μαθητές διορθώνουν τα λάθη των συμμαθητών τους, γράφουν και μεταγλωττίζουν το θέμα στην ελληνική. Το απόγευμα της Δευτέρας ο Αρσένιος διορθώνει τα θέματα, τα απογεύματα της Τρίτης, Τετάρτης και Πέμπτης διδάσκει τεχνολογία, δηλ. συστηματική γραμματική εξέταση των κειμένων, καθώς και άλλα μαθήματα για δυο ώρες. Το απόγευμα της Παρασκευής διδάσκει συντακτικό. Εμμέσως συμπεραίνουμε ότι το πρόγραμμα αυτό του Αρσενίου ήταν εκείνο, το οποίο είχε διδαχθεί ο ίδιος στο σχολείο των Τριχάλων και για τον λόγο αυτό έχει ιδιαίτερη αξία, αφού πρόκειται για "ωρολόγιο πρόγραμμα" ενός σχολείου μέσης εκπαιδεύσεως του ΙΣΤ΄ αι., στο οποίο συναντούμε τους "πρωτόσχολους", τους "εγκρίτους" των Βυζαντινών χρόνων, αλλά και τους "πρωτόσχολους" των αλληλοδιδασκτικών σχολείων, που πολύ αργότερα ήρθαν εξ Εσπερίας στην Ελλάδα, σαν κάτι το πρωτόγνωρο²¹!

Το 1591 εκδόθηκε στο Λβωφ, δίγλωσση (ελληνικά και ουκρανικά), η

19. Ό.π., σσ.45-46, 48, 49, 52. Ο διορισμός του Αρσενίου ως επισκόπου Ελασσόνος έγινε με βεράτιο του σουλτάνου Μουράτ Γ΄ στις 21 Φεβ. 1584.

20. Ό.π., σσ.55, 57-59, 68.

21. Ό.π., σσ.73-78.

γραμματική που χρησιμοποιούσε εκεί ο Αρσένιος, και της οποίας κύρια πηγή ήταν η Γραμματική του Κ. Λασκάρεως *Περί των οκτώ του λόγου μερών*.

Τον Μάιο του 1588 ο Αρσένιος συνόδευσε τον πατριάρχη Ιερεμία στο ταξίδι του, μέσω Βίλνας, στη Μόσχα, όπου τους επιφυλάχθηκε θερμή υποδοχή. Στις 29 Ιαν: 1589 ο Ιερεμίας "ανεβίβασεν τον μητροπολίτην Μοσχοβίας κυρ Ιώβ εις κλήσιν και καθέδραν και τάξιν πατριαρχικήν" αναγνωρίζοντας έτσι το αυτοκέφαλον του Πατριαρχείου της Ρωσίας.

Ο Αρσένιος παρέμεινε για πάντα στη Μόσχα ασχολούμενος με το γράψιμο ενθυμύσεων και αφιερωματικών σημειώσεων σε χειρόγραφα και στέλνοντας εικόνες και άλλα δώρα σε μοναστήρια και πατριαρχεία του υπόδουλου Ελληνισμού, ενώ συγχρόνως συμμετείχε στις πολιτικές και θρησκευτικές διεργασίες που συντελούνταν στη ρωσική πρωτεύουσα, όπως εκλογές και ενθρονίσεις αυτοκρατόρων και πατριαρχών. Πέθανε στις 13 Απριλίου 1626 στο Σουζδέλιο²².

Ο Αρσένιος άφησε και αξιόλογο συγγραφικό έργο²³:

-*Γραμματική συντεθείσα εκ διαφόρων Γραμματικών* (δίγλωσση: ελληνικά και ουκρανικά), Λβωφ 1591.

-*Ακουλουθία του αγίου Βασιλείου Μόσχας* (ανέκδοτο).

-*Κόποι και Διατριβή*, ποίημα.

-*Απομνημονεύματα*.

-*Εξαρχικό γράμμα προς τον επίσκοπο Γεδεών Λεοντοπόλεως*, Λβωφ 1586.

-*Προτάσεις για το πρόγραμμα του σχολείου του Λβωφ*, Λβωφ 1586.

-*Επιστολή προς τον Γαβριήλ Σεβήρο*, Μόσχα, 27-3-1593.

-*Έμμετρο βιβλιογραφικό σημείωμα*, Μόσχα, 6-3-1596.

-*Διάφορα σημειώματα σε χειρόγραφα, έντυπα, εικόνες κλπ.*

8. ΜΑΤΘΑΙΟΣ Β΄ Κωνσταντινουπόλεως ο εκ Κλεινοβού (ΙΣΤ΄-ΙΖ΄ αι.)

Γεννήθηκε το β΄ τέταρτο του ΙΣΤ΄ αι. στον Κλεινοβό Καλαμπάκας. Διετέλεσε μητροπολίτης και ανήλθε δυο φορές στον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως (1596, 1598-1602/3). Υπήρξε εργατικότητας. Μετέφερε το Πατριαρχείο στο Φανάρι, έλυσε το σιναϊτικό ζήτημα, στην πρώτη φάση του, πολέμησε την Ουνία και χειρίστηκε με μεγάλη διπλωματία το θέμα του επαναστάτη μητροπολίτη Λαρίσης-Τρίκκης Διονυσίου του Φιλοσόφου. Γενικά ήταν προσεκτικός στις ενέργειές του και διακρινόταν για την καλοσύνη του²⁴.

22. Ό.π., σσ.78-79, 81-87, 93-116.

23. Ό.π., σ.121 κε.

24. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Βλάχοι*, σ.450 * Του ΙΔΙΟΥ, *Θεσσαλοί*, σ.247* Μητροπ. Σάρδεων ΓΕΡΜΑΝΟΥ, *Συμβολή εις τους Πατριαρχικούς Καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως από της Αλώσεως και εξής. Μέρος Α΄ (1454-1702)*, Κωνσταντινούπολη 1935, σσ. 69-72.

9. ΑΡΣΕΝΙΟΣ Ο ΓΡΑΙΚΟΣ (± 1609-μετά το 1666).

Ο Αρσένιος ο Γραικός γεννήθηκε στα Τρίκαλα και ήταν το πέμπτο και τελευταίο παιδί του ιερέα Αντωνίου. Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε από τον πατέρα του και από τον αδελφό του Αθανάσιο, ο οποίος ήταν αρχιμανδρίτης. Σε ηλικία 13 ετών ακολουθώντας τον τελευταίο πήγε στη Βενετία, όπου για έναν χρόνο σπούδασε γραμματική. Κατόπιν, πάλι συνοδεύοντας τον αδελφό του Αθανάσιο, πήγε στη Ρώμη, όπου επί μία πενταετία σπούδασε στο ελληνικό κολλέγιο του Αγίου Αθανασίου. Εν συνεχεία πήγε στην Πάδοβα, όπου επί τριετία σπούδασε φιλοσοφία και ιατρική²⁵.

Ύστερα από τις σπουδές του στην Ιταλία πήγε στην Κωνσταντινούπολη και κατόπιν στην Σκιάθο, όπου ως ιερομόναχος μονάζει στη Μονή της Παναγίας. Από εκεί, μέσω Χίου, ξαναγύρισε στην Κωνσταντινούπολη, όπου ανέλαβε την εκπαίδευση ενός πλούσιου Έλληνα. Ανήσυχο πνεύμα καθώς ήταν, ύστερα από κάποιες περιπλανήσεις στη Μολδαβία και την Πολωνία, όπου θεράπευσε τον βασιλιά Βλαδίσλαο Δ' (1632-1648), από τον οποίο έλαβε σχετικό συστατικό γράμμα, κατέληξε στο Κίεβο, στη Σχολή του οποίου δίδαξε για έναν χρόνο (1648-1649). Το 1649 ακολουθώντας τον πατριάρχη Ιεροσολύμων Παΐσιο (1645-1660) πήγε στη Μόσχα. Εκεί ο Αρσένιος δίδαξε ελληνική γλώσσα και ρητορική και ίσως παρέδιδε ιδιωτικά μαθήματα²⁶.

Σε λίγο όμως η τύχη εγκατέλειψε τον Αρσένιο, αφού ο πρώην προστάτης του πατριάρχη Παΐσιος διατύπωσε φοβερές κατηγορίες εναντίον του, ότι δηλ. κατά την παραμονή του στη Ρώμη είχε γίνει Ουνίτης και αργότερα Μουσουλμάνος. Η ανακριτική επιτροπή, τον Ιούλιο του 1649, αποφάσισε τον εγκλεισμό του στη μονή Soloveckij "για την τόνωση της χριστιανικής του πίστης". Ύστερα από αυτό δεν υλοποιήθηκε το σχέδιο για ίδρυση ανώτερης σχολής στη Μόσχα. Το 1652 ο πατριάρχης Μόσχας Νίκων απελευθέρωσε τον Αρσένιο και τον προσέλαβε ως συνεργάτη του με κύριο έργο τη διόρθωση των σλαβωνικών λειτουργικών βιβλίων. Ο Νίκων κατηγορήθηκε ότι χρησιμοποιώντας τον Αρσένιο στις μεταρρυθμίσεις του απέβλεπε στον εξελληνισμό της Ρωσικής Εκκλησίας. Πάντως ο Αρσένιος δίδαξε στην ελληνολατινική σχολή του Κρεμλίνου, κοντά στο πατριαρχείο, από το 1653 μέχρι το 1655 και από το 1654 ανέλαβε προϊστάμενος στο τυπογραφείο της Μόσχας, θέση την οποία διατήρησε ως τον Μάιο του 1663, οπότε κλείστηκε πάλι στη μονή Soloveckij για άλλα τρία χρόνια, ως το 1666²⁷.

Οι κατηγορίες περί τυχοδιωκτισμού του Αρσενίου, που διατυπώθηκαν από

25. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗ, *Αρσένιος ο Γραικός*, σ.50.

26. *Ό.π.*, σσ.51-52.

27. *Ό.π.*, σσ.52-55.

τους νεότερους Ρώσους ιστορικούς δεν φαίνεται να ευσταθούν. Κατά τον Κων. Παπουλίδη²⁸, "ο Αρσένιος ο Γραικός δεν ήταν μόνον ένας θεωρητικός θεολόγος, ο συνεργάτης του πατριάρχη Μόσχας Νίκωνα, αλλά και το φωτισμένο πνεύμα μιας ευρύτερης εγκυκλοπαιδικής κατάρτισης που χρειαζόταν ο κύκλος του Νίκωνα [...] ήταν λόγιος μοναχός, ο οποίος συνέβαλε σημαντικά στον εκπολιτιστικό τομέα της ρωσικής κοινωνίας στα μέσα του ΙΖ' αι."

Το συγγραφικό έργο²⁹ του Αρσενίου είναι κυρίως μεταφραστικό. Αυτοτελές έργο του, γνωστό μέχρι σήμερα, είναι το *Ανθολόγιο*, μια συλλογή διαφόρων μεταφράσεών του, που τυπώθηκε το 1660.

10. ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ ο Αιτωλός (1590/1600 -1682)

Γεννήθηκε μεταξύ 1590 και 1600 στο Μέγα Δένδρο του Αποκούρου Ναυπακτίας από γονείς φτωχούς γεωργούς³⁰.

Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε κοντά στον Νικόδημο Καβάσιλα στο σχολείο της Βαρνάκοβας. Αργότερα μαθήτευσε στο Άγιον Όρος, στα Τρίκαλα, στην Κεφαλλονιά κοντά στον Παΐσιο Μεταξά, και στη Ζάκυνθο κοντά στον Θεόφιλο Κορυδαλέα (ίσως μεταξύ 1629 και 1637) και κατόπιν (ως τα 1640) κοντά στον Μελέτιο Συρίγο στην Κωνσταντινούπολη³¹. Μαθήματα του Κορυδαλέα παρακολούθησε και στην Αθήνα³².

Ο Γιαννούλης ανήκε στον κύκλο του Θ. Κορυδαλέα και του ουμανιστή πατριάρχη Κυρίλλου Λουκάρεως³³, αλλά, απογοητευμένος από όσα είδε να συμβαίνουν στην Εκκλησία ανάμεσα στους ανώτατους κληρικούς, αποσύρθηκε στην απομονωμένη Δυτική Ελλάδα και δίδαξε σε διάφορα σχολεία: Άρτα (1639-1640), Αιτωλικό (1640-1641), Μεσολόγγι (1641- 1644) και ύστερα στο Καρπενήσι (1645- 1661, 1674-75) και στα Βραγγιανά, όπου ίδρυσε σχολείο, το οποίο διηύθυνε ως το τέλος της ζωής του (1661-1673, 1676-1682)³⁴. Τον διαδέχτηκε ο μαθητής του Αναστάσιος Γόρδιος, ο οποίος έγραψε και τη βιογραφία του³⁵.

Υπήρξε σπουδαίος δάσκαλος και λόγιος, που κυριάρχησε στον ΙΖ' αιώνα.

28. Ό.π., σ.56.

29. Ό.π., σσ.56-57.

30. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ, τ.Β'*, σ.322*ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ενγ.Γιαννούλης*, σσ. 21-25 * HADZIMANOU, *Eug.Yannoulis*, σ.123.

31. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ό.π.*, σ.322*ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *ό.π.*, σσ.30-37.

32. ΣΑΘΑ, *Ν. Φιλολογία*, σ.327.

33. HADZIMANOU, *ό.π.*, σ.16.

34. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ό.π.*, σ.323 * ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *ό.π.*, σ.42 κε., καθώς και HADZIMANOU *ό.π.*, σσ.282-287.

35. ΓΚΙΟΛΙΑ, *Ιστορία Αγράφων*, σ.84.

Ο ιστορικός Απ. Βακαλόπουλος³⁶ τον χαρακτήρισε "παιδαγωγό των συμπατριωτών του και γενικότερα των κατοίκων της καθυστερημένης πολιτιστικά Δυτικής Στερεάς Ελλάδας", ο οποίος εξεπλήρωσε την αποστολή του "όχι μόνο με την αγάπη που δείχνει στους ανθρώπους του λαού, με το σεμνό και απέριτο ήθος του, με την ταπεινοσύνη, την υπομονή, την ευγένεια της ψυχής του και τη βαθιά θρησκευτικότητα, αλλά και με το θάρρος της γνώμης του εμπρός στους ισχυρούς της ημέρας, κατακτητές ή ανώτερους κληρικούς ή προκρίτους, και γενικά με ένα συνεχές βιοσοφικό κήρυγμα, προφορικό και γραπτό"³⁷. Διακαής του πόθος ήταν η άνθηση των γραμμάτων και η αφύπνιση του Γένους. Παρακολουθούσε με μεγάλο ενδιαφέρον όλα όσα συντελούνταν στον χώρο της εκπαίδευσης, αφού είχε επαφές και έπαιρνε πληροφορίες από όλα σχεδόν τα σχολεία του Ελληνισμού. Χωρίς δισταγμό μπορούμε να τον θεωρήσουμε ως έναν από τους λίγους μεγάλους προδρόμους του Νεοελληνικού Διαφωτισμού³⁸.

Ο Γιαννούλης διατηρούσε στενές σχέσεις με πολλούς Τρικαλινούς, λογίους και μη, καθώς και με τα γειτονικά μοναστήρια του Δουσίκου και της Κορώνας, απ' τις πλούσιες βιβλιοθήκες των οποίων μάλιστα δανειζόταν βιβλία για να τα μελετήσει³⁹. Παράλληλα αλληλογραφούσε με σπουδαία πρόσωπα στην Κωνσταντινούπολη, στις παραδουνάβιες ηγεμονίες και αλλού. Η αλληλογραφία του Γιαννούλη, η οποία εκτείνεται σε μια περίοδο 44 ετών, αποτελεί σπουδαίο κεφάλαιο της νεοελληνικής γραμματείας και ολοένα και περισσότερο συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των ειδικών μελετητών⁴⁰.

Εκτός από τις *Επιστολές*, άλλα έργα⁴¹ του Γιαννούλη είναι:

-*Ακολουθία του Κυρίλλου Λουκάρεως*.

-*Διασκευή της Λογικής του Θ. Κορυδαλέα* από διαλογική σε μονόλογο (χφ. αρ. 75 της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης).

36. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ό.π.*, σ.323.

37. *Ό.π.*, σ.323.

38. HADZIMANOU, *ό.π.*, σσ.382-386.

39. ΠΑΥΛΙΔΟΥ, *Σχολή Αγράφων*, σσ.255-256. Η αλληλογραφία του Γιαννούλη με τους Τρικαλινούς διασώθηκε στον *Κώδικα* αρ. 167 της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, που έγραψε ο ιερέας των Τρικάλων Νικόλαος Μυροκοβίτης, ο οποίος είχε συγκεντρώσει την αλληλογραφία του Ευγενίου καθώς και άλλων προσώπων. Ο ίδιος για τις επιστολές του Γιαννούλη έγραψε ότι "είναι γλυκύτεραι υπέρ μέλι και κηρίον και με υψηλόν νουν μελετημέναι και θεάρεστον ερμηνείαν και ορθόν σκοπόν της εκκλησίας διορθωμέναι". Βλ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές*, σ.30. Πρβλ. HADZIMANOU, *ό.π.*, σσ.226-227.

40. Η πρόσφατη κριτική έκδοση των *Επιστολών* του Ευγ. Γιαννούλη, από τους Ι. Ε. Στεφανή και Νίση Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, καθώς και η σχετική διατριβή της D. Hadzimanou, συμβάλλουν τα μέγιστα στην σωστή αποτίμηση της προσωπικότητας και του έργου του μεγάλου αυτού διδασκάλου του Γένους και πρωτοπόρου διαφωτιστή.

41. HADZIMANOU, *ό.π.*, σσ.137-140*ΓΟΡΔΙΟΥ, *Βίος Ευγ. Ιωαννουλίου*, σσ. 49, 74.

-Ακολουθία του αγίου Διονυσίου του νέου, του εν τω Ολύμπω όρει ασκήσα-
ντος.

-Αποριών λύσεις.

11. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΓΟΡΔΙΟΣ (1654 -1729)

Ο Αναστάσιος, κατά κόσμον Αλέξιος⁴², Γόρδιος γεννήθηκε στα Βραγγιανά των Αγράφων το 1654 και μαθήτευσε κοντά στον Ευγένιο Γιαννούλη τον Αιτωλό(1662-1676). Αφού είχε χειροτονηθεί διάκονος, το 1676 πήγε στην Αθήνα, όπου παρακολούθησε μαθήματα κοντά στον Νικόδημο Μαζαράκη και στον Ιωάννη Βενιζέλο(1676-1679). Μαζί με τον Νικόδημο έμεινε για ένα μικρό διάστημα στα Ιωάννινα. Κατόπιν δίδαξε για δύο χρόνια στη Σχολή Τρίκκης, και μετά τον θάνατο του Γιαννούλη (1682) ήρθε και δίδαξε στη Σχολή Βραγγιανών των Αγράφων⁴³.

Επιθυμώντας ανώτερες σπουδές πήγε στην Ιταλία, όπου σπούδασε αρχαία ελληνική και λατινική φιλολογία, θεολογία και ιατρική στα πανεπιστήμια της Πάδοβας, Φλωρεντίας και Ρώμης. Η περίοδος των σπουδών του στην Ιταλία τοποθετείται μεταξύ 1698-1703⁴⁴.

Όπως και ο δάσκαλός του Ευγένιος, ο Γόρδιος δίδαξε στην απομονωμένη και καθυστερημένη πολιτισμικά περιοχή της Δυτικής Ελλάδος: Καρπενήσι (1689-1692), Αιτωλικό (1692-1698 και 1704-1710) και τέλος στα Βραγγιανά [Αγία Παρασκευή Γούβας] (1711-1729)⁴⁵. "Περίηχето", γράφει ο Σάθας⁴⁶, "κατά καιρούς διάφορα της στερεάς Ελλάδος μέρη διδάσκων τους επιθυμούντας, και οδηγών τους διδάσκοντας, κηρύττων τον λόγον του Θεού, και συμβουλεύων προς πάντας τα θεάρεστα, προ πάντων δε την φιλοπρωχίαν, ίδρυσιν σχολείων, και την αδελφικήν αγάπην και ομόνοιαν, υπόδειγμα διά του εναρέτου βίου καθιστάμενος".

Πέρα όμως από την εκκλησιαστική, τη διδακτική και τη συγγραφική του δράση ο Γόρδιος εκτελούσε επιπλέον χρέη γραμματέα, επιστολογράφου, συμβολαιογράφου και ιατρού των αγραμμάτων συμπατριωτών του⁴⁷.

42. ΠΑΥΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σ.240 * ΣΑΡΔΕΛΗ, *Συναξάρι*, σ.165.

43. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *ΙΝΕ, τ.Δ'*, σ.315*ΣΑΘΑ, *Ν.Φιλολογία*, σ.437*ΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Αναστ. Γόρδιος*, σσ.125-126*ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Αν. Γόρδιος*, σσ.131-132 * ΚΑΒΒΑΔΙΑ, *Βιογραφία Γορδίου*, σ.148.

44. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.315*ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.437*ΒΛΑΧΟΥ, *Θεσσαλοί Γιατροί*, σσ.11-12*ΠΑΥΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σσ.250-253*ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *ό.π.*, σ.132*ΚΑΒΒΑΔΙΑ, *ό.π.*, σ.148.

45. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.315*ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.437*ΑΝΤΩΝΙΟΥ, *ό.π.*, σ.126.

46. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.437.

47. ΠΑΥΛΙΔΟΥ, *ό.π.*, σσ.246-247.

Με άλλα λόγια στάθηκε ένας μεγάλος λαϊκός διαφωτιστής, ο οποίος υπήρξε προδρομική μορφή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Ήταν ήπιος και γαλήνιος χαρακτήρας, ανυποχώρητος στα θέματα της ορθόδοξης πίστης. Φιλόπατρις και ταπεινόφρων αρνήθηκε να εγκαταλείψει την ιδιαίτερή του πατρίδα, ακόμα και όταν του έγινε πρόσκληση από τον Νικ. Μαυροκορδάτο να εγκατασταθεί στις παραδουνάβιες χώρες⁴⁸. Χαρακτηριστική είναι η παρακάτω φράση από τη διαθήκη του: "Χρυσίου ή ιματισμού ή δόξης κενής ουκ εφρόντισα"⁴⁹.

Ο Γόρδιος είχε μεγάλο πάθος για διαρκή μόρφωση και μετάδοση των γνώσεων που αποκτούσε. Η βιβλιοθήκη του αριθμούσε πάνω από 4.000 τόμους βιβλίων(αρχαίοι συγγραφείς, θρησκευτικά και επιστημονικά συγγράμματα στην Ελληνική και σε ξένες γλώσσες)⁵⁰.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι ο Γόρδιος είχε στενές σχέσεις με τη Μονή Δουσίκου, την οποία επισκέφτηκε δυο φορές(τον Σεπτέμβριο του 1682 και τον Μάιο του 1683), κατά την περίοδο που δίδασκε στη Σχολή Τρίκκης, προφανώς⁵¹.

Πέθανε το 1729.

Το συγγραφικό του έργο υπήρξε μεγάλο και πολύπλευρο⁵²:

-*Εισαγωγή εις την ρητορικήν* (1696).

-*Συντομωτάτη έκθεσις της λογικής* (πραγματεία). Αιτωλικό 1701.

-*Περί του τι εστί η Βασιλεία του Μωάμεθ*.

-*Βίος και ακολουθία του νεομάρτυρος Σεραφείμ*. Μοσχόπολις 1740.

-*Ακολουθία του Οικουμενίου επισκόπου Τρίκκης και Αχιλλίου επισκόπου*

Λαρίσης.

-*Επί της ευλογίας του άρτου υπό του ιερέως*.

-*Περί του Χριστού ότι είναι υιός Θεού και Θεός*.

-*Λεξικόν της καθομιλουμένης ελληνικής γλώσσης*.

-*Πονημάτιον περί Ορθογραφίας*.

-*Φυσικόν ονοματολόγιον ή Λεξικόν της φυσικής ιστορίας*.

-*Κατά τον Φώτιον των ανεγνωσμένων*.

-*Υπομνήματα ακροατικά*.

-*Περί των τελικών ονομάτων και των μέσων ορθογραφίας*.

-*Περί της κατά λόγον ποσότητος των συλλαβών*.

-*Διδαχαί των Αγίων Αποστόλων*.

-*Παράφρασις των αφορισμών του Ιπποκράτους*.

-*Βίοι των φιλοσόφων υπό Διογένους Λαερτίου* (μετάφραση).

48. ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ.14 * ΑΝΤΩΝΙΟΥ, ό.π., σσ.129-130.

49. ΠΑΥΛΙΔΟΥ, *Σχολή Αγράφων*, σ.246.

50. ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ.13.

51. ΠΑΥΛΙΔΟΥ, ό.π., σσ.256-263.

52. ΣΑΘΑ, ό.π., σσ.438-439*ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ό.π., σσ.140-142.

-*Βίος του εν αγίοις πατρός ημών Βησσαρίωνος αρχιεπισκόπου Λαρίσης.*

Έγραψε ακόμα πολλές επιστολές και επιγράμματα, καθώς και ποικίλα άλλα έργα.

12. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΛΙΟΝΤΑΡΗΣ (ΙΖ΄ αι.)

Ο Αθ. Λιοντάρης καταγόταν πιθανόν από το Μυρόκοβο (Μυρόφυλλο) Τρικάλων. Γεννήθηκε περί τα μέσα του ΙΖ΄ αι. Σπούδασε στην Πατριαρχική Σχολή Κωνσταντινουπόλεως κοντά στον Αλ. Μαυροκορδάτο (1674-1677). Το 1678 ανέλαβε τη διεύθυνση του νέου σχολείου ("Φροντιστηρίου") του Τυρνάβου κατόπιν συστάσεως του μητροπολίτη Λαρίσης Ιακώβου και του διακόνου Κλήμεντος. Εκεί παρέμεινε ως το καλοκαίρι του 1679. Τον Ιανουάριο του 1681 βρίσκεται στα Ιωάννινα, όπου πιθανόν διδάσκει ως το 1682.

Από την αλληλογραφία του φαίνεται ότι ο Αθ. Λιοντάρης υπήρξε σπουδαίος λόγιος με άρτια επιστημονική και θεολογική κατάρτιση. Ως άνθρωπος μπορεί να χαρακτηριστεί βαθιά θρησκευόμενος και προσηλωμένος στις παραδόσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας και αντίθετος στις νεωτεριστικές ιδέες. Διακρινόταν επίσης για την ευαισθησία του στα θέματα των προσωπικών σχέσεων. Είχε φίλια και αλληλογραφία με τον Νικόλαο Μυροκοβίτη, εφημέριο του ναού της Επισκέψεως στα Τρίκαλα και γνωστό κωδικογράφο, τον ιερέα των Τρικάλων Χριστόδουλο και τον αρχιδιάκονο του μητροπολίτη Λαρίσης Κλήμεντα⁵³.

13. ΖΑΧΑΡΙΑΣ ο εκ Φαρσάλων φιλόσοφος και δάσκαλος(1655- ;)

Ο Ζαχαρίας γεννήθηκε στα Φάρσαλα περίπου στα μέσα του ΙΖ΄ αιώνα. Μαθήτευσε κοντά στον Ευγένιο Γιαννούλη στο Καρπενήσι, την Αιτωλία και τα Βραγγιανά. Έδρασε ως δάσκαλος και κήρυκας του Ευαγγελίου στην Κωνσταντινούπολη και το Ιάσιο. Έχει, εσφαλμένως, ταυτιστεί με τον ιερομόναχο Ζαχαρία, τον κατόπιν Βιζύης, ο οποίος καταγόταν από την Καστανιά Αγράφων.

Από επιστολή του Ζαχαρία (Ιάσιο, 3 Φεβρ. 1680) προς τον θείο του Δημήτριο Παράσχη("τον Μεταξά"), ο οποίος ζει οικογενειακώς στα Τρίκαλα, πληροφορούμαστε ότι η οικογένεια του Ζαχαρία μένει στα Φάρσαλα, ενώ ο ίδιος ως δάσκαλος, λαϊκός, βρίσκεται στη Βλαχία⁵⁴. Το 1683 πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου με τη βοήθεια του Αγραφιώτη δασκάλου Ιωάννη Καρυοφύλλη, επιδίωξε να αναλάβει, ανεπιτυχώς όμως, τη διεύθυνση της Πατριαρχικής Ακαδημίας. Τον επόμενο χρόνο (1684) ο Ζαχαρίας επιστρέφει στη Θεσσαλία και εγκαθίσταται στο Μοσχολούρι, όπου άσκησε το επάγγελμα του ιατρού και, ίσως,

53. HADZIMANOU, *ό.π.*, σσ.331, 413*ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *Αθ. Λιοντάρης*, σσ.69-72

54. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές*, σ.22(Εισαγωγή).

δίδαξε στο εκεί σχολείο. Από εκεί αλληλογραφούσε με τον Ιωάννη Καρυοφύλλη και συνδέθηκε με τον λόγιο μητροπολίτη Λαρίσης Μακάριο Α΄ τον Χίο (1680-1688)⁵⁵.

Σε επιστολή του προς τον Ζαχαρία ο παλιός του δάσκαλος Ευγένιος Γιαννούλης τον χαρακτηρίζει "λογιώτατον εν ανδράσι και τιμώτατον"⁵⁶.

14. ΑΒΑΚΟΥΜ μοναχός (ΙΖ΄ αι.)

Ο μοναχός Αβακούμ έζησε στη Μονή Πέτρας, κοντά στο Καταφύγιο Αγραφών, όπου έδινε μαθήματα σε νέους Αγραφιώτες, όπως μαρτυρεί η αλληλογραφία του με τον ιερομόναχο Γρηγόριο Παυρόλα. Υπήρξε μαθητής του Ευγενίου Γιαννούλη, με τον οποίο διατηρούσε αλληλογραφία, όπως και με τον Αναστάσιο Γόρδιο⁵⁷.

15. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΑΝΤΟΔΥΝΑΜΟΣ (; -1703)

Ο Αναστάσιος⁵⁸ καταγόταν από βλαχοποιημένη οικογένεια και μαθήτευσε στο Καρπενήσι κοντά στον Ευγένιο Γιαννούλη. Δίδαξε στο Καρπενήσι και σχολάρχησε στον Τύρναβο, στην Πατριαρχική Ακαδημία Κωνσταντινουπόλεως (1655-1660) και στην Αδριανούπολη. Εθεωρείτο δεινός ρήτορας. Ήρθε σε διαμάχη με τον πρώην δάσκαλό του Ευγένιο Γιαννούλη. Αργότερα μετανόησε γι' αυτό και ζήτησε συγγνώμη από τον δάσκαλό του. Ο Γιαννούλης τον συγχώρεσε και τον βοήθησε με συστατικές επιστολές του να προσληφθεί ως σχολάρχης στην Πατριαρχική Ακαδημία, όπου δίδαξε κυρίως γραμματική και ποιητική. Το 1671 εξελέγη μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, αλλά λόγω της αντιδράσεως των Θεσσαλονικέων αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Πέθανε στην Αδριανούπολη το 1703.

16. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Δ΄ ΜΟΥΣΣΕΛΙΜΗΣ ή ΚΟΜΝΗΝΟΣ (αρχές ΙΖ΄ αι.-1696)

Καταγόταν από τη βυζαντινή οικογένεια των Κομνηνών. Σπούδασε στην Κωνσταντινούπολη, κοντά στον Θεόφιλο Κορυδαλέα, τον Νεόφυτο τον Κρήτα, τον Ιωάννη Καρυοφύλλη και τον Παΐσιο Γάζης.

Διετέλεσε μητροπολίτης Λαρίσης (με έδρα τα Τρίκαλα) από το 1662 έως το

55. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι στη Βλαχία*, σσ.48-50*ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, "Η Παιδεία", εφ. *Νέος Αγών*, φ. της 28-6-1992.

56. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *ό.π.* (αφ.193), σσ.372-373.

57. *Ό.π.*, σσ.18, 247, 507 * HADZIMANOU, *ό.π.*, σ.414.

58. Για τη ζωή και το έργο του Αναστασίου Παντοδύναμου βλ. ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *Δραστηριότητες*, σσ.15-16*ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Βλάχοι*, σ.434.

1671, οπότε συνδέθηκε με βαθιά φιλία με τον Ευγένιο Γιαννούλη, ο οποίος του έγραψε πολλές επιστολές. Αργότερα διετέλεσε πέντε φορές οικουμενικός πατριάρχης. Πέθανε στη Βλαχία στις 23 Σεπτ. 1696. Το μεγαλύτερο μέρος της πλούσιας βιβλιοθήκης του είχε κληροδοτήσει στη Μονή Ιβήρων⁵⁹.

17. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΥΡΟΚΟΒΙΤΗΣ (ΙΖ΄/ΙΗ΄ αι.)

Ο ιερέας Νικόλαος Μυροκοβίτης καταγόταν από το χωριό Μυρόκοβο (σήμερ. Μυρόφυλλο) του Ασπροποτάμου και ήταν εφημέριος στον ναό της Επισκέψεως στα Τρίκαλα. Διατηρούσε αλληλογραφία με τον Ευγένιο Γιαννούλη, τον Αναστάσιο Γόρδιο, τον Αθανάσιο Λιοντάρη, τον Γρηγόριο Σκιαδόπουλο, τον Νικόδημο Μαζαράκη κ. ά. Υπήρξε ο γραφέας του *Κώδικα 167* της Εμπορικής Σχολής Χάλκης (σήμερα της Βασιλικής Βιβλιοθήκης Βρυξελλών, αρ. Π 2406), ο οποίος στα 311 φύλλα του περιλαμβάνει 145 επιστολές του Ευγενίου Γιαννούλη και άλλες τόσες περίπου διαφόρων άλλων λογίων της ίδιας εποχής (ο κώδικας γράφτηκε το 1682)⁶⁰.

18. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ Β΄ Κωνσταντινουπόλεως (1630-1702)

Ο Καλλίνικος Β΄, ο Ακαρνάν, όπως εσφαλμένως ονομάζεται, γεννήθηκε στην Καστανιά των Αγράφων το 1630. Σπούδασε στη Σχολή Βραγγιανών κοντά στον Ευγένιο Γιαννούλη. Αφού στο μεταξύ χειροτονήθηκε κληρικός, με συστατική επιστολή του δασκάλου του πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου πιθανόν συμπλήρωσε τις σπουδές του⁶¹.

Το 1672 εξελέγη μητροπολίτης Προύσσης, στον θρόνο της οποίας παρέμεινε για δεκαέξι χρόνια, ως τις 3 Μαρτίου 1688, οπότε ανήλθε για πρώτη φορά στον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως, στον οποίο παρέμεινε, με συχνές εκπώσεις, ως τον θάνατό του στις 8 Αυγούστου 1702⁶².

Επί της πατριαρχίας του (1691) επαναλειτούργησε, με τη βοήθεια του προοδευτικού Καστοριανού εμπόρου Μανωλάκη, η Πατριαρχική Σχολή της Κωνσταντινουπόλεως⁶³. Ως πατριάρχης τήρησε σθεναρή στάση στο ζήτημα του

59. ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *ό.π.*, σ.34 * ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές*, σ.21 (Εισαγωγή). Για την πνευματική δραστηριότητα του Διονυσίου βλ. και ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΣΗΣ, *La renaissance*, σ. 49 * ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΣΗΣ, *Λόγιοι στη Βλαχία*, σ. 35κε.

60. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *ό.π.*, σσ.26, 30-33.

61. ΓΟΡΔΙΟΥ, *Βίος Ευγ. Γιαννούλη*, σ.64* ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ευγ. Γιαννούλης*, σ.161.

62. ΜΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, "Ο πατριάρχης της Πόλης Καλλίνικος Β΄ ο Ακαρνάν", εφ. *Αγροφιώτικη Φωνή*, Μάιος 1992.

63. Ό.π. Πολύτιμες πληροφορίες για την πνευματική κατάσταση στην Κωνσταντινούπολη την εποχή αυτή, για τον αριθμό και την αμοιβή των δασκάλων, για τον εσωτερικό κανονισμό της

"εκχυδαϊσμού των Γραφών" και επολέμησε την σουνιτική προπαγάνδα. Χαρακτηρίστηκε ως υπέρμαχος της Ορθοδοξίας, δραστήριος, φιλογενής αρχιερέας "ανεπιλήπτων ηθών, και ουδενός των τότ' επί παιδεία διαπρεπόντων δεύτερος", καθώς επίσης "ειδήμων της ελληνικής φωνής, ικανός νοείν τους των λογογράφων και τας των φιλοσόφων βίβλους" κατά τον Δ. Προκοπίου, ενώ κατά τον Δ. Καντεμίρ υπήρξε "σοφός, πεπαιδευμένος και αγαθός"⁶⁴.

19. ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ ιερομόναχος, διδάσκαλος Τρίκκης (ΙΖ΄ αι.)⁶⁵

Υπήρξε για μικρό διάστημα μαθητής του Αναστ. Γορδίου και δίδαξε στη Σχολή Τρίκκης πριν από το 1682 κατόπιν συστάσεως του Ευγενίου Γιαννούλη, όπως αναφέρει ο Γόρδιος σε επιστολή του προς τον οικονόμο Τρίκκης Ιωάννη: "Από τα χαρίσματα γουν της ψυχής δεν είναι άλλο μεγαλύτερον και τιμώτερον από την μάθησιν των ιερών γραμμάτων. Διά τούτο εσυμβούλευσε ο Ευγένιος και την αγάπην σου πρώτον καθώς ηξεύρω και σας έπεμψε και τούτον τον ιερομόναχον ύστερον, λέγω δε τον Παρθένιον, να παιδεύσει συν Θεώ όσον ήτον εις δύναμίν του τα παιδιά σας...".

20. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ(ΙΖ΄/ΙΗ΄ αι.)

Γεννήθηκε στα Ιωάννινα στα μέσα του ΙΖ΄ αι. Εκεί έμαθε τα πρώτα γράμματα. Τελειοποίησε τις σπουδές του στην Κωνσταντινούπολη και στην Ιταλία. Έγινε ιεροκήρυκας και γύρισε πολλά μέρη της Ελλάδος κηρύττοντας. Αργότερα χειροτονήθηκε ιερέας στα Ιωάννινα. Ενδιαφέρθηκε ιδιαιτέρως για την παιδεία του λαού και αφοσιώθηκε στη διδασκαλία προσφέροντας πολύ μεγάλες υπηρεσίες στο Γένος. Ήταν σταθερός στην ορθόδοξη πίστη και γρήγορα επιβλήθηκε ως δάσκαλος δημιουργώντας μάλιστα και παιδευτική παράδοση, όπου υπηρέτησε. Σχολάρχησε στις Σέρρες, στον Τύρναβο, τα Τρίκαλα και τέλος στα Ιωάννινα. "Ην, κατά Ζαβίραν, δόκιμος εν τε φιλοσοφία και ιερά θεολογία, ρήτωρ και ιεροκήρυξ, ικανώς ειδήμων της ελληνικής και λατινικής"⁶⁶.

Υπήρξε, αρχικά, εκ των κατηγορών του Μεθοδίου Ανθρακίτη, αλλά αργότερα μετανόησε και του ζήτησε συγγνώμη, την οποία και έλαβε.

Σχολής και τα μαθήματα που διδάσκονταν σ' αυτή μάς δίνει το σιγίλλιο, που εξέδωσε ο Καλλίνικος το 1691. Βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *Πηγές ΙΝΕ*, τ.1, σσ.349-354.

64. Πρβλ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *ό.π.*, σ.163 * ΜΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.**ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.355. Βλ. και ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΣΙΣ, *La renaissance*, σσ. 37 και 47.

65. ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *Δραστηριότητες*, σ.12.

66. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.441*ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΥ, *Λόγιοι Τουρκοκρατίας*, τ.Β΄, σ.163. Κατά τον ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟ (*Συλλογή*, σ.19) "ηυδοκίμει και ημνοείτο τα μέγιστα παρά τοις Τρικκεύσιν".

Έγραψε πολλά και αξιόλογα συγγράμματα⁶⁷:

-Ρητορική *λευχειμονούσα*.

-*Αφθονίου, Προγυμνάσματα* (μετάφραση), Τύρναβος 1702.

-*Σύννοψις γενική της λογικής έξεως*.

-*Ηθική φιλοσοφία*.

-*Κρήνη δωδεκάκρονος λίαν ωφέλιμος διά τους ιεροκήρυκας*.

-*Εισαγωγή μαθηματικής*.

- *Έκθεσις ρητορικής*.

-*Ανωνύμου εγχειρίδιον της αναζήσεως ηθικής φιλοσοφίας, εν ω η αληθής της φύσεως αναπτύσσεται, και πλείστα της αρχαίας φιλοσοφίας αμαρτήματα διά κανόνων και άλλων τινών αποδείξεων λαμπρώς φανερούται, όπερ μετεστρώθη από της λατινίδος επί την ελληνίδα διάλεκτον σπουδή και πόνω του λογιωτάτου και σοφωτάτου Αναστασίου παπα-Βασιλοπούλου του εξ Ιωαννίνων εν τη κωμοπόλει Τυρνάβω της Θετταλίας διατρίβοντος κατά το αφα' (=1701) έτος σωτήριον μαιμακτηριώνος εβδόμη ισταμένου.*

-*Επιγράμματα*.

21. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΖΑΡΤΖΟΥΛΗΣ (1706/10-1773)

Γεννήθηκε στο Μέτσοβο μεταξύ 1706 και 1710 από εύπορη οικογένεια. Τα πρώτα γράμματα τα διδάχτηκε στη γενέτειρά του από τον αξιόλογο ελληνιστή δάσκαλο Νικόλαο Στύγη. Κατόπιν πήγε στα Γιάννινα, όπου μαθήτευσε κοντά στον Μπαλάνο Βασιλόπουλο ως το 1736. Το διδασκαλικό του έργο το πρωτοάσκησε στα Τρίκαλα, όπου σχολάρχησε για μια δωδεκαετία (1736-1748). Ξαναγυρίζοντας στα Γιάννινα υπηρέτησε ως υποδιδάσκαλος στη Σχολή Γκιούμα (1748-1750)⁶⁸.

Επιθυμώντας ο Τζαρτζούλης να αποκτήσει ανώτερη μόρφωση, το 1751, κατόπιν προτροπής του Ευγενίου Βούλγαρη, έφυγε για την Ιταλία, όπου παρέμεινε οκτώ χρόνια (1751-58). Σπούδασε διαδοχικά σε πολλές ακαδημίες: Βενετία (1751), Πάδοβα (1751-52), Βολωνία (1753-55) και πάλι Βενετία (1755-58). Στην Ιταλία διδάχτηκε τη λατινική, την ιταλική και γαλλική γλώσσα αλλά και όλες σχεδόν τις επιστήμες⁶⁹.

Όταν τελείωσε τις σπουδές του, αρκετά γνωστός ήδη για τη σοφία και το ήθος του, μετέβη στην Κωνσταντινούπολη (1758), όπου αρχικά προσελήφθη ως παιδαγωγός του Κων. Βοεβόδα και λίγο αργότερα ως δάσκαλος στην Πατριαρχική Ακαδημία (1758-59), στην οποία δίδαξε μαθηματικά. Το 1759, κατόπιν

67. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.442 * ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΥ, *ό.π.*, σ.163.

68. ΤΡΙΤΟΥ, *Τζαρτζούλης*, σσ.5-6 * CAMARIANO, *Les Académies*, σ.599* ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.499.

69. ΤΡΙΤΟΥ, *ό.π.*, σ.6* CAMARIANO, *ό.π.*, σ.599* ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.499.

παρακλήσεως του Πατριάρχη Σεραφείμ Β', ανέλαβε τη διεύθυνση της Αθωνιάδος Ακαδημίας διαδεχθείς τον Ευγένιο Βούλγαρη. Στην Αθωνιάδα ο Τζαρτζούλης δίδαξε φιλοσοφικά μαθήματα μόνο για έναν χρόνο (1759-60), γιατί παραιτήθηκε λόγω "της εν τη Αθωνιάδι Σχολή ενσηψιάσης καχεξίας"⁷⁰.

Τα μαθήματα του Τζαρτζούλη στην Αθωνιάδα παρακολούθησε και ο Κοσμάς ο Αιτωλός, ο οποίος επηρεάστηκε από τις απόψεις του δασκάλου του σε ό,τι αφορά την εθνική αναγέννηση⁷¹. Φεύγοντας ο Τζαρτζούλης από την Αθωνιάδα, σχολάρχησε διαδοχικά στο Μέτσοβο (1761-1764), όπου δίδαξε φυσικές επιστήμες χρησιμοποιώντας πειραματικά όργανα, στον Τύρναβο (1765), και πάλι στα Τρίκαλα (1766), για να καταλήξει στο Ιάσιο της Μολδαβίας, όπου σχολάρχησε στην Ηγεμονική Ακαδημία (1766/7-1772). Εκεί δίδαξε μαθηματικά και άλλες φυσικές επιστήμες, καθώς και νεώτερη φιλοσοφία, χρησιμοποιώντας δικές του μεταφράσεις της Φιλοσοφίας του Γερμανού Friedrich Baumeister. Τα χειρόγραφα συγγράμματα του Τζαρτζούλη, και αντίγραφα τους, χρησιμοποιούνταν ως διδακτικά εγχειρίδια επί τρεις δεκαετίες μετά τον θάνατό του (1772)⁷².

Το 1760/61 αγόρασε την πλούσια βιβλιοθήκη του φίλου του Αλέξανδρου Τυρναβίτη⁷³.

Ο Ν. Τζαρτζούλης, εκτός από μεγάλος δάσκαλος, ήταν ένας πολύ σπουδαίος και πολυγραφότατος συγγραφέας. Τα έργα του καλύπτουν όλα σχεδόν τα γνωστικά αντικείμενα:ερμηνευτικά, φιλοσοφικά, λόγοι, επιστολές, μεταφράσεις, καθώς και διάφορα άρθρα για τις μαθηματικές και φυσικές επιστήμες. Πιο γνωστό είναι το μεταφραστικό του έργο. Μετέφρασε την *Αριθμητική*, την *Γεωμετρία* και *Τριγωνομετρία* του Wolf, την *Πειραματική Φυσική* του Ολλανδού P. van Musschenbrock, τμήμα από τα *Στοιχεία* του Νεύτωνος, και βέβαια τη *Φιλοσοφία* του Fr. Baumeister, μαθητή του Wolf και διάφορα άλλα⁷⁴.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι φιλοσοφικές θέσεις του Τζαρτζούλη, με τις οποίες ασκεί έντονη κριτική της αριστοτελικής φιλοσοφίας και αντιπαρατίθεται με εκείνους, οι οποίοι θεωρούσαν τον Αριστοτέλη θείκη αυθεντία. Δεν απορρίπτει ο Τζαρτζούλης τον Αριστοτέλη, αλλά θεωρεί αναγκαίο να γνωρίζουμε και τις απόψεις των άλλων αρχαίων φιλοσόφων⁷⁵.

70. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή*, σ.62 * ΤΡΙΤΟΥ, *ό.π.*, σσ.6-7*ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.500.

71. ΤΡΙΤΟΥ, *ό.π.*, σ.7*ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σσ.487-488.

72. CAMARIANO, *ό.π.*, σ.600*ΤΡΙΤΟΥ, *ό.π.*, σ.8*ΠΟΛΥΖΩΙΔΟΥ, *Νεοελληνικά*, σ.218*ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Β'*, σ.397.

73. ΤΡΙΤΟΥ, *ό.π.*, σ.9.

74. *Ό.π.*, σσ.8-9.

75. Α. ΜΠΕΝΑΚΗ, "Ανέκδοτο κείμενο του Νικολάου Ζερζούλη", *Δευκαλίων*, 21(1978), σσ.86, 90-93*Του ΙΔΙΟΥ, "Από την ιστορία του μεταβυζαντινού αριστοτελισμού στον ελληνικό χώρο", *Φιλοσοφία*, 7(1977), σσ. 439, 441. Πρβλ. ΤΡΙΤΟΥ, *ό.π.*, σσ.9-10.

Γενικά ο Τζαρτζούλης υπήρξε μια σπουδαία προσωπικότητα με μεγάλη και πολύπλευρη επιστημονική κατάρτιση και άριστη φιλοσοφική συγκρότηση και δικαίως ονομάστηκε "πανεπιστήμων"⁷⁶. Ο Ι. Μοισιόδαξ έγραψε σχετικά: "Ένας Βούλγαρις Ευγένιος εις το Βυζάντιον, ένας Νικηφόρος Θεοτόκης εις την Κέρκυραν, ένας Ζορτούλλιος (sic) Νικόλαος εις τον Άθωνα, είναι οι πρώτοι λογάδες, άξιοι και οι τρεις να συγγράφουν και να παραδίδουν με ακρίβειαν πάσαν επιστήμην. Όλη η Ελλάς πρέπει να τους σεβάζεται, διότι αυτοί σπουδάζουν να ανακαλέσουν τας Μούσας εις τον πάτριον Ελικώνα των" (*Προλεγόμενα στην Ηθική Φιλοσοφία*, 1761)⁷⁷. Κατά τον Φ. Μιχαλόπουλο⁷⁸ ο Τζαρτζούλης "ήταν νεωτεριστής, ρωσόφιλος και μεγαλοϊδεάτης [...]. Η φήμη του διαδόθηκε αμέσως στην Ελλάδα κι επισκίασε για κάποιο διάστημα κι αυτό τον Βούλγαρι. Ήταν παντογνώστης και με βλέψεις ευρύτερες για την αναγέννηση του νεοελληνικού κόσμου. Η διδασκαλία του στον Άθω άφησε εποχή", ενώ κατά τον Γ. Ζαβίρα⁷⁹ "υπήρξε δάσκαλος πιστός εις τα πάτρια και τους θεσμούς της Εκκλησίας, αποδεικνύων την πίστιν, ευσέβειαν και ταπεινοφροσύνην προς Αυτήν. Πολυμαθής και πολύπλευρος σχολάρχης, νεωτεριστής, αλλά ουδέποτε αποκηρύξας τους καθιερωμένους τύπους, τον παλαιόν τρόπον της εκπαιδεύσεως, τας παραδόσεις της αρχαίας και βυζαντινής φιλολογίας, του οραματιζομένου και πιστεύοντος ως καθορισθείσαν επί των ημερών του την Ανάστασιν της βυζαντινής Αυτοκρατορίας υπό θείας μερίμνης...".

Μέσα σ' αυτό το πνεύμα και την πίστη του Τζαρτζούλη γράφτηκαν και τα ακόλουθα έργα⁸⁰ του:

-*Λόγοι εγκωμιαστικοί εις Αικατερίνην Β΄.*

-*Ερμηγεία περί αναστάσεως Κωνσταντινουπόλεως σύντομος εις τους χρημούς Λέοντος του Σοφού (Εγράφη το 1767).*

-*Ακολουθία Αγίου Νικολάου του εκ Μετζόβου.*

-*Σύντομος Έκθεσις περί της εκκλησιαστικής ομιλίας*⁸¹.

22. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ Β΄ Τρίκκης (ΙΗ΄ αι.)

Ο Κωνσταντίνος υπήρξε ο πρώτος επίσκοπος Τρίκκης μετά την ανασύσταση της επισκοπής της το 1739. Στη μακρά θητεία του σ' αυτή (1739-1765) υπήρξε αρκετά δραστήριος. Ιδιαίτερες προσπάθειες κατέβαλε για την ανάπτυξη της

76. ΤΡΙΤΟΥ, *Τζαρτζούλης*, σ.13.

77. Πρβλ. ΤΖΩΓΑ, *Ι. Μοισιόδαξ*, σ.278 * ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.500.

78. Πρβλ. Φ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Κοσμάς ο Αιτωλός*, Αθήνα 1940, σ.21.

79. Γ. ΖΑΒΙΡΑ, *Νέα Ελλάς ή Ελληνικόν Θέατρον*, Αθήνα 1872, σ.496.

80. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.500.

81. CAMARIANO, *ό.π.*, σ.603.

παιδείας στα Τρίκαλα.

Με πρωτοβουλία του το 1739 αναδιοργανώθηκε η Σχολή Τρίκκης και ανατέθηκε η "επιστασία" της στον μεγάλο Μετσοβίτη δάσκαλο Νικόλαο Τζαρτζούλη⁸². Όταν το 1765 παραιτήθηκε λόγω γήρατος, άφησε σημαντική δωρεά για τη λειτουργία της Σχολής Τρίκκης⁸³. Ο Κωνστάντιος γνώριζε καλά την Αγία Γραφή, ήταν καλός επιστολογράφος και "πολιτικός". Μετέφρασε *Εις τους τέσσαρας Ευαγγελιστάς ερμηνείαν* του Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας (Βενετία 1788)⁸⁴.

23. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΡΑΤΖΑΣ (ΙΗ΄ αι.).

Ο Νικόλαος Καρατζάς καταγόταν, ίσως, από την περιοχή των Θεσσαλικών Αγράφων. Το 1760 με 1766 περίπου δίδαξε στη Σχολή Μοσχολοιού. Από τις σωζόμενες επιστολές του φαίνεται ότι χρησιμοποιούσε τη νεοελληνική γλώσσα⁸⁵.

24. ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Τρικκαίος ο Νοσημάχος (ΙΗ΄ αι.).

Από τον Σουηδό ανατολιστή και περιηγητή J.J. Björnstahl, ο οποίος επισκέφθηκε την περιοχή Τρικάλων την άνοιξη του 1779, πληροφορούμαστε για τη ζωή και επιστημονική δραστηριότητα του Τρικαλινού ιατρού Ευσταθίου Τρικκαίου, του επικαλούμενου Νοσημάχου. Ο Ευστάθιος είχε σπουδάσει ιατρική στη Νεάπολη της Ιταλίας γύρω στο 1760 και ομιλούσε καλώς την Ιταλική γλώσσα. Ήταν κάτοχος σπουδαίας βιβλιοθήκης με πολλά έντυπα βιβλία και χειρόγραφα. Γενικά ήταν άνθρωπος καλλιεργημένος, είχε "διαβάσει φον Λίννε, Χάλλερ, Boerhaave, van Swieten, Pringle, Mead κ.ά"⁸⁶.

Τα βιβλία και χειρόγραφα της πλούσιας συλλογής του Ευσταθίου είχαν περιέλθει στη Βιβλιοθήκη της Σχολής Τρίκκης⁸⁷.

25. ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ Σταγών (αρχές ΙΗ΄ αι. -1784)⁸⁸

Ο Παρθένιος καταγόταν από την Πορταριά του Πηλίου. Υπήρξε από τους

82. ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚΚΗΣ, φ.90β.

83. Ό.π., φ.75β. Βλ. παραπάνω, σ.111 και παρακάτω, σσ. 343-344.

84. ΣΑΘΑ, ό.π., σ.614.

85. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, Συλλογή, σσ.80-81. Βλ. και παραπάνω, σ.172.

86. ΒΙÖRNSTÄHL, Οδοιπορικό, σ. 82 * ΒΕΗ, Ιατροί Τρικάλων, σσ.73-74 * ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σσ.19-20.

87. ΒΕΗ, ό.π., σσ.73-74.

88. ΒΕΗ, Χειρόγραφα Βαρλαάμ, σσ.126, 351-352*ΝΗΜΑ, Τρίκαλα, σσ.171, 242*ΒΙÖRNSTÄHL, ό.π., σ.73 κε.*ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Σημειώματα, σ.105* ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ-ΖΙΩΖΙΑ, Ενθυμώσεις, σσ.236, 258.

λογιότερους επισκόπους της εποχής του. Συνεργάστηκε με τον γνωστό κωδικογράφο Αναστάσιο Σουγδουρή και έγραψε ο ίδιος πολλούς κώδικες.

Το 1751 εξελέγη επίσκοπος Σταγών και διατήρησε τον θρόνο του ως τον θάνατό του (26 Μαρτίου 1784). Προηγουμένως είχε μονάσει στη Μονή Βαρλαάμ και είχε διατελέσει πρωτοσύγκελλος στη Μητρόπολη Λαρίσης. Ως επίσκοπος Σταγών, στις 3 Απρ. 1779, υποδέχτηκε στη Μονή Αγίου Στεφάνου των Μετεώρων τον Σουηδό ανατολιστή J.J. Björnstahl. Η κοινωνική και η εκκλησιαστική δράση του υπήρξε πολύ μεγάλη. Εντύπωση προκαλεί ο αριθμός των εκκλησιών που κτίστηκαν επί των ημερών του στην περιφέρεια Σταγών⁸⁹.

Διατηρούσε πλούσια βιβλιοθήκη, την οποία εκληροδότησε στη Μονή Βαρλαάμ των Μετεώρων.

26. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΪΩΑΝΝΗΣ ο ιατροφιλόσοφος (ΙΗ΄ αι.)

Ο Κωνσταντίνος Καραϊωάννης γεννήθηκε στα Τρίκαλα, όπου και μαθήτευσε κοντά στον μεγάλο δάσκαλο Νικόλαο Τζαρτζούλη περί το 1736 -1741. Κατόπιν συμπλήρωσε τις σπουδές του στη Μαρουτσαία Σχολή των Ιωαννίνων, όπου δίδασκε ο Ευγένιος Γιαννούλης⁹⁰.

Αφού έμαθε τη Λατινική και άλλες ρωμανικές γλώσσες, μετέβη στη Νεάπολη της Ιταλίας, όπου σπούδασε ιατρική και αναγορεύτηκε διδάκτωρ. Το επάγγελμα του ιατρού άσκησε στη Νεάπολη αρχικά και κατόπιν στην Κωνσταντινούπολη, όπου διετέλεσε θεράπων ιατρός της οικογένειας του Γρηγορίου Αλ. Γκίκα, μεγάλου διερχμένου της Υψηλής Πύλης και αργότερα ηγεμόνα της Μολδαβίας και Βλαχίας. Από τη θέση του ο Καραϊωάννης βοήθησε και στην ανύψωση και αναδιοργάνωση των ελληνικών σχολείων της Μολδαβίας, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα⁹¹. Τότε δίδαξε και στην Ακαδημία του Ιασίου⁹².

Μετά τον θάνατο του Γρ. Γκίκα (1777) επέστρεψε στη Θεσσαλία και Ήπειρο, όπου άσκησε με επιτυχία το ιατρικό λειτουργήμα και βοήθησε ποικιλοτρόπως τους συνανθρώπους του. Σ' ένα ταξίδι του στη Θεσσαλία για να θεραπεύσει τον πασά της Λάρισας, αρρώστησε κατά την επιστροφή και πέθανε

89. Οι εκκλησίες που κτίστηκαν επί Παρθενίου είναι: Αγίας Παρασκευής Καλομοίρας (1759), Αγίου Γεωργίου Χρυσομηλιάς (1760), Αγίων Πάντων Καλαμπάκας (1761), Αγίας Παρασκευής Βασιλικής (1764), Αγίων Αποστόλων Σαρακίνιας (1764), Μονή Υπαπαντής Μετεώρων (ανακαίνιση 1765), Αγία Μονή ή Νέα Μονή Μετεώρων (ανακαίνιση-1771), Κοιμήσεως Θεοτόκου Φλαμπουρεσίου (1773), Αγίου Γεωργίου Κλεινού (1778), Αγίου Γεωργίου Οξυνείας (1779), Πρόναος του Καθολικού της Μονής Σταγιάδων (1779), Αγίου Αθανασίου Καστανιάς (1783) και Μονή Προφήτη Ηλία Χαλικίου (1783).

90. Ό.π., σ.72 * ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ.14*ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Σύμμικτα, σ.47.

91. ΣΑΘΑ, ό.π., σσ.556-557*ΒΕΗ, ό.π., σ.72.

92. ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ.15.

στην ιδιαίτερή του πατρίδα τα Τρίκαλα⁹³.

Ο Καραϊωάννης υπήρξε και συγγραφέας φιλολογικών έργων. Συνέγραψε *Σύνοψιν Λογικής* και δίτομον *Γραμματικήν της Αρχαίας Ελληνικής*, η οποία εκδόθηκε στη Βούδα το 1796 με επιμέλεια και προσθήκες του φίλου του Γιαννιώτη ιερέα Πολυζώη Κοντού⁹⁴. Όπως σημειώνει ο Κοντός "Ο δε αείμνηστος ηγεμών <Γρηγ. Γκίκας> επί την ηγεμονίαν ελθών, τα δε εκείσε σχολεία ευρών εν αμελεία διάγοντα, τω ιδίω ιατρῶ, οιάπερ Έλληνη και περί τα τοιαύτα θεωρία και πράξει ειδήμονι, την περί των σχολείων και διδασκάλων φροντίδα παρέδωκεν· ο δε ὅλη ψυχὴν την επιστασίαν δεξάμενος, τα εν Ιασίῳ περιφανή σχολεία συνεστήσατο δαιδαλῶς, φιλοσόφοις τε και γραμματικοῖς διδασκάλοις ταῦτα κοσμών. Αλλ' ο φιλέλληνη και φιλόσοφος ηγεμών την εν τοις γραμματικοῖς μαθήμασιν επιγενομένην του πρώτου χρόνου τοις νέοις επίδοσιν ολιγίστην ιδών, και πολλοὺς τούτων εν αμεθόδῳ των γραμματικῶν γυμνασία πονούντας, και αιτίαν μαθῶν, γραμματικόν τι σύστημα και μέθοδον ἀρίστην τον ιατρὸν συγγράψαι προετρέψατο, μίαν εκ πασῶν γραμματικῶν ὄση δύναμις σύντομον και ευμέθοδον, ὡστε ταῦτη μόνη χρωμένους τους μαθητάς εγκρατεῖς αποβῆναι της ελληνικῆς διαλέκτου. Και γαρ δεινόν ηγήσατο ο ηγεμών ἅπαντα τα κατά την Ευρώπην γένη, ου μόνον την εαυτῶν διάλεκτον, ἀλλά και τας αλλοτριῶν, μιά δηλαδή εκάστης διαλέκτου γραμματικῆ εν βραχεί εκμανθάνειν, τους δε Έλληνας διά τοιούτων γραμματικῶν την πατρῶαν αυτῶν διάλεκτον μηδὼς σχεδόν δυναμένους μανθάνειν! Ο δε ιατρὸς τῷ του ηγεμόνος υπείκων κελεύσματοι, τῶν σχολείων επεχειρήσατο χρόνιον νόσημα θεραπεύσαι· και διὸ τας γραμματικὰς ἀπάσας υπ' ὅσιν τιθεῖς εκ πασῶν το προς διδασκαλίαν ἀναγκαῖον και ἀπέριττον συνελέξατο ευμεθόδως, και μίαν γραμματικῶν ἀρίστην, σύντομον και τελειωτάτην ἐξέθετο"⁹⁵.

Για τη *Γραμματικὴ* του Καραϊωάννη ο Γεώρ. Αυξεντιάδης ἔγραψε στις 2 Αυγ. 1795 ἀπὸ το Σεμλίνο (Ζέμονα) προς τον Κων. Κούμα: "Μετ' ὀλίγον καιρὸν ευγαίνει ἀπὸ τον τύπον μία γραμματικῆ συντεθείσα, ἢ μάλλον ειπεῖν συνεραμισθείσα ἀπὸ ὅλας τας γραμματικὰς τα ἀναγκαϊότατα, παρὰ τινος μαθητοῦ του Νικολάου Τζαρτζούλη εκείνου, και του κυροῦ Ευγενίου, εν ιατροφιλοσόφοις τε ἀρίστου, ἤτις κατά την εἶδησιν, διήρηται εις επτά βιβλία, περιέχουσα και περί ποιητικῆς, ὅθεν υπόσχηται ὅτι αι ἄλλαι ὅλαι γραμματικὰι προς αὐτὴν εἶναι ἀχρηστα και ἀμποτε να ἦτον τούτο, διά να μη πλανῶνται οι μαθηταῖ ως εν λαβυρίνθῳ εις το πλήθος των γραμματικῶν. Το ὄνομα του συγγραφέως Κωνστα-

93. ΣΑΘΑ, ὁ.π., σ.557.

94. ΒΕΗ, ὁ.π., σ.73. Η *Γραμματικὴ* του Καραϊωάννη γράφτηκε πιθανόν το 1766. Βλ. ΓΕΔΕΩΝ, *Πνευματικὴ Κίνησις*, σ.16.

95. ΣΑΘΑ, ὁ.π., σ.557.

ντίνος Καραϊωάννης. Ευγαίνωντας λοιπόν από τον τύπον θέλει σοί στείλω μίαν⁹⁶.

27. ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΦΟΥΡΝΑΙΟΣ (1701/5-1784)

Ο Θεοφάνης γεννήθηκε στη Φουρνά των Αγράφων μεταξύ 1701 και 1705. Τα πρώτα γράμματα τα διδάχτηκε από τον Αναστάσιο Γόρδιο στη Σχολή Βραγγιανών. Το 1722 υπηρετούσε στη Μητρόπολη Λαρίσης (έδρα Τρίκαλα). Συνέχισε τις σπουδές του στα Ιωάννινα (1723-1729) κοντά στους δασκάλους Μεθόδιο Ανθρακίτη, Ν. Στίγνη, Μπ. Βασιλόπουλο και Τρύφωνα.

Από το 1729 έως το 1734 διηύθυνε τη Σχολή Βραγγιανών. Εν συνεχεία δίδαξε στα Ιωάννινα και κατόπιν (1750-1760 περ.) στον Τύρναβο. Κατέληξε στη γενέτειρά του τη Φουρνά, όπου δίδαξε στο εκεί σχολείο, το οποίο προήγαγε σε ανώτερη σχολή⁹⁷. Δίδαξε γραμματικά, λογική και αριθμητική σε πολλούς μαθητές, αρκετοί από τους οποίους αναδείχτηκαν σε σπουδαίους διδασκάλους, όπως ο Σέργιος Μακρραίος, ο Ιωάννης Δημητριάδης, ο Κύριλλος, ο Ιωσήφ και ο Ιάκωβος.

Ο Θεοφάνης έγραψε τον *Βίο* του Διονυσίου του εκ Φουρνάς, πανηγυρικούς λόγους, οι οποίοι έχουν χαθεί και μερικές επιστολές⁹⁸.

Κατά τον μαθητή του Σέργιο Μακρραίο⁹⁹ ο Θεοφάνης ήταν "πάσης σοφίας και μαθήσεως μετάλλιον".

28. ΣΕΡΓΙΟΣ ΜΑΚΡΑΙΟΣ (1735 περ. -1816)

Ο Σέργιος Μακρραίος¹⁰⁰ γεννήθηκε στη Φουρνά των Αγράφων γύρω στο 1735. Αφού έμαθε τα πρώτα γράμματα στη γενέτειρά του κοντά στον Θεοφάνη Φουρναίο, φοίτησε στην Αθωνιάδα Ακαδημία, όπου είχε δάσκαλο τον Ευγ. Βούλγαρη, τον οποίο αναπλήρωσε για ένα μικρό διάστημα (1758-1759). Συνέχισε τις σπουδές του στην Πατριαρχική Σχολή Κωνσταντινουπόλεως, στην οποία αργότερα έγινε σχολάρχης (1777-1790 και 1790-1793) και δίδαξε φιλοσοφία, γραμματική, ποιητική, ρητορική, θεολογία, αριθμητική, άλγεβρα, γεωμετρία και γεωγραφία.

Υπήρξε σπουδαίος λόγιος αλλά πολύ συντηρητικός. Έφτασε μάλιστα στο

96. Πρβλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ι., *Επιστολαί*, σ.35. Βλ. και ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Σύμμικτα*, σ.48.

97. ΖΗΣΗ, *Παιδεία*, σσ.71-72* ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή*, σ.66* ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Εγγ. Γιαννούλης*, σσ.188-191. Ο ΣΑΘΑΣ (*Ν. Φιλολογία*, σσ.496-497) γράφει ότι ο Θεοφάνης γεννήθηκε στα Βραγγιανά.

98. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *ό.π.*, σ.193.

99. Πρβλ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *ό.π.*, σ.193.

100. *Ό.π.*, σσ.197-200.

σημείο να επιχειρήσει "αναίρεσιν" του συστήματος του Κοπερνίκου, για την οποία κατηγορήθηκε από τους συγχρόνους του. Παρά ταύτα το συγγραφικό του έργο υπήρξε σημαντικό.

Πέθανε το 1816 στην Κωνσταντινούπολη.

Έγραψε¹⁰¹:

-*Πολιτική σχέδη δι' ης αν τις κρίνοι οία τα κατά το παρ' ημίν πολίτευμα.*

1768 (ανέκδοτο).

-*Τρόπαιον εκ της Ελλαδικής πανοπλίας κατά των οπαδών του Κοπερνίκου εν τρισί διαλόγοις.* Βιέννη 1797.

-*Ορθόδοξος Υμνωδός, ήτοι ιερά Φιλοσοφία εν μέτροις πινδαρικοίς.* Βιέννη 1802.

-*Σταχνολογία γραμματική κατά πάροδον διατριβής.* Βενετία 1810.

-*Επιτομή φυσικής ακροάσεως.* Βενετία 1816.

-*Υπομνήματα εκκλησιαστικής ιστορίας εν πέντε μέρεσιν, αρχόμενα από του 1750 και λήγοντα μέχρι του 1800* (Ανέκδοτο).

-*Εγκώμια και επιγράμματα διάφορα.*

Ακόμα επιμελήθηκε την έκδοση της *Διδασκαλίας* του Γενναδίου Σχολαρίου (Κωνσταντινούπολη 1806).

29. ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ (αρχές ΙΗ' αι. -μετά το 1803)

Ο Ιωάννης Δημητριάδης¹⁰² Φουρναίος ή Αγραφιώτης γεννήθηκε στη Φουρνά των Αγράφων στις αρχές του ΙΗ' αιώνα. Σπούδασε στη γενέτειρά του με δάσκαλο τον Θεοφάνη, στον Τύρναβο και στα Ιωάννινα. Γνώριζε λατινικά, γαλλικά και, ίσως, γερμανικά.

Για ένα διάστημα (γύρω στο 1755) σχολάρχησε στον Τύρναβο. Για 25 περίπου χρόνια υπήρξε δάσκαλος της φιλοσοφίας και των μαθηματικών στην Ηγεμονική Ακαδημία του Ιασίου (1766-1791). Την ίδια περίοδο δίδασκαν εκεί ο Ν. Τζαρτζούλης και ο Ν. Θεοτόκης. Διετέλεσε επίσης δάσκαλος των γιων του πρίγκηπα της Μολδαβίας Γρηγορίου Γ' Γκίκα, Αλεξάνδρου και Δημητρίου. Έφερε τον τίτλο του "φιλοσόφου".

Το συγγραφικό του έργο¹⁰³ είναι μεγάλο:

-*Πονημάτιον περί ορθογραφίας όπερ εκ των του Θεοδώρου του Γαζή παρά*

101. ΣΑΘΑ, *Ν. Φιλολογία*, σ.630.

102. .CAMARIANO, *ό.π.*, σσ.604-608. Βλ. και ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ενγ.Γιαννούλης*, σσ.194-197*ΕΥΑΓ-ΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία*, τ.Β', σ.397*ΣΑΘΑ, *Ν.Φιλολογία*, σ. 597*ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Σύλλογή*, σσ.72-73.

103. Βλ. CAMARIANO, *ό.π.*

του σοφωτάτου Γορδίου χάριν των φιλομαθών συνήχθη μεν ποτε, γυν δε τύποις εξεδόθη τη σπουδή τε και δαπάνη του σοφολογιωτάτου κυρίου Ιωάννου του εκ Φουρνών των Αγράφων. Επιστασία και διορθώσει του ιατροφιλοσόφου κυρίου Θωμά Μανδακάση. Λειψία 1777.

-Λογική [...] εκ νεωτέρων μετενεχθείσα [...] υπό του σοφολογιωτάτου και επιστημονικωτάτου κυρίου κυρ Ιωάννου Φορναίου του εξ Αγράφων εκ της του Ινεξίου (Heineccius) λογικής λατινικής. Ιάσιο 1781.

-Λεξικόν του Ερρίκου Στεφάνου. (Το 1818 εκδόθηκε ο Α΄ τόμος, ως το στοιχείο Ε).

Αυτό υπήρξε έργο ζωής για τον Ιωάννη Δημητριάδη και είχε αποσπάσει εγκωμιαστικές κριτικές από τους Δ. Καταρτζή, Π. Κοδρικά.

30. ΚΥΡΙΛΛΟΣ ο εκ Φουρνάς (1720/30-1805)

Ο Κύριλλος γεννήθηκε στη Φουρνά των Αγράφων, όπου έμαθε τα πρώτα γράμματα. Κατόπιν συνέχισε τις σπουδές του στα Ιωάννινα (1750 -1761), όπου είχε δασκάλους τον Μετσοβίτη Τρύφωνα και τον Κοσμά Μπ. Βασιλόπουλο. Από το 1766 έως το 1770 δίδαξε και σχολάρχησε στην Κοζάνη. Εκεί είχε μαθητή και τον Τυρναβίτη Ιωάννη Πέζαρο. Από το 1775 έως το 1776 διετέλεσε επίσημος πνευματικός της μοναστικής κοινότητας του Αγίου Όρους. Το 1776 προσεκλήθη από τον επίσκοπο Βεροίας Δανιήλ για να διδάξει στην εκεί σχολή με ετήσιο μισθό 2.000 γροσίων, αλλά είναι άγνωστο αν αποδέχτηκε την πρόσκληση αυτή. Αργότερα διετέλεσε σχολάρχης στη Θεσσαλονίκη και τη Σκύρο¹⁰⁴.

Κατά τον Κοζανίτη λόγιο Χαρίσιο Μεγδάνη¹⁰⁵ ο Κύριλλος "ήταν κατ' αλήθειαν και κατά παιδείαν διαφέρων και κατά φρόνησιν και σεμνότητα βίου αξιέπαινος, ακριβής και αυστηρός φύλαξ της ευταξίας, διδασκαλοπρεπής και τον χαρακτήρα κόσμιος και ενάρετος, και η σειρά της διαγωγής του εδείκνυε το γνήσιον και ανυπόκριτον της αρετής του και των χρηστών ηθών του. Εις τας παραδόσεις των μαθημάτων του μετεχειρίζετο και τα νεωτερικά εκλεκτικώς".

31. ΚΥΡΙΛΛΟΣ ο εξ Αγράφων (±1735 - ±1815)

Ο Κύριλλος¹⁰⁶ γεννήθηκε στη Φουρνά των Αγράφων γύρω στο 1735 και έμαθε τα πρώτα γράμματα στη γενέτειρά του με δάσκαλο τον Θεοφάνη. Δίδαξε στην Τήνο, τη Μύκονο (1782-1790) και στην Χίο, όπου υπήρξε συνδιδάσκαλος του Αθ. Παρίου.

104. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ενγ. Γιαννούλης*, σσ.200-204.

105. Πρβλ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή*, σ.97.

106. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ενγ. Γιαννούλης*, σσ.205-206*ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Β΄*, σσ.59, 141.

32. ΙΩΣΗΦ, αρχιμανδρίτης ο εκ Φουρνάς (1730 περ.-1817)

Ο αρχιμανδρίτης Ιωσήφ¹⁰⁷ γεννήθηκε στη Φουρνά των Αγράφων, όπου έμαθε τα πρώτα γράμματα με δάσκαλο τον Θεοφάνη, όπως και οι συμπατριώτες του. Διετέλεσε σχολάρχης στη Σχολή Αγίας Τριάδος Αγράφων και, κατά τα τελευταία χρόνια της ζωής του, στη Σχολή Κορυτσάς, όπου και πέθανε το 1817.

Έγραψε την *Ακολουθία του ενδόξου οσιομάρτυρος Νικολάου του εξ Ανατολής* (1791).

33. ΙΩΣΗΦ ΦΟΥΡΝΙΩΤΗΣ (; - μετά το 1813)

Ο ιεροδιδάσκαλος Ιωσήφ¹⁰⁸ γεννήθηκε στη Φουρνά, όπου και έμαθε τα πρώτα γράμματα κοντά στον Θεοφάνη. Το 1802 δίδασκε στη Χίο ως συνδιδάσκαλος του Αθ. Παρίου.

34. ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ (± 1740-1813)

Ο Θεόδωρος Αναγνώστης¹⁰⁹ γεννήθηκε στους Σοφάδες λίγο πριν από τα μέσα του ΙΗ΄ αι. και ήταν γιος του παπα-Βαίου Σακελλαρίου. Σπούδασε γραμματική στη Μακρυνίτσα και ελληνικά στους Σοφάδες. Δίδαξε στο σχολείο της Μακρυνίτσας, από όπου απομακρύνθηκε "ως νεωτεριστής διδάσκαλος" από τον πρώην πατριάρχη Καλλίνικο Δ.¹¹⁰

Πιθανόν ο Θεόδωρος δίδαξε εκεί λογική¹¹¹, γεωγραφία¹¹² και μαθηματικά¹¹³. Για τη διδασκαλία των γλωσσικών μαθημάτων είχε ως βοηθήματα τα βιβλία *Φιλολογική Εγκυκλοπαίδεια* του Ιωάννη Πατούσα (1709), *Λεξικόν Τετραγλωσσον* του Γεωργίου Κωνσταντίνου (1786) και τη *Γραμματική* του Θεοδώρου Γαζή και την αντίστοιχη του Κων. Λάσκαρη¹¹⁴.

107. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ενγ. Γιαννούλης*, σσ.200, 210*ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Α΄*, σ.129*ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή*, σσ.73-74.

108. Δεν έχει διευκρινισθεί αν είναι το ίδιο πρόσωπο με τον προηγούμενο Ιωσήφ. Βλ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ενγ. Γιαννούλης*, σσ.210-11.

109. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Βιβλιοθήκη Θεοδώρου Αναγνώστη*, σ.4.

110. Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗ, *Ιερός Σύνδεσμος, ΙΣΤ΄*, αρ.251, σ.270*ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ. Α΄*, σ.213.

111. Στη Βιβλιοθήκη του βρέθηκαν η *Λογική* του Ευγενίου Βουλγάρεως και η *Λογική*, του Γεωργίου Σουγδουρή. Βλ. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *ό.π.*, σ. 5.

112. Γεωγραφία ίσως δίδαξε από τη *Γεωγραφία* του Μελετίου Μήτρου (1729) και τη *Γεωγραφική Γραμματική* του Γεωργίου Φατσέα (1760). Βλ. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *ό.π.*, σ.5.

113. Ο Θεόδωρος διέθετε το βιβλίο *Σύνοψις των κανονικών τομών του Γουίδωνος του Γράνδη*. Βλ. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *ό.π.*, σ.5.

114. *Ό.π.*, σσ.5-6.

Στη Βιβλιοθήκη του βρέθηκαν χειρόγραφα με μεταφράσεις στη δημοτική έργων του Δημοσθένη, του Ομήρου, του Ισοκράτη, του Ξενοφώντος και των Πατέρων της Εκκλησίας, καθώς και κείμενα ομιλιών του στη δημοτική επίσης.

Γενικά ο Θεόδωρος Αναγνώστης ήταν ένας "επιφανής διδάσκαλος και μουσικός", σύμφωνα με χαρακτηρισμό του αδελφού του Ακριβού¹¹⁵.

35. ΔΟΣΙΘΕΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ (1762-1842)

Ο Δοσίθεος Παναγιωτίδης¹¹⁶ γεννήθηκε το 1762 στους Σοφάδες, όπου έμαθε τα πρώτα γράμματα. Αργότερα (1779) παρακολούθησε μαθήματα του Φουρνιώτη Ιωσήφ στη Σχολή Αγίας Τριάδος Αγράφων. Ίσως φοίτησε και στη Σχολή του Καρπενησίου. Διετέλεσε μητροπολίτης Λιτζάς και Αγράφων από το 1793 έως το 1842, έτος του θανάτου του.

Ο Δοσίθεος ήταν "ευλαβής και ικανώς παιδεία κεκοσμημένος". Είχε μνηθεί εγκαίρως στη Φιλική Εταιρεία και βοήθησε ποικιλοτρόπως την Ελληνική Επανάσταση. Έλαβε μέρος στην Α΄ Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου ως αντιπρόσωπος (παραστάτης) της περιοχής Καρπενησίου. Ιδιαίτερη μέριμνα έλαβε για την Επανάσταση και τη λειτουργία των σχολείων του Καρπενησίου και του Προυσσού. Η Πολιτεία του απένειμε εν ζωή το "αργυρούν νομισματόσημον (αριστείον) προς αμοιβήν των υπηρεσιών του κατά το διάστημα του υπέρ πατρίδος αγώνος".

Απεβίωσε το 1842, αφού διετέλεσε για 49 ολόκληρα χρόνια επίσκοπος.

36. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)

Ο Γεώργιος Τριανταφύλλου καταγόταν από τα Τρίκαλα¹¹⁷.

Αναφέρεται με θαυμασμό από τον Μπιέρνσταλ ως δάσκαλος των Αμπελακίων, στα οποία δίδαξε για μια τριακονταετία (1777-1807). Μεταξύ των μαθητών του συγκαταλέγεται και ο πολύς Κων. Οικονόμος ο εξ Οικονόμων¹¹⁸.

115. Ό.π., σ.6.

116. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Επισκοπή Αγράφων*, σσ.191-203. Περισσότερα για τη ζωή και τη δράση του Δοσίθεου Παναγιωτίδη βλ. στον ΘΑΝ. Κ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ, "Ο Σοφαδίτης Δοσίθεος Παναγιωτίδης (1762-1842), επίσκοπος Λιτζάς και Αγράφων", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 22(1992) 81-100, καθώς και στον Ν. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, "Ένας φλογερός Σοφαδίτης ρασοφόρος, ο Λιτζάς και Αγράφων Δοσίθεος Παναγιωτίδης (1772-1842)", *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 3(1982) 22-23..

117. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, ό.π., σ.71.

118. BJÖRNSTAHL, *Οδοιπορικό*, σ.125: "πήγα στον εδώ ελληνοδιδάσκαλο ή καθηγητή με τ' όνομα Γεώργιος Τριανταφύλλου. Ο Τρ. σπούδασε στον Άθω, έχοντας δάσκαλο τον ονομαστό Ευγένιο. Γνωρίζει και αρκετά λατινικά. Στο σπίτι του είδα τις ωραίες εκδόσεις των Ελλήνων συγγραφέων που τυπώθηκαν στην Ευρώπη. Μου δάνεισε τον Στράβωνα με τα σχόλια του Casaubonus, τυπωμένο στο Άμστερνταμ από τον Wolters το 1707 σε φύλλο" (Η μετάφραση του Μεσεβρινού προσαρμοσμένη στη σημερινή γλωσσική πραγματικότητα).

37. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ ο Νοσημάχος (1768-1826)

Ο Κωνσταντίνος Ζαχαρόπουλος ο Νοσημάχος γεννήθηκε στα Τρίκαλα το 1768 και παρακολούθησε τα εγκύκλια μαθήματα στη Σχολή Τυρνάβου κοντά στον Ιωάννη Πέζαρο. Μετά την αποφοίτησή του προσελήφθη ως δάσκαλος στη Σχολή Τσαριτσάνης, όπου δίδαξε στο διάστημα 1785-1790 συγκεντρώνοντας τη γενική εκτίμηση και αγάπη. Το 1793 μετέβη στη Νεάπολη της Ιταλίας, όπου "δι' όλης ενδεκαετίας περί την ιατρικήν σπουδάσας" αναγορεύτηκε διδάκτωρ του εκεί Πανεπιστημίου¹¹⁹.

Το 1804 επέστρεψε στην Ελλάδα και εγκαταστάθηκε αρχικά στα Ιωάννινα, όπου παντρεύτηκε με την κόρη του άλλου φημισμένου Τρικαλινού γιατρού και λογίου Κωνσταντίνου Καραϊωάννη. Αργότερα προσκλήθηκε και πάλι στην Τσαριτσάνη, όπου άσκησε το επάγγελμα του ιατρού με μεγάλη επιτυχία. Λόγω της φήμης του έλαβε την προσωνομία Νοσημάχος, αργότερα δε προσελήφθη ως ιατρός στην αυλή του Βελή πασά, που ήταν εγκατεστημένος στον Τύρναβο. Στη διάρκεια της Επανάστασης υπέφερε πολλά¹²⁰.

Διατηρούσε αλληλογραφία με σπουδαίες προσωπικότητες της εποχής του, όπως οι Κ. Κούμας, Κ. Οικονόμος, Ζ. Κάβρας κ.ά.¹²¹. Ο Κάβρας έγραψε γι' αυτόν: "Αν είχαν το ευφυές, το μνημονικό, την ευφράδειαν, την ευγλωπτίαν, τον αμίμητον κάλαμον του Κωνσταντίνου, έγραφον και περισσότερα και καλύτερα"¹²², ενώ ο Σοφ. Κ. Οικονόμος: "Κατέλιπεν μνήμην άληστον επί ιατρική δυνατότητι, ευγλωπτία, ασειότητι, ευφυΐα και φιλανθρωπία"¹²³.

Πέθανε το 1826 στη Λάρισα, όπου είχε εγκατασταθεί τα τελευταία χρόνια της ζωής του¹²⁴.

38. ΑΝΘΙΜΟΣ ΠΑΠΑΣ, Τρικκεύς (ΙΗ'/ΙΘ' αι.)

Ο Άνθιμος Παπάς γεννήθηκε στα Τρίκαλα γύρω στο 1775 περίπου και μαθήτευσε στη γενέτειρά του κοντά στον Τρικαλινό δάσκαλο Πολυζώη¹²⁵. Στις αρχές του ΙΘ' αι. χειροτονήθηκε ιεροδιάκονος.

Ως το 1805 βρισκόταν στην Πέστη της Ουγγαρίας, όπου δίδασκε στο Ελληνικό σχολείο αρχαία ελληνικά. Το 1806 φεύγει για τον Νεόφυτο (Neusats ή Ujvidek) της Ουγγαρίας (σήμερα Novi-Sad της Σερβίας) και διδάσκει στο εκεί

119. ΒΕΗ, ό.π., σσ.74-75* ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ι, ό.π., σ.48. Βλ. και ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ.21.

120. ΒΕΗ, ό.π., σ.75 * ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σσ.21-22.

121. ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ.22.

122. Πρβλ. Ι. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ό.π., σ.157 * ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ.23.

123. Πρβλ. ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ.23.

124. ΒΕΗ, ό.π., σ.75.

125. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Θεσσαλοί, σ.31.

Ελληνικό σχολείο.

Το 1806 εξέδωσε το σπουδαίο βιβλίο *Ονομαστικόν περί του παντός (Orbis Pictus)* του διασήμου Τσέχου παιδαγωγού Αμώσου Κομενίου (J. Amos Comenius). Η έκδοση περιλάμβανε, εκτός από το κείμενο στα γερμανικά και ελληνική μετάφραση (από τα λατινικά) με σχόλια, και προοριζόταν για το ελληνικό κοινό¹²⁶.

Ο πλήρης τίτλος της ελληνικής εκδόσεως είναι:

- *Ονομαστικόν περί του παντός Ιωάννου Αμώσου Κομενίου. Μεταφρασθέν εκ της Λατινικής διαλέκτου εις την Ελληνικήν παρά του ιεροδιάκονος ελαχίστου Ανθίμου Παπά του από της Τρίκκης της Θεσσαλίας. Διδασκάλου δε του κατά τον Νεόφυτον Ελληνικού Σχολείου (πόλιν της Παιονίας, ελευθέραν. Τύποις εκδοθέν φιλοτίμω δαπάνη του εκ των κατά την αυτήν πόλιν Νεόφυτον Γραικών χρησιμοτάτου εν πραγματευταίς κυρίου Ιωάννου Στάικη, του Μακεδόνας. Εν Πέστη, εν τη τυπογραφία του Ματθαίου Τράτνερ, 1806.*

39. ΓΑΒΡΙΗΛ Β΄ Τρίκκης (μέσα ΙΗ΄ αι.-1827)

Ο Γαβριήλ¹²⁷ γεννήθηκε στον Πρόδρομο Τρικάλων περί τα μέσα του ΙΗ΄ αι. Μαθήτευσε στη Σχολή Τρίκκης κοντά στον Στέφανο Σταμκίδη. Κατά την μακρόχρονη (1796-1827)¹²⁸ ποιμαντορία του στην Επισκοπή Τρίκκης υπηρέτησε με πίστη και αγάπη την Εκκλησία και βοήθησε τη Σχολή Τρίκκης. Είχε καλή παιδεία και συνέταξε διάφορα επιγράμματα.

40. ΔΟΣΙΘΕΟΣ ΚΟΜΑΣ Τρικκεύς (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)

Λόγιος ιερομόναχος, ο οποίος ήκμασε στις αρχές του ΙΘ΄ αιώνα. Γνώριζε καλά την ελληνική, τη γαλλική και τη ρωσική γλώσσα, έτσι το 1811 εξέδωσε στη Μόσχα το *Τρίγλωσσον Λεξικόν*, με πλούσια ερμηνεία της κάθε λέξεως¹²⁹.

41. ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, μοναχός Σταγών (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)

Ο μοναχός Χρυσάνθος της Επισκοπής Σταγών υπηρέτησε ως δάσκαλος στο

126. FÜVES, *Comenius*, σσ.298-299*ΚΡΑΝΗ, *Δράση Ελλ. Οηγαρίας*, σ.20* PROTOPSALTIS, *Centres Puissants*, σ.115.

127. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή*, σ.35 * ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Σύμμικτα*, σ.44.

128. Οι διάφοροι επισκοπικοί κατάλογοι τοποθετούν εσφαλμένως τη διάρκεια της παραμονής του Γαβριήλ Β΄ στην Επισκοπή Τρίκκης από το 1796 ή 1801 έως το 1816. Ο ίδιος ανέγνωσα και φωτογράφησα ενθύμηση σε εκκλησιαστικό βιβλίο του χωριού Πρόδρομος Τρικάλων, σύμφωνα με την οποία ο Γαβριήλ καταγόταν από τον Πρόδρομο και απεβίωσε στις 20 Νοεμ. 1827. Βλ. ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ-ΖΙΩΖΙΑ, *Ενθυμήσεις*, σσ.236, 259.

129. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή*, σ.89 * ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Θεσσαλοί*, σ.315.

σχολείο, το οποίο ίδρυσε η Ελληνική Κομπανία στο Sibiu της Βλαχίας, από το 1782 έως το 1790. Ο ετήσιος μισθός του ήταν 300 γερμανικά φλωρίνια, ενώ του επιτρεπόταν να έχει μόνον έναν εξωτερικό μαθητή. Ο Χρυσάνθος απέρριψε πρόταση της Κομπανίας να συνεχίσει τη διδασκαλία του και τον Ιούλιο του 1790 εγκατέλειψε το Sibiu. Το 1809 τον συναντούμε στην Κωνσταντινούπολη. Ήταν θείος του Κλεινοβίτη επισκόπου Σταγών Παΐσιου¹³⁰.

42. ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ, διδάσκαλος ο εκ Τρίκκης (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)

Ο "ελλογιμώτατος Διδάσκαλος Γεράσιμος ο εκ Τρίκκης" διετέλεσε υποδιδάσκαλος της Πατριαρχικής Ακαδημίας στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του ΙΘ΄ αιώνα (;1804-;1816). Το όνομά του το συναντούμε στους καταλόγους συνδρομητών πολλών επιστημονικών βιβλίων της εποχής του¹³¹.

43. ΠΑΪΣΙΟΣ Σταγών, Σηλυβρίας και Φιλιππουπόλεως(;-1822)

Ο Παΐσιος γεννήθηκε στο δεύτερο μισό του ΙΗ΄ αι. στο βλαχοχώρι Κλεινοβός (σήμ. Κλεινός) Καλαμπάκας και καταγόταν από αρχοντική οικογένεια. Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε στη Σχολή Τρίκκης· αργότερα φοίτησε και στην Πατριαρχική Ακαδημία Κωνσταντινουπόλεως¹³².

Ο Παΐσιος υπηρέτησε ως διάκονος του μητροπολίτη Λαρίσης Μελετίου. Στις 12 Μαΐου 1784 χειροτονήθηκε επίσκοπος Σταγών, ως Παΐσιος Β΄, παρέμεινε δε στον θρόνο αυτόν ως το 1808, οπότε παραιτήθηκε¹³³.

Όπως σημειώνει ο ίδιος στην *Αυτοβιογραφία* του εγκατέλειψε την Καλαμπάκα επειδή προσκλήθηκε από την Πατριαρχική Σύνοδο και εστάλη στο Άγιον Όρος, όπου εσύστησε Ελληνικό Σχολείο στις Καρυές "προς γύμνασιν και μαθήτευσιν των καλογεροπαίδων και υποτακτικίων και άλλων νέων έξωθεν ερχομένων"¹³⁴. Εκεί παρέμεινε πάνω από έναν χρόνο ως διευθυντής της Σχολής. Αποχώρησε, αφού διόρισε σ' αυτή διδασκάλους τους Χριστόφορο και Νικόδημο, υπό την προεδρία του πρώην μητροπολίτη Τρίκκης Αμβροσίου¹³⁵.

Ύστερα από επταετή υπηρεσία στη Σχολή του Κουρού Τζεσμέ, στις 21 Αυγ.

130. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΣΙΣ, *L'Hellénisme*, σσ.56-57.

131. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Σύμμικτα*, σ.69 * ΓΑΙΔΑΓΙΣ, *ό.π.*, σσ.67, 356.

132. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Παΐσιος*, σ.73* ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σ.153.

133. ΓΑΡΙΑΔΗ, *Παΐσιος*, σ.185* ΑΤΕΣΗ, *Επισκ. Κατάλογοι*, σ.264. Ο Τ. Γριτσόπουλος ("Η Σχολή Κουρουτσεσμέ", *ΕΕΒΣ*, 36, 1968, σ.202) αναφέρει ότι ο Παΐσιος παραιτήθηκε από την Επισκοπή Σταγών το 1796, εκδοχή την οποία αντικρούει ο Ατέσης. Βλ. και ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ-ΖΙΩΖΙΑ, *ό.π.*, σσ. 236, 258.

134. ΓΩΓΟΥ, *Βιογραφία Παΐσιου*, σσ.42-43* ΜΑΝΤΖΑΝΑ, *Επιγραφές*, σ.87.

135. ΑΤΕΣΗ, *ό.π.*, σ.264.

Αυγ. 1816, ο Παΐσιος εξελέγη επίσκοπος Σηλυβρίας. Εκεί υποστήριξε τα γράμματα τόσο στην έδρα του όσο και στους Επιβάτες, όπου υπήρχε Ελληνική Σχολή. Στις 15 Μαρ. 1818 εξελέγη μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως, όπου παρέμεινε ως τον θάνατό του τον Ιανουάριο του 1822¹³⁶.

Αφού παρέμεινε δέκα χρόνια στην Κωνσταντινούπολη, το 1819, "κατ' εκλογήν αρίστην και αναγκαίαν προτίμησιν των φιλομούσων και φιλοκάλων εφόρων τε και ναζιρηδων της εν Κουρούτζεσμε παγκοίνου του γένους ακαδημαϊκής σχολής διορισθείς, αποκατέστη επιστάτης της εσωτερικής διοικήσεως αυτής και πάσης ευταξίας και ευκοσμίας"¹³⁷.

Ο Παΐσιος υπήρξε λόγιος και φιλοπρόδος ιεράρχης. Όταν εποίμανε την Επισκοπή Σταγών επανίδρυσε τη Σχολή Μετεώρων, την οποία εβοήθησε ποικιλοτρόπως. Επίσης ίδρυσε σχολείο στη γενέτειρά του τον Κλεινοβό. Με τη διαθήκη του άφησε πολλά κληροδοτήματα στην επαρχία Καλαμπάκας, σε σχολεία και μοναστήρια, ενώ την πλούσια βιβλιοθήκη του άφησε στη Μονή Αγίας Τριάδος Μετεώρων. Ανάμεσα στα άλλα βιβλία του βρέθηκε και ένα αντίτυπο της *Ελληνικής Νομαρχίας* σχολιασμένο¹³⁸. Με την βοήθειά του κατασκευάστηκε το τέμπλο και έγιναν αρκετές τοιχογραφίες στο Καθολικό της Μονής των Αγίων Αποστόλων στη γενέτειρά του, τον Κλεινοβό Καλαμπάκας. Στον ναό αυτό είναι γραμμένη και εκτενής αυτοβιογραφία του¹³⁹.

44. ΠΟΛΥΖΩΗΣ, ιερέυς οικονόμος Τρικκεύς (ΙΗ'/ΙΘ' αι.)¹⁴⁰

Γεννήθηκε στα Τρίκαλα και σπούδασε στη Σχολή Τρίκκης κοντά στον δάσκαλο Στέφ. Σταμκίδη. Δίδαξε στην Αγιά, τα Αμπελάκια και τέλος, ως το 1808, στα Τρίκαλα.

45. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΧΑΤΖΗΠΟΛΥΖΩΗΣ (ΙΗ'/ΙΘ' αι.)

Ο Δημήτριος Χατζηπολυζώης καταγόταν από τα Βραγγιανά των Αγράφων. "Υπήρξε δοκιμώτατος περί τα γραμματικά και τα ποιητικά". Δίδαξε στην Πέσση

136. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Παΐσιος*, σ.73 * ΓΩΓΟΥ, *ό.π.*, σ.43 και ΜΑΝΤΖΑΝΑ, *Επιγραφές*, σ.87. Περισσότερα βλ. ΜΥΡΤ. Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ, "Ο από Σηλυβρίας Φιλιππουπόλεως Μητροπολίτης Παΐσιος", *Θρακικά*, 3(1932), σσ. 17-35.

137. Βλ. Τ. Α. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατριαρχική Μεγάλη του Γένους Σχολή, τ. Β'*, Αθήνα 1971, σσ. 104-107 * ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *ό.π.*, σ.73, όπου το απόσπασμα της από 28-11-1809 επιστολής του πατριάρχη Ιερεμία Δ'. Βλ. επίσης ΓΩΓΟΥ, *ό.π.*, σ.43.

138. ΓΑΡΙΔΗ, *ό.π.*, σσ.185-186.

139. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *ό.π.*, σ.73 * ΓΩΓΟΥ, *ό.π.*, σσ.42-44 * ΜΑΝΤΖΑΝΑ, *ό.π.*, σσ.84-89.

140. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *ό.π.*, σ.70.

της Ουγγαρίας, όπου το 1800 εξέδωσε τη *Γραμματική*¹⁴¹. Αργότερα δίδαξε στα ελληνικά σχολεία της Τεργέστης και της Βιέννης. Μεταξύ 1805-1810 δίδαξε στην Ύδρα και στην Τήνο. Μετά το 1812 διηύθυνε τη σχολή Καρπενησίου. Πολλά από τα έργα του παραμένουν ανέκδοτα¹⁴².

46. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)

Γεννήθηκε στη Ρεντίνα των Αγράφων και σπούδασε στην εκεί σχολή. Δίδαξε στην Καστανιά Αγράφων και αργότερα μετέβη στο Παρίσι, όπου τελειοποίησε τις σπουδές του. Απεβίωσε το 1818 από δηλητηρίαση¹⁴³.

Σπουδαίοι λόγιοι υπήρξαν και οι δυο αδελφοί του Ζαχαρίας και Σέργιος.

47. ΙΕΡΟΘΕΟΣ Α΄ Αλεξανδρείας (1757-1845)

Ο Ιερόθεος γεννήθηκε στον Κλεινοβό Καλαμπάκας το 1757.

Το 1802 χειροτονήθηκε επίσκοπος Ζητουνίου (Λαμίας), το 1819 Παροναξίας και το 1820 Νικαίας. Το 1825 εξελέγη πατριάρχης Αλεξανδρείας, αξίωμα το οποίο ετίμησε και ελάμπρυνε. Ανόρθωσε τα οικονομικά του Πατριαρχείου, ενίσχυσε την παιδεία. Απεβίωσε στις 8 Σεπτεμβρίου 1845, σε ηλικία 87 ετών, ύστερα από συνεχή πατριαρχία 41 ετών. Με εντολή του διοικητή της Αιγύπτου Μωχαμέτ Αλή η σορός του μεταφέρθηκε με βασιλική πομπή στο Κάιρο, όπου και ετάφη στον πατριαρχικό ναό¹⁴⁴.

48. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΠΥΡΡΟΣ ο Θετταλός (1774-1853)

Γεννήθηκε στο ορεινό βλαχοχώρι Καστανιά Καλαμπάκας το 1774. Ο παππούς του Ηλίας Πύρρος "εμπερδεμένος εις τα πολιτικά του Κόσμου [...] εθανάτωθη αδικώς παρά των φθονερών Τούρκων της Κωνσταντινουπόλεως"¹⁴⁵. Αλλά και ο πατέρας του Νικόλαος πέθανε, όταν ο Διονύσιος ήταν μόλις πέντε ετών. Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε στην Καστανιά. Κατόπιν, μαζί με τον αδερφό του Ιωακείμ, πήγε στη Μονή Μεταμορφώσεως Μετεώρων, όπου χειροτονήθηκαν ιεροδιάκονοι από τον εκεί μονάζοντα πρώην Τρίκκης Αμβρόσιο.

Εν συνεχεία φοίτησε στη Σχολή Τρίκκης, στην οποία τότε δίδασκε ο περίφημος Αμπελακιώτης δάσκαλος Στέφανος Σταμκίδης. Συνέχισε τις σπουδές

141. *Ό.π.*, σ.619.

142. ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *Ό.π.*, σ.31.

143. *Ό.π.*, σ.92.

144. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Βλάχοι*, σ.445 * Του ΙΔΙΟΥ, *Θεσσαλοί*, σ.249 * ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, *Επ. Καλαμπάκας*, σσ.222-223.

145. ΠΥΡΡΟΥ, *Περίγηγαις*, σ.5.

του στον Τύρναβο κοντά στον Ιωάννη Πέζαρο. Αφού περιήλθε κατόπιν όλη τη Θεσσαλία, μετέβη στο Άγιον Όρος και από εκεί στην Κωνσταντινούπολη, όπου προσελήφθη ως οικοδιδάσκαλος. Μετά από κάποιο διάστημα έγινε διάκονος και γραμματέας του Ιερεμία, του πρώην Χαλκηδόνας, και, αφού χειροτονήθηκε ιερέας, αναχώρησε για τα Ιεροσόλυμα μαζί με τον αδελφό του ιερομόναχο Ιωακείμ. Κατόπιν φοίτησε στην περίφημη Σχολή των Κυδωνιών, όπου επί τρία χρόνια διδάχτηκε άλγεβρα, φυσική και μεταφυσική από τον περίφημο κληρικό, φιλόσοφο και μαθηματικό Βενιαμίν τον Λέσβιο, καθώς και ηθική και αρχαίους συγγραφείς από τον Γρηγ. Σαράφη. Λόγω της επιμελείας του και των αρίστων επιδόσεών του τον πήρε υπό την προστασία του ο μητροπολίτης Εφέσου Διονύσιος Καλιάτης. Στο σχολείο των Κυδωνιών ο Πύρρος κατασκεύασε την πρώτη του υδρόγειο σφαίρα. Αλλά ο φιλομαθής Διονύσιος δεν αρκέστηκε σ' αυτά. Πέρασε εν συνεχεία στη Χίο, όπου επί δύο χρόνια παρακολούθησε μαθήματα ρητορικής κοντά στον Αθανάσιο Πάριο, καθώς και αστρονομία, άλγεβρα και τριγωνομετρία κοντά στον σπουδαίο μαθηματικό Ιωάννη Τσελεπή¹⁴⁶.

Αφού δίδαξε για ένα μικρό διάστημα στη Σμύρνη, έφυγε για σπουδές στην Ευρώπη, αφού προηγουμένως πέρασε από την πατρίδα του. Πέρασε διαδοχικά από την Νεάπολη, τη Ρώμη, την Τοσκάνη και το Λιβόρνο όπου παρέμεινε για οκτώ μήνες ως εφημέριος της Ελληνικής παροικίας. Με ενδιάμεσους σταθμούς την Πίζα, τη Φλωρεντία, την Μπολόνια και το Μιλάνο, γράφτηκε τελικά το 1807 φοιτητής της ιατρικής και της φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Παβίας. Στις 14 Απριλίου 1813 αναγορεύτηκε διδάκτωρ της ιατρικής και της χειρουργίας. Κατόπιν επισκέφτηκε τις Ακαδημίες του Μιλάνου και της Πάδοβας, όπου ασκήθηκε στην πρακτική ιατρική και την αστρονομία. Ύστερα από ένα σύντομο ταξίδι στη Βενετία, την Τεργέστη και τη Βιέννη ξαναγύρισε στο Μιλάνο¹⁴⁷.

Μετά από πολύχρονη διαμονή στην Ευρώπη επέστρεψε στην Ελλάδα. Αρχικά εγκαταστάθηκε στην Πάτρα, όπου γνωρίστηκε με τον Σπ. Τρικούπη και τον ιατρό Π. Σοφιανόπουλο. Κατόπιν ήλθε στην Αθήνα και διέμεινε στη Μονή Πετράκη. Εκεί παρακινήθηκε από τον αρχιερέα Γρηγόριο τον Λέσβιο και τον ηγούμενο Πετράκη, καθώς και από παράγοντες της Φιλομούσου Εταιρείας, να ασκήσει διδακτικό έργο στην Αθήνα διδάσκοντας επιστημονικά μαθήματα και φιλοσοφία. Πράγματι ο Πύρρος άνοιξε σχολείο, ενώ παράλληλα ασκούσε και το επάγγελμα του ιατρού. Τότε οργάνωσε βοτανικό κήπο με 300 είδη βοτάνων,

146. ΒΕΗ, *Διονύσιος Πύρρος*, σσ.12-13 * ΜΙΣΤΑΡΑ, *Διονύσιος Πύρρος*, σ.65 * ΣΑΘΑ, *Ν. Φιλολογία*, σσ.709-710 * ΒΟΪΛΑ, *Δ. Πύρρος*, σ.201 * ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Βλάχοι*, σ.634 * ΚΑΝΤΟΥΝΗ, *Βίος Δ. Πύρρου*. Εκτενή βιογραφικά του Διονυσίου Πύρρου προτάσσονται στις επανεκδόσεις της *Νέας Φαρμακοποιίας* (Αθήνα 1973) και του *Εγκολπίου των Ιατρών* (Αθήνα 1975).

147. ΒΕΗ, *ό.π.*, σ.13 * ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.710 * ΒΟΪΛΑ, *ό.π.*, σ.201 * ΜΙΣΤΑΡΑ, *ό.π.*, σσ.65-66.

καθώς και ορυκτολογικό μουσείο με 300, επίσης, είδη ορυκτών¹⁴⁸.

Όταν όμως πήγε στην Εύβοια προς θεραπείαν του Οσμάν πασά, επειδή τον θεράπευσε, εκείνος τον κράτησε εκεί επί οκτώ μήνες, με αποτέλεσμα να κλείσει η σχολή που είχε ιδρύσει στην Αθήνα. Ο Πύρρος, αφού περιήλθε όλη την Ελλάδα, κατέληξε στην Κωνσταντινούπολη (1819), όπου επέτυχε να εφοδιασθεί με άδεια ασκήσεως του ιατρικού επαγγέλματος, το οποίο άσκησε με επιτυχία. Το 1820 ο πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄ τον διόρισε αρχιμανδρίτη και ιεροκήρυκα του Οικουμενικού Θρόνου. Με την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασεως ο Πύρρος πήγε στο Άγιον Όρος, από όπου με ειδική αποστολή έφυγε για τα νησιά και εν συνεχεία για την Πελοπόννησο, όπου ανέπτυξε αξιόλογη δράση: δίδασκε, έβγαζε πατριωτικούς λόγους, συνέγραφε και εξέδιδε βιβλία, ενώ παράλληλα προσέφερε πολύτιμες υπηρεσίες ως γιατρός¹⁴⁹.

Με δική του δαπάνη σύστησε το 1827 στον Μυστρά χαρτοποιείο για τις ανάγκες του Αγώνα. Αυτό ήταν το πρώτο ελληνικό χαρτοποιείο, το οποίο αναγκάστηκε να το εγκαταλείψει λόγω των επιδρομών του Ιμπραήμ πασά. Το 1829 όμως σύστησε νέο κοντά στο Άργος, αλλά λόγω ελλείψεων έκλεισε, αφού παρήγαγε μόνον χίλια φύλλα¹⁵⁰.

Μετά τον ερχομό του Όθωνος (25 Ιαν. 1833), ο Πύρρος εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Εδώ επιχείρησε να ξανασυστήσει χαρτοποιείο, αλλά, επειδή και πάλι δεν έτυχε οικονομικής υποστηρίξεως, εγκατέλειψε την προσπάθειά του αυτή και το υπόλοιπο της ζωής του το αφιέρωσε στις γεωγραφικές του μελέτες και στην άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος. Απεβίωσε στις 12 Φεβ. 1853¹⁵¹.

Τα συγγράμματα¹⁵² του Διονυσίου Πύρρου είναι:

- *Εκκλησιαστικόν Παραλληλοκύκλιον*. Λιβόρνο 1806.

- *Χειραγωγή των Παίδων, ήτοι πραγματεία στοιχειώδης περί χρεών ανθρωπου, περί χρηστοηθείας μετά τινων ηθικών μύθων και τινων διαλόγων. Περιέχουσα και σύντομον επιτομήν της Γενικής Ιστορίας, και εν συντόμω τους βίους των Ηρώων της Ελλάδος*. Βενετία 1810, Βιέννη 1813 και Ναύπλιο 1831.

- *Άτλας, ήτοι νέα Γεωγραφική Χάρτα*. Μιλάνο 1814.

- *Γεωγραφία μεθοδική απάσης της οικουμένης*. Βενετία 1818 και Ναύπλιο 1838.

148. ΒΕΗ, ό.π., σσ.13-14*ΒΟΪΛΑ, Δ. Πύρρος, σ.202 * ΓΕΔΕΩΝ, Πνευματική Κίνησης, σ.145.

149. ΒΕΗ, ό.π., σ.14-15*ΣΑΘΑ, ό.π., σσ.710-711*ΒΟΪΛΑ, Δ.Πύρρος, σ.202* ΒΛΑΧΟΥ, Θεσσαλοί γιατροί, σ.25.

150. ΣΑΘΑ, ό.π., σ.711 * ΒΟΪΛΑ, ό.π., σ.202.

151. ΣΑΘΑ, ό.π., σ.711 * ΒΟΪΛΑ, ό.π., σσ.203-208 * Ε. ΛΥΚΟΥΡΗ-ΛΑΖΑΡΟΥ, *Ιστορία της Γραφής*, Αθήνα 1991, σ.101, όπου κεφάλαιο με τίτλο: "Η πρώτη προσπάθεια χαρτοποιίας στην Ελλάδα, με πρωτοεργό τον Δ. Πύρρο".

152. ΣΑΘΑ, ό.π., σσ.711-713*ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σσ.25-26*ΜΙΣΤΑΡΑ, ό.π., σ.70.

-Φαρμακοποιία γενική εκ των πλέον νεωτέρων σοφών χημικών και φαρμακοποιών συγγραφέων της Ευρώπης, μάλιστα εκ του σοφού χημικού Βρουνιατέλου. Κωνσταντινούπολη 1818.

-Η προς Θεόν ομολογία της Πίστεως, και το ιερόν απάνθισμα του Ψαλτηρίου προς καθημερινήν χρήση και προσευχήν εκάστου Χριστιανού. Ναύπλιο 1827.

-Διονυσιάς Γραμματική εξ οκτώ μερών του λόγου μεθοδικώς τε και κατ'εραταπόκρισιν συντεθείσα παρά του αρχιμανδρίτου και ιατροδιδασκάλου κυρίου Διονυσίου ΠΥΡΡΟΥ του Θετταλού. Νυν πρώτον τύποις εκδίδεται προς όφελος των νέων, των φιλομούσων Ελλήνων, συνεργεία του εκλαμπροτάτου Πειζαδέ Γεωργίου Μαυρομιχάλου του αξίου Σπαρτιάτου. Ναύπλιο 1827.

-Διονυσιάς Αριθμητική, περιέχουσα όλους τους τρόπους και λογαριασμούς της Αριθμητικής, συνοπτικώς συνερανοσθείσα και μεθοδικώς συντεθείσα παρά του αρχιμανδρίτου και ιατροδιδασκάλου κυρίου ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΠΥΡΡΟΥ, του Θετταλού. Νυν πρώτον εκδίδεται προς χρήση και όφελος των Ελλήνων. Ναύπλιο 1828.

-Χημική των τεχνών. Ναύπλιο 1828.

-Εγκόλπιον των ιατρών, ήτοι πρακτική ιατρική. Τόμοι 2. Ναύπλιο 1831 (2η έκδοση βελτιωμένη, τόμοι 3, Αθήνα 1848, 3η έκδοση 1856, και φωτομηχανική ανατύπωση-Αθήνα 1975).

-Τριών ειδών υδρόγειοι Σφαίραι, Αθήνα 1835.

-Πρακτική αστρονομία, περιέχουσα την μυθολογικήν ιστορίαν και καταγραφήν των δώδεκα πλανητών και κομητών και των εκατόν δέκα αστερισμών του ουρανού... Ερανοσθείσα εκ διαφόρων συγγραφέων και συντεθείσα εις μέρος δύο: Εις Πλανητογραφίαν και Ουρανογραφίαν, Αθήνα 1836.

-Επιστολή προς τον ενγενέστατον άρχοντα των Θεσσαλών κύριον Αθανάσιον Παπα-Πολυμέρου, Αθήνα 1837.

-Βοτανική πρακτική προσηρμοσμένη εις την ιατρικήν και οικονομίαν (Μετά 200 εικόνων φυτών καλώ υπό του ίδιου κεχρωματισμένων), Τόμοι 2, Αθήνα 1838.

-Η ζωή του Ιησού Χριστού..., Αθήνα 1843.

-Άτλας νεώτερος περιέχων γενικώς τε και μερικώς όλας τας βασιλείας του παλαιού και νέου κόσμου... εν ώ προσετέθη η στατιστική αυτού, ήτοι η γεωγραφική καταγραφή με τα νέα και αρχαία ονόματα των πόλεων και χωρίων..., Αθήνα 1845.

-Βίος, πράξεις και κατορθώματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, Αθήνα 1846.

-Ιερά ιστορία, και βίοι των τριών βασιλέων Σαούλ, Δαβίδ και Σολομώντος..., Αθήνα 1847.

-Βίοι των δώδεκα στρατηγών και διαδόχων του μεγάλου Αλεξάνδρου, εν οίς προσετέθη και ο βίος Μεγάλου Πύρρου του Αιακού, Αθήνα 1848.

-Περιήγησις ιστορική, και βιογραφία Διονυσίου Πύρρου του Θετταλού, εν αις προσετέθη και η περιγραφή της πόλεως των Αθηνών, και της ευρεθείσης αγίας

εικόνας της Ευαγγελιστρίας και των θαυμάτων αυτής, Αθήνα 1848.

-Περιγραφή της εν Τήνω ευρεθείσης αγίας και θαυματουργού εικόνας της κυρίας ημών Θεοτόκου και αειπαρθένου Μαρίας και των θαυμάτων αυτής, εν αις προσετέθη και η περιγραφή της όλης νήσου και των κατοίκων αυτής, Αθήνα 1849.

-Φαρμακοποιία γενική πλουσιωτάτη και εντελεστάτη του σοφού Αντωνίου Καμπάνα διδασκάλου της εν Ιταλία Φερράρας..., Αθήνα 1850.

-Πανθέκτη ιερά εκκλησιαστική, περιέχουσα άπασαν την εκκλησιαστικήν ακολουθίαν των ορθοδόξων χριστιανών, διηρημένη εις τόμους τρεις, ων ο μεν Α΄ περιέχει άπασαν την ιεράν Παρακλητικήν, ο Β΄ τα Μηναία και ο Γ΄ το Τριώδιον και Πεντηκοστάριον, Αθήνα 1852.

Ανέκδοτα έργα:

-Ορνυτολογία του Βερνέρου (Α. Werner).

-Διατριβή περί της αρχαίας Ελληνικής μουσικής.

-Περιγραφή της νήσου Κέω.

-Περιήγησις της Ελλάδος και πόλεμοι αυτής αρχαίοι και νεώτεροι. Τόμοι 2.

49. ΙΩΑΚΕΙΜ ΠΥΡΡΟΣ ο Θεσσαλός (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)

Νεώτερος αδελφός του Διονυσίου Πύρρου. Χειροτονήθηκε μοναχός στη Μονή Μεταμορφώσεως των Μετεώρων. Πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου σπούδασε βυζαντινή μουσική. Το 1810 εγκαταστάθηκε στη Βλαχία, όπου δίδασκε τα κοινά μαθήματα και μουσική στα παιδιά των πλουσίων¹⁵³.

50. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΠΑΠΑΣ (1783-1821)

Ο φλογερός φιλικός της Επανάστασεως του 1821 Αριστ. Παπάς (Πωπ) γεννήθηκε στα Τρίκαλα το 1783 και φοίτησε στη Σχολή Τρίκκης, όπου είχε δασκάλους τον Στέφανο Σταμκίδη και τον Δημήτριο Πολυζώη. Μετά την αποφοίτησή του χειροτονήθηκε ιερέας και άσκησε διδασκαλικά καθήκοντα, άγνωστο όμως πού¹⁵⁴.

Ο Αρ. Παπάς ήταν άτομο με ευρύτατη παιδεία, μεγάλη γλωσσομάθεια και αυστηρές ηθικές αρχές. Χαρακτηριζόταν ακόμα ως "σύννουσ, εύγλωττος, μειλίχιος λίαν τους τρόπους" και θερμός πατριώτης¹⁵⁵.

Το 1810 βρισκόταν στη Βιέννη, όπου μαζί με τον ονομαστό δάσκαλο και καθηγητή της ελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης Αθανάσιο

153. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Σύμμικτα*, σ.44.

154. *Ό.π.*, σ.64 * Του ΙΔΙΟΥ, *Θεσσαλοί*, σ.316.

155. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *Σύμμικτα*, σ.64.

Σταγειρίτη, συνέταξαν προκήρυξη "περί Ελληνομαθείας", η οποία παρότρυνε τους υπόδουλους Έλληνες να επιδιώκουν τη μόρφωση. Ο Παπάς είχε λάβει μέρος στη γλωσσική διαμάχη μεταξύ Κοραή και Κοδρικού¹⁵⁶.

Στις 25 Οκτ. 1818 μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία από τον Χριστόδ. Λουριώτη, ο οποίος, όταν απεβίωσε, αντικαταστάθηκε από τον Παπά στον κατάλογο των 12 Αποστόλων της Φιλικής Εταιρείας. Τότε του ανατέθηκε η μεγάλη αποστολή να κατέβει στην Ελλάδα για να μυήσει τους συμπατριώτες του έχοντας ως πρόσχημα την διάδοση των συγγραμμάτων. Όταν ανέλαβε αυτό το έργο εγκατέλειψε την ιεροσύνη και επανήλθε στην τάξη των λαϊκών. Ανάμεσα στα πρόσωπα που εμπύησε συμπεριλαμβάνονται ο Βιάρος Καποδίστριας, ο Διον. Ρώμας, ο Θεόδ. Κολοκοτρώνης, ο Ι. Βλασσόπουλος. Μετά ολιγόχρονη παραμονή του στην Κωνσταντινούπολη, την άνοιξη του 1820 του ανατέθηκε, μαζί με τον Χριστόφορο Περραιβό, η αποστολή να προσαιρετιστεί Σέρβους και Ρουμάνους. Αφού συναντήθηκε με τον Υψηλάντη και πήρε συστατικό γράμμα από τον Ι. Καποδίστρια, εγκαταστάθηκε στο Βουκουρέστι, όπου εργάστηκε για τους σκοπούς της Φιλικής Εταιρείας. Λόγω των πολλαπλών προσόντων του εκρίθη ο καταλληλότερος να συναντηθεί με τον Σέρβο αρχιστράτηγο Μίλος Οβρένοβιτς, δυστυχώς όμως προδόθηκε και έπεσε στα χέρια των Τούρκων τον Ιανουάριο του 1821. Κατά μίαν εκδοχή, ο Παπάς αυτοκτόνησε, αφού κατέστρεψε τα έγγραφα, κατά μίαν άλλη, την πιθανότερη, θανατώθηκε από τους Τούρκους, καθ' οδόν προς τον πασά του Βιδινίου, τα δε έγγραφα βρέθηκαν και εστάλησαν στον σουλτάνο, αλλά χωρίς ιδιαίτερες συνέπειες για τον αγώνα χάρη στην αλλοίωση του νοήματός τους από τον διερμηγέα Ιωάννη Καλλιμάχη¹⁵⁷.

51. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Τρικκεύς (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)¹⁵⁸

Υπήρξε μαθητής του Κων. Οικονόμου και του Κων. Κούμα. Δίδαξε στο Φιλολογικό Γυμνάσιο Σμύρνης ως βοηθός των δασκάλων του. Το 1825 δίδαξε στο Κίεβο και έπειτα στη Νίζνα. Έγραψε ιστορία του Κιέβου.

52. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΙΕΡΟΠΑΙΣ Τρικκεύς (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)¹⁵⁹

Αδελφός του προηγούμενου, με τον οποίο δίδαξε μαζί στη Σμύρνη. Το 1820 δίδαξε στην Ελληνική Σχολή της Τεργέστης και το 1825 στη Νίζνα μαζί με τον

156. Ό.π., σσ.64-65.

157. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Σύμμικτα, σσ.65-68 * ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, Δοκίμιον, σ.189 * ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, "Ο Αριστείδης Παπάς και η πρώτη Ελληνοσερβική συνθήκη", εφ. Θεσσαλικόν Μέλλον, της 26-10-1968.

158. Ερμής ο Λόγιος, τ. Δ΄-Ε΄, σ. 140 * ΠΑΠΑΖΗΣΗ, ό.π., σ.70.

159. Ερμής ο Λόγιος, τ. Δ΄-Ε΄, σ. 140, τ. Γ΄, σ. 263 * ΠΑΠΑΖΗΣΗ, ό.π., σ.70.

αδελφό του.

53. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΕΣΤΙΩΤΗΣ Τρικκεύς (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)

Ο "ελλογιμώτατος Κωνσταντίνος Εστιώτις ο εκ Τρικκάλων" σπούδασε στην Αυθεντική Ακαδημία του Βουκουρεστίου και αναφέρεται το 1814 ως ένας εκ "των εις τα αρχοντικά" της ίδιας πόλης "ευρισκομένων ελλογίμων διδασκάλων". Κατόπιν, με υποτροφία του ηγεμόνα της Μολδαβίας Μιχ. Σούτζου, σπούδασε ιατρική στο Παρίσι και αναγορεύτηκε διδάκτωρ της Ιατρικής με διατριβή *Περί αμορραγιών* (Παρίσι 1827).

Ο Εστιώτις, από νεαρή ηλικία, είχε κάνει την εμφάνισή του, με επιστημονικές συνεργασίες (π.χ. περί χημείας), από το προοδευτικό περιοδικό *Ερμής ο Λόγιος*, που εκδιδόταν στη Βιέννη¹⁶⁰.

54. ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΡΑΚΚΟΣ (; -1852)

Σπούδασε στη Σχολή Τρίκκης και αργότερα πήγε στη Μασσαλία, όπου ασχολήθηκε με το εμπόριο, ενώ παράλληλα επιδόθηκε και στα γράμματα. Μετέφρασε από τα γαλλικά το βιβλίο *Σύνοψις επιστημών*, την οποία εξέδωσε το 1815 στη Νεάπολη προς χρήση των μαθητών. Το 1820 εξέδωσε στο Παρίσι βιβλίο με τίτλο *Εμπορικός Κώδιξ*. Την περιουσία του εχάρισε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών¹⁶¹.

55. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΙΑΤΡΟΣ Ασπροποταμίτης (;1795-1863)¹⁶²

Η οικογένεια του ιερομονάχου Διονυσίου, κατά κόσμον Δημητρίου, καταγόταν από τα Βλαχοχώρια του Ασπροποτάμου Τρικάλων και περί τα τέλη του ΙΖ΄ αι., λόγω οικονομικών δυσκολιών, έφυγε και εγκαταστάθηκε στον Τύρναβο. Εκεί γεννήθηκε (γύρω στο 1795) ο Διονύσιος, ο οποίος από νεαράς ηλικίας αφιερώθηκε στο μοναστήρι της Ολυμπιώτισσας, όπου και χειροτονήθηκε ιερομόναχος. Σε ηλικία 25 ετών (το 1820 περ.) προσκλήθηκε ως εφημέριος της Ελληνικής παροικίας στο Κεσκεμέκ της Ουγγαρίας, όπου και παρέμεινε επί δεκαπενταετίαν. Το 1735/6 επέστρεψε στη μονή του και ανέλαβε ηγούμενος αυτής. Τότε έβαλε τάξη στο μοναστήρι και του έδωσε νέα πνοή. Αυτό εκίνησε τον φθόνο κάποιου παπα-Συμεών, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα ολιγόχρονη φυλάκιση του Διονυσίου.

160. *Ερμής ο Λόγιος*, τ. Ι΄, (1820), σσ. 149-152, 695-697 * ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι Τρικάλων*, σσ.44-45*GAIDAGIS, *ό.π.*, σσ.301, 489.

161. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *ό.π.*, σ.71*ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ. Δ΄, σ. 298.

162. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ολυμπιώτισσα*, σσ.465-468.

Ο Άνθιμος Ολυμπιώτης, ο οποίος τον εγνώρισε, με ιδιαίτερο σεβασμό, σημειώνει¹⁶³: "ήτον αυτός ο μακαρίτης, Ιατρός σοφώτατος, καθώς τον εγνώρισα και εγώ, και όλος ο κόσμος, καθώς μαρτυρούν και τα βιβλία οπού μας άφησε, περί της ιατρικής. Τον έλαβον πολλάκις πασιάδες, μπεγλερμπέϊδες διά ιατρόν τους, την δε ιατρικήν, αυτός ο μακαρίτης την εδιδάχθηκεν από τον Θεόν, χωρίς να έχη τινά διδάσκαλον, αλλά με την φώτισιν οπού τον έδωσεν ο Θεός, με τους κόπους του, με την άσκησίν του, έγινε πολύς λόγος ει την ιατρικήν, τόσον οπού δεν ήτον κανένα πάθος ανθρώπινον, οπού να μην το ιατρεύση [...]. Ήτον άνθρωπος αγχίνους, και εχωρούσεν εις όλα τα βιβλία, εκκλησιαστικά, και εξωτερικά, και θεολογικά, τόσον, οπού πολλάκις ομιλώντας εγώ με αυτόν, με έκαμε να ιδρώσω εις τα νοήματα, με όλον οπού είχα σπουδάξη τότε, όλην την σειράν των μαθημάτων, γραμματικά, δηλ: λογικά, μεταφυσικά, φυσικά, γεωμετρικά, αριθμητικά, ρητορικά, αστρονομικά, κάτι τι, και θεολογικά. Ήτον έτι άνθρωπος πράος, ταπεινός, ήσυχος, φιλάδελφος, φιλόπτωχος, ειρηνικός, ελεήμων, θεόφοβος, και κανέναν από ημάς, οπού είμασθον, τόσα πνευματικά του τέκνα, δεν τον εμμηθήκαμεν εις τας αρετάς του [...]. Μάλιστα εγώ ο δυστυχής, εις τίποτες δεν τον εμμήθηκα. Οπού έπρεπε, διατί ήμουν πολλά ηγαπημένος από αυτόν, και ευεργετημένος, περισσότερον από όλους. Επειδή εις τον πλούτον, οπού απόκτησα, μετά τον Θεόν, αυτός είναι αιτία [...], αλλ' ύστερον εις τας σπουδάς, μάλιστα, αφ' ου με έκαμαν ιεροδιάκονον, με βοήθησε πολλά ο μακαρίτης γέροντάς μου κύρ Διονύσιος. Ίσως με πεντακόσια, μα, ίσως και με χίλια γρόσια, με διάφορα βιβλία, με φορέματα, με όλα τα αναγκαία, ωσάν ένα αρχοντόπουλον, όπου και αν σπούδαξα, εις την Κοζάνην, εις την Σιάτισταν, εις την γραμμοσταν, εις το άγιον όρος. Και εις άλλους διαφόρους τόπους οπού έτυχε, χάριν της μαθήσεως να πηγαίνω, πανταχού είχε την πρόνοιαν, και φιλοτεκνίαν περί εμού. Αυτός με έστειλεν και εις την νεμτζίαν (Γερμανίαν)".

56. ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ (1812-1889)

Ο Δωρόθεος Σχολάριος γεννήθηκε στη Βεντίστα (σήμ. Αμάραντος) Καλαμπάκας στις 2 Φεβ. 1812. Το βαπτιστικό του όνομα ήταν Δημάκης. Η μητέρα του απεβίωσε το 1824 και ο πατέρας του το 1826, έτσι ο Δημάκης έμεινε ορφανός σε μικρή ηλικία έχοντας άλλα πέντε μικρότερα αδέρφια, χωρίς περιουσία και εντελώς απροστάτευτος¹⁶⁴.

Όπως γράφει ο ίδιος στην Αυτοβιογραφία του "περί τα τέλη του έτους 1826

163. ΚΩΔΙΚΑΣ ΟΛΥΜΠΙΩΤΙΣΣΗΣ, σφ.220, σσ.220-221. Πρβλ. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *ό.π.*, σσ. 466-467.

164. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *Έργα*, σ.109 (Προλόγου). Βλ. και ΜΟΥΣΤΑΚΑ, *Δωρόθεος*, σ.5 * ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Δωρόθεος Σχολάριος*, σ.109 * ΛΑΖΑΡΟΥ, *Δωρόθεος Σχολάριος*, σ.262.

αναχωρήσας εκ της πατρίδος αυτού μετέβη εις Τρίκκην (Τρίκκαλα) καλώς ειδώς τα κοινά γράμματα, και, ως ιερόπαις, και της ιεράς εκκλησιαστικής ακολουθίας εντριβής ων, επ' ελπίδι ν' ακούση εν Τρίκκη Ελληνικά μαθήματα, διδάσκοντος του αιουδίου διδασκάλου Παπαπολύζου εκ Μακρυνίτζης. Αλλά διά τίνων μέσων και πόρων και προστατών; Ο εν Τρίκκη παροικίων πατριώτης αυτού μακαρίτης Γιαννούσιος, ανήρ εκ των πρώτων, και προεστώς επίσημος του τότε καιρού, όστις και εδέχθη αυτόν εν τη οικία αυτού, ως πατριικός φίλος, εφρόντιζε να εκπαιδεύη τους υιούς αυτού, ουχι δε και τον ορφανόν Δημάκην, ον άλλως ηγάπα μεν, αλλά να οικουρή και εκτελή την οικιακήν υπηρεσίαν. Επειδή δε εκ νεαράς ηλικίας καθ' υπερβολήν ηγάπα την ανάγνωσιν, και μάλιστα την των θείων Γραφών, και τον μονήρη βίον, εκ Τρίκκης απήλθεν εις το εν Μετεώροις ιερόν Μοναστήριον του αγίου Στεφάνου, ένθα διαμείνας επί τινα χρόνον, προσεκλήθη παρὰ τινος προς μητρός θείου, Ιωάννου Κόδρου, εν τη νήσω Σκοπέλω τότε οικούντος, όπως στέλλη αυτόν εις την εκείσε Ελληνικήν σχολήν, διδάσκοντος τότε εν Σκοπέλω του αιουδίου και εθνωφελούς σοφού και εναρέτου διδασκάλου Αστερίου Φιλιππίδου του εκ Γαλατίστης της Μακεδονίας, όπου προθύμως και μετά χαράς δεχθείς την πρόσκλησιν μετέβη. Αλλά μετά έτος εν, του Αστερίου, ως Σχολάρχου, εις Θεσσαλονίκην προσκληθέντος, απώλεσε τας χρηστίας ελπίδας, ως του θείου αυτού μη ευπορούντος να αποστείλῃ αυτόν αλλαχού προς σπουδήν. Όθεν ετοιμασθείς ν' απέλθη εις το εν Αιγίνη ορφανοτροφείον του αιμνήστου Κυβερνήτου. Αλλ' η εν τω ορφανοτροφείω εμπεσούσα τότε οφθαλμία ανέβαλε την μετάβασιν αυτού¹⁶⁵.

Τότε ο Δημάκης μετέβη στη Μονή Κουτλουμουσίου του Αγίου Όρους, όπου οι μονάζοντες θείοι του Νικάνδρου και Διονύσιου τον δέχτηκαν με ευχαρίστηση. Έτσι από το 1829 έως το 1831 φοίτησε στην Ελληνική Σχολή των Καρυών. Το 1831 μετέβη στο Βουκουρέστι με την απραγματοποίητη ελπίδα να φοιτήσει στα εκεί λειτουργούντα ανώτερα σχολεία. Ευτυχώς όμως "εις των συνεξάρχων, ανήρ σπουδαίος, και λίαν φιλόμουσος, μαθητής των Κυδωνιών, και την πατρίδα Μακεδών, Χαραλάμπης τούνομα [...] καθορών την βαθείαν του Δημάκη λύπην επί τη αποτυχία των σπουδών, και την φιλομάθειαν αυτού υποθάλων, ενεθάρρυνεν αυτόν παρηγορών, και πάνν φιλοτίμως ανεδέξατο να διδάσκη αυτόν εν πάση ευκαιρία, ως και την νύκτα"¹⁶⁶.

Το 1834 επέστρεψε στη Μονή Κουτλουμουσίου, όπου έλαβε το μοναχικό σχήμα και μετονομάστηκε από Δημάκης σε Δωρόθεος. Τον Νοέμβριο του ίδιου έτους χειροτονήθηκε ιεροδιάκονος. Τον Απρίλιο του 1835 πήγε στη Θεσσαλο-

165. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, Έργα, σσ.110-111 (Προλόγου). Βλ. και ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ό.π., σ.109 * ΛΑΖΑΡΟΥ, ό.π., σ.263.

166. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, ό.π., σσ.111-112 (Προλόγου) * ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., Δωρόθεως Σχολάρχου, σ. 4.

νίκη, όπου συνέχισε τις σπουδές του κοντά στον παλιό του δάσκαλο Αστέριο Φιλιππίδη. Εκεί διορίστηκε και διάκονος στον ναό του Αγίου Δημητρίου. Μετά ένα έτος, στην περίοδο των διακοπών των μαθημάτων, επανήλθε στο Άγιον Όρος, όπου χειρονήθηκε ιερέας. Στη Θεσσαλονίκη παρέμεινε για την αποπεράτωση των σπουδών του ως το 1838, εφημερεύοντας συγχρόνως στον ναό του Αγίου Χαραλάμπους. Κατόπιν, για δύομισυ χρόνια (1838-1841), δίδαξε ως ελληνοδιδάσκαλος στο Ελληνικό σχολείο του Καρλοβασίου Σάμου. Επειδή όμως ο Δωρόθεος διψούσε πάντα για περισσότερη μόρφωση, μετέβη στη Σύρο και φοίτησε για τρία χρόνια στο εκεί γυμνάσιο. Κατόπιν πήγε στην Αθήνα και ενεγράφη ως φοιτητής στη Θεολογική και Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1844, κατόπιν προσκλήσεως και πολλών συστάσεων, μετέβη στο Ρέθυμνο, όπου υπηρέτησε ως ελληνοδιδάσκαλος για δύομισυ χρόνια. Μετά το Ρέθυμνο και ως το 1849 δίδαξε τα "Ελληνικά και ιερά μαθήματα" στο Ελληνικό Παρθεναγωγείο της Κωνσταντινουπόλεως, στο οποίο φοιτούσαν πάνω από 250 κορίτσια "των επισημοτέρων ομογενών οικογενειών". Από το 1849 έως τις 12 Μαρτίου 1852 διετέλεσε σχολάρχης και διευθυντής της Μεγάλης του Γένους Σχολής¹⁶⁷.

Στις 12 Μαρτίου 1852 ο Δωρόθεος εξελέγη μητροπολίτης Σωζουαγαθουπόλεως, θέση στην οποία έμεινε ως το 1858, οπότε, παρά τη θέλησή του, μετατέθηκε στη Μητρόπολη Δημητριάδος, στην έδρα της οποίας μετέβη στις 4 Νοεμ. 1860. Το 1861 εξελέγη μέλος της Ιεράς Συνόδου και του Μικτού Συμβουλίου του Πατριαρχείου¹⁶⁸.

Τον Απρίλιο του 1870 εξελέγη μητροπολίτης Λαρίσης, θέση την οποία ο Δωρόθεος αποδέχτηκε με σκοπό να προσφέρει σ' ολόκληρη τη Θεσσαλία. Τα έργα που σκόπευε να πραγματοποιήσει ήταν: "κτίριον Μητροπόλεως, Γυμνάσιον επαρχιακόν και Θεσσαλικόν, καλώς συγκεκριοτήμενον, Σχολείον Ιερατικόν, Νοσοκομείον, Αναγνωστήριον φιλολογικόν, και ό, τι άλλο παρόμοιον"¹⁶⁹. Όμως κάποιοι Λαρισάιοι αντέδρασαν στην εκλογή του Δωροθέου, παρακινούμενοι προφανώς από άλλους μνηστήρες του θρόνου, φτάνοντας μάλιστα στο σημείο να τον κατηγορήσουν στις τουρκικές αρχές ως "λίαν Φιλέλληνα"! Έτσι τον Νοέμβριο του 1870 διορίστηκε άλλος μητροπολίτης Λαρίσης. Ο Δωρόθεος παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη ως το καλοκαίρι του 1875, οπότε αναχώρησε και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, όπου και παρέμεινε ως τον θάνατό του στις 29 Ιουνίου 1888¹⁷⁰.

167. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *ό.π.*, σσ.112-115 (Προλόγου). Βλ. και ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.109-110 * ΛΑΖΑΡΟΥ, *ό.π.*, σ.263 * ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *Δωρόθεως Σχολάρχης*, σ. 4..

168. ΔΩΡΟΘΕΟΥ, *ό.π.*, σσ.116-117 (Προλόγου).

169. *Ό.π.*, σ.289.

170. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.110 * ΜΟΥΣΤΑΚΑ, *Δωρόθεος*, σ.12.

Εκεί ο Δωρόθεος βρήκε τον χρόνο να ασχοληθεί με το συγγραφικό του έργο. Το 1877 εξέδωσε το αυτοβιογραφικό του *Έργα και Ημέραι*, το 1879 την *Κλείδα της Πατρολογίας και Βυζαντινών Συγγραφέων* και το 1883 το *Ταμείον της Πατρολογίας*, του οποίου ο Β' τόμος εκδόθηκε το 1887¹⁷¹.

Ο Δωρόθεος έχοντας μεγάλη έφεση και αγάπη προς τα γράμματα, ξεπέρασε πολλά και μεγάλα εμπόδια για να μπορέσει να σπουδάσει. Αργότερα ως δάσκαλος άσκησε με επιτυχία το διδασκαλικό λειτούργημα, ενώ όπου υπηρέτησε ως μητροπολίτης ίδρυε συνεχώς σχολεία και βοηθούσε ποικιλοτρόπως κάθε εκπαιδευτική προσπάθεια, αποκορύφωμα δε της όλης φιλεκπαιδευτικής δραστηριότητάς του ήταν η διάθεση όλης της περιουσίας του για την ίδρυση των Δωροθεϊών Σχολών στα Τρίκαλα και στη γενέτειρά του, τη Βεντίστα Καλαμπάκας¹⁷².

Ο Φ. Δημητρακόπουλος¹⁷³ παρατηρεί ότι "η προσωπική δίψα" του Δωροθέου "για τη μάθηση δε στάθηκε καθόλου μια εγωκεντρική υπόθεση αλλά, αντιθέτως, έγινε αφορμή και δυνατότητα να διδαχθούν μέσω αυτού ως διδασκάλου και τόσα άλλα Ελληνόπουλα, σε μια εποχή που το επάγγελμα αυτό ήταν περιζήτητο λόγω έλλειψης διδασκάλων. Μ' άλλα λόγια, ενωρίς έδειξε ο Δωρόθεος το ενδιαφέρον του και την αγάπη του για τη μόρφωση της ελληνικής νεολαίας, μεταδίδοντας τις γνώσεις του με μεγάλη πίστη και υψηλή συνείδηση. Από τη θέση όμως του αρχιερέως του δόθηκε [...] η δυνατότητα να εργαστεί για το σκοπό αυτό σε μεγαλύτερη κλίμακα και με μέσα πιο τελεσφόρα".

Επιθυμώντας ο Δωρόθεος να συνεχιστεί το φιλεκπαιδευτικό και εν γένει φιλανθρωπικό του έργο, με τη Διαθήκη του (2 Φεβ. 1884) όρισε γενικόν κληρονόμο και εκτελεστή αυτής το Πανεπιστήμιο Αθηνών, ενέργεια για την οποία το Πανεπιστήμιο τον ανακήρυξε Μέγα Ευεργέτη του¹⁷⁴. Αλλά και σε άλλους φορείς (εκπαιδευτικά ιδρύματα, μονές, κλπ.), κληροδότησε σημαντικά περιουσιακά του στοιχεία. Ιδιαίτερη φροντίδα βέβαια έλαβε για τα Τρίκαλα και τη Βεντίστα, όπου ανάμεσα στα άλλα άφησε χρήματα για να δίνονται υποτροφίες

171. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.110.

172. Βλ. σσ.107-123, 131-140. Π.χ. "Στη Σωζόπολη ανήγειρε εκ βάθρων δυο σχολεία, αλληλοδιδακτικό και ελληνικό, προσφέροντας στην κοινότητα 12.000 γρόσια [...]. Στη μητρόπολη Δημητριάδος [...] το έργο του συνεχίστηκε. Και πρώτα για το Παρθεναγωγείο της Πορταριάς, αποφάσισε να προσφέρει 5.000 γρόσια το χρόνο προς διατήρησιν μιάς διδασκαλίσης. Αποφάσισε επίσης να προσφέρει για μελλοντική ανέγερση Γυμνασίου Βόλου 15.000 γρόσια". Βλ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.112-114.

173. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σσ.112-113.

174. *Ό.π.*, σ.118 * ΚΑΡΑΝΑΣΙΟΥ, *Ευεργέτες*, σ.9. Η διαθήκη του Δωροθέου δημοσιεύτηκε στον τόμο *Διαθήκαι και δωρεαί υπέρ του Εθνικού Πανεπιστημίου, μετά διαφόρων σχετικών εγγράφων από της ιδρύσεως αυτού μέχρι τέλους του 1899*. Πρωτανεία Αλκιβιάδου Χ. Κρασσά. Αθήνα 1900, σσ.314-32.

σε πέντε Τρικαλινούς νέους. Απ' την κληροδοσία του Δωροθέου κτίστηκε το 1964 το Γυμνάσιο Θηλέων (σήμερα 3ο Γυμνάσιο και 3ο Λύκειο) Τρικάλων, ένα απ' τα λαμπρότερα εκπαιδευτικά κτίρια της πόλεως Τρικάλων¹⁷⁵.

Ο Δωρόθεος είναι όντως μια μεγάλη εκκλησιαστική, αλλά κυρίως εκπαιδευτική μορφή του Ελληνικού Έθνους της ύστερης περιόδου της Τουρκοκρατίας και η επωνυμία Σχολάριος, που του προσεδόθη από το 1844 ήδη, ήταν η δίκαιη αναγνώριση της μεγάλης και ανεκτίμητης προσφοράς του προς τα γράμματα. Κατά τον Χατζηκώστα¹⁷⁶ υπήρξε: "γνήσιος εκπρόσωπος της Θεσσαλικής ευφυΐας, φιλομαθείας, εργατικότητας και μετριοφροσύνης, εθνικός στυλοβάτης, αγνός πατριώτης" και "έδωσε την ζωήν του ολόκληρον εις την Εκκλησίαν του Χριστού και τα Ελληνικά γράμματα, νεώτερος μιμητής των μεγάλων εκείνων της Εκκλησίας μας Τριών Ιεραρχών και ήρθη και αυτός εις δυσμενείς καιρούς διά το Έθνος, εις ύψος από το οποίον εφώτισε την νεωτέραν Ελλάδα και την ωραίαν Θεσσαλίαν". Κατά την Έφη Αλλαμανή¹⁷⁷ "ο Δωρόθεος αναδείχτηκε ένας από τους κυριότερους εμψυχωτές της εκπαιδευτικής κίνησης στη Θεσσαλία κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, προσφέροντας μάλιστα σχεδόν όλη την περιουσία του για την ανέγερση σχολείων. Με την πεποίθηση ότι μόνον η μόρφωση κάνει τον άνθρωπο αντάξιο του υψηλού προορισμού, όπου τον τάξει ο Θεός, επεξέτεινε την ανάγκη της εκπαίδευσης και στα κορίτσια και ιδιαίτερα στον κλήρο [...]. Μεγάλη επίσης σημασία έδινε στην εκπαίδευση των βλαχοφώνων Ελλήνων".

Το Δημοτικό Συμβούλιο Τρικαίων, στη συνεδρίασή του της 13-11-1883, παμπηφεί εξέφρασε προς τον Δωρόθεο "την βαθειάν αυτού ευγνωμοσύνην [...], δια τας υπέρ του Δήμου τούτου αγαθάς και ευεργετικές διαθέσεις του"¹⁷⁸.

57. ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ Τρικκεύς (αρχές ΙΘ' αι.-1888)¹⁷⁹

Ο Ευθ. Οικονομίδης γεννήθηκε στα Τρίκαλα στις αρχές του ΙΘ' αιώνα και σπούδασε στη Γερμανία. Το 1835 δίδασκε στη Βιέννη και τον ίδιο χρόνο μετέβη στην Τεργέστη, όπου δίδαξε στο εκεί ελληνικό γυμνάσιο ως το 1837, οπότε επέστρεψε στη γενέτειρά του. Λόγω της αναμειξιάς του στη Φιλική Εταιρεία

175. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.118. Βλ. και ΚΑΡΑΝΑΣΙΟΥ, *ό.π.*, σ.11 * ΜΟΥΣΤΑΚΑ, *Δωρόθεος*, σ.15.

176. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, *Δωρόθεος Σχολάριος*, σσ.23-24.

177. Το απόσπασμα στον ΛΑΖΑΡΟΥ, *ό.π.*, σ.264.

178. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *Δωρόθεος Σχολάριος*, σ. 5.

179. Περισσότερα βλ. ΔΗΜ. Θ. ΝΑΤΣΙΟΥ, "Ο Θεσσαλός λόγιος Ευθ. Οικονομίδης "Τρικκεύς" (; - 1888)" *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 2(1981) 136-139 * ΝΙΚ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, "Ευθύμιος Οικονομίδης", *Μετέωρα*, 35(1981) 121-126.

αναγκάστηκε να φύγει και να εγκατασταθεί στην Αθήνα, όπου έγινε μέλος της "Εταιρείας της Μεγάλης Ιδέας". Από εκεί έστειλε βιβλία στα σχολεία των Τρικάλων. Έλαβε μέρος στη Θεσσαλική Επανάσταση του 1854, μετά την αποτυχία της οποίας εγκαταστάθηκε στη Λαμία, όπου από το 1856 ως το 1881 εξέδιδε την εφημερίδα *Φάρος της Όθρυος*. Με την απελευθέρωσή της το 1881 μετέφερε το τυπογραφείο του στην πόλη των Τρικάλων και εξέδιδε ως το 1887 την εφημερίδα *Ο Φάρος του Ολύμπου*.

Το 1883 έθεσε υποψηφιότητα για βουλευτής, αλλά δεν εξελέγη. Στην πατρίδα του άσκησε παράλληλα το επάγγελμα του δικηγόρου και υπήρξε ο πρώτος πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Τρικάλων. Από το 1837 ήδη τιμήθηκε από τους συμπατριώτες του Τρικαλινούς με "το σημείον του Σταυρού αρετής ένεκα" και με "επίσημον έγγραφον, ενδεικτικόν της χρηστής και αμόμου διαγωγής του, και των προς την Πατρίδα του εκδουλεύσεων".

Πέθανε στα Τρίκαλα τον Μάρτιο του 1888.

58. ΑΛΛΟΙ ΔΥΤΙΚΟΘΕΣΣΑΛΟΙ ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΙ

(Με αλφαβητική σειρά).

-ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ Τρίκκης (ΙΗ΄ αι.)

Διετέλεσε επίσκοπος Τρίκκης από το 1764 έως το 1796, οπότε παραιτήθηκε. Είναι άγνωστο πού γεννήθηκε και πού σπούδασε. Η όλη του δράση δείχνει ότι ήταν άτοχος "πλείστης παιδείας και αρετής"¹⁸⁰.

-ΑΝΤΩΝΙΟΣ, ιερέυς (ΙΖ΄/ΙΗ΄ αι.)¹⁸¹

Καταγόταν από το Νεοχώρι Αγράφων και δίδαξε στα Τρίκαλα από το 1702 ως το 1724.

-ΓΕΩΡΓΙΟΣ(ΓΟΥΛΑΣ) ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ¹⁸²

Καταγόταν από αρχοντική οικογένεια και μαθήτευσε στη Σχολή Τρίκκης. Έγραψε ποίημα στο οποίο στιγματίζε τον Αλή πασά παρουσιάζοντάς τον ως κύκλωπα. Προδόθηκε και οδηγήθηκε στην αγχώνη σε ηλικία 30 ετών.

180. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή*, σ.7*ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Ν., *Κώδικας Τρίκκης*, σ.109.

181. ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *Δραστηριότητες*, σ.33.

182. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σσ.199-200.

-ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, ιερομόναχος ο εκ Τρίκκης¹⁸³.

Κατά τον Ευαγγελίδη δίδαξε στη Σχολή των Αμπελαίων (1796). Το 1802 βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη, ενώ το 1806 είναι επιστάτης της Σχολής του Ιασιού. Τον συναντούμε στους καταλόγους συνδρομητών επιστημονικών βιβλίων της εποχής του.

-ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΠΟΥΡΗΣ¹⁸⁴

Υπήρξε λόγιος ιερομόναχος, ο οποίος μετέφρασε από τα ιταλικά την πραγματεία *Περί χρεών του ανθρώπου* και την εξέδωσε το 1812 στη Βενετία για σχολική χρήση.

-ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΧΑΤΖΗΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ Τρικκεύς¹⁸⁵

Μαθήτευσε στη Σχολή Τρίκκης κοντά στον δάσκαλο Στέφ. Σταμκίδη. Συμπλήρωσε τις σπουδές του στις σχολές Χίου και Σμύρνης. Δίδαξε στον Βελβενδό Κοζάνης.

- ΧΡΗΣΤΑΡΗΣ ΡΑΓΚΟΣ¹⁸⁶

Καταγόταν από τα Άγραφα. Το 1820 εξέδωσε στη Βιέννη, μεταφρασμένο από τα γερμανικά, σε δύο τόμους, "εις την ομιλουμένην Ελληνικήν γλώσσαν", το βιβλίο *Πύρρος ο βασιλεύς των Ηπειρωτών και ισχυρότατος καταμαχητής των Ρωμαίων*.

Από τα Τρίκαλα επίσης κατάγονταν οι: Δημήτριος Παπαστεργίου¹⁸⁷, ο οποίος δίδαξε στην Ακαδημία Ιασιού· Δημήτριος Τρικκεύς¹⁸⁸, ο οποίος εξέδωσε το 1859, μαζί με τον Β. Σχινά, συνοπτική ιστορία της ελληνορωμαϊκής φιλολογίας· Ιάκωβος Τρικκεύς¹⁸⁹, ο οποίος υπήρξε μαθητής του Στ. Σταμκίδη και δίδαξε στη Θεσσαλία· Πολύβιος Τρικκεύς¹⁹⁰, ο οποίος εργάστηκε στη Μακρονίτσα ως οικοδιδάσκαλος, και Ρίζος¹⁹¹ εκ Τρίκκης, ο οποίος αναφέρεται από τον Ευαγγελίδη ως διδάσκαλος στην Ελληνική παροικία της Τεργέστης (1783-1803).

183. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία*, τ. Α', σ.217*GAIDAGIS, *ό.π.*, σσ.22, 126.

184. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία*, τ. Β', σσ.70-71.

185. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σ.216.

186. *Ερμής ο Λόγιος*, τ. ΙΑ', σ. 182.

187. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία*, τ. Β', σ. 410.

188. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία*, τ. Α', σ. 231.

189. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, *ό.π.* σσ. 69-70.

190. *Ό.π.*, σ. 70.

191. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία*, τ. Β', σ. 484

II. Από την περιοχή Λαρίσης-Τυρνάβου-Ολύμπου-Όσσας

1. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΕΛΛΑΔΙΟΣ (1687-μέσα ΙΗ΄ αι.)

Γεννήθηκε στη Λάρισα γύρω στα 1687. Τα πρώτα μαθήματα τα πήρε στη Λάρισα, ενώ με σύσταση του αδελφού του παππού του, μητροπολίτη Λαρίσης Παρθενίου (1688-1713), ο Ελλάδιος διαπαιδαγωγήθηκε από κάποιο μέλος της φαναριώτικης οικογένειας των Χρυσοσκουλαίων. Αργότερα πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου μαθήτευσε κοντά στον Κερκυραίο δάσκαλο Φραγκίσκο Προσαλέντη. Εκεί γνωρίστηκε με τον πρεσβευτή της Αγγλίας Lord Paget, ο οποίος τον πήρε στην Αγγλία μαζί με τον Προσαλέντη, αφού προηγουμένως περιήλθε την Κεντρική Ευρώπη. Στο Κολέγιο της Οξφόρδης ο Ελλάδιος παρέμεινε δύο χρόνια (Φεβρουάριος 1704-Φεβρ. 1706)¹. Εκεί διδάχτηκε μαθηματικά από τον Βουρχιέρο (Burcher) και έμαθε την αγγλική γλώσσα².

Φεύγοντας από την Οξφόρδη συνέχισε τις σπουδές του στη Χάλλη (1706-1709 περ.), στην Πράγα και την Altorf. Οι σπουδές του τελείωσαν το 1712 περίπου, οπότε έφυγε για το Βουκουρέστι, όπου παρέμεινε στην αυλή του ηγεμόνα Μπασσαράμπα³.

Για να υπερασπισθεί την Ελλάδα από τις κατηγορίες των Διαμαρτυρομένων έγραψε, στα λατινικά, το περιφημο έργο *Περί της Παρούσης Καταστάσεως της Ελληνικής Εκκλησίας*, το οποίο διαιρείται σε 20 κεφάλαια, ως εξής: Α-Β) Περί των εν Κωνσταντινουπόλει, Βενετία και Βλαχία Ελληνικών τυπογραφείων, Γ) Περί των Ελληνικών σχολείων, των διδασκάλων, και των διδασκομένων βιβλίων, Δ) Περί της εκπαιδευτικής μεθόδου, Ε) Περί των επί παιδεία διαπρεπόντων Ελλήνων, ΣΤ) Περί της κατανόησης των Ιερών Γραφών υπό των Ελλήνων, Ζ) Περί της σημερινής γλώσσας των Ελλήνων, Η) Περί σημερινών ποιητών της Ελλάδος, Θ) Περί των αιτιών της υπό του Πατριαρχείου απορρίψεως της μεταφράσεως των Γραφών, Ι-ΙΑ) Περί ευλαβείας των Ελλήνων, ΙΒ) Περί της κατά τόπους διαφοράς της ομιλουμένης Ελληνικής γλώσσας, ΙΓ) Γλωσσάριον της καθομιλουμένης, ΙΔ) Περί Ιταλικών λέξεων μχθεισών τη Ελληνική, και αγνώστων τη ηπειρωτική Ελλάδα, ΙΕ) Περί της μεταφράσεως της Καινής Διαθήκης, ΙΣΤ) Περί Σεραφείμ του Μυτιληναίου, ΙΖ) Περί της υπό Μαξίμου Καλλιουπολίτου μεταφράσεως της Καινής Διαθήκης, και ΙΗ-Κ) Περί της τρίτης εκδόσεως της μεταφράσεως της Καινής Διαθήκης, και των εν ταύτη σημειωμά-

1. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *Λόγιοι στη Βλαχία*, σσ.148-150 * ΣΑΘΑ, *Ν.Φιλολογία*, σ. 447.Ο Σάθας τοποθετεί τη γέννηση του Ελλαδίου στα μέσα του ΙΖ΄ αιώνα, ενώ ο Καραθανάσης(σ.148) γράφει ότι ο Ελλάδιος το 1697 ήταν 10 ετών.Για τον θάνατό του δεν υπάρχουν μαρτυρίες.
2. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.447.
3. ΕΛΛΑΔΙΟΥ, *Status praesens*, σσ.319, 230*ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *ό.π.*, σ.150.

των Λιβερίου Κολέτη.

Το βιβλίο αυτό, το οποίο ο Ελλαδίος είχε αφιερώσει στον τσάρο Μεγάλο Πέτρο, έγινε ευμενώς δεκτό στην Ευρώπη⁴.

Τα συγγράμματα του Ελλαδίου είναι⁵:

-*Ηθικής Πανάρετος των ακριβώς περιπατούντων Χριστιανών κλπ.* (Altorfi 1709).

-*Σταχυολογία Τεχνολογική της Ελλάδος Φωνής, ήτοι Γραμματική Ελληνική κατ' ερωταπόκρισιν...* (ελληνικά και λατινικά), Norimbergae, an. MDCCXII (Νυρεμβέργη 1712), *Συντεθείσα και διωρθωθείσα παρά Αλεξάνδρου Ελλαδίου του Θεσσαλού.*

-*Status praesens ecclesiae Graecae, in quo etiam causae...* (Altorfi 1714).

2. ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΤΥΡΝΑΒΙΤΗΣ (ΙΖ΄/ΙΗ΄ αι.)

Ο Θεόδωρος Τυρναβίτης⁶ καταγόταν από τον Τύρναβο και ήταν συγγενής του Αλεξάνδρου Τυρναβίτη. Από το 1721 έως το 1726, σύμφωνα με τις υπάρχουσες μαρτυρίες⁷, ήταν καθηγητής στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου. Πιθανόν η διάρκεια της καθηγεσίας του στο Βουκουρέστι να ήταν μεγαλύτερη. Δίδασκε φιλολογία και φιλοσοφία.

3. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΤΥΡΝΑΒΙΤΗΣ (1711-1761)

Ο επιφανής Θεσσαλός διδάσκαλος Αλέξανδρος Τυρναβίτης, ο οποίος συναντάται και με τα επώνυμα Λαρισινός, Αναστασίου ή Παπαναστασίου, γεννήθηκε στον Τύρναβο το 1711 και ήταν γιος του ιερέα Αναστασίου. Σπούδασε στη Σχολή της Πάτμου με δάσκαλο τον Μακάριο τον Πάτμο. Από το 1740 έως το 1745 περίπου δίδαξε στη Σχολή Τυρνάβου και κατόπιν στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου (1744/5-1761), όπου διετέλεσε και διευθυντής (πρωτοδιδάσκαλος). Ειδικότερα ο Αλέξανδρος Τυρναβίτης δίδαξε εκεί νεοαριστοτελική φιλοσοφία, τη Φυσική του Θεόφ. Κορυδαλέα και τα σχόλιά του στο έργο *Περί Ψυχής* του Αριστοτέλη, επιστολογραφία και λογοτεχνία (Όμηρο).

4. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.448.

5. *Ό.π.*, σ.450 * ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, *ό.π.*, σσ.149-150.

6. CAMARIANO, *ό.π.*, σσ.387-388.

7. Στο χφ. υπ' αριθ. 6 της Βιβλιοθήκης της Μονής του Αβραάμ της Ιερουσαλήμ υπάρχει η σημείωση: "Εν έτει καθ' ο γέγραπται αφκα' [=1721], Αυγούστου 21, παρά Κωνσταντίου, μαθητού του σφωπάτου διδασκάλου χρηματίσαντος". Βλ. ΚΛΕΟΠΑ ΚΙΚΥΛΙΔΗ, *Κατάλοιπα χειρογράφων ιεροσολυμιτικής βιβλιοθήκης*, Ιερουσαλήμ 1899, σ.108. Η τελευταία μαρτυρία βρίσκεται σε χφ. της Ακαδημίας του Ιασίου· αυτό πιθανόν να γράφτηκε το 1726 από μαθητή του, ο οποίος εύχεται να δίνει ο Θεός υγεία στον δάσκαλό του για να συνεχίσει το διδασκαλικό του έργο. Βλ. CAMARIANO, *ό.π.*, σσ.387-388.

Ο Σέργιος Μακρραίος τον αποκαλεί φιλόσοφο και μας πληροφορεί ότι δίδαξε στο Βουκουρέστι λογική και διάφορες επιστήμες, ενώ ο Γ. Βενδότης τον θεωρεί πολύ μορφωμένο και βαθύ γνώστη της φιλοσοφίας και της θεολογίας. Ο ίδιος χρησιμοποιούσε τον τίτλο "ύπατος των φιλοσόφων". Ήταν υπέρμαχος της Ορθοδοξίας και ιεροκήρυκας.

Πέθανε στο Βουκουρέστι στις 25 Νοεμβρίου 1761 και τάφηκε στο μοναστήρι του Αγίου Σάββα⁸. Λίγο πριν από τον θάνατό του επώλησε την πλούσια βιβλιοθήκη του στον Ν. Τζαρτζούλη, με τον οποίο συνδεόταν με φιλία και ιδεολογική συγγένεια⁹.

4. ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΣ-ΣΠΑΡΜΙΩΤΗΣ (ΙΗ΄ αι.)¹⁰

Γεννήθηκε στο Λιβάδι Ελασσόνος. Εκάρην μοναχός και ασκήτευσε στη Μονή Σπαρμού Ελασσόνος. Υπήρξε μαθητής του Ιωάννη Πεζαρου. Δίδαξε στον Βελεβενδό Κοζάνης, στο Λιβάδι, στη Ραψάνη και στη Θεσσαλονίκη. Συνέγραψε:

-Κατά συγκριμενικῶν, ἤτοι κατὰ των εγκαταγηρασκόντων δεισιδαιμόνων εις τα παρ' αυτοίς λεγόμενα συγκείμενα της γραμματικής (1750). Επίσης μετέφερε στη νεοελληνική και εξέδωσε τη μετάφραση από τον Σπ. Ασάνη των Στοιχείων Αριθμητικής και Αλγέβρας του Καίλλου (Caille), Βενετία 1797.

5. ΜΕΘΟΔΙΟΣ ΟΛΥΜΠΙΩΤΗΣ (ΙΗ΄ αι.)

Ο ιερομόναχος Μεθόδιος γεννήθηκε στην Αγιά. Χρημάτισε εφημέριος στον Ελληνορθόδοξο ναό της Μπρατισλάβας και μετέφερε στη νεοελληνική την *Κατήχησιν Κυρίλλου Ιεροσολύμων*, η οποία εκδόθηκε στη Λευψία το 1766 με κάποιες υποσημειώσεις και σύντομη ερμηνεία του Συμβόλου της Πίστεως¹¹.

6. ΠΑΧΩΜΙΟΣ ΤΥΡΝΑΒΙΤΗΣ, μοναχός (ΙΗ΄ αι.)

Γεννήθηκε και μαθήτευσε στον Τύρναβο.

Επιμελήθηκε την πρώτη έκδοση των *Μαργαριτών* (1764), δηλαδή διαφόρων λόγων του Ιωάννου του Χρυσοστόμου¹².

8. CAMARIANO, *ό.π.*, σσ.388-393, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

9. ΤΡΙΤΟΥ, *Ν.Τζαρτζούλης*, σ.9.

10. *Ό.π.*, σσ.602-603.

11. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.605.

12. *Ό.π.*, σ.606 * ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, *Περί Τυρνάβου*, σ.310.

7. ΠΑΝΤΑΖΗΣ ΤΥΡΝΑΒΙΤΗΣ (±1720-1795)

Ο Πανταζής Τυρναβίτης ή Λαρισσαίος γεννήθηκε στον Τύρναβο γύρω στο 1720. Κατά τον Αραβαντινό¹³ ο Πανταζής διετέλεσε δάσκαλος στη Σχολή Τυρνάβου περί το 1770. Κατόπιν δίδαξε στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου από το 1780 περίπου έως το 1795, έτος του θανάτου του. Ο μηνιαίος μισθός του ήταν 30 τάληρα.

Ήταν σπουδαίος δάσκαλος και ιδιαίτερα αγαπητός στους μαθητές του, οι οποίοι διαμαρτυρήθηκαν εντόνως στον πρίγκηπα, όταν για ένα διάστημα ο διευθυντής της Σχολής έδιωξε τον Πανταζή, επειδή ήταν ανώτερός του σε μόρφωση¹⁴.

Έργα¹⁵ του (ανέκδοτα) είναι:

-*Λεξικόν απλούν και Ελληνικόν* (1786)

-*Εξήγησις εις την Αποκάλυψιν, και τους χρησμούς Στεφάνου Αλεξανδρείας, Ταρασίου Κωνσταντινουπόλεως, και Λέοντος του Σοφού* (1789).

8. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ (; - 1797)

Ο Γεώργιος Ιωάννου¹⁶ γεννήθηκε στα Αμπελάκια γύρω στο 1720. Ίσως να είναι το ίδιο πρόσωπο με τον Γεώργιο Λαρισσαίο, ο οποίος το 1752 δίδασκε στο χωριό Ιζνορ της Βλαχίας, ως οικοδιδάσκαλος, τη *Φυσική* του Αριστοτέλη, και τον Γεώργιο Αμπελακιώτη, ο οποίος το 1764 συνέταξε μια περίληψη της *Ποιητικής* του Αλέξη Σπανού προς διευκόλυνση των μαθητών του.

Το 1794 τον συναντούμε ως τρίτο καθηγητή των ελληνικών μαθημάτων στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου, όπου παρέμεινε ως τον θάνατό του το 1797.

Έγραψε *Προλεγόμενα* στην πραγματεία *Περί Ψυχής*, στην *Εισαγωγή εις την Φιλοσοφίαν* και τα *Επιστολογραφικά* του Θ. Κορυδαλέα.

9. ΜΑΤΘΑΙΟΣ ΤΥΡΝΑΒΙΤΗΣ, ιερομόναχος (; -1797)

Γεννήθηκε και σπούδασε στον Τύρναβο. Δίδαξε στη Σχολή της Τσαριτσάνης κατά το διάστημα 1790-1795 περίπου¹⁷. Σε ενθύμηση του Κώδικα 45 της Μονής Ολυμπιώτισσης αναφέρονται τα εξής: "αιψήζ' (=1797): σεπτεμβρίου 13:εκίνησεν ο εν Ιεροδιακόνοις άριστος κύρ Ματθαίος, εκ πόλεως τυρνάβου, μονής δε εκ της του εν αγίοις πατρός ημών Αθανασίου Αλεξανδρείας, ήτις

13. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή*, σ.163.

14. CAMARIANO, *ό.π.*, σσ.431-432, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

15. ΣΑΘΑ, *Ν.Φιλολογία*, σ.614 * CAMARIANO, *ό.π.*

16. CAMARIANO, *ό.π.*, σσ. 463-464.

17. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή*, σ.115.

παράκειται τη άνω ρηθείση πόλει Τυρνάβω ελύπησεν ημάς τους μαθητάς του ουκ ολίγον ο τρισόλβιος, επειή ην άνθρωπος ιλαρός, και όργανον τέλειον της φιλοσοφίας, το όσον εγώ δύναμαι περιή τούτου εννοήσαι:ο ευτελής πάντων, και μαθητής του ελλογίμου κυρ ματθ: <αί> ου Γερμανός ο εκ σαραμού:¹⁸.

10. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΠΛΑΤΑΜΩΝΟΣ (; -1793)

Γεννήθηκε στη Ζέρμα των Ιωαννίνων και υπήρξε μαθητής του Ευγενίου Βουλγάρεως στην Αθωνιάδα Ακαδημία. Αργότερα χειροτονήθηκε επίσκοπος Πλαταμώνος, θέση στην οποία παρέμεινε για τριάντα χρόνια. Έγραψε δημηγορίες και γλαφυρότατες επιστολές. Απεβίωσε το 1793¹⁹.

11. ΑΝΘΙΜΟΣ ΟΛΥΜΠΙΩΤΗΣ (1737-1794)

Ιερομόναχος από το Λιβάδι Ελασσόνος. Μαθήτευσε στη Γράμμοστα Καστοριάς (1756), στη Σιάτιστα (1756-1759), όπου δίδασκε ο Καλλίνικος Μπάρκοσης, και στη Βιέννη, κοντά στον Νικηφόρο Θεοτόκη. Υπηρέτησε ως εφημέριος των Ορθοδόξων του Κετσκεμέτ (1762) και του Μίσκολτς (1763-1769) της Ουγγαρίας, καθώς και της Βιέννης (1769-1778). Ως ηγούμενος της Μονής Ολυμπιώτισσης Ελασσόνος (1780-1794) ίδρυσε σχολή με δική του δαπάνη και συγκρότησε αξιόλογη βιβλιοθήκη. Το 1781 ίδρυσε Ελληνικό σχολείο στο Λιβάδι και έκτισε νέο κτίριο για το σχολείο των κοινών γραμμάτων.

Συνέγραψε λόγους εγκωμαστικούς και πολλούς μακαρισμούς²⁰.

Όπως σημειώνει ο ίδιος είχε σπουδάσει "όλην την σειράν των μαθημάτων, γραμματικά, δηλ. λογικά, μεταφυσικά, γεωμετρικά, αριθμητικά, ρητορικά, αστρονομικά κάτι τι, και θεολογικά"²¹.

Σε ενθύμηση του Κώδικα 220, σ.9, της Μονής Ολυμπιώτισσης αναφέρονται και τα εξής: "1794: Φεβρουαρίου: 9: Απέθανεν εν Κυρίω ο Πάτερ-Άνθιμος και έκλαυσαν όλοι τον θάνατόν του, οικείοι και ξένοι, γυναίκες και άνδρες, επειδή διά τας μεγάλας του αρετάς και διά την ευλωπτίαν του λόγου υπερέλαμψεν επί γης εις πάντων τας καρδιάς με τας συνεχείς του διδασκαλίας. Ανήρ τω όντι πολύς εν σοφία και εν πάση αρετή κεκοσμημένος και διά πάσης μαθήσεως διελθών, ου μόνον κατά την Ελλάδα φωνήν υπερέβαινε πολλούς των κατ' αυτόν, αλλά και λατινίδα εις άκρον πεπαιδευμένος και ρητορικής πεπειραμένος τα μάλιστα ην

18. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ολυμπιώτισσα*, σ.253.

19. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.616.

20. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.619*ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Άνθ. Ολυμπιώτης*, σ.63 κε.*Του ΙΔΙΟΥ, *Ολυμπιώτισσα*, σσ.237, 239, 345, 467.

21. ΚΩΔΙΚΑΣ ΟΛΥΜΠΙΩΤΙΣΣΗΣ, αρ.220, σ.220. Πρβλ.ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ολυμπιώτισσα*, σσ.466-467.

[...]. Τέτοιον ηγούμενον άλλοτε ούτε είδον, ούτε όφονται οι άνθρωποι [...] *Αποθανών 'Ανθίμος νυν ανθεί πλέον, /Θεού του ζώντος εν πόλει αενάως*"²².

12. ΒΗΣΣΑΡΙΩΝ ο εκ Ραψάνης (± 1738- ;)

Γεννήθηκε γύρω στο 1738 στη Ραψάνη και ήταν αδελφός του περιφήμου μελωδού Αναστασίου. Το λαϊκό του όνομα ήταν Βασίλειος. Παρακολούθησε μαθήματα του Ευγενίου Βούλγαρη στη Μαρουτσαία Σχολή στα Ιωάννινα και στην Αθωνιάδα Ακαδημία. Τον Ευγένιο ακολούθησε κατόπιν και στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί, αφού βελτίωσε τις γνώσεις του, δίδαξε στα παιδιά του μεγάλου λογοθέτη Αλεξάνδρου. Ξαναγύρισε στον Άθω, όπου έγινε μοναχός με το όνομα Βησσαρίων. Πρωτοστάτησε στον αγώνα εναντίον της αιρέσεως των κολλυβιστών και έγραψε τα έργα:

-*Περί Μνημοσύνων*, και

-*Περί Οπτασιών*.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η επιστολή του προς τόν Διονύσιον Πλαταμόνος "*Περί του πώς δει αρχιερατεύειν*"²³.

13. ΔΑΝΙΗΛ, πρωτοψάλτης Λαρίσης (ΙΗ΄ αι.)

Ο πρωτοψάλτης Λαρίσης Δανιήλ γεννήθηκε και σπούδασε στον Τύρναβο. Το 1776 ήταν σχολάρχης και πρωτοψάλτης στην Κωνσταντινούπολη²⁴.

14. ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ ΠΕΖΑΡΟΣ (1749-1806)

Γεννήθηκε στον Τύρναβο το 1749 και μαθήτευσε στην πατρίδα του κοντά στους δασκάλους Ιωάννη Αγραφιώτη και Λάμπρο Πάσχο. Έπειτα πήγε στα Ιωάννινα και παρακολούθησε μαθήματα κοντά στον Κοσμά Μπαλάνο. Βελτίωσε τις γνώσεις του στην Αθωνιάδα (1771), όπου είχε δάσκαλο κάποιον Κυπριανό, μαθητή του Ευγενίου Βούλγαρη. Ο Πέζαρος αγαπούσε υπερβολικά την πατρίδα του τον Τύρναβο. Και για να μείνει σ' αυτή, παντρεύτηκε, το 1790, συμπατριώτισσά του. Κατόπιν χειροτονήθηκε ιερέας και έλαβε το αξίωμα του Οικονόμου, με το οποίο ήταν γνωστός στο εξής.

Πρωτοδίδαξε στο Λιβάδι Ελασσόνος (1768-69) και έπειτα, για πέντε χρόνια (1771-1776), στη γειτονική Τσαρισάνη, όπου είχε μαθητή τον Κωνσταντίνο

22. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ολυμπιάτισσα*, σσ.141-142.

23. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σσ.571-572 * ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, *Θεσσαλοί Λόγοι*, σ.300 * Του ΙΔΙΟΥ, *Πνευματικοί ταγοί*, σ.37.

24. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, *Περί Τυρνάβου*, σ.311.

Οικονόμο. Μετά τον θάνατο του δασκάλου του Λάμπρου Πάσχου, γύρισε στη γενέτειρά του τον Τύρναβο το 1782 και ανέλαβε τη διεύθυνση της σχολής, της οποίας την οικοδομή διεύρυνε. Εκεί δεχόταν και τους ξένους μαθητές, στους οποίους πρόσφερε κατοικία, τροφή και άλλες υπηρεσίες αντί εξήντα γροσίων. Με λιτότητα και οικονομία, χωρίς να τους λείπουν τα αναγκαία, ζούσαν μαζί 10-15 ξενοχωρίτες μαθητές, ενώ οι εντόπιοι επέστρεφαν, μετά το μάθημα, στα σπίτια τους²⁵.

Όπως γράφει ο μαθητής του Κων. Κούμας "Ο παράδοξος ανήρ, όστις, εάν εσπούδαζεν εις τα πανεπιστήμια της Ευρώπης, ήθελε σκιάσει πολύ το κλέος του Ευγενίου <Βουλγάρως> με τον ευρυχωρότατον νουν του ήνονε ζήλον διακαέστατον προς εξάπλωσιν της παιδείας, και βίον αληθώς Σωκρατικόν[...] εδίδασκεν από πρωίας έως νυκτός όλας τας κλάσεις των μαθητών του, πολλάκις συναριθμουμένας εις επτά. Ετεχνολόγει, εδιόρθονε εξηγήσεις, ήκουε τους αποστηθίζοντας, ωδήγει τους πρωτοπείρους εις το γράφειν, και εδίδασκε τον λογαριασμόν εις τους όσοι δεν ηδύναντο ν' ακούσουν υψηλότερα μαθήματα. Ο υπέρ της ευσεβείας ζήλος του ήτο πάντοτε ζωντανός. Το πρωί και αυτός και οι μαθηταί του υπέστρεφαν από την ακολουθίαν και λειτουργίαν της εκκλησίας και ήρχιζαν την σπουδήν, και όταν ετελείοναν το βραδύ, αμέσως υπήγαιναν εις τον εσπερινόν. Εκήρτυτε τον λόγον του ευαγγελίου εις τας δεκαέξ εκκλησίας της πόλεως εκείνης τόσοσιν συχνάκις, ώστε κατ' έτος εσυναριθμούντο εκατόν περί ου αι ομιλίας του. Άνθρωποι συζήσαντες με αυτόν, και χαίροντες ν' ακούωσι πάντοτε τους γλυκυτάτους του λόγους, δεν εδυνήθησαν να παρατηρήσουν, ότι τον αυτόν λόγον εξεφώνησε ποτέ δις. Ποτέ δεν διέκοπτε τα έργα του διά να συνέση διδαχήν. Ο ταχύτατος νους του εφεύρισκεν εκ του προχείρου επιχειρήματα, η υπερφυής μνήμη του εβάσταζεν όλα τα γραφικά ρητά, και όλας τας παλαιάς ιστορίας, και η εις τας άλλας συναναστροφάς του αμελημένη και υπότραυλος γλώσσα του εγένετο τόσοσιν λαμπρόφωνος και γλαφυρά, ώστε συνήρπαζε τους ακροατάς εις θάμβος, μάλιστα επειδή καθείς επαρατήρει ότι οι λόγοι του δεν ήσαν παλαιοί, αλλά πρόσφατοι και τώρα γεννώμενοι από τον μέγαν νουν του αναλόγως με τας περιστάσεις. Πολλοί πεπαιδευμένοι διαβαίνοντες από την πόλιν εκείνην <τον Τύρναβον>, πολλοί Ευρωπαίοι ιατροί, μαθόντες την γλώσσαν μας, ήκουσαν και εθαύμασαν την σειρήνα των λόγων του Πεζάρου"²⁶.

Τον τρόπο διδασκαλίας και τις μοναδικές διδακτικές ικανότητες του δασκάλου του Πεζάρου αναφέρει με θαυμασμό ο Κούμας²⁷.

25. ΚΟΥΜΑ, *Ιστορία, ΙΒ'*, σσ.567-568, 570 * ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.590* ΚΟΥΓΕΑ, *Τυρναβίτες*, σ.357. Για περισσότερα βιογραφικά του Πεζάρου βλ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, *Πνευματικοί ταγοί*, σσ.31-32* ΧΡ. ΓΑΡΓΑΒΑΝΗ, "Μια δυναμική παρουσία στη Θεσσαλική Παιδεία. Ιωάννης Πεζάρου", *ΠΡΑΚΤΙΚΑ, Οι Φυσικές Επιστήμες στη Θεσσαλία*, σσ.117-123.

26. ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σσ.568-569.

27. *Ό.π.*, σσ. 569-570. Βλ. και παραπάνω, σσ. 200-201.

Οι μαθητές του Πέζαρου δίδαξαν στα καλύτερα σχολεία της εποχής²⁸.

Ο Πέζαρος, εκτός από τα διδασκαλικά και ιερατικά καθήκοντά του, τα οποία εκτελούσε με μεγάλη ευσυνειδησία και αυταπάρνηση, βοηθούσε και σε όλα τα ζητήματα της πατρίδας του: "Του προστίθετο δε και βάρος άλλο, η μεγάλη επιστολογραφία. Παρεκτός ότι αυτός έγραφε συχνάκις εις πολλούς μαθητάς και φίλους του, του επεφορτίζετο και εκ της αρχιερατικής αυλής και εκ του κοινού της πόλεως η φροντίς να γράφη επιστολάς εκ μέρους των προς πολλά ένδοξα πρόσωπα της Κωνσταντινουπόλεως. Αλλ' ο μέγας νους του ανέδειχεν εύκολα τα εις άλλους δύσκολα· χωρίς να σβύση ή να μεταβάλη τι έγραφε τας επιστολάς ενώ πολλάκις ετεχνολόγει τους μαθητάς του, και ο μεν κάλαμος έτρεχεν, η δε γλώσσα του εδιώρθηνε τα πταίσματα των μαθητών και ποίας επιστολάς; τοιαύτας, αι οποίαι εάν εσυνάζοντο και ετυπόνοντο, ήθελε τας αναγινώσκειν καθείς ως αριστουργήματα"²⁹.

Και τελειώνοντας την αναφορά του στον δάσκαλό του ο Κ. Κούμας γράφει: "Το επαινετώτερον του ανδρός είναι, ότι δεισιδαιμονία δεν εμόλυνε την θεοσεβεστάτην του καρδίαν. Εσέβετο τα θεία με λόγον και έργον, ως ουδείς άλλος, αλλ' εσέβετο και τους προπάτορας Έλληνας συγγραφείς με ενθουσιασμόν. Όταν εξήγει την Ιλιάδα του Ομήρου, την οποίαν απήγγειλε πολλάκις εκ στήθους, εφαιδρύνετο τόσον το πρόσωπόν του, εύρισκε πάντα στίχον, πάσαν λέξιν ότι περιείχε τι υψηλόν και ηθικόν, ώστε εφαινότο καταγοητευμένος από τας χάριτας του μεγάλου ποιητού. Εποίησε δε και αυτός διάφορα ποιήματα[...]. Όταν ήκουσε ότι ο Σέργιος Μακραιοός αναίρεσε το σύστημα του Κοπερνίκου είπε με γέλια: "Ω! ακόμη είμεθα νήπιοι και φοφοδεείς!"³⁰.

Ο "Διδάσκαλος Τυρνάβου Ιωάννης ιερεύς και Οικονόμος", όπως υπέγραφε ο ίδιος, ο οποίος κατέχει εξέχουσα θέση στην ιστορία της νεοελληνικής παιδείας, ο "Σωκράτης του Τυρνάβου", πέθανε στην πατρίδα του το 1806 εξ αιτίας της λύπης που του προξένησε η συμπεριφορά του "βάρβαρου" μητροπολίτη Λαρίσης Ραφαήλ, ο οποίος "του αφαίρεσε την άδειαν του κηρύττειν επ' εκκλησίας"³¹.

15. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΑΣΑΝΗΣ (1749-1835)

Κωνσταντινουπολίτης την καταγωγή ο Σπ. Ασάνης γεννήθηκε στο Κάστρο Κεφαλλονίας το 1749. Σπούδασε στο πανεπιστήμιο της Πάδοβας ιατρική, ελληνική και λατινική φιλολογία. Αργότερα αφιερώθηκε στις φυσικομαθηματικές επιστήμες. Ύστερα από μια επιτυχή ιατρική σταδιοδρομία, το 1799 ήρθε ως

28. Ό.π., σσ.569-570.

29. ΚΟΥΜΑ, ό.π., σ.571.

30. Ό.π., σ.571.

31. Ό.π., σ.572 * ΚΟΥΓΕΑ, Τυρναβίτες, σσ.356-357.

ιατρός στα Αμπελάκια. Εκεί δίδαξε στους Κων. Κούμα, Γρ. Κωνσταντά, Παπα-Αργύρη και στους αρχιερείς των Τριτάλων, του Πλαταμώνος και της Δημητριάδος, την *Άλγεβρα* του Καΐλλου (Caille), την *Τριγωνομετρία* του Τσάλδου και τις *Κωνικές Τομές* του Γράνδη (Grandi). Το 1804 εγκατέλειψε τα Αμπελάκια και εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη³².

Τα συγγράμματα³³ του Ασάνη είναι:

-*Μετάφρασις της Αριθμητικής και Αλγέβρας του Καΐλλου*, Βενετία 1797 (Επιμέλεια Ιωνά Σπαρμιώτου).

-*Κωνικά Τομαί του Γράνδη*, 1803 (Επιμέλεια Γρ. Κωνσταντά).

-*Κωνικά Τομαί του Καΐλλου*, 1803 (Επιμέλεια Κων. Κούμα).

-*Γεωμετρία και Τριγωνομετρία του Τσάλδου* (ανέκδοτο).

-*Αρχαιολογική διατριβή περί Μικράς Ασίας* (ανέκδοτο).

Ο Ασάνης έγραψε τα συγγράμματά του στη νεοελληνική γλώσσα, αλλά οι επιμελητές των εκδόσεών τους τα μετέφεραν στην αρχαίζουσα³⁴.

16. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΤΑΜΚΙΔΗΣ (±1755 - 1833;)

Ο Στέφανος Σταμκίδης καταγόταν από τα Αμπελάκια³⁵. Παρακολούθησε μαθήματα του Ιωάννη Πέζαρου στο Λιβάδι Ελασσόνος και στον Τύρναβο στο διάστημα μεταξύ 1768-1782³⁶.

Ο Σταμκίδης, ο οποίος ανεδείχθη σε σπουδαίο μαθηματικό, φιλόσοφο και εκκλησιαστικό άνδρα, προσελήφθη το 1774 ως σχολάρχης στη Σχολή Τρίκκης, στην οποία δίδαξε ως το 1800 περίπου και ανέδειξε σπουδαίους μαθητές, πολλοί από τους οποίους υπήρξαν ονομαστοί δάσκαλοι³⁷.

Μετά τα Τρίκαλα (1800 περ.) ο Σταμκίδης σχολάρχησε στη Ραψάνη, στην οποία τον συναντούμε σίγουρα ως το 1806³⁸.

Από το 1808 έως το 1833 ο Σταμκίδης δίδαξε στη Σχολή Κοζάνης, η οποία με δική του πρόταση και ενέργειες του ιερέα Χαρισίου Μεγδάνη, των αδελφών

32. ΣΑΘΑ, *Ν. Φιλολογία*, σσ.690-691 * ΨΗΜΜΕΝΟΥ, *Κούμας*, σ.72.

33. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.691.

34. *Ό.π.*

35. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Μακεδονία*, σ.206. Ο Π. Αραβαντινός αναφέρει τον Σταμκίδη ως Κοζανίτη (βλ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή*, σσ.198-199).

36. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ιστ. Ελλ. Παιδείας*, σσ.143-144.

37. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Α'*, σ.230* ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σ.144 * ΠΑΡΑΝΙΚΑ, *Σχεδιάσμα*, σ.84. Ο τελευταίος τοποθετεί τη σχολαρχία του Σταμκίδη στα Τρίκαλα από το 1770 έως το 1790. Ο Αραβαντινός (*ό.π.*) αναφέρει ότι ο Σταμκίδης δίδαξε για έναν χρόνο (1782-83) στη Σχολή Κοζάνης και κατόπιν πήγε στα Τρίκαλα.

38. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *ό.π.*, σσ.146-147 * ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *Ι., Επιστολαί*, σ.130 (Επιστολή Σταμκίδη από Ραψάνη προς Κων. Ζαχαρόπουλο στη Λάρισα, με ημερ. 2 Μαρτίου 1806).

Παπαδημητρίου και Τακιατζή απέκτησε νέο κτίριο, το οποίο χρησιμοποιήθηκε ως το 1900 ως "Ελληνικόν Σχολείον" και αργότερα ως παρθεναγωγείο³⁹.

17. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΔΟΥΓΚΑΣ (±1765 - 1829)

Ο ιεροδιάκονος Στέφ. Δούγκας γεννήθηκε στον Τύρναβο γύρω στα 1765. Τα πρώτα γράμματα διδάχθηκε στην πατρίδα του κοντά στον σοφό δάσκαλο Ιωάν. Πέζαρο⁴⁰. Κατόπιν σπούδασε φιλοσοφία και φυσικομαθηματικά στην Άλλη, την Ιένα και τη Γοτίγγη της Γερμανίας. Στο Πανεπιστήμιο της Ιένας παρακολούθησε μαθήματα των μεγάλων μετακαντιανών φιλοσόφων Φίχτε, Σέλλινγκ, Σίλλερ και Γκαίτλιγκ, ενώ συναναστράφηκε με τον νεαρό τότε Χέγκελ. Με τέλεια κατάρτιση γύρισε στην Ελλάδα, όπου "ανευφημείτο πανταχού"⁴¹.

Το 1809 διορίστηκε σχολάρχης της Μεγάλης του Γένους Σχολής, αλλά παρέμεινε στη θέση αυτή μόνον για ένα έτος "μη δυνηθείς να αντιπαλαίση εις τας μυριάς μηχανορραφίας", όπως γράφει ο Κούμας⁴².

Το 1813 διορίστηκε καθηγητής της φιλοσοφίας στη Σχολή του Ιασίου, παρέμεινε ως το 1816. Στις εξετάσεις του πρώτου έτους διδασκαλίας του Δούγκα, που έγιναν δημοσία και παρουσία του πρόγκηπα Σκ. Καλλιμάχη, όλοι οι μαθητές πέτυχαν⁴³. Παράλληλα υπηρέτησε ως ηγούμενος στη Μονή της Ρακητόσσας, που ήταν μετόχι της Μονής Βατοπεδίου. Στο Ιάσιο ο Δούγκας έγραψε μια σπουδαία φυσικοφιλοσοφική πραγματεία, τη *Φυσική*, με την οποία προσπάθησε να συμβιβάσει τις φυσικές επιστήμες με τη θεολογία. Τότε δέχτηκε σκληρή κριτική από τον συντηρητικό Ιθακήσιο ιερομόναχο Δωρόθεο Βουλησμά, ο οποίος τον κατήγγειλε στο Πατριαρχείο ως "καινοτόμο φιλόσοφο" και ζήτησε να καταδικαστούν όλα "τα κακόδοξα και ακανθηφόρα και ψυχοφθόρα συστήματα", τα οποία οι "από Ευρώπης ερχόμενοι ημέτεροι επιστήμονες άνδρες" δίδασκαν "μετά αναιδούς και ανερευθριάστου όλως παρρησίας". Το 1816 ο Δούγκας αναγκάστηκε να υποβάλει το σύγγραμμά του για έγκριση στο Πατριαρχείο, το οποίο με συνοδική επιστολή αμέσως το αποκήρυξε και το καταδίκασε⁴⁴.

39. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ.206.

40. ΚΑΡΑ, *Στ. Δούγκας*, σ.20 *ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Γερμανικές Επιδράσεις*, σ. 51* CAMARIANO, *ό.π.*, σ.652.

41. ΚΑΡΑ, *Στ. Δούγκας*, σ.20*ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Γερμανικές Επιδράσεις*, σσ. 51-52. * CAMARIANO, *ό.π.* * ΚΟΥΜΑ, *Ιστορία*, σ.592.

42. ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σσ.592-593 * ΓΕΔΕΩΝ, *Πνευματική Κίνησης*, σ.117 * ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, *Περί Τυρνάβου*, σ.311 * ΠΟΛΥΖΩΙΔΟΥ, *Νεοελληνικά*, σ.243.

43. Ο πρόγκηπας Καλλιμάχης από την μεγάλη ικανοποίησή του edώρισε στον Δούγκα μια πανάκριβη γούνα. Βλ. CAMARIANO, *ό.π.*, σ.653.

44. ΚΑΡΑ, *Στ. Δούγκας*, σσ.21-22.Βλ.ΓΕΔΕΩΝ, *Πνευματική Κίνησης*, σ.117 -118*ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, *Η Παιδεία, τ.Β'*, σ.399.

Το χειρόγραφο της *Φυσικής* μάλλον καταστράφηκε. Το έργο αυτό ξαναγράφηκε κατά το διάστημα 1822-1829 στην Οξίντια της Βεσσαραβίας, όπου είχε καταφύγει ο Δούγκας και φέρει τον τίτλο *Εξέτασις της Φύσεως*. Ο Γ. Καράς⁴⁵ επισημαίνει σ' αυτό επιρροές από τον Δημόκριτο και τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό και χαρακτηρίζει τον Δούγκα "πρώτον συστηματικό φιλόσοφο των προεπαναστατικών χρόνων και των χρόνων της Επανάστασης", ενώ ο Γεδεών τον ονομάζει "άριστο μαθηματικό και φιλόσοφο"⁴⁶.

Απεβίωσε το 1829.

Ο Δούγκας άφησε αξιόλογο συγγραφικό έργο⁴⁷:

-*Στοιχεία Αριθμητικής και Αλγέβρας* (4 τόμοι). Βιέννη 1816.

-*Εξέτασις της Φύσεως* (ανέκδοτο).

-*Αισθητική* (ανέκδοτο).

-*Ηθική* (ανέκδοτο).

-*Μετάφραση της Χημείας του Thevard* (ανέκδοτο).

-*Μια ομιλία*.

-*Επιτύμβια επιγράμματα*.

Όλο το ανέκδοτο έργο του Δούγκα (17 τόμοι) φυλάσσεται στη Μονή Βατοπεδίου του Αγίου Όρους.

8. ΖΗΣΗΣ ΚΑΒΡΑΣ ή ΚΑΒΟΥΡΑΣ (± 1765 - 1844)

Γεννήθηκε και σπούδασε στα Αμπελάκια.

Δίδαξε για αρκετό διάστημα στο Βουκουρέστι. Αργότερα (1798) μετέβη στην Ιένα της Γερμανίας, όπου σπούδασε ιατρική. Εκεί το 1800 μετέφρασε και τύπωσε το βιβλίο *Στοιχεία Αριθμητικής και Αλγέβρας* του Γερμανού μαθηματικού Εϋλέρου (Euler). Τον Νοέμβριο του 1804 αναγορεύτηκε διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Ιένας⁴⁸.

Κατά τον Σάθα⁴⁹ ο Κάβρας δίδαξε τη γαλλική γλώσσα στον Κων. Οικονόμο. Ο Κάβρας είχε μεγάλη μόρφωση και σπουδαία δράση, είχε δε καλές σχέσεις και συνεργασία με τους άλλους μεγάλους Θεσσαλούς λογίους της εποχής του (Άνθ. Γαζή, Γρ. Κωνσταντά κ.ά.), με τους οποίους συνεργάστηκε για την

45. ΚΑΡΑ, Στ. *Δούγκας, ό.π.*, σσ.25-26* ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Γερμανικές Επιδράσεις*, σ. 97κε.

46. ΓΕΔΕΩΝ, *ό.π.*, σ.117.

47. CAMARIANO, *ό.π.*, σσ.654-656.

48. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.619 * ΒΛΑΧΟΥ, *Θεσσαλοί Γιατροί*, σσ.16-17* ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, *Πνευματικοί ταγοί*, σ.37. Κατά τον ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟ (*Συλλογή*, σ.75) ο Κάβρας καταγόταν από την Τσαμουριά της Ηπείρου.

49. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ. 731.

ίδρυση ανώτατης σχολής στη Ζαγορά⁵⁰.

Μαζί με τον Γρ. Κωνσταντά μετέφρασε από τα γαλλικά την *Γενική Ιστορία* του αββά Millot, της οποίας τυπώθηκαν (1806) οι πρώτοι τόμοι⁵¹. Σ' αυτό, όπως και σ' όλα τα άλλα έργα του, ο Κάβρας χρησιμοποιεί απλή γλώσσα, γιατί απευθύνεται σ' όλους τους Έλληνες, οι οποίοι διαθέτουν μια σχετική μόρφωση. Το 1810 μετέφρασε από τα γερμανικά και εξέδωσε το βιβλίο *Φυσική Δημιουργία εις παύσιν της δεισιδαιμονίας*⁵². Τη φωτισμένη και προοδευτική σκέψη του Κάβρα την διαπιστώνει κανείς από το περιεχόμενο του Προλόγου του εν λόγω βιβλίου: "Το ανά χειράς βιβλίον δεν αποβλέπει εις άλλο, ει μη εις το να φωτίση τον νουν των πολλών, και επομένως να καταλύση την δεσποτείαν της δεισιδαιμονίας, η οποία είναι ως λοιμός του ανθρωπίνου γένους παρασύρουσα όχι μόνον εις ατόπους πλάνας, αλλά και εις αισχροτάτας πράξεις [...], όθεν πολύ συμφέρει αναμφιβόλως εις κοινόν καλόν το να εκριζωθή τούτο το κακόν. Εντεύθεν εκινήθησαν πολλοί πεπαιδευμένοι και έγγραψαν κατά της δεισιδαιμονίας, αναιρούντες αυτήν με φυσικούς λόγους αλλά τα συγγράμματα τούτων δεν αναγιγνώσκονται από τον κοινόν λαόν, όστις μήτε εξεύρη αν υπάρχωσι τοιαύτα, και διά τούτο μένει αδιόρθωτος, ως εκ τούτων, ου μη αλλά και ως πολλά σκωτεινώς γεγραμμένα δεν καταλαμβάνονται από τους απείρους της Φιλοσοφίας και Φυσικής"⁵³.

Για την ζωή του Ζ. Κάβρα ελάχιστες πληροφορίες έχουμε, από τις οποίες ωστόσο φαίνεται ότι επρόκειτο για σημαντική προσωπικότητα της εποχής του⁵⁴. Ήταν γνωστός ως λόγιος και ιατρός, ιδιότητα με την οποία προσέφερε σημαντικές υπηρεσίες σε πολλές πόλεις και κωμοπόλεις της Θεσσαλίας, καθώς και στην οικογένεια του Βελή πασά. Πέθανε στην Υπάτη το 1844⁵⁵.

19. ΖΗΣΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ (ΙΗ'/ΙΘ' αι.)

Ο Ζήσης Δημητρίου καταγόταν από τα Αμπελάκια. Υπηρέτησε ως δάσκαλος στο σχολείο της Ελληνικής Κομπανίας στο Sibiu της Βλαχίας από την 1η Μαΐου 1796 έως την 1η Μαΐου 1798, με ετήσιο μισθό 300 φλωρίνια. Ο Δημητρίου είχε σπουδάσει στην Κοζάνη, κοντά στον δάσκαλο Στέφανο Σταμκίδη⁵⁶.

50. ΒΛΑΧΟΥ, *ό.π.*, σ.17.

51. *Ό.π.*, σ.18.

52. *Ό.π.*, σ.18.

53. Το απόσπασμα στον ΒΛΑΧΟΥ, *ό.π.*, σσ.18-19.

54. Ι. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *Επιστολαί*, σ.157 (αφ.126) * ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, *Χωρογραφία*, σ.104: "... Ζήσον Κάβραν τον αοιδιμον ιατρόν και παιδείας ικανωτάτης μέτοχον άνδρα".

55. ΒΛΑΧΟΥ, *ό.π.*, σ.19.

56. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΣΙΣ, *L'Hellenisme*, σ.57 * ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Ιστ.Ελλ.Παιδείας*, σ.104.

20. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)

Ο Αλέξανδρος Ευθυμιάδης καταγόταν από τον Τύρναβο. Υπηρέτησε ως δεύτερος δάσκαλος, μαζί με τον Δαμασκηνό από τη Θεσσαλονίκη, στο σχολείο της ελληνικής κομπανίας στο Σίβιου της Βλαχίας το 1800. Ο Ευθυμιάδης εκτός του μισθού του διδασκάλου ελάμβανε ετησίως και 50 φλωρίνια για τις υπηρεσίες του ως ιεροψάλτης στην εκκλησία⁵⁷.

21. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ (±1784 - 1851)

Ο Δημήτριος Αλεξανδριδής⁵⁸ ήταν ανειψιός του Ανθ. Γαζή. Γεννήθηκε και σπούδασε στον Τύρναβο. Αργότερα μετέβη στην Ευρώπη, όπου σπούδασε ιατρική. Από το 1800 έως το 1810 έγινε μέλος των Εταιρειών Ορυκτολογίας και Φυσικής του Πανεπιστημίου της Ιένας.

Σκόπευε να ιδρύσει ελληνικό τυπογραφείο στο Ιάσιο μεταφέροντας όλον τον τεχνικό εξοπλισμό από τη Βιέννη.

Το συγγραφικό του έργο είναι σημαντικό:

-*Γόλντσμυθ (Goldsmith), Ιστορία της Ελλάδος (μετάφραση)*, Βιέννη 1806, τόμοι 2 (Β΄ έκδοση, τόμοι 3, Βιέννη 1807 και Γ΄ έκδοση, Αθήνα 1838).

-*Ελληνικός Καθρέπτης*. Βιέννη 1806.

-*Γεωγραφία του Αμπούλ Φέδα Ισμαήλ (μετ. από τα αραβικά)*. Βιέννη 1807.

-*Γραμματική Γραικοτουρκική*. Βιέννη 1812.

-*Λεξικόν πρόχειρον της γραικικής και τουρκικής διαλέκτου προς χρήσιν των εν Ανατολή οικούντων Χριστιανών*. Βιέννη 1812.

Από το 1812 έως το 1836 εξέδιδε στη Βιέννη την εφημερίδα *Ελληνικός Τηλέγραφος ή Περιοδική Εφημερίς πολιτική φιλολογική τε και εμπορική*.

Ο Δ. Αλεξανδριδής πέθανε στη Βιέννη το 1851, σε ηλικία 67 ετών.

22. ΙΩΝΑΣ ΣΠΑΡΜΙΩΤΗΣ (±1750 -1824/5)

Ο Ιωνάς Σπαρμιώτης μαθήτευσε κοντά στον Ιωάννη Πέζαρο, στη Σχολή Λιβαδίου, περί το 1775-1780⁵⁹. Ως ηγούμενος της περιφημής Μονής του Σπαρμού Ελασσόνας (1791-1822) προσέφερε πολύτιμες υπηρεσίες στο Έθνος κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821.

57. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΣΙΣ, *ό.π.*, σ.58.

58. ΝΙΚ. ΒΛΑΧΟΥ, *Ο Θεσσαλός λόγιος Δημ. Αλεξανδριδής (Τυρναβίτης), εκδότης του "Ελληνικού Τηλέγραφου" (1812-1836)*, Αθήνα 1976*ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ, *Συμβολαί*, σσ.386, 390, 393-395*ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, *ό.π.*, σ.310*ΚΑΡΑ, *Γερμανικές Επιδράσεις*, σσ. 51-52 * *Ερμής ο Λόγιος, τ. Α΄*, σσ. 353-354

59. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή*, σ.197.

Καταδιωκόμενος από τους Τούρκους κατέφυγε στη Θεσσαλονίκη(Μονή Βλατάδων), όπου και απέθανε λίγο αργότερα(1824/25).

Υπήρξε σπουδαίος λόγιος και γνώριζε καλά μαθηματικά, φυσική και χημεία. Δίδαξε στις Σχολές Ραφάνης(πριν από το 1791), Λιβαδίου και Τσαριτσάνης.

Ίδρυσε αξιόλογη βιβλιοθήκη στο μοναστήρι του Σπαρμού και το κατέστησε αξιόλογο πνευματικό κέντρο της περιοχής. Εκεί ο Ιωνάς δίδαξε στον Χριστόφορο Περραιβό⁶⁰.

23. ΚΩΝ/ΝΟΣ ΜΙΧ. ΚΟΥΜΑΣ (1777-1836)

Γεννήθηκε στη Λάρισα στις 26 Σεπτ. 1777 και καταγόταν από ευκατάστατη οικογένεια. Ως τα δέκα του χρόνια δεν γνώρισε ούτε σχολείο, ούτε εκκλησία, γιατί τη μία και μοναδική που υπήρχε στη Λάρισα την είχαν γκρεμίσει οι Τούρκοι. Εξ αιτίας λοιμώδους νόσου οι γονείς του αναγκάστηκαν να καταφύγουν στον κοντινό Τύρναβο. Εκεί ο μικρός Κωνσταντίνος εντυπωσιάστηκε από τις πολλές χριστιανικές εκκλησίες και τις πολλές λιτανείες. Εκεί άρχισε και να διαβάσει. Βλέποντας οι γονείς, που στο μεταξύ είχαν επιστρέψει στη Λάρισα, τη φιλομάθεια του γιου τους τον έστειλαν το 1790 στον Τύρναβο, κοντά στον σοφό δάσκαλο Ιωάννη Πέζαρο. Εκεί επέδειξε ιδιαίτερη επιμέλεια και το 1796 τελείωσε τις σπουδές του, αφού παρακολούθησε όλα τα μαθήματα⁶¹.

Τότε ο μητροπολίτης Λαρίσης Διονύσιος Καλλιάρχης τον πήρε μαζί του στην Κωνσταντινούπολη "διά να τον εισάξει εις υπουργίαν ηγεμονικής τινός αυλής", όμως ο Κούμας "μη ευχαριστηθείς εις την ζωήν των υπουργούντων ηγεμόνας" επέστρεψε τον ίδιο χρόνο στη Λάρισα, για "να περιπατήσει τα ίχνη του θαυμαστού διδασκάλου του"⁶².

Την εποχή εκείνη κυκλοφόρησε στα ελληνικά η *Άλγεβρα* του Καϊλλου και ο μεταφραστής της Σπ. Ασάνης είχε έρθει να υπηρετήσει ως ιατρός στα γειτονικά Αμπελάκια. Ο Κούμας "προσέτρεξεν εις τον άνδρα, τον οικειώθη και εβοηθήθη υπ' αυτού να καταλάβη την βίβλον εκείνην". Έπειτα μετέβη στον Τύρναβο κοντά στον δάσκαλό του "μελετών τα της βιβλιοθήκης του σχολείου" και "εκαταγίνετο [...] απαύστως εις την μελέτην των θεολογικών συγγραμμάτων και των παλαιών Μαθηματικών"⁶³.

60. ΑΔΑΜΟΥ, Γ., "Ιωνάς Σπαρμιώτης", *Θεσσαλική Εστία*, 7(1979), σσ.93-94.

61. ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σ.583.Εκτενή βιογραφία του Κούμα βλ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, *Θεσσαλοί Λόγιοι*, σσ.293-300 * Του ΙΔΙΟΥ, *Πνευμ. Ταγού*, σσ.32-36* ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, "Κ. Κούμας 1777-1836.Ο Λαρισαίος Δάσκαλος του Γένους είναι πάντα επίκαιρος εθνολόγος", *εφ.Ελευθερία*(Λαρ.), της 26-1-1986.

62. ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σσ.583-584*ΚΑΡΑ, *Καΐρης-Κούμας*, σσ.118-119.

63. ΚΟΥΜΑ, *ό.π.*, σ.584.

Το 1798 νυμφεύθηκε την γυναικαδέρφη του δασκάλου Πέζαρου και στις αρχές του ίδιου χρόνου άρχισε να διδάσκει στη Σχολή Λαρίσης, η οποία παρέμεινε κλειστή τριάντα ολόκληρα χρόνια και τώρα ξανάνοιξε χάρη στις προσπάθειες του μητροπολίτη Λαρίσης Διονυσίου Ζ', ο οποίος ανέκτισε και τον ναό. Επειδή όμως ούτε σ' αυτόν ούτε στη σύζυγό του "ήρεσκεν η εις την πολύτουρκον Λάρισσαν διατριβή", κατόπιν προσκλήσεως μετέβη και δίδαξε στο σχολείο της Τσαριτσάνης. Εκεί, ως προς το διδασκαλικό έργο, προσπάθησε να μιμηθεί τον δάσκαλό του: "Συνήθροισε ξένους μαθητάς, εδίδασκεν ελληνικά και επιστημονικά μαθήματα, εις τα οποία επρόσθεσε νέον μάθημα την Άλγεβραν, και εκήρυττε τον λόγον του ευαγγελίου επ' εκκλησίας. Κατά το παράδειγμα του εις Αμπελάκια διδάσκοντος τότε Κωνσταντά εκαινοτόμησε την του Ελληνικού κειμένου εις την κοινήν γλώσσαν μετάφρασιν με μονολεξίαν και κατ' έννοιαν"⁶⁴.

Τον Νοέμβριο του 1799 απέθανε η σύζυγός του, αφού του εχάρισε μια θυγατέρα. Η απώλεια της γυναίκας του του εστοίχισε πάρα πολύ. Το καλοκαίρι του 1800 μετέβη στα Αμπελάκια "διά να εύρη παραμυθίαν" κοντά στους φίλους του Ασάνη και Κωνσταντά. Τότε με τον πρώτο μετέφρασε "τας Κωνικάς τομάς του Καϊλλίου". Ξαναγύρισε στην Τσαριτσάνη, όπου συνέχισε να διδάσκει, ενώ παράλληλα τελειοποίησε τη μετάφραση των *Κωνικών Τομών*, που εκδόθηκε στη Βιέννη το 1803.

Μεταξύ των μαθητών του συγκαταλέγονταν ο επίσκοπος Ελασσόνος Ιωαννίνιος και ο μετέπειτα επίσκοπος Ρογών Ιωσήφ. Η υγεία του όμως δεν επέτρεψε στον Κούμα να παραμείνει άλλο στην Τσαριτσάνη, και αφού άφησε ως διάδοχόν του τον μαθητή του ιερομόναχο Γερμανό Σπαριμιώτη, μετέβη, αρχές του 1803, στα Αμπελάκια για να διαδεχθεί τον Κωνσταντά⁶⁵. Εκεί παρέμεινε μόνο για έναν χρόνο, γιατί ακολούθησε τον Άνθιμο Γαζή στη Βιέννη (Νοέμ. 1804) με σκοπό να συνεργαστούν στην έκδοση του *Ελληνικού Λεξικού*. Τελικά ο Γαζής ματαίωσε την προσπάθεια αυτή και ο Κούμας άρχισε να διδάσκει ως οικοδιδάσκαλος της Ελληνικής γλώσσας, ενώ παράλληλα παρακολουθούσε μαθήματα εφαρμοσμένων μαθηματικών στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης. Τότε (1807) εξέδωσε το βιβλίο *Σειρά στοιχειώδης των Μαθηματικών και Φυσικών πραγματειών* (τόμοι 8) σε γλώσσα αρχαϊζουσα. Όταν όμως διάβασε τους *Αυτοσχέδιους Στοχασμούς* του Κοραή, δέχτηκε τις γλωσσικές απόψεις του και στο εξής έμεινε συνεπής σ' αυτές. Όπως σημειώνει ο ίδιος "κανείς ίσως δεν εσεβάσθη του ανδρός τας γνώμας όσον ο Κούμας". Το 1808 μετέφρασε και εξέδωσε σε δύο τόμους τη *Χημεία* του Γάλλου Αδητού (Adet). Χρησιμοποίησε την ομιλούμενη γλώσσα και "ηναγκάσθη [...] να πλάσση νέα ονόματα, τα οποία, καλά ή κακά,

64. Ό.π., σσ.584-585 * ΚΑΡΑ, ό.π., σ.119. 57.ΚΟΥΜΑ, ό.π., σ.585.

65. ΚΟΥΜΑ, ό.π., σ.585.

εμεταχειρίσθησαν εφεξής και άλλοι χωρίς να αναφέρωσι τον πρωτουργόν των⁶⁶.

Το 1807 πέθανε ο πατέρας του Κούμα και ο ίδιος και η οικογένειά του αντιμετώπιζαν μεγάλα οικονομικά προβλήματα. Έτσι αποδέχτηκε σχετική πρόσκληση (Νοέμ. 1808) να μεταβεί ως δάσκαλος στη Σμύρνη, αφού οι Σμυρναίοι δέχτηκαν "να του χορηγήσουν την δαπάνην διά να αγοράση τα αναγκαία εις τας φυσικάς επιστήμας όργανα", δηλ. σφαίρες, γεωγραφικούς πίνακες, μηχανικά, χημικά και φυσικά όργανα και διάφορα επιστημονικά βιβλία. Ο Κούμας έφυγε από τη Βιέννη τον Απρίλιο του 1809 και έφτασε στις αρχές Ιουνίου, αφού ενδιάμεσως πέρασε από τη Θεσσαλονίκη, από όπου παρέλαβε τη μητέρα και την κόρη του, τις οποίες πήρε μαζί του στη Σμύρνη. Στη Θεσσαλονίκη έπεισε τον παλιό του φίλο Κων. Οικονόμο, να έρθει μαζί του για να διδάξει στη Σμύρνη⁶⁷.

Τα πράγματα στη Σμύρνη δεν ήταν καθόλου εύκολα για τον Κούμα, αφού λειτουργούσε ήδη εκεί η Ευαγγελική Σχολή και οι υποστηρικτές της δεν έβλεπαν με καλό μάτι την ίδρυση μιας νέας. Ωστόσο ο Κούμας παρά τις διχόνοιες των αρχόντων κατόρθωσε να ανοίξει δική του σχολή με το όνομα Φιλολογικόν Γυμνάσιον Σμύρνης, το οποίο άρχισε να λειτουργεί από την 1 Σεπτ. 1810. Εκεί ο Κούμας δίδαξε μαθηματικά, φιλοσοφία, φυσική πειραματική, γεωγραφία και ηθική. Παράλληλα έκανε και φυσικά και χημικά πειράματα, που ήσαν έως τότε εντελώς άγνωστα στην Ελλάδα. Το 1812 το έργο του Κούμα αναγνωρίστηκε και από τους αντιπάλους του και το Φιλολογικόν Γυμνάσιον έγινε δημόσια σχολή, έφτασε δε να αριθμεί τριακόσιους περίπου μαθητές. Συνδιδασκάλους και συνεργάτες του ο Κούμας είχε άλλους δυο Θεσσαλούς, τους Τσαριτσανιώτες αδελφούς και φίλους του Κωνσταντίνο και Στέφανο Οικονόμο, στους οποίους εμπιστεύθηκε τη λειτουργία του Φιλολογικού Γυμνασίου, όταν ο ίδιος έφυγε από τη Σμύρνη, το 1814 και το 1819⁶⁸.

Το 1814, κατόπιν προσκλήσεως του πατριάρχη Κυρίλλου και της Συνόδου, μετέβη στην Κωνσταντινούπολη, όπου ανέλαβε την διεύθυνση της Σχολής του Κουρού Τσεσμέ, η οποία αριθμούσε εκατό περίπου μαθητές από διάφορα μέρη. Στη θέση αυτή παρέμεινε για έναν χρόνο και δίδαξε με νέον τρόπο μαθηματικά, φιλοσοφία και "εξηγεί Έλληνας συγγραφείς". Μη υπομένοντας τις μηχανορραφίες εναντίον του τον Αύγουστο του 1815 επέστρεψε στη Σμύρνη και ξαναδίδαξε στο Φιλολογικόν Γυμνάσιον για άλλα δύο χρόνια, ως τον Οκτώβριο του 1817, οπότε ξαναπήγε στη Βιέννη⁶⁹. Ο Κούμας υπήρξε όντως μεγάλος δάσκαλος, γιατί

66. Ό.π., σσ.585-587 * ΚΑΡΑ, ό.π., σ.124.

67. ΚΟΥΜΑ, ό.π., σσ.587-588.

68. Ό.π., σσ.588-589 * ΛΑΠΠΑ, *Εισαγωγή*, σσ.λε'-λοτ'. Βλ. και *Ερμής ο Λόγιος*, τ. Α', σσ. 57-58.

69. ΣΑΡΔΕΛΗ, *Συναξάρι*, σ.374.

το διδακτικό έργο ήταν γι' αυτόν βίωμα και υψηλή αποστολή⁷⁰. Για να κεντρίσει το ενδιαφέρον των μαθητών του είχε καθιερώσει την Βίβλο Τιμής, όπου καταγράφονταν οι ηθικές αμοιβές των μαθητών⁷¹. Πίστευε πολύ στην αξία της παιδείας, για την οποία έλεγε: "όσον είναι πλέον άμοιρος ο άνθρωπος, τόσο πλέον αχρηστεύει, ή και, το χειρότερο αντιφέρεται εις τον σκοπόν του· όσον δε πλέον μετέχει παιδείας ορθής, τόσο γίνεται χρησιμώτερος εις αυτόν"⁷².

Και ως προς τις γλωσσικές του πεποιθήσεις ο Κούμας υπήρξε προοδευτικός με έντονη την επίδραση των γλωσσικών ιδεών του Κοραή: "Τίς αμφιβάλλει, ότι το γένος μας, και εάν δεν υπέφευρεν όσα εξεύρομεν κακά, έπρεπε να έχη γλώσσαν διάφορον παρά την γλώσσαν του Πλάτωνος και Ξενοφώντος και των συγχρόνων μ' εκείνους Αττικιστών; Και οι σύγχρονοι του Πλάτωνος δεν ελάλουν την γλώσσαν του Ομήρου· μηδ' η εις τους χρόνους του Πλάτωνος λαλουμένη ελαλείτο και εφ' εξής, όταν έξων οι κατά την δευτέραν και τρίτην από Χριστού εκατονταετηρίδα ακμάσαντες συγγραφείς [...]. Είναι λοιπόν γλώσσα άλλη η νέα των Ελλήνων, και δεν ταυτίζεται με την παλαιάν· είναι δε θυγάτηρ εκείνης, και διέσωσε πολλά εκ των μητρικών αγαθών της· και εμπορεί να προσλάβη και άλλα όσα δεν διαστρέφωσι τον σκοπόν της, ήγουν όσα δεν την κάμνουν σκοτεινήν και ακατάληπτον εις το έθνος"⁷³.

Το 1819 μετέβη στη Γερμανία, όπου αναγορεύτηκε διδάκτωρ της Φιλοσοφίας και των Καλών Τεχνών του Πανεπιστημίου της Λειψίας, καθώς επίσης και μέλος των Βασιλικών Ακαδημιών του Βερολίνου και του Μονάχου. Το 1820 επέστρεψε στη Σμύρνη, όπου μετέφρασε το *Ελληνικό και Γερμανικό Λεξικό* του Ρεϊμέρου (RΓaumig). Το 1821, λόγω της Ελληνικής Επανάστασης, αναγκάστηκε να φύγει από τη Σμύρνη. Τότε μάλιστα δημεύθηκε και όλη η περιουσία του μαζί με τη βιβλιοθήκη του. Στην Βιέννη, όπου κατέφυγε, συνελήφθη απ' τις Αυστριακές Αρχές και φυλακίστηκε για τη συμμετοχή του στη Φιλική Εταιρεία⁷⁴. Τελικά, με κλονισμένη σοβαρά την υγεία του, αφέθηκε ελεύθερος και εγκαταστάθηκε στην Τεργέστη, όπου έμεινε ως τον θάνατό του. Τότε έγραψε το πολύτομο έργο του *Ιστορία των Ανθρωπίνων Πράξεων*, το οποίο είναι ίσως το σπουδαιότερο του Κούμα, γιατί ακόμα και σήμερα αποτελεί πολύτιμη πηγή

70. *Ό.π.*, σ.375. Ειδικότερα για το διδακτικό έργο του Κούμα βλ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *Κων. Κούμας*, σσ.137-140.

71. ΚΟΥΜΑ, *Χημείας επιτομή*, Εισαγωγή. Βλ. στον ΚΑΡΑ, *ό.π.*, σ.137.

72. ΚΟΥΜΑ, "Διατριβή εις κατηγορίας τινος της του Δούκα "Αργούς"", *Λόγιος Ερμής*, τεύχ.18 της 15-12-1813. Πρβλ. ΚΑΡΑ, *ό.π.*, σ.135.

73. ΚΟΥΜΑ, *Ιστορία, ΙΒ'*, σσ.581-595.

74. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ, *Επιστολαί προς Fr.Thiersch*, αρ.2, σσ.340-343, όπου ο Κούμας, αφού περιγράφει τους διωγμούς εις βάρος των Ελλήνων και των άλλων Ευρωπαίων και τη φυγή του από τη Σμύρνη, ζητά από τον Θήρσιο να μεσολοβήσει στις Βαυαρικές αρχές για να του χορηγηθεί η βαυαρική υπηκοότητα. Βλ. και ΣΑΡΔΕΛΗ, *ό.π.*, σσ.370-371.

πληροφοριών για τα ελληνικά πράγματα της περιόδου της Τουρκοκρατίας και των πρώτων χρόνων του Ελληνικού Κράτους⁷⁵.

Ο Κ. Κούμας θεωρείται ένα από τα "φωτεινότερα μυαλά που ανέδειξε στην Ελλάδα ο 18ος αιώνας"⁷⁶.

Απεβίωσε στην Τεργέστη, από επιδημία χολέρας, το 1836⁷⁷.

Το συγγραφικό του έργο⁷⁸ είναι μεγάλο και σπουδαίο:

-*Κωνικά Τομαί Καϊλλον* (Σε συνεργασία με τον Σπ. Ασάνη). Βιέννη 1803.

-*Σειρά στοιχειώδης των Μαθηματικών και Φυσικών πραγματειών*. Τόμοι 8. Βιέννη 1807.

-*Χημείας Επιτομή, του Αδήτου* (Adet). Τόμοι 2. Βιέννη 1808.

-*Σύνοψις Φυσικής, εις χρήσιν των πρωτοπείρων μαθητών του εν Σμύρνη Φιλολογικού Γυμνασίου*. Βιέννη 1812.

-*"Διατριβή εις κατηγορίας τινάς της του Δούκα Αργούς"*, στο περ. *Ερμής ο Λόγιος*, τ. Γ' (1813) 285-305.

-*Βεϊλάνδου* (C.-M. Wieland) *Αγάθων* (μετάφρ. από τα γερμανικά). Τόμοι 3. Βιέννη 1814.

-*Σύνοψις της ιστορίας της φιλοσοφίας του Τανεμάννου* (Tennemann). Βιέννη 1818.

-*Ιστορική Χρονολογία*. Βιέννη 1818.

-*Σύνοψις της παλαιάς Γεωγραφίας*. Βιέννη 1819.

-*Σύνοψις επιστημών διά τους πρωτοπείρους, περιέχουσα αριθμητικήν, γεωμετρίαν, νέαν γεωγραφίαν, αστρονομίαν, λογικήν και ηθικήν*. Βιέννη 1819.

-*"Παιδαγωγία, Περί παιδείας και σχολείων"*, στο περ. *Ερμής ο Λόγιος*, τ. Θ' (1819) 730-748.

-*Σύνταγμα Φιλοσοφίας*. Τόμοι 4. Βιέννη 1818-1820.

-*Λεξικόν διά τους μελετώντας τα των παλαιών Ελλήνων συγγράμματα, κατά το ελληνικογερμανικόν του Ρεϊμέρου* (Riemer) *συνταχθέν, μετά προσθήκης συντόμου πραγματείας περί προσωδίας*. Τόμοι 2. Βιέννη 1826.

-*Βεϊλάνδου των Αβδηριτών η ιστορία* (μετάφραση). Τόμοι 2. Βιέννη 1827.

-*Ιστορία των Ανθρωπίνων Πράξεων*. Τόμοι 12. Βιέννη 1832.

-*Ελληνική Γραμματική διά τα σχολεία*. Βιέννη 1833.

-*Γεωγραφία, του Αδριανού Βάλβι*. Τόμοι 5. Βιέννη 1838-1840.

75. ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, *Θεσσαλοί Λόγιοι*, σ.298.

76. ΒΛΑΧΑΚΗ, *Ν. Θεοτόκης*, σ.113.

77. ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, *ό.π.*, σ.298*ΣΑΘΑ, *Ν. Φιλολογία*, σ.677.

78. *Ερμής ο Λόγιος*, τ. Δ'-Ε', σσ. 45-48, τ. Η', σσ. 409-417, 489-495, 542-544, τ. Θ', σσ. 377-379, 617-640 * ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.678. Για το συγγραφικό έργο του Κούμα βλ. τις ειδικότερες μελέτες: ΠΑΠΠΑ, *Η "Σύνοψις Φυσικής" του Κούμα*, σσ.57-64 * ΨΗΜΜΕΝΟΥ, *Φυσική Κούμα*, σσ.72-79* ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *Κων. Κούμας*, σσ.135-137* ΚΑΡΑ, *ό.π.*, σσ.165-167.

24. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ (1778-μετά το 1834)

Ο Γεώργιος Ζαχαριάδης⁷⁹ γεννήθηκε στον Τύρναβο στις 26 Ιουλίου 1778· ο πατέρας του ήταν ιερέας και ονομαζόταν Ζήσης. Αρχικά παρακολούθησε μαθήματα στη Σχολή Τρίκκης κοντά στον δάσκαλο Στέφανο Σταμκίδη και κατόπιν στη Σχολή του Τυρνάβου κοντά στον δάσκαλο Ιωάννη Πέζαρο.

Όταν τελείωσε τις σπουδές του έφυγε από την τουρκοκρατούμενη πατρίδα του και εγκαταστάθηκε στο Σεμλίνο (Semlin ή Zemun ή Zimoni), που τότε ανήκε στην Αυστροουγγαρία. Ο Ζαχαριάδης προσελήφθη ως δάσκαλος στο Ελληνο-μουσείον, που είχε ιδρύσει εκεί η αξιόλογη Ελληνική Κοινότητα. Σ' αυτό δίδαξε κατά τα διαστήματα 1799-1806 και 1810-1820/21. Χάρη στον ζήλο του Ζαχαριάδη το Ελληνικό σχολείο του Σεμλίνου στα 1802 κίολας αριθμούσε 88 μαθητές και μαθήτριες.

Μετά το Σεμλίνο, το 1820/21 ο Ζαχαριάδης πήγε στη σερβική πόλη Sabac και δίδαξε στο εκεί σερβικό σχολείο σλαβική γραμματική και φιλολογία για πέντε χρόνια.

Αφού παρέμεινε για ένα διάστημα στο Βελιγράδι, πήγε κατόπιν στη Βιέννη, όπου το 1835 προσελήφθη και δίδαξε για πέντε χρόνια, ως το 1840, στο Ελληνικό σχολείο της Βιέννης.

Η μεγάλη προσφορά του Θεσσαλού δασκάλου Γ. Ζαχαριάδη στη σλαβική γραμματεία φαίνεται από το σπουδαίο συγγραφικό του έργο, το οποίο γράφτηκε για την ικανοποίηση, κυρίως, των αναγκών των Σλαβοπαίδων μαθητών του. Αυτό είναι:

-Λεξικόν Ρωμαϊκοσλαβωνικόν [=Rečnick greccsko-slavenski], περιέχον τας αναγκαιοτέρας και χρησιμωτέρας λέξεις, αι οποίαι απαντώσι καθ' εκάστην εν ταις προς αλλήλους διαλέξεσι και ομιλίαις, ερανισθέν μεν εις χρήσιν των φιλορωμαίων Νέων. Βούδα 1803.

-Dva sovetitelna slova Plutarha Heroneja o vospitaniji detej i Isokrata retora o blagoravniji junosti [=Δύο συμβουλευτικοί λόγοι δηλαδή του Πλουτάρχου του Χαιρωνέα για την αγωγή των παιδιών και του ρήτορα Ισοκράτη για την ηθική διαπαιδαγώγηση της νεολαίας]. Βούδα 1807.

-Καθρέπτης του ανδρογύνου, ήτοι Πλουτάρχου Χαιρωνέως Λόγος περί των καθηκόντων του ανδρογύνου. Μετοχτετευθείς εκ της Ελληνικής εις την καθ' ημάς κοινοτέραν Διάλεκτον, ομού δε και εις την Σλαβωνικήν [=Zercalo supružestva, to jest:Plutarha Heroneja Slovo o dolznosti supružestva...]. Βούδα 1808.

79. Για τη ζωή και το έργο του Ζαχαριάδη βλ. ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΥ, *Ζαχαριάδης*, σσ.8-19 και *Πάροιχοι*, σσ.151-157, 186-195.

-Γραμματική Ελληνική περιέχουσα το ετυμολογικόν και συντακτικόν. Βιέννη 1816.

-*Rukovodstvo k slavenskoj gramatici sodrzaste pravoglagolanije, glasoudarenije i pravopisanije na upotreblenije caslovaca i psaltiraca* [=Εγχειρίδιο της σλαβικής γραμματικής, που περιέχει την ορθή προφορά, τον τονισμό και την ορθογραφία και που προορίζεται για τους μαθητές εκείνους, που μαθαίνουν το Ωρολόγιο και το Ψαλτήρι]. Βούδα 1830(γράφτηκε στο Sabac το 1824).

-*Slavenska Gramatika sodrzasta etimologiju i sintaksis* [=Σλαβική Γραμματική, που περιέχει την ετυμολογία και τη σύνταξη]. Βούδα 1832 (γράφτηκε στο Sabac το 1824).

-*Sud samoglasni ili zabavno delo Lukiana Samosatea...* [=Η δίκη των φωνηέντων, ένα δηλαδή ευτράπελο έργο του Λουκιανού του Σαμοσατέως. Το έργο αυτό μεταφράστηκε από την αρχαία ελληνική στη σλαβοσερβική γλώσσα από τον φιλοσέρβο Κρίτωνα (=Ζαχαριάδης)]. Βούδα 1834.

25. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΝΑΓ. ΓΟΒΔΕΛΑΣ (1780-μετά το 1830)

Ο Δημήτριος Παναγιώτου Γοβδελάς γεννήθηκε στη Ραψάνη το 1780. Ήταν ανειψιός, από αδελφή, του επισκόπου Πλαταμώνος Διονυσίου⁸⁰. Σπούδασε αρχικά στη γενέτειρά⁸¹ του, όπου παρακολούθησε ανώτερα μαθήματα (τη Λογική και τον Θεολογικό του Ευγ. Βούλγαρη, τα Μαθηματικά του Συγνέρου (Segner), τη Μεταφυσική του Γενονησιού(Genovese) και τη Φυσική του Θεοτόκη. Κατόπιν πήγε για ανώτερες σπουδές φιλοσοφίας, μαθηματικών και παγκόσμιας ιστορίας στην Πέστη. Επιδόθηκε ιδιαίτερα στη μελέτη της άλγεβρας, της γεωμετρίας, της τριγωνομετρίας και της φυσικής⁸².

Απέδειξε ότι το νερό αποτελείται από υδρογόνο και οξυγόνο χρησιμοποιώντας την εμπειρική μέθοδο του Lavoisier. Ασχολήθηκε επίσης με την απόδειξη και άλλων επιστημονικών θεωριών.

Το 1802 στην Πέστη ανακηρύχθηκε πανηγυρικά "διδάκτωρ της φιλοσοφίας". Κατά τον Ζαβίρα⁸³ ο Δ. Γοβδελάς είχε ξεπεράσει όλους τους συνομηλίκους σε εξυπνάδα και πνευματική δημιουργία. Όταν τελείωσε τις σπουδές του

80. ΒΑΛΛΗ, Δημ.Γοβδελάς, σσ.207-208*CAMARIANO, ό.π.,σ.632.

81. Ο Αραβαντινός (Συλλογή, σσ.44-45) αναφέρει ότι είχε δάσκαλο στη Ραψάνη τον Στέφ. Σταμιδίη, αλλά η πληροφορία αυτή δεν επιβεβαιώνεται από άλλους πιο αξιόπιστους βιογράφους του. Βλ. ΖΑΒΙΡΑ, Νέα Ελλάς, σ.280. Πρβλ. ΒΑΛΛΗ, ό.π., σ.209.

82. ΒΑΛΛΗ, ό.π., σ.210.

83. ΖΑΒΙΡΑ, ό.π., σ.280: "τοσαύτην φιλοπονίαν έδειξε και αγχίνοιαν οπού μετά κρότου και επαίνων <πρώτος του γένους ημών> εκηρύχθη τω τετάρτω έτει δι' ακαδημαϊκού προνομίου διδάσκαλος των φιλοσοφικών Μαθημάτων".

πήγε στη Βιέννη. Με συστατική επιστολή του Ανθ. Γαζή για τον επιφανή Γάλλο επιστήμονα *Barbie du Bocage* πήγε στο Παρίσι, όπου, για έναν χρόνο, σπούδασε και τελειοποίησε τη φιλοσοφική του κατάρτιση.

Στις 16 Μαΐου 1804 αναχώρησε για τη Μολδαβία και τον Ιούνιο έφτασε στο Ιάσιο. Όταν ήταν ακόμα στην Πέστη(1802/3) αρνήθηκε την έδρα της φιλοσοφίας, η οποία του προσφέρθηκε τόσο από την Βασιλική Ακαδημία της Πέστης με ετήσιο μισθό 2.000 γρόσια, όσο και από την Ακαδημία του Ιασίου. Στις αρχές του 1808 όμως αποδέχτηκε⁸⁴ την ίδια πρόταση και δίδαξε στην Αυθεντική Σχολή του Ιασίου αριθμητική, άλγεβρα, γεωμετρία, κοσμολογία, σεισμολογία και φιλοσοφία. Επί των ημερών του οι εξετάσεις των μαθητών γίνονταν πιο συχνά(δύο φορές την εβδομάδα). Ο ετήσιος μισθός του ήταν 3.500 πιάστρα τον χρόνο. Διέμεινε εντός της Σχολής, στο δωμάτιο που διέμεινε προηγουμένως ένας άλλος Θεσσαλός δάσκαλος, ο Δ. Φιλιππίδης.

Το 1811 αποχώρησε από την Ακαδημία του Ιασίου, επειδή ήρθε σε σύγκρουση με τον διευθυντή της. Τον Μάρτιο του 1816 επανήλθε με ετήσιο μισθό 6.000 lei. Τη φορά αυτή έμεινε ως το κλείσιμο της Ακαδημίας (1821). Τότε έφυγε για την Πολωνία, όπου έμεινε αρκετόν καιρό. Το 1828 βρίσκεται στο Μόναχο, ενώ το 1830 ξαναγύρισε στο Ιάσιο, όπου πέθανε φτωχός και δυστυχιμένος⁸⁵.

Ο Πολυζωίδης⁸⁶ τον χαρακτηρίζει "άνδρα λόγιον της παλαιάς ζύμης, επιχειρήσαντα μεν πολλά μηδέν όμως τέλειον κατορθώσαντα".

Ο Δ. Γοβδελάς γνώριζε λατινικά, γαλλικά, γερμανικά και, ίσως, ουγγρικά. Το συγγραφικό έργο⁸⁷ είναι πλουσιότατο:

-*Ο Εξωστρακισμός του ασεβούς Χριστοδούλου του Μονοφάλμου του εξ Ακαρνανίας...* Βούδα 1800.

-*Ηθοποιία δραματική επιθαλάμιος εγκωμίων τε και ενχών...* Πέστη 1800.

-*Τύχαι Τηλεμάχου υιού του Οδυσσέως συντεθείσαι μεν Γαλλιστί παρά του σοφωτάτου κυρίου Φραγκίσκου Σαλινακ δε λα Μοττέ Φενελόν(Fénelon) μεταφρασθείσαι δε πλείστοις σημειώμασιν επηρξήθησαν παρά Δημητρίου Παναγιώτου του Γοβδελά. Τόμοι Α' + Β'.* Βούδα 1801, και δεύτερη έκδοση, Βενετία 1803.

84. Ο Γοβδελάς προτίμησε να διδάξει στην περιοχή της Μολδαβίας και όχι στην Ελλάδα, γιατί εκεί υπήρχαν καλύτερες συνθήκες: "Το εμπιλοχωρείν έτι εν Ιασίω, ή γενικώς, εν Μολδόβα, φαίνεται ότι είναι αποτέλεσμα της εν Ελλάδι, φευ! αθλιότητος [...] Εμοί όμως δεν αρέσει η ήδη των της Ελλάδος διδασκάλων κατάστασις, ωσάν οπού εις όλον το ύστερον μετ' αισχύνης διώκονται, εάν δεν ήθελε φανώσι κόλακες, και θεραπευταί των κρειπτόνων, πάντα προς χάριν πράττοντες". Πρβλ. ΒΑΛΑΗ, *ό.π.*, σσ.211-212.

85. CAMARIANO, *ό.π.*, σσ.632-649.

86. ΠΟΛΥΖΩΪΔΟΥ, *Νεοελληνικά*, σ.244. Παρόμοια με τον ΠολυζωΪδη άποψη διατυπώνει και ο Κ. Κούμας (*Ιστορία*, τ.ΙΒ', σ.599).

87. Βλ. CAMARIANO, *ό.π.*, σσ.642-644 * GAIDAGIS, *Catalogul grecesti*, σσ.7, 49, 103, 364-365, 408, 467 * ΒΑΛΑΗ, *ό.π.*, σσ.218-226. Βλ. και *Ερμής ο Λόγιος*, τ. Α', σσ. 79-80, τ. ΣΤ', σσ. 171-185..

-*Στοιχεία Αλγέβρας. Οδού μαθηματικής. Τόμος Α΄. Άλλη 1806.*

-*Ειδύλλιον. Τύχη ή Σοφίας κτήσεις (ποίημα 28 στροφών). Ιάσιο 1814.*

-*Δοκίμιον περί των γραμμάτων της των Γάλλων φωνής και της αυτών απαγγελίας, ναι μιν και περί των διαφορουμένων διγενών ουσιαστικών τε και επιθέτων ονομάτων. Βιέννη 1816.*

-*Οικονομία πρακτική τε και γενική πάντων των της Αγροικίας κτημάτων. Εκ πολλών ερανοσθείσα, παραρτήμασί τε οικείοις και σημειώσεσι πλουτισθείσα. Τόμος Α΄. Βιέννη 1816.*

-*Στοιχεία Αριθμητικής. Οδού μαθηματικής. Τόμος Α΄. Ιάσιο 1818.*

-*"Ειδύλλιον. Απόλλων ή Μουσών επάνοδος. Στίχοι πανηγυρικοί προς τον πρίγκηπα Μιχ. Σούτσο", στο περ. Καλλιόπη, σσ. 77-79. Βιέννη 1820.*

-*Περίληψις της φιλοσοφικής ιστορίας (1817, ανέκδοτο).*

26. ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΝΑΓ. ΓΟΒΔΕΛΑΣ (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)

Ο Μιχαήλ Γοβδελάς γεννήθηκε στη Ραψάνη, άγνωστο πότε, και ήταν αδερφός του λογίου και δασκάλου Δημητρίου Γοβδελά, καθώς και ανειψιός του επισκόπου Πλαταμώνος Διονυσίου, ο οποίος το 1767 είχε ιδρύσει την περίφημη Σχολή Ραψάνης. Σπούδασε ιατρική, πιθανόν στην Πέστη, όπως και ο αδερφός του, έφερε δε τον τίτλο "Δόκτωρ των ελευθερίων Τεχνών Φιλοσοφίας τε και της Ιατρικής"⁸⁸.

Ενδιαφέρθηκε για την ίδρυση σχολείων στη Θεσσαλία και μετέφρασε από τα γαλλικά το έργο του Γάλλου φυσιοδίφη Μπυφόν *Αι της φύσεως εποχαί*, του οποίου ο Α΄ τόμος, με σημειώσεις και προσθήκες, εκδόθηκε στη Βενετία το 1816. Το έργο αυτό, που αποτελεί ένα εγχειρίδιο παλαιοντολογίας, είναι αφιερωμένο στον προστάτη των γραμμάτων ηγεμόνα της Μολδοβλαχίας Σκαρλάτο Αλ. Καλλιμάχη⁸⁹.

Από τον πρόλογο του εν λόγω βιβλίου καταδεικνύεται ο πόθος του Μιχ. Γοβδελά για τον φωτισμό του Γένους: "Χρέος απόκειται ιερώτατον εκάστω ημών, ίνα τον ίδιον έρανον συνεισφέρει, τείνοντα προς βελτίωσιν του κοινού, ότι πρέπει, όπως και τα ελλείποντα αναπληρωθώσι, τελειοποιηθώσι δε τα ατελώς έχοντα, και των αναγκαιοτάτων εισαγομένων, αι γνώσεις του Έθνους επαυξηθώσι τε και επεκταθώσι. Μήτε λανθάνει οίμαί τινα η μεγάλη ανάγκη, η κατατρυχουσα κατά το παρόν το ημέτερον Γένος"⁹⁰.

88. GAIDAGIS, *ό.π.*, σ.347.

89. *Ό.π.*

90. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΑΔΟΥ ΤΟΥ ΓΟΒΔΕΛΑ, *Αι της φύσεως εποχαί*, Βενετία 1816, σ. ιγ΄. Πρβλ. ΒΛΑΧΟΥ, *Θεσσαλοί Γιατροί*, σ.28, υποσ.4.

27. ΖΗΣΗΣ ΔΑΟΥΤΗΣ (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)

Γεννήθηκε και σπούδασε στον Τύρναβο. Ως έμπορος έζησε στη Βιέννη, όπου το 1818 εξέδωσε "διάφορα ηθικά και αστεία στιχουργήματα δαπάναις του ειλικρινεστάτου φίλου του Παρίση Δημητρίου Παμφύλου του εκ Τυρνάβου της Θεσσαλίας", καθώς και τα "Μεγάλα συμβεβηκότα προερχόμενα εκ μικρών αιτίων" (Βιέννη 1819) του Γάλλου Ριχέρ⁹¹.

28. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ ο εξ Οικονόμων (1780-1857)

Γεννήθηκε στις 27 Αυγούστου 1780 στην Τσαριτσάνη και ήταν γιος του ιερέα και οικονόμου Κυριάκου, ο οποίος είχε καλή μόρφωση και ήταν φίλος του Ιωάννη Πέζαρου. Τα πρώτα γράμματα ο Κωνσταντίνος τα διδάχτηκε στο σχολείο της γενέτειράς του από τον Τρικαλινό δάσκαλο (και ιατρό αργότερα) Κωνσταντίνο Ζαχαρόπουλο και τον ιερομόναχο Ματθαίο⁹². Ουσιαστικά όμως από τον πατέρα του έμαθε τα ιερά γράμματα και την ελληνική και λατινική γλώσσα, από δε τον Αμπελακιώτη ιατρό Ζήση Κάβρα έμαθε τη γαλλική γλώσσα. Σε ηλικία δώδεκα ετών έγινε αναγνώστης, στα εικοσιδύο χειροτονήθηκε διάκονος και πρεσβύτερος. Μετά τον θάνατο του πατέρα του (1800) ονομάστηκε Οικονόμος της μητροπόλεως Ελασσόνος και ιεροκήρυκας. Τότε γύρισε πολλές πόλεις και χωριά κηρύττοντας τον θείο λόγο. Έγραψε πολλά επιγράμματα, τα οποία χαραχτήκαν σε εκκλησίες, βρύσες, γέφυρες και μνήματα⁹³.

Το 1799 γνωρίζεται με τον Κων/νο Κούμα, ο οποίος έρχεται και διδάσκει στην Τσαριτσάνη για τέσσερα χρόνια. Η γνωριμία και φιλία του με τον Κούμα τον βοήθησε να μυηθεί στις νέες επιστήμες και στις νέες προοδευτικές, για την εποχή, αντιλήψεις. Την ίδια περίοδο βρίσκονταν στην Τσαριτσάνη και άλλοι σπουδαίοι λόγιοι, όπως ο Κων. Ζαχαρόπουλος Νοσημάχος, ο Μιχαήλ Περδικάρης, ο Γεώργιος Σακελλάριος και ο Γερμανός Σπαρμιώτης. Στον ίδιο κύκλο ανήκε και ο φιλοπρόδος επίσκοπος Ελασσόνος Ιωαννίκιος⁹⁴.

91. Ερμής ο Λόγιος, τ. Θ΄, σσ. 147 * ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, *Περί Τυρνάβου*, σσ.310-311.

92. ΛΑΠΠΑ, *Εισαγωγή*, σσ.κ΄-κγ΄ * ΣΑΘΑ, *Ν. Φιλολογία*, σ.731.

93. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.731 * ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΥ, *Λόγιοι της Τουρκοκρατίας*, τ.Β΄, σ.321 * ΛΑΠΠΑ, *ό.π.*, σσ.κγ΄-κδ΄ * ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, *Πνευματικοί ταγοί*, σ.37.

94. Ειδικότερα για τη ζωή και τη δράση του Κων. Οικονόμου βλ. ΛΑΠΠΑ, *ό.π.*, σσ.κδ΄-μζ΄ * ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σσ.731-736 * ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, "Κων. Οικονόμος ο εξ Οικονόμων ο μέγας διδάσκαλος του Γένους", *Θεσσαλικά Χρονικά*, 10(1971)113-120 * ΑΘ. ΧΑΤΖΗΚΑΚΙΔΗ, *Κων/νος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων. Εορτασμός της 200ετηρίδος του*, Αθήνα 1981 * ΔΗΜΟΣΘ. Θ. ΧΑΤΖΗΚΑΚΙΔΟΥ, *Τα κατά Οικονόμον ή Βίος - Έργα και Πολιτεία του Κωνσταντίνου Οικονόμου του εξ Οικονόμων Μεγάλου του Γένους Διδασκάλου του εκ Τσαριτσάνης*, Βόλος²1923. Τύπος Κ. Π. Παρασκευοπούλου.

Το 1803, με εντολή του επισκόπου του, ταξίδευσε, για υπηρεσιακούς λόγους, στην Αττάλεια. Η πρώτη αυτή έξοδος του Οικονόμου από την ιδιαίτερη πατρίδα του τον επηρέασε σημαντικά.

Σε αντίθεση με όλους τους άλλους λογίους που εγκατέλειψαν την Τσαριτσάνη, ο Κων. Οικονόμος εκ πεποιθήσεως έμεινε σ' αυτή για να προσφέρει εκεί τις υπηρεσίες του. Το 1806 διορίστηκε δάσκαλος στο σχολείο της πατρίδας του και επίτροπος επισκόπου Ελασσόνος. Παράλληλα μ' αυτά έχει και τις λόγιες απασχολήσεις του (συγγραφή επιγραμμάτων κ.ά.).

Το 1807 μετέφρασε σε στίχους "ηρωικούς" τον *Τηλέμαχο* του Fenelon και άρχισε να μεταφράζει τραγωδίες του Ευριπίδη σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο. Δυστυχώς καμιά από αυτές τις μεταφράσεις δεν σώθηκε.

Μετά την αποτυχημένη εξέγερση των Βλαχαβαίων το 1808, ο Κων/νος Οικονόμος αιχμαλωτίστηκε από τους Τουρκαλβανούς του Αλή πασά και σύρθηκε στα Ιωάννινα. Σώθηκε, αφού κατέβαλε αλμυρά λύτρα. Τότε ο πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε', για να τον προστατέψει, τον τοποθέτησε στο σταυροπηγιακό μοναστήρι του Αγίου Ιωάννου των Σερρών (1 Αυγ. 1808).

Από τις Σέρρες ο Οικονόμος μετακινούνταν συχνά στη Θεσσαλονίκη, όπου γνωρίστηκε με την οικογένεια Ι. Καφταντζόγλου. Από τους συντηρητικούς κύκλους όμως της Θεσσαλονίκης κατηγορήθηκε, αδικώς βέβαια, ως άθεος. Το ίδιο συνέβη και στις Σέρρες.

Η ρήξη του Οικονόμου με τον Κωνσταντίο Σερρών οφειλόταν προφανώς στις προοδευτικές, για την εποχή, ιδέες του πρώτου, ο οποίος, μέσω του αδερφού του Στεφάνου που βρισκόταν στη Βιέννη, είχε γνωρίσει το έργο του Κοραή και τις ιδέες του.

Κατά την παραμονή του στη Θεσσαλονίκη ο Οικονόμος μετέφρασε το παιδαγωγικό σύγγραμμα του Dupuy La Chapelle, *Instruction d' un pere a son fils sur la maniere de se conduire dans le monde* (α' έκδοση 1730). Το έργο αυτό ήταν ήδη ξεπερασμένο, αλλά ο Οικονόμος έκανε σ' αυτό επεμβάσεις, προσθήκες και σχόλια. Από αυτά φαίνεται η καλή εκκλησιαστική και κλασική παιδεία του Οικονόμου, η εξοικείωσή του με τις ιδέες του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και μια φιλελεύθερη στάση απέναντι στη χριστιανική θρησκεία. Παρόλα αυτά δεν λείπει η συνηθισμένη εκκλησιαστική ρητορεία και ηθικολογία. Η μετάφραση αυτή δεν εκδόθηκε.

Τον Αύγουστο του 1809, κατόπιν υποδείξεως του Κων. Κούμα, ο Κων. Οικονόμος προσκλήθηκε επισήμως να διδάξει στο Φιλολογικό Γυμνάσιο Σμύρνης. Εκεί ο Οικονόμος πέρασε τα δημιουργικότερα χρόνια της ζωής του. Δεκτικός καθώς ήταν απέναντι στα νέα εκπαιδευτικά ρεύματα ανταπεξήλθε με επιτυχία το διδασκαλικό έργο, που του ανέθεσαν οι επίτροποι της σχολής. Μαζί με τον αδερφό του Στέφανο Οικονόμο και τον κοινό φίλο τους Κων. Κούμα

ανέδειξαν το Φιλολογικό Γυμνάσιο Σμύρνης σε ένα από τα αξιολογότερα κέντρα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Το σχολείο αυτό υπήρξε για τον Κων. Οικονόμο "χώρος δημιουργικής εργασίας και μαθητείας συγχρόνως στις εκπαιδευτικές και γλωσσικές ιδέες του Κοραή"⁹⁵.

Ο Κων. Οικονόμος δίδαξε ελληνική φιλολογία και γλώσσα, ρητορική, ποιητική, ιστορία, ηθική και κατήχηση. Στις παραδόσεις του χρησιμοποιούσε δικές του σημειώσεις αντλώντας από Έλληνες και ξένους συγγραφείς.

Η διδασκαλία του ήταν σαφής, ευκρινής, εναργής, ζωηρή, αναλυτική και γεμάτη παραδείγματα και παρατηρήσεις. Εκτός από την επιστημονική κατάρτιση των μαθητών του, απέβλεπε κυρίως στο να τους κάνει ηθικούς και εναρέτους. Κατά τον Σάθα, "ο πολυειδήμων Οικονόμος, από μεν της λογικής προμηθεύμενος την μέθοδον, από της μεταφυσικής τους αρχικούς νόμους, από των φυσικών επιστημών τας υψηλάς και μεγάλας εννοίας, από της γεωμετρίας την τάξιν και αλληλουχίαν, από της ρητορικής την αμίμητον εκείνην χάριν, δι' ης συνεκίνει εξαισιώς και διήγειρεν όχι μόνον τον νουν προς θαυμασμόν, αλλά και την καρδίαν εις κατάνυξιν, και από της θεολογίας τέλος τας σωτηριώδεις εκείνας εμπνεύσεις, υφ' ων κάτοχος και ένθους εμπσταγώγει και ανεπτέρωνεν εις τας υψηλάς και θείας θεωρίας τους συνόντας"⁹⁶.

Σχετικά με την ανατροφή των παιδιών ο Κ. Οικονόμος έλεγε: "Η πείρα πολλάκις απέδειξεν ότι το παιδίον διαφθείρεται υπ' αυτών των γονέων με τα κάκιστα παραδείγματα της οικίας του· επειδή αυτού βλέπει και ακούει πράγματα, άτινα έπρεπε να αγνοή δι' όλης της ζωής, και άτινα γίνονται εις αυτό έξις και φύσις έπειτα αμετάβλητος· τοιουτοτρόπως μανθάνουσι τα ταλαίπωρα παιδιά τας κακίας, πριν μάθωσιν να διακρίνωσιν αυτάς, και γινόμενα άσωτα και παραλελυμένα μεταφέρουσιν μάλλον εις τα σχολεία παρά μεταλαμβάνουσιν εξ αυτών την κακοήθειαν· ώστε πολλάκις δίκαιον έχουσι τα σχολεία να παραπονώνται κατά των οικιών περισσότερον, πάρεξ αύται κατ' εκείνων..."⁹⁷.

Στη Σμύρνη ο Οικονόμος συνέγραψε τα εξής έργα:⁹⁸

-*Τέχνη Ρητορική* (1813), *Κατήχησις* (1813), *Γραμματικά ή "Ποιητική"* (1817). Το τελευταίο θεωρείται ως το σημαντικότερο φιλολογικό έργο του. Αυτό, αν και δεν είναι πρωτότυπο, δείχνει την καλή φιλολογική κατάρτιση του Οικονόμου, τη γνώση της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, των αισθητικών θεωριών και της κριτικής, καθώς επίσης και τη μεγάλη αγάπη του προς τη νεοελληνική λογοτεχνία, λαϊκή και λόγια.

95. ΛΑΠΠΑ, ό.π., σ. λδ'.

96. ΣΑΘΑ, ό.π., σ.732.

97. ΛΑΠΠΑ, ό.π., σ.λδ.

98. *Ερμής ο Λόγιος*, τ. Δ'-'Ε'. σσ. 38-45, τ. ΣΤ', σσ. 324-325, τ. Η', σσ. 109-113 * ΓΕΔΕΩΝ, *Πνευματική Κίνησις*, σ.232.

Την ίδια περίοδο (1816) διασκευάζει τον *Φιλάργυρο* του Μολιέρου. Από το έργο αυτό διαφαίνεται η λογοτεχνική ευαισθησία και αξία του Οικονόμου, αλλά και το ιδεολογικό στίγμα του: πίστη στην αναγεννητική δύναμη της παιδείας και της εκπαίδευσης, καθώς και απόλυτη αντίθεση στους συντηρητικούς κύκλους της Σμύρνης. Το 1817 εκδίδει την *Αυτοσχέδιο διατριβή περί Σμύρνης*, η οποία αποτελεί πρωτοποριακή συγγραφή τοπικής ιστορίας, γραμμένη μάλιστα με μέθοδο που άρχισε να διαδίδεται ύστερα από εκατό χρόνια.

Στο διάστημα της παραμονής του στη Σμύρνη έζησε τη διαμάχη της συντηρητικής Ευαγγελικής Σχολής με το προοδευτικό Φιλολογικό Γυμνάσιο, το οποίο αντιμετώπισε πολλά προβλήματα. Το 1814 το Οικουμενικό Πατριαρχείο υποχρέωσε τον Κων. Κούμα, ψυχή του Φιλολογικού Γυμνασίου, να μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη για να διευθύνει την Πατριαρχική Σχολή. Τότε ο Κ. Οικονόμος, παρά την πίεση που δέχτηκε, αρνήθηκε να πάει και αυτός στην Κωνσταντινούπολη και παρέμεινε στη Σμύρνη, όπου ανέλαβε την διεύθυνση του Φιλολογικού Γυμνασίου για έναν και πλέον χρόνο, ως την επιστροφή του Κων. Κούμα το 1815. Το διάστημα αυτό διώχτηκε από τους συντηρητικούς του Πατριαρχείου και η *Κατήχησις* του λογοκρίθηκε και ξαναεκδόθηκε "διορθωμένη" από το Πατριαρχικό τυπογραφείο.

Το 1817, μετά την αναχώρηση του Κούμα για τη Βιέννη, ο Κων. Οικονόμος ανέλαβε και πάλι τη διεύθυνση του Φιλολογικού Γυμνασίου με στενό συνεργάτη τον αδερφό του Στέφανο, ο οποίος ανέλαβε και τη διδασκαλία των επιστημονικών μαθημάτων, τα οποία έως τότε δίδασκε ο Κούμας. Ύστερα από νέα και μεγαλύτερη διαμάχη, που ξέσπασε στη Σμύρνη, το Φιλολογικό Γυμνάσιο έκλεισε τον Ιούλιο του 1819, αφού ο Κων. Οικονόμος βαλόταν με πολύ σκληρό τρόπο κατηγορηθείς ως άθεος, φραμασόνας, άνθρωπος των πλουσίων εμπόρων και ότι με τα μαθήματά του προετοίμαζε την αποστασία του Γένους. Ύστερα από αυτά ο Κ. Οικονόμος αναγκάστηκε να φύγει από τη Σμύρνη το 1819 και να μεταβεί στη Μυτιλήνη. Τότε ο πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄ και η Ιερά Σύνοδος τον προσκάλεσαν στην Κωνσταντινούπολη, όπου και μετέβη το 1820. Παρά την πολεμική που του ασκήθηκε, χάρη στη συμβιβαστικότητα που έδειξε, τις γνωριμίες του και τη φήμη του, ονομάστηκε ιεροκήρυκας της Μεγάλης Εκκλησίας. Με την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης διέφυγε στην Οδησό, όπου λίγο αργότερα εκφώνησε και τον επικήδειο στον πατριάρχη Γρηγόριο τον Ε΄. Κατά τη φυγή του χάθηκαν και αρκετά χειρόγραφα συγγράμματά του.

Ο Κων. Οικονόμος, ύστερα από πρόσκληση του ιδίου του τσάρου Αλεξάνδρου μετέβη (Αύγ. 1822) στην Πετρούπολη, όπου μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα έμαθε τη Σλαβωνική γλώσσα. Ανακηρύχτηκε σύνεδρος της Εκκλησιαστικής Ακαδημίας της Πετρούπολης και συνεταίρος της Αυτοκρατορικής Ακαδημίας. Ακόμα ο τσάρος του απένειμε διάφορα παράσημα και του χορήγησε ισόβια

σύνταξη. Επίσης ο αυτοκράτορας της Πρωσίας του απένειμε το παράσημο του Ερυθρού Αετού και η Ακαδημία του Βερολίνου τον ανεκήρυξε αντεπιπέλλον μέλος της.

Στην Πετρούπολη ο Οικονόμος ασχολήθηκε κυρίως με τη συγγραφή. Τότε εξέδωσε τα: *Δοκίμιον περί της πλησιεστάτης συγγενείας της σλαβανο-ρωσικής γλώσσης προς την ελληνικήν* (1828), *Περί της γνησίας προφοράς της ελληνικής γλώσσης* (1830). Με το έργο αυτό απέκρουε την ερασμακή προφορά. Σημειώνεται και ο *Προτρεπτικός προς τους Έλληνας* (1833). Ο λόγος αυτός είχε γραφεί στην Οδησό το 1821 για να υπερασπιστεί τη νομιμότητα της Επανάστασεως και να αποκρούσει τις άδικες κατηγορίες εναντίον της.

Από τον Οκτώβριο του 1825 έως την άνοιξη του 1827 είχε ταξιδεύσει στη Βιέννη, όπου είχαν εγκατασταθεί οι δικοί του. Τον Σεπτέμβριο του 1831 ο Οικονόμος δέχτηκε μεγάλο χτύπημα, αφού τέσσερα μέλη της οικογένειάς του (μητέρα, σύζυγος, ο αδελφός του Στέφανος και ο θεός του Δημήτριος) πέθαναν στη Βιέννη από χολέρα. Προηγουμένως (1822) είχε πεθάνει στη Σεβαστούπολη και ο άλλος αδερφός του Ιωάννης. Γλύτωσαν μόνο τα δυο παιδιά του. Έτσι τον Αύγουστο του 1832 ο Οικονόμος πήγε πάλι στη Βιέννη, όπου παρέμεινε για δυο χρόνια. Τον Μάιο του 1834 αναχώρησε για την Ελλάδα μαζί με τα δυο παιδιά του Ανθία και Σοφοκλή. Κατά την επιστροφή του πέρασε από το Βατικανό και συναντήθηκε με τον πάπα. Τον Οκτώβριο του 1834 έφτασε στο Ναύπλιο.

Κατά την παραμονή του στην Πετρούπολη είχε κάνει στροφή προς τον συντηρητισμό, πράγμα που οδήγησε σε σύγκρουση με τον κύκλο του Κοραΐ, ο οποίος δεν έβλεπε με καλό μάτι την επιστροφή του Οικονόμου στην Ελλάδα.

Μετά την εγκατάστασή του στην Ελλάδα ο Οικονόμος ασχολήθηκε με τα εκκλησιαστικά πράγματα και, πιστεύοντας στην ενότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας και στα "πατροπαράδοτα" δόγματα⁹⁹, ήρθε σε οξύτατη αντιπαράθεση με τον Ν. Βάμβα και τον συμπατριώτη του Θ. Φαρμακίδη, οι οποίοι πρωτοστάτησαν στην ανεξαρτητοποίηση της Ελλαδικής Εκκλησίας. Γενικά παίρνει πολύ συντηρητικές θέσεις τόσο στα θρησκευτικά ζητήματα, όσο και στο γλωσσικό. Η συντηρητική πορεία του ολοκληρώθηκε με το έργο του *Περί των Ο' Ερμηνευτών* (1844-1849), το οποίο θεωρήθηκε τότε ως "υπόδειγμα λόγου και ύφους και σταθμός στην αρχαϊστική εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας"¹⁰⁰.

Πάντως περισσότερο από κάθε άλλη προσφορά εκτιμήθηκαν ιδιαίτερος οι αγώνες του Οικονόμου για την ορθοδοξία και τη θρησκευτική ενότητα του

99. Ειδικότερα βλ. ΧΑΡ. Γ. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ, "Κων/νος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων και η δογματική του διδασκαλία", *Θεσσαλικά Χρονικά*, 10 (1971)249-254.

100. ΛΑΠΠΑ, *ό.π.*, σσ. μδ' - μστ'.

Ελληνισμού. Ωστόσο δεν πρέπει να ξεχνιέται και ο φιλελεύθερος δάσκαλος της Σμύρνης, ο οποίος διώχτηκε από τους συντηρητικούς αντιπάλους του. Παρά τις αντιθέσεις του υπήρξε πράγματι "διδάσκαλος του γένους". Για την προσφορά του προς το Έθνος τιμήθηκε από την Ελληνική Κυβέρνηση. Ως το τέλος της ζωής του συνέγραφε, εκήρυττε τον θείο λόγο και εκφωνούσε τους επικηδείους στους αγωνιστές της Επανάστασης. Πέθανε στις 9 Μαρτίου 1857. Η κηδεία του έγινε με μεγαλοπρέπεια και με βασιλικό διάταγμα του απονεμήθηκε το παράσημο των Μεγάλων Ταξιαρχών, το οποίο συνεπαγόταν τιμές αντιστρατήγου¹⁰¹.

Το συγγραφικό του έργο¹⁰² υπήρξε μεγάλο και πολύπλευρο:

- Φενελώως Τηλέμαχος. Μετάφρασις εις ηρωικούς στίχους (Χάθημε).
- Τέχνης ρητορικής Βιβλία γ'. Βιέννη 1813.
- Ιερά Κατήχησις. Βιέννη 1814.
- Γραμματικών ή Εγκυκλίων παιδευμάτων βιβλία δ'. Τόμος Α'. Βιέννη 1817.
- Λόγοι εκφωνηθέντες εις τας εν Σμύρνη εκκλησίας και εις τας εξετάσεις του Φιλολογικού Γυμνασίου.
- Αυτοσχέδιος περί Σμύρνης διατριβή (προδημοσιεύτηκε στον Λόγιο Ερμη).
- Εξηνταβελώνης, κωμωδία.
- Λόγοι εκκλησιαστικοί. (Τα χφφ. χάθηκαν κατά τη φυγή του 1821).
- Οδηγός ιεροκηρύκων. (» »).
- Ερμηνεία της Νέας Διαθήκης μετά σχολίων (» »).
- Ο τελευταίος Κωνσταντίνος, τραγωδία. (» »).
- Επικήδειος εις τον πατριάρχη Γρηγόριον τον Ε'. Οδησός 1821.
- Λόγος προτρεπτικός προς τους Έλληνας. Οδησός 1821/Πετρούπολη 1833.
- Ποίημα Ελεγείον εις τον αοίδιμον αυτοκράτορα των Ρωσιών Αλέξανδρον πρώτον· ελληνικά-ρωσικά. Πετρούπολη 1825.
- Δοκίμιον περί της πληοιστάτης συγγενείας της Σλαβωνο-Ρωσικής γλώσσης προς την Ελληνικήν. Τόμοι 3. Πετρούπολη 1828.
- Περί της γνησίας προφοράς της ελληνικής γλώσσης. Πετρούπολη 1833.
- Λόγοι Εκκλησιατικοί. Βερολίνο 1833.
- Περί των τριών ιερατικών της εκκλησίας βαθμών. Ναύπλιο 1835.
- Ιστορικός κατάλογος των πρώτων επισκόπων και των εφεξής πατριαρχών της εν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας. Ναύπλιο 1837 (Δημοσιεύτηκε με το ψευδώνυμο Ζ. Μαθιάς).
- Επιτάφιος λόγος εις τους αιμνήστους Ζωσιμάδας. Αθήνα 1842.
- Εις την κηδείαν του Σελλασίας Ιεροθέου. Αθήνα 1843.

101. ΣΑΘΑ, ό.π., σ.734 * ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, Κων.Οικονόμος, σσ.7-8.

102. ΣΑΘΑ, ό.π., σσ.735-736 * ΛΑΠΠΑ, ό.π., σσ. λδ' κε.

-*Επιτάφιος εις Θεόδωρον Κολοκοτρώνην*. Αθήνα 1843.

-*Περί των Ο' Ερμηνευτών της Παλαιάς Θείας Γραφής*. Τόμοι 4. Αθήνα 1849.

-*Σιωνίτης Προσκυνητής*. Αθήνα 1850.

-*Προσκυνητάριον του Μεγάλου Σπηλαίου*. Αθήνα.

-*Επιγράμματα, Επιστολαί κλπ.*

Ο γιος του Σοφοκλής Οικονόμος εξέδωσε τα υπόλοιπα μετά τον θάνατο του πατέρα του με τον τίτλο: "Τα σωζόμενα Κ. Οικονόμου", τόμοι Α-Γ', Αθήνα 1864-1867.

29. ΙΩΑΝΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΙΟΣ ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ (1783-1842)

Ο Ιωάννης Οικονόμου είναι γνωστός με πολλά ονόματα: Ι. Οικονόμου Λαρισαίος, Ι. Οικονόμου Λαρίσης Παπαδημητρίου, Ι. Παπα-Δήμου, Ι. Οικονομίδης Λαρισαίος, Ι. Δημητρίου Οικονόμου κ.ά., ενώ όσο ζούσε του είχε επιβληθεί και το παρωνύμιο του Λογιωτάτου¹⁰³.

Γεννήθηκε στη Λάρισα το 1783 περίπου και ήταν ανειπτός του ισχυρού οικονόμου της Μητροπόλεως Λαρίσης Παπαδημητρίου, από τον οποίο έλαβε το επώνυμο, επειδή ορφάνεψε μικρός από πατέρα και τον κηδεμόνευε ο θεός του. Ο Ι. Οικονόμου ήταν επίσης ανειπτός του Χρυσάνθου, ιεροδιακόνου του Σταγών Παΐσιου¹⁰⁴. Τα πρώτα γράμματα θα τα έμαθε ασφαλώς στα "τυφλοπαιδαγωγεία" της Λαρίσας, ενώ αργότερα (1798-1803) μαθήτευσε κοντά στον Κων. Κούμα στα σχολεία της Λαρίσας, της Τσαριτσάνης και των Αμπελακίων¹⁰⁵.

Από το 1806 άρχισε μια σειρά ταξιδιών στην Ανατολή: Άγιον Όρος, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Αλεξάνδρεια. Το 1807 βρίσκεται πάλι στην Τσαριτσάνη, όπου παρακολουθεί μαθήματα άλγεβρας κοντά στον Κων. Οικονόμο τον εξ Οικονόμων. Το 1809 ασκεί το επάγγελμα του δασκάλου στον Βόλο. Ύστερα από έναν νέο κύκλο ταξιδιών, κατά τη διάρκεια των οποίων διάβασε πάρα πολλά βιβλία, ο Ι. Οικονόμου επιστρέφει στο τέλος του 1815 στη Λάρισα, όπου γνωρίστηκε με τον εκεί διαμένοντα Ιωάννη Βηλαρά, ο οποίος τον εμπύησε στο πνεύμα του δημοτικισμού (το 1814 είχε εκδοθεί η *Ρομέηκη γλσσα*) και τον έκανε πρωτοπαλίκαρό του. Τότε ο Ι. Οικονόμου έλαβε μέρος και στην ανταρσία των εσναφίων της Λαρίσας εναντίον του μητροπολίτη Πολυκάρπου. Το κύρος του χάρη στην επίδοση στα γράμματα αλλά και στη δράση είναι τέτοιο, ώστε όλοι του απονέμουν τον τίτλο του Λογιωτάτου. Την εποχή αυτή συγγράφει την *Ιστορική τοπογραφία* της Λαρίσας και της γύρω περιοχής και τη μετάφραση της *Αληθινής Ιστορίας* του Λουκιανού. Στις αρχές του 1817 παντρεύεται. Ένα δυο

103. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ι., *Επιστολαί*, σσ. μα'-μδ'.

104. *Ο.π.*, σσ. μδ'-μζ'.

105. ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, *Θεσσαλοί Λόγιοι*, σ.301*ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ι., *ό.π.*, σσ. νβ'-νζ'.

χρόνια πριν από την Επανάσταση του 1821 ο Ι. Οικονόμου διευθύνει το σχολείο της Λάρισας, ενώ ήδη έχει μνηθεί στη Φιλική Εταιρεία¹⁰⁶.

Το συγγραφικό έργο του Ιωάννη Οικονόμου είναι σημαντικό¹⁰⁷:

-*Η Ιστορική τοπογραφία ενός μέρους της Θετταλίας*, 1817.

-*Αθηναϊκή ιστορία του Λουκιανού Σαμοσατέως* (μετάφραση).

-*Επιστολαί διαφόρων, αντιγραφείσαι παρ' εμού του Ιωάννου Οικονόμου Λαρισσαίου 1823 Ιουλίου 25 Λάρισα*. (Έκδοση, Αθήνα 1964).

Απεβίωσε το 1842 στη Λάρισα¹⁰⁸.

30. ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ (1784-1862)

Ο Θεόκλητος, κατά κόσμον Θεοχάρης, Φαρμακίδης γεννήθηκε στη Νίκαια (τότε Νεμπεγλέρ) Λαρίσης στις 25 Ιαν. 1784 και νεαρός έγινε κληρικός. Στις 25 Δεκ. 1802 χειροτονήθηκε διάκονος. Φοίτησε στην Πατριαρχική Σχολή Κωνσταντινουπόλεως (1804) και κατόπιν στη Σχολή Κυδωνιών. Από τον Σεπτέμβριο του 1806 έως το 1811 βρίσκεται στο Ιάσιο "ιερουργών μεν ενίοτε, αλλά κυρίως διδάσκων εν οίκους Βογιάρων την ελληνικήν γλώσσαν". Στις αρχές του 1811 πήγε στο Βουκουρέστι, όπου στις 30 Αυγούστου χειροτονήθηκε ιερέας. Τον Οκτώβριο του 1811 έφτασε στη Βιέννη, όπου για οκτώ χρόνια διετέλεσε εφημέριος της Ελληνικής Εκκλησίας της Βιέννης, από δε το 1816 ανέλαβε, μαζί με τον Κοκκινάκη, την επανέκδοση του *Λογίου Ερμής*. Τότε έμαθε τη λατινική, τη γαλλική και τη γερμανική γλώσσα, ενώ παράλληλα μελετούσε την "ιερή και τη θύραθεν παιδεία". Το 1819 προσεκλήθη από τον Γκίλφορντ να διδάξει θεολογία στην Ιόνιο Ακαδημία αφού προηγουμένως εστάλη υπ' αυτού για μετεκπαίδευση στη Γοττίγγη. Όταν όμως ξέσπασε η Ελληνική Επανάσταση, ο Φαρμακίδης άφησε τις σπουδές του και κατέβηκε στην Ελλάδα (9 Ιουν. 1821)¹⁰⁹.

Ο Φαρμακίδης εξέδωσε την πρώτη επί ελληνικού εδάφους ελληνική εφημερίδα, την *Σάλπιγγα Ελληνική* (Καλαμάτα 1821), η οποία όμως διακόπηκε γρήγορα, γιατί δεν ανεχόταν την προληπτική λογοκρισία του Δημητρίου Υψηλάντη¹¹⁰.

Στις 5 Ιουλ. 1823 διορίστηκε από τη Βουλή Έφορος των σχολείων και της παιδείας. Με τη συγκατάθεση της Βουλής μετέβη στην Κέρκυρα (23 Νοεμ. 1823) και βοήθησε στην οργάνωση της Ιονίου Ακαδημίας. Στις 17 Ιαν. 1824 η Βουλή

106. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ι., *ό.π.*, σ. οθ' *ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, *ό.π.*, σ.301.

107. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.606 *ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, *Περί Τυρνάβου*, σ.310.

108. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ι., *ό.π.*, σ.οθ' * ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, *ό.π.*, σ.301.

109. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.744 * ΔΗΜΑΡΑ, Κ., *Ν. Διαφωτισμός*, σσ.102-103 * ΚΟΥΤΣΗ, *Φαρμακίδης*, σσ.6-9 * ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗ, *Πνευματικοί ταγού*, σ.38.

110. ΚΟΥΤΣΗ, *ό.π.*, σ.9.

του ανέθεσε τη διεύθυνση του Εθνικού Τυπογραφείου και την έκδοση της επίσημης εφημερίδας (*Εφημερίδος της Κυβερνήσεως*). Τον Μάιο του 1825 ο Φαρμακίδης επέστρεψε στην Ελλάδα και με διάταγμα της Προσωρινής Διοικήσεως (29 Σεπ. 1825) "διωρίσθη εφημεριδογράφος της διοικήσεως, έχων υπό την διεύθυνσίν του την τυπογραφίαν συγκειμένην από τρία πειστήρια μ' όλα τα αναγκαία των". Ο Φαρμακίδης εργάστηκε με ζήλο για δύο περίπου χρόνια και τον Ιούνιο του 1827 παραιτήθηκε από τη θέση αυτή. Επί Καποδίστρια συνετάχθη με την αντιπολιτευόμενη τον Κυβερνήτη μερίδα¹¹¹.

Στις 14 Οκτ. 1832 διορίστηκε έφορος του Κεντρικού και Προκαταρκτικού Σχολείου της Αίγινας. Ως μέλος της σχετικής επιτροπής πρωτοστάτησε στην διακήρυξη του Αυτοκεφάλου της Ελληνικής Εκκλησίας. Στις 25 Ιουλ. διορίστηκε γραμματέας της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου, και στις 17 Ιαν. 1837 επίτιμος καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών με μηνιαίο μισθό εκατό δραχμές. Στις 20 Νοεμ. απολύθηκε από τη θέση του γραμματέα της Ιεράς Συνόδου και διορίστηκε τακτικός καθηγητής της Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Στα αίτια της απολύσεώς του ήταν και η συμπαράστασή του προς τον διωκόμενο Θεόφιλο Καΐρη. Επειδή θεώρησε υπεύθυνο της απολύσεώς του από την Ι. Σ. τον Κων/νο Οικονόμο του επιτέθηκε με δριμύτητα με την *Απολογία* του. Τελικά ξαναπήρε τη θέση του γραμματέα της Ι. Σ. και παρέμεινε σ' αυτή ως τον θάνατό του τον Μάιο του 1862.

Για τη στάση του στην απόσχιση της Ελλαδικής Εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο κατακρίθηκε από τους συγχρόνους του¹¹².

Τα συγγράμματά¹¹³ του είναι:

-*Στοιχεία της Ελληνικής γλώσσης εις χρήσιν των σχολείων της Ελλάδος*. Βιέννη 1815.

-*Γενική Εφημερίς*. Ναύπλιο 1825-1827.

-*Περί Ζαχαρίου υιού Βαραχίου*. Αθήνα 1838.

-*Ο ψευδώνυμος Γερμανός*. Αθήνα 1838.

-*Απολογία*. Αθήνα 1840.

-*Περί όρκου*. Αθήνα 1840.

-*Η Καινή Διαθήκη μετά νπομνημάτων αρχαίων*. Τόμοι 7. Αθήνα 1842-45.

-*Οικονόμος ο εξ Οικονόμων ή περί όρκου*. Αθήνα 1849.

-*Συνοδικός Τόμος ή Περί Αληθείας*. Αθήνα 1852

111. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σσ.744-745* ΚΟΥΤΣΗ, *ό.π.*, σ.10κε.

112. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σσ.745-746. Περισσότερα για τις απόψεις και τις ενέργειες του Φαρμακίδη στο εκκλησιαστικό θέμα, καθώς και για την αντίθεσή του με τον συμπατριώτη του Κων. Οικονόμο βλ. ΚΟΥΤΣΗ, *ό.π.*, σσ.21-34, 44-47.

113. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σσ.744-746 * ΚΟΥΤΣΗ, *ό.π.*, σσ.35-43.

-Πολλές άλλες διατριβές του δημοσιεύτηκαν στον *Λόγιο Ερμή* και στην εφ. *Αθηνά των Αθηνών*.

31. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ (1786-1831)

Ο Στέφανος Οικονόμος¹¹⁴ γεννήθηκε στην Τσαριτσάνη στις 27 Ιαν. 1786 και παρακολούθησε τα εγκύκλια μαθήματα στη σχολή της ιδιαίτερας του πατρίδας, όπου είχε δάσκαλο τον πατέρα του ιερέα οικονόμο Κυριάκο. Το αρχικό του όνομα ήταν Σταμούλης, αργότερα πήρε το μοναχικό όνομα Σαμουήλος, ώσπου το 1803 μετονομάστηκε Στέφανος. Ήταν αδερφός του Κων. Οικονόμου. Στο σχολείο της πατρίδας του είχε δάσκαλο και τον Κ. Κούμα, με τον οποίο συνδέθηκε με φιλία και συνεργάστηκε στενά.

Το 1802 μετέβη στα Αμπελάκια και κατόπιν στη Βιέννη ακολουθώντας τον δάσκαλό του Κ. Κούμα, από τον οποίο και επηρεάστηκε.

Κατά τη σύντομη παραμονή του στα Αμπελάκια υπήρξε συνιδάσκαλος του Κούμα. Στη Βιέννη ο Στέφανος Οικονόμος σπούδασε ιατρική, ενώ παράλληλα ασχολούνταν και με φιλολογικές μελέτες. Έτσι βοήθησε τον Άνθιμο Γαζή στην έκδοση του *Ελληνικού Λεξικού*, καθώς και τον Κ. Κούμα στην απάνθιση της επιτατόμου σειράς των *Μαθηματικών* και στη μετάφραση της *Χημείας* του Αδήτου. Με δαπάνη των Ζωσιμάδων εξέδωσε ανωνύμως στη Βιέννη τους αρχαίους γεωγράφους (1807-1808). Στις 12 Δεκ. 1808 αναγορεύτηκε στην Ιένα διδάκτωρ της ιατρικής. Κατόπιν ξαναγύρισε στη Βιέννη και ασχολήθηκε με την φαρμακευτική και τις εγχειρίσεις των οφθαλμολογικών παθήσεων.

Τον Οκτώβριο του 1808 επέστρεψε στην Ελλάδα, και ύστερα από μικρή διαμονή στην Κωνσταντινούπολη, πήγε στη Σμύρνη, όπου ο αδελφός του Κωνσταντίνος Οικονόμος δίδασκε στο Φιλολογικό Γυμνάσιο με τον Κων. Κούμα. Εκεί ο Στέφανος ανέλαβε τη διδασκαλία των λατινικών, της χημείας και της φυσικής ιστορίας, ενώ συγχρόνως ασκούσε και το επάγγελμα του ιατρού.

Με την κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης μόλις κατόρθωσε να σωθεί και να διαφύγει με τους δικούς του στα Κύθηρα, από όπου έφυγε στην Τεργέστη. Το 1825 πήγε στη Βιέννη, όπου μελέτησε όλα τα ιατρικά συγγράμματα της τελευταίας εικοσαετίας με σκοπό να συγγράψει εκτενή και πλήρη νοσολογία. Πέθανε στη Βιέννη στις 3 Σεπτεμβρίου 1831 από χολέρα.

Τα συγγράμματά¹¹⁵ του είναι:

-*Στοιχεία της Φυσικής ιστορίας* (ανέκδοτο).

-*Συλλογή των [...] γεωγραφηθέντων*. Τόμοι 2 (1807, 1808).

114. Για τη ζωή και το έργο του Στεφ. Οικονόμου βλ. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σσ. 717-718* ΛΑΠΠΑ, *ό.π.*, σσ. κα' -κη * ΒΛΑΧΟΥ, *Θεσσαλοί Γιατροί*, σσ. 29-32 * ΜΑΚΡΗ, *Στέφ. Οικονόμος*, σσ. 129-130.

115. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ. 718 * ΒΛΑΧΟΥ, *ό.π.*, σ. 30.

-Γραμματική της Ελληνικής γλώσσας εκ της γερμανιστί γεγραμμένης του Φιλ. Βουτμάνου (Wutmann). Βιέννη 1812. Δεύτερη έκδοση, Κέρκυρα 1829.

-Ποτέρου αρχαιολογία εκ του Γερμανικού (χάθηκε).

-Περί του Ελληνισμού του Φρασικλέους.

Ο Στέφανος Οκονόμος είναι ουσιαστικά ο μεταφραστής της *Χημείας* του Αδήτου, η οποία κυκλοφόρησε με το όνομα του δασκάλου του Κων. Κούμα, ενώ βοήθησε σημαντικά και τον Άνθ. Γαζή στη σύνταξη του *Λεξικού* του. Δεν πρόλαβε να τελειώσει τη *Νοσολογία*, η οποία θα ήταν ίσως το σημαντικότερο έργο του.

32. ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΕΟΝΑΡΔΟΣ (τέλος ΙΗ΄ αι.-μετά το 1836)

Γεννήθηκε στα Αμπελάκια περί το τέλος του ΙΗ΄ αι. Πριν από το 1821, επειδή καταδιωκόταν από τους Τούρκους, διέφυγε στην Αυστρία, όπου σπούδασε ιατρική. Από το 1822 ως το 1824 κινείται μεταξύ Τυρνάβου, Λαρίσης και Ελασσόνας. Το 1830 ξαναγυρίζει στην Αυστρία και από το 1830 έως το 1836 τον συναντούμε στο Σεμλίνο (Ζέμον), όπου ασκεί το επάγγελμα του ιατρού, ενώ παράλληλα διδάσκει ως απλοελληνοδιδάσκαλος στο εκεί Ελληνομουσείον.

Μετά το Σεμλίνο γύρισε στην πατρίδα και εγκαταστάθηκε στη Λάρισα, όπου άσκησε το επάγγελμα του ιατρού. Παραμένει άγνωστο πότε πέθανε.

Το 1836 εξέδωσε στην Πέστη το σπουδαίο βιβλίο του *Νεωτάτη της Θεσσαλίας Χωρογραφία*¹¹⁶.

33. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ (±1790 - 1855/65)

Γεννήθηκε στον Τύρναβο και υπήρξε μαθητής του Ιωάννη Πέζαρου. Το 1816-1819 σπουδάζει στο Φιλολογικό Γυμνάσιο Σμύρνης και συγχρόνως εμπορεύεται και εργάζεται ως ιδιωτικός δάσκαλος. Το 1825 επέστρεψε στον Τύρναβο και ανέλαβε τη διεύθυνση της εκεί Σχολής, θέση την οποία διατήρησε για πολλά χρόνια.

Στον Τύρναβο έμεινε για πάντα, αφού το 1843 παντρεύτηκε με Τυρναβίτισσα. Εκεί δεν παρέλειψε τις εμπορικές του απασχολήσεις, από τις οποίες απόκτησε τεράστια περιουσία. Παράλληλα καταπιανόταν με πολλά ζητήματα και υπερασπιζόταν τα συμφέροντα των συμπατριωτών του γράφοντας ακόμα και στον ίδιο τον σουλτάνο.

Διασώθηκαν αρκετά σχολικά τετράδια με αξιόλογες σημειώσεις του Δημ. Κωνσταντίνου, καθώς ε πίσης και αρχαία κείμενα με ερμηνεία και σχόλια, και

116. ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, *Χωρογραφία*, σσ.7-8 * ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΥ, *Πάροικοι*, σσ.167-169.

ακόμα θεματογραφίες, μαθηματικά, φιλοσοφικά, καθώς και πάρα πολλοί επικήδειοι λόγοι.

Απεβίωσε πριν από το 1865.

Τα παιδιά του Δημητρίου Κωνσταντίνου, Αθανάσιος, Κωνσταντίνος, Επαμεινώνδας και Εμμανουήλ σπούδασαν αρχικά (1856) στο Γυμνάσιο και κατόπιν (1860) στο Πανεπιστήμιο Αθηνών "ευεργετούμενοι και πατρικώς φροντιζόμενοι" από τον Κων. Οικονόμο και τον γιο του Σοφοκλή. Οι δυο μεγαλύτεροι σπούδασαν φιλολογία και αργότερα με υποτροφία σπούδασαν αρχαιολογία στη Γερμανία. Όταν επέστρεψαν στην Ελλάδα υπηρέτησαν ως έφοροι αρχαιοτήτων και συμμετείχαν σε σημαντικές ανασκαφές (Ολυμπία κ.α.). Οι δυο μικρότεροι σπούδασαν ιατρική¹¹⁷.

34. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΠΕΖΑΡΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ (1791-μετά το 1830)

Ο Δημήτριος Ιωάννη Πέζαρος γεννήθηκε στον Τύρναβο το 1791. Το 1811, όταν μαθήτευε στη Σμύρνη, έστειλε επιστολή στους συμπατριώτες του Τυρναβίτες και, ανάμεσα στα άλλα, τους συνιστά να προμηθευτούν καλά βιβλία και να στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο.

Από το 1824 έως το 1830 υπηρέτησε ως δάσκαλος στο Ταγανρόκ (Ταϊγάνι) της Ρωσίας μαζί με τον αδελφό του Αλέξανδρο¹¹⁸.

35. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ι. ΠΕΖΑΡΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ (1797-1867)

Ο Αλέξανδρος Ι. Πέζαρος γεννήθηκε στον Τύρναβο το 1798. Σπούδασε στο Φιλολογικό Γυμνάσιο Σμύρνης από το 1817 κε. Δίδαξε στο ελληνικό σχολείο του Ταγανρόκ(Ταϊγανίου) της Ρωσίας(1823-1825), στο σχολείο της Σύρου(1827-1833). Το 1835 δίδαξε στις Μηλιές και από το 1839(;) έως το 1843 στη Σχολή Τρίκκης, από όπου επανήλθε στις Μηλιές, κατά παράκληση του Γρ. Κωνσταντά, και δίδαξε ως το 1857¹¹⁹.

Εκεί υπέστη επίθεση από εντοπίους ληστές, οι οποίοι του πήραν χρήματα και άλλα πολύτιμα πράγματα. Από την επίθεση αυτή υπέστη σοβαρή καρδιακή προσβολή, πράγμα που τον ανάγκασε να φύγει και να εγκατασταθεί στον Βόλο, από όπου άρχισε δικαστικόν αγώνα εναντίον των Μηλιωτών, αφού στην εις βάρος του ληστεία συμμετείχαν και μαθητές του, οι οποίοι καθοδηγούσαν τους ληστές. Έτσι κατάφερε να επιτύχει διοικητική απόφαση, σύμφωνα με την οποία η Κοινότητα των Μηλεών όφειλε να του καταβάλει, σε δόσεις, αποζημίωση

117. ΚΟΥΓΕΑ, *Τυρναβίτες*, σσ.364-368.

118. *Ό.π.*, σ.358.

119. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.593 * ΚΟΥΓΕΑ, *ό.π.*, σσ.359-360.

60.000 γροσίων. Το 1831 έφυγε και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, όπου και απεβίωσε το 1867¹²⁰.

Ο Αλέξανδρος Πέζαρος υπήρξε σπουδαίος δάσκαλος και σοφός επιστήμονας, αλλά έζησε στη σκιά του πατέρα του και δεν έτυχε της προσήκουσας τιμής ούτε όσο ζούσε ούτε και μετά τον θάνατό του. Κατείχε αξιόλογη βιβλιοθήκη με ελληνικά και ξένα βιβλία, ενώ άφησε και σπουδαίο ανέκδοτο συγγραφικό έργο¹²¹:

-*Συλλογή Γραμμάτων, Νόμων, Μαρτυριών, Ψηφισμάτων (από αρχαίους Ρήτορας).*

-*Συλλογή παροιμιών από αρχαίους συγγραφείς (Ηρόδοτον, Πλάτωνα, Αριστοτέλην, Λουκιανόν, Στράβωνα, κ.ά.).*

-*Λέξεις της σημερινής θεσσαλικής διαλέκτου.*

-*Λέξεις παλαιαί φυλαττόμεναι εις την σημερινήν θεσσαλικήν διάλεκτον.*

-*Φράσεις παλαιαί σωζόμεναι και εν τη συνήθει.*

-*Λέξεις μη περιλαμβανόμεναι υπό του Κούμα.*

-*Ιστορία Θεσσαλίας.*

-*Παροιμιαί εκ των εις Ιλιάδα παρεκβολών του Ευσταθίου.*

-*Ιαμβικά Επιγράμματα.*

-*Συλλογή αρχαίων επιγραφών.*

36. ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΚΩΝ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ (1808-1877)

Ο Σοφοκλής Κων. Οικονόμος γεννήθηκε στην Τσαριτσάνη το 1808.

Μεγάλωσε και μορφώθηκε στη Σμύρνη, όπου είχε μετακομίσει η οικογένεια των Οικονόμων από το 1809 έως το 1821. Ακολουθώντας τις περιπέτειες της οικογενείας του έζησε στα Κύθηρα, Τεργέστη, Ρωσία και Βιέννη (1825), υπό την προστασία και πνευματική καθοδήγηση του θείου του Στεφάνου Οικονόμου¹²².

Αφού σπούδασε ιατρική στη Βιέννη, συνέχισε τις σπουδές του στο Βερολίνο, παρά τις μεγάλες κακοτυχίες που βρήκαν την οικογένειά του το 1831, και το 1833 αναγορεύτηκε διδάκτωρ της Ιατρικής με μια πολύ ενδιαφέρουσα και σπουδαία διατριβή στα λατινικά, η οποία αναφερόταν στη *Γενική Παθολογία των αρχαίων Ελλήνων* [Specimen Pathologiae Generalis Veterum Graecorum. Berolini 1833. Typis Academiae Scientiarum]¹²³. Κατόπιν μετέβη στο Παρίσι, όπου έκανε πρακτική εξάσκηση. Το καλοκαίρι του 1834, ακολουθώντας τον

120. Ό.π., σ.360.

121. ΚΟΥΓΕΑ, ό.π., σσ.362-363.

122. ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σσ.38-39.

123. Ό.π., σσ.39-40.

πατέρα του, κατέβηκε στην Ελλάδα και παρέμεινε για τρία χρόνια στο Ναύπλιο ασκώντας το επάγγελμα του ιατρού. Από το 1837 εγκαθίσταται στην Αθήνα και γίνεται δραστήριο μέλος της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών. Αναπτύσσει μεγάλη συγγραφική δραστηριότητα γύρω από ιατρικά, φιλολογικά και ιστορικά θέματα, ενώ συγχρόνως βοηθάει και τον πατέρα του στις μελέτες του. Ο Σοφ. Οικονόμος ήταν υπερήφανος για την καταγωγή των Νεοελλήνων από τους αρχαίους Έλληνες και άσκησε δριμυία κριτική κατά των Καθολικών και Λατινοφρόνων Ελλήνων καθώς και κατά του συμπατριώτη του Θεοκλ. Φαρμακίδη. Είχε ακόμα συνειδητοποιήσει την ανάγκη να γραφεί η ιστορία της νεωτέρας περιόδου του Έθνους, των γραμμάτων και της Εκκλησίας. Εξελέγη μέλος της επιτροπής συντάξεως του περιοδικού *Ασκληπιός* και μέλος της επιτροπής για τη συλλογή στοιχείων σχετικών με τη ζωή, τη δράση και τον θάνατο του Ιπποκράτη στη Θεσσαλία¹²⁴.

Μετά τον θάνατο του πατέρα του (1857) ο Σοφ. Οικονόμος αφιερώθηκε στη θεολογία και φιλολογία, γιατί ήθελε να υπερασπιστεί τη μνήμη και τις θέσεις εκείνου. Το 1843 εξέδωσε το *Περί Μάρκου του Κυπρίου* και το 1858 τα *Αμφιλόχεια* του πατριάρχη Φωτίου, καθώς και ανέκδοτες επιστολές και κείμενα διαφόρων λογίων και κληρικών. Κυρίως όμως ασχολήθηκε με τη δημοσίευση των Απάντων του πατέρα του Κων. Οικονόμου με τους τίτλους *Εκκλησιαστικά Σωζόμενα* (3 τόμοι) και *Φιλολογικά Σωζόμενα* (1 τόμος)¹²⁵.

Ακόμα σπουδαίο είναι και το παλαιογραφικό του έργο. Ερεύνησε πολλές βιβλιοθήκες και συγκρότησε το Αρχείο της οικογένειας των Οικονόμων με φιλολογική συνείδηση. Πέθανε στο Βισσύ της Γαλλίας το 1877¹²⁶.

124. ΒΛΑΧΟΥ, *Θεσσαλοί Γιατροί*, σσ.40-41.

125. *Ό.π.*, σσ. 41-42 * CAMARIANO, *ό.π.*, σ.258, υποσ.426.

126. ΒΛΑΧΟΥ, *ό.π.*, σ.42.

II. Από την περιοχή Πηλίου-Βελεστίνου-Αλμυρού

1. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ ο Φεραίος ή Θεσσαλός (; -1682)

Ο Νικόδημος Μαζαράκης¹ γεννήθηκε στο Βελεστίνο στις αρχές του ΙΖ' αιώνα και υπήρξε μαθητής του Δημητρίου Μπενιζέλου στην Αθήνα. Αφού επισκέφτηκε διάφορα μέρη της Ελλάδος, το 1675 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα όπου δίδαξε. Το 1677 έφυγε και πήγε στο Καρπενήσι για να διδάξει, αλλά δεν έμεινε τελικά εκεί. Αφού πέρασε και από τα Βραγγιανά, όπου βρισκόταν ο Ευγένιος Γιαννούλης με τον οποίο διατηρούσε φιλικές σχέσεις², κατέληξε στην Άρτα, όπου ανέλαβε σχολάρχης της εκεί σχολής. Μετά από ένα κουραστικό ταξίδι στη Βενετία γύρισε στην Ελλάδα και εγκαταστάθηκε στα Ιωάννινα, όπου δίδαξε στη Σχολή Γκιούμα ως τον θάνατό του, από πανούκλα, στις 21 Μαρ. 1682.

Από την αλληλογραφία του διαπιστώνεται ότι ο Μαζαράκης είχε μεγάλη φιλοσοφική και θεολογική κατάρτιση. Συμφωνούσε με τις θεολογικές απόψεις του Ιωάννη Καρυοφύλλη και κατηγορήθηκε, όπως και εκείνος, για ετεροδοξία και καλβινισμό.

Μαθητές του Νικοδήμου Μαζαράκη διετέλεσαν και οι Αναστάσιος Γόρδιος, Γρηγόριος Παυρόλας, Γρηγόριος Σκιαδόπουλος, Άνθιμος Μυτιληναίος και Αυξέντιος.

Γνωστά έργα του είναι:

-Περὶ ψυχῆς πονημάτων.

-Σύγγραμμα περί του πώς δει εκλαμβάνειν το τίμιον σώμα και αίμα του Κυρίου.

-Σύγγραμμα γραμματικής (Αδημοσίευτο. Είναι ο Κώδικας 497 του Μετοχίου του Παναγίου Τάφου στην Κωνσταντινούπολη).

2. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ Δ΄ ΖΑΓΟΡΑΙΟΣ (1713-1792).

Ο Καλλίνικος³ γεννήθηκε στη Ζαγορά το 1713 και ήταν δευτερότοκος γιος του Χατζη-Δημητρίου Μαυρικίου. Τα πρώτα γράμματα έμαθε στη Σχολή Ζαγοράς, στην οποία σχολαρχούσε τότε ο μοναχός Ραφαήλ. Το 1728 πήγε στην

1. ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *Δραστηριότητες*, σσ. 37-38 * ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *Επιστολές*, σ.26.

2. Ο Νικόδημος διατηρούσε αλληλογραφία με τον Ευγένιο Γιαννούλη, ο οποίος σε μια επιστολή του τον προσφωνεί: "Τω σπουδαιωτάτω εν ιερομονάχοις και λογιωτάτω ανδρι και πιστώ φίλω κυρίω Νικοδήμω ο εξ Αιτωλίας Ευγένιος εν Κυρίω χείρειν". Βλ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, ΕΥΓ., *ό.π.*, σ.253 (επιστολή αρ. 109). Στον ίδιο τόμο (σσ.506-515, Παράρτημα, αρ.25-32) δημοσιεύονται οκτώ επιστολές του Νικοδήμου προς τον Ευγένιο Γιαννούλη.

3. Βλ. ΦΥΤΡΑΚΗ, *Καλλίνικος Γ΄*, σσ.18-29 * ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ι. Πηγήκος*, σ. 141, υποσ.1 * ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.604.

Κωνσταντινούπολη, όπου είχε ως δάσκαλο τον Κριτία, "Προυσιανόν επιστήμονα, εύγλωττον, άριστον εις τα ελληνικά, λατινικά, αραβικά, περσικά", σύμφωνα με μαρτυρία του ίδιου.

Πότε ασπάσθηκε τον μοναχικό βίο δεν είναι γνωστό. Κατά τη δεύτερη πατριαρχία του Παΐσιου Β' (1740-1743), στις 29 Αυγ. 1741, προήχθη σε Μέγα Πρωτοσύγκελλον, και ύστερα από δύο χρόνια, τον Σεπτέμβριο του 1743, εξελέγη μητροπολίτης Προϊλάβου (Βραΐλας). Από τον θρόνο αυτόν παραιτήθηκε τον Οκτώβριο του 1748 και επανήλθε στην Κωνσταντινούπολη.

Κατά την περίοδο 1751-1757, λόγω της αναμειξεύς του στην έριδα περί αναβαπτισμού των Ρωμαιοκαθολικών διώχτηκε και "φαρμακοποσία εκινδύνευσεν", επειδή ήταν αντίθετος με τον πατριάρχη Κύριλλο Ε'.

Τελικά δικαιώθηκε ο Καλλίνικος και στις 16 Ιαν. 1757 εξελέγη οικουμενικός Πατριάρχης ως Καλλίνικος Δ'. Καθ' όλη τη διάρκεια της πατριαρχίας του δέχτηκε άγριον πόλεμο από τους αντιπάλους του, ώσπου μετά από έξι μήνες και οκτώ ημέρες εξέπεσε του θρόνου και εξορίστηκε στη Μονή του Σινά, από όπου απέδρασε στις 21 Ιαν. 1761.

Τον Ιανουάριο του 1762 έγινε άρση της καθαιρέσεώς του από την Ιερά Σύνοδο και πλήρης ηθική αποκατάστασή του. Τότε του δόθηκε άδεια να αποσυρθεί στην ιδιαίτερή του πατρίδα "και διάγειν εκεί εν ανέσει και ησυχία".

Στη Ζαγορά έμεινε σχολάζων ο Καλλίνικος γύρω στα τριάντα χρόνια "φιλολογών και εμμελετών εν ταις θείαις Γραφαίς, και συγγράφων εκκλησιαστικά και ιστορικά διά στίχων και πεζά συγγράμματα" και αγωνιζόμενος για την πνευματική άνοδο των κατοίκων της περιοχής. Με προτροπή και συνδρομή του Καλλινίκου κτίστηκε το 1777 το νέο κτίριο της Σχολής Ζαγοράς, στην οποία το 1785 edώρισε και όλα τα βιβλία του. Απεβίωσε το 1792.

Ο Καλλίνικος ήταν πολυμαθής, με γνώσεις όχι μόνον θεολογικές και εκκλησιαστικές, αλλά ευρύτερες (αρχαία ελληνική γραμματεία και γλώσσα, ιστορία του ανθρωπίνου γένους, γεωγραφία, αριθμητική, αστρονομία και ιατρική).

Ειδικότερα τα συγγράμματά του χωρίζονται σε θεολογικά, ιστορικά, λόγους, ύμνους και επιστολές. Μνημονεύονται τα σπουδαιότερα:

-*Εγχειρίδιον κατά αιρέσεων ή κατά αναβαπτιστών.*

-*Έκθεσις συνοπτική των επτά μυστηρίων και απάντησις εις τα κεφάλαια του Αργέντη (1756).*

-*Εξήγησις της Ιεράς Λειτουργίας.*

-*Η χρονογραφία από του Αδάμ μέχρι Κωνσταντίνου του Μεγάλου και καθεξής βασιλέων και πατριαρχών.*

-*Συνοπτική διήγησις των μετά την άλωσιν πατριαρχευσάντων.*

-*Κατάλογος σοφών τινων του νυν αιώνος.*

-Ύμνοι εις Χριστόν και εις Παναγίαν δι' ακροστιχίδων και εις άλλους Αγίους.

-Λογογραφική αντίρρησης κατά της βίβλου Ευσταθίου και Χριστοφόρου Καλού.

-Ποιήματα κλπ.

3. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ ή ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ (±1720-1775/6)

Καταγόταν από τη Ζαγορά και υπήρξε ένας από τους πιο μορφωμένους δασκάλους του Πηλίου κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Σπούδασε στην Πατριαρχική Σχολή της Κωνσταντινουπόλεως και διετέλεσε επί σειρά ετών οικοδιδάσκαλος της φαναριώτικης οικογενείας Στρούζα. Για ένα διάστημα, πριν από το 1770, δίδαξε στη Βλαχία.

Το 1770 ήρθε στη Ζαγορά και προσλήφθηκε στη Σχολή Προδρόμου, της οποίας αύξησε το κύρος. Ο Τριανταφυλλίδης, παράλληλα με τα φιλολογικά μαθήματα εισήγαγε στο πρόγραμμα και στοιχεία των φυσικών επιστημών, πράγμα το οποίο θεωρήθηκε αθείστικη παρέκκλιση. Χάρη στην κατανόηση του Ζαγοριανού πρώην πατριάρχη Καλλίνικου ο Τριανταφυλλίδης παρέμεινε στη σχολή ως τον θάνατό του το 1775/76.

Ευτύχησε να έχει μαθητές του στη Σχολή του Προδρόμου τον διάδοχό του Νικόλαο Κασσαβέτη και τον Ρήγα Βελεστινλή⁴.

4. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΖΑΓΟΡΑΙΟΣ (ΙΗ' αι.)

Ο ιερομόναχος Διονύσιος ο Ζαγοραίος ασκήτευσε στο νησάκι Πιπέρι, το οποίο ευρίσκεται απέναντι από τον Άθω. Μετέφερε στη νεοελληνική τα *Ευρισκόμενα Συμειών του Νέου Θεολόγου*, τα οποία εκδόθηκαν στη Βενετία το 1790⁵.

5. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ο εκ Δημητριάδος (ΙΗ' αι.)

Ο ιερομόναχος Δημήτριος, ο οποίος καταγόταν από τη Ζαγορά, έζησε κατά τον ΙΗ' αι. και αναφέρεται από τον Αραβαντινό⁶ ως "πεπαιδευμένος" και συγγραφέας πολλών έργων.

4. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ι.Πρόγος*, σσ.235-242.

5. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.615.

6. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Σύλλογή*, σ.53.

6. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΣΣΑΒΕΤΗΣ(±1755 - 1832;)

Ο Νικόλαος Κασσαβέτης γεννήθηκε στη Ζαγορά γύρω στο 1755.

Το 1777 διορίστηκε σχολάρχης στο νεοϊδρυθέν Ελληνομουσείον της Ζαγοράς και συνεργάστηκε με τον πρώην πατριάρχη Καλλίνικο Ζαγοραίο, ο οποίος βρισκόταν στην ιδιαίτερη πατρίδα του και επόπτευε στη σχολή, που είχε ιδρυθεί με δαπάνες του Ι. Πρίγκου.

Ο Νικ. Κασσαβέτης ήταν "σεμνός, μορφωμένος και δουλευτής" και "ανταποκρινόταν με πληρότητα στα καθήκοντά του". Ο Καλλίνικος τον κατέταξε ανάμεσα στους σοφούς άντρες της εποχής του⁷.

7. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΓΟΡΑΙΟΣ (; - μετά το 1812)

Ο Νικόλαος Ζαγοραίος καταγόταν από τη Ζαγορά του Πηλίου. Από το 1800 έως το 1812 δίδαξε στην Αυθεντική Ακαδημία του Ιασίου, στην οποία διετέλεσε και διευθυντής μετά την αποχώρηση του Δημητρίου Γοβδελά(1811)⁸.

8. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ-ΔΑΝΙΗΛ ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ (±1750 -1832)

Ο Δημ. Φιλιππίδης γεννήθηκε στις Μηλιές του Πηλίου γύρω στο 1750. Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε κι αυτός, όπως ο Κωνσταντάς κι ο Γαζής, στη γενέτειρά του, κοντά στον δάσκαλο Άνθιμο Παπαπανταζή. Σύντομα έγινε ιεροδιάκονος αλλάζοντας και το όνομά του σε Δανιήλ. Τότε μετέβη στο Άγιον Όρος και φοίτησε στην Αθωνιάδα Σχολή, την οποία όμως εγκατέλειψε γρήγορα, γιατί αυτή βρισκόταν σε παρακμή και δεν ικανοποιούσε τις ευρύτερες πνευματικές αναζητήσεις και ανησυχίες του⁹. Από εκεί πέρασε στη Χίο, "ένθα είχαν συστήσει τινές των προκρίτων Σχολήν επαγγελομένην φιλοσοφικά μαθήματα"¹⁰. Η φιλομάθεια όμως του Φιλιππίδη δεν σταμάτησε εδώ, γι' αυτό έφυγε για το Βουκουρέστι, όπου παρακολούθησε μαθήματα κοντά στον φωτισμένο δάσκαλο Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη¹¹.

Έχοντας αποκτήσει μεγάλη μόρφωση και παιδαγωγική κατάρτιση ο Φιλιππίδης δίδαξε κατόπιν για δύο χρόνια στην Αυθεντική Σχολή του Ιασίου. Τα επιστημονικά ενδιαφέροντά του ήταν ευρέως φάσματος: μαθηματικά, φυσική, χημεία, αστρονομία και φιλοσοφία. Πίστευε ότι η παιδεία και η επιστήμη

7. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *ό.π.*, σσ.260-265.

8. CAMARIANO, *ό.π.*, σ.631.

9. ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΥ, *Δ.Φιλιππίδης*, σσ.117-118.

10. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *Νεκρολογία Φιλιππίδη*, σ.486. Πρβλ. ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΥ, *ό.π.*, σ.118.

11. CAMARIANO, *ό.π.*, σσ.613-614.

χρειάζονται τη φιλοσοφία για να οδηγήσουν τον άνθρωπο στην ηθική τελειότητα. Κατά την παραμονή του στις παραδουνάβιες ηγεμονίες ο Φιλιππίδης μπήκε στον κύκλο του Δημ. Καταρτζή, από τον οποίο και ωθήθηκε προς τη γαλλική παιδεία. Γρήγορα όμως ο Φιλιππίδης ακολούθησε τον δικό του δρόμο¹².

Προϊόν της γνωριμίας του με τον Καταρτζή, της εκδόσεως του βιβλίου του Ιωσ. Μοισιόδακος *Θεωρία της Γεωγραφίας* (1781) και της συνεργασίας του με τον συμπατριώτη του Γρηγόριο Κωνσταντά υπήρξε η *Νεωτερική Γεωγραφία* (1791), η οποία χαρακτηρίστηκε "κείμενο φωτεινό, σχεδόν άξιο να συγκριθεί με το *Υπόμνημα* του Κοραή, και σχεδόν ισότιμο με την *Νομαρχία*, κατά τον Κ. Δημαρά¹³.

Μετά την έκδοση της *Γεωγραφίας* ο Φιλιππίδης πήγε στο Παρίσι για συνέχιση των σπουδών του. Εκεί παρακολούθησε μαθήματα του μαθηματικού Mauduit, του αστρονόμου Lalande, χημικού Fourcroy, του φυσικού Brisson και άλλων¹⁴. Παράλληλα γνωρίστηκε με πολλούς Γάλλους και Έλληνες λογίους, όπως ο Βενιαμίν ο Λέσβιος, ο Δωρόθεος Πρώιος, ο Κων. Σταμάτης, ο Δήμος Στεφανόπολι, ο διπλωμάτης Martin, ο γεωγράφος Barbie du Bocage κ.ά. Στο Παρίσι έζησε τις τραγικές λεπτομέρειες της Γαλλικής Επανάστασης και μάλιστα της περιόδου της Τρομοκρατίας. Για την πολιτειακή αυτή μεταβολή ο Φιλιππίδης στάθηκε επιφυλακτικός.

Τον Σεπτέμβριο του 1794, μαζί με τον Κωνσταντά, ο Φιλιππίδης επέστρεψε στις Μηλιές, αλλά, επειδή η κατάσταση εκεί δεν τον ικανοποίησε, φεύγει για την Κωνσταντινούπολη, όπου παρέμεινε για έναν χρόνο, για να καταλήξει οριστικά στο Ιάσιο. Εκεί προσλαμβάνεται ως οικοδιδάσκαλος από τον βισιτάρη Γεωργάκη Μπάλας και ενδιαφέρεται πλέον μόνον για εκπαιδευτικά θέματα. Προσπαθεί να ξαναδημιουργήσει την καταστραφείσα βιβλιοθήκη του, με βιβλία που ζητά από τον φίλο του Barbie, και γίνεται ο κύριος φορέας της γαλλικής παιδείας στις παραδουνάβιες επαρχίες. Στρέφεται ακόμα στη συστηματική μετάφραση

12. ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΥ, *ό.π.*, σσ.118-120. Η άποψη ότι ο Καταρτζής υπήρξε ο εμπνευστής και οδηγός του Φιλιππίδη κρίνεται ως υπερβολική, γιατί ο δεύτερος είχε σπουδάσει γεωγραφία στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού και έγραψε τη *Γεωγραφία* με βάση γαλλικά πρότυπα και όχι ελληνικά. Ακόμα και η γλώσσα του ήταν πιο απλή από αυτή που χρησιμοποιούσαν οι Φαναριώτες και ο Καταρτζής. Εξ άλλου η αρχική συναντίληψη των δύο ανδρών μεταστράφηκε τελικά σε εμφανή διαφοροποίηση και ο Φιλιππίδης αναδείχτηκε σε έναν αυτόνομο φιλόσοφο και λόγιο. Στα ηθικοκοινωνικά ζητήματα είχαν τελείως διαφορετικές αντιλήψεις με προοδευτικότερες αυτές του Φιλιππίδη. Βλ. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, ΓΡ., *Φιλοσ. Προβλ. Φιλιππίδη*, σ.42* ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *ό.π.*, σ.174.

13. Πρβλ. ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΥ, *ό.π.*, σ.120. Σχετικά με τις επιδράσεις που δέχτηκε ο Φιλιππίδης βλ. προηγ. σημείωση. Ειδικότερα για τη *Γεωγραφία Νεωτερική* βλ. την Εισαγωγή της Αικ.Κουμαριανού στην σχετική έκδοση.

14. CAMARIANO, *ό.π.*, σ.614.

ξένων έργων, τα οποία θα χρησιμοποιούνταν και ως σχολικά εγχειρίδια¹⁵.

Παρά τις αντιδράσεις των συντηρητικών κύκλων ο Φιλιππίδης ανέλαβε, για δεύτερη φορά, τον Νοέμβριο του 1803 την διδασκαλία της φυσικής και των μαθηματικών στην Αυθεντική Σχολή του Ιασίου, την οποία είχε αναδιοργανώσει ο ηγεμόνας της Μολδαβίας Αλέξανδρος Μουρούζης. Την πρώτη κιόλας χρονιά δίδαξε την *Αριθμητική* του Mauduit, την *Άλγεβρα* του Bezout και τη *Γεωμετρία* του Ευκλείδη, ενώ παράλληλα έκανε πειράματα φυσικής και χημείας. Οι αντιδράσεις όμως εναντίον του δεν σταμάτησαν, και έτσι, όταν απομακρύνθηκε από την ηγεσία της ηγεμονίας ο προστάτης του Αλ. Μουρούζης, ο Φιλιππίδης, κατηγορηθείς για αθεία, αναγκάστηκε, το 1806, να αποχωρήσει από την Αυθεντική Σχολή¹⁶.

Στο εξής ο Φιλιππίδης στρέφει τα ενδιαφέροντά του γύρω από το γλωσσικό πρόβλημα, στο οποίο υπήρξε πρωτοπόρος. Γι' αυτόν η γλώσσα δεν πρέπει να είναι σκοπός, αλλά μέσον για τη μάθηση. Κατέκρινε τον σχολαστικισμό και τα απαρχαιωμένα συστήματα διδασκαλίας. Τις απόψεις του για τη γλώσσα ο Φιλιππίδης τις διατύπωσε στους προλόγους των ξένων έργων που μετέφρασε, τονίζοντας την υπεροχή της φυσικής (δημοτικής) γλώσσας έναντι της αρχαϊζουσας¹⁷.

Την περίοδο 1810-1812 ο Φιλιππίδης βρίσκεται και πάλι στο Παρίσι επιθυμώντας να παρουσιάσει στους εκεί πνευματικούς κύκλους την εργασία του για τη "μεθοδική γλώσσα". Τότε γνώρισε την απογοήτευση, καθώς δέχτηκε τις επικρίσεις του Κοραή και τις επιφυλάξεις του Γάλλου φίλου του Barbic du Bocage, πράγμα που τον ανάγκασε να εγκαταλείψει το Παρίσι και να πάει στη Λειψία, όπου δεν είχε καλύτερη τύχη. Πάντως εκεί κατόρθωσε να τυπώσει πολλά από τα έργα του. Με το έργο του *Ιστορία της Ρουμουνίας* (1816) ο Φιλιππίδης είναι ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο "Ρουμουνία" (=Ρουμανία) για να περιλάβει τις επαρχίες Βλαχία και Μολδαβία, γεγονός για το οποίο θεωρήθηκε από τους μεταγενέστερους ως ο πρώτος "Ρουμάνος" γεωγράφος¹⁸.

Τα τελευταία χρόνια της ζωής του τα πέρασε στο Ιάσιο, όπου επέστρεψε το 1819. Αν και τον ίδιο χρόνο μνήθηκε στη Φιλική Εταιρεία, εν τούτοις λόγω και της επισφαλούς υγείας του, και παρά την επιθυμία του, δεν κατόρθωσε να

15. ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΥ, Δ. *Φιλιππίδης*, σσ.127-128. Σύντομη παρουσίαση των έργων του Δαν. Φιλιππίδη βλ. στον ΦΙΛΙΠΠΙΔΗ, Δαν. Φιλιππίδης, σσ. 24-34. Ειδικότερα για την *Επιτομή Αστρονομίας* βλ. ΠΑΠΑΕΥΣΤΑΘΙΟΥ, Δ. *Φιλιππίδης*, σσ.158-161.

16. ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΥ, *ό.π.*, σσ.128-129 * CAMARIANO, *ό.π.*, σ.617.

17. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗ, Δαν. Φιλιππίδης, σσ.19-23. Ειδικότερα για τις απόψεις του Φιλιππίδη επί του γλωσσικού ζητήματος βλ. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, ΓΡ., *ό.π.*, σ.109νε.

18. ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΥ, *ό.π.*, σσ.132-134 * CAMARIANO, *ό.π.*, σ.629.

κατέβει στην αγωνιζόμενη Ελλάδα. Πέθανε στις Μπάλες της Βεσσαραβίας τον Νοέμβριο του 1832¹⁹.

Κατά χρονολογική σειρά ο Φιλιππίδης έγραψε και εξέδωσε τα εξής έργα²⁰:

-Γεωγραφία Νεωτερική, ερανοσθείσα από διάφορους συγγραφείς [...], τ.Α'. Περιέχων την Ευρωπαϊκή Τουρκία, Ιταλία, Σπάνια, Πορτογαλλία και Φράντζα. Βιέννη 1791 (β' έκδοση, Αθήνα, Ερμής, 1988). [Συνεργασία με Γρ. Κωνσταντά].

-Γεωγραφία Νεωτερική, Περί της Ελλάδος (Επιμέλεια Αικ. Κουμαριανού), Αθήνα, Ερμής, 1970. [Συνεργασία με Γρ. Κωνσταντά].

-Η Λογική ή αι πρώται αναπτύξεις της τέχνης του στοχάζεσθαι. Σύγγραμμα στοιχειώδες [...]. Συγγραφέν παρά του Κονδιλλιάνκ(Condillac) και μεταφρασθέν εις την ωμιλημένην Ελληνικήν. Βιέννη 1801.

-Επιτομή Αστρονομίας. Συγγραφέισα υπό Ιερωνύμου Λαλάνδ(Lalande) [...]. Μεταφρασθείσα εις την καθωμιλημένην ελληνικήν διάλεκτον. Βιέννη 1803.

-Πραγματεία Στοιχειώδης ή Αρχαί Φυσικής θεμελιωμένα ειπάνω εις τας βεβαιωτέρας γνώσεις τόσοσν παλαιάς όσοσν και νεωτερικάς, και επικυρωμένασ υπό της πείρας. Παρά Ματουρίνου Ιακώβου Μπρισσόν (Brisson) [...]. Μεταφρασθείσα από τα φραντζέζικα εις την ωμιλημένην ελληνικήν διάλεκτον (ανέκδοτο).

-"Περί αρχής, προόδου, ακμής και παρακμής των επιστημών", περ. Ερμής ο Λόγιος, τ. 4(1814), 18-24, 33-38, 49-54.

-Ιστορία της Ρουμουνίας ή Έκθεσις των αξιολογωτέρων μνημονευομένων συμβάντων εν τοις αριστεροίς κάτω παριστροίς, από της εισβολής των αιγυπτίων μέχρι της καταστάσεως των ρουμουνικών αρχηγεμονιών του Ρουμουνικού αγρού και της Μολδόβας, τ. Α', Μέρος Α'. Λειψία 1816.

-Γεωγραφικόν της Ρουμουνίας εσ ακριβεστέραν και πληρεστέραν κατάληψιν της ιστορίας αυτής. Τόμος Α', Μέρος Β', Λειψία 1816.

-Απόπειρα αναλύσεως του νοουμένου ετεροίας παρά τας νυν, νυν πρώτον εκπονηθείσα και εκδοθείσα παρά του αποπειρογράφου της Ρουμουνίας και προσφωνηθείσα. Λειψία 1817.

-Επιτομή των Φιλιππικών του Πομπηίου Τρόγου. Νυν πρώτον εκ του λατινικού εις την αιολοδωρικήν ελληνικήν διάλεκτον μεταγλωττισθείσα [...]. Λειψία 1817.

19. Ό.π., σσ.134-135.Σύντομη και περιεκτική βιογραφία του Φιλιππίδη βλ. και στοσ ΒΑΚΑΛΟ-ΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., ΙΝΕ, τ.Δ', σσ.643-646. Ειδική και πλήρη θέώρηση του έργου και των αντιλήψεων του Φιλιππίδη βλ. στην πρόσφατη μελέτη του ΓΡ. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, Η φιλοσοφική προβληματική του Δημητρίου-Δανήλ Φιλιππίδη στην ευρυχωρία του Ευρωπαϊκού και Νεοελληνικού Διαφωτισμού, Θεσσαλονίκη, Βένιας, 1993.

20. ΚΑΡΑΦΥΛΛΗ, ΓΡ., ό.π., σσ.317-319. Εκτενής κριτική για την Ιστορία της Ρουμουνίας δημοσιεύθηκε στο περ. Ερμής ο Λόγιος, τ. ΣΤ', σσ. 239-253, ενώ κριτική για την Επιτομή των Φιλιππικών δημοσιεύθηκε στοσ τ. Η', σσ. 27-30.

-*Φλόρου Επιτομή των Ρωμαϊκών. Νυν πρώτον εκ του ρωμαϊκού εις την αιολοδοωρικὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον μεταφρασθεῖσα [...].* Λειψία 1818.

-11. 15 [Πέντε χάρτινοι τόμοι φιλοσοφικῆς ὕλης, ανεπίγραφοι και ἀκέφαλοι γραφέντες περὶ των αρχῶν του 19ου αἰῶνος]. Φυλάσσεται στη Βιβλιοθήκη Μηλεῶν.

-*"Εἶδησις, προς τους εν επιγνώσει φιλομαθεῖς ομογενεῖς"*, περ. *Ερμῆς ο Λόγιος*, τ. 10(1820) 230-238.

Το 1801 ο Φιλιππίδης ανακοινώνει ὅτι ἔχει μεταφράσει την *Αριθμητικὴ* και τη *Γεωμετρία* του Mauduit και ὅτι πρόκειται να τα εκδώσει. Δυστυχῶς οὔτε εκδόθηκαν, αλλά οὔτε και τα χειρόγραφα ἔχουν εντοπιστεῖ μέχρι σήμερα²¹.

9. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΣ (±1750-1844).

Ο Γρηγόριος Κωνσταντᾶς γεννήθηκε στις Μηλιές γύρω στὸ 1750²². Ἔμαθε τα πρώτα γράμματα στην ιδιαίτερη πατρίδα του κοντὰ στον δάσκαλο Ἄνθιμο Παπαπανταζή και νέος χειροτονήθηκε ιεροδιάκονος αλλάζοντας και το ὄνομά του σε Γρηγόριο²³. Τις σπουδές του συνέχισε στο σχολεῖο της Ζαγοράς με δάσκαλο τον Νικ. Κασσαβέτη²⁴. Κατόπιν μετέβη στο Ἅγιον Ὄρος, τη Χίο και την Κωνσταντινούπολη, ὅπου δίδασκε και διδασκόταν. Εν συνεχείᾳ πήγε στο Βουκουρέστι, ὅπου μαθήτευσε κοντὰ στον Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη, ο οποίος του δίδαξε ἑλληνική γραμματική, ρητορική και ὅλα τα εγκύκλια μαθήματα με την εξηγητική μέθοδο. Από το 1782 ἰσῶς δίδαξε στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου και το 1784 διαδέχτηκε τον Νεόφυτο στη σχολαρχία της Σχολῆς Βουκουρεστίου. Το 1787 παραιτήθηκε για λόγους υγείας και λίγο αργότερα (1789) ἔφυγε στην Ευρώπη και ἔμεινε για δύο χρόνια στη Βιέννη, ὅπου δίδασκε στα παιδιά των ομογενῶν και διδασκόταν τις ευρωπαϊκῆς γλώσσες και τις γενικῆς επιστήμες. Συνέχισε τις σπουδές του στην Ἄλλη και την Πάδοβα (Πατάβιον).

Για λόγους υγείας επέστρεψε στην Ελλάδα και από το 1795 ἔως το 1803 δίδαξε στα Αμπελάκια αρχαῖα ἑλληνικά, ἰταλικά, μαθηματικά και φιλοσοφία.

Το 1803 ξαναπήγε στη Βιέννη, για να μελετήσει στις βιβλιοθήκες. Τότε γνωρίστηκε με τους ἐκεῖ διαμένοντες Θεσσαλούς λογίους Ἄνθιμο Γαζή, Δανιὴλ Φιλιππίδη, Στέφανο Δούγκα, Δημήτριο Αλεξανδρίδη και Ζήση Κάβρα. Ὅλοι μαζί αποφάσισαν να ιδρῦσουν στο Πήλιο (προφανῶς στη Ζαγορά) Ακαδημία, στην οποία θα διδάσκονταν από αυτούς η ἑλληνική και λατινική φιλολογία, οι

21. ΠΑΝΤΕΛΟΔΗΜΟΥ, *ὁ.π.*, σσ.127-129.

22. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, *Χωρογραφία*, σ.6, υποσ.6. Σύντομη και περιεκτική βιογραφία του Κωνσταντᾶ βλ. και στον ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Δ', σ.647 και ΔΗΜΑΡΑ, Κ., *Κοραῖς*, σσ.24-27.

23. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, *Γρηγ. Κωνσταντᾶς*, σ.46.

24. ΣΑΘΑ, *ὁ.π.*, σ.696.

μαθηματικές και φυσικές επιστήμες. Με τη βοήθεια των ομογενών μεγαλεμπόρων αγόρασαν και τα σχετικά εποπτικά όργανα, τα οποία έστειλαν στη Ζαγορά. Η όλη προσπάθεια απέτυχε τελικώς, γιατί δεν κατάφεραν να πάρουν την απαιτούμενη άδεια του σουλτάνου. Έτσι ο Κωνσταντάς ξαναγύρισε στο Πήλιο (1811), αφού στο μεταξύ απέρριψε πρόταση του Πατριαρχείου να αναλάβει τη διεύθυνση της σχολής του Κουρού Τσεσμέ στην Κωνσταντινούπολη, αν και του προσφέρθηκε αδρή αμοιβή. Το 1805 είχε απορρίψει πρόταση του πρίγκηπα Αλεξ. Μουρούζη να αναλάβει τη διεύθυνση της Αυθεντικής Σχολής του Ιασίου²⁵.

Ο Κωνσταντάς εγκαταστάθηκε στη Μονή του Αγίου Νικολάου στις Μηλιές, όπου δίδασκε δωρεάν στους νέους της περιοχής. Αργότερα με την οικονομική βοήθεια του Αν. Γαζή έκτισε καινούργια οικοδομή (1813-1815) με σκοπό να λειτουργήσει σ' αυτή λύκειο. Επειδή τα χρήματα δεν έφτασαν, δεν κατέστη δυνατόν να προσλάβουν άλλους δασκάλους και να οργανώσουν το νέο σχολείο, όπως το επιθυμούσαν. Ωστόσο οργάνωσε βιβλιοθήκη, η οποία περιείχε 2.000 τόμους, κυρίως κλασικούς και Ευρωπαίους συγγραφείς²⁶.

Με την κήρυξη της Επανάστασης ο Κωνσταντάς, αφού συμπορεύτηκε με τον ενθουσιώδη Γαζή στην κήρυξη της Επανάστασης στη Μαγνησία, κατέβηκε στη Νότια Ελλάδα και βοήθησε με όλες του τις δυνάμεις στη συγκρότηση του Νέου Ελληνικού Κράτους.

Ο Κωνσταντάς έλαβε μέρος στην Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου ως πληρεξούσιος της Μαγνησίας. Με την υπ' αρ. 3147/29-8-1824 διαταγή του Υπουργού Εσωτερικών Γρηγ. Δικαίου διορίστηκε Έφορος της Εκπαιδεύσεως, θέση από την οποία συνέβαλε τα μέγιστα στην οργάνωση της παιδείας του Ελεύθερου Ελληνικού Κράτους. Το 1828 ο Καποδίστριας τον διόρισε διευθυντή του Ορφανοτροφείου της Αίγινας, στο οποίο λειτούργησε το πρώτο πολυδύναμο και καλά οργανωμένο σχολείο. Στη θέση αυτή παρέμεινε ως τον ερχομό του Όθωνος, οπότε επέστρεψε (1834) στην πατρίδα του τις Μηλιές, όπου δίδαξε ως τον θάνατό του στις 6 Αυγούστου 1844. Τον επιτάφιο λόγο εξεφώνησε ο δάσκαλος Αλέξανδρος Πέζαρος²⁷.

Ο Κωνσταντάς υπήρξε κορυφαία πνευματική προσωπικότητα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Γνώριζε και έγραφε άριστα την αρχαία ελληνική και τη λατινική γλώσσα, ενώ γνώριζε επίσης καλά τη γερμανική, ιταλική και γαλλική. Κατά τον μαθητή του Φίλιππο Ιωάννου μιλούσε καλά τη ρωσική, τη ρουμανική

25. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, *ό.π.*, σσ.46-49* CAMARIANO, *ό.π.*, σσ. 434-435* ΣΑΘΑ, *ό.π.*, 696-698* ΖΗΤΡΙΑΔΟΥ, *Γαζής-Κωνσταντάς*, σ.16.

26. CAMARIANO, *ό.π.*, σ.435* ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.696* ΒΟΥΡΒΕΡΗ, *ό.π.*, σσ.50-51. Οι δύο άνδρες Κωνσταντάς και Γαζής διέθεσαν από 500 χρυσούς Καισαρικούς και υπέγραψαν και σχετικό συμφωνητικό (1 Ιουλ.1814) για την ίδρυση του Λυκείου στις Μηλιές.

27. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, *ό.π.*, σσ.50-56 * ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σσ.699-701.

και την τουρκική γλώσσα²⁸. Ως προς το γλωσσικό ζήτημα ο Κωνσταντάς συντάχθηκε με την προοδευτική άποψη, η οποία υποστήριζε τη λαϊκή γλώσσα, γιατί ο ίδιος θεωρούσε ματαιοπονία την προσπάθεια αναστάσεως της αρχαίας ελληνικής.

Το συγγραφικό του έργο²⁹ είναι:

-*Πανηγυρικός*, αφιερωμένος στον πρίγκηπα Αλ. Υψηλάντη (1782;).

-*Γεωγραφία Νεωτερική* (σε συνεργασία με τον Δανιήλ Φιλιππίδη). Τόμος Α', Βιέννη 1791. Οι Β' και Γ' τόμοι ήταν έτοιμοι το 1795, αλλά δεν εκδόθηκαν.

-*Στοιχεία της Λογικής, Μεταφυσικής και Ηθικής του Σοαβίου*(Soave), (μετάφραση από τα ιταλικά). Τόμοι 4. Βενετία 1804.

-*Στοιχεία της γενικής ιστορίας παλαιάς τε και νεωτέρας, του Αββά Μιλλιότ* (σε συνεργασία με τον Ζήση Κάβρα, μετάφραση από τα γαλλικά). Τόμοι 2. Βενετία 1806.

-*Γραμματική της Ελληνικής γλώσσης* (ανέκδοτη).

-*Χωρογραφία της Ανατολικής Θεσσαλίας* (1838). Εκδόθηκε από τον Γιώργο Θωμά το 1991³⁰.

Κατά τον Ζαβίρα³¹ μετέφρασε από τα γαλλικά μια *Φυσική*, μια *Γεωμετρία* και μια *Άλγεβρα*.

Εξέδωσε ακόμη τις *Επιστολές* του Συνεσίου με σχόλια του δασκάλου του Νεοφύτου Κουσοκαλυβίτη, καθώς και τα *Φιλοθέου Πάρεργα* του Νικ. Μαυροκορδάτου(Βενετία 1800).

10. ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ (1757-1798).

Ο Αντώνιος Κυριαζής, γνωστός ως Ρήγας Βελεστινλής ή Φεραίος, γεννήθηκε στο Βελεστίνο το 1757³² και παρακολούθησε τα εγκύκλια μαθήματα στο σχολείο της Ζαγοράς, όπου είχε συμμαθητές του τον Νικόλαο Κασσαβέτη και τον Ιωάννη Ρήγα Πάντο. Εικάζεται ότι έζησε στη Θεσσαλία τα γεγονότα των Ορλωφικών με τις φοβερές σφαγές που επακολούθησαν. Γύρω στο 1782 έφυγε από την πατρίδα του και πήγε στην Κωνσταντινούπολη και εν συνεχεία στις παραδουνάβιες χώρες, όπου βελτίωσε την κατάρτισή του με την παρακολούθηση ανώτερων μαθημάτων. Όπως υποστήριξε τελευταία ο Π. Μ. Κιτρομηλίδης³³, ο

28. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, *ό.π.*, σ.56.

29. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σσ.701-702.

30. Γ.ΘΩΜΑ, *Η ανέκδοτη Χωρογραφία της ανατ. Θεσσαλίας από το Γρηγόριο Κωνσταντά. Ένα χειρόγραφο του 1838*, Βόλος 1991.

31. Πρβλ. CAMARIANO, *ό.π.*, σ.446.

32. Ο ΠΟΛΥΖΩΙΔΗΣ (*ό.π.*) αναφέρει ως έτος γεννήσεως του Ρήγα το 1762.

33. ΠΑΣΧ. Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, "Ο δάσκαλος του Ρήγα", *Υπέρις*, 1(1990) 511-518 [Πρακτικά Α' Συνεδρίου "Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας". Βελεστίνο 30 Μαΐου-1 Ιουνίου 1986].

Ρήγας υπήρξε μαθητής του Ιώσηπου Μοισιόδακα. Εκεί αμέσως κατάφερε να μπει στο φαναριώτικο περιβάλλον και να αποκτήσει υψηλές γνωριμίες. Στη Βλαχία σταδιοδρόμησε ως γραμματέας των τοπικών αρχόντων, εκτελώντας χρέη διοικητικού και διπλωματικού υπαλλήλου, ενώ παράλληλα ασχολήθηκε επιτυχώς και με το εμπόριο³⁴.

Κατά την Αγ. Camaritano³⁵ ο Ρήγας ίσως δίδαξε στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου το 1783 και το 1791. Το πιθανότερο όμως είναι να δίδαξε ως ιδιωτικός δάσκαλος εκτός Ακαδημίας.

Τον Ιούνιο του 1790 ο Ρήγας, ως ακόλουθος του ελληνικής καταγωγής βαρώνου Ντε Λάγγενφελντ, έρχεται για πρώτη φορά στη Βιέννη, όπου εντυπωσιάζεται. Στο ένα εξάμηνο παραμονής του στην Αυστριακή πρωτεύουσα εξέδωσε δύο βιβλία, το *Σχολείον των ντελικάτων εραστών* και το *Φυσικής Απάνθισμα*. Από τα βιβλία αυτά διαφαίνονται οι προοδευτικές, επιστημονικές, παιδαγωγικές και γλωσσικές αντιλήψεις του Ρήγα καθώς και η επιρροή του από τα συγγράμματα των Γάλλων διαφωτιστών. Ήδη θα ε γνώριζε τη γαλλική, τη γερμανική, την αραβική και ίσως και την ιταλική γλώσσα³⁶.

Τον Ιανουάριο του 1791 ο Ρήγας επέστρεψε στη Βλαχία, όπου παρέμεινε ως το 1796, οπότε ξαγύρισε στη Βιέννη, στο σημαντικό αυτό κέντρο των Ελλήνων. Είναι γεγονός ότι η Ελληνική παροικία της Βιέννης, η οποία τροφοδοτούσε τα ένοπλα κινήματα στον ελληνικό χώρο, είχε καταστεί μία από τις σημαντικώ-

34. ΠΙΣΤΑ, *Εισαγωγή*, σ.σε'-'ιστ'. Για τις παραδόσεις γύρω από τους λόγους της φυγής του Ρήγα από το Βελεστίνο βλ. ΚΑΛΛΑ. ΜΟΥΣΙΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ, "Η νεανική ζωή του Ρήγα από την παράδοση και τη λογοτεχνία", *Υπέρεια* 1(1190) 575-585 [Πρακτικά Α' Συνεδρίου "Φερραί-Βελεστίνο-Ρήγας". Βελεστίνο 30 Μαΐου-1 Ιουνίου 1986]. Για το πραγματικό όνομα του Ρήγα βλ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ρήγας*, σσ. 3-5. Ο Μιχαλόπουλος (ό.π., σσ.8-9) δέχεται ότι ο Ρήγας "σπούδασε κατ' αρχάς στο Βελεστίνο" και ότι, μετά τη Ζαγορά, φοίτησε και στη Σχολή των Αμπελακίων. Για τη ζωή του Ρήγα βλ. επίσης ΖΩΙΔΗ, *Ρήγας Βελεστινλής*, σσ. 44-54* Λ.Ι.Κ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, "Ο ανήσυχος έφηβος της Θεσσαλίας (Τα πρώτα χρόνια του Ρήγα στη γενέθλια γη)", *Θεσσαλική Εστία*, 1(1973) 66-68. Ιδιαίτερος σημαντικά τα όσα αναφέρει ο συνεργάτης του Ρήγα Χριστόφ. Περραιβός στην *Σύντομον βιογραφία του αιδήμον Ρήγα Φεραίου του Θετταλού* (Αθήνα 1860). Για τη ζωή και τη δράση του Ρήγα στη Βλαχία βλ. ΜΠΕΝΑ, *Ο Ρήγας στη Βλαχία*, σσ. 59-65. Για την επιστημονική έρευνα γύρω από τον Ρήγα βλ. ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ, "Ανασκόπηση των ερευνών για τον Ρήγα Φερραίο που γράφτηκαν κατά την περίοδο 1973-1985", *Υπέρεια* 1(1190) 449-456 [Πρακτικά Α' Συνεδρίου "Φερραί-Βελεστίνο-Ρήγας". Βελεστίνο 30 Μαΐου-1 Ιουνίου 1986]* ΑΙΚΑΤ. ΠΟΥΛΜΕΡΟΥ-ΚΑΜΗΛΑΚΗ, "Το Α' Συνέδριο Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας και η γύρω από τον Ρήγα Βελεστινή έρευνα", *Διαβάζω*, 235(21-3-1990) 76-80, επίσης ΣΤΕΦ. ΦΑΣΟΥΛΑΚΗ, "Βιβλιογραφία Ρήγα", *Διαβάζω*, 235(21-3-1990) 81-83, καθώς και ΠΑΝ. ΜΠΕΝΑ, "Συμπληρωματική Βιβλιογραφία περί Ρήγα", *Διαβάζω*, 235(21-3-1990) 84.

35. CAMARIANO, ό.π., σ.447.

36. ΠΙΣΤΑ, ό.π., σσ. ιζ'-ιθ' * ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ρήγας*, σ.11*ΚΑΡΑ, *Φυσικής Απάνθισμα*, σσ.71-73.

τερες βάσεις του διαφωτισμού του σκλαβωμένου γένους³⁷. Στα δύο χρόνια της παραμονής του εδώ ο Ρήγας συνέχισε το διαφωτιστικό και εθνεγερτικό του έργο. Αν και η κατάσχεση των επαναστατικών βιβλίων και προκηρύξεων του Ρήγα δεν επέτρεψε τη διάδοση των ιδεών του στις λεπτομέρειές τους, ο μαρτυρικός του όμως θάνατος και το έργο του ενέπνευσαν και εμπύχωσαν το σκλαβωμένο γένος. Κατά τον καθηγητή Ν. Πανταζόπουλο, αυτά "υπήρξαν μία φωτεινή αστραπή, η οποία διέρρηξε το έρεβος της δουλείας και κατηύγασε με την λάμψιν της τον δρόμον προς την Ελευθερίαν, προετοιμάσασα διά της Φιλικής Εταιρείας την έκρηξιν και επιτυχίαν της Επανάστασεως του 1821"³⁸. Η διαφορά του Ρήγα από τους άλλους Νεοέλληνες διαφωτιστές έγκειται στο γεγονός ότι μόνος αυτός αντιλήφθηκε εγκαίρως πως η προσπάθεια για την αφύπνιση της εθνικής συνειδήσεως του υπόδουλου Ελληνισμού, με την ανασύνδεση του προς τα κλασικά ιδανικά, δεν μπορούσε να καρποφορήσει, αν δεν έπαιρνε, εκτός από τη θεωρητική, και πρακτική μορφή³⁹.

Στις 19 Δεκ. 1797 συνελήφθη στην Τεργέστη από την Αυστριακή Αστυνομία και, αφού μεταφέρθηκε στη Βιέννη, παραδόθηκε στους Τούρκους, οι οποίοι τον εκτέλεσαν στις 24 Ιουνίου 1798 στο Βελιγράδι⁴⁰.

Παρά τον πρόωρο θάνατό του ο Ρήγας άφησε πλούσιο συγγραφικό έργο⁴¹:

-*Φυσικής Απάνθισμα διά τους αγχίνους και φιλομαθείς Έλληνας, εκ της Γαλλικής και Γερμανικής διαλέκτου ερανισθέν παρά του Ρήγα Βελεστινλή Θεεταλού*. Βιέννη 1790 [Ανατύπωση: Αθήνα 1971, 1988 και 1991].

-*Σχολείον των Ντελικάτων ερασιών, εκ του Γαλλικού*. Βιέννη 1790.

-*Νέον Αναχάρσιδος Τόμος Δ΄*. Βιέννη 1797.

-*Ο Ηθικός Τρίπους. Τα Ολύμπια· δράμα του αββά Μεταστασίου, μεταφρασθέν εις την ημετέραν διάλεκτον*. Βιέννη 1797.

-*Ύμνοι* (Εκδόθηκε το 1797 κρυφά στη Βιέννη, ενώ το 1814, με προσθήκες κάποιων ωδών, εκδόθηκε στο Ιάσιο. Ο *Θούριος* εκδόθηκε και χωριστά το 1809 στην Κέρκυρα).

-*Χάρτα της Ελλάδος*. Βιέννη 1797.

-*Στρατιωτικόν Εγκόλπιον*.

-*Προσωρινοί πολιτικοί κανονισμοί* (Τυπώθηκε κρυφά στη Βιέννη).

Πρόσφατη συγκεντρωτική έκδοση: *Τα Επαναστατικά (Επαναστατική Προκήρυξη, Τα δίκαια του Ανθρώπου, Το Σύνταγμα, Ο Θούριος, Ύμνος Πατριωτι-*

37. ΠΙΣΤΑ, *ό.π.*, σ. κ΄.

38. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ, *Ελληνικά καταβολαί*, σ.54. Βλ. επίσης του ΙΔΙΟΥ, *Ρήγας*, σ.718.

39. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ, *Ελληνικά καταβολαί*, σ.13.

40. ΠΙΣΤΑ, *ό.π.*, σσ. κ΄-κβ΄.

41. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σσ.529-540 * ΠΙΣΤΑ, *ό.π.*, σσ. κ΄-κα΄. Ειδικότερα για το *Απάνθισμα Φυσικής* βλ. ΜΠΟΝΤΖΩΡΑΟΥ, *Ο Ρήγας και η φυσική του*, σσ. 142-157.

κός), Αθήνα 1994 [Έκδοση της Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης "Φερρών-Βελεστίνου-Ρήγα"].

11. ΑΝΘΙΜΟΣ ΓΑΖΗΣ (1758-1828)

Ο Άνθιμος Γαζής γεννήθηκε το 1758 στις Μηλιές του Πηλίου. Το πραγματικό του όνομα, που ήταν Αναστάσιος Γκάζαλης, το άλλαξε κατά τη χειροτονία του σε κληρικό. Ο Αναστάσιος έμεινε ορφανός από πατέρα σε μικρή ηλικία και ανέλαβε αυτός τη συντήρηση της πολυμελούς και φτωχής οικογενείας του⁴².

Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε στις Μηλιές κοντά στον δάσκαλο Άν. Παπαπανταζή. Έχοντας μεγάλο ζήλο για μόρφωση έκανε τον γραμματικό στους συγχωριανούς του εξοικονομώντας έτσι λίγα χρήματα προς αγοράν λαδιού για το λυχνάρι του⁴³.

Ο Γαζής συνέχισε τις σπουδές του στο "Ελληνομουσείον της Ζαγοράς" και ξαναγύρισε στις Μηλιές το 1774, οπότε και χειροτονήθηκε διάκονος, και έναν χρόνο αργότερα ιερέας. Τότε έγινε και η αλλαγή ονόματος και επιθέτου. Μετά τη χειροτονία πήγε στο γειτονικό χωριό Βυζίτσα, όπου δίδαξε για ένα διάστημα με ετήσιο μισθό 100 γροσίων.

Η Κωνσταντινούπολη, όπως και για όλους τους λογίους, ήταν ο πρώτος σταθμός του Γαζή για τη μεγάλη πνευματική πορεία του. Εκεί χειροτονήθηκε αρχιμανδρίτης και δίδαξε στα παιδιά πλουσίων οικογενειών. Με τη βοήθεια του άρχοντα Αγγελή Μαρμαρά, το 1796, εκλέχτηκε εφημέριος της Ορθόδοξης Ελληνικής Κοινότητας της Βιέννης, γεγονός που τον βοήθησε σημαντικά στην πνευματική του εξέλιξη. Η Βιέννη υπήρξε η πνευματική πατρίδα του Γαζή. Εκεί έμαθε τη γερμανική γλώσσα και μελέτησε φιλοσοφία, αστρονομία και όλες τις φυσικές επιστήμες. Ασχολήθηκε ακόμα με τη μετάφραση στα ελληνικά πολλών σημαντικών ξένων έργων, όπως τη *Γραμματική των Φιλοσοφικών επιστημών* του Βενιαμίν Μαρτίνου(Martin), τη *Χημική Φιλοσοφία* του Φουρκερό (A. Fr. Fourcroy) κ.ά.

Το 1811 εγκατέλειψε τη Βιέννη και ήρθε στην πατρίδα του τις Μηλιές με τη φιλοδοξία του να προαγάγει το σχολείο των γραμμάτων σε σχολείο ανώτερης βαθμίδας και να εκδώσει ένα Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας. Το πρώτο δεν το πέτυχε, επειδή ο σουλτάνος δεν χορήγησε τη σχετική άδεια. Για την έκδοση όμως του *Λεξικού* είχε υπογραφεί το 1804 στα Αμπελάκια συμφωνητικό με τους Κ.

42. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, Άνθ. Γαζής, σσ.71-73. Ο Κων. Σάθας, (ό.π., σ.693) δίνει ως χρονολογία γεννήσεως το 1764. Επίσης ο Ι. Φιλήμων, (*Δοκίμιον*, τ.3, σ.135), γράφει ότι ο Γαζής γεννήθηκε στους Κοκκωτούς Αλμυρού. Σύντομη και περιεκτική βιογραφία του Γαζή βλ. στον ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ. *ΙΝΕ*, τ.Δ', σσ.646-647.

43. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, ό.π., σ.73.

Κούμα και Στ. Οικονόμο, ως επιστημονικών συνεργατών, και τους Αμπελακιώτες Σβαρτς Δροσινό, Ι. Χατζηκώστα κ.ά., ως οικονομικών χορηγών. Ο Α΄ τόμος του *Λεξικού* κυκλοφόρησε το 1809 με την συμπαράσταση του Αδ. Κοραή.

Η παραμονή του Γαζή στο Πήλιο για τρία χρόνια (1801-1804) ενεφύσησε σ' αυτόν τις επαναστατικές ιδέες και τον οδήγησε στην απόφαση να αναλάβει ενεργό δράση για την απελευθέρωση του Γένους.

Με την επιστροφή του στη Βιέννη ανέλαβε και πάλι καθήκοντα εφημερίου στον Ναό του Αγίου Γεωργίου, αφού στο μεταξύ, για χάρη του η Κοινότητα απέλυσε τον Νεόφ. Δούκα, που τον είχε αντικαταστήσει. Εδώ τώρα ο Γαζής εργάζεται για την έκδοση του *Λεξικού* και των *Χαρτών* του, γνωρίζεται με τον φωτισμένο μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας Ιγνάτιο, ο οποίος το 1810 ιδρύει στο Βουκουρέστι την "Φιλολογική Εταιρεία"⁴⁴.

Το 1811, με τη βοήθεια της Εταιρείας του Ελληνικού Λυκείου, που είχε έδρα το Ιάσιο, άρχισε να εκδίδει την εφημερίδα *Λόγιος Ερμής* με την οποία μεταδίδονταν στους Έλληνες οι πρόοδοι των επιστημών και, ιδίως, της φιλολογίας⁴⁵. Κατά τον καθηγητή Πολ. Ενεπεκίδη⁴⁶, "Αι Αγγελίαι του ήσαν αξιόπιστοι διότι εγράφοντο όχι από βιαστικούς και διψασμένους διά Sensations δημοσιογράφους, αλλά από ησύχους λογίους, σκορπισμένους σχεδόν εις όλας τας πόλεις της Ευρώπης. Ίσως δεν είναι υπερβολικόν εάν ειπούμε ότι κανέν περιοδικόν της Ελλάδος, ακόμη και της σημερινής, δεν είχαν τόσους πολλούς και τόσον σπουδαίους συνεργάτας όπως ο *Λόγιος Ερμής* της Βιέννης. Και τούτο ασφαλώς διότι το περιοδικόν αυτό ήτο όλη η πνευματική Ελλάς με τα προβλήματά της, με την *Ακαδημίαν των Επιστημών* της, το *Λογοτεχνικόν Επιμελητήριόν* της, το *Βιβλιογραφικόν Δελτίον*, τους μεγάλους και μικρούς νεκρούς της. Σήμερον αποτελούν οι τόμοι του την σπουδαιότεραν ίσως πηγήν της ελληνικής πνευματικής ζωής προ της επανάστασεως". Αλλά και ο ιστορικός Απ. Βακαλόπουλος γράφει σχετικώς: "Με τον *Λόγιον Ερμήν* οι διανοούμενοι της Βιέννης επικοινωνούν με τους επιστήμονες της Ευρώπης, προπάντων με τους φιλόλογους της. Το περιοδικό αυτό γεννά και συντηρεί τις ελπίδες των φιλελλήνων στην αναγέννηση του ελληνικού έθνους"⁴⁷.

Τα διάφορα εθνικά, πολιτισμικά, γλωσσικά και άλλα προβλήματα σχολιάζονταν από τις στήλες του *Λογίου Ερμή*, από τις οποίες ο Γαζής απηύθυνε συμβουλές και προτροπές προς τους Έλληνες⁴⁸.

44. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ό.π.*, σ.628.

45. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ. 693.

46. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ, *Συμβολαί*, σ.399.

47. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Ε', σ.37.

48. ΜΟΥΤΟΓΙΑΝΝΗ, *ό.π.*, σ.77.

Από την 1η Απριλίου 1813 έγινε συνεκδότης του *Λογίου Ερμή* και ένας άλλος Θεσσαλός, ο Θεόκλητος Φαρμακίδης. Έτσι συνεχίστηκε η έκδοση πάντα με την υλική και ηθική συμπαράσταση του Ιγνατίου Ουγγροβλαχίας, ο οποίος είχε εγκατασταθεί στη Βιέννη, και της Ελληνοβλαχικής Φιλολογικής Εταιρείας του Βουκουρεστίου⁴⁹.

Κατά τον Αν. Γούδα⁵⁰ στη Βιέννη ο Γαζής γνωρίστηκε με τον Ι. Καποδίστρια και τον ίδιο τον τσάρο Αλέξανδρο, ο οποίος εκκλησιάστηκε στην Ορθόδοξη Ελληνική Εκκλησία και έδωσε πολλά δώρα στον Γαζή.

Το 1815, με πρωτοβουλία του Γαζή, ιδρύθηκε στη Βιέννη η "Φιλόμουσο Εταιρεία" με φιλορωσικές διαθέσεις, ως αντίβαρο στην φιλοαγγλική "Φιλόμουσο Εταιρεία" των Αθηνών, που είχε ιδρυθεί το 1813. Στο Καταστατικό της Εταιρείας (άρθρο 1) προβλεπόταν και η ίδρυση ενός σχολείου "τακτικού" στο Πήλιον "κατά μίμησιν των Ακαδημιών της Ευρώπης". Προβλεπόταν ακόμα (άρθρο 8) ότι "τα συναχθησόμενα αρχαιολογικά πράγματα αποταμιεύονται εις τας Αθήνας ή το Πήλιον όρος εις τα επί τούτω κτίρια, Μουσεία καλούμενα. Οι Έφοροι του Πηλίου όρους υποχρεούνται προς τούτοις όπως καταγίνωνται εις βοτανικάς παρατηρήσεις, περιγράφοντας τα εκείσε περιεργα φυτά ων η ύπαρξις ενδέχεται αγνοείσθαι εις το λοιπόν της Ευρώπης"⁵¹.

Από το 1812 ο Γαζής, σε συνεργασία με τον Γρηγ. Κωνσταντά, ξανάβαλε μπροστά τα σχέδιά του για την ίδρυση ανώτερου σχολείου στις Μηλιές και για τον σκοπό αυτό άρχισε να συγκεντρώνει χρήματα και βιβλία, τα οποία έστειλε στην ιδιαίτερή του πατρίδα. Την 1η Ιουλίου 1814 είχε συνταχθεί και σχετικό συμφωνητικό μεταξύ Γαζή και Κωνσταντά. Σε επιστολή του (16 Μαΐου 1815) προς τον Γερμανό φιλέλληνα Friedrich Thiersch (Θήρσιο) ο Γαζής γράφει για την πορεία του σχολείου και της βιβλιοθήκης, στην οποία είχαν συγκεντρωθεί πάνω από 16.000 τόμοι "δοκίμων συγγραφέων παλαιών τε και νέων". Στην πραγματικότητα όμως ιδρύθηκε μόνον το κτίριο της σχολής, χωρίς να επιτευχθούν οι στόχοι του Γαζή και του Κωνσταντά⁵².

Όσον καιρό ο Γαζής βρισκόταν στη Βιέννη, διατήρησε συχνή αλληλογραφία με τον περιφανή Βαυαρό φιλόλογο και φιλέλληνα Friedrich Thiersch (Θήρσιο) από τον οποίο ζητούσε να βοηθήσει τους Έλληνες νέους που πήγαιναν "εις Μυνηχίαν(Μόναχον) παιδείας και μαθήσεως ένεκα". Η επικοινωνία αυτή

49. Ό.π., σ.81.

50. Πρβλ. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, ό.π., σ.82.

51. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, ό.π., σσ.82-83. Για τη δράση των Φιλομούσων Εταιρειών Αθηνών και Βιέννης βλ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΠ., *ΙΝΕ*, τ.Ε', σσ.54κε.

52. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ, *Επιστολαί προς Fr.Thiersch*, αρ.7, σσ.328-229. Βλ. και ΒΟΥΡΒΕΡΗ, *Γρηγ. Κωνσταντάς*, σσ.50-51.

συνεχίστηκε και μετά την κάθοδο του Γαζή στην Ελλάδα⁵³.

Το 1816 ο Γαζής παραιτήθηκε από τη διεύθυνση του Λογίου Ερμής αφήνοντας διαδόχους του τους Θεόκλ. Φαρμακίδη και Κων. Κοκκινάκη, οι οποίοι συνέχισαν την έκδοση ως το 1821.

Το 1817, στην Οδησσό, μνήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και, διά Κωνσταντινουπόλεως, όπου είχε σχετικές επαφές, κατέβηκε στην Ελλάδα, όπου εργάστηκε με ζήλο υπέρ της Εθνεγερσίας. Οι Μηλιές έγιναν το επαναστατικό κέντρο του Γαζή, ο οποίος πρωτοστάτησε στην Επανάσταση της Μαγνησίας. Στις 7 Μαΐου απηύθυνε από τον Βόλο θερμή επαναστατική προκήρυξη "Προς τους λαούς της Ζαγοράς, των Φερών και της Αγυιάς". Μετά δε τις πρώτες επιτυχίες των Επαναστατών, ο Γαζής εκλέχτηκε πρόεδρος της "Βουλής της Θεσσαλομαγνησίας".

Ο Γαζής υπήρξε μέλος όλων των πρώτων μεταπελευθερωτικών συνελεύσεων. Στις 19 Μαΐου 1824 ορίστηκε επικεφαλής της Πενταμελούς Επιτροπής Παιδείας, η οποία υπέβαλε στην Κυβέρνηση τις πρώτες συγκροτημένες προτάσεις για την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος του Ελεύθερου Ελληνικού Κράτους. Στη θέση αυτή δεν έμεινε για πολύ. Είχε μάλιστα έρθει σε σύγκρουση με τον φίλο του Κωνσταντά, ο οποίος αντιτάχθηκε στην πρωτοβουλία του Γαζή να μεταφερθούν τα βιβλία του σχολείου των Μηλεών στην ελεύθερη Ελλάδα. Έτσι ο Γαζής αποσύρθηκε από την ενεργό δράση και πικραμένος, ιδίως από τη στάση προς αυτόν του Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια, παλιού του φίλου, πέθανε στη Σύρο στις 28 Νοεμβρίου 1828⁵⁴.

Το συγγραφικό του έργο⁵⁵ υπήρξε πλούσιο:

-*Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών του Άγγλου Βενιαμίν Μαρτίνου*. Τόμοι 2. Βιέννη 1799.

-*Πίναξ γεωγραφικός της Ελλάδος με τα παλαιά και τα νέα ονόματα*. Βιέννη 1800.

-*Συνταγμάτιον χρονολογικόν*. 1803.

-*Ελληνική Βιβλιοθήκη*. Τόμοι 2. Βενετία 1807.

-*Λεξικόν Ελληνικόν*. Τόμοι 3. Βενετία 1809-1816.

-*Ερμής ο Λόγιος ή Φιλολογικαί Αγγελίαι*. Βιέννη 1811κε.

Επιμελήθηκε και βοήθησε οικονομικώς και άλλες σπουδαίες εκδόσεις.

53. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ, *ό.π.*, αρ.2, 3, 4, 9, 10, 11, 12, 13, 14 και 16, σσ.324-337.

54. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ, *Άνθ.Γαζής*, σσ.88-104*ΖΗΤΡΙΑΔΟΥ, *Γαζής-Κωνσταντάς*, σ.14*ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.693.

55. *Ερμής ο Λόγιος*, τ. ΣΤ', σσ. 347-350 * ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.694 * ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Γαζής*, σσ.7-13.

12. ΖΗΣΗΣ ΘΕΟΔΟΣΙΑΔΗΣ ΠΑΧΑΡΝΙΚΟΣ (1761-1849)

Γεννήθηκε στον Άγιο Λαυρέντιο το 1761 και φοίτησε, κατά πάσαν πιθανότητα, στη Σχολή των Μηλεών. Από το 1831 έως τον θάνατό του δίδαξε στο σχολείο του Αγίου Λαυρεντίου. Έγραψε πολλά στιχουργήματα σε αρχαίζουσα γλώσσα⁵⁶.

13. ΔΑΝΙΗΛ ΜΑΓΝΗΣ ο Αγιολαυρεντίτης (1769-1856)

Ο Δανιήλ Μάγνης⁵⁷ γεννήθηκε στον Άγιο Λαυρέντιο το 1769. Σπούδασε σε πανεπιστήμια της Γερμανίας και Ολλανδίας και διετέλεσε σχολάρχης στη σχολή των Αμπελακίων (1814). Μετά το 1816 δίδαξε στο νεοϊδρυθέν σχολείο του Αγίου Λαυρεντίου. Αργότερα πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου το 1853-1854 διετέλεσε διευθυντής της Μεγάλης του Γένους Σχολής.

Συνέγραψε λατινική γραμματική και αρκετά λεξικά (Μυθολογικόν, Γεωγραφικόν και Κυρίων ονομάτων).

Απεβίωσε στην Κωνσταντινούπολη το 1856.

14. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΟΜΜΗΤΑΣ (1770-1833)

Ο Στέφανος Κομμητάς⁵⁸ γεννήθηκε στους Κωφούς Αλμυρού το 1770.

Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε στη γενέτειρά του και στον Τύρναβο. Νέος δίδαξε στους Κωφούς και στη Γούρα. Φύση ανήσυχη όμως έφυγε για ανώτερες σπουδές στο εξωτερικό (Βιέννη 1799), όπου έμαθε ξένες γλώσσες και συνδέθηκε με μεγάλες προσωπικότητες της εποχής. Εκεί παρέδιδε ιδιωτικά μαθήματα με αμοιβή 15 δουκάτα τον μήνα, για 3 ώρες μάθημα την ημέρα. Το 1816 άφησε την αυστριακή πρωτεύουσα και πήγε, κατόπιν προσκλήσεως, στο Βουκουρέστι, όπου δίδαξε στην Ακαδημία φιλοσοφία, έως το 1818⁵⁹. Τον Ιανουάριο του 1819 μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και έγινε ένας από τους πέντε εφόρους του Βουκουρεστίου.

Ο Κομμητάς υπήρξε "φανατικός αρχαϊστής αλλά πολυγραφώτατος, εγκυκλοπαιδιστής και μεγάλος παιδαγωγός". Σε επιστολή του προς τον φιλέλληνα Ειρηναίο Θήρσιο εκφράζει τις γλωσσικές του απόψεις: "Περί δε τον έλληνα λόγον τοιαύτην έχομεν γνώμην. Προπατορικόν κτήμα νομίζοντες τούτον και από του Χρυσού Αιώνος μέχρι της σήμερον κατά διαδοχήν παρά πατέρων διδασκόμενοι, εναβρυνόμεθα επί τω χρήματι, και γράφειν καυχώμεθα ουκ ευκαταφρο-

56. "Θεσσαλικόν Ηρώον", *Θεσσαλικά Χρονικά*, 1(1930), σσ.74-75.

57. *Ό.π.*, σ.73 * *ΜΕΕ*, τ. Η', σ. 869.

58. Για τη ζωή και τη δράση του Κομμητά βλ. ΚΑΛΑΝΤΖΗ, Στ. *Κομμητάς*, σσ.149-154 * CAMARIANO, *ό.π.*, σσ.515-518.

59. CAMARIANO, *ό.π.*, σσ.512-513.

νήτως προς μίμησιν των προγόνων, και τους επιγιγνομένους εις τούτο προτρέπομεν". Σε ό, τι αφορά τις εκδόσεις αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, ο Κομμητάς "αρίστην [...] εκείνην ενόμιζεν, ήτις προς κατάληψιν των χρηζόντων σαφηνείας αποχωρώντα μεν έχει σχόλια, εις δε το τέλος λεξικά, εν μεν παρά τω συγγραφέι λέξεων και φράσεων, δεύτερον ιστορικόν, και τρίτον γεωγραφικόν"⁶⁰.

Παρά τις συντηρητικές του θέσεις ως προς το γλωσσικό, στα άλλα ζητήματα υπήρξε αρκετά προοδευτικός. Επεδίωξε την ίδρυση σχολείων με κάθε τρόπο και ως καθηγητής στο Βουκουρέστι διοργάνωσε παραστάσεις αρχαίου δράματος. Διατηρούσε καλές σχέσεις με τον Ρήγα Βελεστινλή και τον Κων. Κούμα. Τον απασχόλησαν ιδιαίτερα τα προβλήματα της εκπαίδευσως (προγράμματα, μέθοδος διδασκαλίας, μόρφωση του προσωπικού κ.ά.). Όλα του τα έργα προορίζονταν για την εκπαίδευση (από Αλφαβητάρι έως Εγκυκλοπαίδεια). Διαίρεσε όλα τα μαθήματα σε τρεις κατηγορίες: Αναγνωστικά, Διδακτικά και Ελληνικά.

Το συγγραφικό του έργο είναι πολύ μεγάλο⁶¹:

-*Παιδαγωγός ή Πρακτική Γραμματική*. Βιέννη 1800.

-*Εγκυκλοπαίδεια ελληνικών μαθημάτων γραμματικής, ρητορικής και ποιητικής, την διδασκαλίαν αυτών περιέχουσα και συλλογήν μετ' επιλογής εκ των αρίστων ελλήνων συγγραφέων και ποιητών*. Τόμοι 12. Βιέννη 1812-1814.

-*Παιδαγωγικά μαθήματα*. Τόμοι 12. Πέστη 1827-1828.

Έγραψε ακόμα έναν πανηγυρικό λόγο αφιερωμένον στον πρίγκηπα Αλέξανδρο Μουρουζή και επιγράμματα, ενώ στην πλούσια αλληλογραφία του θίγονται τα προβλήματα της γλώσσας.

Όλα τα βιβλία, εκτός της *Εγκυκλοπαιδείας*, εκδόθηκαν στην Πέστη το 1827-1828.

Ιδιαίτερη βαρύτητα έδωσε στη μέθοδο διδασκαλίας, στον τρόπο των εξετάσεων και στο ποιόν των δασκάλων.

Απεβίωσε στην Πέστη γύρω στο 1833 αφήνοντας τη λίγη περιουσία του στο Ελληνικό Δημόσιο για την ίδρυση σχολείων⁶².

15. ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΦΕΝΤΟΥΛΗΣ (1824-1893)

Ο Θεόδωρος Αφεντούλης γεννήθηκε στη Ζαγορά το 1824. Σπούδασε στη Σχολή Ζαγοράς και στην Ευαγγελική Σχολή Σμύρνης. Κατόπιν σπούδασε Ιατρική στην Αθήνα και το 1843 μετέβη στο Μόναχο, όπου το 1846, σε ηλικία 22 ετών,

60. ΓΕΔΕΩΝ, *Πνευματική Κίνησης*, σ.167.

61. CAMARIANO, ό.π., σσ. 515-517, 685 * *Ερμής ο Λόγιος*, τ. Α', σ. 101κ., καθώς και τ. ΣΤ', σσ. 296-298. Η *Εγκυκλοπαίδεια* του Κομμητά για πολλές δεκαετίες ήταν βασικό σχολικό βοήθημα. Βλ. ΔΗΜΑΡΑ, Κ., *Ν. Διαφωτισμός* σ.100.

62. ΚΑΛΑΝΤΖΗ, *Στ. Κομμητάς*, σσ.151-154. Ο Κ. Δημαράς (ό.π., σ.100) τοποθετεί τον θάνατο του Κομμητά μετά το 1837.

αναγορεύτηκε διδάκτωρ της Ιατρικής. Συνέχισε τις σπουδές του για άλλα δύο χρόνια στο Παρίσι και τη Βουδαπέστη⁶³.

Το 1848 επέστρεψε στην Ελλάδα και τον Ιανουάριο του 1849 διορίστηκε υφηγητής της Γενικής Παθολογικής Ανατομίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το 1852 έγινε έκτακτος καθηγητής και το 1862 τακτικός καθηγητής της Φαρμακολογίας και Συνταγολογίας. Παράλληλα με τη σπουδαία επιστημονική του δραστηριότητα ανέπτυξε πλούσια συγγραφική και κοινωνική δράση. Είχε μεγάλη φιλολογική και λογοτεχνική κατάρτιση και υπήρξε πολλές φορές κριτής στους Βουτσιναίους και Οικονομαίους ποιητικούς διαγωνισμούς. Τα λογοτεχνικά του έργα συγκεντρώθηκαν σε τρεις τόμους με τον τίτλο *Φιλολογικά Πάρεργα*. Τον Αφεντούλη ο Κ. Παλαμάς τον χαρακτήρισε: "Ρήτορα μέχρι των πρωτανικών λογοδοσιών του, ποιητήν μέχρι των επιστημονικών του συγγραφών, ρεμβαστήν και ζωγράφον ρωμαντικών ερώτων και πολίτην με φιλοπατρίαν καραδοκούσαν πάντοτ' εν επιφυλακή"⁶⁴.

Πέθανε τον Απρίλιο του 1893.

16. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ (1830-1923)

Ο Νικόλαος Γεωργιάδης γεννήθηκε στην Πορταριά το 1830. Ήταν εγγονός του Δανιήλ Φιλιππίδη. Μετά τις εγκύκλιες σπουδές στο Πήλιο και την Αθήνα, πήγε στο Μόναχο, όπου σπούδασε Ιατρική. Με την επιστροφή του στην Ελλάδα άσκησε το επάγγελμα του ιατρού στον Βόλο και τη Λάρισα και αναδείχτηκε σε σπουδαία επιστημονική, πνευματική και πολιτική μορφή της Θεσσαλίας. Μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας, το 1881, προσέφερε τις ιατρικές του υπηρεσίες δωρεάν. Προηγουμένως είχε λάβει μέρος σε όλες τις κινήσεις για την απελευθέρωση της Θεσσαλίας, πράγμα που του κόστισε δυο εξορίες (Θεσσαλονίκη, 1869- 1877, και Αθήνα, 1878-1881). Υπήρξε από τους πρώτους βουλευτές της Θεσσαλίας με το Τρικουπικό κόμμα, ενώ εξελέγη και δήμαρχος Βόλου (1899-1906).

Ο Γεωργιάδης υπήρξε συγγραφέας του βιβλίου *Θεσσαλία* (1890), το οποίο επανεκδόθηκε το 1894 και μεταφράστηκε στα γαλλικά και αγγλικά. Το βιβλίο αυτό επαινήθηκε από το Γεωγραφικό Συνέδριο της Βενετίας (1883), ενώ ο συγγραφέας του εξελέγη αντεπιστέλλον μέλος του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου του Βερολίνου⁶⁵. Σήμερα το βιβλίο αυτό θεωρείται ξεπερασμένο και αντιεπιστημονικό.

Πέθανε το 1923.

63. ΒΛΑΧΟΥ, *Θεσσαλοί Γιατροί*, σ.45.

64. Το απόσπασμα στον ΒΛΑΧΟΥ, *Θεσσαλοί Γιατροί*, σ.48, υποσ.2.

65. ΒΛΑΧΟΥ, *ό.π.*, σσ.49-52.

IV. Διάφοροι

1. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β΄ Λαρίσης (ΙΣΤ΄ αι.)

Ο Δημήτριος διητέλεσε μητροπολίτης Λαρίσης την περίοδο 1575-78 και αναφέρεται ως λόγιος¹.

2. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ιερομόναχος εκ Ραψάνης (ΙΗ΄ αι.)

Μαθήτευσε στην Κοζάνη, κοντά στον Ευγένιο Βούλγαρη, τον οποίο και διαδέχτηκε(1754-1756)².

3. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ιεροδιάκονος (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αι.)

Καταγόταν από την Τσαριτσάνη και υπήρξε μαθητής του Κων. Οικονόμου, τον οποίο διαδέχτηκε στη σχολαρχία της εκεί σχολής(1813- 1825)³.

4. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ο εξ Αγράφων(1670-1745/6)

Ο Διονύσιος⁴, ιερομόναχος και ζωγράφος, γεννήθηκε στη Φουρνά των Αγράφων γύρω στο 1670. Ήταν γιος του ιερέα Παναγιώτη Χαλκιά. Νέος πήγε στην Κωνσταντινούπολη, από όπου μετά τέσσερα χρόνια μετέβη στο Άγιον Όρος για σπουδές.

Στη γενέτειρά του τη Φουρνά κατά το διάστημα 1734-1743 ίδρυσε το σταυροπηγικό μοναστήρι της Ζωοδόχου Πηγής και σχολείο των κοινών γραμμάτων, το οποίο αργότερα ο Θεοφάνης Φουρναίος το ανέδειξε σε ανώτερο σχολείο.

Το συγγραφικό του έργο υπήρξε αξιόλογο:

-Επιστολές και επιγράμματα.

-Δύο ασματικές ακολουθίες.

-*Ερμηνεία της Ζωγραφικής Τέχνης*⁵. Το έργο αυτό αποτέλεσε το βασικό εγκόλλιο και τον σπουδαιότερο οδηγό των αγιογράφων για τη συνέχιση και την αναγέννηση της θρησκευτικής ορθόδοξης ζωγραφικής τέχνης.

1. ΣΑΘΑ, *Ν. Φιλολογία*, σ.235 * ΑΤΕΣΗ, *Επισκ. Κατάλογοι*, σ.136.

2. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, *Συλλογή*, σ.53-54.

3. *Ό.π.*, σ.53.

4. Για τη ζωή και το έργο του Διονυσίου βλ. το σχετικό άρθρο του Π.Ι.Βασιλείου στην *Εγκυκλοπαίδεια Υόρτι*, τ. 21, σσ.173-176.

5. Ολοκληρωμένη έκδοση του έργου πραγματοποίησε ο Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς: *Διονύσιου του εκ Φουρνά, Ερμηνεία της Ζωγραφικής Τέχνης και αι κύριαι αυτής ανέκδοτοι πηγαί, εκδομένη μετά προλόγου, νυν το πρώτον πλήρης κατά το πρωτότυπον αυτής κείμενον*,

Απεβίωσε το 1745 ή 1746 στη Φουρνά.

5. ΙΑΚΩΒΟΣ Λαρίσης (ΙΖ΄ αι.)

Διετέλεσε μητροπολίτης Λαρίσης (1675-1679) και οικουμενικός πατριάρχης (1679-1682, 1685 και 1686). Με δικές του ενέργειες ιδρύθηκε το "Νέον Φροντιστήριον" στον Τύρναβο, στο οποίο σχολάρχισε ο Αθαν. Λιοντάρης⁶.

6. ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ Δημητριάδος (ΙΖ΄/ΙΗ΄ αι.)

Έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της παιδείας στην περιφέρειά του. Πρότεινε, χωρίς αποτέλεσμα, στον Αν. Γόρδιο να διευθύνει τη σχολή Ζαγοράς⁷.

7. ΙΩΣΗΠΟΣ ιεροδιάκονος (ΙΗ΄ αι.)

Καταγόταν από τη Φουρνά και ήταν αδελφός του Ιωάννη Αγραφιώτη. Δίδαξε στη σχολή του Βουκουρεστίου⁸.

8. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΤΤΑΛΟΣ (ΙΗ΄ αι.)

Συνέθεσε επίγραμμα στη *Φυσική* του Ρήγα Βελεστινλή⁹.

9. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ (ΙΗ΄ αι.)

Συνέγραψε την *Ελλήνων ιατρών παλαιών τε και μεταγενεστέρων ιατρικής επιτομήν*¹⁰.

Δαπάναις της Αυτοκρατορικής Ρωσικής Αρχαιολογικής Εταιρείας. Εν Πετρούπολει 1809.

6. ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *ό.π.*, σ.35.

7. *Ό.π.*, σσ.35-36.

8. ΧΑΤΖΗΜΑΝΟΥ, *ό.π.*, σ.31.

9. ΣΑΘΑ, *ό.π.*, σ.614.

10. *Ό.π.*, σ.619.

B. ΠΙΝΑΚΕΣ ΘΕΣΣΑΛΩΝ ΔΑΣΚΑΛΩΝ ΚΑΙ ΛΟΓΙΩΝ

1. Θεσσαλοί καθηγητές στις ακαδημίες Βουκουρεστίου και Ιασίου.

(Κατά την Ariadna Camariano-Cioran)

A. ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΥ.

1. Θεόδωρος Τυρναβίτης (1721-1726).
2. Αλέξανδρος Τυρναβίτης (πρo 1745-1761).
3. Πανταζής Τυρναβίτης (1780;-1795).
4. Γρηγόριος Κωνσταντάς (1782;-1785).
5. Ρήγας Βελεστινλής (1783 και 1791;).
6. Νικόλαος Μοσχοβάκης (1791- ;).
7. Γεώργιος Ιωάννου (1794-1797;).
8. Στέφανος Κομμητάς (1816-1818).

B. ΙΑΣΙΟΥ.

1. Ιωάννης Δημητριάδης ή Αγραφιώτης Φουρναίος (περ. 1766-1791).
2. Δανιήλ Φιλιππίδης (1784-1786 και 1803-1806;).
3. Νικόλαος Ζαγοραίος (1800-1812).
4. Δημήτριος Π. Γοβδελάς (1808-1811 και 1816-1821).
5. Θεόδωρος Αγραφιώτης (1812).
6. Στέφανος Δούγκας (1813-1816).

2. Θεσσαλοί μαθητές στις ακαδημίες Βουκουρεστίου και Ιασίου.
(Κατά την Ariadna Camariano-Cioran, σσ. 289-306)

A. ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΥ.

	Τόπος καταγωγής	Έτος φοιτήσεως
1. Ιωάννης Λαρισσαίος	Λάρισα	1730
2. Διαμαντής Πεταλάς	Τύρναβος	ΙΗ΄ αι.
3. Γρηγόριος Κωνσταντάς (Μαθητής Ν.Καυσοκαλυβίτη) ¹	Μηλιές	ΙΗ΄ αι.
4. Δανιήλ Φιλιππίδης (Μαθητής Ν.Καυσοκαλυβίτη)	Μηλιές	ΙΗ΄ αι.
5. Στέφανος Κομμητάς (Μαθητής Λ. Φωτιάδης) ²	Αλμυρός	ΙΗ΄ αι.
6. Γεώργιος Στογιάν	Αμπελάκια	1800
7. Ευστάθιος Χατζηγιαννάκης	Θεσσαλία	1800
8. Αλέξανδρος Μπανιάκας	Ζαγορά	1807
9. Δημήτριος	Ζαγορά	1807
10. Νικόλαος Παπαϊωάννου	Τρίκαλα	1807
11. Διονύσιος Αγραφιώτης (Μαθητής Χρυσογόνου)	Άγραφα	--
12. Ιωάννης Παπαδόπουλος	Θεσσαλία	1813/4
13. Θωμάς Δανιήλ	Πίνδος	1814

B. ΙΑΣΙΟΥ.

1. Ιωάννης Αγραφιώτης	Φουρνά	1814
2. Παρθένιος, ιερομόναχος	Άγραφα	1814
3. Γαλαζιετήνης, ιερομόναχος	Τσαριτσάνη	1814
4. Κων/νος Αναστασίου	Άγραφα	1818
5. Κων/νος Γεωργίου	Άγραφα	1813
6. Νικόλαος Ιωάννου	Άγραφα	1818
7. Ρήγας Ιωάννου	Ζαγορά	1818
8. Χριστόδουλος Κωνσταντινίδης	Ζαγορά	1818/9
9. Κων/νος Αθανασίου	Άγραφα	1819
10. Γεώργιος, γιος Ιωάννη	Ζαγορά	1819
11. Ακάκιος Λαρισσαίος	Λάρισα	1820

1. Ο Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης διετέλεσε καθηγητής στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου από το 1767 έως το 1784.

2. Ο Λ. Φωτιάδης διετέλεσε καθηγητής στην Ακαδ. του Βουκουρεστίου από το 1792 έως το 1805.

3. Οι Θεσσαλοί λόγιοι ως συνδρομητές σε επιστημονικά βιβλία κατά την εποχή ακμής του Ελληνικού Διαφωτισμού (1800-1820) (Με βάση τα βιβλία της Βιβλιοθήκης του Ιασίου)³

Εάν ανατρέξει κανείς στις ελληνικές εκδόσεις της περιόδου της ακμής του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, θα διαπιστώσει αφ' ενός ότι πολλοί συγγραφείς, μεταφραστές ή επιμελητές επιστημονικών βιβλίων είναι Θεσσαλοί, και αφ' ετέρου ότι σημαντική θέση στον κατάλογο των συνδρομητών τους κατέχουν Θεσσαλοί λόγιοι ή φιλομαθείς Θεσσαλοί, εντός ή εκτός Θεσσαλίας⁴.

Δυο χαρακτηριστικά παραδείγματα.

α. Το έτος 1802, στο βιβλίο:

"ΣΥΝΟΨΙΣ Των ΚΩΝΙΚΩΝ ΤΟΜΩΝ ΓΟΥΙΔΩΝΟΣ ΤΟΥ ΓΡΑΝΔΗ. Μετά πλουσιωτάτων Υποσημειώσεων και Προσθηκών ΟΚΤΑΥΓΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΚΑΜΕΤΙΟΥ Μεταφρασθείσα εκ της Λατινίδος εις την καθ' ημάς απλουστέραν διάλεκτον ΥΠΟΣ. Α. Σ. ΚΕΦΑΛ. ΤΟΥ Ι. Φ. Σ. εξ ης μετήνεται εις την Ελληνικήν παρά ΙΩΝΑ ΙΕΡΟΜ: ΣΠΑΡΜΙΩΤΟΥ. Νυν Πρώτον τύποις εκδοθείσα. Επιστασία μεν και Διορθώσει ΑΝΘΙΜΟΥ ΓΑΖΗ Αρχιδ. του Μηλιώτου. Δαπάνη δε φιλοτίμων και φιλοκάλων Ελλήνων, ων τα ονόματα εν τοις έμπροσθεν καταγράφεται. Εν Βιέννη της Αυστρίας. Τύποις Φραγκίσκου Αντωνίου Σχραϊμβλ, αωβ' [1802]",

εκτός του ότι στην έκδοση αυτή συνέβαλαν δύο Θεσσαλοί, ο ιερομόναχος Ιωνάς Σπαρμιώτης και ο αρχιμανδρίτης Άνθιμος Γαζής, διαπιστώνουμε επίσης ότι από τους 112 συνολικά συνδρομητές οι 81 (72%) είναι Θεσσαλοί και από τα 345 σώματα του βιβλίου τα 283(82 %) αγοράστηκαν από Θεσσαλούς⁵.

3. Βλ. Ν. GAIDAGIS, *Catalogul Cartilor Grecești* [=Κατάλογος Ελληνικών Εκδόσεων], Iasi 1978.

4. Ο κατάλογος των ελληνικών εκδόσεων της Βιβλιοθήκης του Ιασίου είναι πολύ ενδεικτικός. Βλ. GAIDAGIS, *ό.π.*

5. *Ό.π.*, σφ. 24, σσ. 18-22.

Παραθέτουμε τα ονόματα των Θεσσαλών συνδρομητών και τον αριθμό των σωμάτων του βιβλίου που προαγόρασε ο καθένα από αυτούς:

1) Ο πανιερώτατος Αρχιεπίσκοπος Ελασσώνος κύριος Ιωαννίκιος ο Βυζάντιος	Σώματα	6.
2) Ο θεοφιλέστατος Επίσκοπος Τρίκκης κύριος Γαβριήλ " ...	»	6.
3) Ο θεοφιλέστατος Επίσκοπος Σταγών κύριος Παΐσιος	»	4.
4) Ο θεοφιλέστατος Επίσκοπος Ζητονίου κύριος Ιερόθεος ο εκ Κλινοβού	»	6.
5) Ο θεοφιλέστατος Επίσκοπος Λητζάς και Αγραφών κύριος Δοσίθεος ο εκ Σοφάδων	»	4.
6) Ο θεοφιλέστατος Επίσκοπος Πέτρας κύριος Νεόφυτος ο εκ Λιβαδίου της Ελασσώνος	»	8.
7) Ο θεοφιλέστατος και ελλογιμώτατος Επίσκοπος Αρδαμηνίου κύριος Ιγνάτιος ο εξ Αμπελακίων	»	4.
8) Ο θεοφιλέστατος Επίσκοπος Περιστεράς και επίτροπος του αγίου Λαρίσσης κύριος Παΐσιος	»	5.
9) Ο παναιδεσιμωφότατος Οικονομοδιδάσκαλος της Τυρνάβου κύριος Ιωάννης	»	10.
10) Ο πανοσιώτατος Καθηγούμενος της του Σπαρμού ιεράς Μονής κύριος Ζαχαρίας	»	5.
11) Ο πανοσιώτατος πνευματικός κύρ Γεράσιμος ο Σπαρμιώτης	»	5.
12) Ο πανοσιώτατος πνευματικός κύρ Παρθένιος Σπαρμιώτης .	»	5.
13) Ο πανοσιώτατος πνευματικός κύρ Νεόφυτος Σπαρμιώτης ..	»	5.
14) Ο πανοσιώτατος εν Ιερομονάχοις κύρ Διονύσιος Σπαρμιώτης	»	2.
15) Ο ιερολογιώτατος εν Ιερομονάχοις κύρ Γερμανός Σπαρμιώτης	»	1.
16) Ο πανοσιολογιώτατος Πρωτοσύγγελος του αγίου Λαρίσσης κύρ Σαμουήλ	»	10.
17) Ο πανοσιώτατος επίτροπος του Λαρίσσης κύρ Μελέτιος ο εκ Τυρνάβου	»	5.
18) Ο πανοσιολογιώτατος Αρχιμανδρίτης του παναγίου Τάφου κύρ Γαβριήλ ο εξ Άνδρου, ο εν τω ταξειδίω της Λαρίσσης .	»	5.
19) Ο αιδεσιμολογιώτατος Οικονόμος της Τζαριτζαΐνης κύρ Κυριακός	»	3.
20) Ο πανοσιώτατος πνευματικός κύρ Γαβριήλ ο εκ της μονής των Κανάλλων, ο εν Τζαριτζαΐνη	»	5.
21) Ο πανοσιώτατος πνευματικός κύρ Μακάριος εκ της μονής των Κανάλλων, ο εν Τυρνάβω	»	3.

- 22) Ο πανοσιώτατος Καθηγούμενος της εν Τζαριτζαίνη μονής του αγίου Αθανασίου κύρ Ιωαννίκιος Σώματα 5.
- 23) Ο πανοσιώτατος πνευματικός ο εκ της μονής του εν Ολύμπω αγίου Διονυσίου κύρ Ιωακείμ » 5.
- 24) Ο πανοσιολογιώτατος άγιος Αρχιμανδρίτης κύρ Ζαχαρίας ο Πετριώτης » 2.
- 25) Ο πανοσιολογιώτατος εν Ιερομονάχοις κύρ Ιωσήφ ο εξ Αναλήψεως » 3.
- 26) Ο ιερολογιώτατος Ιεροδιάκονος του αγίου Ελασσώνος κύρ Διονύσιος ο εκ Τζαριτζαίνης » 2.
- 27) Ο ιερολογιώτατος εν Ιεροδιακόνοις κύρ Ιερώνυμος εξάδελφος του αγίου Πέτρας » 4.
- 28) Ο πανοσιολογιώτατος εν Ιερομονάχοις κύρ Ιερόθεος Καναλιώτης » 1.
- 29) Ο εν Ιερομονάχοις Μακάριος Τυρναβίτης ο εν τη εκκλησία της Τυρνάβου » 1.
- 30) Ο εντιμώτατος κύρ Ιωάννης Στατήρη ο εκ Τζαριτζαίνης ... » 1.
- 31) Ο χρησιμώτατος κύρ Πανταζής Στατήρη ο εκ Τζαριτζαίνης » 2.
- 32) Ο ευγενέστατος και λογιώτατος κύρ Ευστράτιος Ξεφτέρη ο εκ Τζαριτζαίνης » 6.
- 33) Ο ευγενέστατος κύρ χ. Στάικος χ. Κυρίτζη ο εκ Τζαριτζαίνης » 6.
- 34) Ο χρησιμώτατος κύρ Δημήτριος χ. Αθανασίου ο εκ Τζαριτζαίνης » 6.
- 35) Ο χρησιμώτατος κύρ Γεώργιος χ. Αθανασίου ο εκ Τζαριτζαίνης » 6.
- 36) Ο χρησιμολογιώτατος κύρ χ. Θεόδωρος χ. Φάραγγα, ο εκ Τζαριτζαίνης » 2.
- 37) Ο χρησιμολογιώτατος κύρ Θεόδωρος Γεωργίου Σκούρτου ο εκ Τζαριτζαίνης » 2.
- 38) Ο χρησιμολογιώτατος κύρ Δημήτριος Κοτοπόγλου ο εκ Τυρνάβου » 2.
- 39) Ο λογιώτατος κύρ Κωστάκης Πούλιου εκ Τζαριτζαίνης » 1.
- 40) Ο λογιώτατος κύρ Γεώργιος Κώνστα Σεσκουλιώτου » 1.
- 41) Ο χρησιμώτατος κύρ Κουκκωνάκης χ. Ιωάννου ο εκ Λιβαδίου της Ελασσώνος » ;.
- 42) Ο τιμώτατος κύρ Φραγγούλης χ. παπά Αδάμου ο εκ Λιβαδίου της Ελασσώνος » 3.
- 43) Ο αιδεσιμώτατος παπά κύρ Δήμος ο εν Λαρίσση ενορεύων 1.
- 44) Ο λογιώτατος κύρ Γεώργιος παπά Μιχαήλ ο εκ Θετταλίας . » 2.

45) Ο τιμώτατος κύρ Μιχαλός Αναστασίου Γούναρης ο Λαρισσαίος	Σώματα 2.
46) Η εν Τζαριτζαίνη Σχολή διά του παναιδεσιμολογίμου και φιλομαθεστάτου αυτής επιτρόπου αγίου Οικονόμου κυρίου Κυριακού	» 10.
47) Ο ελλογιμώτατος κύρ Κωνσταντίνος Μιχαήλ ο Λαρισσαίος	» 5.
48) Η εν Αμπελακίους Σχολή	» 10.
49) Ο ευγενέστατος άρχ. λογοθέτης κύριος Γεώργιος χ. Ιωάννου ο εξ Αγείας	» 6.
50) Ο εντιμώτατος κύριος χ. Αποστόλης παπά Θεοκλήτου ο εξ Αγείας	» 8.
51) Ο τιμώτατος κύριος Δημήτριος Ρίζου ο εκ Θανάτου	» 5.
52) Ο πανοσιολογιώτατος πνευματικός κύρ Αμφιλόχιος ο εκ της εν Ολύμπω Μονής του αγίου Διονυσίου	» 2.
53) Ο εντιμώτατος κύρ Αλέξιος χ. Ιωάννου ο εξ Αγείας.	» 5.
54) Ο τιμώτατος κύρ χ. Κωνσταντής παπά Αλεξίου ο εξ Αγείας	» 5.
55) Ο τιμώτατος κύρ Αντώνιος Αναγνώστου ο εξ Αγείας.	» 3.
56) Ο τιμώτατος κύρ Ιωάννης Ζάμπου ο εξ Αγείας	» 6.
57) Ο τιμώτατος κύρ Βελισσάριος χ. Νικολάου ο εξ Αγείας. ..	» 3.
58) Ο τιμώτατος κύρ Κωνσταντής χ. Πανάγου ο εξ Αγείας	» 1.
59) Ο τιμώτατος κύρ Νάσιος χ. Δημητρίου ο εξ Αγείας	» 1.
60) Ο τιμώτατος κύρ Νικόλαος Γηρακλή (;)	1.
61) Ο αιδεσιμώτατος κύρ Παναγιώτης ιερεύς χ. Δημητρίου ο εξ Αγείας	» 1.
62) Ο τιμώτατος κύρ Νάσιος Τζερέπη ο εξ Αγείας	» 2.
63) Ο τιμώτατος κύρ Γεώργιος Οικονόμου ο εξ Αγείας	» ;
64) Ο αιδεσιμώτατος κύρ Δημήτριος Ιερεύς Δήμου ο εξ Αγείας	» 1.
65) Ο τιμώτατος κύρ Ιωάννης Κωσταβέλα ο εξ Αγείας	» 1.
66) Ο πανοσιώτατος Σκευοφύλαξ κύριος Στέφανος Δεσικιώτης (;)	» 5.
67) Ο πανοσιομουσικώτατος Καθηγούμενος του Μετεώρου κύριος Παρθένιος	» 1.
68) Ο αιδεσιμώτατος παπά κύρ Γεώργιος Κώνστα ο εκ Σοφάδων	» 4.
69) Ο αιδεσιμώτατος παπά κύρ Γεωργάκης ο εκ Σοφάδων	» 1.
70) Ο αιδεσιμώτατος παπά κύρ Τριαντάφυλλος παπά Αθανασίου ο εκ Σοφάδων	» 1.
71) Ο αιδεσιμώτατος παπά κύρ Γεωργάκης Σαπουνάς ο εκ Σοφάδων	» 1.

- 72) Ο εντιμώτατος κύρ Γερο-Σταμούλης ο εκ Σοφάδων Σώματα 3.
 73) Ο εξοχώτατος κύρ Κωνσταντίνος ιατρός εκ Σοφάδων » 4.
 74) Ο τιμώτατος κύρ Γιαννάκης του Γεωργάκη ο εκ Σοφάδων . » 4.
 75) Ο τιμώτατος κύρ Γιαννούσιος παπά Χρήστου ο εκ Κλεινοβού
 » 1.
 76) Ο τιμώτατος κύρ Χρήστος Ευσταθίου ο εκ Κλεινοβού » 1.
 77) Ο τιμώτατος κύρ Δημητράκης Σιμόπουλου ο εκ Τρίκης .. » 1.
 78) Ο τιμώτατος κύρ Θεόδωρος παπά Χρήστου ο εκ Κλεινοβού » 1.
 79) Ο αιδεσιμολογιώτατος οικονόμος του Κλεινοβού κύρ Γεώρ-
 γιος ιερέυς » 1.
 80) Ο ελλογιμώτατος εν Ιερομονάχοις κύρ Ματθαίος ο εκ Τυρνά-
 βου » 1.
 81) Ο πανοσιολογιώτατος εν Ιερομονάχοις κύρ Γρηγόριος ο εκ
 Τρίκης » 2.

Κατά πόλεις οι ανωτέρω Θεσσαλοί συνδρομητές του εν λόγω βιβλίου
 κατανέμονται ως εξής:

Πόλη καταγωγής ή διαμονής συνδρομητή	Αρ. Συνδρομητών	Αρ. Σωμάτων
Τρίκαλα ή Τρίκη	3	9
Σταγοί (Καλαμπάκα)	1	4
Μετέωρα	1	1
Κλεινοβός (Κλεινός)	5	10
Επισκοπή Περιστεράς	1	5
Μονή Δουσίου	1	5
Σοφάδες	8	22
Λάρισα	5	14
Τύρναβος	6	22
Ελασσόνα	1	6
Μονή Αναλήψεως	1	3
Τσαριτσάνη	14	57
Μονή Κανάλλων	1	1
Σέσκλο	1	1
Αμπελάκια	2	14
Αγυιά	13	39
Αθανάτη	1	5
Μονή Αγίου Διονυσίου .	2	7
Μονή Σπαρμού	6	23
Λιβάδι	3	12
Μονή Πέτρας	2	6
Θεσσαλοί αγνώστου καταγωγής	1	2
Απροσδιόριστοι	1	1

β. Το έτος 1804, στο βιβλίο:

"ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ, ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗΣ, Νεωτέρα τινί Μεθόδω συνταχθείσα εις την Ιταλικήν Διάλεκτον ΥΠΟ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΣΟΑΥΙΟΥ ΚΛΗΡ. ΚΑΝΟΝΙΚ. ΣΟΜ. ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ. Μεταφρασθέντα μεν Εις την ημετέραν Διάλεκτον παρά ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ ΤΟΥ ΜΗΛΙΩΤΟΥ Εις χρήση των αυτού Μαθητών· νυν δε πρώτον τυπωθέντα χάριν των Φιλολόγων, συνδρομή φιλοτίμων Ελλήνων, ων τα ονόματα καταγράφονται εν τω Δ'. Τόμω· Επιστοσία Σπυριδωνος Βλαντή. ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ. 1804. Παρά Νικολάω Γλυκεί τω εξ Ιωαννίνων"⁶,

από τους 717 συνολικά συνδρομητές οι 112 (15, 6 %) είναι Θεσσαλοί, και από τα 936 προαγορασθέντα αντίτυπα αυτού τα 220 (23, 5 %) αγόρασαν Θεσσαλοί.

Οι Θεσσαλοί συνδρομητές, κατά πόλη, όπως παρατίθενται στο εν λόγω βιβλίο (σ. 357κε.), είναι οι εξής:

ΕΝ ΑΜΠΕΛΑΚΙΟΙΣ.

1) Ο πανιερολογιμώτατος άγιος Πλαταμώνος κύρ Γεράσιμος.	Σώματα 3.
2) Η εν Αμπελακίους Σχολή	» 32.
3) Ο τιμώτατος κύρ Ιωάννης Χρόνια Δροσινού	» 5.
4) Ο τιμώτ. κύρ Αθανάσιος Οικονόμου	» 2.
5) Ο τιμώτ. κύρ Ευθύμιος Δημητρίου	» 7.
6) Ο τιμώτ. κύρ Γεώργιος Δημητρίου Σφάρτζ	» 3.
7) Ο τιμώτ. κύρ Ιωάννης Καραπέτζη	» 2.
8) Ο τιμώτ. κύρ Κωνσταντίνος Νικολάου Πρασσά	» 1.
9) Ο τιμώτ. κύρ Κωνσταντίνος Χ. Πρασσά	» 3.
10) Ο Εντιμελλογιμώτατος κύρ Αθανάσιος Μεξηβείρης	» 2.
11) Ο ελλόγιμος κύρ Κωνσταντίνος Χ. Αρσενή Χ. Πρασσά	» 2.
12) Ο τιμώτ. κύρ Ιωάννης Μεξηβείρης	» 2.
13) Ο τιμώτ. κύρ Φίλιππος παπά Διαμαντή	» 1.
14) Ο τιμώτ. κύρ Δρόσος Χ. Ζαφείρη	» 2.
15) Ο τιμώτ. κύρ Στάμος Γεωργίου Πέσιου	» 3.
16) Ο τιμώτ. κύρ Ευθύμιος Ιωάννου Γκορτζιώτη	» 2.
17) Ο εξοχ. ιατροφιλόσ. κύρ Γεώργιος Σακελαρίου	» 1.
18) Ο αιδεσιμ. παπά κύρ Ακριβός	» 1.
19) Ο λογιώτατος κύρ Παναγιώτης παιδαγωγός ο εξ Αγυιάς ...	» 1.
20) Ο τιμώτ. κύρ Χρόνιας Κόμη Δροσινού	» 1.

6. GAIDAGIS, ό.π., αρ. 54, σσ. 60-84.

21) Ο τιμιώτ. Γεώργιος Γεροΐβου	Σώματα 1.
22) Ο τιμιώτ. κύρ Κωνσταντίνος Ίβου Χ.Δροσινού	» 1.
23) Ο τιμιώτ. κύρ Αναστάσιος Αθανασίου ο εκ Ραψάνης	» 1.
24) Οι εντιμότατοι κύριοι Δροσινός Χ. Ίβου, Σφάρτζ και Συντροφία	» 5.
25) Ο τιμιώτ. κύρ Δρόσος Κώμη Δροσινού	» 3.
26) Οι ελλογιμοί Δημήτριος και Γεώργιος Ευθυμίου Δημ.	» 4.
27) Ο ελλογιμοτιμιώτ. κύρ Δημήτριος Ιωάννου Σφάρτζ	» 5.
28) Ο εντιμότατ. κύρ Αναστάσιος Σολομού	» 5.
29) Ο ελλογιμ. κύρ Δημήτριος Καστριδής	» 1.
30) Ο τιμιώτ. κύρ Γεώργιος Νικολάου Μανιάρη	» 2.
31) Ο τιμιώτ. κύρ Στέριος Μαντζιάλας	» 2.
32) Ο τιμολογιώτ. κύρ Μιχαήλ Γεωργίου Διδασκάλου	» 2.

ΤΩΝ ΕΝ ΒΙΕΝΝΗ.

33) Ο τιμιώτ. κύρ Ιωάννης Φρόνιμος ο εκ Ζαγοράς	» 2.
---	------

ΤΩΝ ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΩ ΤΗ ΒΑΣΙΛΕΥΟΥΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ.

34) Ο πανιερώτατος άγιος Λαρίσσης κύριος Διονύσιος	» 3.
35) Ο πανιερώτ. άγιος Σταγών κύριος Παΐσιος	» 1.
36) Ο πανοσιώτατος άγιος Πρωτοσύγγελος του αγίου Λαρίσσης κύριος Σαμουήλ	» 1.
37) Ο λογιώτατος ιεροδιάκονος του αγίου Λαρίσσης Άνθιμος Θεσσαλονικεύς	» 1.
38) Ο ελλογιμάτ. Αρχιδιάκονος του αγίου Εφέσσου Κύριλλος ο εκ Τρικάλων της Θεπταλίας	» 2.
39) Νικόλαος Γεωργίου Αχτζιαλού ο εκ Μακρινίτζης	» 1.
40) Δημήτριος Αθανασίου εκ Πορταρίας	» 1.
41) Ο άρχων Γραμματικός του στόλου Ευστάθιος ο Δημητριοεύς	» 1.
42) Κωνσταντίνος Μακρόπουλος ο εκ Βόλου	» 1.
43) Δημήτριος Στωικός ο εκ Ρενδίνης	» 1.
44) Ο ελλογιμάτ. Διδάσκαλος Γεράσιμος ο εκ Τρίκκης	» 1.
45) Ιωάννης Ρέσσος ο εκ Ζαγοράς	» 1.
46) Δημήτριος Φίνογλους ο εκ Ζαγοράς	» 1.
47) Γεώργιος Ανεμοδούρας ο εκ Μακρινίτζης	» 1.
48) Γεώργιος Τζολάκογλους ο εκ Ρενδίνης των Αγραφών	» 1.

EN ZEMONI THΣ OYTTAPIAS.

- 49) Ο ελλογιμ. Διδάσκαλος του Ζέμονος Γεώργιος Παπά Ζαχαρίου 1.

EN ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ.

- 50) Ο Θεοφιλέστατος και ελλογιμώτατος Επίσκοπος Αρδαμηρίου κύριος Ιγνάτιος ο εξ Αμπελακίων 4.

EN ΙΑΣΙΩ.

- 51) Ιωάννης Αλτίνης ο εκ Ζαγοράς 2.
 52) Ιωάννης Δήμου Μηλιώτης 1.
 53) Ζήσης ο εκ Τυρνάβου 1.
 54) Διονύσιος δούλος των δούλων του Θεού ο εκ Θανάτου 1.
 55) Γεώργιος Επιστάτης ο εκ Τρίκκης 2.
 56) Κωνσταντίνος Ζάγορας [Θεσσαλός;] 1.
 57) Αγγελής Δημητρίου εκ Ζαγοράς 1.
 58) Τριαντάφυλλος Ιωάννου εκ Ζαγοράς 1.
 59) Ο μέγας Ποστέλνικος Νικολάκης ο εκ του Πηλίου όρους. .. 2.

EK THΣ ΤΩΝ ΚΥΔΩΝΙΩΝ ΣΧΟΛΗΣ.

- 60) Άνθιμος ιεροδιάκονος Τρικκαίος 1.
 61) Κωνσταντίνος Ζαγοραίος 1.

EN ΛΑΡΙΣΣΗ, ΤΥΡΝΑΒΩ ΚΑΙ ΤΖΑΡΙΤΖΑΝΗ.

- 62) Ο πανιερώτατος Μητροπολίτης Βερροίας κύριος Χρύσανθος 4.
 63) Ο πανιερώτ. Αρχιεπίσκοπος Ελασσώνος κύριος Ιωαννίκιος 3.
 64) Ο θεοφιλέστατος Επίσκοπος Περιστεράς και επίτροπος του αγίου Λαρίσσης κύριος Παΐσιος 3.
 65) Ο θεοφιλέστατος Επίσκοπος Σερβίων κύριος Θεόφιλος 1.
 66) Ο θεοφιλέστατ. Επίσκοπος Πέτρας κύριος Νεόφυτος 1.
 67) Ο θεοφιλέστατ. Επίσκοπος Τρίκκης κύριος Γαβριήλ 2.
 68) Ο παναιδεσιμοσοφελλογιμώτατος άγιος οικονομοδιδάσκαλος της Τυρνάβου σχολής κύριος Ιωάννης 3.
 69) Ο πανοσιολογιώτ. Αρχιμανδρίτης του παναγίου Τάφου κύρ Γαβριήλ Ανδριώτης ο εν τω ταξειδίω της Λαρίσσης 2.
 70) Ο πανοσιολογιώτατος Πρωτοσύγγελος του αγίου Τρίκκης κύρ Δοσίθεος 1.

71) Ο πανοσιώτατος ιερομόναχος Σιναΐτης κύρ Δοσίθεος ο εκ Τρίκκης	Σώματα	1.
72) Ο πανοσιώτατος ηγούμενος του Σπαρμού κύρ Ζαχαρίας ...	»	1.
73) Ο πανοσιομουσικώτατος ιερομ. κύρ Κωνσάντιος ο εκ της εν Σελιτζάνη Μονής της Υπεραγίας	»	1.
74) Ο πανοσιώτ. ιερομ. κύρ Σιμεών ο εκ της αυτής Μονής	»	1.
75) Ο ιερολογιώτατ. διάκονος του αγίου Ελασσώνος κύρ Διονύσιος Τζαριτζανιώτης	»	1.
76) Ο λογιώτατ. Ζαχαρίας ιεροδιάκ. ο εκ Νεξηρού	»	1.
77) Ο πανοσιώτατος ηγούμενος της εν Ελασσώνι Μονής της Υπεραγίας κύρ Αρσένιος	»	1.
78) Ο εκ της αυτής Μονής πανοσιολογιώτ. κύρ Γερμανός Διδάσκαλος της Λαρίσσης	»	1.
79) Ο πανοσιώτατος κύρ Νικηφόρος Δουσικιώτης πνευματικός	»	1.
80) Ο εν τω μεγάλω μαχαλά της Λαρίσσης ενορεύων Παπά Δήμος	»	1.
81) Ο τιμιώτατος κυρ Βησσαρίων Χ. Γεωργίου Λαρισσαίος. ...	»	1.
82) Ο πανοσιώτ. πνευματικός κύρ Γαβριήλ Καναλλιώτης ο εν Τζαριτζάνη	»	2.
83) Ο πανοσιώτ. ηγούμ. του εν Τζαριτζάνη αγίου Αθανασίου κύρ Ιωαννίκιος	»	1.
84) Ο εντιμώτατος άρχων Λογοθέτης κύρ Ιωάννης Στατήρη ο εκ Τζαριτζάνης	»	1.
85) Ο αυτάδελφος αυτού κύρ Πανταζής Στατήρη Τζαριτζανη. ...	»	1.
86) Ο χρησιμολογιώτατος κύρ Ευστράτιος Ξευτέρη ο εκ Τζαριτζάνης	»	5.
87) Ο χρησιμολογιώτατος κύρ Χ. Θεόδωρος Χ. Φάραγγα ο εκ Τζαριτζάνης	»	2.
88) Ο εξοχώτατος ιατρός κύρ Ζώης Ζαχωρίτης ο εν Τζαριτζάνη	»	1.
89) Ο χρησιμώτατος κύρ Κυριάκης Χ. Νίκου ο εκ Τζαριτζάνης .	»	1.
90) Ο χρησιμώτ. κύρ Χ. Ζήσης Χ. Λακιά ο εκ Τζαριτζάνης.	»	1.
91) Ο χρησιμώτ. κύρ Δημήτριος Χ. Αθανασίου	»	1.
92) Ο τιμιώτατος κύρ Κυριάκης Χ. Θεοδώρου	»	1.
93) Ο τιμώτ. κύρ Γεώργιος Χ. Αγγελή	»	1.
94) Ο τιμώτ. Καπετάν Ιώτας Χ. Τζιμόπουλος	»	2.
95) Ο λογιώτατος ιερομόναχ. κύρ Ιωσήφ Αναληψιώτης	»	1.
96) Ο λογιώτατος κύρ Ιωάννης Παπά Αναστασίου Γρεβενίτης .	»	1.
97) Ο πανοσιολογιώτατος ιερομόναχ. κύρ Γερμανός Σπαρμιώτης	»	1.
98) Η εν Τζαριτζάνη Σχολή	»	2.

- 99) Ο εντιμώτατος κύρ Γιαννάκης ο εκ Ζάρκου Σώματα 2.
 100) Ο πανοσιολογιώτατος πνευματικός Χ. παπά κύρ Στέφανος » 1.
 101) Ο τιμώτατος κύρ Θεοχάρης Χ.Γιαννάκη ο εκ Ζάρκου. ... » 1.
 102) Ο λογιώτατος κύρ Αναστάσιος Γεωργάκη ο εκ Ζάρκου. ... » 1.
 103) Ο εντιμολογιώτατος κύρ Καλούσιος Χ.Κώνστα από Τζιώτη » 2.
 104) Ο αιδεσιμώτατος άγιος Οικονόμος παπά κύρ Ξάνθος από Τζιώτη » 1.
 105) Ο μουσικολογιώτατος κύρ Παναγιώτης Παπά κύρ Γιαννούλη από Τζιώτη » 1.
 106) Ο τιμώτατος κύρ Αναστάσιος Αλιχωρίτης » 1.
 107) Ο ιερολογιώτατος Διδάσκαλος της Ζάρκου κύρ Ιερώνυμος » 1.
 108) Ο ελλογιμώτατος κύρ Κωνσταντίνος Μιχαήλ ο Λαρισσαίος » 2.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ.

- 109) Νικόλαος Χρυσοχού ο εκ Μακρινίτζης » 1.
 110) Παρθένιος ιερομόναχος πρωτέκδικος του αγίου Σμύρνης και εφημέριος του Μποζά ο εκ Τυρνάβου της Θετταλίας » 1.

ΕΝ ΧΙΩ.

- 111) Ο ελλογιμ. ιεροδιάκ. κύρ Ιωσήφ ο εκ του Φουρνά των Αγραφών » 1.
 112) Αργύρης Φιλίππου ο εκ Μηλιών του Πηλίου όρους » 2.

Κατά πόλεις οι ανωτέρω Θεσσαλοί συνδρομητές του εν λόγω βιβλίου κατανέμονται ως εξής:

Πόλη καταγωγής ή διαμονής συνδρομητή	Αρ.Συνδρομητών	Αρ. Σωμάτων
Τρίκαλα ή Τρίκη	7	10
Σταγοί (Καλαμπάκα)	1	1
Επισκοπή Περιστεράς	1	3
Ζάρκο	4	5
Τσιότι (Φαρκαδόνα)	3	4
Μονή Δουσίκου	1	1
Φουρνά Αγραφών	1	1
Λάρισα	7	10
Τύρναβος	4	6
Ελασσόνα	2	4
Τσαριτσάνη	10	16
Ραψάνη	1	1
Αμπελάκια	31	110
Μονή Σπαρμού	2	2

Αγυιά	1	1
Αθανάτη	1	1
Μονή Αναλήψεως	1	1
Μονή Κανάλων	1	2
Νεζερός	1	1
Ζαγορά	8	10
Μηλιές	2	3
Μακρονίτσα	3	3
Πορταριά	1	1
Βόλος ή Δημητριάς	2	2
Πήλιο (γενικώς)	1	2
Θεσσαλοί αγνώστου καταγωγής	6	7

Εξετάζοντας όλες τις ελληνικές εκδόσεις που βρίσκονται στη Βιβλιοθήκη του Ιασιού, με βάση την καταγραφή του Ν.Γαϊδαγίς, προκύπτει ο ακόλουθος στατιστικός πίνακας Θεσσαλών συνδρομητών σε επιστημονικές εκδόσεις της περιόδου 1800-1820:

Α. Από την περιοχή Τρικάλων-Ασπροποτάμου-Αγράφων.

	ΒΙΒΛΙΑ	ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ	ΣΩΜΑΤΑ
Τρίκαλα (Τρίκη)	20	39	73
Καλαμπάκα (Σταγοί)	7	7	12
Μετέωρα	3	3	3
Καστανιά	3	5	5
Κλεινοβός	1	5	10
Μονή Δουσίου	2	2	6
Ζάφκο	2	5	7
Τσιότι (Φαρκαδόνα)	1	3	4
Επισκοπή Περιστεράς	4	5	12
Σοφάδες	1	8	22
Επισκοπή Θουμακού	1	1	2
Γράλιστα (Ελληνόπυργος)	1	1	1
Ρεντίνα	3	5	15
Βραγγιανά	2	2	2
Φουρνά	2	2	2
Άγραφα (αορίστως)	11	18	19
Πίνδος (αορίστως)	7	14	20
			ΣΥΝ. 215

Β. Από την περιοχή Λαρίσης-Τυρνάβου-Ολύμπου-Ώσας.

	ΒΙΒΛΙΑ	ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ	ΣΩΜΑΤΑ
Λάρισα	17	43	170
Τύρναβος	23	79	208
Ελασσόνα	10	14	33
Τσαριτσάνη	15	50	130
Ραψάνη	17	33	82
Αμπελάκια	25	123	594
Λιβάδι	4	7	15
Αγιά	3	15	50
Αθανάτη	2	2	6
Μονή Αναλήψεως	2	2	4
Μονή Σπαρμού	5	12	30
Μονή Διονυσίου	1	2	7
Μονή Πέτρας	3	4	8
Μονή Κανάλλων	2	2	3
Σέσκλο	1	1	1
Νεξερός	1	1	1
Φάρσαλα	1	1	1
Μονή Κλήμεντος Ολύμπου	1	1	1
Ώλυπος (αορίστως)	3	3	4
Επισκοπή Πλαταμώνος	2	2	2
			ΣΥΝ. 1368

Γ. Από την περιοχή Πηλίου-Βελεστίνου-Αλμυρού.

	ΒΙΒΛΙΑ	ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ	ΣΩΜΑΤΑ
Βόλος ή Δημητριάς	5	6	7
Ζαγορά	23	62	220
Μηλιές	9	20	94
Πορταριά	4	5	106
Μακρονίτσα	11	31	52
Τρίκερι	2	2	2
Βελεστίνο	1	1	1
Καστανιά	1	1	1
Άγιος Λαυρέντιος	1	1	1
Αργαλαστή	2	2	2
Πήλιο (αορίστως)	4	6	46
Μαγνησία (αορίστως)	1	1	1
Σκιάθος	2	2	2
Σκόπελος	1	1	1
			ΣΥΝ. 536
Θεσσαλοί (αορίστως)	13	27	35

Συμπέρασμα.

Από τον ανωτέρω στατιστικό πίνακα διαπιστώνουμε ότι κατά την τελευταία περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού η περιοχή Λαρίσης-Τυρνάβου-Ολύμπου-Όσσας προηγείται κατά πολύ από την υπόλοιπη Θεσσαλία σε ό, τι αφορά την αγορά, και τη μελέτη ασφαλώς, επιστημονικών βιβλίων της εποχής (63, 5 %). Το γεγονός αυτό ενισχύει την άποψη, η οποία προκύπτει και από όλα τα άλλα ιστορικά δεδομένα, ότι δηλ. στη Βορειοανατολική Θεσσαλία υπήρχε μακρά, συνεχής και αξιόλογη εκπαιδευτική δραστηριότητα, που άρχιζε από τον ΙΖ΄ αιώνα και διατηρήθηκε σε όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Η περιοχή Πηλίου-Βελεστίνου-Αλμυρού παρουσιάζεται δεύτερη (25 %) στην αγορά επιστημονικών βιβλίων της εποχής. Εδώ όμως πρέπει να παρατηρήσουμε ότι το ποσοστό αυτό εκφράζει την κίνηση του βιβλίου μόνον της συγκεκριμένης περιόδου (1800-1820), αφού στη Νοτιοανατολική Θεσσαλία αξιόλογη εκπαιδευτική δραστηριότητα παρατηρείται μόνον στην διάρκεια του ΙΘ΄ αιώνα. Η περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας εμφανίζεται με χαμηλό ποσοστό αγοράς βιβλίων (10 %). Και αυτό επίσης εκφράζει την κατάσταση της συγκεκριμένης εποχής, κατά την οποία διάφοροι αρνητικοί παράγοντες (π.χ. επαναστατικό κίνημα των Βλαχάβαίων το 1808) δεν επέτρεψαν να συνεχιστεί η λαμπρή εκπαιδευτική παράδοση, που υπήρχε κατά τους ΙΣΤ΄-ΙΗ΄ αιώνες.

**Γ. ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ**

A. ΑΝΩΤΕΡΑ (ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ).

Πόλη ή χωριό	Χρόνος ιδρύσεως ή πρώτης μνείας
Τρίκκη (Τρίκαλα)	1543
Τύρναβος	1655
Βραγγιανά	1661
Τσαριτσάνη	1690
Αμπελάκια	1734
Λάρισα	1749
Ραψάνη	1750
Φουρνά	1755 περ.
Λιβάδι	1768
Ζαγορά	1777
Ελασσόνα	1798
Μακρυνίτσα	1800 περ.
Ρεντίνα	αρχές 19 ^{ου} αι.
Μηλιές	1810
Καστανιά Ασπροποτάμου	1826 ή 1873
Παλαμάς	1858
Πορταριά	1866
Αγιά	1868
Καλαμπάκια	1870
Μεσενικόλας	1870
Βόλος	1870
Καρδίτσα	1870
Κοκκινοπλός	1871
Τρίκερι	1871
Κισσός	1873
Άγιος Λαυρέντιος	1873
Δράκεια	1873
Άγιος Γεώργιος Πηλίου	1873

Β.ΚΑΤΩΤΕΡΑ (ΚΟΙΝΑ/ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ).

Πόλη ή χωριό	Χρόνος ιδρύσεως ή πρώτης μνείας
Τρίκαλη (Τρικάλα)	πρω 1543
Μετέωρα	1550-58
Μοσχολούρι	1570
Λάρισα	1565 (Το 1847 λειτουργούν 4)
Ελασσόνα	1567
Μονή Ολυμπιάτισσας	1580
Ζαγορά	1647
Καταφύγι Αγράφων	1700 περ.
Λιβάδι Ολύμπου	1700 περ.
Νιβόλιανη (Μεγαλόβρυσο) Αγιάς	1700 περ.
Μονή Προδρόμου Ζαγοράς	1702 ή 1712
Καστανιά Αγράφων	1712
Ρέτσιανη (Μεταξοχώρι) Αγιάς	1735
Μακρονίτσα	1743
Φουρνά	1743
Σοφάδες	1750 περ.
Αγιά	1750 περ.
Δομένικο	1750 περ.
Κοκκωτοί	1750 περ.
Άγιος Γεώργιος Νηλείας(Πηλίου)	1752
Ανήλιο Πηλίου	1753
Κισσός	1753
Ρεντίνα	1757
Μηλιές	1760 περ.
Χαλίμι	1770 περ.
Καλαμπάκα	1779
Πορταριά	β' μισό ΙΗ' αι.
Τσαγκαράδα	β' μισό ΙΗ' αι.
Σούρπη	1792
Μακρυχώρι	1800 περ.
Ζάγκο	1803
Κωφοί Αλμυρού	1805
Προμίρι	1811
Άγιος Λαυρέντιος	1816
Κλεινοβός	1818
Φανάρι	1818
Μεταμόρφωση (Κουρτίκι) Καρδίτσας	1819
Γριζάνο	1819
Δράκεια	1820
Καστανιά Ασπροποτάμου	1826
Σκλάτινα (Ρίζωμα) Τρικάλων	1840

Αργαλαστή	1849
Βόλος	1853
Παλαμάς	1858 (3 σχολεία)
Καρδίτσα	1858
Τύρνα (Ελάτη)	1858
Απόστολοι (Ζαπτοαίοι) Τρικ.	1860
Στουρναραίικα (Κούτσαινα)	1862
Βεντίστα	1865
Αηδόνα (Αϊβάν)	1866
Ριζαριό Τρικάλων	1869
Μεσενικόλας	1870
Μαλακάσι	1870
Βένετο	1870
Βυζίτσα	1870
Κανάλια Πηλίου	1870
Κατηχώρι	1870
Λαμπινού	1870
Λαύκος	1870
Μακρουράχη Βόλου	1870
Μούρεσι Βόλου	1870
Νεοχώρι Βόλου	1870
Χατζήμισι (Στεφανοβίκειο)	1870
Κοκκινοπλός	1871 (αρρένων και θηλέων)
Κουτσούφλιανη	1872
Μακρονίτσα	1873 περ.
Αθανάτη Αγιάς	1873
Βουλγαρινή Αγιάς	1873 περ.
Κεραμίδι Πηλίου	1873 περ.
Κουκουράβα Αγιάς	1873 περ.
Γκερλή (Αρμένιο) Λαρίσης	1873 περ.
Μαϊμούλι (Χάλκη) Λαρίσης	1873 περ.
Πλατύκαμπος (Κάτω Τοπουσάρο)	1873 περ.
Σαράγια Τρικάλων	1875
Μύρινα Καρδίτσας	1875
Κανάλια Καρδίτσας	1876
Ματαράγκα Καρδίτσας	1878
Αγναντερό (Μεσδάνι) Καρδίτσας	1880

Γ. ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΑ.

Πόλη ή χωριό	Χρόνος ιδρύσεως ή πρώτης μνείας
Ζαγορά	1855
Λάρισα	1858
Τρίκαλα	1861
Τσαγκαράδα	1864
Πορταριά	1866
Αγιά	1868
Βόλος	1870
Άγιος Λαυρέντιος	1873
Άγιος Γεώργιος Πηλίου	1873
Δράκεια	1873
Μηλιές	1877 περ.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.

Παρακολουθώντας την πορεία των εκπαιδευτικών προσπαθειών και των άλλων πνευματικών δραστηριοτήτων, που έλαβαν χώρα στη Θεσσαλία κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, μπορούμε να καταλήξουμε στα εξής συμπεράσματα:

α. Στη Θεσσαλία, όπως και στις άλλες υπόδουλες περιοχές του Ελληνισμού, στα πρώτα χρόνια της δουλείας (ΙΕ΄ αι.-αρχές ΙΣΤ΄ αι.) δημιουργήθηκε ένα εκπαιδευτικό κενό. Ήταν η περίοδος που το Έθνος αγωνιζόταν για την επιβίωσή του και κινδύνευε να χάσει ακόμα και την εθνική του γλώσσα.

β. Όταν στο β΄ μισό του ΙΣΤ΄ αι. αρχίζει η εκπαιδευτική αφύπνιση του Ελληνισμού, η Θεσσαλία συμπορεύεται και σε μερικές περιπτώσεις πρωτοπορεί. Η αναγεννητική προσπάθεια ξεκινά από τα Τρίκαλα, όπου η έδρα του μητροπολίτη Λαρίσης. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η ακμή της Σχολής Τρίκκης σημειώνεται γύρω στο 1670, όταν στον μητροπολιτικό θρόνο της Λαρίσης βρίσκεται ο κατοπινός οικουμενικός πατριάρχης Ιερεμίας Β΄ ο Τρανός. Είναι εκείνος που εισηγήθηκε, για πρώτη φορά, στην Ιερά Σύνοδο, το 1593, να συντάξει την ιστορική εγκύκλιο προς τους μητροπολίτες και επισκόπους, με την οποία τους παρότρυνε "βοηθείν κατά δύναμιν τοις εθέλουσι διδάσκειν και τοις μαθεῖν προαιρουμένοις, εάν των επιτηδείων χρεῖαν έχωσιν".

γ. Παράλληλα με τα Τρίκαλα, αξιόλογη εκπαιδευτική δραστηριότητα αναπτύσσεται στα εμπορικά κέντρα της πεδινής Δυτικής Θεσσαλίας, το Μοσχολούρι (από τα μέσα του ΙΣΤ΄ αι.) και τους Σοφάδες (από τα μέσα του ΙΗ΄ αι.).

δ. Στα τέλη του ΙΖ΄ και τις αρχές του ΙΗ΄ αι., χάρη στην παρουσία του Ευγενίου Γιαννούλη του Αιτωλού και των μαθητών του (Αναστασίου Γορδίου κ.ά), η ορεινή και απρόσιτη περιοχή των Αγράφων (Βραγγιανά κ.ά.) καθίσταται σπουδαίο πνευματικό και εκπαιδευτικό κέντρο με πανελλαδική εμβέλεια. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι στα κείμενα του Ευγενίου Γιαννούλη συναντούμε το πνεύμα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, που εκδηλώθηκε σχεδόν έναν αιώνα αργότερα. Την περίοδο αυτή παρατηρείται στενή σχέση και πνευματική επαφή ανάμεσα στους λογίους των Τρικάλων και των Αγράφων. Τα Τρίκαλα, ως έδρα της μητροπόλεως Λαρίσης, που η δικαιοδοσία της εκτείνεται σε όλη την Κεντρική Ελλάδα, αποτελούν αναμφισβήτητα το πνευματικό κέντρο της.

ε. Από το τέλος του ΙΖ΄ αι., και καθ' όλο το επόμενο διάστημα της Τουρκοκρατίας, στην περιοχή της Βορειοανατολικής Θεσσαλίας, με σπουδαιότερα κέντρα τον Τύρναβο, αρχικά, την Τσαριτσάνη, τα Αμπελάκια, τη Λάρισα, τη Ραιψάνη και το Λιβάδι, αργότερα, αναπτύσσεται μια αξιοζήλευτη εκπαιδευτική και πνευματική δραστηριότητα, παρόμοια της οποίας ίσως δεν παρατηρήθηκε σε κανένα άλλο μέρος της Ελλάδος. Τα πολλά, και σε κοντινή μεταξύ τους απόσταση, εκπαιδευτικά κέντρα με τα ανώτερα σχολεία τους, τους πολλούς και φωτισμένους ντόπιους δασκάλους, οι οποίοι έδρασαν και εκτός Ελλάδος και ανέπτυξαν αξιόλογη συγγραφική δράση (π.χ. Άνθ. Ολυμπιώτης, Ι. Πέζαρος, Δούγκας, Κ. Κούμας, Γ. Ζαχαριάδης, Αδελφοί Γοβδελά, Κ. Οικονόμος, Θ. Φαρμακίδης, Στ. Οικονόμος), οι εκατοντάδες συνδρομητές από την περιοχή αυτή σε επιστημονικές εκδόσεις της εποχής του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, η ίδρυση πλουσίων βιβλιοθηκών κλπ. δείχνουν ότι εδώ δημιουργήθηκε και άνθισε για αιώνες μια μεγάλη πνευματική και εκπαιδευτική παράδοση με ευεργετικές συνέπειες για όλον τον Ελληνισμό.

στ. Με τη δημιουργία του ελεύθερου Ελληνικού κράτους το 1830, οι Θεσσαλοί, παράλληλα με τα επαναστατικά κινήματα, οργανώνουν καλύτερα την εκπαίδευσή τους ιδρύοντας περισσότερα και πολλών τύπων σχολεία (αλληλοδιδασκαστικά, ελληνικά, παρθενγωγεία, γυμνάσια). Εκτός από τους ντόπιους καλούν και πολλούς δασκάλους από την ελεύθερη Ελλάδα, ενώ συγχρόνως υιοθετούν, όσο το επιτρέπουν οι συνθήκες, τα εκπαιδευτικά προγράμματα που εφαρμόζονται εκεί.

ζ. Τον ΙΘ΄ αι., και ιδίως τις τελευταίες δεκαετίες πριν από την απελευθέρωση, παρατηρείται ένας εκπαιδευτικός οργανισμός στην περιοχή του Πηλίου, όπου ιδρύονται πολλά αλληλοδιδασκαστικά και ανώτερα σχολεία. Σ' αυτό βοηθεί πολύ η εκπαιδευτική παράδοση που υπήρχε από τον προηγούμενο αιώνα, καθώς και ορισμένες προσωπικότητες των γραμμάτων που κατάγονται από εκεί (Άνθ. Γαζής και Γρ. Κωνσταντάς). Η παρουσία του Δωροθέου Σχολαρίου στον θρόνο της Μητροπόλεως Δημητριάδος (1858-1870) συνδέεται ασφαλώς με την εκπαιδευτική αυτή έξαρση.

η. Τον ΙΘ΄ αι. έχουμε μια αξιοθαύμαστη εκπαιδευτική κίνηση και στα Βλαχοχώρια του Ασπροποτάμου. Εκτός από το απόμακρο Χαλίκι, όπου έχουμε σχολείο από το β΄ μισό του ΙΗ΄ αι., τώρα η πρωτοπορία περνά στην Καστανιά και τη Βεντίστα. Η τελευταία είχε την τύχη να είναι η γενέτειρα του Δωροθέου Σχολαρίου, ο οποίος ίδρυσε εκεί αξιόλογο σχολείο. Η εκπαίδευση στα Βλαχοχώρια έχει και έναν επί πλέον σκοπό: να αντιμετωπίσει τη ρουμανική σε βάρος των Βλάχων προπαγάνδα. Το ίδιο ακριβώς συνέβη και με τα Βλαχοχώρια του Ολύμπου, Λιβάδι και Κοκκινοπλό, οι κάτοικοι των οποίων αντιμετώπισαν τη ρουμανική προπαγάνδα με μεγάλη αποφασιστικότητα.

θ. Κατά την μακροαίωνα περίοδο της Τουρκοκρατίας, τότε που πολλοί κάτοικοι του κάμπου κατέφευγαν στα βουνά για περισσότερη ασφάλεια, οι οικισμοί που δημιουργήθηκαν και αναπτύχθηκαν σ' αυτά δεν απέβησαν μόνον κέντρα οικονομικής δραστηριότητας αλλά και πνευματικής. Στις απομονωμένες και δυσπρόσιτες πλαγιές των Αγραφών, του Ασπροποτάμου, του Ολύμπου και του Κισσάβου, αλλά και του Πηλίου, που απολάμβανε ειδικών προνομίων, δημιουργήθηκαν τα περισσότερα και αξιολογότερα σχολεία όχι μόνον της Θεσσαλίας αλλά και της Ελλάδος γενικότερα.

ι. Σ' όλη αυτή την αναγεννητική εκπαιδευτική και πνευματική κίνηση που παρατηρείται στη Θεσσαλία καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας πρωταγωνιστικόν ρόλο έχει η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία. Οι εκάστοτε μητροπολίτες Λαρίσης, άλλος περισσότερο και άλλος λιγότερο, πρωτοστατούν στις προσπάθειες για την ίδρυση και τη συντήρηση των σχολείων. Το ίδιο συμβαίνει με τους επισκόπους και τους ηγουμένους των μονών. Τα μοναστήρια με ειδικές πράξεις δεσμεύονται όχι μόνον να ενισχύουν αλλά και να συντηρούν εξ ολοκλήρου τα σχολεία της περιοχής τους. Οι περιπτώσεις των Μετεώρων και της Μονής Δουσίκου είναι χαρακτηριστικές. Ο μητροπολίτης, κατά σειράν Σωζουαγαθούπολεως, Δημητριάδος και Λαρίσης Δωρόθεος Σχολάριος, όπου υπηρέτησε ίδρυε σχολεία. Το αποκορύφωμά του ήταν η ίδρυση δυο σημαντικών σχολείων στη γενέτειρά του Βεντίστα Ασπροποτάμου και στα Τρίκαλα. Ακόμα η συντριπτική πλειοψηφία των διδασκόντων καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας είναι κληρικοί.

ια. Τέλος διαπιστώνεται ότι σημαντικότερον, αν όχι πρωταγωνιστικόν ρόλο, στα εκπαιδευτικά πράγματα της Θεσσαλίας διαδραμάτισαν πολλοί Βλαχόφωνοι Έλληνες. Αναφέρονται ενδεικτικά τα ονόματα των Ρήγα Βελεστινλή, Κων/νου Κούμα, Άνθιμου Ολυμπιώτη (Λιβάδι Ολύμπου), Δωροθέου Σχολαρίου (Βεντίστα Ασπροποτάμου), Διονυσίου Πύρρου (Καστανιά Ασπροποτάμου), Παΐσιου Β' Σταγών (Κλεινοβός Ασπροποτάμου) και Νικολάου Τζαρτζούλη (Μέτσοβο).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

- 1. ΚΕΙΜΕΝΑ**
- 2. ΠΙΝΑΚΕΣ**
- 3. ΧΑΡΤΕΣ**

1. KEIMENA

1.

ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΣΤΑ ΤΡΙΚΑΛΑ
ΤΟ ΕΤΟΣ 1543

(Κώδικας Αθηνών, Ε.Β.Ε., αρ. 607, φ. 283β. Βλ. Δημητρακόπουλου, Αρσένιος, σ.37)

Τό παρόν μνημέω τούτον, έγγραφη διά συνδρομής και εξόδου κύρ Θεοδωσίου ιερέως και σακελαρίου τής μεγάλης εκκλησίας τής μητροπόλεως λάρισσα· ἔστιν δέ μεταθεμένη διά τήν ἐχματοσίαν τῶν ἀγαρινῶν ἡ ἀγιωτάτη μητρόπολις εἰς ἑτέραν πόλιν τήν καλουμένην τρικάλων· και ἡ λάρισσα δεσπόζει τής αὐτῆς χώρας διά χειροτονίας ἐπισκόπων· ὁ δέ κυρ σακελάριος, ἐνορεύων ναόν τής ὑπεραγίας Θεοτόκου· ἡ λεγομένη ἐπίσκεψις εἰς τήν αὐτήν μητρόπολιν ἔχει δέ και διδασκαλίω, διά μάθισιν γραμματικῆς και νοταρίων και μουσικῶν ὀργάνων· ὁ δέ διδάσκαλος, και οἱ φοιτηταί αὐτοῦ ἔγραψαν τό μνημέων τούτο εἰς τόν ναόν τής Θεοτόκου και εἶ τις ἀναγιγνώσκει (μή) βλασφημί· ὅτι μαθηταί εἰσίν· και ὁ γράφων παραγράφει ἀλλά εὔχεσθε και μήν καταράσθε ἐγράφι δέ ἐν τῷ ζ'να' ἔτι ἐν τῷ κυρίω πάσχα· ἰνδικτιῶνος α' ἡλίου κύκλου κγ' σελήνης κύκλος β' τέλος.

2.

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΡΙΚΚΗΣ ΕΠΙ ΙΕΡΕΜΙΑ (1568-1572)

(Βίος Αρσενίου Ελασσόνος. Βλ. Δημητρακόπουλου, Αρσένιος, σσ. 201-203)

Μηνί Ἀπριλίω ιγ' κοίμησις τοῦ μακαριωτάτου πατρός ἡμῶν Ἀρσενίου, ἀρχιεπισκόπου Σουδαλείου, τοῦ πρώην Ἐλασσόνος, ἐκ τῆς δευτέρας τῶν Θεσσαλῶν ἐπαρχίας.

Γέννημα σεμνόν δευτέρας Θεσσαλίας,

θρέμμα δ' αὐτοῦ ἡ μεγάλη Ῥωσία.

Δεκάτη τρίτη Ἀρσένιος ψυχὴν Θεῷ δῶκεν.

Οὗτος ὁ μακάριος ἀρχιεπίσκοπος ὑπῆρχεν ἐκ τῆς δευτέρας τῶν Θεσσαλῶν ἐπαρχίας, ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τῶν ἀγαρινῶν κατοχῆς, ἐκ χωρίου καλουμένου Καλοριανά, πλησίον πόλεως Τρίκκης, υἱός Θεοδώρου ιερέως και Χρυσάφης, ἥτις ἐν τῷ θείῳ και ἀγγελικῷ σχήματι ὠνομάσθη Χριστίνα μοναχή, γνησία ἀδελφή τοῦ μακαρίου μητροπολίτου Λαρίσης Νεοφύτου, κτίτορος τῆς μεγάλης μονῆς τοῦ Θεοῦ και Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς κειμένης πλησίον τῶν Μεγάλων Πυλῶν, κατά κόσμον λεγόμενον Δούσικον. Ἦσαν δ' αὐτῷ τέσσαρες ἀδελφοί κατά σάρκα: Ἰωάσαφ ἐπίσκοπος Σταγῶν, Μάρκος

ἐπίσκοπος Δημητριάδος, Ἀθανάσιος ἱερομόναχος καὶ Παναγιώτης. Τοῦ δὲ πατρός αὐτῶν Θεοδώρου θανόντος, παρέλαβε αὐτὸν ἐν τῇ ἐπισκοπῇ ὁ ἀδελφός αὐτοῦ Ἰωάσαφ, ἐπίσκοπος Σταγῶν, καὶ παιδίον ἔτι ἐδίδαξεν αὐτὸν τὰ ἱερά γράμματα. Μετὰ δὲ τῶν ἱερῶν γραμμάτων μάθησι ἔδωκεν αὐτὸν διδασκάλῳ, σοφῷ ἀνδρὶ, Ματθαίῳ μοναχῷ, διδάσκοντι ἐν Τρίκῃ μαθητάς πολλοὺς γραμματικά, ποιητικά καὶ ῥητορικά μαθήματα, προστάξει καὶ προθυμίᾳ τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Λαρίσης Ἱερεμίου. Ὅτε οὖν ἐκεῖ ἐδιδάσκετο, ἐκάρη μοναχός ὑπὸ τινος θεοφόρου πνευματικοῦ πατρὸς ὀνόματι Ἀρσενίου, ὅστις ἔνεκα τοῦ εὐλαβοῦς αὐτοῦ βίου καὶ φήμης ἐγένετο μητροποίτης Παλαιῶν Πατρῶν. Οὗτος οὖν Ἀποστόλης ὄνομα, Ἀρσένιος μοναχός ἐκλήθη· καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης κυροῦ Ἱερεμίου ἐχειροτονήθη ἱεροδιάκονος. Ὅτε οὖν πάλιν ἐδιδάσκετο ἐκεῖ τὰ μαθήματα, μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός ὁ ῥηθεὶς μητροπολίτης Ἱερεμίας κληθεὶς παρὰ ἀρχιερέων καὶ κληρικῶν καὶ παρὰ ἀρχόντων Κωνσταντινουπολιτῶν, ἐνεδείχθη εἰς τὸν μέγαν καὶ ὕψιστον πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως[...]. Ὁ δὲ διδάσκαλος μοναχός Ματθαῖος, τούτων γενομένων, ἠκολούθησεν αὐτόν, ἅπαντες δ' οἱ μαθηταὶ διεσπάρησαν εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν μονάς, ὅτι κατὰ τὸ μείζον ἦσαν ἱερομόναχοι καὶ μοναχοί. Ὁ δ' Ἀρσένιος οὗτος μετέβη παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰωάσαφ, ἐπισκόπῳ Σταγῶν. Ζήσας οὖν ἐκεῖ ἐπ' ἀρκετόν, θανόντος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀνήλθεν ἐν τῇ μονῇ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Δουσίῳ, ἔνθα καὶ ἐχειροτονήθη ἱερεὺς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Φαναρίου, Μητροφάνους. Ἐκεῖθεν μετ' ὀλίγας ἡμέρας, κληθεὶς διὰ πατριαρχικοῦ γράμματος, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰ τῷ πατριάρχῃ κυρῷ Ἱερεμίᾳ, εὐλογηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, ὥρισθη ἐφημέριος πατριαρχικός τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Παμμακαριστοῦ ἐν τῷ πατριαρχείῳ...

3.

Ο ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΣ ΣΤΑ ΤΡΙΚΑΛΑ (1624-1625)

(Σπ. Λάμπρου, «Βίος Ευγενίου Ιωαννουλίου του Αιτωλού υπό Αναστασίου Γορδίου», *Νέος Ελληνομνήμων*, 4, 1907, 39)

Ἐφέσει δὲ μαθημάτων πλειόνων, καὶ μάλιστα ἐπιστημονικῶν λόγων, κάτοχος ὢν, εἰς Τρίκκην πόλιν ἀρχαίαν παρεγένετο τῆς Θεσσαλίας. Ἐν ταύτῃ γάρ αὐτῷ ἤκουσται σχολεῖον ὑπὸ τοῦ τῆς κατὰ Λάρισσαν ἐκκλησίας προέδρου συστήναι, καὶ μαθητάς ἱκανοὺς ἐκ τῶν πέριξ χωρίων συνδραμεῖν. Εἰς

οὐν αὐτός τούτων γεγόμενος, φιλοπονία μὲν οὐδενός ἠλαττοῦτο τῶν ἄλλων, ἐν σπάνει δὲ πολλῇ τῶν ἀναγκαίων ἐτύγχανεν ὦν, ἄλλως τε καὶ τοῦ τῆς σχολῆς προστάτου οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον ἀφιγμένου παιδείας, ὥστε καὶ ἱκανῶς ἔχειν τούς μαθητιῶντας τῇ τοῦ λόγου δαψιλείᾳ ἐντρέφειν. Οὐ μετὰ πολὺ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ μονύδριον ἐπανήλθε, καὶ παντίοις ἦν νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τοὺς περὶ τῶν μαθημάτων καὶ μαθήσεως λογισμούς ἐλίσσω τῷ νῷ· καὶ οὐκ ἦν ἄλλως αὐτῷ γαλήνην ἐκ τῶν τοιούτων γενέσθαι, εἰ μὴ καὶ τοῦ ποθουμένου γένοιτο μὴ ἀποτυχεῖν, καίτοι καὶ πενία ἐσχάτη καὶ ἀκτημοσύνη συζῶν.

4.

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΑΡΣΕΝΙΟΥ ΕΛΑΣΣΟΝΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΟΥ ΛΒΩΦ (1686) ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΟΥ ΔΙΔΑΧΘΗΚΕ ΣΤΗ ΣΧΟΛΗ ΤΡΙΚΚΗΣ

(Δημητρακόπουλου, Αρσένιος, σσ. 179-180)

... Πλὴν πρῶτον αὐτοῖς φθέγγομαι ὡς ἐδιδάχθην παρὰ τῶν ἡμετέρων διδασκάλων, τοῦ τε σοφωτάτου κυροῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ χρηματίσαντος μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, καὶ παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Ματθαίου, ἀνδρῶν ἐναρέτων καὶ ὀρθοδόξων, καὶ παρὰ τῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου κυροῦ Ἱερεμίου.

Διδάξαι τοὺς παῖδας αὐτῶν πρῶτον τὴν ἄνω φιλοσοφίαν, τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, καθὼς ὁ Χριστὸς ἔφη: «ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν». Δεύτερον τὴν προσήκουσαν ἀγάπην καὶ εὐλάβειαν πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῶν καὶ πρὸς πάντας τοὺς μείζονας καὶ ἀδελφούς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Τρίτον τὴν μελέτην τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς διαλέκτου.

Πρὸς ταῦτα ἐντελλόμεθα τοὺς γονεῖς τῶν παιδῶν ἔχειν προθυμίαν ἐν τῷ διδασκαλείῳ, ὥστε προθύμως πέμπειν τοὺς παῖδας ἐν τῷ διδασκαλείῳ καθ' ἐκάστην ἀπαρατρέπτους καὶ μὴ ραθυμεῖν ἢ ἀμελεῖν πέρας ἀγειν τὸν καιρὸν. Ἐγὼ δὲ ἀόκνως ὀφείλω διδάσκειν αὐτοὺς ἀπαραιτήτως δύο ὥρας τὸ ταχύ, οἷονδήποτε μάθημα ἐστὶν αὐτῶν ἐπιδεχόμενον. Ἄφ' οὗ δὲ διδάξω αὐτοὺς, πρωτόσχολοι κατὰ τάξιν ἐπιδέξονται, διδάσκοντες αὐτοὺς τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα μετὰ φόβου καὶ εὐλαβείας ἄχρι ἐννάτης ὥρας. Ὀφείλει δὲ καὶ οἱ παῖδες ἔχειν πρὸς τοὺς πρωτοσκόλους φόβον οὐκ ὀλίγον καὶ εὐλάβειαν. Μετὰ δὲ τὴν ἐννάτην κατὰ τὸ εἰωθὸς τεχνολογίαν ποιήσομεν καὶ ἕτερα εὐχρηστα, οἷα ὁ καιρὸς δώση, ὥρας δύο.

Ἐν δέ τῃ Παρασκευῇ μετὰ τὴν ἐννάτην λέγειν οἱ μαθηταὶ τὰ τῆς ἐβδομάδος ὄλα μαθήματα καὶ σύνταξιν. Ἐν δέ τοῦ Σαββάτου ταχεῖ λέγειν τὰ τῆς ὄλης ἐβδομάδος κτήθου. Καὶ πληρωθέντων τῶν μαθημάτων δίδειν αὐτοῖς καθ' ἕκαστον Σάββατον θέματα καὶ διορθῶναι τὰ τῶν ἀντιστοίχων σφάλματα. Καὶ ἐν ὄλῳ τῷ Σαββάτῳ οἱ παῖδες νὰ γράφωσι καὶ νὰ μεταγλωττίζωσι τὸ θέμα εἰς τὸ ἑλληνικόν. Τῇ δέ Δευτέρῃ μετὰ τὴν ἐννάτην νὰ διορθῶναι τὰ θέματα.

Οὕτως οὖν, ὡς παρὰ τῶν ἡμετέρων διδασκάλων ἐδιδάχθη, καὶ φθέγγομαι. Ὑμεῖς δέ πάλιν λέξατε ὅσον βούλεσθε, ἵνα τὸ εὐάρεστον γενῆ, Θεοῦ βοηθοῦντος.

5.

ΕΠΙΝΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ
ΚΑΙ ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΖΑΡΤΖΟΥΛΗ
ΩΣ ΣΧΟΛΑΡΧΗ ΑΥΤΗΣ (1739)

(Κώδικας Τρίκκης, Ε.Β.Ε., αρ. 1471, φ. 90β)

Τῷ αὐτῷ ἔτει (1739) θεοῦ βοηθείᾳ ἐν τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ διορίσθη καὶ κατεστάθη Σχολεῖον Ἑλληνικῶν μαθημάτων ἐπὶ μισθῷ ἑτησίῳ γρόσια ἑκατὸν πενήκοντα. Ἐδέχθη δέ τὴν ἐπιστασίαν τῆς Σχολῆς ὁ λογιώτατος κύριος Νικόλαος ἐκ χωρίου Μετζόβου καταγόμενος, τῇ α' Δεκεμβρίου.

6.

ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΠΛΗΡΩΜΗΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ
ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΡΙΚΚΗΣ (1742)

(Κώδικας Τρίκκης, Ε.Β.Ε., αρ. 1471, φ. 90β)

Κατὰ τὸ αψμβ' (1742) ἔτος Φεβρουαρίου μηνὸς τὴν ια' συνελεύσεως ἐνταῦθα γενομένης τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν καὶ ἀρχόντων τῆς πολιτείας ταύτης, σκέψις ἐγένετο περὶ τῆς διδασκαλοπληρωμῆς νὰ διορισθῆ εἰς τὸ νὰ ἀποπληροῦται ἀκωλύτως κατ' ἔτος πρὸς διηνεκὴ σύστασιν τοῦ σχολείου, καὶ οὔσης τῆς ἑτησίου πληρωμῆς γρόσια ἑκατὸν πενήκοντα, ἐκρίθη εὐλογον κοινῶς ἐκ τούτων τὰ μὲν πενήκοντα νὰ τὰ δίδῃ κατ' ἔτος ἡ πολιτεία ἡμῶν αὐτῆ, ριπτόμενα ἀείποτε εἰς τὰ συνήθη κεφαλιάτικα, τὰ δέ ἕτερα πενήκοντα οἱ τέσσαρες ἐκκλησίαι τῆς ἐπισκέψεως, τοῦ ἁγίου νικολάου, τῶν ἁγίων ἀναργύρων καὶ τῆς ἁγίας μονῆς, τῆς μὲν ἐπισκέψεως γρόσια δεκαπέντε, τοῦ δέ

ἀγίου νικολάου ὁμοίως γρόσια δεκαπέντε, τῶν ἀγίων ἀναργύρων γρόσια δέκα καί τῆς ἀγίας μονῆς γρόσια δέκα. Τά δέ λοιπά πενήκοντα ἔχει νά τά δίδῃ ἡ ἡμετέρα ταπεινότης ἐνεκεν τόκου, τῶν ὧν ἔλαβε δανειακῶς διά χρεΐαν καί ἀνάγκην τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς ὑπό τῆς πολιτείας διά χρεωστικῆς αὐτῆς ὁμολογίας. Τοῦτου κοινῶς εὐρεθέντος καί ἀποφασισθέντος ἐγράφη τό παρόν ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι κατασφαλιζόμενον βεβαιώσει τῆς ἡμῶν ταπεινότητος καί ὑπογραφῆς τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν καί ἀρχόντων.

Ὁ Τρίκκης Κωνσταντίος βεβαιοῖ †

- ὁ οἰκονόμος ἀναστάσιος ἱερεὺς ὑπόσχομαι.
- ὁ σακελάριος ἀλέξιος ἱερεὺς ὑπόσχομαι.
- ὁ σακελλίων κωνσταντῆς ὑπόσχομαι:-
- ὁ κανστροῦσιος δημήτριος ὑπόσχομαι:
- ὁ ἱερομνήμων δημήτριος ὑπόσχομαι:
- ὁ ἐπήκητης θεδόσης ἡπόσχομαι:-
- ὁ ἐπὶ τοῦ ἀρήστου χατζηγιάνης ἡπόσχεται-
- ὁ δομέστιχος τοῦ προτοῦ χοροῦ ἀλέξανδ(ρ)ος Ἡποσχητη-
- ὁ πρωτοψάλτης νικόλαος ὑπόσχεται:-
- ὁ πρότουαποστολάριος πολύζος ὑπόσχεται:-
- ὁ νομωδότης κόνστας ὑπόσχομε
- ὁ νοτάρης δημήτριος ἡπόσχομαι-
- δομέστιχος τοῦ δευτέρου χοροῦ δημήτριος ὑπόσχομε.
- ὁ πρωτοπαπᾶς ἐν ἱερεῦσι δημήτριος ὑπόσχεται:-
- ὁ ἐπὶ τῆς Ἱερῆς καταστάσεως θεοχάρης ὑπόσχεται
- ὁ διδάσκαλος τοῦ ἀποστόλου φιλιππος ὑπόσχεται.
- μανωλῖς ἱερεὺς ὑπόσχεται.

7.

Η ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΡΙΚΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ (1765)

(Κώδικας Τρίκκης, Ε.Β.Ε., αρ. 1471, φ. 75β)

Γράφων δηλοποιῶ ὅτι μετὰ θάνατόν μου ἡ θεοσεβής καί θεοφροῦρητος αὕτη πολιτεία ἡμῶν Τρίκκη νά ἔχη νά λαμβάνῃ ἐκ τῶν εὕρισκομένων μοι ἄσπρων γρόσια χίλια πεντακόσια, ἐξ ὧν τά μὲν ἑπτακόσια πενήκοντα διορίζω καί διατάττω νά εἶναι ἀφιέρωμα σχολείου τῶν κοινῶν γραμμάτων, δηλαδή νά οἰκονομηθῶσι καλῶς παρὰ τοῦ Ἀρχιερέως καί τῶν προεστώτων, καί ὁ κατ' ἔτος αὐτῶν καρπός νά δίδηται εἰς παιδαγωγόν καλόν καί ἱκανόν, διά νά

μανθάνωσι γράμματα τά πτωχά παιδιά τόσον ἐκ τῆς πολιτείας, ὅσον καί ἐκ τῶν χωρίων, χωρίς νά πληρώνωσιν, ὄντα μαθηματικά τελείως, οὔτε τό λεγόμενον δευτεριάτικον. Τά δέ λοιπά ἑπτακόσια πενήντα νά οικονομηθῶσι καί αὐτά καλῶς ὑπό τοῦ ἀρχιερέως, καί τῶν προεστώτων, καί ὁ κατ' ἔτος καρπός αὐτῶν νά δίδηται εἰς ἀνατροφήν ὄρφανῶν παιδίων καί εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ἀρρώστων τῶν πτωχῶν, καί μάλιστα τῶν ξένων διά νά γίνῃ λοιπόν τό ταπεινόν μου αὐτό ἀφιέρωμα κατὰ τόν εἰρημένον τρόπον βεβαίως, καί ἀνεμποδίστως μετὰ θάνατόν μου, ἰδοῦ κατεγράφη καί κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι ἰδιοχείρῳ μου ὑπογραφῇ βεβαιούμενον ἐπί παρουσίᾳ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Τρίκκης τοῦ καί διαδόχου μου κυρίου Ἀμβροσίου, καί τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν καί Ἀρχόντων τῆς ἀγιωτάτης ἐπισκοπῆς ταύτης Τρίκκης:-, ἀψξε': Ἀπριλίου κθ' :-

Ὁ ταπεινός ἐπίσκοπος πρώην Τρίκκης Κωνσταντῖος ἰδιοχείρως ὑπογράφων βεβαιῶ:-

† Ὁ Τρίκκης Ἀμβρόσιος μάρτυς.

† ὁ οἰκονόμος δημήτριος μάρτυς:-

† ὁ σακελλάριος ἱερεὺς μάρτυς

† ὁ λογοθέτης ἀλέξανδρος μάρτυς:-

† ὁ ἰατρός τῆς Πολιτείας ευστάθιος ὁ Νοσημάχος μάρτυς

† ὁ νομοφύλαξ ἰωάννης μάρτυς-

† διοικητὴς γεωργάκης μάρτυς:-

8.

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΧΡΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΡΙΚΚΗΣ (1767)

(Κώδικας Τρίκκης, Ε.Β.Ε, αρ. 1471, φ. 118β)

1767-μαΐου α': ἐπλήρωσεν ὁ ἀρχων κύρ δημήτριος μπαρραῶς τά ἀσλ: χίλια, ὅπου ἐχρεώσται εἰς τό σχολεῖον, καθὼς φαίνεται ὀπισθεν, καί ἐδόθησαν καί ταῦτα δανειακῶς εἰς τοὺς ἐντιμοτάτους κύρ ἰωάννην ζαχαρόπουλον καί κύρ γεωργάκην δημητρίου μέ διάφορον δώδεκα τοῖς ἑκατόν τόν χρόνον, ὥστε χρεωστοῦσιν εἰς τό σχολεῖον ὄτε κύρ ἰωαννάκης ζαχαρόπουλος, καί ὁ κύρ γεωργάκης δημητρίου ἀπό χίλια γρόσια ὁ καθεὶς αὐτῶν μαζί μέ τά λοιπά ὅπου εἶχαν λάβει δανειακῶς κατὰ τόν παρελθόντα νοέμβριον, ὡς ὀπισθεν φαίνονται. ὀφείλουσι δέ νά τά οικονομήσουν, καί κυβερνήσουν καλῶς διά νά διαμένωσι πρὸς σύστασιν τοῦ σχολεῖου διηνεκῶς, καί μνημόσουν τῶν ἀφιερωσάντων εὐσεβῶν χριστιανῶν, καί νά πληρώνωσι τόν καθέκαστον χρόνον τό συμπεφωνημένον διάφορον ἀνευ τινός ἀντιλόγου, νά ἀποκρίνωνται δέ καί τό

κεφάλαιον τῶν ἄσπρων τούτων ὁπώποτε ἤθελαν τὰ ζητηθῆ ἄνευ τινός προφάσεως.

- † Ὁ Τρίκκης Ἀμβρόσιος βεβαιοί.
- † ὁ οἰκονόμος δημήτρης μάρτυς:-
- † ὁ σακελίων δημήτρης μάρτυς:-
- † ὁ διερμηνευτής ἀλέξανδρος μάρτυς:
- † ὁ ἀρχων τῶν φώτων πολύζος μάρτυς.

1768-νοεμβρ.: ζ -ἐπλήρωσε ὁ ἀνωτέρω κύργεωργάκης δημητρίου τὰ ἀνωτέρω ἀσλ: χίλια τοῦ σχολείου, καὶ ἐξώφλησε μὴν ἔχοντας εἰς τὸ ἐξῆς νά πληρώσῃ ἄλλο τίποτα. καὶ ἔστω εἰς ἐνδειξιν. τὰ ὁποῖα ἄσπρα, ἦτοι τὰ χίλια γρόσια ἐδόθησαν πάλιν εἰς τὸν κύρ δημήτριον μαραράν 1770: Ἰανουαρίου α: καὶ ἔχουσι τρέχειν μετὰ τοῦ συνηθισμένου διαφόρου.-

- † Ὁ Τρίκκης Ἀμβρόσιος βεβαιοί:-

9.

ΑΠΟΔΟΣΗ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΧΡΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΡΙΚΚΗΣ (1791)

(Κώδικας Τρίκκης, Ε.Β.Ε., αρ. 1471, φ. 142)

διὰ τοῦ παρόντος ἐκκλησιαστικοῦ γράμματος γίνετα δῆλον ὅτι ὁ κύρ γεώργιος τοῦ μακαρίτου δημητρίου μαραρά ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα πολιτείας, ἐλθὼν εἰς ἡμᾶς ἔδωκε τὴν σήμερον λογαριασμόν διὰ τὴν ἐποπτεῖαν τόσον τῆς σχολῆς, ὅσον καὶ τοῦ βαρωσίου ὁποῦ εἶχεν ἐπάνω του πρό χρόνου. καὶ ἔδειξε διὰ καθαροῦ κατασίχου τόσον τὰ ἔξοδά του ὅλα λεπτομερῶς, ὅσον καὶ τὰ παρσίματά του, ἀναμεταξύ εἰς ὄλον τὸ διάστημα τῆς ἐπιτροπείας αὐτοῦ, ἔμπροσθεν ἡμῶν καὶ τῶν περὶ ἡμᾶς ἐντιμοτάτων κληρικῶν, καὶ ἀρχόντων. καὶ ὅτι εἶχεν ἐπάνω του ἀπὸ ἄσπρα τὴν σήμερον τὰ ἐνεχείρισεν εἰς τοὺς τιμωτάτους βαρωσιώτας τῆς πολιτείας ταύτης. καὶ ἀπὸ τῆς σήμερον ἔμεινεν ὁ δηλωθεὶς κύρ γεώργιος ἀκαταξήτητος, καὶ ἀνενόητος ἀπὸ τῶν εἰρημένων βαρωσιωτῶν, καθὼς οἱ ἴδιοι ὡμολόγησαν ἔμπροσθεν ἡμῶν. ὅθεν καὶ εἰς ἀσφάλειαν τῶν εἰρημένων ἐγένετο τὸ παρὸν ἐκκλησιαστικὸν ἐξωφλητικὸν γράμμα κεκυρωμένον ἐπιβεβαιώσει τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, καὶ μαρτυρίας τῶν ἐντιμοτάτων προεστώτων. καὶ ὁπώποτε εὐρεθῶσιν εἰς χεῖρας τοῦ ἀνωτέρω κύρ γεωργίου ὁμολογίαι τινές τοῦ βαρωσίου χρεωστικαί, νά μένωσιν ἄκυροι. ,αψηα':
μαίου κ':

10.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΡΙΚΚΗΣ (1828)

(Κώδικας Βαρλαάμ, αρ. 287, φφ. 18β, 19β)

«Ὁ τῆς βιβλιοθήκης κατάλογος

2: Τόμοι: τὰ ἅπαντα τοῦ μεγάλου ἀθανασίου

3: Τόμοι: τοῦ αὐτοῦ εἰς τοὺς ψαλμούς τοῦ δαβίδ

1: Τόμος: Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος

2: τόμοι τοῦ δαμασκηνοῦ Ἰωάννου

1: τόμος: ἱστορία τῶν ἐν βυζαντίῳ πατριαρχουσάντων.

1: τόμος θεοφυλάκτου ἐξήγησις τοῦ ψαλτηρίου:

1: τόμος: ἕτερος τοῦ αὐτοῦ θεοφυλάκτου ἐξήγησις τοῦ ἀποστόλου:

3: τόμοι οἰκουμένου: Τρίκκης ὑπόμνημα εἰς τὴν νέαν διαθήκην:

1: τόμος Ἰσιδώρου τοῦ πηλσιώτου εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἀγίας γραφῆς

2: τόμοι: ἀδάμ ζηρηκαβίου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἀγίου πνεύματος:

3: τόμοι τοῦ μεγάλου ἀθανασίου εἰς τοὺς ψαλμούς τοῦ δαβίδ

3: τόμοι εὐσεβείου τοῦ παμφίλου

2: φωτίου μυριόβιβλον

3: τόμοι τοῦ μεγάλου βασιλείου:

1: τόμος ἐπιτομοί εἰς τὸν προφήτην Ἰσαΐαν

7: τόμοι χρυσοστομικοί

1: τόμος λεξικόν τοῦ σοῦίδα

1: τόμος τὰ ἅπαντα τοῦ Ἱπποκράτους

1: εὐαγγέλιον χειρόγραφον

2: τόμοι: χρυσάνθου νοταρά εἰσαγωγή γεωγραφική:

1: τόμος: ἀριστοφάνους καὶ σοφοκλέους:

2η στήλη

5: τόμοι Ἱστορία τῆς βιζαντίδος

1: τόμος πλοντάρχου χερονέος

1: τόμος βιβλίον αὐλός πημενικός

2: τόμοι σειρά τῶν πατέρων

1: τόμος ξενοφώντος τὰ εὕρισκόμενα

1: τόμος νομοκάνονας χειρόγραφος

1: τόμος θησανρός θεολογίας χειρόγραφος τοῦ καλιάρχου

1: τόμος θεία γραφή παλαιά καὶ νέα διαθήκη

1: τόμος φραγκίσκου:

3: τόμοι γαληνοῦ Ἰατροῦ

2: τόμοι: σύνοψις ιστοριῶν ἀρχομένων ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ μέχρι τῆς βασιλείας ἰσαακίου τοῦ κομνηνοῦ

1: τόμος τὰ ἅπαντα γρηγορίου τοῦ θεολόγου

1: τόμος: γεωγραφία μελετίου

2: τόμοι ἐπιφανείου: ἐπισκόπου τῆς κύπρου:

1: τόμος περὶ ἀγάπης δοσιθέου τῶν ἱεροσολήμων·

1: τόμος κυρίλλου ἱεροσολήμων:

1: τόμος πλουτάρχου παράλληλα:

1: τόμος τὰ ἅπαντα θεοφυλάκτου βουλγαρίας·

1: τόμος σημειῶν θεσσαλονίκης:

1: τόμος βιβλίον χειρόγραφον: περιέχων λόγοι εἰς τὰς δεσποτικὰς ἑορτάς·

1: ἕτερος τόμος γρηγορίου τοῦ θεολόγου:

1: τόμος ἕτερος θεοφυλάκτου ἐξηγήσεις τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου: εἰς τὸ ἄπλοῦν·

1: τόμος θεολογία διαφόρων ἐπιγραμμάτων:

1: τόμος κυριακοδρόμιον εἰς τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων

1: τόμος κεκραγάριον τοῦ αἰγουστίνου:

1: τόμος γραμματικὴ τοῦ νεοφύτου:

1: τόμος νεοφύτου μυριολόγου:

1: τόμος ἅπαντα τοῦ πλάτωνος

1: τόμος κανονικόν

1: τόμος βιβλίον χειρόγραφον Κατὰ λατίνων:

1: τόμος ἀριστοτέλους τὰ ἅπαντα

1: τόμος δογματικὴ διδασκαλία σεβαστοῦ τραπεζοντίου.

1: τόμος ἐξηγήσεις τῆς ἀγίας γραφῆς

1: τόμος ἠθικὴ φιλοσοφία ἰωσήπτου τοῦ μυσιόδακος

1: τόμος ψαλτήριον ἐξηγητικόν εἰς ἅπλη φράσιν

1: τόμος παλαιὰ διαθήκη

1: ἕτερος τόμος Ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου:

1: τόμος σύνταγμα κατὰ ἀζύμων·

1: τόμος: σωκράτους σχολαστικοῦ

1: τόμος: πανοπλία δογματικὴ ἀλεξίου βασιλέως τοῦ κομνηνοῦ.

1: τόμος χειρόγραφος βασιλείου τοῦ μεγάλου

1: τόμος περιγραφή ἀλεξανδρείας

1: τόμος: μανουήλ διατριβὴ Ἀθουκλείδην:

19β 2: τόμοι: ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία: μελετίου:

1: εὐαγγέλιον χειρόγραφον·

1: τόμος βιβλίον χειρόγραφον περιέχον ἐκκλησιαστικούς λόγους

1: νομοκάνονας:

4: τόμοι τοῦ μπαλάνου:

- 1: τόμος θεοδωρήτου ἐξηγήσις τῆς ἀγίας γραφῆς
 1: τόμος ἁρμονία ὀριστικῆ·
 4: τόμοι τῆς ἐγκυκλοπαιδείας
 1: τόμος χρυσοστόμου εἰς διαφόρους τῶν ἀγίων γραφῶν περικοπὰς λόγοι γνήσιοι·
 1: τόμος τοῦ ἀριστοτέλους
 1: σύνταγμα γραφικῆς θεολογίας
 1: τόμος στοιχεῖα τῆς ἀριθμητικῆς καὶ ἀλγέβρας τοῦ ἀβρα δελεκάιλη·
 1: ἕτερον: εὐαγγέλιον βουλγαρίας εἰς ἀπλὴν φράσιν ἐξηγηθέν.
 1: ἕτερος τόμος τὰ ἅπαντα τοῦ μεγάλου βασιλείου·
 3: τόμοι περιέχοντες λόγοι φιλοσόφων χειρόγραφοι:
 1: τέταρτος τόμος τοῦ μπαλάνου μαθηματικόν
 1: ὀρθόδοξος θεολογία:
 1: τόμος βιβλίον ψυχοφελές ὁ πανδέκτης:
 1: λεξικόν ἡσυχίου:
 1: τόμος χειρόγραφος κορυδαλέως εἰς τὸν περὶ τρανόν πραγμάτων:
 1: τόμος ἀληθῆς εὐδαιμονία τοῦ ψαλίδα:
 1: τόμος: ὀρθόδοξος ὁμολογία: ἐκθεσις περὶ τῶν τριῶν πίστεως· ἐλπίδος καὶ ἀγάπης:
 1: τόμος θεατρομπολητικόν·
 1: τόμος χειρόγραφος σύγραμμα τοῦ Μεθοδίου·
 1: τόμος εὐκολόγιον
 1: τόμος τὰ ἀμφιλόχεια: ἡ λόγων ἱερῶν καὶ ζητημάτων ἱερολογία: πρὸς ἀμφιλόχιον μητροπολίτην κυζίκου:
 1: ἀπλοῦν κυριακοδρόμιον
 1: τόμος ἀφθονίου σοφιστοῦ προγυμνάσματα:
 1: τόμος αἱ πράξεις καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τῶν ἀποστόλων:
 1: τόμος καταλλαγῆς ἀνονύμων
 1: τόμος: ἐπιστολάριον κορυδαλέως
 1: τόμος ῥητορικῆς ἐρμολογίας·
 1: τόμος: σοφοκλέους τραγωδίαι
 1: τόμος: ἐπιστολάριον ἑλληνικόν
 1: τόμος ἰλιοδώρου:
 1: τόμος ἀνονύμου τοῦ ἐρμίου εἰς τὰς πέντε φωνάς
 1: τόμος: ἔλεγχος κατὰ ἀθέων καὶ δυσεβῶν:
 1: τόμος: λογικὴ κορυδαλέως χειρόγραφος
 1: κυριακοδρόμιον τοῦ νικηφόρου:
 1: ἕτερος δεῦτερος τόμος τοῦ μπαλάνου:
 1: περιγραφή τῆς ἐπαρχίας φιλιππουπόλεως·

- 1: τόμος: λουκιανού:
- 1: τόμος: βιβλίον χειρόγραφον άριστοφάνους:
- 1: έτερον κανονικόν χειρόγραφον:
- 1: συναξαριστής:

2η στήλη

- 1: έτερον έλληνικόν βουλγαρίας
- 1: τόμος γυμνάσματα πνευματικά του νικοδήμου
- 1: τόμος: Ισαάκ του σείρου άσκητικά
- 1: ιερά κατήχησις
- 1: όμηρικόν εύσταθίου:
- 1: ιστορικόν βιβλίον
- 1: έτερον χειρόγραφον:
- 1: βιβλιάριον μάρκου του εύγενικου:
- 1: βιβλίον χειρόγραφον: κλήμαξ:
- 1: βιβλίον: μέλισσα
- 1: τόμος: όρθόδοξος ύμνωδός σεργίου μακραιού:
- 1: βιβλίον δημοσθένους λόγοι:
- 1: νικηφόρου του βλεμίδι:
- 1: τόμος πινδάρου:
- 1: έπιστολάριον:
- 1: τόμος του άββά μάρκου περι παραδείσου:
- 1: κορυδαλέως χειρόγραφον:
- 1: βιβλιάριον περι καθηκόντων:
- 1: δεύτερος τόμος άριστοτέλους:
- 1: έπιστολάριον παλαιόν
- 1: όρμος σωτήριος
- 1: τόμος παιδεκίου: διοσκορίδου περι ύλης ιατρικής:
- 1: τόμος άθανασίου διάλογος περι της άγίας τριάδος
- 1: τόμος ξενοφώντος οικονομικός:
- 1: τόμος φραγκίσκου Ιερέως του σκούφου όητορική:
- 1: τόμος περιέχων λόγους πανηγυρικούς μακαρίου: Ιερομονάχου:
- 1: τόμος κορνηλίου: Ιωάσαφ:
- 1: τόμος εύαγγελική σάλπιγξ: του μακαρίου:
- 1: τόμος ταμείον όρθοδοξίας:
- 1: τόμος όρθοδοξίας όμολογία:
- 1: έγχειρίδιον γαβριήλ σεβίρου:
- 1: έτερον έγχώριον δημοσθένους:
- 1: συνταγμάτιον περι των ιερών μυστηρίων:
- 1: τόμος: γρηγορίου νύσσης θαυμαστή βίβλος περι κατασκευής άνθρώπου:

- 1: τόμος· δογματική διδασκαλία·
 1: τόμος δανιήλ ραΐθου. εις τόν βιον του 'Ιωάννου σχολαστικού·
 1: έγχειρίδιον χρυσάνθου πατριάρχου 'Ιεροσολήμων
 9: τόμοι 'Ιστορία όρολίνου:»

11.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΞΟΔΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ
 ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΤΗΣ ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ
 (1838)

(Κώδικας Βαρλαάμ, αρ. 287, φφ. 64β - 65β)

«1838. 'Απριλίου 27. Σημείωσις τών Γροσίων, όσα έξωδεύθησαν διά χει-
 ρος κύρ Σταμουλάκη διά τήν οικοδομήν τής Σχολής.

Όσα έξοδεύθησαν διά τήν άδειαν διά χειρός Γεωρ. Θεοδ.

		<u>Γρόσια παρόδ.</u>	
	όσα εις τόν χαζνέν του 'Ιμην-Πασιά αυθέντου μας	2.500	
	όσα όμοίως εις τόν Κεχαγιάμπεην και Διβάν-έφέντη του ίδιου	1.500	
	όσα του ίδιου διά τήν δευτέραν προσταγήν	500	
	όσα τόν χατζή 'Ιμπραήμαγαν Μουτεσελήμην	500	
	όσα τόν Χαλίμ-αγά Κεχαγιάν. του	200	
	όσα τόν Κατή έφένδη διά τό 'Ιλιάμ	350	
	όσα τόν ίδιον έτι διά τό κέφος τής Σχολής και μουρασελέν	275	
	όσα τούς πεζούς και ζημίαν μονέδος	<u>52.20</u>	
		5.877.20	
<u>ήμφανί</u>	όσα τόν Μαστοροκώσταν βούργαρην,		
<u>σιμα</u>	όπου έδούλευσεν εις 'Αχούρι ήμέρα	775	
310	πρός δύο και μισό διά προσθήκην έτι τόν ίδιον διά τριάντα έν ήμερ. προς 1:10	38.30	
	δι' άλεστικά του ίδιου και άλας	<u>10</u>	823.30
667	τόν Μαστορογιώργην ζουπανιάτην προς 2:20 διά τό σχολείον	1.675.20	
	δι' άλεστικά του και άλάτι και άνοιγμα μαδεμου	<u>25</u>	1.699.20
2.221	τόν μαστοροβασίλην μετζοβίτην διά τήν σχολήν προς 2.:20	5.552.20	
	διά προσθήκην 133 ήμερουσίων προς 1:10	166.10	
	διά σιδερικά νέα γσ: 120 από ίδιον και		

	18:γσ: τό εις άλεστικά	138.20	
	διά τρεις κυράδες εις καλύβια	10.20	5.867.30
90	τόν μαστοροκόσταν μετζοβίτην διά τό έλ- ληνικόν σχολείον πρός 3:10	315	0.315
			14.583.20
	δσα εις γεννήματα και άλλα τών μαστόρων		
	εις 89:1/2 λουτζ. σιτάρι	1.087	
	εις 74:1/2 » κριθάρι	686.33	
	εις 53:1/2 » καλαμπόκι	432	
	εις 124 όκ. ψωμί από γιάννην ψωμάν	73	
	εις 675 όκ. κρασί	427.10	
	εις 5:1/2 λουτζ. δσπρια	32.20	
	εις 6 όκ. λάδι, και 10 όκ. ρακί εις άλεστικά και άλάτι	97	
	εις κεράσματα μαστόρων και φίλευμα τών ιδίων εις τό τέλος	41.20	
	εις 2. όκ. καφφέ και ζάχαρι τού Σούμπαση Καλυβίων διά τά κεραμίδια	20.20	2 .917.23
	<u>δσα δομένα εις παλαιάν ξυλικήν</u>		
	εις 37 ζευγ. μαλιώραις 379,10, και εις 87 1/2 ζευγ. βελέσια και άλλα 188.20	567.30	
	εις 485 ζευγ. άπέλαις 195 και εις 9 ματέρια γσ. 198	393	
	εις 371 ζωνάρι, 9 πλακώματα, μίαν ψαλίδα, και εις άποπλήρωση τών 9 ματεριών	355.30	
	εις τόν Άσλάνην, όπου ύπήγεν εις λάρισσαν διά τό σχέδιον τού σχολείου	15.20	
	εις 3 λουτζέκια σιτάρι τών μαστόρων και άλεστικά	24.5	
	εις πτυάρια, χαμαλιάτικα περονίων, και εις δσα ξμειναν μετρητά επάνω εις Γρη- γόριον και Νικόδημον γσ 32:35	57.15	1.413.20
			18.914.23
			18.914.23
φ. 65	μεταφορά τής κάτωθεν άντιρους σούμμας		
	δσα δομένα εις νέαν ξυλικήν	Γρόσια παρ.	
	εις 20 στύλους πρ. 7:20	150	
	εις 16 ταμπάνια πρός 7:20	120	
	εις 66 μαλιώραις » 7:20	495	
	εις 358 ζωνάρια - 1:10	447.20	
	εις 471 βελώνι - 1:10	588.30	

εις 70 μαλιωροπούλαις 2:-	140	
εις 35 μισαίς μαλιώραις 3:90	131.10	
ει1 208 σανίδια 1:20	312	2.348.20
<u>ἕτερος κερεστές</u>		
εις 2 ματέρια ἀπό χαραχώρα	90	
εις 36 γερμᾶ	34.35	
εις 479 σανίδια μαλακασιώτικα σύρτα μέντα	389	
εις 44 ἡμισυ ζευγ. σανίδια μεγάλα	217	
εις 80 ζευγ. πέλαις τύρνας	50	
εις 6 καί ἡμισυ φορτώματα πελαις βλάχικαις	160.20	
εις 398 ζωνάρια	423	1.364.15
<u>ἄσα εις κεραμίδια, περόνια, καί λοιπά</u>		
εις 15985 χειροποίητα ὁμοῦ μέ 27 γσ κυράδες	747.10	
εις περόνια διάφορα	878 20	
εις 170 ὄκ. σύρμα παραθυριῶν	766	
εις διάφορα μερεμέτια σιδήρων, παραθυρ. ῥεξέδες καί ἄλλα	141.5	2.532.35
εις 4 πτυάρια ξύλινα καί δύο κλειδωνιαῖς πουρμᾶ	8.20	
εις 5 πτυάρια σιδηρᾶ, μίαν καδοπούλαν. καί 1 ὄκ. τζελίας	31.10	
εις 4 στάμναις, 5:ἔργάτας διά χώμα	20	
εις πελέκημα δύο ματεριῶν, πέντε καλάθια καί δύο τρεχιαῖς	34.34	
εις ἕξ σίδηρα πόρτας, φθειάσιμον κλειδαριᾶς. καί στοπία	27	
εις 1: κλειδωνιάν, 4 σανίδια, 12 κρικέλαις. 24 σίδηρα		
30 δρ. του κάλι διά τό ἑλλ. σχολεῖον	33	
διά χώμμα καί 4 ψάθας τοῦ δασκάλου	16.20	
διά δύο σακκούλαις σφαιρῶν, μαστορικά (καί πολλά ἄλλα) καί ἄλλα	43.20	
διά 4 τόμους τοῦ φαρμακίδου	100	
διά κυράδες, κόπον ἄσλάν καί μαστοροκώστα διά τύρναβον	90	
διά 3593 ὄκ. ἀσβέστην	372 20	
εις μαστορικά δύο θυρῶν τοῦ Αλληλοδ. σχολεῖο	20	
εις ἀποπλήρωσιν μισθοῦ παπᾶ Πολύζου διδασκάλου	282	

εις μισθόν Γρηγορίου και Γιάννη Κόπανου έπιστατών τάς σχολάς	800	1.879.04
		<u>27.075.17</u>
δσα τόν ασβεσιάν διά πάλδος, όπου δέν τά έδωκεν ό τζιαβέλας	30	
εις 255 Σανίδια	163 35	
εις μαστροβασίλειν διά έν μηνιάτικον μαδεμιού	14	
εις άποπλήρωσιν Σύρματος μιχαήλ Ν:κόκουρα	15	
εις πηρόνια έτερα από θεοδορην Κ:κόρακα	269	491.35
		<u>27.567.12</u>
φ. 65β μεταφορά τής όπισθεν Σούμμιας έξόδων Άλλη- λοδιδασκτικής Σχολής ως όνοματωδώς γρ:		27.567.12
<u>δσα εις Στέφανα Άργυρά και πάφλινα</u>		
εις 464 δρ: άσήμι εις δύο ζευγ. στέφανα άργυρά γρόσια	478 5	
εις 1574 δρ: πάφλα κύτρινα εις 8 ζευγ: στέφανα πάφλινα	98 15	
εις 100 δρ. χάλκομα 39: δρ καλάγι 10: δρ. Νισιαντήρι	5.30	
εις λουλούδια Στεφάνων	22 20	
εις έν έτερον ζεύγ. στέφανα πάφλινα Ιωαννίτια	30	
εις φθιαστικά τών 2: άργυρών Στεφάνων	209	843.30
		<u>28.411.02</u>
<u>δσα άσύνακτα από τάς 29523:10</u>		
άπό παναγίαν Σαράγια	γρόσια 100	
άπό άγίαν παρασκευήν Φλαμοούλι	» 100	
άπό άγιον Άθανάσιον άγίας Μονής	» 1.840	
άπό άγίαν Μαρίναν	» 527 20	
άπό άγιον Δημήτριον	» 250	2.817.20
		<u>31.288.22</u>
άπό τόκον χιλίων γροσίων διά μ: 14-τής άγίας μονής-		175
		<u>31.403.22</u>

12.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΞΟΔΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ
ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΤΗΣ ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ
(1838)

(Κώδικας Βαρλαάμ, αρ. 287, φφ. 66-66β)

1838. Μαΐου 12. Σημείωσις τῶν ἐξόδων τῶν γενομένων εἰς τὴν κατασκευὴν ταβανίου, μπάνκων, καὶ λοιπῶν τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς Σχολῆς, ὡς ἐπομένως.

<u>ἡμεροῦσια</u>	<u>Γρόσια παράδ.</u>	
49: τῶν μαστόρων μὲ παιδιά τό πρῶτον προς:		
	πρός 5 γρόσια	298
5 τῶν ἰδίων	» 7 »	35
34 τῶν ἰδίων	» 5 »	170
12 τῶν ἰδίων	» 7 »	84
6 εἰς κουβάλισμα ἄμμου	» 7 »	42
2 εἰς κουβάλισμα σακιδίων καὶ ἀσβέστης	» 7 »	14
ἡ συμφωνία τοῦ Κώστα διὰ τό ἀλληλοδιδ. σχολεῖον	»	900
42 τοῦ ἰδίου εἰς τό ἐλληνικόν σχολεῖον διὰ σύρσιμον τῶν παραθυρίων, τῶν χρειῶν. καὶ λπ.	» 4 »	168
8 τοῦ θεμελῆ εἰς βοήθειαν τοῦ Κώστα	» 7 »	56
		<u>1.697</u>
81 τοῦ μαστορονικόλα διὰ σύρσιμον τοῦ Ἑλλ. καὶ Ἀλληλοδιδ. σχολεῖου. καὶ κελλίου Ζαχαρίου (πρός) 4:10 (γρόσια)		344 10
εἰς ἡμεροῦσια τοῦ Κώστα διὰ τούς μπάνκους εἰς τό ἐλληνικόν σχολεῖον τό πρῶτον	»	30
4 ἡμεροῦσια		19 20
ζευγάρι: 649 διὰ διάφορα σανίδια κατὰ καιρούς		1044 30
151 ζευγάρια μάναις εἰς διαφόρους τιμάς		364 10
40 ζευγάρια βελέσια		49 36
4 ζευγ. μαλιώραις πρὸς 10:γρόσια		40
49 ζυγάρια γερμάδες		73
2 εἰς φορτώματα πέλαις		56
		<u>2.021.26</u>
3.420 κεραμίδια		151
434 ὄκ. ἀσβέστην		52 15
25.900 περόνια εἰς διαφόρους τιμάς		626 19
24 ὄκ. περόνια ὀγκάρικα		150
86 ζευγάρια κλάπαις, ὁμοίως καὶ εἰς ρεζέδες, κρικέ-λαις, κλήτσους, ἡμικύκλια, καὶ διὰ σίδηρον		105 20

του καβάξη κέρασμα με χέρι του Γέροντος αγωγή και έξοδον του εύθυμιου διά τον διδάσκαλον εις Βώλον	5 160	
εις τον πεζόν διά τον διδάσκαλον Ζαγοράς	25	
εις μογιαίς διά τό 'Αλληλ. σχολεϊον	25 20	
εις 4 τρούμπαις πανί διά τά μιντέρια του διδασκάλου	124 90	
εις ένα μακαβάν διά τά παράσημα	3 20	
εις μίαν ψάθαν και σκούπες διά τό σχολεϊον	6	
εις 25 δουγάνες πλακών προς δραχ. 6 και 50 λεπτ. και προς δρ. 5. και 50 λεπτών, όμοίως και εις είκοσι μάτζα πλακοκόνδηλα, και εις 80: φυλλάδια πιν. 'Αναγνώσεως	763 10	
εις έν σώμα πιν. 'Αναγνώσεως και έν τής 'Αριθμητικής προς 18 δρ. και 13 δρχ. τό καθέν	108 20	
εις ναύλον, γιουμπρούκι, κέρδος 2 τά %. εις αγωγή, εις τερβένι διά τάς άνωθεν πλάκας	138 30	
		6.164.10
φ. 66β ή όπισθεν σούμμα		6.164,10
εις έξ ζευγ. προσκέφαλα διά τούς διδασκάλους	30	
διά τον πεζόν όπου έστάλη εις Σαμαρίναν διά τον Μύλ: διδάσκ.	40	
μισθός του μήτρου κανδηλάπτη εις τήν έπι- στασίαν τής σχολής	30	
εις 132 πίνακας σανιδένιους προς 25 παρ. τον ένα	80 30	
εις 40 λάστρες τζάμια από οίκονόμου Πυργετου προς 5 γρ. τήν μίαν	200	
εις 63 τζάμια μεγάλα προς γρόσια 3 από Γούλ. λαμπ.	189	
εις 13 μεσιακά από ίδιον προς 2:20	32 20	
εις ένα μικρόν από τον ίδιον	2	
εις 50 μεσιακά διά τό έλλ. σχολεϊον προς 2:20	125	729.10
εις βολλύμια, χαρτί, τζιριόι, ράμματα, και μίαν μεγάλην ψάθαν και λοιπά....	46 20	
εις μίαν όκ. τεπεσήρι επί Ζαβαλέξη	7 28	
εις δύο άρνία και λαμπάδες τό Πάσχα	27 --	
αγωγή εις τά βιβλία εύθυμιου και γιουμπουρούκι και τερβένι, και άλλο αγωγή διά χερός Γούλ. λαμπαδ.	140	
εις 160 όκ. κάρβουνα διά τον 'Αλέξανδρον	22	
εις δύο άνθρωπους όπου ασβέστωσαν τό σπίτι του ίδιου	6	
εις μίαν γυναίκα, όπου έκοβάλισε τά φορέματά του	2 20	

εις κάρβουνα Κωνσταντίνου Ἀλληλοδιδάκτου διὰ τὰ στέφανα, ὅπου δέν ἐπλήρωσεν ὁ Γεώργιος	22 --	473 28
Μωραΐτη καὶ τὰ ἐπλήρωσα ἐγὼ τὸν σταμουλάκη	15 --	
εις τρεῖς κλειδαριαῖς τῶν μπάνκων	18 20	
διὰ τὸν κουβᾶν τοῦ πηγαδίου	15 --	
εις ὀκτώ πρᾶιζα ρούχου διὰ τὸ σχολεῖον	83 30	
εις μισθὸν γιαννάκη κόπανου εἰς τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ Σταμουλάκη	100 --	
ἀπὸ λογαριασμὸν κύρ Σταμουλάκη εἰς τὰ μαγαζεῖα διὰ τὸ σχολεῖον	19 --	
τὸν ἴδιον κύρ σταμουλ. ἀπὸ σιτάρι	104 --	
τὸν ἴδιον ἀπὸ τόκον χιλίων γροσίων μην. 14 τῆς Ἁγίας Μονῆς	175 --	
διὰ πάλδος λογαριασμοῦ τοῦ ἰδίου εἰς τὴν ἐπιστάσιαν του	580 --	
εις ἀγοράν λεξικῶν τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ	430 --	
εις μισθὸν Κ. Ἀλληλοδιδάκτου ὀλόκληρον	3000 --	
εις μισθὸν Ἀλεξάνδρου διδασκάλου	3000 --	7.542,10
		14.909,18
ἐμέτρησα τὸν Κ. Ἀλληλοδιδάκτην διὰ τὸν μισθὸν τῆς ἐμπροσθεν συμφωνίας		500
		15.409,18
δύο μηνιαῖα τὸν ὑποδιδάσκαλον Κ. Τρικέρ.		120
πρὸς 60 γρόσια		300
ἔτι τὸν ἴδιον διὰ τὸν ἐρχόμενον χρόνον εἰς λογαριασμὸν		300
		15.829,18

13.

ΟΙ ΕΙΣΦΟΡΕΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΕΠΑΡΧΙΑΣ
ΤΡΙΚΑΛΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΛΗΡΩΜΗ ΤΩΝ ΜΙΣΘΩΝ ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ
ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ (1838)

(Κώδικας Βαρλαάμ, αρ. 287, φ. 68α)

«1838. Νοέμβριος 30. Καταγραφή τῶν γροσίων, τὰ ὅποια θέλουν πληρῶ-
νει κατ' ἔτος αἱ ἐκκλησίαι τῆς Πόλεως καὶ ἐπαρχίας Τρίκκης διὰ τοὺς μισθοὺς
τῶν Διδασκάλων, ὡς κάτωθεν φαίνονται.-

(α' στήλη)

Γρόσια

200. Άγιου Στεφάνου εκκλησία
 500. άγιου Νικολάου »
 1.200. άγίας φανερωμένης »
 600. άγίας επισκέψεως »
 150. άγίας Παρασκευής »
 150. άγιου Δημητρίου »
 100. Άγίας Μαρίνης »

2.900

215. Αγία Μονή
 150. Πυργετός
 100. Φλαμούλι
 150. ριζαρειόν
 20. Σαράγια
 40. λώγγος Άχμάταγα
 30. Άγία Κυριακή
 30. Γλήνος
 50. Πατουλιά
 30. Κορμπαλή
 35. Νομή
 100. Μπαχούνιστα
 50. Ζαβλάντια
 50. Βάνια
 25. Κόρμποβον
 150. Σλάταινα
 35. Μέρτζι τρανό
 30. Ζαπτζαίους
 100. Βαρμπόπι
 30. λεπενήτζα
 60. ραψίστα
 60. Πολιάνα Μεγάλη
 130. Καλύβια
 100. Παραπράστανη

4.670

(β' στήλη)

Γρόσια

4.670, ή κάτωθεν σούμμα

30 Σερβετά

300 Δούσικος Μοναστήρι

5.000

1.000 από έπαρχίαν Σταγών.

3.000 από Βηλαέτι βαζουφέν.

9.000

δσα από στέφανα εκκλησιών
 από άγιον Γεώργιον περασ-
 μένον έως άγιον Δημήτριον
 Γρόσια

53: από άγιον Στέφανον

42:20 από άγιον Νικόλαον

35 - από επίσκεψιν

145 .5 - από άγ. Παρασκευήν

.5 από άγ. Μαρίναν

5 από άγ. Δημήτριον

δσα από ΔίσκουςΓρόσια

40:20 από άγιον Στέφανον

36:30 από άγίαν φανερωμένην

189 :22 28:12 άγιον Νικόλαον

20:10 άγ. Παρασκευήν

17:20 άγιον Δημήτριον

46.10 επίσκεψιν

100. από ένοίκιον Ίβηρίτικον

από παπά Χρήστον και

έξαμηνιαίως.

γρόσια 9.434:22

14.

ΕΙΣΦΟΡΕΣ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ (1841)

(Κώδικας Βαρλαάμ, αρ. 287, φ. 128α)

ῶσα ἀπό Δευτέρι σχολείων βοΐθια

10: ἀπό Γουρζή

10: ἀπό Σαράια ἀπο πα(πα) ιωσήφ

30: ἀπο πατολά ἀπριλι(ου) : 22

100: ἀπο πυργιτό ἀπριλ(ιου) : 29

20: Σερβοτά ἀπριλ(ιου) : 29

20: ὁ γλύνος ἀπριλ 29

20 ριζαργιώ μαϊ 6

15 ἀρδάμη μαϊ 6

225:

19: ἡ ραψίστα μά 13

30: ἡ πολάνα τρανή μ(αίου) 13

20: τουρναβούς

20: Στεφανοσέους μαϊ(ου) 27

20: ἡ νομή

20: ἄγια Κυριακή

30: Σερβοτά ἔτι ιουνί(ου): 3

10: ἄγια Κυριακή

20: πατολά

20: ἔτι τουρναβούς

436

40:20 Μποχούνιστα

496:20 20:.. ἀπό ζούλιανη

..... ἀπό: ἀπριλί(ου) 4: (1)841: ἔως 28: ιουνι(ου): (1)841:

15.

ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΕΦΟΡΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΕΙΣΦΟΡΩΝ
ΓΙΑ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ (1844)

(Κώδικας Βαρλαάμ, αρ. 287, φ. 70β)

Ὁ ἅγιος λαρίσσης Ἄνανίας ἐπιβεβαιοῖ.

Προκαθημένου τοῦ Σεβασμιωτάτου λαρίσσης Κυρίου Ἀνανίου καί παρε-

δρευόντων τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων Τρίκκης κυρίου Ἰωσήφ, καί Σταγῶν κυρίου Κυρίλλου, ἐν συνλεύσει τῶν προκρίτων ἐπαρχιωτῶν Τρίκκης καί Σταγῶν, διά τήν μεταρρύθμισιν τῶν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει Τρίκκη Κεντρικῶν σχολείων τοῦ τε ἑλληνικοῦ καί Ἀλληλοδιδακτικοῦ ἀπεφασίσθη ἡ κάτω σημειουμένη συνδρομή ἀπό τε τᾶς Ἱεράς Ἐκκλησίας καί Μοναστήρια, διά τήν εἰσπραξιν τῆς ὁποίας, καί διά τόν ἀπαιτούμενον ὀργανισμόν τῶν εἰρημένων σχολείων εἰς διεύθυνσιν διορίσθησαν καί πέντε ἔφοροι τῶν Σχολείων δύο ἀπό τήν πόλιν καί εἷς ἀπό τήν ἐπαρχίαν Τρίκκης οἱ κύριοι νάσιος Βακαλόπουλος, Σταμουλάκης Οἰκ. καί Δημητράκης Κωνστ. Σιμίδης, καί δύο ἀπό τήν ἐπαρχίαν Σταγῶν οἱ Κύριοι Χρήστος παπα Θεοδοσίου καί νικολάκης παπα Ἰωάννου, οἱ ὅποιοι μετὰ παρέλευσιν τοῦ παρόντος ἔτους θέλουσι δώσει ἀκριβῆ λόγον τῶν πράξεων των καί λογοδοσίας των ἐπί παρουσία τῶν Ἀγίων Ἐπισκόπων καί τῶν προκρίτων ἐπαρχιωτῶν, καί τότε θέλει γείνει ἐκλογή εἴτε αὐτῶν εἴτε ἄλλων ἀναδεχθησομένων τά ἐφορικά ταῦτα χρῆθι διά τό ἐπόμενον ἔτος.- ἡ συνδρομή αὕτη θέλει διαμένει κανονική.- τήν: 3:8βρίου: τῷ: 1844: ἐν Τρίκκη.-

Γρόσια

600:	ἐκκλησία Μητροπόλεως.
2.500:	» Φανερωμένης.
1.100:	» Ἀγίου Νικολάου.
1.200:	» ἐπισκέψεως.
160:	» Ἀγίας Μαρίνης.
<u>200:</u>	» Ἀγίου Δημητρίου
5.760	
1.100:	» Ἀγίας Μονῆς.
150:	» Πυργετοῦ.
100:	» Φλαμουλίου.
200:	» Βαρμποπίου.
<u>40:</u>	» Σαραγιῶν.
7.350	
150	Μοναστ. Κορμπόβου.
<u>500</u>	» Δουσίκου
8.000	
3.000	ὁ βαζιφές.
1.000	τυχερά ἀπό δίσκουσ, στέφανα καί τομάρια.
<u>1.250:</u>	ἐπαρχία Τρίκκης.
13.250	
<u>3.170</u>	ἀπό παρακεντέδες.
16.420	

-γρ-

500: Μοναστ. Μετεώρων.
 500: » Βαρολάμ.
 300: » Ἁγίου Στεφάνου.
 50: » Ἁγίας Τριάδος.
 100: » Βιτουμᾶ.

1.450

100: » Σταγιάδες.
 150: » Μερόκοβου.
 100: » Μπονάσιας.
 50: » καρνάς.
 50: » λεμποχόβου.

1.900

β' στήλη.

-Γρ.

16.420: μεταφορά.

Γρ.

1.900 μεταφορά.

50: Μοναστ. Σιαμάδες.
 50: » Κλινοβού.
 50: » λεπηνίτζας.
 30: » χαλίκι.
 50: » Γαρδικίου.

2.130

50: » Δέσης.
 50: » Βετερονίκου.
 50: » Πύρας.
 50: » Δολιανών.

2.300

1.250: ἐπαρχία σταγῶν.

3.580 3.580

20.000: Γρόσια εἴκοσι χιλιάδες.-

τά μέρη / ὅπου θέλουσι ἐξοδευθῆ τά ἄνω γρόσια.

Γρ.

8.000: ἐτήσιος μισθός ενός ἑλληνοδιδ. καὶ ὑποδιδ. αὐτοῦ.
 4.500: δύω ἀλληλοδιδ. διδασκάλων.
 2.500: εἰς ἀγοράν ἀναγνωστικῶν βιβλίων, καὶ ἐπιδιόρθωσιν Σχολείων.
 15.000

5.000: ἑτήσιος μισθός ἑνός πεπαιδευμένου Ἱατροῦ.
 20.000 Γρ. εἴκοσι χιλιάδες.-
 Ὁ Λαρίσης Ἀνανίας ὑποβεβαιοῖ.
 Ὁ Σταγῶν Κύριλλος ὑποβεβαιοῖ.

- » θεοδωρῆς ;
- » Γεώργιος Κωνστ.
- » Γεώργιος θεοδώρου
- » Κωνσταντῖνος Δημ. Γιαννακόπουλος
- » γιαννάκης Γιαννακόπουλος
- » Γεώργιος θ: Ορέστου
- » :
- » Γιαννάκης Νικολάου:-
- » Γιαννάκης Χρίστου: Α
- » Γιαννάκης στεριου
- » Γεώργιος ;
- » Δημήτριος ;
- » γεωργάκης ;
- » θεοδορις κοστα

16.

ΣΥΝΥΠΟΣΧΕΤΙΚΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ ΤΩΝ ΜΕΤΩΡΩΝ
 ΓΙΑ ΤΑΚΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ
 ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ (1845)

(Κώδικας Βαρλαάμ, αρ. 287, φ. 71α)

†:- Ἴσον ἀπαράλακτον τοῦ Συνυποσχετικοῦ γράμματος τῶν τριῶν Ἱερῶν Μοναστηρίων καί Σταυροπηγιακῶν, τοῦ Μετεώρου, τοῦ Βαρλαάμ, καί Ἀγίου Στεφάνου, τό ὁποῖον ἔδωκαν σὺν τοῖς Ἱεροῖς σφραγίσιν τῶν τριῶν τούτων Μοναστηρίων, καί σὺν ταῖς ὑπογραφαῖς τῶν λαχόντων τριῶν Ἡγουμένων, κυρίων Ἀγαθαγγέλω, Γρηγορίῳ, καί Ἰακώβῳ, καί σὺν τοῖς ὑποβεβαιώσεσιν τῶν δύο Ἐπισκόπων, κυρίων Τρίκκης Ἰωσήφ, καί Κυρίλλῳ Σταγῶν, καί σὺν τῇ ἐπιβεβαιώσει τοῦ Μητροπολίτου ἀγίου Λαρίσης κυρίου Ἀνανίου, τοῦ καί ἐξάρχου τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης ἐκκλησίας, ἐκδιδομένου ἐν ἔτει ,αωμε': κατὰ μῆνα φεβρουάριον 15: ἐν Μετεώροις.

σφραγίς
μετεώρου

σφραγίς
Βαρλαάμ

σφραγίς
ἀγίου Στεφάνου

ὁ Λαρίσης Ἀνανίας ἑξαρχος τῆς ἀγίας τοῦ
Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας ἐπιβεβαιοῖ.

†: Διὰ τοῦ παρόντος Συνυποσχετικοῦ ἡμῶν Γράμματος οἱ προϊστάμενοι τῶν ἐν Μετεώροις τριῶν καὶ σταυροπηγιακῶν Μοναστηρίων δηλοποιεῖται, ὅτι κοινῇ γνώμῃ, καὶ αὐτοθελήτῳ διαθέσει τῶν συνασκουμένων ἡμῶν πατέρων, συναινέσει καὶ τοῦ Σεβαστοῦ ἡμῶν ἀγίου γέροντος καὶ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου Λαρίσης, κυρίου, κυρίου Ἀνανίου, ὑπεσχέθημεν ἀμετατρέπτῳ ὑποσχέσει καὶ ἀποφάσει, νὰ συνεισφέρωμεν κατ' ἔτος εἰς τὰ κεντρικά σχολεῖα τῆς πόλεως Τρίκκης ἀνά πεντακόσια γρόσια. Ἄρ. 500: πρὸς οἰκονομίαν τῶν μισθῶν τῶν διδασκάλων δηλ. τῶν ἐλληνικῶν καὶ ἀλληλοδιδασκτικῶν, τὰ ὅποια θέλομεν δίδει εἰς χεῖρας τοῦ ἐφόρου τῶν ἱερῶν τούτων σχολείων ἀνελειπῶς, καὶ λαμβανεῖν ἰδιόχειρα ἐξωφλητικά τούτου πρὸς ἀσφάλειαν ἡμῶν, ὑπόσχονται δὲ καὶ ἡ ἐντιμότης τῶν προύχοντες ταύτης, καθὼς καὶ οἱ κατὰ καιρὸν ἐλληνικοὶ καὶ ἀλληλοδιδασκτικοὶ διδάσκαλοι νὰ μὴ ζητήσωσιν ὄβολόν, ἐπὶ λόγῳ μισθοῦ ἀπὸ τούτων τυχόντας διδασκομένους μοναχούς, ὁμοίως καὶ ἀπὸ ὁποιονδήποτε Μοναστηριακὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἤθελε διδάσκειται τὰ ἱερά μαθήματα παρὰ τῶν διδασκάλων εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα. διὰ εἰς τὴν περὶ τούτου ἐνδειξιν, ἐγένετο τὸ παρὸν συνυποσχετικὸν καὶ ἱεροσφράγιστον ἡμῶν γράμμα, τὸ ὅποιον ἐπικυρωθὲν παρὰ τοῦ Σεβασμιωτάτου Γέροντος ἀγίου Λαρίσης, καὶ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου κυρίου Ἀνανίου καὶ ὑποβεβαιωθὲν παρ' ἡμῶν, ἐδόθη εἰς χεῖρας αὐτῶν πρὸς ἀσφαλειαν.

ὁ Ἡγούμενος τοῦ Μετώρου, Ἀγαθάγγελος βεβαιοῖ.

ὁ Ἡγούμενος τοῦ Βαρλαάμ, Γρηγόριος βεβαιοῖ.

ὁ Ἡγούμενος τοῦ ἀγίου Στεφάνου, Ἰάκωβος βεβαιόνω.

ὁ Τρίκκης Ἰωσήφ ὑποβεβαιοῖ.

ὁ Σταγῶν Κύριλλος ὑποβεβαιοῖ.

17.

ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ «ΠΡΟΣΦΕΡΟΥΝ» ΤΗ ΣΧΟΛΗ ΤΡΙΚΚΗΣ ΣΤΗΝ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΔΟΥΣΙΚΟΥ (1856)

(Κώδικας Δουσίκου, αρ. 59, σσ.416-418)

Πανοσιολογιώτατε Ἅγιε Καθηγούμενε τῆς Ἱερᾶς καὶ αὐτονόμου Μονῆς τοῦ Δουσίκου, καὶ λοιποὶ ἐν αὐτῇ ἐνασκούμενοι Σεβάσμιοι Πατέρες, ἅπαντες τῆς φιλάτης πατρίδος φίλοι βλαστοί.

Ἄφ' οὗ ἐκ θείας προνοίας καὶ ἐξ ὀρθοδόξου χριστιανικοῦ φλογεροῦ αἰσθήματος τὴν τύχην τὴν ἠθικὴν τοῦ ἠθικοῦ τούτου Μεγάλου οἰκοδομήματος,

ὁμοφώνως καὶ θεαρέστως διευθύνοντες καὶ πρὸς λαμπροτέραν τῆς Σεβασμίας ταύτης Μονῆς μέλλον περιέργως ἐνατενίζοντες, ἀλλὰ καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτῆς τῆς φίλης πατρίδος κατάστασιν ὑπ' ὄψιν λαμβάνοντες, καὶ τὴν ἀσυστόλως φθειρομένην αὐτῆς Νεολαίαν εὐσπλαχνισθέντες, τὸ ἐτοιμόρροπον ἠθικὸν τῆς φίλης πατρίδος οἰκοδόμημα προλαβεῖν θελήσαντες ὄχι μόνον τὴν ἔντιμον ἐκείνην ἐπιτροπείαν αὐτῆς εὐμενῶς ὑπεδέχθητε, ἀλλ' εἰς τὴν ἰλαρὰν τῆς πατρίδος φωνὴν πατρικῶς ὑπακούσαντες, φιλοτίμως καὶ τὴν δι' αὐτῆς προσφερθεῖσαν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς πρότασιν ἐπραγματοποιήσατε, σημεῖον μὲν τῆς πρὸς τὴν φίλην πατρίδα ἀγάπης χρεωστικῆς, τεκμήριον δὲ τῆς Μεγάλης τοῦ Μεγάλου τούτου καὶ θείου οἰκοδομήματος, τοῦ Νέου Παραδείσου, θείας ἀποστολῆς. Σοφῶς ἐκ θείας ἐμπνεύσεως καὶ ὑπὸ τῆς δραστηρίου χάριτος τοῦ Θαυματουργοῦ καὶ Κοινοῦ ἡμῶν Πατρὸς Ἁγίου Βησσαρίωνος ἐλαμφθέντες, φωτίζετε ἤδη τὴν πατρίδα ὀλόκληρον, θέσαντες οὐχ ὑπὸ τὸν μόδιον ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν τὸ φῶς ἐκ φωτός, τὴν παιδείαν, ἵνα λάμπη πᾶσι διὰ παντός καὶ διαλύη ἀστραπηδὸν τῆς θεοστυγοῦς ἀμαθείας τὰ νέφη, καὶ τὰς περιπλανωμένας καὶ τὴν ὑφήλιον ἀπασαν περιαγομένας αἰρέσεις κατακεραυνοβολῆ, τὴν Νοερὰν ἐκείνην τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βησσαρίωνος ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας φλογερὰν πρόθεσιν πραγματικῶς ὡς γνήσια αὐτοῦ τέκνα κηρύττοντες.

- σ. 417** Ἐπειδὴ ἡ προαιρετικὴ ὑπὲρ τῆς Σχολῆς ταύτης τῆς Σεβασμίας Μονῆς καὶ Μετανοίας ἡμῶν προσφορά ἐκηρύχθη ὑφ' ἀπάσης τῆς πόλεως καὶ πατρίδος ἡμῶν Στεντορίως, δίκαιον εἶναι ἢ Σχολὴ αὕτη ὡς Σχολὴ τοῦ Δουσίκου πανδήμως ἐπονομασθεῖσα καὶ κτῆμα αὐτῆς νὰ εἶναι τοῦ λοιποῦ ἀναπόσπαστον εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

Συνελθόντες ὄθεν ἀπαξάπαντες ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει, Ἀρχιερατεύοντος καὶ προεδρεύοντος τοῦ Θεοφιλεστάτου Ἁγίου Τρίκκης κυρίου κυρίου Ἀνθίμου τοῦ Ἀγιορείτου, καὶ ἐμβριθῶς συσκεφθέντες καὶ παμψηφεί καὶ μιᾷ γνώμῃ ἀποφασίσαντες, προσφέρομεν καὶ ἡμεῖς τῇ Ἱερᾷ ταύτῃ καὶ Σεβασμίᾳ τοῦ Δουσίκου Μονῇ προσφορὰν τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν πάτριον, Ἀφιέρωμα πρὸς αὐτὴν ἱερὸν ἀπ' αὐτῆς ἀναπόσπαστον, δυναμένης μεταβαλεῖν αὐτὴν ἐπὶ τὰ κρείττω πρὸς δόξαν τῆς, καὶ φωτισμὸν τοῦ χριστιανικοῦ σύμπαντος τῆς φίλης πατρίδος καὶ πάσης ἄλλης πληρώματος.

Τὴν πράξιν ταύτην ὡς παμψηφεί γενομένην καὶ ἐπισήμως ἐν τῷ Ἱερῷ τῆς Ἀγιωτάτης ταύτης Μητροπόλεως κώδικι καταχωρηθεῖσαν καὶ ὑπὸ πάντων ἡμῶν εἰς Αἰώνιον Μνήμην ἐπικυρωθεῖσαν ἐξαποστέλλομεν σήμερον ταύτην πρὸς ὑμᾶς, πανοσιολογιώτατε Ἁγιε Καθηγούμενε καὶ λοιποὶ Σεβασμοὶ Πατέρες θερμοπαρακαλοῦντες, ὅπως εὐμενῶς τὴν προσφορὰν ταύτην τὴν πάτριον πατριωτικῶς ἅπαντες δεχθέντες καταγράψητε αὐτὴν ἐν τε ταῖς καρδίαις ὑμῶν καὶ αὐτῷ τῷ Ἱερῷ τῆς Ἱερᾶς καθ' Σεβασμίας ταύτης Μο-

νῆς Κώδικι, ἵνα συνοδευομένη ἐν αὐτῷ καὶ ὑπ' ἄλλης ὑμῶν γενικῆς παραδοχῆς ἐπισημοῦ ἀποφάσεως, διαωνισθῶσιν ἀμφοτέρω καὶ ἐν γενεαῖς γενεῶν ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων διαμνημονεύωνται ἢ τε ἐκ μέρους ἡμῶν αὐτῆ προσφορά, τῆς πόλεως ὀλοκλήρου, καὶ ἢ ἐκ μέρους τῆς Μονῆς τοιουτοτρόπως ὡς εἴρηται, παραδοχῆ.

Ἐγένετο ἐν Τρίκῃ Δεκέμβριον ἔτους (1856).

Ὁ Τρίκκης Ἄνθιμος βεβαιοῖ.

σ. 418

α' στήλη

Ἀθανάσιος Γεωργίου
Θεμιστοκλῆς Σταμουλάκης
Στέφανος Κ. Σιμῆ
Δημητράκης Θ. Βαῖου
Γιαννάκης Νικολάου
Γεώργιος Θ. Ὁρέστου
Ἀλεξανδρῆς
Γεώργιος Ταμιτζῆς
Χρῆστος Α. Μπλέτζα
Δημήτριος Κωνσταντίνου
Βασιλάκης Τρίχα
Κωνσταντῆς Ἐμμανουήλ
Κωνσταντῆς Θ. Ραδινός
Δημήτριος Τρίχα Ἀσημακόπουλος
Δημήτριος Μιχαήλ
Νικόλαος Τολίδης
Γεωργάκης Νούλα
Νικόλαος Πολύζου
Εὐθύμιος Ἰωάννου Κανούτα
Θεοδόσιος Δημητρίου
Δημήτριος Κ. Τζήκα
Γιαννάκης Παπαδημήτρη
Δημήτριος Τριανταφύλλου
Κωνσταντῆς Δημητράκης
Δημήτρης Κ. Ἰωάννου
Βασίλης Κ. Στέργιου
Γεώργιος Τσιαβέλας

β' στήλη

Δημητράκης Κ. Σιμῆ
Χριστόδουλος Κούρεντας
Ἀθανάσιος Κ. Τζιούκα
Δ. Κουσκουλέκας
Ἀποστόλης Κηδόνης
Ἀναστάσιος Ζουρναντσόπουλος
Γεώργιος Δημητρίου
Εὐστάθιος Παπαϊωάννου
Γιαννάκης Μελικόπουλος
Νικόλαος Γ. Ταμπαρόπουλος
Ἀποστόλης Κώνστα
Γεώργιος Ἰωάννου Μασούρας
Χρῆστος Τολίδης
Δημήτριος Ζάχου
Λαμπράκης Θεοδώρου
Κωτούλας Νικολάου
Εὐθύμιος Παπανικολάου
Ἀποστόλης Δημητρίου
Χρῆστος Γ. Ταμπαρόπουλος
Χρῆστος Ἀθανασίου
Ἀθανάσιος Κωνσταντίνου
Γεώργιος Ἰωάννου

18.

Η ΜΟΝΗ ΔΟΥΣΙΚΟΥ ΑΠΟΔΕΧΕΤΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΟΡΑ
ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΡΙΚΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΑΜΒΑΝΕΙ ΤΑ ΕΞΟΔΑ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ (1857)

(Κώδικας Τρίκκης, Ε.Β.Ε., αρ. 1471, φ. 138α)

Ἴσον Ἀπαράλλακτον τῆς ὑποσχετικῆς περὶ τῆς Σχολῆς ἀπαντήσεως τῶν πατέρων τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Δουσίκου, τῆς ὁποίας τὸ πρωτότυπον εὑρίσκειται εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Ἐπισκοπῆς Τρίκκης.

«Τῷ πανιερολογιωτάτῳ Ἀγίῳ Τρίκκης κ.κ. Ἀνθίμῳ εὐλαβῶς προσκυνούντες τὴν χαριτόβρυτον Αὐτῆς δεξιάν γονυκλινῶς ἀσπαζόμεθα, σὺν παντὶ τῷ ἱερῷ κλήρῳ τῆς πόλεως Τρίκκης καὶ τοῖς εὐγενεστάτοις προκρίτοις τῆς πόλεως καὶ ἐπαρχίας Τρίκκης καὶ ἀπαξάπασι εὐλογημένοις χριστιανοῖς, ἐκ ψυχῆς ἀπονέμομεν ἐν Κυρίῳ τὰς πατρικὰς ἡμῶν εὐχὰς.

Χθὲς ἐδέχθημεν μετὰ πάσης χαρᾶς τοὺς ἀπεσταλμένους παρὰ τε τῆς Ὑμετέρας Σεβασμότητος καὶ τῶν προκρίτων πολιτῶν τῆς πόλεως καὶ ἐπαρχίας Τρίκκης, τὸν Αἰδεσιμώτατον κύρ Παπα-Ἀπόστολον Πρωτοσύγγελον τῆς Ἀγιοτάτης ταύτης Ἐπισκοπῆς καὶ τοὺς εὐγενεστάτους κ. Στέφανον Σιμῆ, Γεώργιον Θ. Ὁρέστου, Δημήτριον Βοΐδην καὶ Γεώργιον Ταμιατοῦν, οἵτινες παρουσίασαν εἰς ἡμᾶς ἀφιερωτικὴν ἀναφορὰν ὑπογεγραμμένην καὶ ἐσφραγισμένην παρὰ τε τῆς Ὑμετέρας Σεβασμότητος καὶ τοῦ ἱεροῦ κλήρου τῆς πόλεως ταύτης καὶ παρὰ τῶν προκρίτων καὶ ἀπάντων τῶν κατοίκων τῆς πόλεως καὶ ἐπαρχίας Τρίκκης, ἀναφέρουσαν καὶ ἀφιερώνουσαν εἰς τὴν ἱεράν Μετανοίαν μας, τὴν Μονὴν Δουσίκου, ἀναποσπάστως τὴν Ἑλληνικὴν σχολὴν μετὰ τῆς εὑρισκομένης βιβλιοθήκης, Σχολῆν, ἣτις κεῖται ἐντὸς τῆς Μητροπόλεως Τρίκκης, ἄνωθεν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Σκεφθέντες τοίνυν καὶ ἡμεῖς ἐδέχθημεν τὸ πατριωτικὸν τοῦτο Δῶρον, εἴτε τὴν Ἑλληνικὴν ταύτην Σχολὴν, μετὰ πατριωτικοῦ φλογεροῦ αἰσθήματος καὶ ζήλου καὶ τὴν ὁποίαν θέλομεν διατηρήσει μετὰ τῆς δυνατῆς καὶ ἀπαιτουμένης λαμπρότητος εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, ἡμεῖς τε οἱ ζῶντες καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἀδελφοὶ ἡμῶν ἐν Κυρίῳ, οἱ τε κατὰ καιροὺς ἡγούμενοι καὶ οἱ ἐν ἀξιώμασι πρόκριτοι τῆς σεβασμίας ταύτης Μονῆς καὶ Μετανοίας ἡμῶν πατέρες, θεωροῦντες αὐτὴν ἀπὸ σήμερον ὡς κτῆμα τῆς Ἀγίας ταύτης Μονῆς ἴδιον καὶ ἀναπόσπαστον, παρ' οὐδενός τῶν πολιτῶν καὶ ἐπαρχιωτῶν παρενοχλούμενοι εἰς τὰς ἡμετέρας διαταγὰς, συμφώνως μὲ τὴν ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ τῆς ἱερᾶς ταύτης Μονῆς εὑρισκομένην ῥηθεῖσαν γενικὴν περὶ τούτου πρὸς ἡμᾶς, τῆς τε πόλεως καὶ ἐπαρχίας Τρίκκης ἀναφορὰν. Παρακαλεῖται δὲ ἐκ μέρους ἡμῶν τὸ κοινόν τῆς πόλεως, ἵνα καταχωρήσῃ καὶ τὴν παρούσαν μας τῆς παραδοχῆς ἱερο-

σφράγιστον ἐν τῷ ἱερῷ καὶ τοῦ κοινοῦ καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κώδικι, πρὸς ἔνδειξιν τῆς μετὰ πατριωτικῆς εὐχαριστίας ἐκ μέρους ἡμῶν τοιουτοτρόπου ἀποφάσεως καὶ ὑποφαινόμεθα μέ (τό) ἀνήκον σέβας.- Ἐγένετο ἐν τῇ Μονῇ Δουσίου τὴν 14 Ἀπριλίου ἁωνζ' (1857).

Ὁ τῆς ἱερᾶς Σεβασμίας Μονῆς Δουσίου ἡγούμενος καὶ Ἀρχιμανδρίτης Κυπριανός καὶ οἱ σὺν ἐμοί (ἐν) Χριστῷ τῆς Μονῆς ταύτης ἀδελφοὶ βεβαιούμεν.

Ὁ τοῦ Δουσίου Σκευοφύλαξ καὶ πνευματικὸς Χατζηγεράσιμος βεβαιῶ.

Γαβριήλ Ἱερομόναχος Βαρθολομαῖος Ἱερομόναχος

Καλλίνικος Ἱερομόναχος Διονύσιος Ἱερομόναχος

Προκόπιος Ἱερομόναχος Χρῦσανθος Ἱερομόναχος

Σωφρόνιος μοναχός

Ὁ Τρίκκης Ἄνθιμος ὑποβεβαίει ὅτι ἴσον ἐκ πρωτοτύπου τῆς γνησιότητος καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ ὑπογραφάς τῶν ἁγίων Πατέρων.

19.

ΠΡΟΣΚΛΗΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΡΙΚΚΗΣ ΑΝΘΙΜΟΥ Β' ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΡΙΚΚΗΣ (1857)

(Κώδικας Δουσίου, αρ. 59, σσ. 419-420)

† Ἐντιμώτατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, τίμιοι προεστώτες Δημογέροντες καὶ λοιποὶ εὐλογημένοι Χριστιανοί, κάτοικοι τῆς Θεοσώστου ταύτης πόλεως Τρίκκης καὶ οἱ παρεπιδημοῦντες, τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά καὶ περιπόθητα, χάρις εἴη πᾶσιν ὑμῖν καὶ συγχώρησις. Γνωστοποιούμεν εὐχαρίστως πρὸς πάντας ὑμᾶς σήμερον, ὅτι τὴν δεκάτην πέμπτην τοῦ τρέχοντος ἤτοι τὴν Παρασκευὴν τῆς αὐτῆς ἐβδομάδος, ἡ Κεντρικὴ Ἑλληνικὴ τῆς Ἱερᾶς καὶ Σεβασμίας Μονῆς Δουσίου Σχολὴ ἤνοιξεν σὺν Θεῷ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κυρίου Γεωργίου Τακιατοῦ καὶ ὑπὸ τὴν πατρικὴν καὶ ἱεράν πρόνοιαν τοῦ Πανοσιολογιώτατου Ἀγίου Καθηγουμένου τῆς Σεβασμίας ταύτης Μονῆς καὶ Ἀρχιμανδρίτου κυρίου Κυπριανοῦ. Κατὰ συνέπειαν ὄθεν τῆς χαροποιῦ ἐκ μέρους ἡμῶν Ἀγγελίας ταύτης οἱ κύριοι Μαθηταὶ χρεωστοῦσι τὴν πρωίαν τῆς ὀρθείσης Παρασκευῆς νὰ ἐμφανισθῶσι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν, ὅπως ἐξετασθέντες παρὰ τοῦ Διδασκάλου καταταχθῆ ἕκαστος εἰς τὴν ἀνήκουσαν τάξιν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐντιμωτάτους καὶ εὐσεβεστάτους γονεῖς αὐτῶν πατρικῶς συμβουλευόμεν καὶ νουθετούμεν, ὅπως ἄνευ ἀναβολῆς προμηθεύοντες εἰς τὰ τέκνα των τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὸν ἱερόν τούτον σκοπὸν βιβλία ἐπιβάλλωσι συγχρόνως εἰς αὐτὰ καὶ τὴν τακτικὴν σπουδὴν καὶ μελέτην οἰκιακὴν καὶ τὴν

εἰς τό Σχολεῖον ἀδιάκοπον ἐξακολούθησιν, ἵνα οὔτε ὁ πολύτιμος καιρὸς μάτην παρέλθῃ οὔτε αἱ προσπάθειαι τοῦ Διδασκάλου ἀποβῶσι διὰ τὰς πολλὰς ἀπουσίας ἀκαρποί, οὐδέ αἱ ἐλπίδες τῆς ἱερᾶς Μονῆς κεναί.

σ. 419 Ταῦτα πάντα οὖν σὺν τῇ εἰδοποιήσει ἐκρίναμεν ὡς ἀναγκαῖον νά προσθέσωμεν εἰς ὠφέλειαν ὑμῶν τε καὶ τῶν παιδῶν ὑμῶν, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις εἴη μεθ' ὑμῶν.

Τρίκκη τῇ γ' Νοεμβρίου τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ πενητηκοστῷ ἐβδόμῳ σωτήριον ἔτος.

† Τρίκκης Ἄνθιμος εὐχέτης.

20.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΡΙΚΚΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΜΟΝΗ ΔΟΥΣΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ (1856)

(Αρχεῖο Μονῆς Δουσίκου)

Τὴν Τρισέβαστον ὑμῖν πανοσιολογιότητά της ταπεινοπροσκυνουμένη² Χερασπαζόμενοι!

Ἰ³ Ἀφοῦ ἡ σεβαστὴ μὲν, ἀλλὰ σεσαθρωμένη δυστυχῶς Ἑλληνικὴ αὐτῆ τῆς πατρίδος ἡμῶν κεντρικὴ Σχολή⁴ εἶναι καὶ λέγεται καὶ παρά πάντων ἤδη γινώσκεται Σχολεῖον τῆς ἱερᾶς καὶ Ἀυτονόμου τοῦ⁵ Δουσίκου Μονῆς καὶ Μετανοίας Τῆς, καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν αὐτῇ τῇ Σχολῇ φοιτῶντες εἴμεθα τέκνα⁶ πνευματικὰ τῆς εὐεργετικῆς ἡμῶν πανοσιολογιότητός της γνήσια, καὶ ἀφοῦ δικαίως ἐγ⁷ καυχώμεθα ἤδη, ὑπὸ φιλανθρωπικῆν σκιάν καὶ ἀγίαν Αἰγίδα τοιοῦτου φιλοπάτριδος ἀγίου⁸ Καθηγουμένου, τοῦ Κυρίου Κυρίου Κυπριανοῦ ὄντες, καὶ ὁ πολιτικὸς καθ' ἡμῶν τῆς ὀπισθο⁹δρομήσεως χειμῶν ἔπαυσε τῇ γενναίᾳ α ὑ τ ἡ ς συνδρομῇ, νά παύσῃ θερμοπαρακα¹⁰λοῦμεν! διὰ τῆς ἀναγκαίας καὶ ἀπολύτου ἐπ' αὐτῆς τῆς Σχολῆς ἐπισκευῆς, νά παύσῃ καί¹¹ ὁ καθ' ἡμῶν δρυμῆτατος οὔτος φυσικὸς χειμῶν, νά παύσῃ ἐπαπειλῶν τὴν ζωὴν ἡμῶν καὶ τὴν¹² ὑπαρξιν, ἵνα, τῆς Σχολῆς ἐχούσης καὶ τὴν ἀναγκαίαν της πρὸς ἀσφάλειαν ἡμῶν τῶν¹³ ἐνασκουμένων πρὸς τὸ παρὸν ἀνακαινήσιν, εὐλογητὰ θερμότερον τὸ ὄνομά της ἀπό θεο¹⁴μάς καὶ παλλούσας μαθητῶν τῆς φίλης πατρίδος καρδίας, καὶ ἡ τρισέβαστος αὐτῆ καὶ προ¹⁵σκυνητῆ ἡμῖν ἱερά τοῦ Δουσίκου Κραταιὰ Μονὴ δοξάζεται μετὰ δόξης θρησκευτικῆς¹⁶ ἐν τε τῇ παρουσίᾳ καὶ ταῖς ἐπερχομέναις γενεαῖς γενεῶν, ὡς προετοιμάσουσα τὴν οὕτως διὰ τῆς¹⁷ ἠθικῆς καὶ τοῦ φωτισμοῦ ἀναγέννησιν τῆς φίλης πατρίδος. Ἐν τούτοις εὐέλπιδες εἰς τὴν ταπεινὴν, ἀλλά¹⁸ θερμὴν ταύτην πρότασιν,

ύποσημειούμεθα μετά Σεβασμοῦ βαθυτάτου καί ἀφοσιώσεως¹⁹ ὄσης πλεί-
στης, καί ἐσμέν, Ἐν Τρίκκῃ τήν 16ην Νοεμ. 1856,²⁰ Τῆς πανοσιολογιότητος
τῆς ὄλως ὑποκλινεῖς καί τέκνα πνευματικά αὐτῆς²¹ γνήσια, οἱ μαθηταί τῆς τοῦ
Δουσίκου Ἑλληνικῆς Σχολῆς.

1η στήλη

Δημήτριος Γεωργίου Χατζή: Περτούλλη-
Γιάννης Χατζη:Κωνσταντίνου
Δημήτριος Παπαϊωάννου
Γεώργιος Ἰωάννου Ζωγλωπίτης-
Στέφανος Δ: Τσοῦκα
λεωνίδας Φ: Ἀλεξάνδρου
Γεώργιος Δημητρίου πλαχούρη
Δημήτριος Ἀθανασίου.
Σωτηριος Χρίστου Γαρδικιώτης.
Νικόλαος Γάκη Χατζη Περτούλι
Ἀθανάσιος Γ. Παῖσιου
Γεώργιος Κουρέντι.
Κωνσταντίνος ... Ξυλλοπίδης (:)
Χαραλάμης Δημητρίου τζηκρίκη
Κωνσταντίνος ἀθανασίου νάτσιας
Σπυρίδων γεωργίου κούκου
λεωνίδας Αναστασίου Βασιαρδάνη
Ἀθανάσιος Ἰωάννου
Αριστήδης Κωνσταντίνου
Ζάχους Νικολάου
Νικόλαος Χριστοδοῦλου
Κωνσταντίνος Ἀθανασίου
Ἰωάννης Δημητρίου.

2η στήλη

Εὐθύμιος Ἰωάννου Καλίβα
Ἀνδρέας Δημητρίου Ζία (:)
Βασίλειος Αντωνήου
Δημητριος Τριανταφύλλου
Ἰωάννης Γ. Νούλα
Δημητριος Γεωργίου Χρυσικοῦ
Αλέξανδρος Α. Βασιαρδάνη
Νικόλαος Χριστοδοῦλου
Σπύρος Ἀναστασίου
Γεωργιος Δημητρίου
Θεόδωρος χρίστου
Κωνσταντίνος Δημητρίου
Ξενοφών Κ. Σπανοῦ
Χρήστος Βασιλείου
Κωνσταντίνος Χρήστου
Γεώρ. Στεργίου Ἀρδάνης
Αθανάσιος Δημητρίου
Γιαννάκης Γετερίου
Ἀντώνιος Παπουτζῆς
νικόλαος Σαμαρᾶ
Τάκης λέγγας
Τάκης γιάνικα
Κωσταντής: διμητρίου

3η στήλη

Τρηαντάφυλος Ἀθανασίου
Βασύλης χρίστου
Κονστατηνος Γεωργίου
Ἀναγνώστης οἰ(:) κόνστας
Γεώργιος Ἰωάννου
Γρηγορουσ παπα Αρχοντῆς
Ἀθανάσιος χρηστοδοῦλου
Εὐθύμιος Γεωργίου
Δημήτριος Βολικραπίδης(:)

21.

Ο ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΠΡΟΣΚΑΛΕΙΤΑΙ ΝΑ ΔΙΔΑΞΕΙ ΣΤΟ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (1847)(Μέσω του Γυμνασιάρχη Σύρου Γ. Σερουΐου)
(Δωροθέου, Έργα, σσ. 13-14)*Σεβαστέ διδάσκαλε!**Εύχαρίστως λαβών ἐσχάτως τὴν προσφιλή μοι ἐπιστολήν σας, ἀνέγνων μετὰ προσοχῆς ὅσα μοί σημειοὶ περὶ τοῦ Θετταλοῦ ἱερωμένου διδασκάλου, περὶ τῶν ἡθῶν καὶ τῆς παιδείας τοῦ ὁποίου μοί εἶχατε ὁμιλήσει καὶ ἐνταῦθα ἐπιθυμῶν ν' ἀποκτήσῃ τό ὑπό τὴν ἐπιστάσιαν μου Παρθεναγωγεῖον τοιοῦτον ἄνδρα, σᾶς παρακαλῶ νά τόν ἐφοδιάσητε μέ τὰς ὁδηγίας καὶ εὐχὰς σας, καὶ νά μέ τόν στείλητε ὅσον οἶόν τε ταχύτερον, διὰ ν' ἀποκατασταθῇ εἰς τὴν ἀνήκουσαν θέσιν καὶ νά ὠφελῆσῃ μέ τὰ φῶτα τοῦ τὴν εὐαίσθητον ταύτην νεολαίαν, καὶ νά ὠφελῆθῃ ἐπομένως καὶ αὐτός μέ τὴν ἀπαιτουμένην ἀμοιβήν καὶ ἔντιμον περίθαλψιν. Ἐπερωτῶν μετὰ πόθου τὰ τῆς πολυτίμου μοι πανοικί υἱείας σας, διατελῶ ἰσοβίως.**Τῆ 4ῃ Νοεμβρίου 1847.**Ὁ προθυμότατος
Ν. ΑΡΙΣΤΑΡΧΗΣ*

22.

ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΒΕΝΤΙΣΤΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΝ ΤΟΝ ΔΩΡΟΘΕΟ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΥΠ' ΑΥΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ ΤΟΥΣ (1865)

(Δωροθέου, Έργα, σσ. 327-330)

*Πανιερώτατε καὶ θεοπρόβλητε Ἀρχιεπίσκοπε
καὶ κηδεμῶν τῆς πατρίδος μας, Κύρ Δωρόθεε.**Εἰς Κάστρον Βόλου.**Ὅπαδός καὶ θιασιώτης τοῦ ἀστερισμοῦ τῆς πολυμνήτου ἐκείνης τριάδος τῆς ὁμόρου ἡμῶν χώρας, τῆς Ἠπείρου, τῶν περικλεεστάτων δηλονότι Ζωσιμάδων, Καπλανῶν, καὶ Ῥιζαρῶν, ἐφάμιλλος καὶ ζηλωτῆς τοῦ ἀειμνήστου εὐεργέτου τῆς γείτονος Καστανέας Δημητρίου Στεριάδου γενόμενος, ἐργάτης τῶν καλῶν καὶ σεμνῶν ἔργων ἀναδειχθεὶς, ἀπέτισας τόν πρός τὴν ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἐκφύσασαν καὶ ἐκθρέψασαν ὑμᾶς εἰς τὰς τρυφεράς ἀγκάλας τῆς πατρίδα ὀφειλόμενον φόρον. Ἀπέτισας, ὅ,τι ὠφείλες εἰς τὴν ὑπό τῆς ἀμα-*

θείας καὶ βαρβαρότητος πάσχουσαν πατρίδα. Ἄνεκαθεν πάντοτε καὶ διὰ παντός οὐκ εἰσάπαξ δέ τὰ τῆς ταλαίνης ἡμῶν πατρίδος διερευνῶν, Πανιερώτατε, καὶ εὐεργετικώτατε Κύρ Δωρόθεε, πάντοτε αὐτὴν περὶ τοῦ πολλοῦ ποιούμενος, εὐρέθητε θεία ἀρωγῇ, εἰς θέσιν τοιαύτην, ὥστε ν' ἀποδώσῃτε αὐτῇ ὅ,τι ἐξ ὑμῶν ἐξήρητο. Δέν Σε λανθάνει βεβαίως, ἀλλὰ γνωστόν κοῦκ ἄγνωστον Σᾶς εἶναι, ὅτι ἐγεννήθημεν ἐν τῇ αὐτῇ πατρίδι, ὅτι ἐγαλακτοτρόφημεν ὑπὸ τῆς αὐτῆς μητρὸς, ὅτι εἶδομεν τὸν ἥλιον ἐν τῷ αὐτῷ ὀρίζοντι, ὅτι πάντες ἀδελφοὶ ἐσμέν· πλὴν ἀλλ' ὁμως ὁ ἐπουράνιος Θεός, ὁ τὰ πάντα οὕτω προνοητικῶς ποιήσας θέλων νὰ δείξῃ ἀριδιήλως εἰς τὰ λογικά ὄντα τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν δύναμιν, ἣν τῷ ἀνθρώπῳ περιποιήσατο, ἐπλασε καὶ ἰδιαίτερά τινα ἐξέχουσαν φύσιν ἔχοντα. Οὕτω λοιπὸν βουλόμενος ν' ἀναβιβάσῃ μίαν τούτων εἰς τὴν περιοπὴν τῆς δόξης, εἰς τὸ ἄκρον ἅωτον οἶονεῖ εἰς τὸν κολοφῶνα τοῦ μεγαλείου, ἔδωκε καὶ τὸν ἄνδρα τὸν λειτουργόν της· εἰς τοιαύτην λοιπὸν τινα κατάστασιν, ὡς φαίνεται, ὁ Πανοικτίρμων, ὁ τῶν ὄλων δεσπότης, βουληθεὶς ν' ἀναβιβάσῃ καὶ τὴν ἡμετέραν χώραν, ἔδωκεν ἐπιτυχῶς τὸν ἀληθῆ εἰς αὐτὴν ἄνδρα πτωχὸν μὲν τὸ πρῶτον, ἀλλ' ἐκ περιφανοῦς οἰκογενείας ἔλκοντα τὸ γένος, ἐποδηγέει αὐτὸν ὀρθῶς τὰ διαβήματά του ρυθμίζων μέχρι τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας· εἰσελθόντα ἐν ἡλικίᾳ ὠριμωτέρα νὰ κρίνῃ περὶ τῶν πραγμάτων, τῷ εἶπεν: ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανόν, παρατήρησον τὸν πλανητὸν ἀστέρα, καὶ πορεύου εὐπετῶν, ἣν σοὶ ὑποδεικνύει ὁδόν, καὶ ὕπαγε ὅπου σέ καλῶ. Ἴδου τὸ ὄλον τῆς εὐτυχίας τῆς χώρας μας, ἰδου τὸ μεγαλεῖον της! Παραιτηθεὶς πανιερώτατε καὶ εὐεργετικώτατε ἄνερ, τῶν ἐπὶ γῆς ἀγαθῶν, ἠτένισας τὰ ὄμματά Σου πρὸς τὸ ὕψιστον Ὄν, ἐν καὶ μόνον ἐν ἐπὶ νῶ ἔθηκας, πῶς νὰ καταστήσῃς τὴν ψυχὴν ὠφέλιμον ἑαυτῇ τε καὶ τοῖς ἄλλοις προσέχων ὡς ποιμὴν ἀγαθός, μὴ τι παρέλθῃ τῶν ἐπιβαλόντων τῇ ποιμαντορικῇ, ὡς γεωργός περισκάπτων τὴν ἄκαρπον συκὴν καὶ ἐπιβάλλον τὰ πρὸς βοήθειαν τῆς καρπογονίας. Ἄκαρπος συκῆ, πανιερώτατε, διετέλει μέχρι τοῦδε ἡ πατρίς μας. Ἀλλὰ τῆς ὥρας ἐλθούσης, τοῦ χρόνου ἐπιστάντος, τοῦ κώδωνος ἠχήσαντος, ἐπεβλήθησαν Αὐτῇ τὰ πρὸς βοήθειαν τῆς καρπογονίας· καὶ ἰδου ἡ γλυκυτέρα συκῆ, τὸ Σ χ ο λ ε ἰ ο ν ἠφοδομήθη, οὐχὶ μὲ ξύλα, μὲ χόρτον, μὲ καλάμην, ἀλλὰ μὲ χρυσίον, ἀργύριον, λίθοις τιμίαις θά βλαστήσῃ. Πάντες ὁμοθυμαδὸν κατὰ δύναμιν ἕκαστος ἔρδοντες περιεσκάψαμεν αὐτὴν, ἠρδεύσαμεν. Ἴδου τὸ ἔαρ προσεγγίζει, θ' ἀνθίσῃ· ποτέ θά μαρανθῇ· διωρῶρυχας καὶ τεθεμελιώκας πηγὴν ἀέναον! Τί Σε ὀνομάσωμεν; Πῶς Σοι ἀναφωνήσωμεν; ἀποροῦμεν καὶ ἐξιστάμεθα! Οὐκ ἔκρυψας τὸν πολυτάλαντον ἢ ἀβαρῆ θησαυρόν, ὃν ὁ Κύριος Σοὶ ἐνεπιστεύθη, ἀλλ' ἐθυσίασας αὐτόν, ὡς ὁ Ἀβραάμ τὸν μονογενῆ υἱόν του. Δέν ἀπέβης ἄγονος, ἀλλ' ἔτεξες θυγατέρα ἀθάνατον, (διότι πλοῦτος μόνον ὁ τῆς ψυχῆς ἐστὶ πλοῦτος καὶ ζῶντι καὶ τελευτήσαντι κτῆμα ἀναφαίρετον) τὴν Σχολήν, ὡς ὁ Ἐπαμεινώνδας τὴν ἐν Λευ-

προις καὶ Μαντινεῖα μάχην. Οὐκ ἔμεινας ἀγαμος, ἀλλὰ συνεζεύχθης τῇ *πίστει καὶ πατρίδι*, καὶ ἐλευθέρωσας, ὡς ὁ Οἰδίπους τὴν Καδμείαν χώραν ἀπὸ τοῦ καταμασιζόν αὐτὴν τέρας, τὴν Σφίγγα. Κάλαμος βλοσυρός καὶ πείρα ἐξειδιασμένη ἀπαιτεῖτο πρὸς ἀπόδοσιν ἀνταξίων εὐχαριστιῶν. Ἄλλὰ τὸ γε νῦν, ἀρκεσθῆτε μὲ τὰ λεχθέντα ταῦτα, ἐπιφυλαττόμενοι ἐν ἀρμοδιωτέρα περιστάσει, Θεοῦ διδόντος, καὶ δημοσίᾳ νὰ γράψωμεν πλειότερα, οὐχὶ σκιαγραφοῦντες. Ἐν τούτοις ὑποσημειούμεθα βαθυσεβάστως, εὐχόμεθα ἐξ ὅλης καρδίας τῷ παναγάθῳ καὶ δοτῆρι τῶν ἀγαθῶν, ὅπως ὑμῖν μὲν δώῃ εὐημερίαν, μακροβιότητα, καὶ ἀπόλαυσιν παντός ἀγαθοῦ, ἡμῖν δὲ δι' ὑμῶν εὐχὰς καὶ εὐλογίας, καὶ εὐτυχίαν καὶ προκοπὴν ἐπὶ τῆς νεολαίας μας.

Τῇ 24 ὀκτωβρίου 1865, ἐν Βενίση.

Τὰ ταπεινότερα καὶ εὐπειθέστατα ταῖς πατρικαῖς ὑμῶν νοουθεσίαις καὶ συμβουλαῖς τέκνα.

(Ἔπονται υπογραφές των ἱερέων, προεστώτων καὶ λοιπῶν κατοίκων).

23.

Ο ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΕΞΑΓΓΕΛΛΕΙ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΣΤΗ ΓΕΝΕΤΕΙΡΑ ΤΟΥ ΒΕΝΤΙΣΤΑ (1866)

(Δωροθέου, Ἔργα, σσ. 330-332)

Τοῖς πατριώταις Βεντιστενοῖς.

Περιπόθητοι καὶ ἐν Χριστῷ λίαν ἀγαπητοὶ πατριῶται, κάτοικοι τοῦ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Σταγῶν χωρίου Βεντίστας, πεφιλημένης πατρίδος· χάρις εἴη ὑμῖν ἅπασι καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ· παρ' ἡμῶν δὲ εὐχή, εὐλογία, καὶ πόθος μετὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης.

Τὸ ἀπὸ 24 παρελθόντος Ὀκτωβρίου γράμμα ὑμῶν εὐχαρίστως ἐκομισάμεθα τὴν 8 Δεκεμβρίου, δι' οὗ προηγουμένως λίαν ἐχάρημεν πληροφορηθέντες τὴν εὐκταίαν ἡμῖν ὑμετέραν ὑγείαν· ἦν καὶ ἡμεῖς τῇ θείᾳ συνάρσει, ἐπὶ τοῦ παρόντος, καλῶς ἔχομεν. Ἐπομένως δὲ εἶδομεν ἀναγνώντες ὅσα ἐν αὐτῷ πρὸς ἡμᾶς καὶ περὶ ἡμῶν γράφετε, ἐφ' οἷς καὶ εὐχαριστοῦμεν ὑμῖν καὶ διὰ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα, καὶ δι' ὅσα λίαν φιλοφρόνως ἀποδίδετε ἡμῖν, ὧν στερούμενοι ἀπολειπόμεθα. Δῆν δὲ Κύριος, ἵνα τούτων ἀντάξιον φανώμεν· κεκηρυγμένον δὲ καὶ ὁμολογούμενον, ὅτι οὐδὲν γλύκιον πατρίδος· ὅτι ἕκαστος ἰδίᾳ, καὶ πάντες ὁμοῦ ὀφείλουσι, καθῆκον ἐκπληροῦντες ἱερὸν, τιμᾶν, εὐεργετεῖν, καὶ θωπεύειν πατρίδα· οἱ μὲν, δι' ἔργων, δυνάμενοι· οἱ δὲ, διὰ λόγων καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν, διακαοῦς πόθου ἐκπλήρωσιν ἀδυνατοῦντες. Ὁ δὲ Πατὴρ τῶν φῶτων, καὶ Πανάγαθος Θεὸς εὐμενῶς ἀποδέχεται τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν καὶ τῶν μὲν, καὶ τῶν δέ, εὐὸν οἰκονομοῦντες τὸ ἐμπιστευθέν αὐτοῖς

τάλαντον. Ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ὀρμώμενοι, καὶ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ζωηρόν διατρέφοντες πόθον πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ ἔκτοτε διανοούμενοι, ὅπως φανώμεν αὐτῇ συντελεστικοί, ὅ,τι ἡμῖν δυνατόν ἦν, τοῖς ἔχνεσιν ἐπόμενοι, πολλῶν ἄλλων εὐεργετῶν καὶ ἀειμνήστων συμπατριωτῶν ἀνδρῶν, οἵτινες κατέτριψαν τὸν ἑαυτὸν βίον εὐεργετοῦντες καὶ πατρίδα καὶ ὁμογενεῖς, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, καὶ κακοχούμενοι, χάριν τῆς πατρίδος καὶ τοῦ ἔθνους. Ὑπὸ τε δὲ τῆς πείρας γινώσκοντες, καὶ τοῦ ἱεροῦ καθήκοντος, ὅτι χρῆμα οὐδὲν τοσοῦτον περισπούδαστον, Θεῷ εὐαπόδεικτον, ἀνθρώποις λυσιτελές, καὶ κοινότητι καὶ κώμαις προαγωγή καὶ εὐκλεία, ὅσον ἡ θεόδοτος παιδεία, δι' ἧς οἱ νέοι μορφούμενοι νοερώς, καὶ τὴν καρδίαν διαπλαττόμενοι, καθίστανται χρηστοὶ πολῖται, καὶ εὐσεβεῖς χριστιανοὶ εὐχαρίστῳ γνώμῃ καὶ ἐκουσίᾳ βουλή συνιστῶ ἐν τῇ πεφιλημένῃ ἡμῶν πατρίδι σχολεῖον ἀλληλοδιδασκατικόν, οὐ χρεῖαν καὶ ἀνάγκην ἔχει το χωρίον ἡμῶν: Βεντίστα. Προικίζω αὐτό μὲ τρεῖς χιλιάδας γροσίων ἐτησίως διὰ μισθὸν τοῦ διδασκάλου· ὅπου οἱ βουλόμενοι παῖδες θέλουσι φοιτᾶν δωρεάν, καὶ ἄνευ διδάκτρων. Ἴνα δὲ τὸ ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν Βεντίστη ἀλληλοδιδασκατικόν σχολεῖον διατηρῆται εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, ἐλήφθη ἡ δέουσα πρόνοια περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς παρ' ἡμῶν κατατεθειμένης προικός τοῦ σχολείου· ὥστε ἄχρι τινὸς τρεῖς χιλιάδας γρόσια θέλουσι πληρόνεσθαι δι' ἡμῶν ἐτησίως, ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ διδάσκαλος κάμη ἔναρξιν τῶν μαθημάτων, καὶ τῆς διδασκαλίας, καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἔφοροι ζητήσωσιν αὐτὰ παρ' ἡμῶν. Τακτοποιηθέντος δὲ τοῦ σχολείου, ὡς δεῖ, καὶ προοδεύοντος, κατὰ τὸν διακαῆ ἡμῶν πόθον, θέλομεν ἐγχειρίσει τῇ παρ' ἡμῶν κατόπιν διορισθείσῃ ἐφορεία τὰ ἔγγραφα τῶν κεφαλαίων τῆς προικοδοσίας, ἵνα ἡ ἰδίᾳ φροντίξῃ λαμβανεῖν τοὺς τόκους γρόσια τρεῖς χιλιάδας ἐτησίως διὰ διδασκαλικὸν μισθόν. - Ταῦτα ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς ἀπάντησιν τοῦ γράμματος ὑμῶν, ἀγαπητοὶ καὶ περιπόθητοι πατριῶται, ἵνα ἦτε τοῦ λοιποῦ ἡσυχοὶ περὶ τοῦ σχολείου, δυνάμει τοῦ παρόντος ἡμῶν γράμματος.

Ἡμεῖς δὲ εὐελπιστοῦντες, ὅτι εὐγνωμόνως ἀποδειξάμενοι τὴν αὐθόρμητον καὶ ἐκουσίαν ἡμῶν προσφορὰν, θέλετε δικαιώσει τὰς ἀγαθὰς καὶ πατρικὰς ἡμῶν προθέσεις, ἐπ' ἐλπίδι χρησιωτέρων καὶ μειζόνων πρὸς ἀμοιβαίαν εὐχαρίστησιν, ἀπεκδεχόμεθα τὸν γλυκύν καρπὸν τῶν προσπαθειῶν ἡμῶν.

Συνιστῶντες ἐπὶ τέλους πᾶσιν ὑμῖν τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, εἰρήνην, ὁμόνοιαν, καὶ σύμπνοιαν, δι' ὧν πάντα προέρχονται τὰ καλά, καὶ ἀπὸ καρδίας πᾶσιν εὐχόμενοι, διατελοῦμεν ἀγαπῶντες ὑμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· οὐ ἡ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἶησαν μετὰ πάντων.

Τῆ 7 Φεβρουαρίου 1866, ἐν Κ. Βόλου.

† Ὁ Δημητριάδος ΔΩΡΟΘΕΟΣ

Ο ΕΛΛΗΝΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΚΑΣΤΑΝΕΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΧΑΣΣΙΩΤΗΣ
ΔΙΔΑΣΚΕΙ ΚΑΙ ΣΤΗ ΣΧΟΛΗ ΒΕΝΤΙΣΤΑΣ (1866)

(Δωροθέου, Έργα, σσ. 334-336)

Σεβασμιώτατε καὶ θεοπρόβλητε κύρ Δωρόθεε! βαθυσεβάστως προσκυνούμεν κατασπαζόμενοι τὴν ἱερωτάτην ὑμῶν δεξιάν.

.....
ἀφοῦ καὶ κοινῆς μετὰ τῶν ἄλλων συμπατριωτῶν ἐπέστη τὸν παρελθόντα χειμῶνα καὶ τό ἰσπάμενον ἔαρ καιρὸς πολυτιμότητος, καιρὸς καθ' ὃν εἶδομεν τό ὑφ' ὑμῶν ἀνεγερθέν πολύζηλον καὶ περιβλεπτον μέγαρον, ἐν ᾧ θέλουσιν ἐνδαιτυῖσθαι καὶ μέ τὸν μαργαριτοφόρον τῆς θείας σοφίας θησαυρὸν περικκομῆσθαι τὰ μέχρι χθές καὶ ῥάκη ἐνδυδεμένα ἐμοῦ τε καὶ πάντων ἀγαπητὰ ὑμῶν τέκνα, καιρὸς καθ' ὃν ἠξιώθημεν καὶ ἡμεῖς οἱ δυστυχεῖς καὶ παρὰ πάντων περιφρονούμενοι καὶ ἀναντα κάταντα διερχόμενοι καὶ αἰτούντες πῦρ πρὸς ἔψησιν τῆς τῶν νέων ἡμῶν διανοητικῆς ζύμης, καὶ ἐνίστε μὴ εὐρίσκοντες οἱ καὶ ὡς ἐπαῖται ὠθούμενοι καὶ λακτιζόμενοι, νά γράψωμεν ὅσον τό ὑφ' ἡμῖν πρὸς ἱερωτάτον καὶ σεβασμιώτατον ὄντως πρόσωπον, ἐφ' ᾧ ἐγὼ τε καὶ σύμπαντες καυχόμεθα καὶ σεμνυνόμεθα ἀνεκδιηγῆτως πως· καὶ εἰς ἐμέ μὲν τὸν πάνυ περιποθήτον, τὸν σωρείας καὶ ὄρμαθείας συμβουλευτικωτάτας καὶ ἀληθοῦς ὀξοῦσας φιλοπατρίας ἀορίστου ἐπιστολάς ἔχοντα ἤθελον εἶσθαι ἐκ τῶν πολὺ δυσκόλων, ἢ καὶ εἰπεῖν ἀδύνατον νά ἐπιχειρήσω ἔκθεσιν τῆς τε ὑμετέρας ἠθικῆς τε καὶ ὑλικῆς εὐεργεσίας, ἣν οὐδ' ὁ μῶμος αὐτός ὁ βλοσυρός δυνατόν ἐπισηγοῆσαι καὶ τοῦ ἐξάλλου (ἐπιτραπήτω μοι ἡ λέξις) καὶ ἀκρατήτου διεγερθέντος αἰσθήματος πάντων ἡμῶν τῶν περιποθήτων ὑμῖν συμπατριωτῶν ὑπὲρ τοῦ ἀρτισυστάτου σχολείου καὶ τῆς παιδείας. Δι' αὐτό τοῦτο, ἐπί τοῦ παρόντος, ἐκὼν ἄκων ἀναγκαζομαι νά ὁμολογήσω τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τοι ἡ καρδία μου με παροτρύνει σφοδρὰ, καὶ νά περικλείσω τὴν ὑπόθεσιν ταύτην εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα, ἵνα μὴ λανθανόντων ἀποβῆ τοῦ δέοντος ὑποδεεστέρα, μετ' ἀφελείας δέ γυμνῆς καὶ δλης μου τῆς ἀπλότητος, γράφω ὑμῖν Πανιερώτατε, ὅτι ὅσον ἐξ ἐμοῦ ἐξαρτᾶται οὐ διαλείπω φροντίζων κατὰ τὸν διακαῆ ὑμῶν πόθον, καὶ ἡμῶν ὑπὲρ τῆς ὀρθοποδήσεως τῶν τῆν σχολῆν ἀφορόντων· οὐχ ἦττον δ' ὀφείλω, ἵνα ποιήσω ἐντιμον μνεῖαν τοῦ προσφιλεστάτου μοι καὶ ἐγκαρδίου ἑλληνοδιδασκάλου καὶ διευθυντοῦ τῶν σχολῶν Καστανέας κυρίου Δημητρίου Χρ. Χασσιώτου τοῦ ἐκ Ζαγορίου, ὅστις δέν διαλείπει ἀτρύτους καταβάλλον κόπους καὶ μυριομόχθους ἀγῶνας, οὐ μόνον ἐπί τῆς θέσεως ἐν ἣ ἐκλήθη καὶ ἦν ἐτίμησεν ἀννηψάσας αὐτὴν εἰς περιωπὴν ἴσως τῶν σπανίων εἰς τὰ μέρη μας, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας πατρίδος ἀείποτε προνοεῖ, καὶ τὰ δοκοῦντα αὐτῷ βέλτιστα συμβουλεύει, φλεγόμενος οἰονοί

ὑπό σφοδροῦ πρὸς τὴν ὄψιν ἔνεστι ταχεῖαν ἐξελλήνισιν τοῦ ἡμετέρου βλαχικοῦ στοιχείου ἔρωτος, καὶ ὅστις ἐξ ἀγαθῆς του προαιρέσεως ἐδείχθη ὠφέλιμος εἰς πολλὰς τῆς πατρίδος ἡμῶν κατὰ καιρὸν λαβούσης χώραν ἀνάγκας, ὑποσχεθεὶς, ὅπερ μᾶς ἐξέπληξε, μετὰ πλείστης του εὐχαριστήσεως, ἵνα καὶ κατὰ τὸ προσεχές ἔαρ διέπη καὶ τὴν Δωροθέιον σχολὴν ἡμῶν προσερχόμενος ἀνά πᾶν σάββατον πρὸς αὐστηράν τῶν μαθητιῶντων ἐβδομαδιαίαν ἐξέτασιν. Συνίστημι τοίνυν, αὐτόν τόν κόσμιον καὶ πενιχρόν ἰμάτιον φέροντα καὶ κατὰ τὰς τοῦ ἁγίου Πάσχα διακαινησίμους ἡμέρας εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς ὑπόθεσιν του μεταβαίνοντα εἰς τὴν ὑμετέραν εὐνοίαν, εἰς ἣν, πέποιθα, ὅτι καὶ ἄλλως πως θέλετε ὠφελῆσει διὰ τῆς συμπράξεως ὑμῶν τόν ἐλλόγιμον καὶ φίλτατον καὶ ἐμοὶ καὶ σύμπασιν τοῖς συμπατριώταις ὑμῶν, τόν τὰ ἔτη τῆς ἡλικίας παραδόξως ὑπερπηδήσαντα, καὶ ὑποδεχθῆ ὡς ἄλλο φίλτατον, περιπόθητον καὶ ταπεινότατον τῆς Ὑμ. Π. τέκνον, πρὸς ὃ εὐαρεστηθεῖτε, ἵνα πέμψητε τὰς θείας εὐλογίας, ἔχη δὲ τὴν τιμὴν νά ὑποσημειοῖται μέ τὸ ἀνήκον σέβας.

Τῆ 17 Μαρτίου 1866, ἐν Βενδίστῃ.

Ἀγαπητόν καὶ περιπόθητον τέκνον

Κωνσταντῖνος Γιαννουσίου.

25.

ΑΥΞΗΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΒΕΝΤΙΣΤΑΣ (1866)

(Δωροθέου, Ἔργα, σσ. 344-345)

Τὴν πανσέβαστόν μοι Αὐτῆς Πανιερότητα προσκυνῶ ταπεινότατα, κατασπαζόμενος τὴν πανίερον Αὐτῆς δεξιάν.

.....
ἀποφασίζω καὶ ἐμφανίζομαι τῇ Αὐτῆς Πανιερότητι, διὰ τοῦ παρόντος μου ταπεινοῦ γράμματος, καὶ διαβεβαιῶ Αὐτὴν περὶ τῆς σχολῆς Της, ὅτι οἱ φοιτῶντες εἰς αὐτὴν παῖδες μετὰ ὀκτώ ἢ δέκα ἐκ τῶν πλησιοχώρων, οἱ ὅποιοι ξεχειμιάζουν ἐφέτος ἐνταῦθα ἕνεκα τῆς σχολῆς τὸ περισσότερο οἰκογενειακῶς, ἔγειναν περὶ τοὺς ὀγδοήκοντα, καὶ ὁσημέραι αὐξάνουσιν προοδεύοντες θαυμασίως, ἕνεκα τοῦ ζήλου ὃν περ ἐμπνέει αὐτοῖς τὸ ὄνομα τῆς Δωροθέου, ὑπὲρ οὗ εὐχονται διηνεκῶς τῷ Παναγᾷθῳ καὶ δοτῆρι τῶν ἀγαθῶν, διὰ τὴν εὐημερίαν καὶ μακροβιότητα· διδάσκαλον, βεβαίως ὁ Θεός, θέλων νά πληρῶσῃ τόν περιφλεγῆ πόθον τῆς Αὐτῆς Πανιερότητος, ἠυδόκησε καὶ ἔχομεν κάλλιστον καὶ ἐπιμελέστατον, ἀπήντησεν ὁμοῦς δυσκολίαν οὐκ ὀλίγην ἕνεκα τῆς δυστυχεσιᾶτης βλαχικῆς γλώσσης, ὅπου δέν δύναται νά φέρῃ εἰς τόν

ποθούμενον σκοπόν του τήν ανάπτυξιν τῶν παιδῶν, ἀλλά καί τοῦτο προσπαθεῖ παντί σθένει νά τό καταβάλλῃ, μή συγχωρῶν εἰς τούς παῖδας ὄχι μόνον εἰς τό σχολεῖον νά μὴν ὀμιλήσουν βλαχικά, ἀλλά καί κατ' οἶκον, καί συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον.

Πρό ἡμερῶν μέ μέσον τοῦ κ. Βασιλάκη Λουδῆ ἔλαβον εἰς Τρίκκαλα γρόσια χίλια πεντακόσια, ἀριθ. 1500, διά τὰς δύο χιλιάδας γρόσ. ὅπου ἔλαβεν, ὡς μοί ἔγραφε, παρὰ τῆς Αὐτῆς Πανιερότητος διά μισθόν τοῦ διδασκάλου μέχρι τῆς πρώτης τοῦ ἐρχομένου Ἰανουαρίου, τὰ δέ πεντακόσια γρόσ. τὰ ἐβάσταξε διά νά ἀγοράσῃ μίαν θερμάστραν διά τό σχολεῖον, ἐγὼ ὁμῶς μὴ ἠξέυρων, καί ἐπειδὴ ὑπέφεραν οἱ παῖδες ἀπὸ τό ψύχος ἠγόρασα μίαν εἰς Τρίκκαλα εὐρωπαϊκὴν μὲν, ἀλλὰ μικράν, μόνον τοῦτο χρησιμεύει πολὺ· ἄς συνειθίσουν καί τὰ βλαχόπουλα σπαρτιατικῶς ὀλίγον.

Ἐν τούτοις μένω, ὑποσημειούμενος μέ τό βαθύτατον σέβας.

Τέκνον ἐν Χριστῷ περιπόθητον καί ταπεινότατον

Κωνσταντῖνος Γιαννοῦσιος.

26.

ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΩΡΟΘΕΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΦΟΡΟΥΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΒΕΝΤΙΣΤΑΣ (1867)

(Δωροθέου, Ἔργα, σσ. 346-347)

Ντούλα Γιαννοσίω. Καί περί τοῦ ἐν τῇ πατρίδι σχολείου.
εἰς χωρίον μου Βεντίσταν.

Τὴν περισπούδαστόν μοι εὐγένειαν ἀπὸ καρδίας εὐχόμενος ἡδιστα προσαγορεύω.

.....
Οἱ τῆς σχολῆς ἔφοροι ὀφείλουσι, δὶς κἂν τοῦ ἔτους, νά μοί γράψωσι τὴν κατάστασιν τῆς σχολῆς: τὴν πρόοδον καί τὰς ἀνάγκας αὐτῆς. Ἐπὶ τῇ καλῇ δέ πίστει καί ἐλπίδι, ὅτι ὑπάρχει μεταξὺ ὑμῶν ἁρμονία καί σύμπνοια, διότι δέν πιστεύω, οὐδ' ἐλπίζω νά εὕρισκεταί τις τοσοῦτον σκαιός, ὥστε νά μὴ θέλῃ τό καλόν ἑαυτοῦ καί τῆς πατρίδος του, δέν πειράζει, ἂν γράψωσιν εἰς ἐμέ οἱ ἐν τῷ χωρίῳ εὕρισκόμενοι ἔφοροι. Πειράζει δέ, ὅταν ἐν τῷ χωρίῳ εὕρισκόμενοι ἀμελοῦσιν ἢ ἀδιαφοροῦσι. Καθ' ὅσον δέ προνοεῖτε περί τῆς προόδου καί βελτιώσεως τῆς σχολῆς, τῆς δεούσης τιμῆς καί ἀναπαύσεως τοῦ διδασκάλου, τῆς προόδου καὶ χρησιμοθηρίας τῶν φοιτῶντων καί ἐγχωρίων καί ξένων μαθητῶν, οἵτινες, δέον νά σπουδάζωσι δωρεάν, καί θεωρῶνται, ὡς τὰ ἴδια τέκνα σας, κατὰ τοσοῦτον καί ἐμέ ὑποχρεόνετε, καί τὴν πατρίδα εὐεργετεῖτε, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι, ἐάν καλῶς οἰκονομητῆ τὴν ἀπαρχὴν, καί

μειζονας ἔξετε ὠφελείας.

Χαίρω δέ πολύ, ὅτι ἐπετύχετε καλοῦ καὶ ἐπιμελοῦς διδασκάλου. Ὅθεν δέον νά ἐπαναπαύητε αὐτόν, ἵνα καὶ ἐπιμελέστερος γένηται, καὶ πλείονα χρόνον ἔχητε αὐτόν. Ἡ τῶν τιμίων καὶ εὐσυνειδήτων διδασκάλων ἀνταξία ἀμοιβή δέν εἶναι ὁ ὑλικός μισθός μόνον, ἀλλά πολλῶ μάλλον ἡ ἠθική ἀμοιβή καὶ ἡ τῶν μαθητῶν πρόοδος. Ἐνεκα δέ τῆς γλώσσης, ἀναμφιβόλως ὑποφέρει ὁ διδάσκαλος. Ἄλλ' ἔστω βέβαιος, ὅτι μετὰ βαθείας εὐγνωμοσύνης θέλουσιν οἱ διδασκόμενοι παῖδες ἀναφέρουσι τό ὄνομά του κατόπιν, ὡς πρωταιτίου τῶν καλῶν σπερμάτων καὶ τῆς ἐκμαθήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης· οὐχ ἦτον δέ καὶ ἐμέ θέλει ἔχει διάπυρον εὐχέτην, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ κατὰ τοῦτο.

Ἦδη δέ διά τοῦ Βασιλείου Λουδοῦ θελετε λάβει γρ. 2000 δύο χιλ. τήν ἑξαμηνιαίαν δηλονότι ἀπό 1 Ἰανουαρίου 1867 μέχρι 30 Ἰουνίου γρὸς. 1500, καὶ διά τήν θερμάστραν ὑπόλοιπον γρὸς. 500. Δέον ὁμως νά στέλλητε ἐνυπόγραφον παραλαβῆς ἀπόδειξιν κατὰ τήν τάξιν. - Ἐν τούτοις εὐχόμενος αὐτῇ τε καὶ ἅπασιν ἀπό καρδίας πᾶν ἔφετόν καὶ καταθύμιον, καὶ ὅπως τό ἄγιον Πάσχα ἐορτάσητε ἐν ὑγείᾳ πολλοὺς ἡλίου κύκλους, διατελῶ.

Τῇ 4 Ἀπριλίου 1867, ἐν Κ. Βόλου.

† Ὁ Δημητριάδος ΔΩΡΟΘΕΟΣ

27.

Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΒΕΝΤΙΣΤΑΣ ΓΡΑΦΕΙ ΣΤΟΝ ΔΩΡΟΘΕΟ ΓΙΑ ΤΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΑΝΤΑ (1869)

(Δωροθέου, Ἔργα, σσ. 357-358)

Τὴν Αὐτὴν Πανιερότητα ἐδαφιαίως προσκυνῶ.

Δεόμενος νυχθημερόν τοῦ παναγάθου Θεοῦ, ὅπως διαφυλάτῃ αὐτὴν ἐν ἀκροτάτῃ ὑγείᾳ καὶ διηνεκεῖ εὐημερία μέχρι γήρωσ λιπαροῦ καὶ βαθυτάτου, τολμῶ, ἵνα ἐνοχλήσω τὴν Υ. Πανιερότητα, διὰ τῆς ταπεινῆς ταύτης ἐπιστολῆς.

Ὅντως εὐτύχημα μέγα εἰς ἐμέ Σεβασμιώτατε! τό διδάσκειν εἰς τὴν ὑπ' αὐτῆς καθιδρυθεῖσαν νεοσύστατον σχολήν, ἡ εὐμένεια καὶ προστασία τῆς ἔσεται αἰεὶ ἄγκυρα καὶ ἀσφαλές στήριγμα εἰς τό διδασκαλικόν στάδιόν μου, καὶ μάλιστα ἐπειδὴν διὰ τῆς ὀρθῆς καὶ ἀόκνου διδασκαλίας μου εὐχαριστήσω Αὐτὴν, ἥτις βεβαίως δέν ἀγνοεῖ τοὺς κόπους, οὓς καταβάλλει ὁ διδάσκων ἀνηλίκους, πρῶτην φοράν ἰδόντας διδάσκαλον, καὶ τό δυστύχημα βλάχους. Μυρία προσκόμματα κατεπολέμησα μέχρι τοῦδε, καὶ καταπολεμῶ χαριζόμενος τῇ Υ. Πανιερότητι, καὶ τοῖς εὐγενεστάτοις κυρίοις Κωνστ. Δημ. Γιαννου-

σίου, τοῖς μόνοις ἐκτιμῶσι τόν διδάσκαλον καί αισθανομένοις τήν τῆς παιδείας ἀνάγκην· οἱ δέ λοιποί, εἶναι ἀληθές, δι' ἔχουσιν ὄρεξιν μέν νά σπουδάσωσι τά παιδιά των, δέν ἐπιθυμοῦσιν ὁμως καί τόν παντελῆ ἀποσκορακισμόν τῆς μητρικῆς των γλώσσης, ἀνεπαίσθητον βλάβην ταύτην νομίζοντες· ὁμως δέν συνεριζομαι τήν ἀγνοιάν των, ἀπεναντίας δέ χαίρω, διότι καθεκάστην πέμπουσι τά τέκνα των εἰς τό σχολεῖον ἀγοράζοντες αὐτοῖς βιβλία καί λοιπά.

Ἄνεκκλήτος εὐγνωμοσύνη κατέχει πάντας, διά τὰς αὐθορμήτους ἐπιδιδασκαλίας χάριτας παρά τῆς Υ.Π. διά τὰς ὁποίας, ὁ μόνος ὁ οὐράνιος μισθοποδοῦν δύναται ν' ἀνταμείψῃ τοιοῦτους εὐεργέτας τῆς ἀνθρωπότητος, ὧν τό ὄνομα ἔσεται μνημονευόμενον κατά πάντας τοὺς αἰῶνας, ὡς ἀνήκον εἰς τήν ἀθανασίαν. Ἡ νεολαία τῆς Βενδίστης εὐγνωμονοῦσα ψάλλει καθεκάστην ἄσματα καί πολυχρόνια ὑπέρ Αὐτῆς. Ἐγώ δέ, παρακαλῶν αὐτήν ἵνα μέ ἀξιῶι συνεχῶν προσταγῶν τῆς, εἰμί ὁ ἐλάχιστος δούλος τῆς Υ. Πανιερότητος.

Ἄριστοτέλης Γ. Κοντογιάννης.

Τῆ 22 Δεκεμβρίου 1869, ἐν Βενδίση.

28.

ΟΙ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΣΧΟΛΗ ΒΕΝΔΙΣΤΑΣ (Αύγ. 1875)

(Δωροθέου, Ἔργα, σσ. 397-400)

Σεβασμιώτατε,

Ἐδαφιαίως καί γονυκλιτῶς προσκυνῶν τήν ὑμετέραν μουσοστεφῆ καί φιλογενεστάτην πάνσεπτον καί εὐεργετικὴν μοι Αὐτῆς Σεβασμιότητα μετ' εὐλαβείας ἀσπαζομαι καί καταφιλῶ τήν σεπτὴν Αὐτῆς δεξιάν.

.....

Περιοδεύων ἐν τῇ ταπεινῇ μου παροικίᾳ κατήντησα καί εἰς τήν εὐάερον, καί εὐάνδρον φίλην Αὐτῆς πατρίδα Βενδίσην· ἐν ἣ τήν ἐπιούσαν ἡμέραν, ἐπορεύθη μετὰ τῶν προκρίτων καί τῶν γονέων τῆς σπουδαζούσης νεολαίας εἰς τό ὑπό τῆς φιλομούσου, φιλοπάτριδος, ἀγαθοδώρου καί χαριτοβρύτου ἁγίας καί σεπτῆς Αὐτῆς Σεβασμιότητος ἀνεγερθέν καί συντηρούμενον Σχολεῖον, ἐνθα ἔλαβον χώραν αἱ ἐξετάσεις, ἀφοῦ πρῶτον οἱ ἀπειρόκακοι φοιτῶντες παῖδες ἤσαντο χεῖρας ἰκέτιδας πρὸς τόν ὕψιστον καί ἐδεήθησαν αὐτοῦ ὑπέρ τῆς πολυτίμου ὑγείας, μακροημερεύσεως καί εὐδαιμονίας τῆς ὑμετέρας Σεβασμιότητος τοῦ μεγίστου αὐτῶν εὐεργέτου καί κηδεμόνου. Ἀκολούθως δέ ἔψαλον τό ἐγκώμιον Αὐτῆς, ἔπειτα δέ ἐξετάσθησαν οἱ μαθηταὶ τῆς πρώτης τάξεως εἰς τά ἑλληνικά κτλ. μαθήματα, οἵτινες εἰς ἅπαντα ἀπήντησαν λίαν εὐστόχως, δείξαντες καί μεγίστην ἀγγίγνωιαν καί εὐφυῖαν εἰς τό ἀντιλαμβάνεσθαι τήν ἔννοιαν ἐκάστου μαθήματος. Ἐπειτα καί τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ

τιμήματος οί μαθηταί και μαθήτριαι ἐξετάσθησαν και ἀπήντων εις τάς ἐρωτή-
σεις θαρράλως και εὐστόχως, ὥστε ἐκίνησαν τόν θαυμασμόν μου διά τήν
πρόδον, εὐφυϊαν και ἀγχίνοιαν, ἦν ἀνέδειξαν οί τοιαύτης ἡλικίας παιδες
και κοράσια. Ἐπεσφράγισαν δέ τάς ἐξετάσεις πάλιν μέ τήν πρός τόν ὕψιστον
δέησιν, και μέ τό ἐγκώμιον τῆς σεπτῆς Σεβασμότητος. Εἶτα ἀνεχώρησαν
οἱκοι γονεῖς και μαθηταί εὐλογοῦντες τό πάνσεπτον ὄνομα Αὐτῆς, ὅπερ ὑπάρ-
χει χρυσοῖς και ἀνεξαλείπτους γράμμασιν ἐγκεχαραγμένον εις τάς καρδίας
ἀπάντων τῶν συμπολιτῶν Αὐτῆς, και ἔσεται εὐλογημένον εις τούς ἀπεράντους
αἰῶνας...

Τῆ 25 Αὐγούστου 1875 ἐν Τρίκκῃ

Τῆς ὑμετέρας προσκυνητῆς μοι Σεβασμότητος ταπεινός δοῦλος

† Ὁ Σταγῶν ΚΛΗΜΗΣ

29.

ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΔΑΣΚΑΛΩΝ ΣΤΗ ΣΧΟΛΗ ΒΕΝΤΙΣΤΑΣ (1875)

(Δωροθέου, Ἔργα, σσ. 402-405)

Σεβασμώτατε Δέσποτα!

Πανευλαβῶς προσκυνώ, ἀσπαζόμενος τήν ιεράν και χαριτόβροντον Αὐτῆς
δεξιάν.

.....
Τά τῆς σχολῆς Της βαίνουσι καλῶς, δι' εὐχῶν Της ἀγίων, ἐσυστήσαμεν
διδάσκαλον Ζαγοραῖον τινά Παῦλο Παπᾶ Τσέτσου καλούμενον, μέ μισθόν 31
λίρων ὄθωμ. ἀπό πρώτης παρελθόντος Ὀκτωβρίου μέχρι τέλους ἐλευσομένου
Αὐγούστου, μέ συμφωνίαν νά παραδώσῃ και εις δύο τάξεις Ἑλληνικά μαθή-
ματα, και διά νά μή παραμελῶνται οἱ ἀλληλοδιδασκόμενοι παιδες, ἐν καιρῷ
παραδόσεως Ἑλληνικῶν μαθημάτων, ἐβάλαμεν και ὑποδιδάσκαλον, δίδοντές
τω γρόσ. χίλια, ὅπως μή χάσωσιν οἱ μαθηταί τό παραμικρόν τοῦ καιροῦ, τόν
δέ ἄλλον καιρόν νά ἐποπτεύῃ ὁ ἴδιος, συνεργοῦντος και τοῦ ὑποδιδασκάλου
και ὄντος ἀείποτε ὑπό τάς διαταγᾶς του' και οὕτω συμπληροῦνται αἱ 40 λίραι
κατά τήν ἐντολήν Της [...]

Κατά τήν ἐντολήν Της, ὅπου νά λάβῃ εἰς μαθητῆς, ὁ εὐφυέστερος και
ἐπιμελέστερος πεντακόσια γρόσια, και νά ἦναι ὑποβοηθός τοῦ διδασκάλου,
νά αὐξάνῃ και ἡ εὐγενῆς ἀμίλλα τῶν μαθητῶν, αὐτά τά πεντακόσια γρόσια
ἤρομοζον εις τούς υἱούς μου, ὡς παρά τοῦ ἀγίου Σταγῶν και πολλῶν ἄλλων
διεκρίθησαν εις τάς ἐξετάσεις. Ἐπειδή δέ διά τό ἀνήλικον δέν ἀπηρτίζετο
καλῶς ἡ σχολή, σκεφθέντες ἐβάλαμεν ἐνήλικον ὑποδιδάσκαλον δίδοντές τω

γρόσια χίλια, καί οὕτω ἀπηρτίσθη ἡ σχολή ἄριστα. Ταῦτα πάντα ἀναφέρω
τῇ Αὐτῆς Σεβασμότητι, ὅπως μὴ τυχόν ἐκλάβῃ ἡμᾶς ἰδιοτελεῖς; [...]

Μένω ὄλως πρόθυμος καὶ διάπυρος πρὸς Θεὸν ἰκέτης.

Τὴν 19 Νοεμβρίου 1875. Τρίκαλα.

Κωνστ. Γιαννουσίου.

30.

Η ΣΧΟΛΗ ΒΕΝΤΙΣΤΑΣ ΑΝΑΒΑΘΜΙΖΕΤΑΙ (1876)

(Δωροθέου, Ἔργα, σσ. 419-422)

Σεβασμιώτατε Δέσποτα!

πανευλαβῶς προσκυνῶ, κατασπαζόμενος τὴν ἱεράν καὶ χαριτόβρυτον
Αὐτῆς δεξιάν.

.....
Τὰ τῆς σχολῆς βαίνουσι λίαν καλῶς· ἀποκαταστήσαμεν Ἑλληνοδιδάσκα-
λον κάποιον Γεώργιον Π. Ζαχαρία τελειόφοιτον τοῦ γυμνασίου Ἀθηνῶν, καὶ
διακεκριμένον ἐπὶ τε τῇ παιδείᾳ καὶ τῇ ἀρετῇ, ὅπου ἐπιμελεῖται τοὺς
παῖδας μὲ ζῆλον καὶ προθυμίαν ἀνυπερθέτως, παραδίδων καὶ εἰς δύο τάξεις
μαθήματα Ἑλληνικά, καθὼς καὶ Μαθηματικά, Λατινικά καὶ Γαλλικά, μεθ'
ὄλης τῆς ἐντελείας, ὥστε ἡ ἐν Βενδίσῃ Δωροθέα σχολή, ἐγεινεν ἤδη ὄχι
μόνον ἐντελέστατα Ἑλληνοαλληλοδιδασκική, ἀλλὰ καὶ ἀνωτέρα τῆς ἐν Κα-
στανέα· τὸ μόνον τὸ ὁποῖον δὲν κρύπτομεν, ὅτι πολλοὶ παῖδες, ὡς πτωχοί,
καταγινόμενοι εἰς ἀγροτικά ἔργα, κάμουσι διακοπὰς, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὀπι-
σθοδρομοῦσιν, οἱ δὲ ἐξακολουθοῦντες τακτικῶς, βεβαιῶ τὴν πανσέβαστόν
μοι Αὐτῆς Σεβασμότητα ὅτι θὰ δυνηθῶσι, μετὰ δύο ἔτη, εἰς τὴν τρίτην τοῦ
γυμνασίου νὰ καταταχθῶσι.

.....
Γινώσκομεν καλῶς ὅτι ἡ Αὐτῆς Σεβασμότης, οὐδόλως ἀρέσκειται ταῖς
ἐπιδείξεσι, καὶ τοὺς ἐπαίνους λίαν ἀποστρέφεται, διό ἐνώπιον Αὐτῆς δὲν
τολμῶμεν νὰ εἰπωμέν τι· εἰς τὸν κόσμον δὲ δὲν δυνάμεθα νὰ διαλείπωμεν ἀπὸ
τοῦ νὰ διασαλπίσωμεν τὰς αὐθορμήτους, γενναίας, καὶ ἀρρήτους χάριτας, καὶ
εὐεργεσίας· ἀγκαλά καὶ τίς ἀγνοεῖ αὐτάς ἐν ὄλῃ τῇ Θεσσαλίᾳ, καὶ παντα-
χοῦ, ὡς καὶ τοῦ Γ. Ἀβέρωφ ἐν Μετσόβῳ; εἶησαν εἶησαν μακροαἰωνες καὶ
εὐαἰωνες, οἱ τοιοῦτοι εὐεργεταὶ τῆς ἀνθρωπότητος!! [...]

Τὴν 13 Δεκεμβρίου 1876, Τρίκαλα.

Τοῦ ταπεινοῦ θεράποντος

Κωνστ. Γιαννουσίου.

31.

Ο ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΓΙΑ ΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ
ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ, ΤΑ ΚΑΛΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΜΟΝΟΙΑΣ
(1873)

(Δωροθέου, Έργα, σσ. 375-378)

Δημητρίω Τζαχτζήρη Ιατροῦ. Εἰς Τρίκαλα.

Τὴν περισπούδαστόν μοι αὐτῆς ἐξοχότητα ἀπὸ καρδίας εὐχόμενος ἡδιστα
προσαγορεύω!

.....
Λυποῦμαι δέ πολὺ ἐπὶ τῇ ἀνωμαλίᾳ τῶν ἐν Τρίκῃ ἐκπαιδευτικῶν
καταστημάτων, καὶ ἐπὶ τῇ διχονοίᾳ καὶ διαιρέσει· διότι, ὅπου ζῆλος καὶ
ἐρίθεια, ἐκεῖ ἀκαταστασία καὶ πᾶν ὄ,τι μὴ καλόν. Φαίνεται ὅτι κακὸς δαίμων
ἐπηρεάζει τὴν Θεσσαλίαν, καὶ δὲν ἀφίνει ν' ἀρθῇ ἢ ἀχλύς ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν
τῶν ἄλλως καλῶν καγαθῶν καὶ φιλοτίμων πατριωτῶν, ἵνα ἴδωσι ποῦ κεῖται τό
ἀληθές συμφέρον, ἢ τιμὴ καὶ ἡ δόξα αὐτῶν τε καὶ τῆς φίλης πατρίδος. Δεινόν
γε ἡ ἀμάθεια καὶ πολλῶν κακῶν ἀνθρώποις αἰτία, ἐξ ἧς καὶ δι' ἣν αἱ μικροφι-
λοτιμίαι, αἱ διαιρέσεις, καὶ ἡ ὀπισθοδρόμησις· οὐκ ἔμαθον, ἢ μαθόντες, οὐκ
ἠβολήθησαν συνιέναι, ὅτι ὅπου σύμπνοια καὶ ὁμόνοια, ἐκεῖ τὰ ἀδύνατα ἰσχυ-
ρά, τὰ μικρά, μεγάλα, καὶ ὄ,τι, δόξα, καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη, παντὶ τῷ ἐργαζο-
μένῳ τό ἀγαθόν· ὅτι ὁ Θεὸς οὐ κατοικεῖ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς, ἀλλὰ πρῶ-
τον ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου παιδευομένων
καὶ διδασκομένων, δι' ὧν ἄνθρωπος γίνεται ναὸς Θεοῦ, λάτρησ αὐτοῦ. Ἐν δέ
τοῖς χειροποιήτοις ναοῖς διδάσκοντες καὶ ἀκροώμενοι οἶδασιν ἅ λέγουσι, καὶ
διαβεβαιοῦνται, γινώσκουσιν, ἅ ἀναγινώσκουσι, καὶ ἐννοοῦσιν ἅ διδάσκον-
ται καὶ ἀκούουσι. Τοιοῦτους δέ καὶ ὁ Θεὸς ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν.

Ἡ δέ διαιρέσις τῶν σχολείων εἰς Τρικκαῖα καὶ Σταγωνίτικα ἀσύμφορος καὶ
ἀνίσχυρος· ἐκτός, ἂν οἱ Τρικκαῖοι ἀπαιτοῦσιν ὑπεροχὴν, προσβάλλουσιν, ἢ τα-
πεινοῦσι τοὺς φιλοτίμους καὶ ἐφνεῖς Σταγωνήτας. Ἄλλ' ἀμφοτέρω τὰ μέρη ἀνα-
λογιζέσθωσαν, ὅτι καὶ βασιλεία μερισθεῖσα ἐξασθενεῖ, καὶ ἀπόλυται. Ἀλλήλων
δέ τὰ βάρη βαστάζοντες καὶ ἰσχυρότεροι καὶ καρποφορότεροι πάντες ἔσονται.
Μαθέτωσαν δέ, ὅτι τὰς θέσεις καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐπιδιώκουσιν ὡς ἐπὶ τό
πλεῖστον ἄνθρωποι φίλαρχοι, ματαιόφρονες, ἀλαζόνες, ἀνίκανοι, καὶ καταχρα-
σταί. Οἱ δέ κατάλληλοι, ἱκανοί, εὐσυνείδητοι, καὶ μὴ τοιοῦτοι, ζητούμενοι καὶ
παρακαλούμενοι ἀποφεύγουσι καὶ ἀποποιοῦνται τὰς κοινὰς καὶ δημοσίας θέ-
σεις, συναισθανόμενοι τό βάρος, τὴν εὐθύνην, καὶ τὰ ἀναδεχόμενα καθήκοντα·
καὶ οὕτως οἱ τοιοῦτοι μᾶλλον ἀποφεύγουσιν, ἢ ἐπιδιώκουσι τοιαύτας θέσεις.
Ἄλλὰ τίς σοφός καὶ συννοήσει ταῦτα; Ταῦτα καὶ τοιαῦτα, φροῦδοι λόγοι τοῖς
δημοκόποις, ἰδιοτελέσει, καὶ πορισμὸν ἔχουσι τὴν ἀγυρτεῖαν. - Εἶπατε, παρακα-

λῶ, ἐκ μέρους μου τοῖς Τρικκαίοις καὶ Σταγωνήταις, ὅτι καλόν, φρόνιμον, καὶ συμφέρον, ὅπως ὁμοφρονῶσι καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἐργάζωνται διὰ τὸ καλόν κοινόν τῆς πατρίδος. Δηρημένοι ὄντες, οὐδέν θέλουσι δυνηθῆ γενναῖον κατορθῶσαι· τὰ πάθη μόνον θέλουσιν αὐξήσει, καὶ τὰ κοινὰ θέλουσιν ἐξασθενησεῖ.- Ὁ ἅγιος Τρίκκης (ὄν ἀδελφικῶς ἀσπάζομαι), εἶναι τῷ ὄντι ἀξιέπαινος. Ἄς ἀγωνίζηται τὸν καλόν ἀγῶνα, μέχρις οὗ διδαχθῶσι πολλοί, καὶ πληθυνθῆ ἡ γνώσις, καὶ οὐ μικρός ἔσται ὁ μισθός αὐτοῦ, ὁ ἔπαινος παρὰ τοῖς εὐφρονούσι, καὶ ἡ ἀνάγραπτος εὐγνωμοσύνη τῶν δύο ἐπαρχιῶν: Τρίκκης, καὶ Σταγῶν. Οὐκ ἀπὸ σκοποῦ δέ, ὅπως καὶ ὁ γλίσχρος καὶ ἀδαής ἅγιος Σταγῶν κ. Μελέτιος, φιλοτιμηθῆ μιμούμενος τὸν ἅγιον Τρίκκης· καὶ οὐχὶ μόνον, δέον νὰ συνάξῃ πρὸς ὄφελος τῆς ἐπαρχίας τὰ ἐκτὸς τῶν ὠρισμένων ἀπολαυῶν τοῦ ἀρχιερέως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἰδίων φιλοτίμως νὰ δαπανᾷ διὰ τὰ κεντρικὰ ἐν Τρίκκῃ σχολεῖα· διότι καὶ δαπάνας ἔχει ὀλιγοτέρας, καὶ ἀπολαυῶν περισσότερας, παρ' ὅτι ὁ ἅγιος Τρίκκης.

Πρὸ πολλοῦ ἔγραψάν μοι ὅ,τε ἅγιος Τρίκκης καὶ πατριώται περὶ τῆς ἀδελφότητος τῶν φώτων· ἀλλ' οὐδέν ἄχρι τούδε ἔπραξα. Ἐπιφυλάττομαι δέ διὰ σκοποῦς κοινωφελεστερέους· δηλονότι, ὅπως ἀναλάβω μίαν τῶν σχολῶν τῆς Τρίκκης ἐν δέοντι, καὶ εὐθέτω περιστάσει· διατηρῶ αὐτὴν ἐξ ἰδίων, καὶ τὰ κατ' ἐμὲ ἐξομαλύνας προοίσιω αὐτὴν, ὡς νέαν Δωροθέαν, καθὼς ἐπροοίμισα καὶ τὴν ἐν τῷ χωρίῳ μου Βεντίσια· ὅπερ, Θεοῦ εὐδοκούντος, θέλω πραγματοποιήσει ἅμα διεκπεραιωθῶσιν ὑποθέσεις μου τινές ἐκκρεμεῖς, καὶ βεβαιωθῶ περὶ τῆς εὐκαταίας ὁμοφροσύνης τῶν ἀγαπητῶν μοι Τρικκαίων καὶ Σταγωνητῶν. Καί, ἂν εὐδοκίμησῃ ἡ τῶν φώτων Ἀδελφότης, καὶ ἴδω καρπούς ἀξίους τῶν προσδοκιῶν, θέλω ἀναθέσει καὶ τὴν ἐποπτεῖαν τῶν δύο σχολῶν μου: ὑπαρχούσης καὶ μελλούσης. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ τούτων. Ἐξετέθη δέ λαβίων αἰτίαν ἐκ τῶν εὐγενῶν καὶ φιλομούσων ὀρθῶν παρατηρήσεων αὐτῆς· ἂν ἐγκρίνη, ἄς κάμῃ χρῆσιν τῶν γραφομένων· τὰ δέ πλεῖω, ὅταν σὺν Θεῷ συναντηθῶμεν προσωπικῶς.

Δέν πιστεύω, ὅτι ὁ διαβόητος Ἀβέρκιος* ἐδυνήθη νὰ διαβουκολήσῃ τινὰς ἐκ τῶν ἡμετέρων· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδέν καινόν ὑπὸ τὸν ἥλιον, πιθανόν. Διὰ τοῦτο, ἄς εὐαρεστηθῆ νὰ ἐξιχνιάσῃ, ἂν τοιοῦτόν τι ὑπάρχη, ὅπως ληφθῆ ἡ δέουσα πρόνοια. Ἐν τούτοις διατελῶ τιμῶν καὶ ἀγαπῶν αὐτὴν.

Τῆ 16. Φεβρουαρίου 1873, ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Τῆς περισπουδάστου αὐτῆς ἐξοχότητος

εὐχέτης ἐν Χριστῷ διάπυρος

† Ὁ π. Λαρίσσης ΔΩΡΟΘΕΟΣ

Ἱερέας ἀπὸ τὴν Αβδέλλα Γρεβενῶν, ὁ ὁποῖος ἔδρασε στα μέσα του 19' αἰῶνα ὡς ὄργανο τῆς Ρουμανικῆς προπαγάνδας. Οργάνωσε ρουμανικὸ σχολεῖο στη γενέτειρά του καὶ προσπάθησε νὰ μυήσει στον ρουμανισμό Ἑλληνοβλάχους μαθητὲς στα Βλαχοχώρια τῆς Μακεδονίας.

32.

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΡΙΚΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΩΡΟΘΕΑΣ ΣΧΟΛΗΣ (1875)

(Δωροθέου, Έργα, σσ. 497-501)

Φιλόμουσοι Κύριοι!

Πάντα τά ένταῦθα συμβαίνοντα ἔχουσιν ἕκαστον τήν ἀξίαν του καί τήν προσήκουσαν τάξιν ἐν τῇ βαθμολογίᾳ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἄλλά τό γινόμενον ἐν τῷ δε τῷ ἱερῷ χώρῳ ὁποῖαν ἔχει ἀξίαν καί τάξιν; Ἄφου πρῶτον καί οὐσιωδέστατον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀθάνατος ψυχή, εἰκότως πάντα τά εἰς αὐτήν ἀφορῶντά εἰσι τά πρωτεύοντα, εἰκότως τό νυνί ένταῦθα τελούμενόν ἐστι τό σπουδαιότατον ἀφ' ὅσα ὁ ἀνθρώπος δύναται νά ἐπιχειρήσῃ ἐν τῷ κόσμῳ. Συνήλθομεν, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά, ἵνα θέσωμεν ἐν μέσῳ τῶν ὁμοθύμων εὐχῶν καί εὐφημιῶν τόν θεμέλιον λίθον τῶν Σχολῶν, αἵτινες μέλλουσιν ἀνάγραπτον διασώξουσιν τό γεραρόν, εὐεργετικόν, καί φιλόμουσον ὄνομα τοῦ φιλοπάτριδος καί φιλομούσου Ἀρχιερέως, τοῦ κλεινοῦ τῆς πατρίδος γόνου, Δωροθέου τοῦ Σχολαρίου· αἵτινες μέλουσιν αἰδίδιον ἐν τοῖς ἐπερχομέναις γενεαῖς καί θάλλουσιν διατηρεῖν τήν μνήμην τοῦ γενναιοτάτου τούτου τῆς πατρίδος δωρητοῦ καί τοῦ ὀρθοδοξοῦντος κλήρου σεβαστοῦ ἀρχιθύτου· αἵτινες μέλλουσιν, ἀεννάου καί καλλιῤῥόου δίκην πηγῆς, ἀφθόνως προχέειν τά ζωτικά τῆς παιδείας νάματα εἰς τήν ἀνυμῶσαν καί διψαλέαν ταύτην Θεσσαλικήν γῆν, ἥτις τοσοῦτους τό πάλαι μεγαλωνύμους παρήγαγεν ἀνδρας· αἵτινες μέλλουσι νά μορφώσωσι κοινωνίαν ἀξίαν τῆς εὐκλεοῦς αὐτῆς καταγωγῆς, ἀξίαν τῆς περιανγαζούσης συγχρόνου προόδου, ἀξίαν τοῦ Ἑλληνοπρεποῦς αὐτῆς προορισμοῦ.

Διορῶν, Κύριοι, τήν διαλάμπουσιν ἐν τοῖς ὑμετέροις προσώποις φαιδρότητα καί τόν ψυχικῆς «πόσιος καί ἐδητύος ἔρον», δέν ὤκνησα, τό μέγεθος τοῦ ἔργου καί τήν σπουδαιότητα ἐκτιμών, νά παραθέσω ὑμῖν εὐτελή τινα τῶν λόγων μου πανδαισίαν, καί προκαλέσω τάς ζωηροτάτας ἐκφράσεις τῆς παγκοίνου καί αἰδίου εὐγνωμοσύνης πρὸς τόν παντός ἐγκωμίου καί παντός ἐπαίνου ὑπέμετρον σεβασμιόποθητον τοῦτον ἀρχιθύτην. Ὁ ἀξιάγαστος οὗτος Ἀρχιερεὺς, τῆς κόμης Βενδίστης ἐρικυδές γέννημα, ὁ πάντα τόν βίον αὐτοῦ ἀφιερῶσας εἰς τήν θεοστήρικτον ἡμῶν θρησκείαν καί τά πάτρια γράμματα, πρὸς πᾶσαν μὲν αὐτῷ ἐμπιστευθεῖσαν λογικὴν πῖμνην πολυωφελῆς γεγόμενος, εἰς δέ τήν γεννήσασαν καί ἐκθρέψασαν πατρίδα πολλαπλάσια βουλόμενος ἀποδοῦναι τά θρεπτήρια, καί τῆς πρὸς αὐτήν διαπύρου στοργῆς μνημεῖον εἰς αἰεὶ καταλιπεῖν, δωρεῖται μετὰ Κιμωνείου μεγαλοφροσύνης χιλίας καί ἑξακοσίας λίρας καί ἀναλαμβάνει τήν ἰδίαις δαπάναις ἴδρυσιν καί διατήρησιν

τῶν οὕτω δημοτελῶς θεμελιωμένων σήμερον φερωνύμων αὐτοῦ Σχολῶν, πολλά καὶ ἄλλα εἰς τοῦπιόν ἐπαγγελλόμενος, ἅπερ ὅσον εὐχάριστά εἰσι καὶ κοινωφελῆ, τοσοῦτον ἐξαίρουσι τὰ γενναιότατα καὶ ἀπαράμιλλα πατριωτικά αἰσθήματα, ὑφ' ὧν ἐμφορεῖται ἡ μεγάθυμος καὶ μεγαλεπήβολος τοῦ κλεινοῦ καὶ δημοφιλεστάτου τούτου ἱεράρχου καρδία.

Πᾶσα εὐεργεσία πολλὴν ἔχει τὴν ἀξίαν καὶ χρησιμότητα· μεγάλη μὲν εἶναι ἀληθῶς ἡ πρὸς διατροφήν γινομένη πολυμελοῦς ὄρφανῆς οἰκογενείας, ἥς τὰ μικρά, ὡς τετριγότες νεοσσοί, ἀναμένουσι ξηροῖς χεῖλεσι τὴν τροφήν, μεγάλη ἡ πρὸς ἀποκατάστασιν ἀπόρων παρθένων, τὰς ὁποίας διασώζουσα ἀπὸ τοῦ ὀρητικοῦ τῆς παραλυσίας καὶ ἐξαχρειώσεως ρεύματος, τίθησιν ὑπὸ τὴν συζυγικὴν σκέπην καὶ ἀποδείκνυσι καλὰς καὶ σεμνάς μητέρας θαλερῶν τέκνων· μεγάλη ἡ πρὸς παραμυθίαν νοσοῦντων, ἥτις ῥύεται ἐκ θανάτου· ἀλλὰ μεγίστη καὶ ὑπερτάτη ἐστὶν ἡ τὴν ἴδρυσιν καὶ διατήρησιν σκοπούσα Σχολείων, ἐν οἷς μορφοῦται ἡ νεολαία, καὶ προάγεται εἰς ἀθροπισμόν, καὶ οὕτως ἐμπαιδοῦται ἡ κοινὴ πάντων εὐημερία, καὶ οἱ ἄνθρωποι ζῶσιν ἀληθῶς βίον ἀνθρώπινον· καθότι, ὅπου ἂν ἡ σοφία, τὴν οὐρανίαν ἔδραν λιποῦσα, σκηνώσῃ, ἐκεῖ συμπαρομαρτεῖ καὶ ὁ περὶ αὐτὴν ἀγαθὸς ὄμιλος· ἐκεῖ θεοσέβεια, ἀγάπη, εὐνομία, ὁμόνοια, ἔννομος ἐλευθερία, εὐημερία, καὶ ὅσα τοιαῦτα· ὅπου δ' ἂν τὰ τῆς ἀπαιδευσίας κελαινὰ καὶ ἀμφιμέλανα νέφη συσκοτίζωσι τὸν ὀρίζοντα, ἐκεῖ ἀσέβεια, ἔχθραι, μίση, ἀταξίαι, ἐριδες, ἀρπαγαί, βιαιοπραγίαι, φόνοι, καὶ ὅσα ἄλλα εἰδεχθῆ καὶ ἀπάνθρωπα κακουργήματα. Μάρτυς δὲ τῶν λεγομένων ἡ ἱστορία καὶ ἡ σημερινὴ τῶν τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν κατάστασις· καὶ ποῖα τῶ ὄντι ἔθνη εἰσὶ μᾶλλον εὐδαίμονα καὶ μᾶλλον ἰσχυρά· βεβαίως ἐκεῖνα, ἐν οἷς οἱ ἱεροὶ τῶν Μουσῶν βωμοὶ καπνίζουσιν ἀενάως, ἐν οἷς τὰ γράμματα καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐνδελεχῶς καλλιεργοῦνται, ἐν οἷς οἱ τῆς σπουδῆς, οὕτως εἰπεῖν, σκαπανεῖς νέαν πάντοτε τέμνουσιν ἐπὶ τὰ πρόσω ὁδόν· τὰ δὲ βάρβαρα ἔθνη, στάσιμα ὄντα, περιπίπτουσιν εἰς μαρασμόν καὶ ὑπὸ παντελοῦς ἐπαπειλοῦνται ὀλέθρου, ἂν μὴ φθάσαν ἐλλάμψη ἐν αὐτοῖς τὸ ζωογόνον φῶς τῆς παιδείας καὶ στήσῃ αὐτά, γοργῶς ἐκ τοῦ προφανοῦς φερόμενα εἰς τὸ βάραθρον.

Καὶ «τηλόθι τῆς φίλης πάτρης» διατελῶν ὁ πολυσέβαστος οὗτος μέγας εὐεργέτης, οὐδέποτε ἔπαυε μεριμνῶν, ὅπως ἐνήμερος ἢ εἰς πάντα τὰ αὐτὴν ἀποβλέποντα, καὶ ἀφάτον ἐξεδήλωσε χαρὰν, καὶ ταῖς ἱεραῖς αὐτοῦ ἐπεκρότησε χερσὶν εἰς τὴν τῆς Ἀδελφότητος σύστασιν. Πληροφορηθεὶς δὲ καὶ καταμαθῶν τὸ τῶν κοινῶν πόρων ἀνεπαρκές, πᾶσαν ὡς γε πρὸς ἡμᾶς, ὑπερακοντίσας γενναιότητα, ἔσπευσε μεγαλόδωρος, ἵνα τὴν προσφιλεῖ πατρίδα, τὸ γλυκύθυμον τοῦτο καὶ ἡδιστον αὐτοῦ ὄνειρον, ἀνακαλέσῃ καὶ ὠθήσῃ εἰς τὸν ἐμπρέποντα φωτισμόν καὶ τὴν ἀληθῆ πρόοδον καὶ εὐημερίαν. Αἱ κατανυκτικαὶ καὶ πατριωτικαὶ αὐτοῦ πρὸς τε τὸ κοινόν καὶ πρὸς ἄτομα ἐπιστολαὶ εἰσιν

οί διατορώτατοι κήρυκες τῶν γεννναίων καὶ ἱεροπρεπῶν ἐνθυμημάτων, ἐν οἷς ἐπειρᾶτο καὶ ἐσκόπει νά προοδοποιήσῃ αἰσιὸν τῇ πατρίδι μέλλον· καὶ ἡγέτης γενόμενος τῶν Μουσῶν, προκαλέσῃ τὴν φιλότιμον καὶ εὐφυᾶ αὐτῆς νεολαίαν ἐπ' ἀρετὴν καὶ εὐμάθειαν, ἅπερ εἰσι τὸ κυριώτατον μέλημα καὶ ὁ εὐγενέστατος πόθος καὶ τοῦ κραταιοτάτου ἡμῶν Ἀυτοκράτορος Σουλτάν Ἀππούλ Ἀζίζ, ὑπὸ τὴν ἐμφιλαφίᾳ τοῦ ὁποίου ζῶμεν σκιάν, ἀπολαύοντες τῶν φιλολάων αὐτοῦ διαθέσεων τὰ ἀγαθὰ καὶ ὑπὸ τὰ δεδοξασμένα αὐτοῦ σκῆπτρα ἐν σκεπῇ ὄντες ἀπὸ πάσης πιέσεως καὶ βίας.

Ὅποια λοιπὸν πρὸς τὴν τηλικαύτην εὐεργεσίαν ἀπαιτεῖται παρ' ἡμῶν ἀνταπόδοσις; Αὐτὸς οὗτος ὁ σεβασμοπόθητος ἱεράρχης, τὸ σεμνὸν τῆς πατρίδος ἀγλαΐσμα καὶ ἐπιφανές καύχημα, ὑπέδειξε, συνιστῶν ἀγάπην καὶ ὁμόνοιαν, συνεννόησιν ἀπαθῆ καὶ θερμὴν σύμπραξιν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ. Ἄλλ' ἡμεῖς, ὑπ' ὄψιν ἔχοντες τὸ σοφὸν λόγιον «γέρας ἀρετῆς ἔπαινος», ἐπαινέσωμεν κοινῇ τε καὶ ἰδίᾳ, νυνὶ τε καὶ πάντοτε, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, παιδιά τε καὶ γέροντες, τὸν τοσαύτην προσενεγκόντα θυσίαν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, καὶ τοιαύτην ἐπιδειξάμενος πρόνοιαν ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῶν ζωηρῶν αὐτῆς τέκνων καὶ τῆς κοινῆς προόδου. Ἐγχαράξωμεν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, ὡς εἰς πλάκα ἀδαμαντίνην, τὸ γεραρὸν καὶ πολυπόθητον αὐτοῦ ὄνομα, εἰς γενεάς γενεῶν ἀείμνηστον αὐτὸ διασώζοντες. Διατρανώσωμεν τὴν ὁμόθυμον καὶ ἀνεξάλειπτον ἡμῶν εὐγνωμοσύνην, καὶ οἶον, ἀφ' ἑνὸς στόματος καὶ μιᾶ τῇ φωνῇ ἀπὸ θερμῶν χειλέων ὑπτίας εἰς οὐρανὸν αἶροντες χεῖρας ἀνακράζωμεν· Δέσποτα Θεέ, ὁ πατὴρ τῶν ζώντων καὶ χορηγὸς παντός ἀγαθοῦ, ὁ τοιοῦτον τῇ πατρίδι ἐπιφυλάξας ἐν ἡμέραις ἡμῶν, ὅπως μὴ οἱ παῖδες ἡμῶν ἐν τῷ σκότει τῆς ἀμαθείας διάγοντες, μένουσιν ἐν ἀγνοίᾳ τῶν σῶν θείων ἐντολῶν καὶ οὐρανίων ἀληθειῶν. Σὺ αὐτὸς ἀντιβράβευσον ἐκ τῶν ἀκνωτῶν σου δωρεῶν τὸν εὐσεβέστατον καὶ φιλομουσώτατον τοῦτον Ἀρχιερεᾶ· χάριζε αὐτῷ ὑγίαν ἀδιάπτωτον, γῆρας ἀκμαῖον, μετὰ παντός ἐφετοῦ συγκεκριημένον, καὶ ἐνίσχυε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν καὶ σωτήριον· διατήρει τὸ ἱερόν τοῦτο τῆς παιδείας τέμενος ὡς ἐπὶ ἀρράγοῦς βράχου ἀδιάσειστον καὶ ἀκράδατον, ἡμᾶς δέ τοὺς ἐπιγενομένους ἀνάδειξον ἀξιους τῶν τοιούτων θυσιῶν, ὅπως, τὸ χρήσιμον ἐξ αὐτῶν καρπωσάμενοι, ἐπιγνώμεν τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας σου, καὶ ποιῶντες τὸ θέλημά σου, τῆς οὐρανοῦ σου τύχωμεν βασιλείας. Γένοιτο.

Ἐν Τρίκκῃ, τῇ 17 Ὀκτωβρίου 1875.

33.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΤΡΙΚΑΛΑ ΚΑΙ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΟΥΣ
(1877)

(Δωροθέου, Έργα, σσ. 426-432)

Τρίκκη (Τρίκκαλα) πόλις τῆς Θεσσαλίας ἐν τῇ Ἐσσιώτιδι, ἐγγύς τοῦ Πηγνείου, καί οὐ μακρὰν τοῦ ὄρους Πίνδου, κεῖται εἰς θέσιν ὠραιοτάτην καί τερπνοτάτην, ἐν ἣ ἐγεννήθη ὁ Ἀσκληπιός καί οἱ παῖδες αὐτοῦ Μαχάων καί Ποδαλείριος, καί θεωρουμένη ὡς παλαιά ἐστία τῆς Ἱατρικῆς τέχνης. Ἐνταῦθα ὁ παρατηρητής καταθέλγεται ὑπὸ τῶν καλλονῶν τῆς θέσεως, δι' ὧν ἡ φύσις ἐπροίκισε τὴν Τρίκκην, ἥτις καί ὑπὸ στρατηγικὴν ἐποψιν εἶναι λόγου ἀξία. Ἐπι δὲ ὠραιοτέρα καί θελκτικώτερα καθίσταται τῆς Τρίκκης ἡ θέα, καί τῶν πέριξ, ἐκ τῆς ἀκροπόλεως (τοῦ φρουρίου). Ἐν εἶδει ἡμικυκλίου ὑψοῦνται πέριξ αἱ σειραὶ τοῦ Πίνδου, καί αἱ ὠραῖαι καί ἐκτεταμέναι ἐριβόλακες πεδιάδες τῆς Θεσσαλίας, περιπαθῶς καταγοητεύοντα τὰς ὄψεις τοῦ θεατοῦ.

.....
Ἡ πόλις Τρίκκη τό πάλαι μὲν ἦτο πρωτεύουσα ἀπάσης τῆς Θεσσαλίας καί ἔδρα τοῦ Σατραπῶτος Βαλῆ (Διοικητοῦ νομάρχου) ἤδη δὲ εἶναι δευτέρα μετὰ τὴν Λάρισσαν. Ἄλλ' ἂν καὶ ἡ Λάρισσα ἤδη φέρει τὰ πρωτεῖα διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ πολυπληθεῖς Ὀθωμανούς, ἐν τούτοις ἡ περιφέρεια ἀπάσης τῆς Θεσσαλίας καί σήμερον φέρει τὴν ἐπωνυμίαν Τρίκκαλα Σαντζάκ (Κύκλος πρωτεύουσας ἀπάσης τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν τῶν Ὀθωμανῶν πολιτικὴν διαίρεσιν). Ὁ δὲ τυχόν γενικός Διοικητής τῆς Θεσσαλίας καί ἤδη φέρει τὸν τίτλον, οὐχὶ Λαρίσης Βαλεσῆ, ἀλλὰ Τρίκκαλα Βαλεσῆ (Σατραπῶτος) ἀπάσης τῆς Θεσσαλίας. Ἄλλ' ἐνωθείσης τῆς Θεσσαλίας μετὰ τῆς Ἠπείρου εἰς Βελαέτιον (νομαρχίαν) ἔδρα τοῦ Νομάρχου εἶναι τὰ Ἰωάννινα. Ἡ δὲ Λάρισσα ἔχει Μουτεσερίφην (Διοικητήν), καί ἡ Τρίκκη Καϊμακάμην (Ἐπαρχον) ὑπαγόμενον εἰς τὸν Νομάρχην.

Ἡ Τρίκκη εἶναι καί ἔδρα Ἐπισκόπου ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Λαρίσης [...]. Ἐχει δὲ πληθυσμὸν μόνιμον μὲν περὶ τὰς 17.000, ἐξ ὧν Ἕλληνας περὶ τὰς 13.700, Ὀθωμανούς περὶ τὰς 2.500 καί Ἰουδαίους περὶ τοὺς 800. Παρεπιδημοῦντας δὲ ἐπὶ ἕξ μῆνας καί παραχειμάζοντας πλέον τῶν 20.000. Ἐκ τῶν κατοίκων δὲ οἱ μὲν ἀσχολοῦνται εἰς μικρὸν εἰσαγωγικὸν ἐμπόριον, καί εἰς ἐγγώρια προϊόντα διὰ τὴν προσφυσῆ θέσιν τῆς πόλεως. Οἱ δὲ εἶναι κτηματῖαι. Καί ἄλλοι καταγίνονται εἰς τὴν βυρσοδεψίαν καί ἐρυθροβαφίαν, εἰς τινα ἄλλα διάφορα ἐργόχειρα καί τέχνας, καί εἰς τὴν γεωπονίαν. Ἄλλὰ, καίτοι φιλόπονοι καί βιομηχανοί, δὲν ἔχουσι τὴν δέουσαν ὑποστήριξιν καί τὴν ἀναγκαίαν ἐνθάρρυνσιν ὅπως προαγάγωσι καί βελτιώσωσι καί τὴν βιομηχανίαν

καί τας διαφόρους ἐπιχειρήσεις των.

Ἡ Τρίκκη ἔχει ὡραίαν ἀγοράν, ἐν ἣ συγκροτεῖται ἀπαξ τῆς ἐβδομάδος κατὰ Δευτέραν, ἐπίσημος ἐμπορική συνάθροισις (Παζάρι) ἐξ ὅλης τῆς περιφέρειας. Ἐπι δέ καί ἐκ Καρδίτζης, Φαρσάλων, Λαρίσης, Βόλου, Μετζόβου, καί Ἰωαννίνων, ἐνθα γίνεται ἀγοροπωλησία δημητριακῶν καρπῶν, διαφόρων ζώων, τοπικῶν προϊόντων, ἐλαίου καί ὀπωρῶν ἐκ Βόλου, καί ἄλλων ἐργοχειρῶν καί χρειδῶν. Ἐχει δέ ὡραίας καί μεγαλοπρεπεῖς Ἐκκλησίας. Τρία Σχολεῖα: ἑλληνικόν, ἀλληλοδιδασκτικόν καί παρθεναγωγεῖον (ἐκτός τῶν δύο ἤδη κτισθέντων, καί προικισθέντων Δωροθεείων: Ἱερατικῆς καί ἀλληλοδιδασκτικῆς). Δύο Ἀδελφότητας: τῶν Φώτων καί τοῦ Ἑλέους.- Τά ἐν αὐτῇ τρία Σχολεῖα διατηροῦνται ἐκ τῶν περισσεουσῶν προσόδων τῶν Ἱερῶν Ἐκκλησιῶν, τῆς συνδρομῆς τῆς Ἀδελφότητος τῶν Φώτων, καί τῶν ἐκουσίων προσφορῶν τῶν φιλομούσων.

.....
Ἡ ὡραία Τρίκκη πρό χρόνων ἤκμαζε κατὰ τε τό ἐμπόριον καί τήν βιομηχανίαν, ὡς καί πολλαί ἄλλαι κῶμαι τῆς Θεσσαλίας. Ἄλλ' ἔνεκα τῶν παρελθουσῶν δεινῶν περιστάσεων, καί τῆς εἰσαγωγῆς ἀλλοτρίας βιομηχανίας τήν ἐγχώριον καταστρεψάσης, ἐστερήθη τῶν μέσων ἐγχωρίου παραγωγικῆς βιομηχανίας. Ἀλλά, καί ἔνεκα τῶν μικροφιλοτιμιῶν τῶν προκρίτων καί προεστώτων αὐτῆς εἰς διενέξεις καί διαιρέσεις εὐρισκομένων, καί μὴ διατελούντων ἐν ἀρμονίᾳ καί συμπνοίᾳ μετὰ τῶν συμπατριωτῶν Ἀσπροποταμιτῶν, ὡς δῆθεν παροίκων, καίτοι οὐχ ἦττον τῶν Τρικκαίων ἀνδρῶν λίαν φιλοτίμων, φιλογενῶν, φιλομούσων καί εὐφρεσάτων, τά τῆς κοινότητος αὐτῆς δέν ἦσαν εὐάρεστα καί ἐπαινετά. Ἀπό τινων ὁμως χρόνων, θεία συνάρσει, τῶν φιλομούσων καί φιλοπατρίδων Τρικκαίων συναισθανθέντων τά ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀδελφικῆς ἀγάπης καί συμφωνίας προερχόμενα καλὰ καί ἑαυτοῖς καί τῇ πατρίδι συμφέροντα, καί εὐτυχῶς συνεννοηθέντων καί συμπραττόντων μετὰ τῶν ἐν Τρίκκῃ ἀποκαταστάτων οἰκογενειακῶς ἐπισήμων καί ἐντίμων Σταγωνιτῶν, ὧν ἡ οἰκειότης μετὰ τῶν Τρικκαίων συνεδέθη ἔτι μᾶλλον διὰ τῶν ἐπιγαμιῶν, τά κοινὰ τῆς Τρίκκης βαίνουσι ἐπὶ τά κρείττω βελτιούμενα. Τά Σχολεῖα αὐτῆς εὐρίσκονται εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν, καί ἀρκούντως προοδεύουσι διὰ τῆς συμπνοίας καί φιλοτιμίας, καί ἔτι μᾶλλον θέλουσι προαχθῆ διὰ τῆς φιλομουσίας καί τοῦ ἀκραιφνοῦς πατριωτισμοῦ. Ταῦτα δέ καί τά τοιαῦτα εὐχαρίστως ἐφείλκυσαν καί τήν προσοχήν καί τήν φιλοπάτριδα διάθεσιν Δωροθέου Σχολαρίου νά πραγματοποιήσῃ ὅ,τι σπουδαῖον εἶχε μέλημα, καί πόθον διακαῆ. Ἡ Τρίκκη εὐμοίρησε νά ἔχη ἐπὶ τινα ἔτη Ἀρχιερέα φιλόμουσον καί φιλόκαλον τόν ἤδη Φαναριοφερσάλων κύριον Κωνστάντιον, ὅστις οὐ μικρόν συνετέλεσεν ὑπὲρ τῶν συμφερόντων, τῶν Σχολείων καί τῆς παιδείας ἐν Τρίκκῃ [...]

Ἄλλ' εἰς αὐτήν, ὡς Μητρόπολιν καὶ κέντρον τῶν τε πέριξ καὶ τοῦ Ἀσπροποτάμου χωρίων καὶ κατοίκων, ἐπειδὴ πανταχόθεν συρρέουσι τὸν χειμῶνα πολλοί, καὶ μάλιστα ἐξ ἐκείνων τῶν ὄρεινῶν χωρίων τοῦ Ἀσπροποτάμου, ἐκ τῶν πέριξ τοῦ εὐάνδρου Μετζόβου χωρίων, ἐξ Ἀλβανίας, καὶ τῶν ἐπαρχιῶν Πελαγονείας καὶ Γρεβενῶν, ὅσοι συνήθως παρεπιδημοῦσιν ἐπὶ ἑπτὰ σχεδὸν μῆνας εἰς τε τὴν Τρίκκην, καὶ ἅπασαν περίπου τὴν Θεσσαλίαν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν καὶ ποιμνίων αὐτῶν ὡς εἰς χειμάδιον, παραχειμάσσοντες, τὸ ἔν καὶ μόνον ἐν Τρίκκῃ Ἀλληλοδιδασκτικὸν Σχολεῖον ἦτον ἀνεπαρκές καὶ πρὶν διὰ τοὺς εἰς αὐτὸ παῖδας τῶν Τρικκαίων, πολλῶ μᾶλλον νὰ χωρῆ καὶ νὰ δέχεται καὶ τοὺς πολυπληθεῖς παῖδας τῶν οἰκογενειακῶς παρεπιδημούντων Ἀσπροποταμιτῶν καὶ λοιπῶν ὡς εἴρηται. Διὰ ταῦτα ἀπόλυτος ἦν καὶ κατεπεύγουσα ἀνάγκη οἰκοδομῆς καὶ ἐτέρας εὐρυχώρου Ἀλληλοδιδασκτικῆς Σχολῆς. Ἄλλὰ πόθεν νὰ ἐξοικονομηθῶσι τὰ διὰ τὴν οἰκοδομὴν ἀναγκαιοῦντα χρήματα, καὶ κατόπιν τὰ πρὸς συντήρησιν; Οἱ πόροι τῶν Σχολείων τῆς Τρίκκης μόλις ἐπαρκοῦσιν εἰς συντήρησιν τῶν τριῶν ὑπαρχόντων, ἐσθ' ὅτε δέ παρουσιάζουσι καὶ ἔλλειμμα. Οἱ δὲ πολλοὶ τῶν γονέων πτωχοὶ καὶ ἄποροι ἀλλὰ καὶ ἀδιάφοροι, καὶ ὄλως ἀγνώτες τῶν γραμμάτων, καὶ τῆς ὠφελίμου καὶ ἀναγκαίας παιδείας. Πολλοὶ δὲ τῶν παρεπιδημούντων ἀγνοοῦντες ὄλως καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἐπιμελοῦνται μᾶλλον τῶν κριῶν ἢ τῶν τέκνων. Καὶ οὕτω σὺν τῇ ἀμελείᾳ τῶν ἑαυτῶν τέκνων ἀγνοοῦντες καὶ τὴν ἐθνικὴν ἑαυτῶν γλῶσσαν, τὴν ἑλληνικὴν, ἐνιοὶ ἐγίνοντο ἐρμαιον κακῶν εἰσηγήσεων καὶ ἀπατηλῶν καὶ δολίων ὑποσχέσεων, ὡς δῆθεν μὴ ὄντες Ἕλληνες τὴν καταγωγὴν, ἀλλ' ἄλλης φυλῆς μεμακροσμένης καὶ ὄλως ἀσχέτου. Ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἐδίδασκον καὶ ἐνέσπειρον τὰ ἐκ τῶν πατριωτῶν αὐτῶν μίσθαρνά τινα ἄθλια ἀποστολάρια. Ἡ Θεσσαλία, κατὰ μικρὰ συνωμισμένη γεωργικὰ χωρία, ὀλίγα πάνυ παρέχει κέντρα πρὸς διάδοσιν τῶν φῶτων κατάλληλα· καὶ τοιαῦτα ἰδίως εἶναι αἱ ἀραιότεραι πόλεις, ἐν αἷς διαπρέπει ἡ πανάρχαιος Τρίκκη, ἥτις οὐ μόνον εἰς τοὺς πολλοὺς ἐν αὐτῇ παραχειμάζοντας κέκληται διαδοῦναι τὰ φῶτα καὶ τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλ' εἶναι ἡ μόνη πρὸς τοῦτο καὶ μεγάλης κύκλω περιφερείας. Ὅθεν τὴν ἔλλειψιν ταύτην, καὶ κατεπεύγουσαν ἀνάγκην, θεῖω ἐλέει καὶ βοήθειᾳ, ὡς ἔργον θεάρεστον, ἐθνοφελές, καὶ τῇ πατρίδι εὐεργετικόν, δέον ἔκρινε ν' ἀναλάβῃ καὶ ἐκπληρώσῃ ὁ συμπατριώτης πρῶην Λαρίσσης Δωρόθεος Σχολάριος ἐκ τῆς κόμης Βενδίστης τοῦ Ἀσπροποτάμου, ὅστις ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐκτίσεν ἐν Τρίκκῃ περικαλλῆ καὶ εὐρύχωρον Σχολήν, καὶ ἐπροίκισεν αὐτὴν εἰς κοινὴν ὠφέλειαν καὶ ἐπιφοίτησιν, δωρεάν, καὶ σπουδὴν τῶν παιδῶν ἀμφοτέρων τῶν ἐπαρχιῶν Τρίκκης καὶ Σταγῶν, καὶ ἀπάντων τῶν παρεπιδημούντων.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ ἱερός Κλήρος ἀμφοτέρων τῶν δύο εἰρημένων ἐπαρχιῶν, Τρίκκης καὶ Σταγῶν, εὐρίσκεται ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἀμαθείᾳ τῶν ἱερῶν

αυτοῦ ὀφειλομένων καθηκόντων δι' ἔλλειψιν ἱερατικῆς τινος σχολῆς, καί τήν πάνυ τοιαύτην ἀπόλυτον ἀνάγκην θεοφιλῶς καί ἐπιτυχῶς ἀνεδέχθη καί ἐξεπλήρωσεν ὁ αὐτός συμπατριώτης Δωρόθεος Σχολάριος, συστήσας ἱερατικὴν σχολήν, καί προικίσας καί αὐτήν, ὅπως δωρεάν φοιτῶσιν εἰς αὐτήν οἱ μέλλοντες ἐκ τῶν νέων τῶν δύο ἐπαρχιῶν Τρίκκης καὶ Σταγῶν νά ἱερωθῶσι, καί ὅσοι ἐκ τῶν ἤδη ἐν αὐταῖς νεωτέρων ἱερέων φιλοτιμούμενοι ποθοῦσι ν' ἀλατισθῶσιν εἰς ὅ,τι αὐτοῖς εὐκολόν.

Εὐχεται δέ τέλος ἐκ βάθους καρδίας ὁ δι' ἰδίων δαπανῶν ἰδρυτής καὶ προικοδότης τῶν δύο στερεῶν, εὐρυχώρων καὶ λαμπρῶν ἐπὶ τό αὐτό σχολῶν: ἱερατικῆς καί ἀλληλοδιδασκατικῆς, τοῖς μὲν συμπατριώταις Τρικκαίοις καί Ἀσπροποταμίταις ἀγάπην πρὸς ἀλλήλους, ὁμόνοιαν, εἰρήνην, φιλοπατρίαν καὶ φιλομουσίαν σὺν τῇ ἀκριβεῖ ἐκπληρώσει τῶν ὄρων καὶ διατάξεων τοῦ κληροδοτοῦ· τοῖς δέ μαθηταῖς κατὰ πνεῦμα πεφιλημένοις αὐτῷ υἱοῖς, φιλομάθειαν, χρηστά ἦθη, καὶ εὐκταίαν πρόοδον, ὡς χρησταῖς ἐλπίσι τῆς πατρίδος καί φωτομόρφοις ὀρθοδόξων Ἑλλήνων τέκνοις· τοῖς δέ παρεπιδημοῦσι καὶ παραχειμαζούσιν ὁμογενέσι μετὰ πατρικῆς παρακλήσεως συμβουλεύει, προτρέπει καὶ νουθετεῖ νά στέλλωσι τὰ τέκνα αὐτῶν δωρεάν εἰς τὰ ἔτοιμα καὶ ἀνοικτὰ σχολεῖα, φροντίζοντες περὶ αὐτῶν μᾶλλον, ὡς λογικῶν ὄντων, παρά περὶ τῶν ἀλόγων ποιμνίων. Καί ἄς ἦναι βέβαιοι, ὅτι ἀπομανθάνοντες τὴν ἀχρηστον καὶ ὄλως ἀνωφελῆ γλῶσσαν, καὶ ἐκμανθάνοντες τὴν θεῖαν, χρήσιμον καὶ ἀναγκαιοτάτην Ἑλληνικὴν αὐτοὶ καὶ οἱ παῖδες των, θέλουσιν ἀποβῆ πολλῶ ὠφελιμότεροι καὶ εἰς ἑαυτούς, καὶ εἰς τοὺς γονεῖς καὶ εἰς τὴν πατρίδα· ἢ δέ χάρις, ἢ σκέπη, καὶ ἢ ἀντίληψις τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σὺν τῇ εὐχῇ καὶ εὐλογίᾳ τοῦ ἰδρυτοῦ καὶ κληροδοτοῦ εἴησαν μετὰ πάντων· ἀμήν.

34.

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΡΙΚΑΛΩΝ ΑΜΕΣΩΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ (1883)

(Ν.Κ. ΣΠΑΘΗ, Υπόμνημα, σσ. 42- 54)

Υ Π Ο Μ Ν Η Μ Α

περὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων τοῦ νομοῦ Τρικκάλων.

Ἡ κατάστασις τῶν 57 δημοτικῶν σχολείων τοῦ νομοῦ Τρικκάλων, ἅτινα ἐστάλην νά ἐπιθεωρήσω, ἔχει ἐν συνόψει ὡς ἐξῆς. Οἰκοδομήματα μὲν αὐτῶν 7 μόνον εἰσὶ καλά ἢ μετ' ἐπισκευὴν καλά· 16 δέ ἀνεκτὰ ἢ μετ' ἐπισκευὴν ἀνεκτὰ· 23 δέ παντελῶς ἀχρηστα ἢ παρακίνδυνα· καὶ τέλος 11 δὲν ὑπάρχου-

σιν. Ἐπειτα 33 μὲν σχολείων λείπουνσι τὰ ἀπαραίτητα ἐπιπλα, θρανία τε μαθητῶν καὶ διδασκάλου κάθηδρα· πάντα δὲ καὶ τὰ 57 σχολεῖα στεροῦνται σχεδὸν πάντων τῶν ἀναγκαίων ὀργάνων, ἤτοι τῶν κατὰ τὴν νέαν ἢ καὶ τὴν παλαιάν αὐτὴν διδακτικὴν μέθοδον ἀναγκαίων εἰκόνων, γεωγραφικῶν χαρτῶν, μαύρων πινάκων κτλ. Πρὸς τούτοις ἐκ 59 διδασκαλισσῶν καὶ διδασκάλων, τῶν ὠρισμένων νὰ ὑπηρετῶσι ταῦτα, ἔλειπον οὐ μόνον 4 διδασκάλισσαι μετὰ 26 διδασκάλων, ἀλλὰ καὶ 2 διδασκάλισσαι μετὰ 5 διδασκάλων, οἵτινες τὰ διδακτήρια κλείσαντες εἶχον ἀναχωρήσει, καὶ 2 διδασκάλισσαι μετὰ 2 διδασκάλων, οἵτινες ἀφ' ὅτου διωρίσθησαν οὐδόλως προσήλθον εἰς τὸ σχολεῖον· ἦσαν δὲ παρόντες μόνον 13 διδάσκαλοι μετὰ 5 διδασκαλισσῶν, ἐξ ὧν πάλιν 4 μόνον διδάσκαλοι καὶ 2 διδασκάλισσαι ἐργάζοντο. Καὶ εἰς ταῦτα πάντα προσθέσατε, ὅτι οἱ μαθηταὶ δὲν φοιτῶσιν εἰς τὸ σχολεῖον εἰμὴ ἐπὶ ἕξ μόνον μηνῶν καὶ κατὰ τούτους ἀτάκτως, καὶ ὅτι εἰς τὰ πλείστα τῶν σχολείων προσέρχονται ἀνευ βιβλίων. Αὕτη εἶναι ἡ λυπηρὰ μὲν, ἀλλ' ἀληθὴς εἰκὼν τῆς καταστάσεως τῶν ἐν τῷ νομῷ Τρικκάλων δημοτικῶν σχολείων. Τούτων λοιπὸν οὕτως ἐχόντων, ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἡ μηχανὴ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως κεῖται ἔτι χαμαὶ παραλελυμένη, καὶ δέον πρό πάντων νὰ συνθέσωμεν καὶ κινήσωμεν αὐτήν, διὰ ταῦτα ἀντὶ πάσης περὶ προώρου βελτιώσεως καὶ μεθόδου καὶ ἐποπτείας αὐτῆς ἐν τῇ λειτουργίᾳ προώρου γνωμοδοτήσεως, ἐκτίθημι τὰ αἴτια τῆς παραλύσεως καὶ τὰ κατ' ἐμέ μέσα τῆς συναρμογῆς αὐτῆς καὶ κινήσεως.

1. Τὸ πρῶτον, περὶ οὗ δέον νὰ φροντίσῃ τὸ Ὑπουργεῖον εἶναι τὸ διδακτήριον οἰκοδόμημα· διότι πρὶν διορίσωμεν τὸν διδάξαντα, ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν τὸ οἰκοδόμημα ἐν ᾧ θὰ διδάξῃ. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς πίναξι τῆς ἐπιθεωρήσεως ἐσημείωσα τὴν κατηγορίαν, εἰς ἣν ὑπάγεται ἕκαστον διδακτήριον, ἂν ἦναι δηλονότι καλόν ἢ ἀνεκτόν ἢ ἀχρηστον· καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει ἐπειδὴ οὔτε πᾶσα κώμη ἔχει ἰδιωτικὴν οἰκίαν ἐπιτηδείαν πρὸς διδακτήριον, ἵνα ὁ δῆμος μισθώσῃ διὰ τὸ κατεπεῖγον αὐτήν, ἐσημείωσα καὶ τὰς κώμας, ἐν αἷς τοιαῦται οἰκίαι ὑπάρχουσι, καὶ τὰς κώμας ἐν αἷς τοιαύτης οἰκίας μὴ ὑπαρχούσης ἀνάγκη παρίσταται ἀναπόφευκτος νὰ κτισθῇ διδακτήριον. Κατὰ δυστυχίαν δὲ καὶ τὰ ἀχρηστα διδακτήρια εἶναι πολλὰ καὶ πολλαὶ αἱ κώμαι ἐν αἷς κατάλληλοι οἰκίαι πρὸς μίσθωσιν δὲν ὑπάρχουσι, τοῦτο μὲν διότι πολλαὶ κώμαι τοῦ παρόντος νομοῦ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν ληστῶν ἢ ἐπιδραμόντων ὀθωμανῶν κατὰ τὴν τελευταίαν θεσσαλικὴν ἐπανάστασιν, τοῦτο δὲ διότι οἱ κάτοικοι τῶν τσιφλικίων ἢ ἰδιοκτητῶν χωριῶν κατοικοῦσιν εἰς ἀθλίαν καλύβαν. Μία πρὸς τούτοις τῶν περιστάσεων, καθ' ἃς τὸ ὑπάρχον διδακτήριον, κἂν ἄλλως τύχῃ καλόν, εἶναι ἀχρηστον, εἶναι ἐκείνη, καθ' ἣν κεῖται τὸ διδακτήριον ἐν τῷ αὐτῷ καὶ τὸ νεκροταφεῖον μετὰ τοῦ ναοῦ περιβόλῳ: διότι ἐν Θεσσαλίᾳ, ὡς γνωστόν, ἐπειδὴ ὅπου κατῶκουν

ὀθωμανοὶ δὲν ἐπέτρεπον τοῖς χριστιανοῖς τὴν ἐκφορὰν τῶν νεκρῶν, οἱ χριστιανοὶ εἶχον τὸ νεκροταφεῖον παρὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ περιετίθεντο ἀμφοτέροις περιβόλον· ὅθεν καὶ ἡ περίστασις αὕτη ἀπαντᾷ συχνά μὲν ἐν τῇ πεδιάδι, ἣν κατεῖχον οἱ Τούρκοι, σπανίως δὲ εἰς τὰ ὑπ' αὐτῶν ἀκατοίκητα ὄρη· καὶ ἐπειδὴ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους διδάσκαλος ἐν τῇ κώμῃ συνήθως ἦτο ὁ ἱερεὺς, οὗτος δὲ κατῴκει παρὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἔχων τὸ κελλίον του ἐν τῷ περιβόλῳ, ἐν τῷ περιβόλῳ εἶχε καὶ τὸ σχολεῖον. Καὶ τὸ κακόν λοιπὸν τοῦτο, τῆς συνυπάρξεως τοῦ σχολείου μετὰ τοῦ νεκροταφείου ἐσημείωσα, ὡσάκις ἀπήντησα, ἐν τοῖς πίναξιν ἵνα διατάξῃ τὸ ὑπουργεῖον θατέρου αὐτῶν τὴν μεταφορὰν. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ μεταφορᾷ ταύτῃ θά προσκόψῃ πολλοῦ ἴσως τὸ ὑπουργεῖον εἰς τὰ **τσιφλίκια**, εἰς τὰς κώμας δηλονότι ἐκεῖνας, ἃς ἔχουσιν ἰδιῶται, - διότι καὶ πρὸς μεταφορὰν τοῦ νεκροταφείου καὶ πρὸς ἀγορὰν γηπέδου, ἵνα οἰκοδομηθῇ διδασκῆριον, ἀπαιτεῖται ἡ συγκατάθεσις τοῦ ἰδιοκτήτου, - καὶ δέον νὰ παρασκευάσῃ τὰ πράγματα, ἐσημείωσα ἐν τοῖς πίναξι καὶ τὰς κώμας ὅσαι εἶναι **τσιφλίκια**, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἰδιοκτήτου. Ἐπὶ πᾶσιν, ἐπειδὴ ἐν Θεσσαλίᾳ οἱ ἔχοντες ἐξ ἀφιερωμάτων κτήματα καὶ προσόδους ναοὶ διετήρουν αὐτοὶ τὸ σχολεῖον, ἐσημείωσα πρὸς τούτοις καὶ τὸν ναὸν τῆς κώμης τὸν κεκτημένον προσόδους πρὸς γνῶσιν τοῦ ὑπουργείου διὰ τὴν περίστασιν, καθ' ἣν θά ἔκρινε δέον νὰ ἐκτρέψῃ μέρος αὐτῶν πρὸς οἰκοδομὴν διδασκῆριου ἢ σχολείου τινὸς τὴν συντήρησιν. Ἄτυχῶς αἱ περὶ τούτου σημειώσεις μου σπανίως εἰσὶν ἀκριβεῖς καὶ συνήθως ἀόριστοι, διότι οἱ παρ' ἐμοῦ ἐρωτώμενοι ἢ δὲν ἔστεργον ἢ δὲν ἐγίνωσκον νὰ μοὶ παράσχωσι πληροφορίας ἀκριβεῖς, τῶν ἐχόντων τὴν διαχειρίσιν ἐπιμελέστατα κρυπτόντων τὴν περιουσίαν τοῦ ναοῦ· ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐχούσας δὲν ἐδίστασα νὰ παραθέσω αὐτάς, ἵνα δώσω νύξιν τινὰ εἰς τὸ ὑπουργεῖον, δυνάμενον ἐξ αὐτῆς νὰ ζητήσῃ ἀκριβεῖς πληροφορίες διὰ τῶν ἀρμοδίων.

2. Τὸ δεύτερον, περὶ οὗ δέον νὰ φροντίσῃ τὸ ὑπουργεῖον, εἶναι τὰ ἐφόδια τῶν σχολείων, ἧτοι τὰ ἐπιπλα αὐτῶν, ἵνα κάθηνται μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, καὶ τὰ ὄργανα, δι' ὧν θά γίνηται ἡ διδασκαλία. Καὶ ἄς μὴ παρίδῃ τὸ ὑπουργεῖον, ὅτι ἐπίπλων μὲν στερεῖται τὸ πλεόν τοῦ ἡμίσεως τῶν ἰδρυθέντων διδασκῆριων, ὀργάνων δὲ πάντα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνάγκη τούτων πάντων εἶναι αὐτόδηλος, περιττόν εἶναι νὰ καταδείξω ἐνταῦθα αὐτὴν ὅθεν ἀρκοῦμαι εἰς ὅσα ἐν τοῖς πίναξι τῆς ἐπιθεωρήσεως ἐσημείωσα, συνιστῶν ὀνομασί τὴν προμήθειαν τῶν κατὰ τὴν νέαν τῆς διδασκαλίας μέθοδον ἀναγκαίων ἐν ἐκάστῳ διδασκῆρίῳ, καὶ προτίθημι μόνον ἐνταῦθα ὅτι ἐσημείωσα ἐν ἄλλοις ὡς προσήκουσαν καὶ τὴν ἀνάρτησιν τῆς εἰκόνης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν τῶν εἰκόνων τοῦ Βασιλέως ἡμῶν καὶ τῆς Βασιλίσσης, διότι πρέπει νομίζω, ἐπιθυμοῦντες μὲν νὰ ἐμπνεύσωμεν εἰς τὰ τέκνα μας τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, νὰ ἔχωμεν αὐτοῖς διὰ τῆς γραφῆς ὄρατόν ἐν τῷ διδασκῆρίῳ

τόν διά τήν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐνανθρωπίσαντα, ἀφοῦ δέ τό ἔθνος ἐθέσπισε κυβερνήσιν του τήν βασιλείαν, νά ἐπιδεικνύωμεν ἐν παντί ἐθνικῶ μας ἰδρύματι διά τῆς ἀναρτήσεως τῶν βασιλικῶν εἰκόνων τήν πρός τόν θεσμόν τοῦτον τιμῆν μας, παράδειγμα ταύτης παρέχοντες καί τοῖς τέκνοις μας. Λόγου δέ προκειμένου περὶ τῶν ὀργάνων τῆς διδασκαλίας παρατηρῶ ὅτι τό ὑπουργεῖον δέον νά λύσῃ τό περὶ προμηθείας βιβλίων ἐνταῦθα προκείμενον ζήτημα. Ἦδη ἐμνημόνευσα, ὅτι ἐν τοῖς πλείστοις τῶν σχολείων οἱ πλείστοι τῶν μαθητῶν φοιτῶσιν ἄνευ βιβλίου· ἐνταῦθα δέ προστίθημι, ὅτι τοῦτο συμβαίνει μάλιστα ἐν τοῖς σχολείοις τῶν ἀποκέντρων κωμῶν, ἔνθα οἱ γονεῖς, ἄλλοι μὲν διά τό δυσπρόσιτον αὐτῶν, βιβλιοπωλείου μὴ ὑπάρχοντος εἰμὴ ἐν Τρικκάλοις, ἄλλοι δέ ἐκ φιλαργυρίας, δέν ἀγοράζουσι βιβλία τοῖς τέκνοις των, καί ἐν τισιν αὐτῶν παρήλθε τό ἔτος ὀλόκληρον χωρὶς νά δυνηθῇ ὁ διδάσκαλος νά πείσῃ τόν πατέρα ν' ἀγοράσῃ βιβλίον, οὔτινος πλειστάκις ἔδωκεν αὐτῷ ἐγγραφον τήν σημείωσιν. Εἶδον σχολεῖον, οὔτινος πάντες οἱ μαθηταὶ ἐφοίτησαν ἕως τέλους τοῦ ἔτους ἄνευ βιβλίου· συγκαλέσας δέ τούς γονεῖς των ἠρώτησα μὴ δέν ἀνήγγειλεν αὐτοῖς τήν ἔλλειψιν ὁ διδάσκαλος, καί οὐ μόνον ἤκουσα αὐτούς ν' ἀπαντήσωσι μετ' ἀγανακτήσεως, ὅτι ἐξ ἐναντίας καί φορτικώτατος αὐτοῖς ἐγένετο διά τό βιβλίον, καί ὅτι δέν ἠνόουν τί σημαίνει ἐλευθερία καί σχολεῖον τῆς κυβερνήσεως, ὅταν ἡ κυβέρνησις δέν στέλλῃ καί τά βιβλία, ἀλλά καί ὡς ἠδικημένους νά ἐπιφωνήσωσι, «τί μᾶς ἔκαμε λοιπόν ὁ Γεώργιος;»! Ἐν ἄλλῃ κώμῃ ἀνέγνων προκήρυξιν δημοδιδασκάλου, κεκολλημένην ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ σχολείου του καί ἐπιδειχθεῖσάν μοι παρ' αὐτοῦ, καταφυγόντος εἰς στρατήγημα, ἀφοῦ μάτην ἐπὶ μήνας ἐξήντησε πᾶσαν εὐγλωττίαν, ἵνα πείσῃ τούς γονεῖς ν' ἀγοράσωσι τό βιβλίον, τοιαῦτα διαλαμβάνουσαν: «Βασιλείον τῆς Ἑλλάδος κτλ. Ὁ δημοδιδάσκαλος φέρει εἰς γνώσιν τῶν γονέων, ὅσοι ἔχουσιν εἰς τό δημοτικόν σχολεῖον τά τέκνα των, ὅτι τό ὑπουργεῖον διέταξε νά καταγγείλω εἰς αὐτό τούς γονεῖς, ὅσοι ἀκόμη δέν ἠγόρασαν τά βιβλία, ὅπως τιμωρήσῃ αὐτούς διά βαρυντάτου προστίμου. Ὅθεν παρέχω εἰς αὐτούς 15 ἡμερῶν προθεσίαν, ἵνα ἀγοράσωσιν αὐτά, καί, παρελθούσης αὐτῆς ματαιῶς, θά καταγγείλω τούς μὴ ἀγοράσαντας καί ἄς ὄψωνται!»· καί πάλιν μόνον ἐν μέρει διά τῆς προκηρύξεώς του ταύτης ἐπέτυχεν. Ἐν Καλαμπάκῃ τέλος ἀπήνησα δημοδιδάσκαλον ἀγοράσαντα ἐξ ἰδίων βιβλία εἰς πολλοὺς μαθητάς του, τέκνα οὐ πενήτων γονέων. Τό κακόν εἶναι ἐρριζωμένον καί οὐδένα ἄλλον τρόπον βλέπω πρός θεραπείαν του παρὰ τούς ἐξῆς: ἢ νά μὴ γίνηται δεκτόν τό παιδίον εἰς τό σχολεῖον, ἂν μὴ φέρῃ καί τό βιβλίον· ἢ νά δωρῇ τό ὑπουργεῖον ἢ ὁ δῆμος τά βιβλία, διανέμων αὐτά διά τοῦ διδασκάλου τοῖς μαθηταῖς· ἢ τέλος νά πωλῆται διά τοῦ διδασκάλου τό βιβλίον εἰς τά παιδιά, ἀποστελλόντος τοῦ ὑπουργείου ἢ τοῦ δημάρχου κατ' ἔτος ποσόν τι βιβλίων ἐπὶ πιστώσει εἰς τόν διδάσκαλον, ὅστις πωλῶν ταῦτα τοῖς μαθηταῖς

ἀντί κεκανονισμένου τιμήματος καί εισπράττων αὐτό ν' ἀποστέλλῃ εἰς τόν πέμψαντα τὰ βιβλία.

3. Μεταβώμεν νῦν εἰς τοὺς δημοδιδασκάλους. Ὅτι μὲν τῶν ἐν τῷ νομῷ Τρικκάλων δημοδιδασκάλων μόνον πέντε ἢ ἕξ διὰ τὴν παιδείαν εἶναι ἄξιοι τοῦ ὀνόματος εἰς ἐμέ ἕξ ὅσων εἶδον οὐδεμία ἀπομένει ἀμφιβολία· πηλίκος δέ εἶναι καί περὶ τό ἔργον των ζῆλός των ἀποδεικνύει τό γεγονός, ὅτι ἐνῶ ἔπρεπε ἐκ τῶν 59 τοῦ νομοῦ δημοδιδασκάλων, ἐξαιρουμένων τῶν 29 οὓς δέν ἐπεμψε τό ὑπουργεῖον, νά εὖρω 30, δέν εὖρον εἰμὴ μόνον 18, καί ἐκ τούτων 8 πάλιν μόνον ἐργαζομένους, διότι οἱ ἄλλοι ἔλειπον εἴτε οὐδόλως ἐφ' ὅτου διωρίσθησαν προσελθόντες εἰς τό σχολεῖον των εἴτε κλείσαντες αὐτό παρανόμως ἀπελθόντες, καί τοι καθῆκον ἔχοντες, κἄν ἐλειποτάκτουσιν οἱ μαθηταί των, ὡς περ συνέβη, αὐτοὶ νά παραμείνωσιν ἐν τῇ θέσει των. Τίς λοιπόν εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν ἀφ' ἑνός μὲν ἐπλεόνασεν ἡ ἀνικανότης, ἐφ' ἑτέρου δέ οἱ δημοδιδάσκαλοι ἀδιαφοροῦσι τοσοῦτον καί περὶ παύσεως, ἥτις εἶναι ἡ ποινή ἢ προσήκουσα εἰς τοὺς τὴν τάξιν των ἐγκαταλιμπάνοντας; Κατ' ἐμέ τοῦ μὲν πρώτου λόγος εἶναι ἡ καθ' ὑπερβολὴν εὐποριστία τῶν διπλωμάτων, τῆς δέ ἀδιαφορίας ἢ διὰ τό γλίσχρον τῆς μισθοδοσίας ἔλλειψις συμφέροντος. Διότι ἂν μὲν οἱ τὴν ἱκανότητα τῶν ὑποψηφίων δημοδιδασκάλων ἐλέγχοντες ἦσαν ἀπαιτητικώτεροι, δέν θά παρεῖχον οὔτε τό τρίτοβάθμιον δίπλωμα εἰς τὴν τοσαύτην ἀνικανότητα, καί δέν θ' ἀπέλυνον εἰς τὴν κοινωνίαν τοσοῦτον ἀμαθεῖς δημοδιδασκάλους· ἂν δέ πάλιν τό κράτος ἐδίδου γενναιοτέρους μισθοὺς αἰ κῶμαι τῶν νομῶν τῆς Ἑλλάδος δέν θ' ἀπέμενον κληρὸς ἀποκλειστικὸς τῶν τρίτοβαθμίων, οἵτινες ὑπὸ τῶν πρωτοβαθμίων καί τῶν δευτεροβαθμίων συναδέλφων αὐτῶν πανταχοῦ ὑποσκελιζόμενοι καταφεύγουσιν εἰς τὰς κῶμας μέχρις οὗ δοκιμάσαντες τὴν ἀναμένουσαν αὐτοὺς ἐκεῖ ἀθλιότητα ἀρχίσωσιν νά σκέπτονται τὴν μεταβολὴν ἐπαγγέλματος· τότε δέ καί καταλαμβάνει αὐτοὺς ἡ προειρημένη περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ ὑπουργείου τύχης των ἀδιαφορία, διότι σκέπτονται, ὅτι καί **λοῦστροι** ἐπὶ τέλους ἂν γίνωσι, θά ζῶσιν ἐν κοινωνίᾳ εὐγενεστέρα καί θά **κερδαίνωσι πλείους τῶν 60 παλαιῶν δραχμῶν** κατὰ μῆνα, ἄς τελεῖ εἰς αὐτοὺς ἡ κυβέρνησις. Καί εἰκότως· διότι ὁ τρίτοβάθμιος δημοδιδάσκαλος μὴ λαμβάνων εἰ μὴ 60 δραχμάς καί ταύτας παλαιάς κατὰ μῆνα θ' ἀπέλθῃ εἰς τηλέχθονα κώμην, πολλάκις εἰς ὑψηλὸν καί δυσδίωδον ὄρος κειμένην· ἐκεῖ θά ζῆσῃ ἐν τῷ μέσῳ κοινωνίας ἀγροίκου καί πενομένης ἢ φυλαργύρου ὡς ἐρημίτης στερούμενος πάσης ἠθικῆς καί ὑλικῆς ἀπολαύσεως· λήξαντος τοῦ μηνός θά ἴδῃ τὸν ἀνεπαρκῆ μισθὸν του ἔτι περιχειρόμενον, διότι, ἵνα λάβῃ αὐτόν, ἢ θά προσφύγῃ εἰς τὸν ἐν τῇ κώμῃ εἰσπράκτορα καί οὗτος θά κρατήσῃ τό πρόλημμα, ἢ θά καταβῇ πρὸς τὸν ταμίαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας ἢ τοῦ νομοῦ, καί θά ὑποβληθῇ

εις τὰς δαπάνας τοῦ ταξειδίου· τέλος ἐπέρχεται ὁ χειμὼν καὶ ἀποκλείει αὐτόν ἐν τῷ ὄρει ἢ χιῶν, ἥτις μετὰ τοῦ ψύχους καὶ τῆς ἀπομονώσεως φέρει τὴν ὑπερτίμησιν τῶν τροφίμων, καὶ ὁ δυστυχὴς δημοδιδάσκαλος περιπίπτει εἰς χρεὴ· οὕτω μεταξύ ἀγροικίας καὶ πενίας διαβιών καὶ περὶ ἔργον ἀτερπές καὶ μᾶλλον ἀηδές ἀσχολούμενος ὁ ὀργῶν καὶ πειναλέος δημοδιδάσκαλος πῶς νὰ μὴ ἀπογοητευθῆ καὶ πῶς νὰ μὴ πάθῃ ἠθικῶς τε <καὶ> φυσικῶς; «Ἐρρέτω λοιπὸν καὶ ἡ θέσις μου!»· δύναται οὗτος ἐπὶ τέλους ἑαρινὴν τινα πρωΐαν νὰ εἴπῃ· «ἴσως ἢ παύσις μου, ἀναγκάζουσά με νὰ ζητήσω ἄλλον τρόπον ζωῆς, μὲ φέρει εἰς εὐτυχίαν!», καὶ ταῦτα λέγων νὰ κλείσῃ τὸ ἤδη ἔρημον μαθητῶν διδασκῆριόν του καὶ ν' ἀπέλθῃ πρὸς τοὺς γονεῖς ἢ φίλους του, ἵνα συσκεφθῆ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ μέλλοντός του [...] - **Διὰ νὰ ἐπιτελῆ μετὰ ζήλου τὸ καθήκον του ὁ δημοδιδάσκαλος δέον πρὸ πάντων νὰ ἔχη ἀρκούντα τὰ πρὸς τὸ ζῆν.**

Τὸ ὑπουργεῖον βεβαίως θὰ ἐπιπλήξῃ τοὺς μὴ πορευθέντας εἰς τὴν θέσιν των δημοδιδασκάλους καὶ τοὺς ἐγκαταλειπόντας προώρως αὐτήν, ἀλλὰ δὲν θὰ παύσῃ οὐ μόνον διότι δὲν ἔχομεν προχείρους τοὺς ἀντικαταστήσοντας, ἀλλὰ διότι κινδυνεύομεν νὰ πάθωμεν χείρονα, ἀπολείποντες τὸν χωρικὸν εἰς τοὺς γραμματοδιδασκάλους τοὺς ἄνευ οὐδενὸς διπλώματος, πρὸς οὓς θὰ καταφύγῃ ὁ χωρικός, ἂν μείνῃ ἄργόν τὸ σχολεῖον τῆς κώμης του, εἶναι δὲ ὁ γραμματοδιδάσκαλος ἀσυγκρίτως τοῦ τριτοβαθμίου δημοδιδασκάλου χείρων, - ὅθεν οὐδὲ τολμᾷ νὰ ζητήσῃ δίπλωμα ὑποβαλλόμενος εἰς ἐξέτασιν, - ὡς ἐπέισθην περὶ τούτου ἐπισκεφθεὶς τὰ σχολεῖα των ἐν ταῖς κώμαις, ἔνθα τὸ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως θεσπισθέν σχολεῖον ἦτο ἀσύστατον, ἵνα ἀριθμῶσω τοὺς μαθητὰς καὶ γνωρίσω τῷ ὑπουργεῖῳ πόσους μαθητὰς παρέχει ἡ κώμη. Ἄλλ' ὅτι μάλιστα σπουδαῖον καὶ κατεπεῖγον ἔχει νὰ πράξῃ τὸ ὑπουργεῖον εἶναι νὰ ἀνυψώσῃ τὴν τάξιν τῶν δημοδιδασκάλων, ὅπερ θὰ κατορθώσῃ κατ' ἐμὴν γνώμην διὰ τῶν ἐξῆς· α) διατάσσον ν' ἀπαιτῶσι παρὰ τῶν ὑποψηφίων δημοδιδασκάλων οἱ τὸ δίπλωμα ἀπονέμοντες ἐν τῇ δοκιμασίᾳ των πλείονα τῶν μέχρι τοῦδε καὶ ἐν τοῖς τρισὶ βαθμοῖς τῆς δημοδιδασκαλικῆς κλίμακος· καὶ τὸ μὲν τριτοβάθμιον δίπλωμα ν' ἀπονέμωσι μόνον εἰς πολλῶν ἱκανωτέρους τῶν μέχρι τοῦδε τὸ δὲ πρωτοβάθμιον εἰς τοὺς οὐχὶ σχετικῶς, ἀλλ' ἀπολύτως ἀρίστους, ὡς τε αἱ μὲν κῶμαι τῆς Ἑλλάδος ὧν ὁ κλῆρος εἶναι ὁ τριτοβάθμιος δημοδιδάσκαλος, νὰ ἔχωσι καλοὺς δημοδιδασκάλους, αἱ δὲ πρωτεύουσαι τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν νομῶν αὐτῆς καὶ αἱ ἐκτὸς αὐτῆς ἑλληνικαὶ πόλεις, ὅπου μόνον πορεύονται οἱ δευτεροβάθμιοι καὶ οἱ πρωτοβάθμιοι διὰ τὴν καὶ ἐξ ἰδιωτικῆς ἐργασίας ὠφέλειαν, νὰ ἔχωσιν ἐπιλέκτους· καὶ β) αὐξάνον τὴν μισθοδοσίαν τῶν μὲν πρωτοβαθμίων καὶ δευτεροβαθμίων κατὰ 15 ἢ 20 τὸν μῆνα δραχμᾶς, τῶν δὲ τριτοβαθμίων τοὐλάχιστον κατὰ 30, ἵνα δύνανται καὶ οὗτοι νὰ ζῶσιν ἐν ταῖς κώμαις ὡς ἄνθρωποι.

4. Τό πάντων όμως δυσκολώτατον πρός επίλυσιν ζήτημα εἶναι ἐν τῷ νομῷ Τρικκάλων τό περί τακτικῆς καί καθ' ὄλον τό ἔτος φοιτήσεως τῶν μαθητῶν. Διότι ἐνταῦθα οἱ γονεῖς δέν πέμπουσιν εἰς τό δημοτικόν σχολεῖον τό τέκνον των εἰ μή ἐπί ἕξ μόνον μήνας καί κατά τό διάστημα τοῦτο ἀτάκτως καί τήν συνθήειαν ταύτην ἀποτελέσμενα οὔσαν βιωτικῶν αὐτῶν καί κοινωνικῶν ἀναγκῶν, εἶναι δυσκολώτατον νά καταλύσωμεν. Διά νά κατανοήσωμεν δέ τόν λόγον, ἀνάγκη ἐπισκοπήσωμεν τίνες οἱ κατοικοῦντες τόν νομόν τῶν Τρικκάλων καί πῶς διάγουσι ζῶντες.

Ὁ νομός τῶν Τρικκάλων σύγκειται ἐκ χώρας ὄρεινῆς τε καί πεδινῆς, τῆς τε ἀποτελουμένης ἐκ τῶν ὄρέων τῶν Ἀγρῶφων καί τῶν τοῦ Ἀσπροποτάμου καί τῆς ἐκ τῆς πεδιάδος, τῆς ἐκτεινομένης ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ἐκείνων ὑψηλῶν οἰκοῦσι δ' αὐτόν. -μη λαμβανομένων ἐνταῦθα ὑπ' ὄψιν, καί τοι πολυπληθῶν καί ἑλληνοφώνων, τῶν γκέκιδων, ὀθωμανῶν, ἰσραηλιτῶν καί ἀθιγγάνων, διότι πάντες οὔτοι κατά σπανιωτάτην μόνον ἐξαιρέσειν πέμπουσιν εἰς τό δημοτικόν σχολεῖον τό τέκνον των, -α) ἑλληνόβλαχοι (κοινῶς κοιτσόβλαχοι) [...], ποιμένες οἱ πλείστοι, διπλῆν ἔχοντες κατοικίαν, χειμῶνος μὲν ἐν ταῖς πόλεσι καί κώμαις τῆς πεδιάδος, ἔαρος δέ ἐν ταῖς ὄρειναῖς κώμαις· β) ἀλβανέλληνες (κοινῶς ἀρβανιτοβλάχοι, τοῦ βλάχος ἐνταῦθα = ποιμήν), [...], ποιμένες πάντες, διπλῆν καί οὔτοι ἔχοντες κατοικίαν, χειμῶνος μὲν ἐν ταῖς πεδιναῖς, ἔαρος δέ ἐν ταῖς ὄρειναῖς κώμαις· γ) σαρακατσάνοι [...] γνήσιοι Ἕλληνες, ποιμένες μὲν καί οὔτοι πάντες, ἀλλά νομάδες, ἐκτός τῶν πόλεων διάγοντες πάντοτε ὑπό σκηνάς ἅς ἰστώσι χειμῶνος μὲν περί τὰς πεδινὰς πόλεις καί κώμας, ἔαρος δέ παρα τὰς ὄρεινὰς κώμας· καί δ) καραγκούνιδες, Ἕλληνες καί οὔτοι γνήσιοι, κάτοικοι τῆς πεδιάδος, [...], γεωργοί δέ οἱ πλείστοι.

Οὔτοι λοιπόν, ὧν οἱ μὲν σαρακατσάνοι καί ἀλβανέλληνες εἶναι πάντες ποιμένες, οἱ δ' ἑλληνόβλαχοι ποιμένες κατά τα 7/10, καί οἱ καραγκούνιδες γεωργοί κατά τὰ 7/10 ἐπίσης, πάντες ἐκ πολυχρονίων ἕξεων καί τῶν καθ' ἡμέραν βιωτικῶν ἀναγκῶν οὐδέν τιμαλφέστερον τοῦ ποιμνίου αὐτῶν ἢ τοῦ ἀγροῦ των ἠγούμενοι, εἰς τήν θεραπείαν αὐτοῦ ὑποτάσσουσι πᾶν ἄλλο συμφέρον των καί αὐτήν τῶν τέκνων των τήν ἐκπαίδευσιν· διό τότε μόνον πέμπουσιν εἰς τό σχολεῖον τό τέκνον των, ὅτε χρεῖαν αὐτοῦ οἴκοι δέν ἔχουσιν. Ἐντεῦθεν τό παιδίον α) ἀρχεται μὲν ἐτησίως εἰς τό σχολεῖον φοιτῶν μετὰ τήν τοῦ ἀγίου Δημητρίου ἑορτήν (26 Ὀκτωβρίου), ὅτε παύουσιν ὀλοσχερῶς αἱ κατ' ἀγρόν ἐργασίαι καί ὁ ποιμήν διαχειμάζει ἐν ταῖς πεδιναῖς ἢ παρὰ τὰς πεδινὰς πόλεις, παύεται δέ φοιτῶν ἅμα τῇ τοῦ ἀγίου Γεωργίου ἑορτῇ (23 Ἀπριλίου), μεθ' ἣν <ὁ> μὲν γεωργός ἀπτεται πάλιν δραστηριώτερον τῶν κατά τόν ἀγρόν ἐργων του, ὁ δέ ποιμήν ἀπαίρει εἰς τό ὄρος· καί β) οὐδέ κατά τούς ἕξ τούτους μήνας φοιτᾷ τακτικῶς, διότι καί κατά τόν χειμῶνα, ὁσάκις ὁ πατήρ λάβη

χρείαν αὐτοῦ, κρατεῖ ἀπό τοῦ σχολείου. Ἐπειτα δέν εἶναι μόναι βιωτική ἀνάγκη καί ἔξις, αἱ ἀναγκάζουσαι τούς γονεῖς νά βραδύνωσιν οὕτω τόν χρόνον τῆς εἰς τό σχολεῖον φοιτήσεως, ἀλλά καί εὐγενές τι φυσικόν αἴσθημα, τό φίλτρον· διότι δύνανται οἱ γονεῖς, ἐξ ἀνάγκης τήν πόλιν, ἐν ἣ τó σχολεῖον, ἐγκαταλείποντες, ν' ἀφήνωσι μακράν των τό νεαρόν ἐτι τέκνον των, κἄν ἔχωσι τά πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ πόρρω τοῦ οἴκου των ἀναγκαῖα; Ἄλλως οἱ γονεῖς ἀγαπῶσι πολύ τό σχολεῖον. Διότι ὅπου διέβην κατά τήν περιοδείαν μου, καί ἐν τῇ πεδιάδι καί ἐν ταοῖς ὄρεσι, πανταχοῦ εὗρον τούς χωρικούς θέλοντας τό σχολεῖον καί συντηροῦντες αὐτό, ἔνθα ὁ ναός τῆς κόμης δέν εἶχε βακούφιον ἢ ἡ κοινότης των κτήματα νά τό συντηρήσῃ, δι' ἰδίου ἐράνου· πανταχοῦ εἶδον χωρικούς συρρέοντας; πρὸς με καί ζητοῦντας νά συστήσῃ καί παρ' αὐτοῖς σχολεῖον τό ὑπουργεῖον, ἢ ἂν ἐμάνθανον παρ' ἐμοῦ, ὅτι συνέστησεν ἤδη τοιοῦτο, νά στείλῃ τόν μήπω σταλέντα διδάσκαλον· πανταχοῦ ἤκουσα χωρικών καί δημάρχων κατά τῶν οικείων βουλευτῶν αἰτιάσεις, ὡς ἀμελοῦντων νά ἐνεργήσωσι τήν σύστασιν τοῦ σχολείου ἢ τόν διορισμόν διδασκάλου· καί πανταχοῦ, ὅπου ἤκουσαν παρ' ἐμοῦ, ὅτι δέν συνέστησε καί ἐν τῷ χωρίῳ των σχολεῖον τό ὑπουργεῖον, ἐζήτουν οἱ χωρικοί νά μέ πείσωσι παντί σθένει, ὅτι οὕτως ἡ κυβερνήσις παρέλειψε τό κυριώτατον μέρος. Καί εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι πολλαχοῦ ἐπεθύμουν νά ἔχωσιν ἐνεξόδως τά πάντα καί διδασκῆριον καί διδάσκαλον καί βιβλία καί χάρτην καί μονοноῦ νά πληρῶνονται διότι ἔστελλον εἰς τό σχολεῖον τό τέκνον των· ἀλλά ταῦτα πάντα ἀκούει τις μόνον παρὰ τοῖς κατοίκοις τῆς πεδιάδος, οὓς κατέστρεψε καί ἠθικῶς καί ὑλικῶς ὀλεθρία δουλεία, καί ἡ αἰφνιδίως ἐπελθοῦσα ἐλευθερία παρήγαγε λίαν παράδοξον σύγχυσιν ἰδεῶν περὶ καθηκόντων καί δικαιωμάτων, οὐχί δέ καί ἐν τοῖς γενναίοις τό φρόνημα καί τά ἦθη ἀδουλώτοις ὄρεινοῖς. Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς ἐκείνους, ὅσοι φανέντος τοῦ ἔαρος ἐγκαταλείπωσι τὰς πόλεις τῆς πεδιάδος, εἰς ὧν τό σχολεῖον ἐφοίτησε τό τέκνον των τόν χειμῶνα. Ἄν παρακολουθήσωμεν τούς ποιμένας εἰς τὰ ὄρη, θά ἴδωμεν αὐτούς, ὅτι καθ' ὀμάδας πρὸς τήν αὐτὴν ὄρεινὴν κόμην συμπορευόμενοι, συμπαρέλαβον γραμματοδιδάσκαλον, τελοῦντες αὐτῷ δύο ἢ τρεῖς ὀθωμανικὰς λίρας τόν μῆνα ἵνα διδάξῃ ἐπὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας μῆνας τό τέκνον των· καί πλήθος γραμματοδιδασκάλων ἐργάζονται οὕτως ἔτι καί νῦν ἐν ταῖς ὄρειναῖς κόμαις. Ἄλλά καί τόν παραγούνην παρακολουθοῦντες εἰς τόν ἀγρόν του, τόν πόρρω τῆς πόλεως ἐν ἣ μονίμως κατοικεῖ κείμενον, θά ἴδωμεν νά ζητῇ -ἐπειδὴ καί φειδωλότερος τοῦ ὄρεινοῦ εἶναι καί διὰ τήν ἐν τοῖς ἀγροῖς διασποράν δέν δύναται νά μισθῶσῃ διδάσκαλον μὴ εὐρίσκων ἐταίρους,- νά πείσῃ τόν δημοδιδάσκαλον τῆς πλησιεστέρας εἰς τόν τόπον τῆς προσκαίρου διαμονῆς αὐτοῦ κόμης νά δεχθῇ τόν υἱόν του εἰς τό σχολεῖον,

ὅπερ ἐκεῖνος δέν δύναται νῦν νά πράξῃ, προκεχωρηκός τοῦ σχολικοῦ ἔτους, ἅτε ἀντιβαῖνον πρὸς τόν ὄργανισμόν καί τόν κανονισμόν τοῦ σχολείου του. Δέν εἶναι λοιπόν, ἐπαναλαμβάνω, ἀβελτηρία πρὸς τὰ γράμματα τό κινούν τούς γονεῖς νά βραχύνωσιν οὕτω τόν κατά τόν νόμον ἐτήσιον τῆς εἰς τὰ σχολεῖα φοιτήσεως χρόνον εἰς ἑξάμηνον, ἀλλ' ἀνάγκη βιωτική καί κοινωνική· διό οὐδέ συμφωνῶ μετὰ τῶν δημοδιδασκάλων, ὧν τήν περί θεραπείας τοῦ κακοῦ τούτου τήν γνώμην ἐζήτησα, ἰσχυριζομένων, ὅτι δέον ν' ἀναγκάσωμεν διά προστίμων καί ἄλλων ποινῶν τούς γονεῖς νά φέρωνται κατά νόμον, ἀλλά μᾶλλον φρονῶ, ὅτι δέον εἶναι νά διευκολύνωμεν εἰς αὐτούς τήν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων των ὡς ἐξῆς. Ἐν τῷ νομῷ Τρικκάλων νά συγκροτηθῶσι τὰ λίαν καλῶς κατά τήν πεδιάδα καί τοῖς ὄρεσι τοποθετηθέντα σχολεῖα πάντα πανομοιότυπα, τό αὐτό ποσόν μαθημάτων καί τάξεων ἔχοντα νά γείνη ἐν ἑκάστη τάξει ὁ κύκλος τῶν μαθημάτων ἑξαμηνιαῖος· τό σχολικόν ἔτος ἐνταῦθα νά ἀρχῆται τῇ 1 Νοεμβρίου, καί ἡ μέν χειμερινή ἑξαμηνία ἐντεῦθεν ἀρχομένη νά λήγῃ τῇ 30 Ἀπριλίου, ἡ δέ θερινή ἀρχομένη τῇ 1 Μαΐου νά λήγῃ τῇ 31 Ὀκτωβρίου· νά εἰσαχθῶσιν εἰς πάντα τὰ σχολεῖα μετὰ τῆς αὐτῆς διδακτικῆς μεθόδου τὰ αὐτά πρὸς διδασκαλίαν βιβλία· ἐκάστου βιβλίου νά ὀρισθῇ ἀκριβῶς τό ποσόν τῶν σελίδων τό καθ' ἑξαμηνίαν διδαχθησόμενον καί νά μή διδάσκηται ἔλασσον τούτου· καί τούτων γενομένων νά ἐπιτραπῇ εἰς τό παιδίον, τό διακοῦσαν ἐν τινι σχολείῳ τῆς ἑξαμηνίας τὰ μαθήματα, νά δύναται, φέρον τῆς ἀνελλιπούς ἀκροάσεως τό ἐνδεικτικόν, νά μεταβαίη εἰς ἄλλο σχολεῖον, ἐνθα θά συνεχίξῃ καί ἐξακολουθῇ τὰ μαθήματά του ἀπό τῆς αὐτῆς μάλιστα σελίδος, καθ' ἣν διέκοψεν ἐν τῷ προτέρῳ σχολείῳ αὐτά, οὐδόλως οὕτω βλαπτόμενον. Ἡ μεταρρῦθμισις αὕτη εἶναι μέν λυσιτελής, διότι θά δυναθῆναι τό παιδίον, παρακολουθῶν τούς γονεῖς του μετὰ τοῦ ἁγ. Γεωργίου τήν ἑορτήν εἰς ἄλλο ἄκρον τῆς πεδιάδος ἢ εἰς τό ὄρος, θά δύναται, λέγω, νά ἐξακολουθήσῃ τὰς σπουδὰς του κανονικῶς, καί, ἐπανερχόμενον μετ' αὐτῶν μετὰ τήν τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἑορτήν, νά συνεχίξῃ πάλιν αὐτάς ἐν τῷ προτέρῳ σχολείῳ, εἶναι δέ καί εὐκολωτέρα τήν ἐκτέλεσιν ἢ ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, διότι ὅλη αὕτη θά γείνη, ἐπειδή τὰ σχολεῖα ὑπάρχουσι καί ἐν τῇ πεδιάδι καί ἐν τοῖς ὄρεσι, δι' ἀπλῆς μεταβολῆς τοῦ προγράμματος, μεταβάλλοντος τόν ἐτήσιον κύκλον τῶν μαθημάτων εἰς ἑξαμηνιαῖον, καί ὀρίζοντος τὰ τε διδακτικά βιβλία ἐν πᾶσι τοῖς σχολείοις τὰ αὐτά καί ἴσον σελίδος ποσόν καθ' ἑξάμηνον διδαχθησόμενον. Οὕτω δέ πρῶτον διευκολύνοντες τοῖς γονεῦσι τήν τῶν τέκνων ἐκπαίδευσιν, καί ἐντελῶς λειτουργοῦντα τὰ δημοτικά σχολεῖα ἔχοντες, δυνάμεθα ἔπειτα νά πείσωμεν ἢ πειθαναγκάσωμεν κατά νόμον αὐτούς νά μή διακόπτωσι διά τῶν οἴκοι ἐργασιῶν των τήν διδασκαλίαν τῶν τέκνων των.

Τό ύπουργεῖον ἐζήτησε παρά τῶν ἐπιθεωρητῶν εἰλικρινῆ τῶν κακῶς ἐχόντων ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις ἐξομολόγησιν καί οὐχί διεκτραγάδησιν αὐτῶν ἀπλῶς μόνον, ἀλλά καί τήν πρότασιν τρόπου θεραπείαν των. Ἐποίησα ἀμφοτέρω, τό μὲν πρῶτον ἐντελῶς, τό δέ δεύτερον κατά δύναμιν.

Ὁ ἔκτακτος τῶν κατά τόν νομόν Τρικκάλων
δημοτικῶν σχολείων ἐπιθεωρητής
Ν. Κ. ΣΠΑΘΗΣ

35.

ΤΟ ΕΓΓΡΑΦΟ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΤΡΙΚΑΛΩΝ
ΜΕ ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΖΗΤΕΙ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ
ΚΑΙ ΤΑ ΥΠΕΡ ΑΥΤΩΝ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΧΟΡΗΓΙΕΣ (1881)

(ΑΡΧΕΙΟ Μητρ. Τρίκκης, αρχ. 2, φάκ. 8, ἐγγρ. 2.)

ΑΡΙΘ. 566

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ο
ΒΑΣΙΛ. ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Πρός τούς σεβασμιωτάτους ἐπισκόπους Τρίκκης, Σταγῶν, καί Γαρδικίου.
Σᾶς παρακαλοῦμεν νά μάς πληροφορήσητε, ὡς οἱ μόνοι ἀρμόδιοι τῶν ἰθυόντων μέχρι τοῦδε τά τῆς ἐλληνικῆς παιδεύσεως τῶν κατά τήν Διοικητικήν περιφέρειαν ὑμῶν εκπαιδευτηρίων, ἂν ὑπάρχωσιν ὑπέρ συντηρήσεων σχολείων κληροδοτήματα καί χορηγίαι καί ἐν καταφατικῇ περιπτώσει ποῖα ταῦτα, ποῖον τό κεφάλαιον ἐκάστου τούτων, ποῦ τυγχάνει κατατεθειμένον, πόση ἢ ἐξ αὐτοῦ πρόσσδος, ὁποῖα ἢ διαχείρισις καί ὑπέρ τίνος ἐκπαιδευτηρίου ἕκαστον ἀφιέρωται.

Τρίκαλα 9 9βρίου 1881

ὁ Β. ἐπίτροπος
Τ. Υ.

36.

ΤΟ ΕΓΓΡΑΦΟ ΤΟΥ ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΤΡΙΚΑΛΩΝ ΚΑΔΡΗ ΜΕΧΜΕΤ ΒΕΗ
ΜΕ ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΖΗΤΕΙ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ
ΚΑΙ ΤΑ ΥΠΕΡ ΑΥΤΩΝ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΧΟΡΗΓΙΕΣ (1881)

(ΑΡΧΕΙΟ Μητρ. Τρίκκης, αρχ. 2. φάκ. 8, έγγο. 7)

Αριθ. 486

Βασιλειον τῆς Ἑλλάδος
Ὁ
Δήμαρχος Τρικκάλων
Πρὸς τὸν
Πανιερώτατον Ἐπίσκοπον Τρικκάλων

Συνεπεία τῆς ὑπ' ἀριθ. 547 Διαταγῆς τοῦ Κου Βασιλικοῦ Ἐπιτρόπου Τρικκάλων Σᾶς παρακαλοῦμεν νά μᾶς πληροφορήσητε μετὰ πάσης τῆς δυνατῆς ἀκριβείας καὶ ταχύτητος ποῖα τὰ κατὰ τὴν περιφέρειαν τῆς δικαιοδοσίας ὑμῶν ἐκπαιδευτήρια, πόσον τό κεφάλαιον ἐκάστου τούτων, ποῦ τυγχάνει κατατεθειμένον, πόση ἢ ἐξ αὐτοῦ πρόσσδος, ὁποῖα ἢ διαχειρήσεις καὶ ὑπέρ τίνων ἐκπαιδευτηρίων ἕκαστον ἀφιέρωται.

Ἐν Τρικκάλοις τῇ 18ῃ 9βρίου 1881
Ὁ Δήμαρχος
Καδρῆς Μεχμέτ Βέης
Τ. Σ.

37.

Ἡ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΡΙΚΚΗΣ ΜΕΛΕΤΙΟΥ Γ'
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΙΚΟ ΕΠΙΤΡΟΠΟ ΤΡΙΚΑΛΩΝ (1882)

(ΑΡΧΕΙΟ Μητρ. Τρίκκης, αρχ. 2, φάκ. 8, έγγο. 9)

Πρὸς τὴν Αὐτοῦ ἐξοχότητα τὸν Βασιλικόν
Ἐπίτροπον Τρικκάλων

Κατὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 547 (π.ε.) ἀξίωσιν τῆς ὑμ' Ἐξοχότητος διαβεβαιῶ Αὐτῇ πρὸς ἀπάντησιν, δι' ἐν τῇ πνευματικῇ μου περιφερείᾳ μόνη ἢ πόλις διατίθει μέσα συντηρήσεως ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων ὡς ἐξῆς:

Ἔσοδα

A) Κατάθεσις Δωροθέου του Σχολαρίου ἐν τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ δραχ. 37.500 ἐπὶ τόκῳ 6% ἐτησίως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1877, μόνον ὁμῶς τοῦ πρώτου ἔτους ἀπεστάλη ὁ τόκος, τῶν δὲ ἄλλων ἐτῶν καθυστερεῖται μέχρι τοῦδε.

B) Κατάθεσις Γεωργίου Ἀλιούρου ὑπὲρ τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων λιρῶν Ὀθωμανικῶν 150 δανεισμένων εἰς τὴν Μονὴν Βαρλαάμι καὶ ἀποφερουσῶν ἐτήσιον τόκον λίρ. ὀθωμ. 18.

Γ) Ἐκ τοῦ κεφαλαίου τῆς Ἀδελφότητος τῶν Φώτων συντηρουμένης ὑπὸ ἰδίας ἐπιτροπῆς, ὅπερ κεφάλαιον εἶνε δεδανεισμένον εἰς Μονὴν Δουσίκου καὶ Μετεώρων καὶ εἰς ἄλλα ἄτομα ἀποφέρεται ἐτήσιος τόκος λίρ. ὀθωμ. 50

Δ) Ἐδίδοντο κατ' ἔτος ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ Ταμείου ὑπὸ τὸ ὄνομα Βαζυφέ (σύνταξις)... λίρ. ὀθωμ. 30

E) Εἰσόδημα κτημάτων τῆς ἐκκλησίας Ἀγίας Μονῆς 70

ς) Εἰσόδημα κτημάτων Ἐκκλησιῶν πόλεως 50

Z) Ἀδείας γάμων καὶ δίσκων 30

λίρας ὀθωμ.	248
ἦτοι δραχμάς	6.696
ἔλλειμμα	864
Δραχ.	7.560

Δαπάναι

Μισθὸν διδασκαλίσεως λίρ. ὀθωμ. 50
 " βοηθοῦ " " 10
 " ὑπερητηρίας καὶ λοιπά " 8
 λίρ. ὀθωμ. 68

Μισθὸν Ἐλληνοδιδασκάλου Δημ. Ἴω. Ζωγράφου διδάξαντος καὶ Τουρκικὴν λίρ. ὀθωμ. 52
 Μισθὸν ἐτέρου Ἐλληνοδιδασκάλου Νικολ. Χατζιγώγου " 47
 Μισθὸν Ἀλληλοδιδάκτου

Ἐπισκέψεως " 26
 " βοηθοῦ αὐτοῦ " 12
 " Ἀλληλοδιδάκτου Μητροπόλεως " 26
 " βοηθοῦ αὐτοῦ " 12

Μισθὸν ἀλληλοδιδάκτου τοῦ προαστίου ἁγίας Μονῆς " 20
 Ἔξοδα συντηρήσεως " 5
 Εἰς διαφόρους ἐλεημοσύνας .. " 12
 λίρ. ὀθωμ. 280

ἦτοι Δραχμαὶ 7.560

Δραχ. 7.560

Τό ἔλλειμμα τοῦτο ὡς παρουσιάζεται κατ' ἔτος, μάλιστα δέ κατὰ τό τελευταῖον ἔτος ἀφ' ἑνός ἕνεκα τοῦ ἔλλειματος τούτου καί ἀφ' ἑτέρου ἕνεκα τῶν ἀνωμαλιῶν τῶν ἐπενεγκουσῶν εἰς μή τακτικὴν εἰσπραξίν τῶν εἰσοδημάτων, ἡ Κοινότης εἶχε μείνει ἀνοικτὴ περὶ τὰς ὀγδοήκοντα λίρας ὀφειλομένας εἰς τοὺς πρώην διδασκάλους, εἰς οὓς ὀφείλει καί εἰσέτι τό πλεῖστον μέρος διὰ τήν χαλάρωσιν τοῦ σωματείου τῆς Ἀδελφότητος τῶν Φώτων καί εἰς καθυστέρησιν τῶν ὀφειλομένων ὑπέρ τῶν Μονῶν ἐτησίων τόκων καί διὰ τήν κατάργησιν τῆς παρά τοῦ Τουρκικοῦ Ταμείου συντάξεως (Βαζουφέ), ἀδειῶν καί δίσκων ὑπέρ τῶν Σχολείων.-

Ἐν δέ τοῖς χωρίοις τῆς πνευματικῆς μου περιφερείας ἐν οἷς ἐνυπάρχουσι Σχολεῖα, ταῦτα διατηροῦνται ἐκ συνδρομῶν ἀτομικῶν τῶν χωρικῶν καί ἐκ συνδρομῶν τῶν εὐπορουσῶν Ἐκκλησιῶν.

Καί ταῦτα μὲν κατὰ καθήκον, εὐχόμενος δ' Αὐτήν ἐκ μέσης ψυχῆς ὑποσημειοῦμαι.

Ἐν Τρίκῃ τῇ 15 Φεβρουαρίου 1882.
Τῆς ὑμετέρας Ἐξοχότητος

Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου τοῦ δοθέντος εἰς τόν Βασιλικόν Ἐπίτροπον περὶ κληροδοτημάτων τῶν ἐνταῦθα σχολείων δοθέν τῇ 15ῃ Φεβρουαρίου 1882.

38.

Η ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΡΙΚΚΗΣ ΜΕΛΕΤΙΟΥ Γ'

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΗΜΑΡΧΟ ΤΡΙΚΑΛΩΝ (1882)

(ΑΡΧΕΙΟ Μητρο. Τρίκκης, αρχ. 2, φάκ. 8, ἔγγρ. 8)

Πρὸς τό Δημαρχεῖον Τρικάλων

Κύριε Δήμαρχε!

Κατὰ τό ὑπ' ἀριθ. 486 καί χρονολογούμενον 18 τοῦ ἡδη λήγοντος μηνός Ν/βρίου Ἰμέτερον γράμμα ἀπαντῶ δι κατὰ τήν πνευματικὴν μου περιφέρειαν μόνη ἡ πόλις ἔχει κληροδοτήματα ὑπέρ τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων τὰ ἐπόμενα

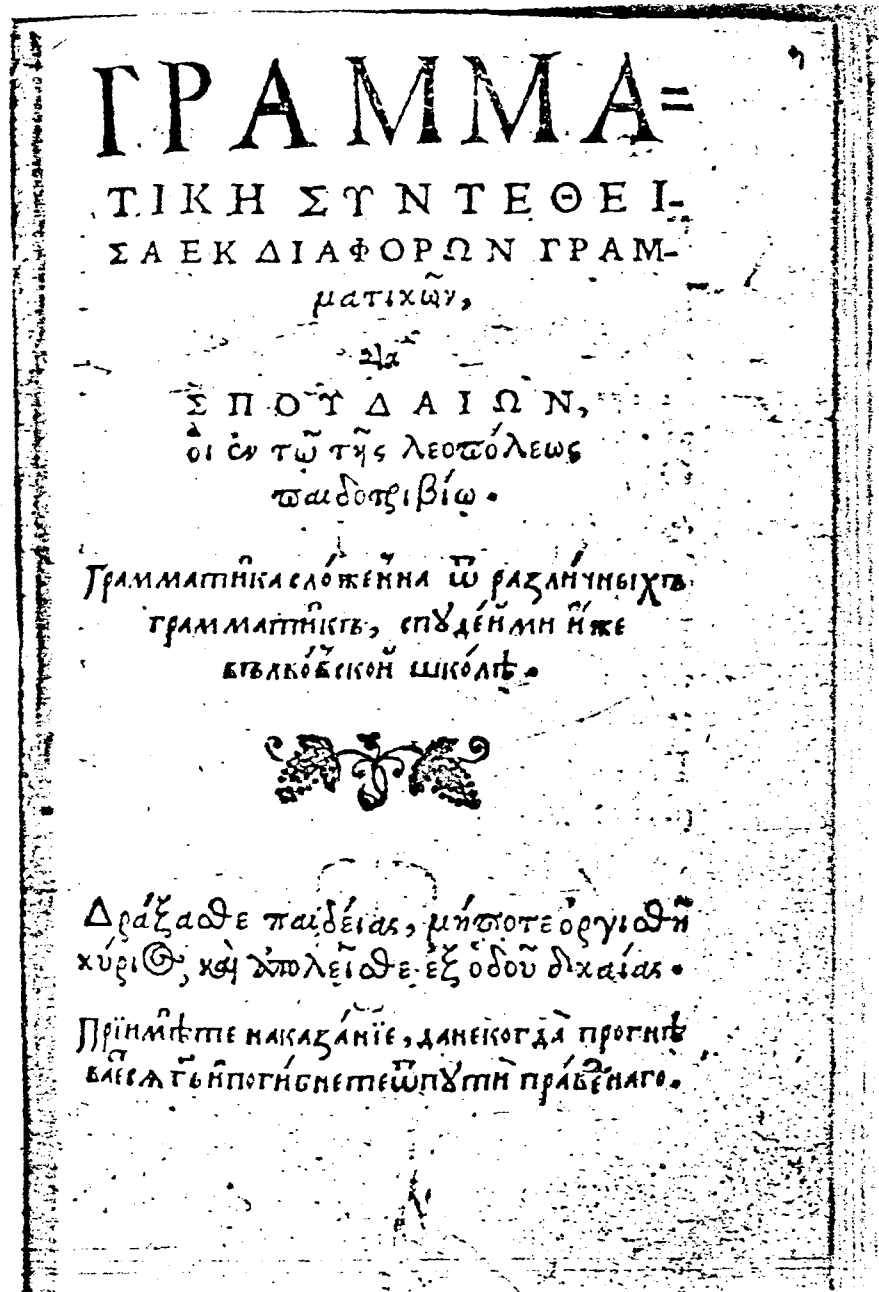
	κεφάλαιον	τόκος
Αον Δωροθέου του Σχολαρίου υπέρ της φερωνύμου Σχολής, κατατεθειμένον παρά τη Έθνικη Τραπέζη εν Αθήναις από του 1877	Δραχμάς 37.500	6%
Βον Γεωργίου Αλιούρτου υπέρ των Σχολείων της πόλεως κατατεθειμένον εν τη Μονή Βαρλαάμ των Μετεώρων από του 1871	λίρας 250	6%
Γον Κεφάλαια της Αδελφότητος των Φώτων συσταθείσης τῷ 18.. κατατεθειμένα ως ἑξῆς.		
Εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν Δουσίκου	λίρας Ὀθωμανικὰς	
" " " " Μετεώρων	" "	
Εἰς τὸν	λίρας Ὀθωμανικὰς	
Εἰς τὸν	λίρας Ὀθωμανικὰς	
Εἰς τὸν	" "	
ὄλικόν κεφάλαιον καὶ τόκοι		'

Καὶ τὰ μὲν κληροδοτήματα ταῦτα, τὸ δὲ ἔλλειπον πρὸς ἀνταπόκρισιν τῶν 260 λιρῶν Ὀθω. δαπανωμένων κατ' ἔτος εἰς τὰ Σχολεῖα τῆς πόλεως ἀναπληροῦνται ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσόδων τῆς πόλεως καὶ Ἀγίας Μονῆς καὶ ἀτομικῶν συνδρομῶν. Τὰ δ' ἄλλα τὰ κατὰ τὴν περιφέρειάν μου Σχολεῖα ἀπὸ ἀτομικῆς τῶν χωριανῶν καὶ ἀπὸ συνδρομῆς τῶν εὐπορούντων (sic) ἐκκλησιῶν.

2. ΠΙΝΑΚΕΣ

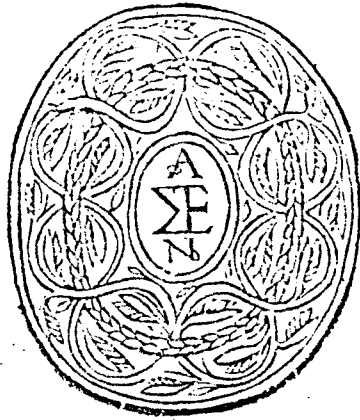
χριστιανισμῶν
 τῶν ἐκ τῆς ἁγίας
 Ἐκκλησίας. Ἐπισκοπῶν
 τῆς ἁγίας Θεοδώρας ἁγίας
 ἁγίας καὶ διδασκαλίας, διὰ μαθησιακῶν
 σκοπῶν ἔργων. ὅ, διδάσκαλοι, καὶ δι
 κῆς τούτου. ἀετοῦ καὶ τῆς ζωῆς. κα
 βλαβερῶν. ὅτι καὶ ἡ ἀγάπη. καὶ ὅτι ἡ
 ἀγάπη ἀγάπη καὶ κῆρ καὶ ἀγάπη
 ἀγάπη. ὅτι καὶ ἡ ἀγάπη. καὶ ὅτι ἡ
 ἀγάπη. ὅτι καὶ ἡ ἀγάπη. καὶ ὅτι ἡ
 ἀγάπη. ὅτι καὶ ἡ ἀγάπη. καὶ ὅτι ἡ

ΠΙΝ. 1. Το βιβλιογραφικό σημεῖωμα του Κώδικα Ε.Β.Ε. 607, φ.283β, που μας πληροφορεῖ για τη λειτουργία "διδασκαλείου" στον ναό της ἁγίας Επισκέψεως Τρικάλων το 1543. Βλ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀρσένιος, εικ. 19.

Πιν. 4. Η σελίδα 9 της Γραμματικής, που συνέγραψε και εξέδωσε ο Αρσένιος Ελαϊσός (1591). Βλ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Αρσένιος, εικ. 25.

Θεοῦ δίδον[ε] οὐδὲν ἰαχὺν θρόν[ε].
 Καὶ μὴ δίδον[ε] οὐδὲν ἰαχὺν κόπ[ε].

Βούλα δαυόψα ζάδης τῆς ηηπόσκε δεζμόσκε.
 Η ηε δαυόψα τῆ δ ο γ ε π ῖ β ε τ ῆ η η ἰ π ὀ σ κ ῆ.

ΠΙΝ. 5. Η τελευταία (368) σελίδα της Γραμματικής του Αρσενίου (1591) με το μονόγραμμά του. Βλ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Αρσένιος*, εικ. 26.

Διονύσιος ὁ φιλόσοφος

ΠΙΝ. 6. Ο Διονύσιος ο Φιλόσοφος (1541-1611).

ΠΙΝ. 7. Ο Αναστάσιος Γόργιος (1654-1729).

(α) Ο παρὼν κατάλογος τῶν σχολείων, ὅπως πλὴν σήμερον σώζονται εἰς τὸ ἡμέτερον γένος, θέλει βεβαιώσει πρὸς ῥηθεύσαι, ἔδειξι ἐλέγξει ὡς ἰσοδομείας πρὸς τὰ ἐναντίον λέγοντας.

- Ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶναι δύο κοινὰ σχολεῖα.
- Εἰς Γωάννινα σχολεῖα τρεῖς.
- Εἰς Θεσσαλονίκῃ σχολεῖα δύο.
- Εἰς Ἀθῶνας σχολεῖα δύο.
- Εἰς τὸ Βυκκρέσιον τῆς Βλαχίας σχολεῖα δύο.
- Εἰς Γιάσιον Μολδοβίας σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Ἀνδριανούπολιν σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Φιλιππούπολιν σχολεῖον εἷς.
- Εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Βέρροϊαν σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Κασοεῖαν σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Σιάπσαι σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Μοχόπολιν σχολεῖον εἷς, ἔχει μία τυπογραφία.
- Εἰς Τέρναβον τῆς Θεσσαλίας σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Τρίκαλα Θεσσαλίας σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Τροπολιτζάν τῆς Μωρέως σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Παλαιὰν Πάφον σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Σάλωνα σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Ἄρταν σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Σμύρνην σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Χίον σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Πάτμον σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Μιτυλήνην σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Σάμον σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Σίφνον σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Ρόδον σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Κρήτην σχολεῖον εἷς.
- Εἰς Λακωσίαν Κύπρον σχολεῖον εἷς.
- Εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ἱερουσαλήμ σχολεῖον εἷς.
- Εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας σχολεῖον εἷς.

ΠΙΝ. 9. Ο κατάλογος των σπουδαιότερων ελληνικῶν σχολείων που λειτουργοῦσαν το 1757. Βλ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Λεξιμὸν, σσ. 8-9.

καὶ τὴν ἀνάστασιν· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ
 αὐτοῦ θνήσκει καὶ ἔτι καὶ ἄλλοι ἐν τῷ ἀποθανόντων· καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ
 παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ
 αὐτοῦ θνήσκει καὶ ἔτι καὶ ἄλλοι ἐν τῷ ἀποθανόντων· καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ
 παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ
 αὐτοῦ θνήσκει καὶ ἔτι καὶ ἄλλοι ἐν τῷ ἀποθανόντων· καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ

ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ
 ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ
 ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ

ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ
 ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ
 ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ

ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ
 ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ
 ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ

ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ
 ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ
 ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ παντὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ μὴ ἀναστήσει ἢ ἀποθάνῃ, καὶ ἀποθνήσκει αὐτὸς πρὸ

ΠΙΝ. 10. Το κείμενο υπ' αρ. 7 (σ. 371) , όπου η Διαθήκη του επισκόπου Τρίκκης
 Κωνσταντίου υπέρ του σχολείου των Τρικάλων (1765). ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΡΙΚ-
 ΚΗΣ, φ. 75β.

1838. Αύγουστος 27. Διαβίβασμα των βιβλίων, των εγγράφων κλπ. από το αρχείο του 2ου Δημοτικού Σχολείου
 των Παιδικών Σχολείων

	Όσα εφόδισαν τα βιβλία κλπ. διαβιβασθέντα. Δραχ.	Γράμματα	σφ.
	στα βιβλία χαρτί το βιβλίο. Δραχ. 2500	2500	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 1500	1500	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 500	500	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 500	500	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 200	200	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 350	350	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 275	275	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 52 20	52 20	
		<u>5877 20</u>	
310	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 775	775	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 38 30	38 30	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 10	10	
667	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 1674 20	1674 20	823 30
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 25	25	
		<u>1699 20</u>	
22211	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 5552 20	5552 20	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 166 10	166 10	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 138 20	138 20	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 10 20	10 20	
		<u>5867 30</u>	
90	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 315	315	8315
3288	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 14583 20	14583 20	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 1087	1087	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 686 33	686 33	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 437	437	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 73	73	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 427 10	427 10	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 152 20	152 20	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 97	97	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 41 20	41 20	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 20 20	20 20	
		<u>2917 23</u>	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 567 30	567 30	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 393	393	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 355 30	355 30	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 15 20	15 20	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 24 5	24 5	
	στα βιβλία τα βιβλία χαρτί κλπ. κλπ. Δραχ. 57 15	57 15	
		<u>1413 20</u>	
		<u>18914 20</u>	

ΠΙΝ. 15. Το κείμενο υπ' αρ. 11 (σσ. 340-353), όπου αναλυτική κατάσταση εξόδων για την κατασκευή της Αλληλοδιδασκτικής Σχολής Τρίκκης(1838). ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ. 64β.

μολα φερα' της αυτουσιν αυλικουσιν οφειλουσιν		1891A	23
δρα δρομια δ' αυτα ζυγουσιν		Γρῶνα	σφ
20. ζυγῶν σφ 7:20	150		
16. λαρῶν σφ 7:20	120		
66. μαζιῶν - 7:20	495		
358. ζυγῶν - 1:10	427	20	
471. ζυγῶν - 1:10	388	30	
70. μαζιῶν 2:...	140		
35. μαζιῶν 3:50	131	10	
205. αυλικῶν 1:20	312		
ἄλλοι κεραιῶν			
2. μολῶν ἀπὸ θαλασσοῦ	90		
31. φερῶν	34	35	
479. αυλικῶν μαζιῶν ἀπὸ θαλασσοῦ	389		
44. ζυγῶν ζυγῶν αυλικῶν μαζιῶν	217		
80. ζυγῶν αὐλικῶν ζυγῶν	50		
6. ζυγῶν φερῶν αὐλικῶν αὐλικῶν	160	20	
398. ζυγῶν	423		
δρα δ' κεραιῶν, αὐλικῶν, ζυγῶν		1364	15
		22663	18
15985. κεραιῶν αὐλικῶν 27. αὐλικῶν	747	10	
αὐλικῶν αὐλικῶν	878	20	
170. αὐλικῶν αὐλικῶν	766		
αὐλικῶν μαζιῶν αὐλικῶν, αὐλικῶν ζυγῶν	141	5	
		2532	35
4. αὐλικῶν ζυγῶν δ' αὐλικῶν αὐλικῶν	8	20	
5. αὐλικῶν αὐλικῶν, αὐλικῶν αὐλικῶν, αὐλικῶν ζυγῶν	31	10	
4. αὐλικῶν, 5. αὐλικῶν αὐλικῶν	20		
αὐλικῶν αὐλικῶν, αὐλικῶν αὐλικῶν δ' αὐλικῶν	34	34	
3. αὐλικῶν αὐλικῶν, αὐλικῶν αὐλικῶν, ζυγῶν	27		
1. αὐλικῶν, 4. αὐλικῶν, 12. αὐλικῶν, 24. αὐλικῶν	33		
30. αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν	16	20	
αὐλικῶν δ' αὐλικῶν αὐλικῶν	43	20	
αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν, αὐλικῶν ζυγῶν	100		
αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν ζυγῶν αὐλικῶν	90		
3393. αὐλικῶν	372	20	
αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν	20		
αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν	282		
αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν	800		
		1879	4
δρα δ' αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν		27073	17
α) 255. αὐλικῶν	163	35	
β) αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν	16		
γ) αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν	25		
δ) αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν αὐλικῶν	267		
		491	35
		27567	12

ΠΙΝ. 16. Η συνέχεια του προηγουμένου κειμένου (Πίν. 15). ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ.65α.

μετρικά	2ο μέρος Σέρρας Εγγύων Διαμορφωμένων Σκηνών	α) ύψος	β) 27867 22
	όλα τα Σέρρανα Σέρρα 1' παράλια.		
επ' 466	αφ' ύψους 2' 200 γαλ. γέφυρα αργή - - - -	478 5	
π' 1574	αφ' ύψους αλφειών 3' 8' γαλ. γέφυρα παράλια - - - -	98 15	
π' 100	αφ' ύψους 20' 10' αλφειών 10' αφ' Μοναστηρίου - - - -	5 30	
π' 222	Σέρρανα - - - - -	22 20	
π' 27	αφ' ύψους 3' 200 γαλ. γέφυρα παράλια Ύψους - - - -	30	
π' 27	αφ' ύψους 2' 200 αλφειών Σέρρανα - - - -	209	
	Σύνολο 275 25:10		2843 30
			28411 2
200	αφ' ύψους Σέρρανα - - - - -	100	
200	αφ' ύψους παρακείμενων φάραγγων - - - - -	100	
200	αφ' ύψους θάλασσας αλφειών Μοναστηρίου - - - - -	2840	
200	αφ' ύψους Μοναστηρίου - - - - -	527 20	
200	αφ' ύψους Διαμόρφωσης - - - - -	250	
			2817 20
			31228 22
200	αφ' ύψους χιλίων γαλίων 14 - 2' αλφειών - - - - -	175	
			31403 22

ΠΙΝ. 17. Η συνέχεια των προηγούμενων κειμένων (Πίν. 15, 16). ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡ-ΛΑΑΜ, φ. 65β.

1838. Μαιρ. 12. Συναγώγας τῶν ἐξόδων τῶν γλυκῶν καὶ τῶν κολοκασσῶν καὶ τῶν κολοκασσῶν καὶ τῶν κολοκασσῶν, μισθῶν καὶ ἀποδοχῶν τῶν ἀγγλοκαθολικῶν ἐκκλησιῶν, ἐν ἑσπερίῳ.

ἡμερῶν	ἔσοδα	ἔσοδα	ἔσοδα
29	τῶν μαζῶν πρὸς ἀποδοχὰς τῶν ἀγγλοκαθολικῶν ἐκκλησιῶν	228	} 1697
5	τῶν κολοκασσῶν	35	
32	τῶν κολοκασσῶν	170	
6	τῶν κολοκασσῶν	84	
2	τῶν κολοκασσῶν	42	
4	τῶν κολοκασσῶν	14	
42	τῶν κολοκασσῶν	900	
8	τῶν κολοκασσῶν	168	
8	τῶν κολοκασσῶν	56	
81	τῶν κολοκασσῶν	344	
4	ἡμερῶν	30	
649	τῶν κολοκασσῶν	19	20
151	τῶν κολοκασσῶν	1044	30
40	τῶν κολοκασσῶν	364	10
4	τῶν κολοκασσῶν	49	36
49	τῶν κολοκασσῶν	73	
2	τῶν κολοκασσῶν	56	
3420	ἡμερῶν	154	
434	τῶν κολοκασσῶν	52	15
25900	τῶν κολοκασσῶν	626	19
824	τῶν κολοκασσῶν	150	
86	τῶν κολοκασσῶν	105	20
	τῶν κολοκασσῶν	5	
	τῶν κολοκασσῶν	160	
	τῶν κολοκασσῶν	25	
	τῶν κολοκασσῶν	25	20
	τῶν κολοκασσῶν	124	30
	τῶν κολοκασσῶν	3	70
	τῶν κολοκασσῶν	6	
25	τῶν κολοκασσῶν	763	10
	τῶν κολοκασσῶν	108	20
	τῶν κολοκασσῶν	138	30
	τῶν κολοκασσῶν	164	10

ΠΙΝ. 18. Το κείμενο υπ' αρ. 12 (σσ.354-354), όπου συμπληρωματική κατάσταση των ἐξόδων για την κατασκευή της Αλληλοδιδασκτικής Σχολῆς Τρίτης (1838). ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ.66α.

Εισοδήματα		6164 10
Γράμματα		0000:--
30	30	
40	40	
30	30	
80	80	
200	200	
189	189	
32	32	
2	2	
125	125	
46	46	729 10
28	28	
27	27	
140	140	
22	22	
6	6	
2	2	
22	22	493 28
15	15	
18	18	
15	15	
85	85	
100	100	
19	19	
104	104	
175	175	
580	580	
430	430	
3000	3000	
3000	3000	7542 10
		14909 18
		500
		15409 18
		120
		300
		15709 18

ΠΙΝ. 19. Η συνέχεια του προηγούμενου κειμένου (Πίν. 18). ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ. 66β.

1838. Νομ. 20. Κατάγραφο των προϊόντων, τα οποία δέχοντο εισφορές από τους
 εκπαιδευτικούς της Ελλάδος, σύμφωνα με το άρθρο 13 του Ν. 354-356
 της 27ης Αυγούστου 1838. -

<p>1838</p> <p>200. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>300. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>1200. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>600. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>150. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>150. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>100. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <hr/> <p>2900</p> <p>215. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>150. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>100. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>150. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>20. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>40. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>30. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>30. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>50. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>30. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>35. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>100. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>50. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>50. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>25. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>150. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>35. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>30. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>100. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>30. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>60. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>60. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>150. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>100. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <hr/> <p>4640</p>	<p>1838</p> <p>4640. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>30. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>300. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <hr/> <p>5000</p> <p>1000. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <p>3000. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <hr/> <p>9000</p> <p>145</p> <p>189.22</p> <p>100. Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης</p> <hr/> <p>9434.22</p>
--	---

ΠΙΝ. 20. Το κείμενο υπ' αρ. 13 (σσ. 354-356), όπου καταχωρούνται εισφορές για την πληρωμή των διδασκάλων Τριτοκλής (1838). ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ. 68α.

2733 25
15
22
23

128

2733	25	...
15	22	...
22	23	...
23	24	...
24	25	...
25	26	...
26	27	...
27	28	...
28	29	...
29	30	...
30	31	...
31	32	...
32	33	...
33	34	...
34	35	...
35	36	...
36	37	...
37	38	...
38	39	...
39	40	...
40	41	...
41	42	...
42	43	...
43	44	...
44	45	...
45	46	...
46	47	...
47	48	...
48	49	...
49	50	...
50	51	...
51	52	...
52	53	...
53	54	...
54	55	...
55	56	...
56	57	...
57	58	...
58	59	...
59	60	...
60	61	...
61	62	...
62	63	...
63	64	...
64	65	...
65	66	...
66	67	...
67	68	...
68	69	...
69	70	...
70	71	...
71	72	...
72	73	...
73	74	...
74	75	...
75	76	...
76	77	...
77	78	...
78	79	...
79	80	...
80	81	...
81	82	...
82	83	...
83	84	...
84	85	...
85	86	...
86	87	...
87	88	...
88	89	...
89	90	...
90	91	...
91	92	...
92	93	...
93	94	...
94	95	...
95	96	...
96	97	...
97	98	...
98	99	...
99	100	...

ΠΙΝ. 21. Το κελίμενο υπ' αρ. 14 (σ. 357) ; όπου διάφορες εισφορές υπέρ των ορφάνων Τράπεζης (1841). ΚΟΔΙΚΑΣ ΒΑΡΛΑΑΜ, φ. 128α.

- 11 Κωνσταντίνος Δυμητρίου
- 11 Γεώργιος Κ. Σαράντος
- 11 Χρήστος Βασιλείου
- 11 Θεόδωρος Κωνσταντίνου
- 11 Γεώργιος Κωνσταντίνου
- 11 Βασίλειος Κωνσταντίνου
- 11 Παύλος Κωνσταντίνου
- 11 Νικόλαος Κωνσταντίνου
- 11 Γεώργιος Κωνσταντίνου
- 11 Τάσος Κωνσταντίνου
- 11 Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου
- 11 Γεώργιος Κωνσταντίνου
- 11 Νικόλαος Κωνσταντίνου
- 11 Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου
- 11 Γεώργιος Κωνσταντίνου
- 11 Νικόλαος Κωνσταντίνου

- 11 Νικόλαος Μανιάνης Βασιλείου
- 11 Αθανάσιος Βασιλείου
- 11 Αθανάσιος Βασιλείου
- 11 Γεώργιος Βασιλείου
- 11 Νικόλαος Βασιλείου
- 11 Νικόλαος Βασιλείου
- 11 Νικόλαος Βασιλείου
- 11 Νικόλαος Βασιλείου
- 11 Νικόλαος Βασιλείου
- 11 Νικόλαος Βασιλείου
- 11 Νικόλαος Βασιλείου
- 11 Νικόλαος Βασιλείου
- 11 Νικόλαος Βασιλείου
- 11 Νικόλαος Βασιλείου
- 11 Νικόλαος Βασιλείου
- 11 Νικόλαος Βασιλείου

- 11 Δημήτριος Κωνσταντίνου
- 11 Γεώργιος Κωνσταντίνου
- 11 Νικόλαος Κωνσταντίνου
- 11 Γεώργιος Κωνσταντίνου
- 11 Νικόλαος Κωνσταντίνου
- 11 Γεώργιος Κωνσταντίνου
- 11 Νικόλαος Κωνσταντίνου
- 11 Γεώργιος Κωνσταντίνου
- 11 Νικόλαος Κωνσταντίνου
- 11 Γεώργιος Κωνσταντίνου
- 11 Νικόλαος Κωνσταντίνου
- 11 Γεώργιος Κωνσταντίνου
- 11 Νικόλαος Κωνσταντίνου
- 11 Γεώργιος Κωνσταντίνου
- 11 Νικόλαος Κωνσταντίνου
- 11 Γεώργιος Κωνσταντίνου

ΕΥΚΛΕΙΑΝ ΠΡΟΣΗΚΕΙ ΔΟΥΝΑΙ ΤΟΙΣ ΤΟΥ ΕΝ ΤΡΙΚΗ
 ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟΥ ΣΥΝΔΡΑΜΟΥΣΙ
 Ο ΙΕΡΟΜΟΝΑΧ ΤΗΣ ΙΕΡ ΜΟΝ ΣΤΕΦ Κ ΝΙΚΟ ΔΗΜ
 ΟΗΓΟΥΜ ΚΑΙ ΑΡΧΙΜΑΝΔ ΤΗΣ ΙΕΡ ΜΟΝ ΔΟΥΣ Κ ΚΥΠΡΙΑΝ
 ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΔΗΣΣΙΠΡΗ ΕΚ ΣΜΥΡΝΗΣ
 ΔΗΜ ΑΣΙΜΑΚ ΕΚ ΒΡΑΧ ΩΡ ΚΑΤΟΙΚ ΤΡΙΚΚΗΣ
 ΓΕΩΡ ΜΟΣΚΟΒ ΕΞ ΑΓΡΑΦ ΚΑΤΟΙΚ ΤΡΙΚΚΗΣ
 ΔΗΜΗΤ ΒΑΙΟΥ ΤΡΙΚΚΑΙΟΣ
 ΘΕΟΔΟΣ ΚΟΥΤΣΙΚ ΕΞ ΑΓΡΑΦ ΚΑΤΟΙΚ ΤΡΙΚ
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝ ΚΟΥΤΣΙΚΟΣ
 ΓΕΩΡ Δ ΕΚ ΤΟΥΡΝΑΒ ΚΑΤΟΙΚ ΤΡΙΚ
 ΓΙΑΝΝΑΚ ΓΚΑΝ ΚΑΤΟΙΚ ΤΡΙΚΚΗΣ
 ΑΘΑΝ ΤΣΟΥΚ ΕΞ ΑΓΡΑΦ ΚΑΤΟΙΚ ΤΡΙΚΚΗΣ
 ΔΗΜ ΖΑΧ ΕΞ ΑΓΡΑΦ ΚΑΤΟΙΚ ΤΡΙΚΚΗΣ
 ΧΡΗ Γ ΤΑΜΠΑΡΟΠ ΕΞ ΑΓΡΑΦ ΚΑΤΟΙΚ ΤΡΙΚ
 ΧΡΗ ΠΛΗΤΣΑΚ ΕΞ ΑΓΡΑΦ ΚΑΤΟΙΚ ΤΡΙΚ
 ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΡΙΤΣΑΣ ΤΗ 24 ΜΑΡΤ 1867

ΠΙΝ. 27. Η επιγραφή με τα ονόματα των συνδρομητών του Παρθενουργείου Τρίκκης (1861).

Διονύσιος ὁ Πύρρος ὁ Θεσσαλός,
φιλόσοφος Διδάσκαλος ἢ Ἰατρός

ΠΙΝ. 28. Ο Διονύσιος Πύρρος ο Θεσσαλός (1774-1853).

ΠΙΝ. 29. Άλλη μια εικόνα του Διονυσίου Πύργου με τα παράσημά του. Στο δεξί χέρι κρατεί διαβήτη και στο αριστερό την υδρόγειο σφαίρα.

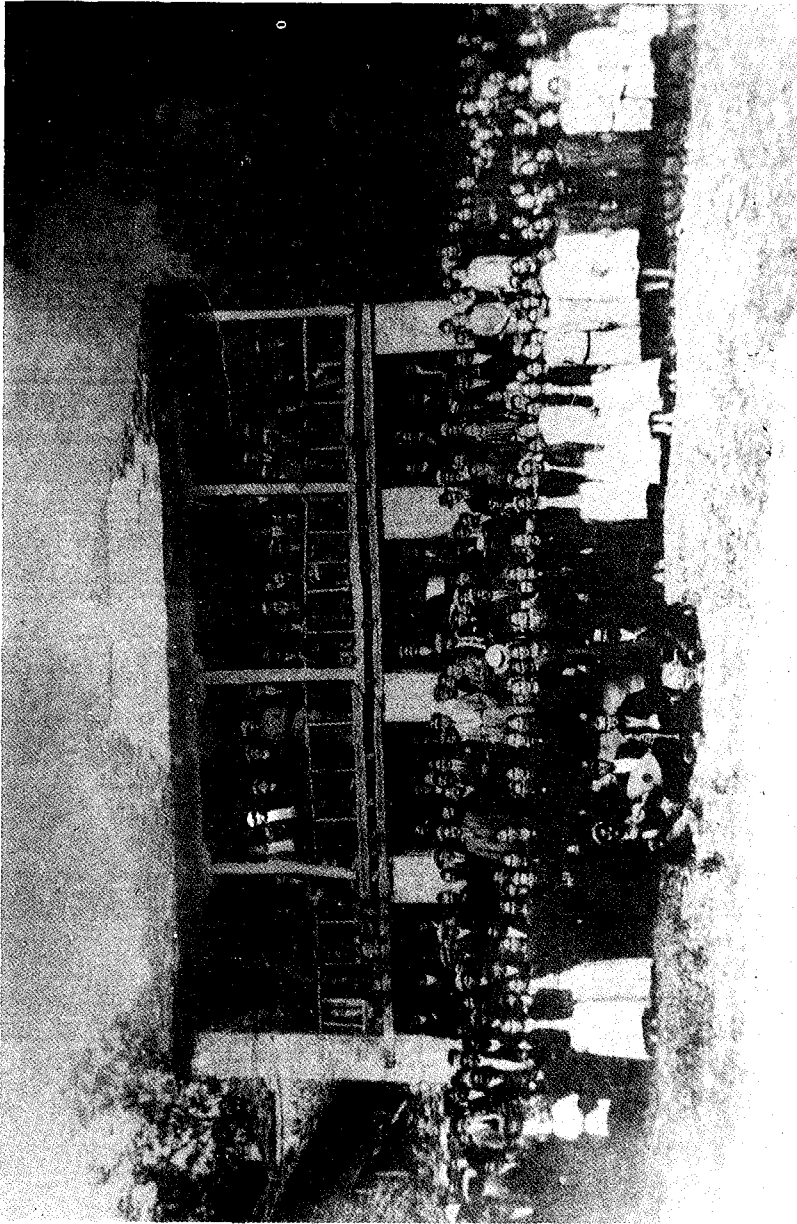
ΠΙΝ. 30. Ο Ιερόθεος Αλεξανδρείας ο εκ Κλεινοβού (1757-1845).

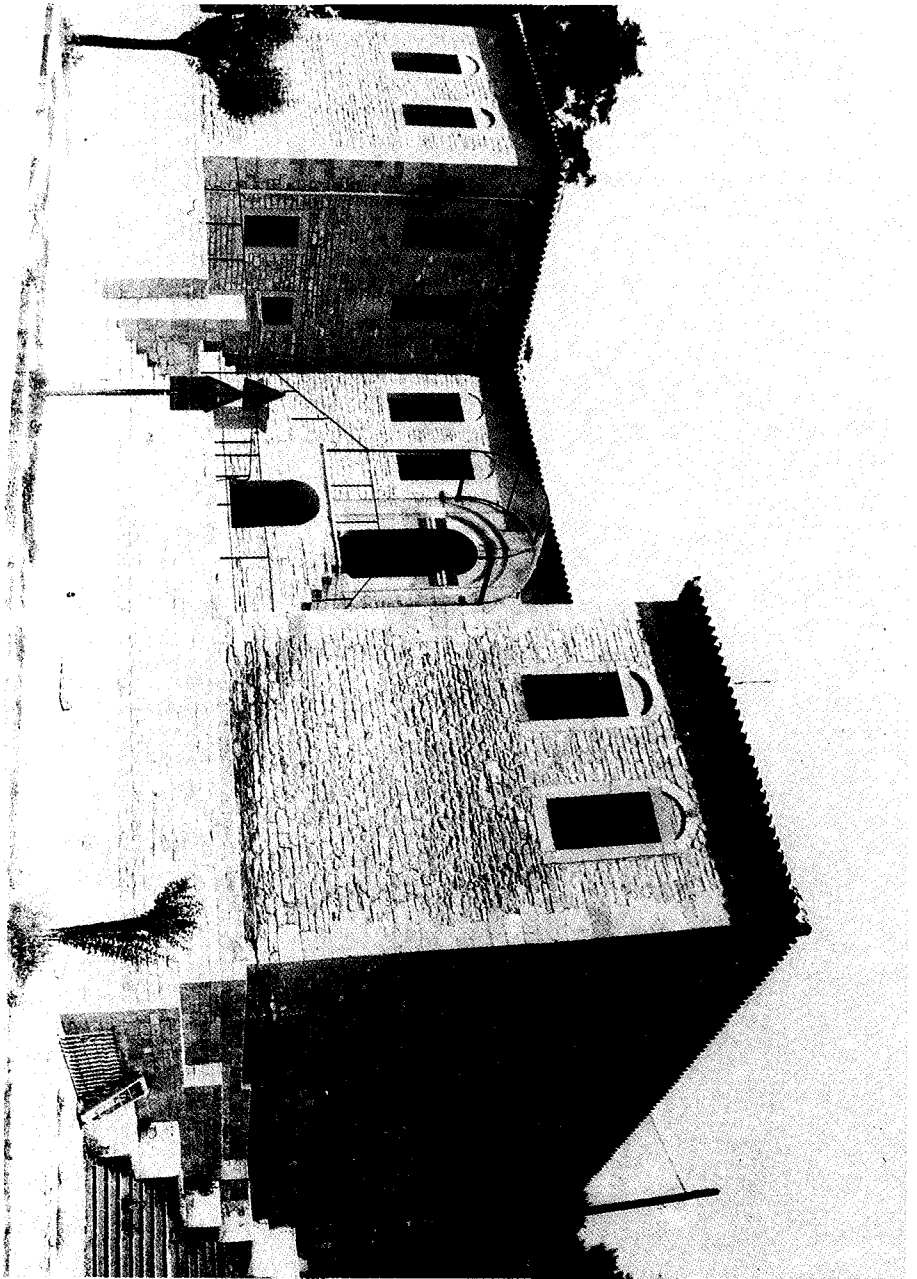
ΠΙΝ. 31. Ο Δωρόθεος Σχολάριος (1812-1888).

ΠΙΝ. 32. Αναμνηστικό πορτραίτο του Δωροθέου Σχολαρίου, το οποίο φιλοτεγήθηκε με την ευκαιρία των 100 χρόνων από τον θάνατό του και με πρωτοβουλία του μητροπολίτη Τρίκινης & Σταγών κ. Αλεξίου.

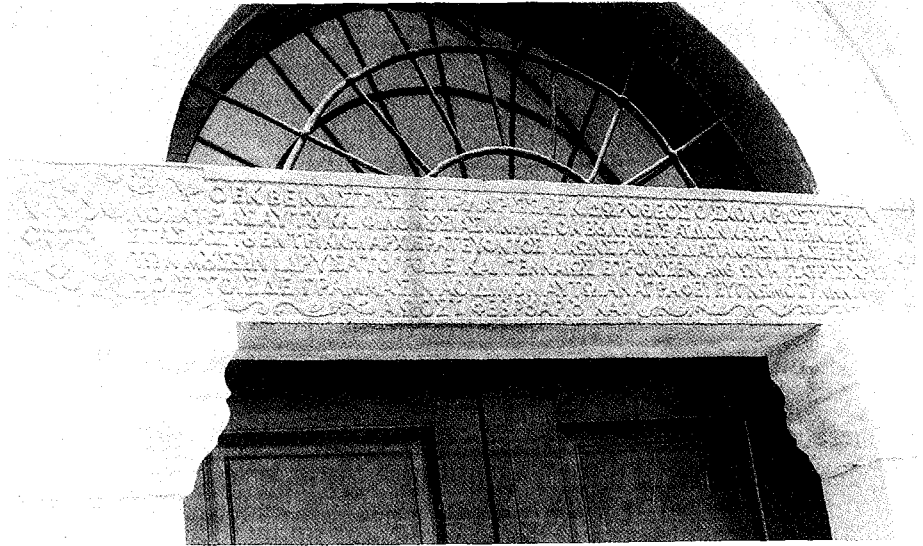
ΠΙΝ. 33. Η Δωροθέα Σχολή Βεντίστας. Στον εξώστη οι άνδρες παρακολουθούν τις γυναίκες που χορεύουν κάτω. Στο κέντρο καθήμενοι οι οργανοπαίχτες. Το κτίριο της Σχολής, όπως και όλα τα σπίτια της Βεντίστας, κτίθηκε από τα στρατεύματα Κατοχής το 1943. Η φωτογραφία παρχωρήθηκε από τις κ. Ευαγγελία Γουγουλάκη-Ζιώζια και κ. Λέλα Μάπη.

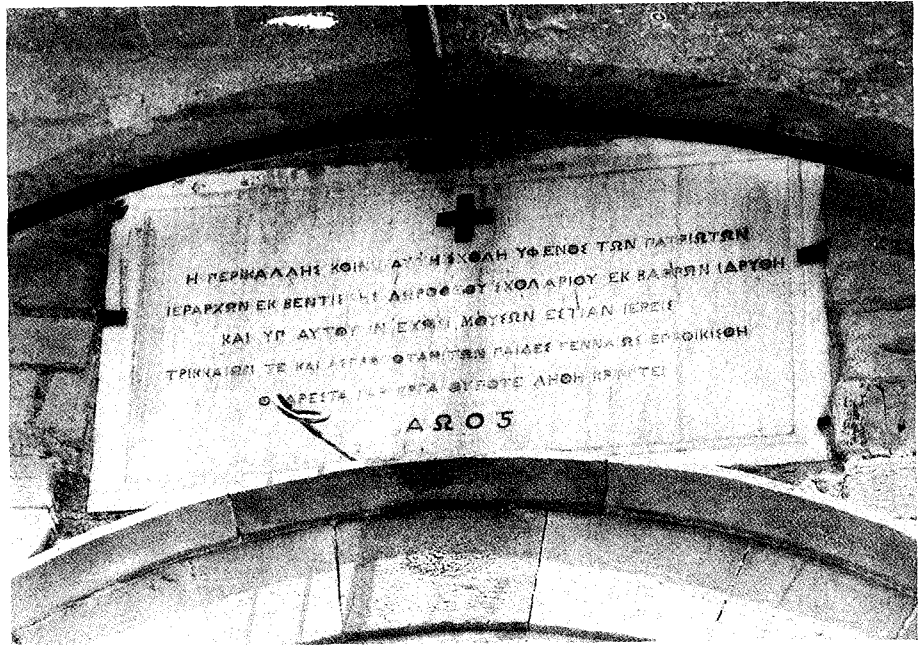
ΠΙΝ. 34. Η Δωροθέα Σχολή Θεσσαλονίκης, όπως σώζεται σήμερα.

ΠΙΝ. 35. Η είσοδος και οι κλίμακες της Δωροθέας Σχολής Τρίκκης. Διακρίνονται οι δύο εντοιχισμένες επιγραφές.

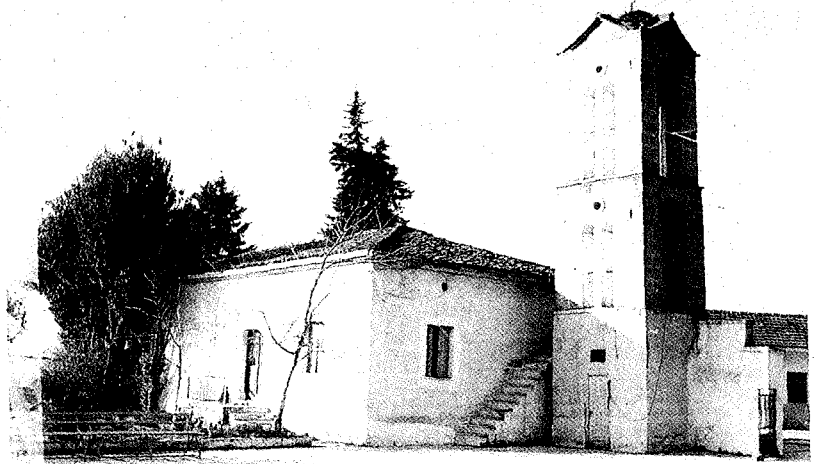
ΠΙΝ. 36. Η επιγραφή στο υπέρθυρο της Δωροθέας Σχολής Τρίκκης (1876). Φωτογραφία Δημ. Τρίκα.

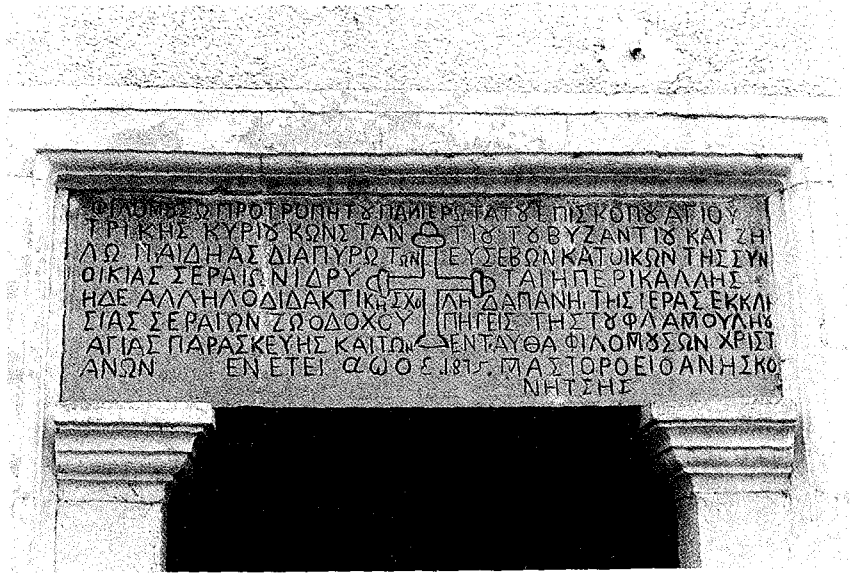
ΠΙΝ. 37. Η δεύτερη-μαρμάρινη εντοιχισμένη επιγραφή της Δωροθέας Σχολής Τρίκκης (1876). Φωτογραφία Δημ. Τρίκα.

ΠΙΝ. 38. Η προτομή του Δωροθέου Σχολαρίου στο προαύλιο του 3ου Γυμνασίου-Λυκείου Τρικάλων. Στο κάτω μέρος διακρίνεται το σπάσιμο που υπέστη, όταν προ διετίας καταρηνίστηκε από αντεθνικώς, προφανώς, δρώντα άτομα. Φωτογραφία Δημ. Τρίκα.

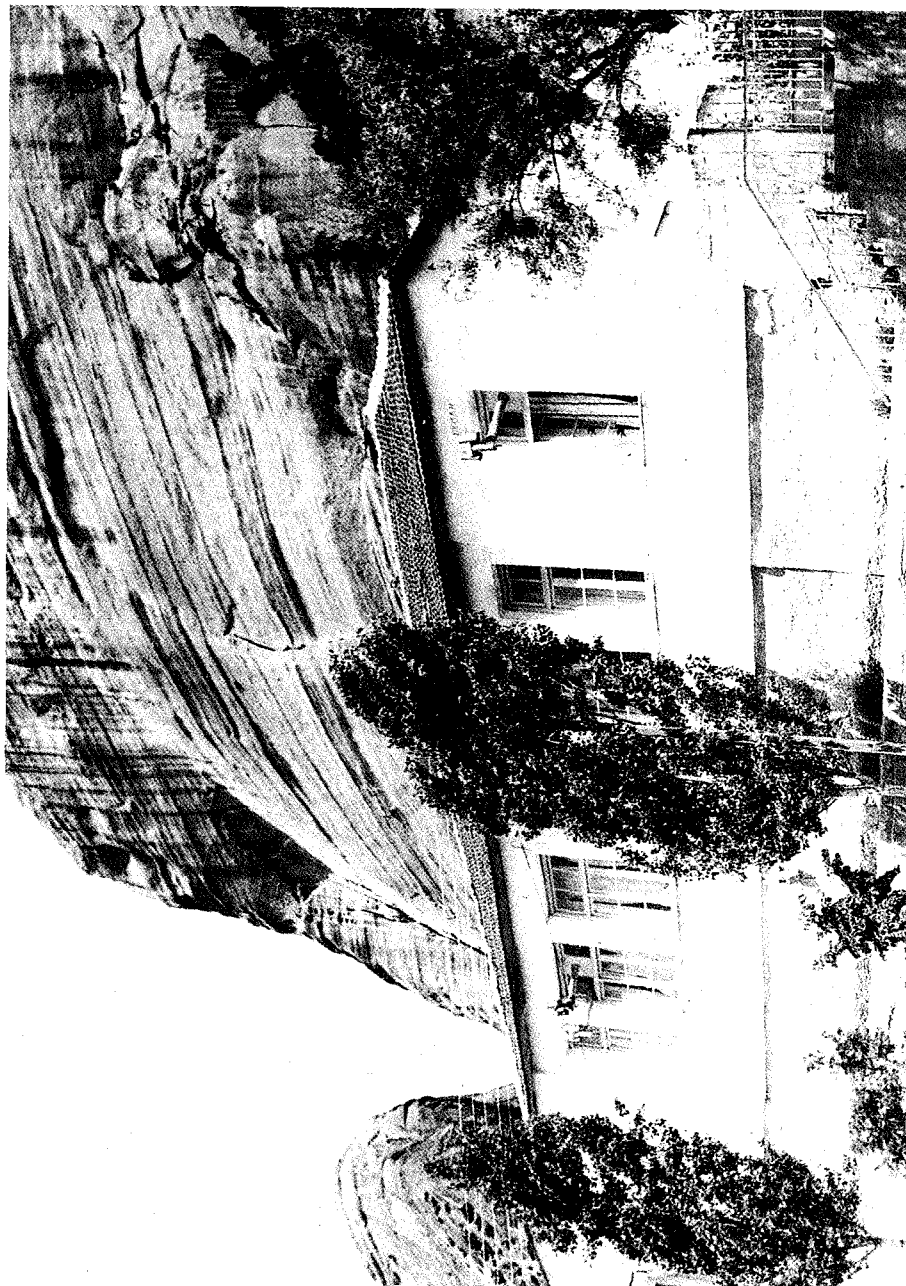
ΠΙΝ. 39. Η Αλληλοδιδασκτική Σχολή Σαραγίων Τρικάλων (1875) λίγο πριν από την κατεδάφιση της (1989). Φωτογραφία Δημ. Καλούσιου.

ΠΙΝ. 40. Η κτιτορική επιγραφή της Αλληλοδιδασκτικής Σχολής Σαραγίων Τρικάλων (1875). Φωτογραφία Νεκτ. Κατσόγιαννου.

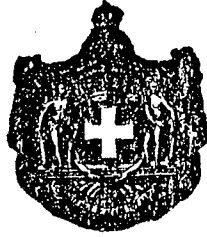

ΠΙΝ. 41. Η νέα Αλληλοδιδασκτική Σχολή Τρικάλων (σημερινό 4ο Δημοτικό Σχολείο Τρικάλων). Κάτω η χρονολογία ανεγέρσεως του κτιρίου (1874), κεντημένη στον τοίχο με κεραμίδια.

ΠΙΝ. 42. Η Κωνσταντίνος Σχολή Καλαμπάκας, όπως σώζεται σήμερα.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ο

ΒΑΣΙΛ. ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Προς τούς σε βασιμν β' λους λυσίουους Τρίκκης, Σταγών, και Γαρδικίου.
 Λας παρακαλούμεν να μιάς παραρηρήσειτε, εις οι μόντοι εφ' ημεις οι αν' ιδου
 τον τον μ' αχρη εου δε γ' αβ' ελ' ημικη παιδεουση εν' καθε ενα διοι
 κητικων περιφεριων θμωτ' λυσίουους εφ' ημεις, εν διαφικωτα εφ' ημεις
 ονι ημεις οφ' ημεις παραδοθημετα και χρεητα και εν' καθε ενα
 κη' οφ' ημεις οσια λαδα, οσην ε' ημεις εφ' ημεις εφ' ημεις, οσην
 λυχα και καθε ενα, οσην ε' ημεις εφ' ημεις, οσην ε' ημεις εφ' ημεις
 οσην και εφ' ημεις λυσίουους εφ' ημεις εφ' ημεις.

Τρίκκη, 9 εφ' ημεις 1881

δ. β. εφ' ημεις

εφ' ημεις

ΠΙΝ. 43. Η διαταγή του Βασιλικού Επιτρόπου με την οποία ζητεί από τους επισκόπους Τρίκκης, Σταγών και Γαρδικίου να τον πληροφορήσουν για την οικονομική κατάσταση των σχολείων των περιφερειών τους (9-9-1881).

Αριθ. 486

Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος

Θ
Δημάρχου Τρικάλων
Τῆς τῆς

Ἐπισημοτάτου Ἐπισκόπου Τρικάλων

Ἐπιστολῆς τῆς Πρὸς ἀριθ. 547 Διαταγῆς τοῦ Ἰ. Βασιλεῖ-
 οῦ Ἐπισημοτάτου Ἐπισκόπου Τρικάλων ἐπὶ παρακαλοῦντος τοῦ μὲν
 πληροφοροῦντες μὲν τὴν πόσιν τῆς δυνατῆς ἀκριβείας
 καὶ ταχυτάτας ποῦ τὰ κατὰ τὴν περιφέρειαν τῆς ἑπι-
 σκοπίας ἡμῶν ἐκπαιδευτήρια, πῶσον τὸ μαθητικὸν ἐπιπέ-
 δον αὐτῶν, ποῦ τὴν ἀνάγκη κατασκευασθῆναι, πῶσον ἡ ἐξ
 αὐτῶν μεσοδῶν, ὁποῖα ἢ ἀναχρησθέντες ἢ ἀπὸ τῆς
 ἐκπαιδευτικῆς ἀνάγκης ἀφαιρῶνται.

Ἐν Τρίκालοις τῆς 18ης Ἰουλίου 1881

Θ Δημάρχου
Κωνστ. Λαυρακοπούλου

ΠΙΝ. 44. Το έγγραφο του δημάρχου Τρικάλων με το οποίο ζητεί από τον επίσκοπο Τρίκκης να τον πληροφορήσει για την οικονομική κατάσταση των σχολείων της περιφέρειάς του (18-9-1881).

Προς το Δημαρχείον Τρικιάλων

Επίσημη Διάμαρξη

Ημερίδα 20^η αὐγ. 1886. πρὸς ἀποστολὴν τῶν ἐπι-
 σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἡμετέρας γραφικῆς ἀπορίας ἐπὶ
 αὐτῶν τῶν περιουσιαστικῶν μισθωτικῶν περιουσιῶν τῶν ἐπι-
 σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἀπορίας ἐπὶ
 τῶν ἐπισημῶν

Κατηγορία	Ποσὶς	Ποσοστὸν
Α. Διανομὴ τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπι- σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἀπορίας ἐπὶ τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπι- σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἀπορίας ἐπὶ τῶν ἐπισημῶν	37,500	6%
Β. Τεσσάρων ἐπισημῶν τῶν ἐπι- σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἀπορίας ἐπὶ τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπι- σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἀπορίας ἐπὶ τῶν ἐπισημῶν	250	6%
Γ. Κεφάλαια τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπι- σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἀπορίας ἐπὶ τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπι- σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἀπορίας ἐπὶ τῶν ἐπισημῶν		

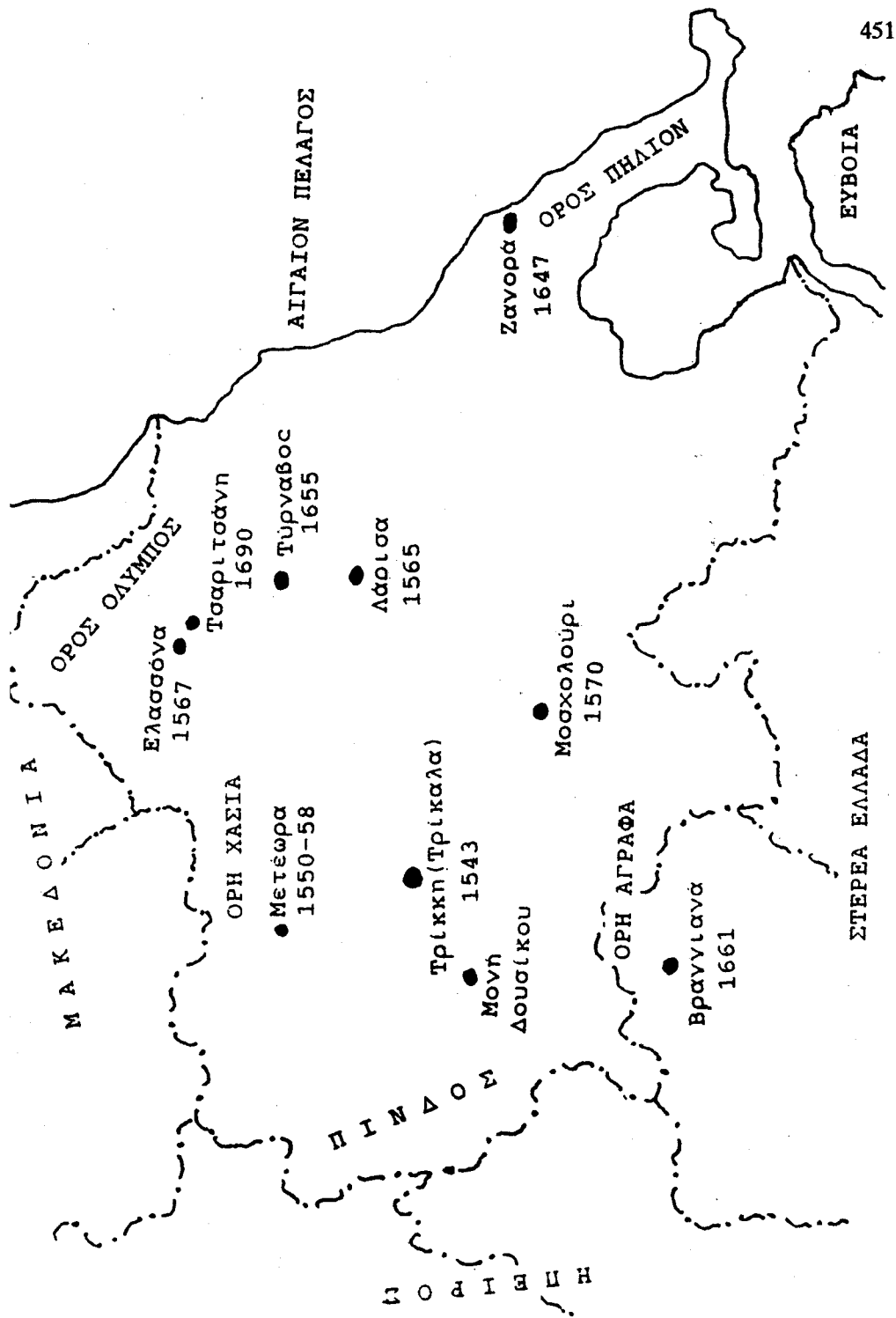
Ἔσοδα τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπι-
 σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἀπορίας ἐπὶ
 τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπι-
 σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἀπορίας ἐπὶ
 τῶν ἐπισημῶν

Ἔσοδα τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπι-
 σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἀπορίας ἐπὶ
 τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπι-
 σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἀπορίας ἐπὶ
 τῶν ἐπισημῶν

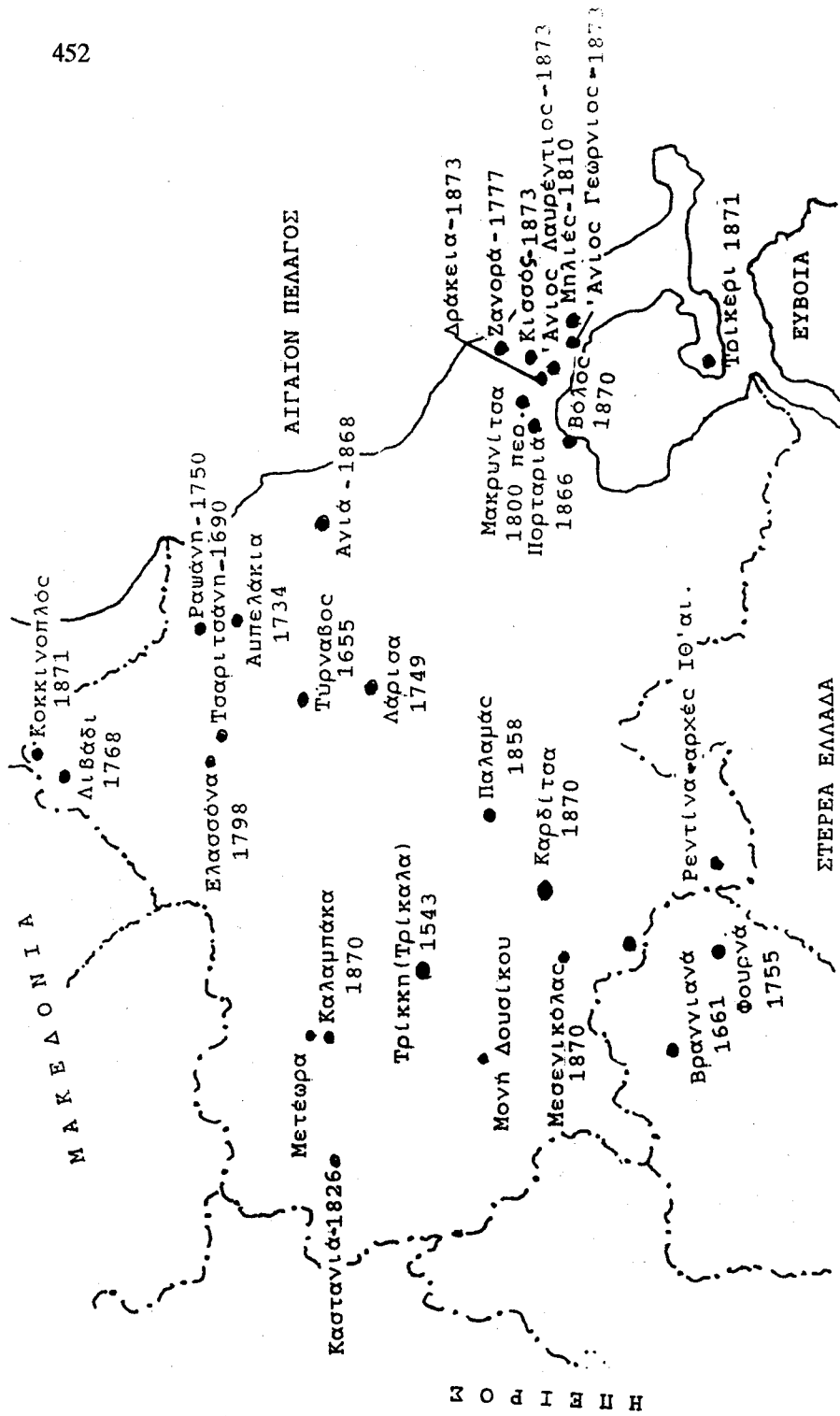
Ἔσοδα τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπι-
 σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἀπορίας ἐπὶ
 τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπισημῶν τῶν ἐπι-
 σκόπων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρικιάλων ἀπορίας ἐπὶ
 τῶν ἐπισημῶν

Π.Ν. 47. Η ἀπάντηση του επισκόπου Τρίκης Μελετίου Γ΄ προς τον Δήμαρχο Τρικιάλων, στην οποία ἐπιτίθεται ἡ οικονομικὴ κατάσταση των σχολείων τῆς Ἐπισκοπῆς Τρίκης.

3. ΧΑΡΤΕΣ

ΧΑΡΤΗΣ 1. Τα εκαταδευτικά κέντρα της Θεσσαλίας κατά τον Ις' και ΙΖ' αιώνα.

ΧΑΡΤΗΣ 2. Τα εκπαιδευτικά κέντρα της Θεσσαλίας, στα οποία λειτουργήσαν ανάμεσα σχολεία.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

αέναος, ον: αιώνιος, παντοτινός.

αϊδνής, ές: αόρατος, κρυμμένος.

αμφιλαφής, ές: πελώριος, άφθονος.

άναντα: ανηφορικός, προς τα πάνω, απέναντι.

άναντα, κάτω: άνω κάτω.

ανήνυτος, ον: απελείωτος, ο χωρίς τέλος.

απαράτρεπτος, ον: αγύριστος, άκαμπτος, ανστηράς δίκαιος, αμετάβλητος.

απέλα, η: πέλα, πέταυρο, σανίδι κατώτερης ποιότητας που χρησιμοποιείται στις σκεπές (τσιπατιά) των οικοδομών.

αποσκορακισμός, ο: εξοβελισμός, αποβολή.

ασάλλι, το: πολωνικό ασημένιο νόμισμα με παράσταση λιονταριών.

άτρυτος, ον: ακούραστος, ακαταπόνητος.

αυχώ: είμαι ξηρός, χωρίς βροχή.

αψίκορος, ον: ευερέθιστος.

βαζουφές και βαζυφές, ο: "σύνταξη", επιχορήγηση, οικονομική ενίσχυση.

βελέσι, το: τσιμπίδι, στρόγγυλο γερό ξύλο, που χρησιμοποιείται για την κατασκευή της στέγης.

βελώνι, το: εργαλείο για το πελέκημα της πέτρας.

βολλύμι(βολίμι), το: μολύβι, μολυβδοκότυλο.

γεραίρω: τιμώ.

γερμάδες, οι: τοιλίκια, κοντά ξύλα που χρησιμοποιούνταν παλιότερα για την κατασκευή του εξέχοντος από τον τοίχο μέρους της στέγης, δηλ. της μαρκίζας.

γήρας λιπαρόν, το: εύρωστα, πλούσια, ήσυχα γηρατειά.

γιουμπρούκι, το: τελωνείο, τελωνειακός δασμός.

γλίσχρος, α, ον: φειδωλός, μηδαμινός, μικρός, ανάξιος λόγου.

διάτορος, ον: διαπεραστικός.

διάφορον, το: κέρδος, τόκος.

δομέστιχος, ο: (εκκλ. αξίωμα) ψάλτης του αριστερού χορού.

εδητύς, ύος: τροφή, φαγητό.

εναβρύνομαι: υπερηφανεύομαι, καμαρώνω.

ενάτη ώρα, η: η ώρα προ της Ακολουθίας του Εσπερινού, η 3η απογευματινή ώρα.

επί κοίτης, ο: (εκκλ. αξίωμα) ο υπεύθυνος για τους κοιτώνες.

επί του αρίστου, ο: (εκκλ. αξίωμα) ο υπεύθυνος για την τράπεζα, τραπεζοκόμος.

επιψογώ: αποδοκιμάζω, κατακρίνω.

εριβάλαξ, ο, η: εύφορος (επί εδάφους).

εριθεία, η: εργασία επί μισθώ, επιδίωξη δημόσιας θέσης.

ερικυδής, ές: ένδοξος.

εύκλεια, η: δόξα, αγαθή φήμη, διασημότητα.

ευποριστία, η: ευκολία στην εύρεση των αγαθών, εύκολη απόκτηση αγαθών.

εφετός, ή, όν: επιθυμητός.

ημερούσιο, το: ημερομίσθιο.

θεοστυγής, ές: θεομίσητος, θεοκατάρατος.

ιερομνήμων, ο: (εκκλ. αξίωμα) ο υπεύ-

- θυνος για τον Κώδικα της επισκοπής και τα εγκαίνια των νέων ναών.
- ιλιάμι, το:** δικαστική απόφαση.
- καβάξης, ο:** φύλακας, κλητήρας.
- καδοπούλα, η:** μικρή κάδη.
- καλάγι, το:** κασσίτερος.
- κάλι, το:** ανθρακικό κάλιο, ποτάσσα.
- καλλιχεύμων:** αυτός που βγάζει καλό νερό.
- κανστρήνιοι, ο:** (εκκλ. αξίωμα) ο υπεύθυνος για την ένδυση του επισκόπου και τη φύλαξη των "αξιωματικών" αυτού.
- καταθύμος, ία, ιον:** ο αρεστός στην ψυχή, επιθυμητός.
- κάταντα:** κατηφορικάς.
- κελαινός, ή, όν:** μαύρος, σκοτεινός.
- κερεστές, ο:** η ξυλεία για την κατασκευή σπιτιού.
- κλάπα, η:** συνδετήρας.
- κλειζόμενος, η, ον:** επαινούμενος, εγκωμιαζόμενος, δοξαζόμενος.
- κλήτσος, ο:** σιδερένιο κρεμαστάρι, αγκύλη.
- κυράς(κιράς), ο:** ενοίκιο, μίσθωση ζώων για μεταφορά πραγμάτων;
- λάστρα, η:** πλάκα· λάστρα τζάμι, η: υαλοπίνακας.
- λογοθέτης, ο:** (εκκλ. αξίωμα) ο σφραγισδοφύλακας της επισκοπής.
- λουτζέκι, το:** μονάδα μετρήσεως δημοτικών που ισοδυναμεί με δύο κουβέλια, ήτοι 18 οκάδες περίπου.
- μαδέμι, το:** λατομείο, νταμάρι.
- μακαβάς, ο:** χοντρό χαρτόνι.
- μαλιώρα, η:** ξύλο που χρησιμοποιείται στην κατασκευή της στέγης, πιθανόν η μαχιά.
- μάνα, η:** μαχιά, ματέρι που τοποθετείται διαγωνίως στην άκρη της στέγης.
- ματέρι, το:** πάτερο, πλατύ και χονδρό ξύλινο δοκάρι που υποβαστάζει τη στέγη.
- μερεμέτι, το:** επισκευή, μικροδουλειά.
- μιντέρι, το:** λεπτό στρώμα γεμισμένο με χόρτο.
- μουρασελές, ο:** γραπτή διαταγή από Τούρκο αξιωματούχο, άδεια.
- μοντεσαρίφης, ο:** έπαρχος.
- μπεγλέρμπεης ή μπεηλέρμπεης, ο:** ο μπέης των μπέηδων, τίτλος που δινόταν στους διοικητές της Ρωμυλίας και της Ανατολίας.
- ναζίρης, ο:** επιμελητής κτήματος, διευθυντής επιχειρήσεως.
- νάματα, τα:** νερά.
- νισιαντίρι, το:** αμμωνιακό αλάτι.
- οικονόμος, ο:** (εκκλ. αξίωμα) ο διαχειριστής των οικονομικών και των περιουσιακών στοιχείων της επισκοπής.
- οιονεί:** ωσάν, όπως εάν, σάμπως, σαν να λέμε.
- ονήσιμος, ον:** χρήσιμος, ωφέλιμος, ευεργετικός.
- πάλδος, το:** εξόφληση, πληρωμή.
- πανοικεί:** πάνδημα, με όλη την οικογένεια.
- παρακεντές, ο:** μεροκαματιάρης σε τσιφλίκι.
- πάφλινος, η, ον:** τσίγκινος, χάλκινος.
- πάφλος, ο:** τσίγκος.
- πέλα, η:** βλ. απέλα.
- περικείρω:** κουρεύω γύρω-γύρω.
- περόνι, το:** καρφί.
- πλάκωμα, το:** το ξύλινο υπέρθυρο, πρέκι.
- πόσιος και εδητύος έρον:** παράφραση της ομηρικής φράσης: **πόσιος και εδητύος εξ έρον έντο:** χόρτασαν τρώγοντας και πίνοντας.
- πράζα, τα:** πιθανόν μονάδα μετρήσεως υφασμάτων.
- πρωτοαποστολάριος, ο:** (εκκλ. αξίωμα) ο αναγνώστης των Επιστολών των Αποστόλων.
- πρωτοπαπάς, ο:** (εκκλ. αξίωμα) πρωτοπρεσβύτερος, ο αναπληρωτής του επισκόπου και επικεφαλής όλων

των αξιωματούχων της επισκοπής.
πρωτόσχολος, ο: ο πρώτος μαθητής της κάθε τάξεως, ο οποίος βοηθούσε τον δάσκαλο στη διδασκαλία των άλλων μαθητών κατά την εφαρμογή της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου.
πρωτοψάλτης, ο: (εκκλ. αξίωμα) ο πρώτος τη τάξει ψάλτης.
ρεξές, ο: στροφέας, στρόφυγγας θύρας ή παραθύρου, μεντεσές.
ρούχος, ο: τσόχα.
σακελλάριος, ο: (εκκλ. αξίωμα) ο υπεύθυνος για τα ανδρικά μοναστήρια της επισκοπής.
σακελλίων, ο: (εκκλ. αξίωμα) ο υπεύθυνος για τα γυναικεία μοναστήρια και το θησαυροφυλάκιο της επισκοπής.
σούμπασης, ο: επιστάτης κτημάτων, προεστός χωριού, διευθυντής αστυνομίας.
σύνναρσις, η: συνδρομή, βοήθεια, υποστή-

ριξη.
σύρσιμο, το: επισκευή στέγης, επανατοποθέτηση των κεραμιδιών της στέγης.
σύρτα μέντα: ξεκοπή, κουτουρού.
ταμπάνι, το: κομμάτι ξύλου ή σανιδιού που χρησιμοποιείται ως ενισχυτικό άλλων στις οικοδομές.
ταχύ, το: πρωί.
τε(μ)πεσήρι, το: κιμωλία.
τερβένι (δερβένι), το: στρατιωτικός σταθμός σε πέρασμα βουνού.
τετριγότες, οι: μτχ. παρακ. του τριζω' αυτοί που τσιρίζουν.
τηλέχθων, ο: μακρινός, απομακρυσμένος.
τηλόθι: μακριά.
τρούμπα, η: ρόλος υφάσματος.
χαζνές, ο: θησαυροφυλάκιο, αποχωρητήριο (ειρωνικά).
ωράισμα, το: καλλώπισμα, κόσμημα.

SUMMARY

Education in Western Thessaly during the period of Turkish domination Contribution to the study into Thessalian Enlightenment

*Doctoral Thesis
by Theodoros A. Nimas*

This work refers to the Greek education (schools, teachers, books etc.) in Western Thessaly during the period of Turkish domination; it has been written chiefly on the basis of previously unexploited sources of information (hitherto unpublished manuscripts of monasteries) but also with reference to the relevant publications.

It begins with a short review of the educational movement both in the Ottoman Empire and in all the areas where Hellenism had been spread during the period in question. This is followed by a brief examination of the educational movement throughout Thessaly so as not only the contribution of that part of the country to the New Greek Religious Humanism and Enlightenment movement should be shown but also the relevant comparison should be made between the educational activities of Western Thessaly and those of other areas of Greece.

The first, which is also the main part of this study, refers to the educational activities which were carried out in Western Thessaly and which are mostly unknown even to the specialists in this field of education.

The first part can be divided under the following headings:

1. The schools in the town of Trikala (Trikki), namely a) the Hellenikon* school of Trikki, which opened in the middle of the fifteenth century (1543) and which continued to function, with a few breaks, until the liberation of the

* One kind of secondary school.

town(1881). It is the oldest known school in Thessaly, b) the Allilodidaktikon* school of Trikki, which was founded in 1833 and continued to work without a break until 1881, c) the Dorothea school(1875), which was founded by the enlightened arch-bishop Dorotheos Scholarios and which functioned as a monitorial system school and a seminary, d) the Parthenagogion (girls' school), which was established in 1861 with the help of the Monastery of Dousikon, e) the Music school, which is reported to have started working at the end of the seventeenth century and f) the Allilodidaktikon(monitorial) school of Sarayia, which was established in 1875.

2. The schools in the Kalambaka and Aspropotamos area , namely a) the school in Meteora, which is referred to have started functioning in the middle of the sixteenth century, b) the schools in Kalambaka(Hellenikon and Allilodidaktikon school), c) the school in Kastania, which started functioning in the middle of the eighteenth century, d) the school in Ventista(Amarantos), which was founded in 1865 and which was financially supported by the arch-bishop Dorotheos Scholarios, who was from Ventista, e) the school in Chaliki, which opened in the second half of the eighteenth century, f) the school in Klinovos, which was founded by the bishop of Stagi Paisios, who also came from Klinovos g) the school in Aidona, which opened shortly before liberation, h) the school in Malakasion, which is said to have been founded by the monk Kosmas the Aitolos in 1775 and which functioned as an Allilodidaktikon school shortly before liberation, i) the Allilodidaktikon school in Koutsoufliani, which also functioned during the last few years of the Turkish rule.

3. The schools in the Western Thessalian plain. a) n Moscholourion(from the middle of the sixteenth century), b) in Zarkon (before 1803), c) in Palamas, where in 1858 three primary schools were reported to have been functioning and one secondary school was founded, d) in Metamorphosis(from 1819), e) in Makrichorion (from the end of the eighteenth to the beginning of the nineteenth century), f) in Sofades (from the middle of the eighteenth century), g) in Karditsa (one Hellenikon and one Allilodidaktikon school from the middle of the nineteenth century), h) in Mataranga(1878), i) in Agnantero(1881) j) in Myrina(1875), k) in Apostoli(1860) and l) in Rizarion(1869).

4. The schools in the Agrapha area, namely a) The "Hellenomuseum" or Hellenikon school in Vrangiana, which was founded in 1661 by Eugenios Yiannoulis and which functioned until 1770, b) the school in Rentina(from the eighteenth century), c) the school in Kastania(from the beginning of the

* One kind of primary school in which older and more capable students were given the responsibility of teaching younger ones following the monitorial or Langaster system.

eighteenth century), d) the school in Fourná (from 1743), e) the school in Fanarion (from the beginning of the nineteenth century), f) the school in Katafygion (from the end of the seventeenth century), g) the school in Kanalia (from 1876) and h) the schools in Mesenikolas (one Allilodidaktikon and one Hellenikon school, from 1870).

5. The schools in the Chasia area. It is possible that a school was functioning in Rizoma (Sklatina) during the middle of the nineteenth century, while in Agrelia, which was liberated in 1912, a school had been functioning since 1902.

6. Other schools in the Trikala area. Some information points to the functioning of schools in Grizanon (1819), Tyrná (1858) and Stournareika (1862).

In the first part of this study the following are also examined: 1) The state of Education in Western Thessaly during the transitional stage of the first few years of freedom from Turkish rule, 2) the intellectual and educational links between Trikala and the surrounding areas and 3) the educational programmes and methods of teaching and punishment which were used in the schools of Western Thessaly during the period in question.

In the second part an account of those men, who the Thessalian Religious Humanism and the Enlightenment movement is owed to, is given. There is a brief reference in the Thessalian teachers' and scholars' lives and their works during the Turkish Occupation. These men have been divided into three sections on the basis of the geographical criteria: 1) From the Trikala-Aspropotamos-Agrapha area they were sixty nine in number, 2) from the Larisa - Tyrnavos - Olympus - Ossa area thirty six in number and 3) from the Pelion - Velesinon - Almyros area sixteen in number.

Following this, tables with the names of Thessalian professors and students at the Academies of Bucharest and Iasion are listed and so are names of Thessalian scholars who were subscribers to scientific books during the period in which the New Hellenic Enlightenment movement flourished (1800-1820). A list is also provided including all the known schools which were functioning in Thessaly during the period of Turkish rule.

In the final conclusions the following realisations are considered:

1) In Thessaly, as in other enslaved Hellenic areas, during the first part of this period of slavery (during the fifteenth to the beginning of the sixteenth century) there was little or no educational activity. It was the time when the nation was fighting for survival and was even in danger of losing its national language.

2) When in the second half of the sixteenth century the educational awakening of Hellenism started, Thessaly often kept a pace and more often it kept the leadership. Trikala, which was the seat of the arch-bishop of Larisa, was the hub of this effort. It is not by chance that the Hellenikon school of Trikki

started to flourish around 1570 when Jeremiah II the Great, who later became the ecumenical patriarch, held the office of arch-bishop of Larisa. It was he who first recommended to the Holy Synod in 1593 to compile the historical encyclical to the bishops by which they were exhorted "To help, to the best of their abilities, those who wish to teach and those who wish to learn and they haven't the means to do so".

3) Alongside with Trikala, significant educational development also took place in the trading centres of the Western Thessalian plain. In Moscholourion (from the middle of the sixteenth century) and in Sofades (from the middle of the eighteenth century).

4) At the end of the seventeenth and the beginning of the eighteenth century, thanks to Eugenios Yiannoulis the Aitolos and his pupil, Anastasios Gordios, the highlands and inaccessible areas of Agrapha, Vrangiana and other villages became important centres of intellectual and educational development. We could say that in Eugenios Yiannoulis's works we encounter the spirit of the New Hellenic Enlightenment movement, which started nearly a century later. During that period the intellectual contact between the scholars of Trikala and Agrapha was very close. Trikala, being the Holy See of the arch-bishop of Larisa, the jurisdiction of which extended to all the Central Greece, was undoubtedly the intellectual centre of this part of the country.

5) From the end of the seventeenth century and throughout the subsequent period of Turkish rule in the Northeastern area of Thessaly with Tyrnavos as the most important centre at first, and Tsaritsani, Ambelakia, Larisa, Rapsani and Livadion later on, a remarkable educational and cultural activity was developed similar to which perhaps had never been observed in any part of Greece. The high density of educational centres with their advanced schools, the numerous enlightened teachers, some of whom had also worked abroad and produced praiseworthy pieces of writing (eg. Ant. Olympiotis, I. Pezaros, S. Doungas, K. Koumas, G. Zachariadis, the Govdelas brothers, K. Economos, T. Farmakidis, S. Economos), the hundreds of subscribers to scientific publications of the time of the New Hellenic Enlightenment movement from that area and the establishment of libraries show that in this place a great intellectual and educational tradition with beneficial consequences for Hellenism as a whole was born and blossomed.

6) With the creation of the free state of Greece in 1830, the people of Thessaly made improvements to their educational system, establishing many different kinds of schools "Allilodidaktika (monitorial or Langaster system), Hellenika, Parthenagogia (girls' schools) and Gymnasia (secondary schools)". Not only were local teachers given posts in these schools, but teachers from all

over the free state of Greece were employed in Thessaly. New educational programmes were adopted and put into practice as far as conditions would allow it.

7) In the nineteenth century, and particularly in the last few decades before liberation, a sudden burst of educational activity occurred in the Pelion area where many monitorial system schools and advanced level schools were established. This was greatly helped by the educational tradition of this area which went back to the previous century and by a few local men of letters such as A. Gazis and G. Konstandas. The fact that Dorotheos Scholarios was the bishop of Dimitrias (1858-1870) is definitely connected with that spate of educational activity.

8) In the nineteenth century there was a noteworthy educational movement in the Vlachohoria villages of the Aspropotamos area. Besides the remote Chaliki, where there had been a school since the second half of the eighteenth century, Kastania and Ventista were also in the vanguard. The latter had the fortune to be the birthplace of Dorotheos Scholarios, who established a reputable school there. The education in the Vlach villages had an additional purpose -to fight the Romanian propaganda on the Vlachs. The same happened in the Vlach villages of Olympus, Livadion and Kokkinoplos, where the residents fought against the Romanian propaganda with great determination.

9) During the long period of Turkish rule when many residents of the plain fled to the mountains for greater security, the settlements which sprang up in the mountains did not only become centres of financial activity but also of an intellectual one. It was on the remote and inaccessible mountainsides of Agrapha, Aspropotamos, Olympus and Kissavos and also Pelion, which enjoyed special privileges, that the most reputable schools not only in Thessaly but also in the whole Greece functioned.

10) A major role in this movement of educational and spiritual regeneration which was observed in Thessaly during the period of Turkish rule was played by the Greek Orthodox Church. The successive arch-bishops of Larisa played a leading role in the setting up and maintaining of the schools as the bishops and abbots of the monasteries did. The monasteries committed themselves not only to the support but also the total maintenance of the schools of their area. Examples of this are the monasteries of Meteora and the Monastery of Dousikon. Dorotheos Scholarios who was the arch-bishop of Sozouagathoupolis, Dimitrias and Larisa in this order, founded schools wherever he went. His greatest achievement was the founding of two important schools in his birthplace, Ventista (Amarantos) and in Trikala. Undoubtedly the overwhelming majority of educators throughout the period of Turkish rule were clergymen.

11) Finally, it is clear that an extremely significant if not the most important role in the development of education in Thessaly was played by the Vlach speaking

Greeks. References to Konstandinos Koumas (Larisa), Anthimos Olympiotis (Livadion, Olympus) Dorotheos Scholarios (Ventista, Aspropotamos), Dionysios Pyrros (Kastania, Aspropotamos), bishop Paisios (Klinovos, Aspropotamos) and Nikolaos Tzartzoulis (Metsovon) are indicative of this.

The most important extracts from the sources of information for this study that are tables, photographs of manuscripts, of people and schools and maps are printed in the appendix.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ*

Συντομογραφίες

αρχιμ. = αρχιμανδρίτης, διδ. = διδάσκαλος, επ. = επαρχία, επίσκ. = επίσκοπος, εφημ. = εφημερίδα, ηγ. = ηγούμενος, ιερ. = ιερέας, ιεροδ. = ιεροδιάκονος, ιερομ. = ιερομόναχος, καθ. = καθηγητής, κάτ. = κάτοικος, Κπόλεως = Κωνσταντινουπόλεως, μαθ. = μαθητής, μητρ. = μητροπολίτης, μον. = μοναχός, Μ. = Μονή, ν. = νομός, περιοδ. = περιοδικό, περ. = περιοχή, πνευμ. = πνευματικός, π. = πόλη, ποτ. = ποταμός, συν. = συνουκισμός, σχ. = σχολείο ή σχολή, υποδιδ. = υποδιδάσκαλος, χ. = χωριό.

Α	
Αβακούμ, μον. 222	Αγγέλου Άλκ. 58, 59, 62, 64, 65, 67, 69, 70, 71, 72
Αβακούμ, μον. -διδ. Καταφυγίου 182	Αγγλία 254
Αβδέλλα, χ. Γρεβενών 380	Αγιά 54, 80, 81, 91, 239, 256, 305, 317, 323, 324, 326, 327, 329
Αβδούλ Μετζίτ, σουλτάνος 57	Αγία Κυριακή, χ. Τρικάλων 355, 357
Αβδούλ Χαμίτ, σουλτάνος 57	Αγία Μονή, συν. Τρικάλων 119, 355, 398, 400
Αβέρκιος, ιερ. -όργανο ρουμανικής προ-παγάνδας 380	Αγίας Τριάδος Αγράφων Σχολή 182, 234, 235
Αβέρωφ Γ. 166, 170, 171, 378	Άγιον Όρος 63, 120, 217, 233, 238, 241, 242, 249, 282, 293, 297, 309
Αβέρωφ Ε. 132, 160	άγιος Βησσαρίων 193, 362
Αβραάμ 369	άγιος Γεώργιος 356, 393, 395
Αγαθάγγελος, ηγ. Μεγ. Μετεώρου 120, 360, 361	Άγιος Γεώργιος, χ. Πηλίου 82, 85, 95, 326, 327, 329
Αγαθόνικος Μιλτ., διδ. Τυρνάβου, Λάρισας και Δράκειας 76, 77, 82, 85	άγιος Δημήτριος 356, 393, 395
Άγγελοι, δεσπότες Ηπείρου 61	Άγιος Διονύσιος ο εν Ολύμπω 219
Αγγελόκαστρο 76	Άγιος Λαυρέντιος, χ. Πηλίου 82, 85, 95, 306, 324, 326, 327, 329 Σχολείο Αγ. Λ. 306
Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη Ελένη 110, 150	
Αγγελόπουλος Αθ. 88, 89	
Αγγελόπουλος Π. 69	

* Δεν ευρετηριάζονται τα ονόματα του Πίνακα Βιβλιογραφίας (σσ. 23-47), τα ονόματα που αναφέρονται σε τίτλους βιβλίων και οι λέξεις Ελλάς, Έλληνες, Θεσσαλία, Θεσσαλοί, Τρίκαλα, Τρίκαλη, Τρικαλινοί, Τουρκία, Τούρκοι, Οθωμανική Αυτοκρατορία, Οθωμανοί, Χριστιανοί, καθώς επίσης και τα ονόματα της αγγλικής περιλήψεως (Summary).

- άγιος Μόδεστος Ιεροσολύμων 168
 Άγιος Ονούφριος (Ντερέ), συν. Παλαιού Βόλου 94
 Αγίου Αθανασίου ελληνικό κολλέγιο Ρώμης 109, 216
 Αγιάτες 81
 Αγναντερό (Μεσδάκι), χ. Καρδίτσης 176, 182, 328
 Άγραφα 51, 52, 53, 54, 56, 63, 64, 74, 75, 105, 108, 125, 150, 177, 191, 193, 209, 228, 312, 323, 330, 332, 393· Σχολές Αγρ. 64, 193
 Αγραφιώτες 54, 182, 193, 222
 Αγραφιώτης Δημ. 49, 81, 91
 Αγραφιώτης Διονύσιος, μαθ. Ακαδημίας Βουκουρεστίου 312
 Αγραφιώτης Θεόδωρος, καθ. Ακαδημίας Ιασίου 311
 Αγραφιώτης ή Δημητριάδης Ιωάννης βλ. Δημητριάδης Ι.
 Αγραφιώτης Ιωάννης, μαθ. Ακαδημίας Ιασίου 312
 Αγραφιώτης Νικόλαος, λόγιος 310
 Αγραλιά (Σμόλια), χ. Χασίων (Τρικάλων) 184
 Αγκιά βλ. Αγιά
 Αγκιάλος 209
 Αδάμου Γ. 77, 88, 89, 90, 267
 Αδελφότης του Ελέους Τρικάλων 385
 Αδελφότης των Φώτων Τρικάλων 123, 130, 135, 188, 380, 382, 385, 398, 399, 400
 Άδης (Adet) 268, 271, 285, 286
 Αδριανούπολη 62, 63, 115, 194, 222
 Αηδόνα (Αϊβάν ή Αϊβάνου ή Γιοβάνω), χ. Ασπροποτάμου (Καλαμπάκας) 169, 170, 328
 Αθανάσιος Αλεξανδρείας 257
 Αθανάσιος αρχ. 109, 216
 Αθανάσιος ιερ., μαθ. Τρικάλων και διδ. Αγράφων 125, 193
 Αθανάσιος, υποδιδ. Τυρνάβου 76
 Αθανάσιος ιερομ., διδ. Ζαγοράς 83
 Αθανάσιος ιερομ., αδελφός Αρσενίου Ε-
 λασσόνος 213, 338
 Αθανάσιος ο Μέγας 344, 347
 Αθανασίου Αναστάσιος, ο εκ Ραψάνης 319
 Αθανασίου Δημ., μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Αθανασίου Δημ., εκ Πορταριάς 319
 Αθανασίου Ιωάννης, μαθ. Κοζάνης 197
 Αθανασίου Κων/νος, μαθ. Ιασίου 312
 Αθανασίου Κων/νος, μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Αθανασίου Τριαντ., μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Αθανασίου Χρ., εκ Τρικάλων 363
 Αθανασόπουλος Θ. 175, 235
 Αθανάτη (Θανάτου), χ. Αγιάς 91, 317, 323, 324, 328
 Αθηνά, εφημ. Αθηνών 285
 Αθήνα ή Αθήναι 63, 66, 88, 133, 140, 147, 166, 167, 168, 185, 203, 217, 219, 241, 242, 249, 288, 289, 290, 302, 304, 307, 308, 337, 378, 399· Γυμνάσιο Αθ. 185, 287· Πανεπιστήμιο Αθ. 246, 250, 287, 308· Φιλόμουσος Εταιρεία Αθ. 66, 241, 304
 Αθηναγόρας, μητρ. 102, 210
 Αθουκλείδης Μανουήλ 345
 Αθωνιάς Σχολή ή Ακαδημία 67, 68, 71, 78, 81, 226, 231, 258, 259, 293
 Άθως 227, 235, 259, 292
 Αϊβάν βλ. Αηδόνα
 Αιγαίου νησιά 97
 Αίγινα 248· Κεντρικό Σχολείο Αίγ. 284· Ορφανοτροφείο Αίγ. 298
 Αίγυπτος 240
 Αικατερίνη Β΄ ή Μεγάλη 168, 227
 Αίσωπος 85, 201
 Αιτωλία 59, 221
 Αιτωλικό 217, 219
 Ακαδημίες Ευρώπης 304
 Ακάκιος Λαρισσαίος, μαθ. Ιασίου 312
 Ακίφ πασάς, βαλής Ιωαννίνων 143
 Ακριβός, αδελφός Θεοδώρου Αναγνώστη 235

- Ακριβός "παπάς", εξ Αμπελακίων 318
 Αλβανία 131, 386
 Αλβανοί 112
 Αλεξάνδρεια 282
 Αλεξανδρής, εκ Τρικάλων 363
 Αλεξανδρίδης Δημήτριος, λόγιος ιατρός
 εκ Τυρνάβου 80, 266, 297
 Αλεξάνδρος Β', τσάρος 168, 279, 304
 Αλεξάνδρος, γιος Γρηγορίου Γκίκα 232
 Αλεξάνδρος διερχόμενος, εκ Τρικάλων 343
 Αλεξάνδρος δομέστιχος, εκ Τρικάλων 341
 Αλεξάνδρος λογοθέτης, εκ Τρικάλων 259,
 342
 Αλέξανδρος ο Μέγας 243
 Αλεξάνδρου Λεωνίδας, μαθ. Τρικάλων
 126, 367
 Αλέξιος (Αναστ. Γόρδιος) 219· βλ. Γόρ-
 διος Αν.
 Αλέξιος, ιερ. Τρικάλων 341
 Αλέξιος Τρίκκης και Σταγών 22, 434
 Αλεξίου Γ. 180
 Αλή πασάς 58, 80, 252, 277
 Αλιούρτος Γεώργιος, δωρητής σχολείων
 Τρικάλων 188, 398, 400
 Αλιχωρίτης Αναστάσιος 322
 Αλλαμανή Έφη 57, 251
 Άλλη 263, 297
 Άλλη Μεριά, συν. Βόλου 94
 Αλμυρός 51, 96, 290, 312, 324, 325
 Αλτίνης Ιωάννης, εκ Ζαγοράς 320
 Αμάραντος, χ. Καλαμπάκας· βλ. Βεντίστα
 Αμβρόσιος Τρίκκης 124, 125, 184, 238, 240,
 252, 342, 343
 Αμπελάκια 54, 76, 79, 80, 81, 90, 91, 97, 173,
 196, 202, 235, 239, 257, 262, 264, 265,
 267, 268, 285, 286, 297, 302, 312, 317,
 318, 322, 324, 331, 326· Αλληλοδιδα-
 κτικό σχολείο Αμπ. 90, 91· Ελληνική
 Σχολή ή Ελληνομουσειόν Αμπ. 78,
 79, 114, 253, 282, 300, 306, 316, 318
 Αμπελακιώτες 78, 80
 Αμπελακιώτης (Ιωάννου) Γεώργιος 257
 Αμπούλ Φέδα Ισμαήλ 266
 Άμστερνταμ 83, 235
 Αμφιλόχιος Βαρλααμίτης, διδ. Τυρνάβου
 76
 Αμφιλόχιος Κυζίκου 346
 Αμφιλόχιος Παρασκευάς, διδ. Τυρνάβου
 76
 Αμφιλόχιος, πνευμ. Μ. Αγ. Διονυσίου 316
 Αναγνώστης Θεόδωρος, διδ. Μακρυνί-
 τσας, εκ Σοφάδων 85, 175, 234, 235
 Αναγνώστης Σταμάτης, διδ. Προμυρίου 86
 Αναγνώστου Αντώνιος ο εξ Αγιάς 316
 Ανακασιά, συν. Βόλου 94
 Ανανίας Λαρίσης 119, 357, 360, 361
 Αναστασιάδης Αθαν., διδ. Τσαριτσάνης
 87
 Αναστάσιος, εκ Τρικάλων 108
 Αναστάσιος ιερ., εκ Τρικάλων 341
 Αναστάσιος ιερ., πατέρας Αλ. Τυρναβίτη
 255
 Αναστάσιος μελωδός, εκ Ραψάνης 259
 Αναστασίου· βλ. Τυρναβίτης Αλέξ.
 Αναστασίου Κων., καθ. Ακαδ. Ιασίου, εξ
 Αγράφων 312
 Αναστασίου Σπ., μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Ανατολή, χ. Αγιάς 81
 Ανατολικός Αστήρ, εφημ. 141, 147, 162
 Ανατόλιος μον. 116
 Ανατόλιος μον. Δουσικιώτης, διδ. Τρικά-
 λων 124
 Άνδρος 66
 Ανεμοδούρας Γεώργιος, εκ Μακρυνίτσας
 319
 Ανήλιο, χ. Πηλίου 85, 95, 96, 166, 327
 Ανθίας, γιος Κων. Οικονόμου 280
 Άνθιμος Β' Τρίκκης 121, 362, 363, 364,
 365, 366
 Άνθιμος Θεσσαλονικεύς, ιεροδ. Λαρίσης
 319
 Άνθιμος ιεροδ., Τρικκαίος 320
 Άνθιμος Ολυμπιώτης 78
 Ανθρακίτης Μεθόδιος 61, 72, 77, 224, 231
 Αντώνιος ιερ., εκ Νεοχωρίου Αγράφων
 112, 124, 193, 252

- Αντώνιος ιερ., πατέρας Αρσενίου Γραικού 109, 216
 Αντωνίου Βασ. Κ., μαθ. Αηδόνας 169, 170
 Αντωνίου Βασ., μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Αντωνίου Ευρ. 54, 74, 178, 219, 220
 Αντωνίου Χριστάκης Κ., μαθ. Αηδόνας 169, 170
 Άνω Βόλος 83, 94
 Ανώνυμος, συγγραφέας Ελληνικής Νομαρχίας 65
 Απόλλων 65
 Αποστόλη Κων., μαθ. Κοζάνης 197
 Αποστόλης βλ. Αρσένιος Ελασσόνος
 Αποστόλης Μιχαήλ 58
 Αποστολίδης Μυρτ. 239
 Απόστολοι 346
 Απόστολοι, χ. Τρικάλων 176, 328
 Απουύλ Αζίζ, σουλτάνος 142, 383
 Αραβαντινός Παν. 74, 76, 77, 78, 79, 81, 104, 109, 110, 112, 114, 116, 123, 153, 155, 156, 173, 179, 180, 193, 224, 226, 228, 231, 232, 233, 234, 237, 238, 252, 253, 257, 262, 264, 265, 266, 273, 292, 309
 Αργαλαστή, χ. Πηλίου 95, 324, 328
 Αργιθέα, περ. Αγράφων 178
 Άργος 242
 Αρδάμι (Αρδάνι), χ. Τρικάλων 357
 Αρδάνης Γεώρ., μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Αριστάρχης Ν. 368
 Αριστοτέλης 106, 182, 226, 256, 257, 288, 345, 346, 347
 Αριστοφάνης 344, 347
 Αρκαδίας ν. 97
 Αρσάκειο 97
 Αρσένιος Γραικός· βλ. Γραικός Αρσ.
 Αρσένιος Ελασσόνος 102, 199, 209, 211, 213, 214, 215, 337, 338, 339, 404, 406, 407
 Αρσένιος, ηγ. Μ. Ολυμπιάτισσας 321
 Αρσένιος Παλαιών Πατρών 338
 Αρσένιος Σουσδελίου· βλ. Αρσένιος Ελ.
 Αρσένιος Τορνόβου 209
 Αρσενίου Λάζ. 53, 55, 74, 75, 80, 82, 97, 152, 173, 212, 294
 Άρτα 62, 64, 167, 193, 194, 217, 290· Σχολή Άρ. 62
 Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Βερολίνου 308
 Ασάνης Σπυριδών 79, 80, 256, 261, 262, 267, 268, 271
 Ασημακόπουλος Δημ., εκ Βραχωρίου-κάτ. Τρικάλων 150, 363
 Ασκητής, διδ. Τρικάλων 112, 124
 Ασκληπιός 384
 Ασκληπιός, περιοδ. 289
 Ασλάν 350
 Ασλάνης 349
 Ασπροποταμίτες 131, 133, 136, 137, 139, 149, 385, 386, 387
 Ασπροποτάμου περ. 51, 55, 136, 140, 152, 178, 205, 209, 332, 386, 393
 Αστερίου Αντ., διδ. Λιβαδίου 88
 Ατέσης Βασ. 60, 78, 103, 173, 238, 309
 Αττάλεια 277
 Αττικιστές 270
 Αυγουστίνος 345
 Αυξεντιάδης Γεώργιος 230
 Αυξέντιος, μαθ. Νικοδήμου Μαζαράκη 290
 Αυξέντιος, μον. Χαλικίου 168
 Αυστρία 286
 Αυστροουγγαρία 272
 Αφεντούλης Θεόδωρος, ιατρός εκ Ζαγοράς 307, 308
 Αφθόνιος σοφιστής 346
 Αχελώος ποτ. 167, 171
 Αχιλλόπουλοι αδελφοί 92
 Αχιλλίος Λαρίσης 220
 Αχιτζαλού Νικόλαος, εκ Μακρυνίτσης 319
- B**
- Βαΐου Δημ., εκ Τρικάλων 150, 363
 Βακαλόπουλος Απ. 53, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 74, 102, 103, 108, 110, 112, 152, 153, 170, 192, 193, 197, 210, 212, 217, 218, 219,

- 224, 246, 296, 297, 302, 303, 304
 Βακαλόπουλος Κ. 21
 Βακαλόπουλος Νάσιος, εκ Τρικάλων 358
 Βαλαής Δ. 273, 274
 Βάλβις Αδριανός 271
 Βαλκανικοί Πόλεμοι 56
 Βαμβάκος Σ. 95
 Βάμβας Ν. 72, 280
 Βάνια (Πλάτανος), χ. Τρικάλων 184, 355
 Βαρβάκης Σταύρος, διδ. Τσαριτσάνης 87
 Βαρθολομαίος, ιερομ. Δουσίκου 365
 Βάριεμπουργκ π. 210
 Βαρλααμίτης Αμφιλόχιος, ιερομ. 154
 Βαρμπόπι (Φήκη), χ. Τρικάλων 355, 358
 Βαρνάκοβα· βλ. Μονή Β.
 Βαρούσι, συν. Τρικάλων 112, 130, 149, 343
 Βαρουσιώτες 343
 Βασιαρδάνη Αλέξανδρος, μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Βασιαρδάνη Λεωνίδα, μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Βασίλειος· βλ. Βησσαρίων εκ Ραψάνης
 Βασίλειος ο Μέγας 344, 345, 346
 Βασίλειος εκ Ραψάνης, μαθ. Ευγ. Βουλγάρως 78
 Βασιλείου Π. 49, 103, 179, 180, 181, 191, 217, 219, 220, 223, 224, 231, 232, 233, 234, 235, 309
 Βασιλείου Χρήστος, μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Βασιλόπουλος Αναστάσιος 109, 124, 194
 Βασιλόπουλος Κοσμάς 233
 Βασιλόπουλος Μπαλάνος 61, 76, 116, 225, 231
 Βατικανό 280
 Βέης Ν. 153, 154, 228, 229, 230, 236, 241, 242
 Βεϊλάνδος (Wieland) 271
 Βεκκάριος Κ. 65
 Βελβενδός, χ. Κοζάνης 88, 253, 256
 Βελεστινλής Ρήγας 65, 73, 79, 84, 85, 196, 292, 299, 300, 301, 307, 310, 311
 Βελεστίνιο 51, 96, 225, 290, 299, 300, 324
 Βελή πασάς 236, 265
 Βελιγράδι 272, 301
 Βέλκος Γρ. 78
 Βενδότης Γ. 256
 Βενέδικτος, μον. Γριζάνου 186
 Βενετία 104, 109, 167, 216, 225, 241, 252, 254, 275, 290, 292, 308
 Βένετο, χ. Πηλίου 95, 96, 328
 Βενιαμίν ο Λέσβιος 241, 294
 Βενιζέλος Ιωάννης 219
 Βενιζέλος Σοφ. 132
 Βεντίστα (Αμάραντος), χ. Ασπροποτάμου (Καλαμπάκας) 54, 86, 96, 130, 136, 139, 149, 156-167, 247, 250, 328, 331, 332, 368-378, 381, 386, 435· Σχολή Β. 156-167, 368-378, 380, 435
 Βεντιτινοί 137, 158, 162, 165, 370
 Βερδικούσα, χ. Χασιών (Ελασσόνος) 87
 Βερνέρος (Werner A.) 244
 Βέροια 63
 Βερολίνο 281, 288· Βασιλική Ακαδημία Β. 270, 280
 Βηλαράς Ι. 58, 282
 Βησσαρίων, καρδινάλιος 58
 Βησσαρίων Λαρίσης 221
 Βησσαρίων εκ Ραψάνης 259
 Βιδινίου πασάς 245
 Βιέννη 66, 80, 84, 87, 106, 113, 240, 241, 244, 246, 251, 253, 258, 266, 268, 269, 270, 272, 274, 276, 277, 279, 280, 283, 285, 288, 297, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 319· Ελληνική Εκκλησία Β. 283· Ελληνικό Σχολείο Β. 272· Καισαροβασιλική Ακαδημία Β. 125· Πανεπιστήμιο Β. 244, 268· Φιλόμουσος Εταιρεία Β. 304
 Βίλνα 215
 Βισσού 289
 Βλαδίσλαος Δ΄ Πολωνίας 109, 216
 Βλάσδου (Μοσχάτο), χ. Αγραφών 182
 Βλασσόπουλος Ι. 245
 Βλαχαβαίοι 55, 144, 184, 277, 325
 Βλαχάκης Γ. 271

- Βλαχία 71, 83, 106, 153, 156, 221, 223, 229, 244, 254, 292, 295, 300
 Βλάχοι 94, 122, 152, 154, 331
 Βλάχοι ηγεμόνες 106, 198
 Βλαχολίβαδο ή Βλαχολειβάδι· βλ. Λιβάδι
 Βλάχος Ν. 49, 211, 212, 219, 220, 228, 229, 236, 242, 264, 265, 266, 279, 285, 288, 289, 308
 Βλαχόφωνοι 52
 Βλαχοχώρια 52, 152, 166, 246, 331
 Βλεμμύδης Νικηφόρος 347
 Βλυτσάκης Κ. 130
 Βλυτσάκης Χρ., εκ Τρικάλων 150, 193
 Βογιάροι 283
 Βοεβόδας Κων. 225
 Βοΐδης Δημ., εκ Τρικάλων 121, 364
 Βοΐλας Ι. 241, 242
 Βολικραπίδης (;) Δημήτριος, μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Βολιώτες 93
 Βόλος ή Βώλος 50, 55, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 118, 141, 165, 282, 287, 305, 308, 323, 324, 326, 328, 329, 353, 368, 371, 375, 385· Παλαιός Β. 94· Γυμνάσιο Β. 250· Ελληνικό Σχολείο Β. 94· Παρθεναγωγείο Β. 93
 Βολωνία 225
 Βόρειοι Σποράδες 51, 97
 Βοτονόσι, χ. Ιωαννίνων 166, 167
 Βούδα 230, 274
 Βουδαπέστη 308
 Βουκουρέστι 63, 66, 113, 194, 245, 248, 254, 255, 256, 264, 283, 293, 297, 303, 306, 307· Ελληνική Σχολή ή Ακαδημία Β. 51, 63, 67, 72, 75, 79, 255, 257, 297, 300, 306, 310, 311, 312· Φιλολογική Εταιρεία Β. 66, 303, 304
 Βουλγαρινή, χ. Αγιάς 91, 328
 Βούλγαρις Ευγένιος 62, 64, 68, 71, 72, 78, 81, 172, 201, 225, 226, 227, 231, 234, 235, 258, 259, 260, 273, 309
 Βουλησμάς Δωρόθεος 263
 Βουρβέρης Κ. 297, 298, 299, 304
 Βουρχιέρος (Burcher) 254
 Βουτμάνος Φιλ. (Wutmann) 286
 Βουτσοινοί διαγωνισμοί 308
 Βραγγιανά, χ. Αγράφων 52, 75, 108, 172, 178, 179, 191, 217, 219, 221, 239, 290, 323, 326, 330· Ελληνομουσείον ή Σχολή Βρ. 75, 108, 178, 179, 181, 192, 200, 219, 223, 231
 Βρανούσης Α. 300
 Βράχα, χ. Ευρυτανίας 182
 Βραχώρι (Αργείο) 150
 Βρυξελλών Βασιλική Βιβλιοθήκη 106, 223
 Βυζαντινή Αυτοκρατορία 227
 Βυζάντιο 105, 212, 227, 319
 Βυζίτσα, χ. Πηλίου 96, 302, 328
- Γ
- Γαβριήλ Ανδριώτης, αρχιμ. Παναγίου Τάφου 314, 320
 Γαβριήλ Β' Τρίκκης 112, 125, 195, 237, 314, 320
 Γαβριήλ ιεροδ., εκ Καστρακίου 112, 125
 Γαβριήλ, ιερομ. Δουσίκου 365
 Γαβριήλ, πνευμ. Μ. Καναλλίων Ελασσόνος 314, 321
 Γαζής Άνθιμος 73, 74, 80, 82, 84, 92, 113, 115, 264, 266, 268, 274, 285, 286, 293, 297, 298, 302, 303, 304, 305, 313, 331, 354
 Γαζής Θεόδωρος 232, 234
 Γάκης Νάσιος, μαθ. Αηδόνας 169, 170
 Γαλαζιετήνης, ιερομ. 312
 Γαλατιανός Ματθαίος, διδ. Κύπρου 62
 Γαληνός 344
 Γαλλία 71, 180
 Γαλλική Επανάσταση 294
 Γάλλοι 300
 Γαργαβάνης Χρ. 260
 Γαρδικίου επισκοπή 134, 173, 396
 Γαρδικίου επίσκοπος 188, 443
 Γαρδίμι, χ. Ασπροποτάμου (Τρικάλων) 186
 Γαρδικιώτης Σωτήριος Χρ., μαθ. Τρικάλων

- λων 126, 367
 Γαρίδης Μ. 238, 239
 Γεδεών Μ. 65, 67, 79, 80, 84, 173, 230, 242, 263, 264, 278, 307
 Γεδεών Λεοντοπόλεως 215
 Γενή Σεχήρ (Λάρισα) 53
 Γενίτσαροι 81
 Γεννάδιος Σχολάριος 232
 Γενουήνσιος (Genovese) 201, 273
 Γεράσιμος, διδ. εκ Τρίκκης 115, 238, 319
 Γεράσιμος Πλαταμίνος 318
 Γεράσιμος, πνευμ. Μ. Σπαρμού 314
 Γερμανία (Νεμεζία) 247, 251, 270, 287, 306
 Γερμανοί 210
 Γερμανός, διδ. Λαρίσης 321
 Γερμανός, ιερομ. 82
 Γερμανός Σάρδεων 215
 Γερμανός Σπαρμιώτης· βλ. Σπαρμιώτης Γ.
 Γεροίβου Γεώργιος, εξ Αμπελακίων 319
 Γερο-Σταμούλης Σοφάδης· βλ. Σταμούλης Σ.
 Γέσνερος 201
 Γετηρίου Γιαννάκης, μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Γεωργάκη Αναστάσιος, εκ Ζάρκου 173, 322
 Γεωργάκη Γιαννάκης, εκ Σοφάδων 175, 317
 Γεωργάκης, εκ Τρικάλων 360
 Γεωργάκης "διοικητής", εκ Τρικάλων 342
 Γεωργάκης, ιερ. Σοφάδων 175, 316
 Γεωργιάδης Γ., διδ. Λιβαδίου 88
 Γεωργιάδης Νικ., ιατρός εκ Πορταριάς 308
 Γεώργιος Α', βασιλεύς 390
 Γεώργιος, γιος Ιωάννη Αγραφιώτη 312
 Γεώργιος, εκ Τρικάλων 360
 Γεώργιος, επιστάτης σχ. Ιασίου, εκ Τρικάλων 320
 Γεώργιος, ιερ. Κλεινοβού 169, 317
 Γεώργιος Κωνστ., εκ Τρικάλων 360
 Γεώργιος, μαθ. Τρικάλων 112
 Γεώργιος μον., διδ. Τσαριτσάνης 87
 Γεώργιος, μουσικοδιδάσκαλος σχ. Τρικάλων 105, 123, 150, 193
 Γεώργιος Παπα-Ζαχαρίου, διδ. Ζέμονος· βλ. Ζαχαριάδης Γ.
 Γεώργιος πρωτόπαπας, μαθ. Τρικάλων 125
 Γεωργίου Αθ., εκ Τρικάλων 363
 Γεωργίου Ευθύμιος, μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Γεωργίου Κων., μαθ. Ιασίου 312
 Γεωργίου Κων., μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Γεωργολόπουλος, διδ. Ματαράγκας 176
 Γηρακλή Νικόλαος 316
 Γιάναινα Τόλιος, μαθ. Αηδόνας 170
 Γιαννάκη Γεωργούλας Κ., μαθ. Αηδόνας 170
 Γιαννάκης, εκ Ζάρκου 173, 322
 Γιαννακόπουλος Γιάν. 360
 Γιαννακόπουλος Κων. 360
 Γιαννίκα Τάκης, μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Γιάννινα ή Γιάννενα 58, 115, 225
 Γιαννιώτες 61
 Γιαννούλης Ευγένιος 58, 59, 75, 63, 64, 74, 75, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 124, 150, 172, 179, 181, 182, 191, 192, 193, 194, 197, 200, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 229, 230, 290, 338
 Γιαννούλης Ν. 101, 110, 111, 112, 120, 121, 248, 249, 251
 Γιαννούσιος, εκ Βεντίστας 248
 Γιαννουσίου Βασ. Κ. 165, 166
 Γιαννουσίου Γιαν. Κ 165
 Γιαννουσίου Κων/νος ή Ντούλας, έφορος σχ. Βεντίστας 157, 158, 159, 161, 164, 165, 166, 373, 374, 375, 378
 Γιαννουσίου Τάκης, έφορος σχ. Βεντίστας 139, 157, 158, 160, 161
 Γιοβάνω· βλ. Αηδόνα
 Γκάζαλης Αναστάσιος· βλ. Γαζής Άνθ.
 Γκαίτλιγκ 263
 Γκανάς Γιαν., κάτ. Τρικάλων 150
 Γκερλή (Αρμένιο), χ. Λαρίσης 91, 328
 Γκίκας Αλέξανδρος, γιος Γρηγορίου 232

- Γκίκας Γρηγόριος Αλ. 229, 230, 232
 Γκίκας Δημήτριος, γιος Γρηγορίου 232
 Γκίλφορντ 283
 Γκίολας Μ. 178, 179, 180, 181, 192, 217
 Γκιούμα Σχολή 61, 225, 290
 Γκιούμας Λεοντ. 61, 66
 Γκορτζιώτη Ευθύμιος Ι., εξ Αμπελακίων 318
 Γκούμας Ε. 77, 78, 88
 Γκουτζιαμάνης Κων., διδ. Λιβαδίου 88
 Γλήνος ή Γλύνος, χ. Τρικάλων 355, 357
 Γοβδελά Αδελφοί 331
 Γοβδελάς Δημήτριος 79, 273, 274, 275, 293, 311
 Γοβδελάς Μιχαήλ 79, 275
 Γόλδσμιθ (Goldsmith) 266
 Γόρδιος Αναστάσιος 64, 74, 75, 103, 105, 107, 108, 109, 124, 150, 172, 179, 180, 181, 182, 191, 192, 193, 200, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 231, 233, 290, 310, 330, 338, 409
 Γοττίγγη (Göttingen) 263, 283
 Γούβα, τοποθεσία Βραγγιανών 178
 Γουγουλάκη Έφη 130, 148, 149
 Γουγουλάκη-Ζιώζια Ευαγγελία 22, 124, 168, 170, 176, 177, 186, 228, 237, 238, 435
 Γούδας Αν. 304
 Γούλας, διδ. Τρικάλων 117, 124
 Γούλ(ας) Λαμπαδ(άριος;), αγωγιάτης Τρικάλων 353
 Γούναρης Μιχαλός Αν. ο Λαρισσαίος 316
 Γούρα (Ανάβρα), χ. Αλμυρού 306
 Γουρζί (Λυγαριά), χ. Τρικάλων 357
 Γραικοί 96
 Γραικός Αρσένιος 108, 109, 216, 217
 Γράλιστα (Ελληνόπυργος), χ. Αγράφων 323
 Γράμμοστα, χ. Καστοριάς 258
 Γράνδης (Grandi) Γουϊδων 114, 262, 313
 Γρεβενά 131, 138, 154, 386
 Γρηγόριος Ε΄ Κπόλεως 242, 277, 279
 Γρηγόριος, επιστάτης σχ. Τρικάλων 349, 351
 Γρηγόριος, ηγ. Μ. Βαρλαάμ 120, 360, 361
 Γρηγόριος ιερομ., εκ Τρίκκης 253, 317
 Γρηγόριος Λαρίσης 103, 104
 Γρηγόριος μον., μαθ. Τρικάλων 125
 Γρηγόριος, μουσικοδιδάσκαλος εξ Άρτης 105, 123, 150, 193
 Γρηγόριος ο Θεολόγος 345
 Γρηγόριος ο Λέσβιος 241
 Γρηγόριος ο Νύσσης 347
 Γρηγορόπουλος Μ. 123, 130
 Γριζάνο, χ. Τρικάλων 174, 186, 327
 Γριτσόπουλος Τ. 238, 239
 Γώγος Κ. 238, 239
- Δ
- Δαβίδ 243, 344
 Δακία 115
 Δαμάσι, χ. Λαρίσης 87
 Δαμασκηνός Ιωάννης 344
 Δαμασκηνός Λιτής και Ρενδίνης 211
 Δαμιανός (Μαυρογεώργος), μον. Χαλικίου 168
 Δαμιανός, νεομάρτυρας 211
 Δαμασκηνός, διδ. Sibiu 266
 Δαμασκηνός Ναυπάκτου και Άρτης, διδ. Τρικάλων 60, 102, 123, 152, 153, 199, 209, 210, 211, 213, 339
 Δαμασκηνός, ηγ. Μ. Βράχας 180, 181
 Δαμασκηνός Στουδίτης· βλ. Δαμασκηνός Ναυπάκτου
 Δανιήλ Βεροίας 233
 Δανιήλ Θωμάς, μαθ. Βουκουρεστίου 312
 Δανιήλ, πρωτοψάλτης Λαρίσης 259
 Δανιήλ Ραϊθού 348
 Δασούτης Ζήσης, έμπορος και λόγιος εκ Τυρνάβου 55, 276
 Δασκαλάκης Απ. 65, 72, 97, 98
 Δελεκάιλη αβάς· βλ. Κάιλος
 Δεσικιώτης Στέφανος, σκευοφύλαξ 316
 Δεσκάτη, χ. Γρεβενών 87, 185
 Δημάκης· βλ. Δωρόθεος Σχολάριος
 Δημαράς Αλ. 73

- Δημαράς Κ. 172, 283, 294, 297, 307
 Δημητρακάκος, διδ. Βόλου 93
 Δημητράκης ή Δημητρίου Γιανν., έφορος
 σχ. Βεντίστας 158, 164, 166
 Δημητράκης Κων., εκ Τρικάλων 363
 Δημητρακόπουλος Φ. 22, 50, 62, 74, 101,
 102, 103, 104, 152, 153, 157, 161, 168,
 169, 191, 192, 199, 209, 211, 213, 247,
 248, 249, 250, 251, 337, 339, 403, 404,
 405, 406, 407
 Δημήτρης, διδ. Καλαμπάκας 154
 Δημήτρης ιερομνήμων, εκ Τρικάλων 341
 Δημήτρης καστρήνιος, εκ Τρικάλων 341
 Δημήτρης νοτάριος, εκ Τρικάλων 341
 Δημήτρης οικονόμος, εκ Τρικάλων 342,
 343
 Δημήτρης σακελλίων, εκ Τρικάλων 343
 Δημητριάδης Ευάγγ., διδ. Μεταμορφώ-
 σεως 174
 Δημητριάδης ή Αγραφιώτης Ιωάννης 76,
 182, 231, 232, 233, 259, 310, 311
 Δημητριάδης Λυσ., διδ. Λιβαδίου 88
 Δημητριάδος Μητρόπολις 249, 250, 331
 Δημητριάς 97, 262, 323, 324. Βλ. και Βόλος
 Δημητριάς Νικόλαος, υποδ. Φαναριού
 182
 Δημητριάς 78, 81
 Δημήτριος Β΄ Λαρίσης 309
 Δημήτριος δομέστιχος, εκ Τρικάλων 341
 Δημήτριος Ζ., διδ. Τρικάλων 128
 Δημήτριος ιερομ., εκ Δημητριάδος 292
 Δημήτριος, θείος Κων. Οικονόμου 280
 Δημήτριος, εκ Τρικάλων 360
 Δημήτριος, μαθ. Ακαδημίας Βουκουρε-
 στίου 312
 Δημήτριος πρωτοπαπάς, εκ Τρικάλων 341
 Δημήτριος Τρικκεύς 125, 253
 Δημητρίου Αγγελής εκ Ζαγοράς 320
 Δημητρίου Αθανάσιος, μαθ. Τρικάλων
 127, 367
 Δημητρίου Απ., εκ Τρικάλων 363
 Δημητρίου Γεωργάκης, κάτ. Τρικάλων
 342, 343
 Δημητρίου Γεώργιος, κάτ. Τρικάλων 150,
 363
 Δημητρίου Γεώργιος, μαθ. Αηδόνας 169,
 170
 Δημητρίου Γεώργιος, μαθ. Τρικάλων 126,
 367
 Δημητρίου Γιαννάκης· βλ. Δημητράκης Γ.
 Δημητρίου Ευθύμιος, εξ Αμπελακίων 318
 Δημητρίου Ζήσης, διδ. Sibiu 265
 Δημητρίου Θεοδόσιος, εκ Τρικάλων 363
 Δημητρίου Ιωάννης, μαθ. Τρικάλων 126,
 367
 Δημητρίου Κωνσταντίνος, μαθ. Τρικάλων
 127, 367
 Δημητρίου Κωσταντής, μαθ. Τρικάλων
 127, 367
 Δημόκριτος 264
 Δημόνικο· βλ. Δομένικο
 Δήμος, ιερ. Λαρίσης 315
 Δημοσθένης 201, 235, 347
 Δημοστέργιος Σχολή Καστανιάς Καλα-
 μπάκας 156
 Δημοστέργιος· βλ. Στεργίου Δήμος 156
 Δημοτικό Διδασκαλείο Αθηνών 203
 Δήμου Δημήτριος, εξ Αγιάς 316
 Δήμου Ιωάννης, Μηλιώτης 320
 Δησοπιρή Βασίλειος, εκ Σύμνης, κάτ.
 Τρικάλων 150
 Διάκου Ιωάννης, λόγιος Τρικάλων 105,
 108
 Διδασκάλου Μιχαήλ, εξ Αμπελακίων 319
 Διζικιρίκης Γ. 61
 Δικαίος Γρηγόριος 298
 Δίκου-Πανά οικία (Τρίκαλα) 149
 Διονύσιος Β΄ Λαρίσης, ο Φιλόσοφος 55,
 211, 212, 215, 408
 Διονύσιος Β΄ Πλαταμώνος 78, 79, 258, 259,
 273, 275
 Διονύσιος Δ΄ Λαρίσης, ο Βυζάντιος ή
 Μουσελίμης ή Σερογλάνης ή Κο-
 μνηνός 107, 108, 192, 222, 223
 Διονύσιος, διδ. Λιβαδίου 88
 Διονύσιος, εξ Αθανάτης Αγιάς 320

- Διονύσιος Ζ΄ Καλλιάρχης, μητροπ. Λαρίσης 82, 267, 268, 319
 Διονύσιος, θεός Δωροθέου Σχολαρίου 248
 Διονύσιος ιεροδ., εκ Τσαριτσάνης 77, 309, 315, 321
 Διονύσιος ιερομ., εκ Ραψάνης 309
 Διονύσιος ιερομ., εκ Τσαριτσάνης, μαθ. Τρικάλων 125
 Διονύσιος ιερομ. και ζωγράφος, εξ Αγράφων 181, 231, 309
 Διονύσιος ιερομ., ιατρός Ασπροποταμίτης 195, 246, 247
 Διονύσιος ιερομ., Σπαρμιώτης 314
 Διονύσιος Καλιάτης, μητροπ. Εφέσσου 241
 Διονύσιος, μαθ. Βραγγιανών 192
 Διονύσιος Πύρρος· βλ. Πύρρος Διονύσιος
 Διονύσιος Σθλατεινιώτης, οικοδιδάσκαλος 194
 Διοσκουρίδης 347
 Δομένικο, χ. Λαρίσης 77, 87, 211, 327
 Δομενίκου Μητρόπολις· βλ. Ελασσόνος Μητρόπολις
 Δοσίθεος ιερ. Βατοπεδινός, μαθ. Τρικάλων 125
 Δοσίθεος ιερ. Σιναΐτης, εκ Τρίκκης 321
 Δοσίθεος Ιεροσολύμων 345
 Δοσίθεος Λιτζάς και Αγράφων· βλ. Παναγιωτίδης Δ.
 Δοσίθεος πρωτοσύγκελλος Τρίκκης 320
 Δούγκας Στέφανος 74, 80, 201, 263, 264, 297, 311, 331
 Δούγκας Νεόφυτος 303
 Δουσάν Στέφανος 53
 Δουσίκου Σχολή· βλ. Τρίκκης Σχολή
 Δράκεια, χ. Πηλίου 82, 85, 95, 326, 327, 329
 Δροσινός Σβάρις, εξ Αμπελακίων 303
 Δροσινού Δρόσος, εξ Αμπελακίων 319
 Δροσινού Ιωάννης, εξ Αμπελακίων 318
 Δροσινού Χρόνιας, εξ Αμπελακίων 318
 Δυοβουνιώτης Κ. 234
 Δύση 211
 Δωροθέα Σχολή Βεντίστας Καλαμπάκας 158, 162, 163, 166, 167, 373
 Δωροθέα Σχολή Τρικάλων 86, 130-149, 161, 250, 380, 381, 382, 385, 386, 387, 436, 437, 438
 Δωρόθεος Σχολάριος, μητρ. Σωζουαγαθουπόλεως, Δημητριάδος και Λαρίσης 52, 55, 66, 74, 86, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 116, 123, 130-149, 154-167, 188, 247-251, 331, 332, 368, 369, 371, 372, 373, 375-381, 384-387, 398, 400, 433, 434, 439
- Ε**
- Εβραίοι 53, 91
 Εθνική Τράπεζα Ελλάδος 138, 141, 147, 188, 398, 400
 Ελάτη· βλ. Τύρνα
 Ελασσόνα 55, 56, 75, 78, 87, 89, 90, 184, 195, 211, 214, 286, 317, 322, 324, 326, 327
 Ελασσόνος και Δομενίκου Μητρόπολις 102, 276
 Ελεαβούλκος Θεοφάνης 60, 211
 Ελευθεριάδης Νικ., εκ Καστανιάς 156
 Ελικών 227
 Ελλάδιος Αλέξανδρος 63, 71, 254, 255
 Ελληνική Επανάσταση 61, 76, 82, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 110, 114, 115, 127, 153, 156, 180, 235, 236, 242, 244, 264, 266, 270, 279, 280, 283, 285, 298, 301
 Ελληνική Νομαρχία 65, 66, 239
 Ελληνόβλαχοι 171
 Ελληνικός Τηλέγραφος, εφημ. 266
 Εμπορική Σχολή Χάλκης 223
 Ενεπεκίδης Πολ. 266, 270, 303, 304, 305
 Επαμεινώνδας 369
 Επάνω Μαχαλάς (Τζιρής), συν. Βόλου 94
 Επιβάτες 239· Ελληνική Σχολή Επ. 239
 Επιδαύρου Α΄ Εθνική Συνέλευση 235, 298
 Επιφάνιος Κύπρου 345
 Επιφάνιος ο Ηγούμενος 61
 Ερμής ο Λόγιος, 66, 71, 113, 245, 246, 253,

- 266, 269, 271, 274, 276, 278, 281, 283,
285, 296, 297, 303, 304, 305, 307
- Ερμίας 346
- Ερμογένης 346
- Ερρόκος Στέφανος 233
- Εσπερία 214
- Εστι(αι)ώται 197
- Εστιαιώτης ή Εστιώτης 113, 384
- Εστιώτης Κων/νος, λόγιος εκ Τρικάλων
113, 114, 246
- Εταιρεία της Μεγάλης Ιδέας 252
- Ευαγγελίδης Τρ. 59, 75, 76, 78, 79, 80, 81,
82, 84, 85, 97, 102, 103, 109, 112, 114,
116, 153, 155, 157, 169, 173, 179, 180,
181, 182, 226, 232, 233, 234, 253, 262,
263
- Εύβοια 242
- Ευγένιος Γιαννούλης· βλ. Γιαννούλης Ευγ.
- Ευγένιος, μον. Προμηρίου 95
- Ευθυμιάδης Αλέξανδρος, διδ. Sibiu 266
- Ευθύμιος, αγωγιάτης Τρικάλων 118, 353
- Ευθυμίου Γεώργιος, εξ Αμπελακίων 319
- Ευθυμίου Δημήτριος, εξ Αμπελακίων 319
- Ευκλείδης 201, 295
- Εϋλέρος (Euler) 264
- Ευνομία, εφημ. Λαμίας 176
- Ευρωπαϊδης 277
- Ευρυνανίας v. 178
- Ευρωπαίοι 260, 270, 298
- Ευρώπη 59, 65, 66, 68, 74, 82, 201, 210, 230,
235, 241, 243, 254, 255, 260, 263, 266,
297, 303, 304
- Ευσέβιος ο Παμφίλου 344
- Ευστάθιος Θεσσαλονίκης 288, 347
- Ευστάθιος μον., διδ. Νιβόλιανης (Μεγα-
λόβρυσου) Αγιάς 81
- Ευστάθιος Τρικκαίος ο Νοσημάχος 228,
342
- Ευστάθιος ο Δημητριάδης, Γραμματικός
του Στόλου 319
- Ευστάθιος Χρυσοχόος, εκ Τρίκκης 105
- Ευσταθίου Γεώργιος, διδ. Αργαλαστής 95
- Ευσταθίου Χρήστος, εκ Κλεινοβού 169,
317
- Ευστράτιος, διδ. Τσαριτσάνης 87
- Έφεσσος 115
- Z**
- Ζαβαλέξης 353
- Ζαβίρας Γ. 227, 273, 299
- Ζαβλάντια (Παλαιόπυργος), χ. Τρικάλων
355
- Ζαγορά, χ. Πηλίου 54, 76, 83, 84, 91, 92,
116, 118, 265, 290, 291, 292, 293, 297,
298, 300, 305, 307, 312, 323, 324, 326,
327, 329, 353· "Ακαδημία" Ζ. 297·
Ελληνομουσείον Ζ. 83, 84, 91, 290,
291, 293, 302, 307, 310· Σχολείο Ζ.
91, 297, 299· Σχολή Προδρόμου Ζ.
292
- Ζαγοραίος Γεώργιος, διδ. Ζαγοράς 83
- Ζαγοραίος Διονύσιος, ιερομ. 292
- Ζαγοραίος Κων. 320
- Ζαγοραίος Νικόλαος, καθ. Ακαδημίας Ια-
σίου 293, 311
- Ζάγορας Κων. 320
- Ζάγορας Νικ., εκ Ζαγοράς 84
- Ζαγόρι Ηπείρου 79, 157, 372
- Ζάκυνθος 217
- Ζάμπου Ιωάννης, εξ Αγιάς 316
- Ζαννιάδης, διδ. Βόλου 93
- Ζαπταίοι (Απόστολοι), χ. Τρικάλων 176,
355
- Ζαρκινοί 173
- Ζάρκο, χ. Τρικάλων 54, 86, 173, 174, 322,
323, 327
- Ζαχαριάδης Γεώργιος 112, 125, 194, 272,
320, 331
- Ζαχαρίας Βιζύης και Σιατίστης 181, 221
- Ζαχαρίας Γεώργιος, διδ. Βεντίστας 166,
378
- Ζαχαρίας διδ., εκ Μοσχολουρίου 172
- Ζαχαρίας, διδ. Ζαγοράς και Μηλεών 83,
84
- Ζαχαρίας Πετριώτης, αρχιμ. 315
- Ζαχαρίας, ηγ. Μ. Σπαρμού 314, 321

Ζαχαρίας ιεροδ., εκ Νεζερού 321
 Ζαχαρίας ιεροδ., μαθ. Τρικάλων 125
 Ζαχαρίας Κοντόπουλος· βλ. Κοντόπουλος Ζ.

Ζαχαρίας, (νεωκόρος;) Τρικάλων 352
 Ζαχαρίας, φιλόσοφος και διδ. εκ Φαρσάλων 106, 197, 221, 222
 Ζαχαρόπουλος Ιωάννης 342
 Ζαχαρόπουλος Κ. 262
 Ζαχαρόπουλος Κων/νος ο Νοσημάχος 77, 125, 195, 196, 236, 276

Ζαχαρόπουλος Ν. 58
 Ζάχου Δημ., κάτ. Τρικάλων 150, 193, 363
 Ζαχωρίτης Ζώης, ιατρός Τσαριτσάνης 321
 Ζέμονν ή Ζέμων ή Ζέμονα· βλ. Σεμλίνο
 Ζέρμα, χ. Ιωαννίνων 258
 Ζήκα Ελένη 22
 Ζηκίδης, διδ. Καστανιάς Καλαμπάκας 156
 Ζηρηάβιος Αδάμ 344
 Ζήσης εκ Τυρνάβου, πατέρας Γ. Ζαχαριάδη 272, 320
 Ζήσης Θ. 182
 Ζήσης Κ. 75, 178, 179, 180, 181, 182, 192, 231,

Ζητούνι (Λαμία) 172
 Ζητρίδου Πιπίτσα 298, 305
 Ζίας Ανδρέας Δ., μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Ζιώγου-Καραστεργίου Σιδηρούλα 86, 97, 99, 202, 203
 Ζορτούλιος Νικόλαος· βλ. Τζαρτζούλης Ν.
 Ζουζακίδης Σωτ., φιλόλογος 88
 Ζούλιανη (Ζηλευτή), χ. Τρικάλων 357
 Ζουρναντσόπουλος Αν., εκ Τρικάλων 363
 Ζωγλωπίτης Γεώργιος, μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Ζωγράφος Δημ., διδ. Τρικάλων 124, 189, 398

Ζώη Ιωάννης, μαθ. Κοζάνης 197
 Ζωσιμάδες 285, 368
 Ζωσιμαία Σχολή 62, 116, 154
 Ζωσιμάς Αναστ. 62
 Ζωσιμάς Ζώης 62
 Ζωσιμάς Μιχ. 62

Ζωσιμάς Νικ. 62

Η

Ηλιόδωρος 346
 Ήπειρος 52, 61, 73, 97, 140, 212, 229, 368
 Ηπειρώτες 212
 Ηρόδοτος 288
 Ηρωδιανός 201
 Ησαΐας προφήτης 344
 Ησύχιος 346

Θ

Θάνου Γεώργιος Σπ., μαθ. Αηδόνας 169, 170
 Θανμακού επισκοπή 323
 Θέμελης Αθανάσιος, διδ. Τσαριτσάνης 77
 Θεμελής, μάστορας 352
 Θεμελής Φίλιππος, διδ. Τσαριτσάνης 87
 Θεσσαλική Επανάσταση 175, 252
 Θεσσαλονικείς 222
 Θεσσαλονίκη 54, 62, 63, 89, 97, 179, 194, 195, 233, 248, 249, 256, 266, 267, 269, 277, 308, 320, 373
 Θετταλομαγησία 55
 Θεόδ. Γεώρ. (;) 348
 Θεοδοσιάδης Παχάρνικος Ζήσης· βλ. Παχάρνικος
 Θεοδόσιος "επίκοίτης", ιερ. Τρικάλων 341
 Θεοδόσιος, ιερ. και σακελλάριος Τρικάλων 101, 337
 Θεοδόσιος, μαθ. Βραγγιανών 192
 Θεοδωρής, εκ Τρικάλων 360
 Θεοδωρής Κικόρακας (;) 351
 Θεοδώρητος 346
 Θεόδωρος Β' Ιβάνοβιτς, τσάρος Ρωσίας 214
 Θεόδωρος ιερ., πατέρας Αρσενίου Ελασσόνος 213, 337
 Θεοδώρου Γεώργιος, εκ Τρικάλων 116, 360
 Θεοδώρου Λαμπράκης, εκ Τρικάλων 363
 Θεόκλητος, επίσκ. Πέτρας 88, 89
 Θεολογική Σχολή Παν. Αθηνών 249, 284

- Θεολογική Σχολή Χάλκης 218
 Θεοτόκης Νικηφόρος 115, 201, 227, 232, 258, 273, 346
 Θεοφάνης διδ., εκ Φουρνάς, 64, 76, 181, 182, 232, 233, 234
 Θεοφάνης Σταγών 110
 Θεοφίλος Ιάκωβος, εκ Τρικάλων 113
 Θεόφιλος Σερβίων 320
 Θεοφύλακτος Βουλγαρίας 228, 344, 345
 Θεοχάρη Χατζηγιαννάκης, εκ Ζάρκου 173
 Θεοχάρης· βλ. Φαρμακίδης Θεόκλητος
 Θεοχάρης, ιερ. Τρικάλων 341
 Θεσσαλική Επανάσταση 120
 Θήρσιος Ειρηναίος 270, 306
 Θουκυδίδης 85
 Θράκη 97
 Θωμάς Γ. 49, 82, 83, 84, 86, 92, 95, 299
 Θωμάς, διδ. Μεταμορφώσεως 174
- I
- Ιακωβάκης Κωστάκης, εκ Τρικάλων 115
 Ιάκωβος, ηγ. Μ. Αγ. Στεφάνου 120, 360, 361
 Ιάκωβος ιεροδ., μαθ. Ευγ. Βουλγάρεως 81
 Ιάκωβος Λαρίσης 194, 221, 310
 Ιάκωβος Τρικεύς, μαθ. Τρικάλων 125, 253
 Ιάκωβος Φουρναίος, διδ. Τυρνάβου 182, 231
 Ιάσιο 63, 106, 182, 221, 226, 263, 266, 274, 283, 294, 295, 301, 303, 320· Ακαδημία ή Σχολή Ι. 51, 68, 79, 182, 197, 229, 232, 253, 255, 263, 274, 293, 295, 298, 303, 311, 312· Βιβλιοθήκη Ι. 313, 323
 Ιατρική Εταιρεία Αθηνών 289
 Ιατρού Αστ., διδ. Λιβαδίου 88
 Ιγνάτιος Αρδαμηρίου 314, 320
 Ιγνάτιος Ουγγροβλαχίας 66, 71, 303, 304
 Ιένα 263, 264, 285· Πανεπιστήμιο Ι. 263, 264, 266
 Ιερεμίας Α΄ Κπόλεως 173
 Ιερεμίας Β΄ Κπόλεως, πρώην Λαρίσης 60, 74, 81, 102, 103, 199, 209, 210, 211, 213, 215, 330, 337, 338, 339
 Ιερεμίας, πρώην Χαλκηδόνος 241
 Ιερόθεος Α΄ Αλεξανδρείας, πρώην Ζητουίνου, Παροναξίας και Νικαίας 240, 314, 432
 Ιερόθεος, ιερομ. Μ. Κανάλλων 315
 Ιερόθεος Μονεμβασίας 209
 Ιερόθεος Σελλασίας 281
 Ιεροσόλυμα 241
 Ιερόνυμος, διδ. Ζάρκου 174, 196, 322
 Ιερόνυμος ιεροδ. 315
 Ιησούτες 63
 Ικόνιο 53
 Ιμήν πασιάς 348
 Ιμπραήμ πασάς 242
 Ιμπραήμαγας Μοντεσελίμης 348
 Ινέξιος (Heineccius) 233
 Ιόνια Νησιά 62
 Ιόνιος Ακαδημία 283
 Ιουδαίοι 384
 Ιουστίνος 344
 Ιπποκράτης 220, 289, 344
 Ισαάκ ο Σύρος 347
 Ισίδωρος Πηλουσιώτης 344
 Ισοκράτης 235, 272
 Ισπανία 53, 212
 Ιταλία 62, 106, 212, 216, 219, 224, 225
 Ιωακείμ, μαθ. Βραγγιανών 192
 Ιωακείμ μον., διδ. Σούρπης 85
 Ιωακείμ πνευμ. Μ. Αγ. Διονυσίου 315
 Ιωακείμ Πύρρος· βλ. Πύρρος Ι.
 Ιωάννης Δαμασκηνός· βλ. Δαμασκηνός Ι.
 Ιωάννης μάστορας, Κονιτσιώτης 151
 Ιωάννης νομοφύλαξ, εκ Τρικάλων 342
 Ιωάννης ο Κύπριος, διδ. Ανατολής Αγιάς 81
 Ιωάννης ο Χρυσόστομος 256, 345, 346
 Ιωάννης, οικονομοδιδάσκαλος Τυρνάβου· βλ. Πέζαρος Ι.
 Ιωάννης οικονόμος, εκ Τρικάλων 108, 224
 Ιωάννης Σχολαστικός 348
 Ιωαννίκιος Δημητριάδος 310

- Ιωαννίκιος Ελασσόνος 78, 268, 276, 314, 320
 Ιωαννίκιος, ηγ. Τσαριτσάνης 315, 321
 Ιωάννινα 61, 62, 63, 76, 145, 194, 212, 219, 221, 224, 225, 231, 232, 233, 236, 259, 277, 290, 384, 385
 Ιωάννου Αθ., μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Ιωάννου ή Αμπελακιώτης Γεώργιος 257, 311
 Ιωάννου Γεώργιος, εκ Τρικάλων 363
 Ιωάννου Γεώργιος, μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Ιωάννου Γιωργάκης, διδ. Ραψάνης 78
 Ιωάννου Δημ., εκ Τρικάλων 363
 Ιωάννου ή Κλωνάρης Χριστόφορος, διδ. Ραψάνης 79
 Ιωάννου Κων., μαθ. Τρικάλων 125
 Ιωάννου Νικόλαος, μαθ. Ακαδ. Ιασίου, εξ Αγράφων 312
 Ιωάννου Ρήγας, μαθ. Ακαδ. Ιασίου, εκ Ζαγοράς 312
 Ιωάννου Τριαντάφυλλος, εκ Ζαγοράς 320
 Ιωάννου Φίλιππος, μαθ. Γρ. Κωνσταντά 298
 Ιωάσαφ Κορνήλιος· βλ. Κορνήλιος Ι.
 Ιωάσαφ ο Μεγαλοπρεπής, πατριάρχης Κπόλεως 60
 Ιωάσαφ Σταγών 213, 337, 338
 Ιώβ Μόσχας 209, 215
 Ιωνάς, εκ Καστανιάς Αγράφων 181
 Ιωνάς Σπαρμιώτης· βλ. Σπαρμιώτης Ι.
 Ιώσηπος ιεροδ. 310
 Ιωσήφ αρχιμ., εκ Φουρνάς 182, 234, 235
 Ιωσήφ Τρίκης 119, 120, 358, 360, 361
 Ιωσήφ, ιερ. Σαραγίων Τρικάλων 357
 Ιωσήφ, ιερομ. Μ. Αναλήψεως Ελασσόνος 315, 321
 Ιωσήφ Ρόγων 268
 Ιωσήφ, διδ. εκ Φουρνάς 231, 234
 Ιωσήφ Φουρνιώτης, διδ. Χίου 182, 234, 322
- Κ**
- Καβάσιλας Νικόλαος 217
 Καββαδίας Σπ. 219
 Κάβρας ή Κάβουρας Ζήσης 80, 236, 264, 265, 276, 297, 299
 Καδμεία 370
 Καδρής Μεχμέτ Βέης, δήμαρχος Τρικάλων 188, 397
 Καθολικισμός 62
 Καθολικοί 214, 289
 Κάιλλος (Caille) 78, 256, 262, 267, 268, 271, 346
 Καίρης Θεόφιλος 284
 Κάιρο 240
 Καισάρεια 66
 Κακαβέλας Ιερεμίας 106, 197
 Καλαμάτα 283
 Καλαμπάκα (Σταγοί) 54, 86, 118, 119, 125, 132, 137, 152, 154, 155, 163, 213, 238, 239, 317, 323, 326, 317, 390· Αλληλο-διδασκτικό Σχολείο Κ. 135, 155· Ελληνική Σχολή Κ. 154· Νηπιαγωγεία Κ. 155
 Καλαμπακιώτες 154
 Καλαμπαλίχη Γλυκερία, νηπιαγωγός Λιβαδίου 88
 Καλαντζής Κ. 84, 306, 307
 Καλαρρύτες 167
 Καλιάτης Διονύσιος, μητροπ. Εφέσσου 241
 Καλλιάρχης Διονύσιος, μητροπ. Λαρίσης· βλ. Διονύσιος Ζ΄ Λαρίσης
 Καλλιάρχη, συγγραφέας Θησαυρού Θεολογίας 344
 Καλλιμάχης Ιωάννης, διερμηνέας 245
 Καλλιμάχης Σκαρλάτος 263, 275
 Καλλίνικος Αλεξανδρείας 88
 Καλλίνικος Β΄ Κπόλεως 69, 181, 223, 224
 Καλλίνικος Β΄ Προύσης 223
 Καλλίνικος Δ΄ Κπόλεως, πρώην Προϊλάβου 83, 84, 180, 234, 290, 291, 292, 293
 Καλλίνικος, ιερομ. Δουσίκου 365
 Καλλιόπη, περιοδ. 275
 Καλλι (ου) πολίτης Μάξιμος 254

- Καλογεράς Μακάριος, διδ. Πάτμου 63
 Καλογιάννης Δημ., εκ Τσαριτσάνης 87
 Καλογριανά, χ. Καρδίτσης 213, 337
 Καλούσιος Δημ. 124, 151, 167, 168, 176, 177, 186, 440
 Καλούσιος Ιωάννης, διδ. Τυρνάβου 76
 Καλιζέτας Κων. Αναγν., διδ. Κοκκωτών 85
 Καλύβα Ευθύμιος Ι., μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Καλύβια, χ. Τρικάλων 349, 355
 Καμέτιος Οκτ. 313
 Καμπάνας Αντώνιος, διδ. Φεράρας 244
 Καμπούρης Γαβριήλ, διδ. Καστανιάς Α-γράφων 155, 181, 182
 Κανάλια, χ. Αγράφων 182, 328
 Κανάλια, χ. Πηλίου 96, 328
 Κανίστρα Δημόλας, εκ Τρικάλων, μαθ. Κοζάνης 197
 Κανούτα Ευθύμιος, εκ Τρικάλων 363
 Καντακουζηνός, Βλάχος ηγεμόνας 106, 198
 Καντακουζηνός Μιχαήλ ή Σεϊτάνογλου 210
 Καντακουζηνός Παράσχος Νικηφόρος· βλ. Παράσχος Ν.
 Καντεμίρ Δ. 224
 Καντιώτης Αυγ. 65
 Καντούνης Β. 241
 Καπετανάκη Αδελφοί 80
 Καπλάναι 368
 Καπλάνης Ζώης 62, 66
 Καποδίστριας Βιάρρος 245
 Καποδίστριας Ιωάννης 245, 284, 298, 304, 305
 Κάπουρνα (Γλαφυρές), χ. Βόλου 96
 Καπουτσίνου 63
 Καραγιάννης Γ., διδ. Κωφών 86
 Καραζουρνα-Νίτσα Χριστίνα 22
 Καραθανάσης Αθ. 22, 85, 104, 105, 106, 108, 112, 113, 114, 115, 150, 172, 175, 192, 193, 197, 198, 222, 223, 224, 234, 238, 246, 254, 255, 265, 266, 300
 Καραϊωάννης Κων/νος 113, 125, 229, 230, 231, 236
 Καρακίτσιος Ελ. 171
 Καραμίντζιος Βησσαρίων 22
 Καραμπερόπουλος Δ. 305
 Καρανάσιος Αχ. 250, 251
 Καραπέτση Ιωάννης, εξ Αμπελακίων 318
 Καρας Γ. 65, 77, 79, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 300
 Καρατζάς Ι. 114
 Καρατζάς Νικόλαος, διδ. Μοσχολογρίου 172, 228
 Καραφύλλης Γρ. 294, 295, 296
 Καραφύλλης Ν. 22, 50, 75, 172, 173, 174, 175, 176, 222, 235
 Καραχριστόπουλος Στέργιος, διδ. Καταφυγίου 182
 Καρβουνάρης ή Ανθρακίας Ιωάννης, λόγιος Τρικάλων 107, 108
 Καρδίτσα 55, 75, 86, 175, 178, 212, 326, 328, 385
 Καρδίτσης ν. 178
 Καρλοβασίου Σάμου Ελληνικό σχολείο 249
 Καρπενήσι 75, 103, 172, 179, 191, 217, 219, 221, 222, 235, 290· Σχολεία Κ. 235, 240
 Κάρπος Κων., διδ. Λιβαδίου 88
 Καρούα, χ. Ολύμπου 87
 Καρούδης Γρ. 115
 Καρούς Αγίου Όρους 238· Ελληνική Σχολή Κ. 238, 248
 Καρουφύλλης Ιωάννης 106, 197, 221, 222, 290
 Κασσαβέτης Δημ. 92
 Κασσαβέτης Ιωάννης 92
 Κασσαβέτης Κων., διδ. Ζαγοράς 83
 Κασσαβέτης Νικ., διδ. Ζαγοράς 84, 292, 293, 297, 299
 Καστανιά, χ. Αγράφων 155, 180, 181, 182, 221, 223, 240, 327· Σχολή Κ. 180, 182
 Καστανιά, χ. Καλαμπάκας 54, 86, 112, 125, 145, 155, 156, 157, 158, 162, 165, 166,

- 181, 240, 323, 326, 327, 331, 332, 368, 372, 378· Παρθεναγωγείο Κ. 156· Σχολή Κ. 155, 372
- Καστανιά, χ. Πηλίου 324
- Καστανιώτες 155, 156, 165
- Καστοριά 64, 172
- Καστοριανός Μανωλάκης 62, 66, 223
- Καστράκι, χ. Καλαμπάκας 112
- Καστριδής Δημήτριος, διδ. Αμπελακίων 79, 319
- Κάστρο, χ. Κεφαλληνίας 261
- Καταρτζής Δημήτριος 70, 232, 294
- Καταφύγι, χ. Αγράφων 182, 222, 327
- Κατηχώρι, χ. Πηλίου 96, 328
- Κατοσόγιαννος Ν. 440
- Κάτω Τοπουσλάρ (Πλατύκαμπος), χ. Λαρίσης 91
- Καυσοκαλυβίτης Νεόφυτος 293, 297, 299, 312
- Καφταντζόγλου Ι. 277
- Κεραμίδι, χ. Πηλίου 91, 96, 328
- Κερασιά, χ. Πηλίου 95
- Κέρκυρα 227, 283, 301
- Κέρπης Ι. 65
- Κεσοκεμέκ ή Κετοκεμέτ Ουγγαρίας 246, 258
- Κεφαλλονιά 217
- Κέως (Κέα) 244
- Κηδόνης Απόστολος 363
- Κίεβο 216, 245· Σχολή Κ. 109, 216
- Κικυλίδης Κλ. 255
- Κίμων 147
- Κίσσαβος όρος 332
- Κισσιώτες 85
- Κισσός, χ. Πηλίου 85, 95, 326, 327
- Κιτρομηλίδης Π. 70, 299
- Κλεινοβίτες 169
- Κλεινοβός (Κλεινός), χ. Καλαμπάκας 54, 169, 215, 238, 239, 240, 317, 323, 332
- Κλεισούρα, χ. Δυτ. Μακεδονίας 197
- Κλειστό, χ. Αγράφων 182
- Κλήμης Ιωαννίνων, πρώην διάκονος Μητρο. Λαρίσης 107, 194, 221
- Κλήμης Σταγών 136, 139, 148, 156, 162, 163, 164, 166, 377
- Κλήμος Γ. 182
- Κοδρικάς Π. 113, 233, 245
- Κόδρος Ιωάννης, θεός Δωροθέου Σχολαρίου 248
- Κοζάνη 64, 172, 182, 197, 233, 247, 265, 309· Δημοτική Βιβλιοθήκη Κ. 218· Σχολή Κ. 182, 197, 262, 263· Παρθεναγωγείο Κ. 263
- Κόζιακας όρος 186
- Κοκκινάκης Κ. 283, 305
- Κοκκινοπλός, χ. Ολύμπου 87, 89, 90, 326, 328, 331
- Κοκκώνης Ι. 71
- Κοκκωτοί, χ. Αλμυρού 85, 302, 327
- Κολέτης Λιβέριος 255
- Κολοκοτρώνης Θεόδωρος 245
- Κολτσιδάς Αντ. 88, 90, 132
- Κόμας Δοσίθεος, Τρικκεύς 113, 125, 237
- Κομένιος (Comenius) Ιωάννης Αμ. 113, 237
- Κομμητάς Στέφανος 306, 307, 311, 312
- Κομνηνοί 222
- Κομνηνός Αλέξιος 345
- Κομνηνός Ισαάκιος 345
- Κονδιλλιάκ (Condillac) 296
- Κόνιτσα 94
- Κονομάτης Χριστόδουλος, διδ. Μοσχολουρίου 173
- Κόντης Β. 82, 86, 202
- Κοντογιάννης Αριστοτέλης, διδ. Βεντίστας 160, 161, 376
- Κοντόπουλος ή Κωστόπουλος Βασίλειος, διδ. Καστανιάς Αγράφων 155, 180, 181, 240
- Κοντόπουλος ή Κωστόπουλος Ζαχαρίας 180, 240
- Κοντόπουλος ή Κωστόπουλος Σέργιος 180, 240
- Κοντός-Σπαρμιώτης Ιωάννης 256
- Κοντός Πολυζώης, ιερ. εξ Ιωαννίνων 230
- Κόπανος Γιάννης, επιστάτης σχ. Τριγάλων

- 118, 129, 351
 Κοπέρνικος 232, 261
 Κοραΐς Αδαμάντιος 65, 66, 70, 113, 245, 268, 270, 277, 278, 280, 294, 295, 303
 Κορδάτος Γ. 79, 80
 Κορμπαλή(Φανερωμένη) , χ. Τρικάλων 355
 Κόρμποβον (Λαγκαδιά) , χ. Τρικάλων 355
 Κορνήλιος Ιωάσαφ 347
 Κορδαλεός Θεόφιλος 63, 201, 217, 218, 222, 256, 257, 346, 347
 Κορυσάς Σχολή 234
 Κορφαλώνης Νεόφυτος, διδ. Τρικάλων 109, 124
 Κορωναίου Ζωή 93
 Κοσμάς ο Αιτωλός 65, 152, 170, 180, 226
 Κοτζίμπελας Τάσιος, μαθ. Αηδόνας 169, 170
 Κοτοπόγλου Δημήτριος, εκ Τυρνάβου 315
 Κοτοπούλης Φ. 155
 Κουβαράς, χρονικό 167
 Κουγέας Σ. 49, 260, 261, 287, 288
 Κουκιάδης Κ. 79
 Κουκκωνάκης Χ'Ιωάννου, εκ Λιβαδίου 315
 Κούκου Ελένη 61
 Κούκου Σπυρίδων Γ., μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Κουκουλές Φ. 101
 Κουκουράβα, συν. Μακρυνίτσας 95
 Κουκουράβα, χ. Αγιάς 91, 328
 Κουλούρης Χρυσάνθος, διδ. Τσαριτσάνης 77
 Κουμαριανού Αικατερίνη 294, 296
 Κούμας Κων. 58, 60, 61, 62, 66, 72, 73, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 96, 115, 152, 173, 194, 195, 196, 200, 201, 230, 236, 245, 260, 261, 262, 263, 267, 268, 269, 270, 271, 274, 276, 277, 279, 282, 285, 286, 303, 307, 316, 322, 331, 332
 Κούρεντας Χριστόδ., εκ Τρικάλων 363
 Κουρεντή(ς) Γεώργιος, μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Κουρνούτος Γ. 224, 225, 276
 Κουρού Τσεσμέ Σχολή 238, 239, 269, 298
 Κουρσοβιτινός Γεώργιος, διδ. Ραψάνης 77
 Κούρσοβο (Ελληνόκαστρο) , χ. Τρικάλων 184
 Κουρτίκι (Μεταμόρφωση) , χ. Καρδίτσης 174
 Κουσκουλέκας Δ. 363
 Κουτζιανιώτης Κυριάκος, διδ. Στουρναραίων 186
 Κουτρούμπας Δ. 120
 Κούτσαινα (Στουρναραίικα) , χ. Τρικάλων 186, 328
 Κουτσής Δ. 283, 284
 Κούτσικος Θεοδόσιος, εξ Αγράφων, κάτ. Τρικάλων 150, 193
 Κούτσικος Κων., εξ Αγράφων, κάτ. Τρικάλων 150, 193
 Κουτσόβλαχοι 131, 132
 Κουτσουβάλας Δημ., διδ. Λιβαδίου 88
 Κουτσούφλιανη (Παναγία) , χ. Καλαμπάκας 328· Παλιά Κ. (Πλατάνιστος) 94, 166, 171· Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Π. Κ. 171
 Κράνης Δ. 237
 Κρασιά, χ. Ολύμπου 54
 Κραψίτης Β. 50, 88, 90, 91, 96, 154, 174, 175, 180, 183
 Κρεμλίνου Ελληνολατινική Σχολή 109, 216
 Κρήτες 62
 Κρήτη 62, 64, 106, 211
 Κριτίας, διδ. Κπόλεως 291
 Κρίτσας Νικ. 150
 Κρίτσκειο σχολείο Ζαγοράς 91
 Κρίτσκης Μωυσής 91
 Κρίτσκης Νικ. 91
 Κρίτων(=Γεώρ. Ζαχαριάδης) 273
 Κρουσταλλάκης Γ. 58, 59, 60, 66
 Κρουονέρι (Στουγκ) , χ. Καρδίτσης 182
 Κυδωνίες 115· Σχολή Κ. 241, 283, 320
 Κύθηρα 285, 288

- Κυκλάτης Γεράσιμος, διδ. Αγιάς 81
 Κυμνήτης Σεβαστός 106
 Κυπριανός, διδ. Αθωνιάδας Σχολής 259
 Κυπριανός, ηγ. Μ. Δουσίκου 122, 123, 150, 365, 366
 Κυπριανός, μον. Χαλικίου 168
 Κύριος Ιάκωβος, διδ. Τυρνάβου 76
 Κύπρος 62
 Κυριαζής Αντώνιος· βλ. Βελεστινλής Ρήγας
 Κυριάκος Οικονόμος, πατέρας Κων. Οικονόμου· βλ. Οικονόμος Κ.
 Κύριλλος, αρχιδιάκονος Εφέσου 115, 319
 Κύριλλος, διδ. Κοζάνης 182
 Κύριλλος Ε΄ Κπόλεως 67, 291
 Κύριλλος εκ Φουρνάς, διδ. 233
 Κύριλλος εξ Αγράφων, διδ. 231, 233
 Κύριλλος Ιεροσολύμων 256, 345
 Κύριλλος ΣΤ΄ Κπόλεως 153, 269
 Κύριλλος Σταγών 119, 120, 129, 358, 360, 361
 Κύργα-Νταή Στέλλα 146
 Κώδικας Βαρλαάμ 116, 118, 127, 128, 184
 Κώδικας Τρίκκης 110, 116
 Κωλέττης Ι. 58
 Κώνστα Απ. . εκ Τρικάλων 363
 Κώνστα Γεώργιος, ιερ. Σοφάδων 175, 316
 Κωνσταντιάς Γρηγόριος 73, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 90, 92, 173, 115, 202, 262, 264, 265, 287, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 304, 305, 311, 312, 318, 331
 Κωνσταντής σακελλίων, εκ Τρικάλων 341
 Κωνσταντινίδης Αναγν., διδ. Βεντίστας 162
 Κωνσταντινίδης Νικ. 95
 Κωνσταντινίδης Σοφ. 92
 Κωνσταντινίδης Χριστόδουλος, μαθ. Ακαδ. Ιασίου 312
 Κωνσταντίνος, διδ. Τρικάλων 129, 354
 Κωνσταντίνος Θετταλός, λόγιος 310
 Κωνσταντίνος ιατρός, εκ Σοφάδων 175, 317
 Κωνσταντίνος, ιερέας Τρικάλων 108
 Κωνσταντίνος Μιχαήλ ο Λαρισσαίος· βλ. Κούμας Κ.
 Κωνσταντίνος ο Μέγας 291
 Κωνσταντίνος, πρωτοπαπάς Τρικάλων 108, 192
 Κωσταντίος, πρόγκηπας Ρωσίας 168
 Κωνσταντίνου Αθαν. Δ. 287, 363
 Κωνσταντίνου Αριστείδης, μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Κωνσταντίνου Γ., εκδότης Λεξικού 63, 111, 234, 411
 Κωνσταντίνου Δημήτριος, διδ. Τυρνάβου 286, 287
 Κωνσταντίνου Δημ., εκ Τρικάλων 363
 Κωνσταντίνου Εμμανουήλ Δ. 287, 363
 Κωνσταντίνου Επαμ. Δ. 287
 Κωνσταντίνου Κων. Δ. 287
 Κωνσταντινούπολη 58, 60, 63, 64, 68, 85, 102, 106, 109, 113, 133, 140, 150, 161, 162, 172, 179, 192, 194, 200, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 229, 238, 239, 241, 242, 244, 245, 249, 253, 254, 259, 261, 262, 267, 279, 285, 290, 291, 294, 297, 298, 299, 302, 305, 306, 309, 338, 380· Παρθεναγωγείο Κ. 249, 368
 Κωνσταντίνος Α΄ Τρίκκης 111, 124, 184, 341, 342, 412
 Κωνσταντίνος Β΄ Τρίκκης 125, 130, 134, 135, 136, 139, 140, 141, 143, 148, 151, 154, 227, 228, 380, 381, 385
 Κωνσταντίνος, διδ. Καστανιάς Αγράφων 155, 180, 181
 Κωνσταντίνος, ηγ. Μ. Αγίου Στεφάνου Μετεώρων 135, 137, 138, 140, 141, 146, 155
 Κωνσταντίνος, ιερομ. Μ. Σελίτζανης 321
 Κωνσταντίνος Σερρών 277
 Κωνσταντίνος Σχολή Καλαμπάκας 155, 442
 Κώνστας Αναγνώστης, μαθ. Τρικάλων 127, 367

Κώνστας νομοδότης, εκ Τρικάλων 341
 Κώστα Γεώργιος Μ., μαθ. Αηδόνας 169
 Κώστα Θεοδωρής, εκ Τρικάλων 360
 Κωσταβέλα Ιωάννης, εξ Αγιάς 316
 Κώστας, μάστορας (Τρίκαλα) 352
 Κωστόπουλος Βασίλειος· βλ. Κοντόπου-
 λος Β.
 Κωστόπουλος Ηλ. 132, 148, 149, 170
 Κωστοπούλου-Μπαλαμώτη Αικατ. 123,
 149
 Κωφοί, χ. Αλμυρού 85, 306, 327
 Κωφός Διονύσιος, διδ. Μακρονίτσας 85

Λ

Λαγκαστεριανή ή Αλληλοδιδασκική μέθο-
 δος 70
 Λαέρτιος Διογένης 220
 Λαζάρου Αχ. 22, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56,
 61, 66, 75, 77, 78, 87, 90, 132, 152, 160,
 184, 245, 247, 248, 249, 251, 267, 276
 Λάκμος (Περιστερί) όρος 167
 Λαλάνδ (Lalande) Ιερώνυμος 114, 296
 Λαμία 252
 Λαμπινού, χ. Πηλίου 96, 328
 Λαμπριδη Μαρία 22
 Λαμπριδης Ι. 61, 62, 170, 171
 Λαμπριδης, διδ. Καστανιάς Καλαμπάκας
 156
 Λάμπρος Σπ. 338
 Λάππας Β. Δ. 55
 Λάππας Κ. 269, 276, 278, 280, 281, 285
 Λάρια 53, 54, 55, 62, 81, 82, 91, 103, 151,
 161, 162, 194, 196, 229, 236, 254, 267,
 282, 283, 286, 308, 312, 317, 320, 322,
 324, 326, 327, 329, 331, 337, 349, 384,
 385· Αλληλοδιδασκικό(Κοινών
 Γραμμάτων) σχολείο Λ. 82· Ελληνι-
 κό σχολείο Λ. 81, 82, 268, 282, 283·
 Μητρόπολις Λ. 53, 161, 162, 191, 229,
 231, 330, 337· Περιοχή Λ. 51, 53, 175,
 254, 324, 325
 Λαρισαίοι 81, 82, 249
 Λαρίσης ν. 97

Λαρισσαίος Γεώργιος· βλ. Ιωάννου Γ.
 Λαρισσαίος Ιωάννης· βλ. Οικονόμου Ι.
 Λαρισσαίος Πανταζής· βλ. Τυρναβίτης Π.
 Λαρινός Αλέξανδρος· βλ. Τυρναβίτης
 Αλ.
 Λάσκαρης Κων. 201, 215, 234
 Λαύκος, χ. Πηλίου 96, 328
 Λβωφ ή Λβόβι ή Λιοβία ή Λονοβία ή Λεό-
 πολις ή Λεοντόπολις (L'ον ή Lωών)
 102, 199, 214, 339· Λβωφ σχολείο 339
 Λέγγας Τάκης, μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Λειψία 256, 295· Πανεπιστήμιο Λ. 270
 Λεμβέργη (Lemberg)· βλ. Λβωφ
 Λεμεσός 66
 Λεονάρδος Ιωάννης, ιατρός και διδ. Σεμ-
 λίνου 79, 90, 265, 286
 Λεοντιάδης Σεβαστός, διδ. Τσαριτσάνης
 77
 Λεόντιος Ευστράτιος, διδ. Κύπρου 62
 Λεοντόπολις· βλ. Λβωφ
 Λεπενήτζα (Πιαλεία), χ. Τρικάλων 355
 Λεύκτρα 369
 Λευκωσία 62, 64
 Λέφας Χρ. 71
 Λέων ο Σοφός 227, 257
 Λιακοπούλου-Ράγκου Αλίκη 22
 Λιαπής Κ. 84
 Λιβάδι ή Βλαχολίβαδο, χ. Ελασσόνος 77,
 78, 87, 88, 89, 256, 258, 259, 262, 317,
 324, 326, 327, 331, 332· Ελληνικό
 σχολείο Λ. 78, 88, 258, 266, 267·
 Παρθεναγωγείο Λ. 88
 Λιβαδιώτες 88
 Λιβόρνο 168, 241
 Λιοντάρης Αθανάσιος, διδ. 75, 107, 108,
 171, 192, 194, 221, 223, 310
 Λιοντάρης Διονύσιος, μαθ. Βραγγιανών
 108
 Λιοντάρης Θεοδόσιος, μαθ. Βραγγιανών
 108
 Λόγγος (Αχμάταγα), χ. Τρικάλων 355
 Λογοθέτης Κων/νος-Κοσμάς, μισσιονά-
 ριος 104

Λοκρός Γερμανός 106
 Λοκρός Κύριλλος 106
 Λούδης Βασίλειος, έφορος σχ. Βεντίστας
 158, 159, 161, 165, 374, 375
 Λούδης Τάκιος, γιος Βασιλείου Α. 165
 Λούκαρης Κύριλλος, οικουμ. πατριάρχης
 63, 217, 218
 Λουκιανός Σαμοσατεύς 201, 273, 282, 283,
 288, 347
 Λουριώτης Χριστόδ. 245
 Λυκούρη-Λαζάρου Ε. 242
 Λυσίας 87

M

Μάγνης Δανιήλ, διδ. 79, 85, 306
 Μάγνης Νικόλαος 83, 84, 87, 91, 92, 123,
 184
 Μαγνησία 50, 298, 305, 324
 Μαγνησίας ν. 97
 Μαγόπουλος Βασ. 22, 155, 180, 181, 223,
 224
 Μαγουλιώτης Αθ. 176, 183
 Μαζαράκης Νικόδημος, διδ. 219, 223, 290
 Μαθάς Ζ. (ψευδώνυμο Κων. Οικονόμου)
 281
 Μαΐμουλι (Χάλη), χ. Λαρίσης 91, 328
 Μακάριος Α΄ ο Χίος, μητροπ. Λαρίσης 222
 Μακάριος, ιερομ. 347
 Μακάριος ο Πάτιμος, διδ. 255
 Μακάριος, πνευμ. Μ. Κανάλλων 314
 Μακάριος Τυρναβίτης, ιερομ. 315
 Μακεδονία 97, 104· Ανατολική Μ. 155·
 Δυτική Μ. 140
 Μακράιος Σέργιος 182, 231, 256, 261, 347
 Μακρής Βησ., διδ. Ιωαννίνων 61
 Μακρής Ιωάννης, εξ Αμπελακίων 90
 Μακρής Κ. 285
 Μακρόπουλος Κων/νος, εκ Βόλου 319
 Μακρονίτσα, χ. Πηλίου 54, 82, 85, 95, 116,
 175, 197, 234, 253, 323, 324, 326, 327,
 328
 Μακρυρράχη, χ. Πηλίου 96
 Μακρυχώρι, χ. Λαρίσης 175, 327

Μαλακάσι, χ. Καλαμπάκας 54, 166, 170,
 328· Αλληλοδιδασκτικό σχολείο Μ.
 170· Παρθεναγωγείο Μ. 170, 171
 Μαλαξός Μ. 209
 Μάνδρικας Αχ. 58
 Μάνη 93
 Μανιάρη Γεώργιος, εξ Αμπελακίων 319
 Μαντζανάς Κ. 238, 239
 Μαντζιόλας Στέριος, εξ Αμπελακίων 319
 Μαντίνεια 370
 Μανωλάκης Καστοριανός· βλ. Καστορια-
 νός Μ.
 Μανώλη Φώτιος, μαθ. Κοζάνης 197
 Μανώλης ιερ. 341
 Μάξιμος ο Γραικός 62
 Μαργαρίτης Απόστολος, ρουμανοδιδά-
 σκαλος 89, 132, 171
 Μαργούνιος Μάξιμος 209
 Μαρκαντώνης Ιωάννης 21
 Μαρκόπουλος, διδ. Λιβαδίου 88
 Μάρκος αβάς 347
 Μάρκος Δημητριάδος 213, 337
 Μάρκος ο Ευγενικός 347
 Μαρμαράς Αγγελής 302
 Μαρούσης 129
 Μαρουτσαία Σχολή Ιωαννίνων 61, 229,
 259
 Μαρούτσης Α. 61
 Μαρούτσης Μ. 66
 Μαρούτσης Σίμων 61, 66
 Μαρτίνος (Martin) Βενιαμίν 302, 305
 Μασούρας Γεώργιος, εκ Τριτάλων 363
 Μασσαλία 246
 Μαστοροϊωάννης, εκ Κονίτσης 151
 Μαστοροκόστας Βούργαρης (Τρίκαλα)
 348
 Μαστοροκόστας Μετζοβίτης 349, 350
 Μαστορονικόλας (Τρίκαλα) 352
 Μαστροβασίλης Μετζοβίτης 348, 351
 Μαστρογιώργης Ζουπανιώτης (Τρίκαλα)
 348
 Ματαράγκα, χ. Καρδίτσης 176, 328
 Ματθαίος Αργύρης, διδ. Ριζαριού 177, 199

- Ματθαίος Β΄ Κπόλεως 215
 Ματθαίος Γαλατιανός, διδ. Κύπρου 62
 Ματθαίος, ιερομ. εκ Τυρνάβου 77, 276, 317
 Ματθαίος Κρητικός, μαθ. Αρσενίου 209
 Ματθαίος μον., διδ. Τρικάλων 102, 123, 211, 213, 338, 339
 Ματθαίος ο εκ Κρήτης, διδ. 62
 Μάτη Λέλα 435
 Μαυρογιώργος Δαμιανός, μον. Χαλικίου 168
 Μαυρογιώργος Ιαριών, ιερομ. Χαλικίου 168
 Μαυροκορδάτος Αλέξ. 67, 221
 Μαυροκορδάτος Νικ. 220, 299
 Μαυρομιχάλης Γεώργιος Πεϊζαδές 243
 Ματσούκι, χ. Ιωαννίνων 167
 Μαχάων 384
 Μαχμούτ Β΄ σουλτάνος 57
 Μέγα Δένδρο Αποκούρου Ναυπακτίας 217
 Μεγάλα Βραγγιανά· βλ. Βραγγιανά
 Μεγάλαι Πύλαι 337
 Μεγάλες Δυνάμεις 56, 120
 Μεγάλη του Γένους Σχολή 249, 263, 306
 Μεγδάνης Χαρίσιος 77, 233, 262
 Μεξηβείρης Αθανάσιος, διδ. Αμπελακίων 79, 318
 Μεξηβείρης Ιωάννης, εξ Αμπελακίων 318
 Μεθόδιος(;) 346
 Μεθόδιος Μελενίκου 60, 152, 211
 Μελανίδης Ιωάννης, εκ Κονίτισης, διδ. Βόλου 94
 Μέλαντρος Αθανάσιος, εκ Τρικάλων 104
 Μελέτιος Β΄ Λαρίσης 151
 Μελέτιος Γ΄ Λαρίσης 238
 Μελέτιος Γ΄ Τρίκκης 123, 144, 146, 148, 188, 190, 397, 399, 445, 447
 Μελέτιος Γεωγράφος 345
 Μελέτιος Δ΄ Λαρίσης 123
 Μελέτιος, επίτροπος Λαρίσης 314
 Μελέτιος, μον. Βατοπεδίου 67
 Μελέτιος Σταγών 154, 380
 Μελικόπουλος Γιαν. 363
 Μέτζι Τρανόν (Μεγάλο Κεφαλόβρυσο), χ. Τρικάλων 355
 Μεσδάνι (Αγναντερό), χ. Καρδίτσης 176, 182, 328
 Μεσεβρινός (Αντ. Μυστακίδης) 235
 Μεσενικόλας, χ. Αγραφών 183, 326, 328
 Μεσολόγγι 64, 217
 Μεταμόρφωση (Κουρτίκι), χ. Καρδίτσης 174, 327
 Μεταξάς Παΐσιος, διδ. Κεφαλονιάς 217
 Μεταξοχώρι, χ. Αγίας 91
 Μεταστάσιος αββάς 301
 Μετέωρα 54, 113, 120, 124, 139, 152, 153, 154, 189, 211, 317, 323, 327, 332, 360, 361, 425· Σωκράτους Ακαδημία εν Μετεώρω 152, 211· Σχολή Μ. 60, 152, 153, 154, 239
 Μέτσοβο ή Μέτζοβο 54, 62, 110, 131, 138, 160, 166, 194, 225, 226, 332, 340, 378, 385, 386
 Μεχμέτ Β΄ σουλτάνος 58
 Μηλέαι ή Μηλιές, χ. Πηλίου 54, 76, 82, 83, 84, 85, 92, 287, 293, 294, 297, 298, 302, 304, 305, 312, 323, 324, 326, 327, 329· Βιβλιοθήκη Μ. 297· Λύκειο Μ. 298· Σχολή Μ. 83, 85, 305, 306
 Μηλιά, χ. Μετσόβου 166
 Μηλιώτες 82, 84, 287
 Μήτρος, επιστάτης σχ. Τρικάλων 118, 129
 Μήτρος, κανδηλανάπτης Τρικάλων 353
 Μήτρου Μελέτιος 234
 Μητροφάνης Φαναρίου 213, 338
 Μιλάνο 241· Ακαδημία Μ. 241
 Μιλλιότ (Millot) αββάς 265, 299
 Μικρά Ασία 53, 54, 115, 155, 262
 Μικρά Βραγγιανά, χ. Αγραφών 178
 Μιο· βλ. Μύρινα
 Μίσκοιτς Ουγγαρίας 258
 Μισσιονάριοι 63
 Μισταράς Στ. 241, 242
 Μιχαήλ Β΄, δεσπότης 62
 Μιχαήλ Δημ., εκ Τρικάλων 363

- Μιχαήλ, διδ. Τρικάλων 109, 124, 193
 Μιχαήλ Κων/νος· βλ. Κούμας Κων.
 Μιχαήλ Νικόκουρας 351
 Μιχαλόπουλος Φ. 227, 300
 Μοίρους· βλ. Μύρινα
 Μοισιόδαξ Ιώσηπος 70, 72, 227, 294, 300, 345
 Μολδαβία 63, 106, 153, 214, 216, 229, 274, 295
 Μολιέρος 279
 Μοναστήρι π. 184
 Μόναχο (Μυνιχία) 274, 304, 307, 308· Βασιλική Ακαδημία Μ. 270
 Μονδάνος Λ., έμπορος εκ Τρικάλων 194
 Μονδάνος Μάνθος, μαθ. Τρικάλων 124
 Μονή Αβραάμ Ιερουσαλήμ 255
 Μονή Αγία ή Νέα Μετεώρων 229
 Μονή Αγίας Παρασκευής Βετερινίκου (Νεραϊδοχωρίου) 359
 Μονή Αγίας Παρασκευής Γούβας Βραγυγιανών 178, 219
 Μονή Αγίας Τριάδος Μετεώρων 153, 239, 359
 Μονή Αγίου Γεωργίου Μυροφύλλου 171, 359
 Μονή Αγίου Δημητρίου Γριζάνου 174, 186
 Μονή Αγίου Διονυσίου Ολύμπου 317, 324
 Μονή Αγίου Ιωάννου Θεολόγου Ζάρκου 173
 Μονή Αγίου Ιωάννου Σερρών 277
 Μονή Αγίου Νικολάου Μηλεών Πηλίου 298
 Μονή Αγίου Σάββα Βουκουρεστίου 256
 Μονή Αγίου Στεφάνου Μετεώρων 135, 140, 141, 146, 153, 155, 229, 248, 359, 360
 Μονή Αγίων Αποστόλων Κλεινοβού 239
 Μονή Αναλήψεως Ελασσόνος 317, 323, 324
 Μονή Βαρλαάμ Μετεώρων 76, 119, 153, 154, 229, 344, 348, 352, 354, 357, 359, 360, 398, 400, 415-425
 Μονή Βαρνάκοβας Φωκίδος 217
 Μονή Βατοπεδίου 67, 263, 264
 Μονή Βλατάδων Θεσσαλονίκης 267
 Μονή Βράχας Δομοκού 180, 181
 Μονή Βυτουμά Καλαμπάκας 359
 Μονή Γαρδικίου Ασπροποτάμου 359
 Μονή Δέσης Τρικάλων 359
 Μονή Δολιανών Ασπροποτάμου 359
 Μονή Δουσίκου 104, 116, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 138, 149, 168, 175, 179, 189, 192, 193, 213, 218, 220, 317, 322, 323, 332, 337, 338, 356, 358, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 398, 400, 426, 427
 Μονή Ζωοδόχου Πηγής Φουρνάς 181, 309
 Μονή Ιβήρων 223
 Μονή Ιωάννου Προδρόμου Ζαγοράς 83, 84, 327
 Μονή Κανάλλων Ελασσόνος 317, 323, 324
 Μονή Καρούς Ολύμπου 359
 Μονή Κλεινοβού Καλαμπάκας 359
 Μονή Κλήμεντος Ολύμπου 324
 Μονή Κορμπούβου (Λαγκαδιάς) Τρικάλων 358
 Μονή Κορώνας Αγραφών 104, 192, 212, 217
 Μονή Κουτλουμουσίου 248
 Μονή Λεμπεχόβου (Παναγίας) Καλαμπάκας 359
 Μονή Λεπηνίτζας (Ανθούσας) Ασπροποτάμου 359
 Μονή Μεγάλου Μετεώρου ή Μεταμορφώσεως 119, 152, 153, 240, 244, 359, 360, 398, 400
 Μονή Μπονάσιας Χασιών 359
 Μονή Ξηροποτάμου Αγίου Όρους 75
 Μονή Ολυμπιώτισσας Ελασσόνος 75, 78, 194, 195, 246, 257, 258, 327
 Μονή Παναγίας Σκιαθου 216
 Μονή Πετρακή 241
 Μονή Πέτρας Ολύμπου 88, 182, 222, 317, 324
 Μονή Προφήτη Ηλία Χαλικίου Ασπροποτάμου 168, 169, 229, 359
 Μονή Πύρρας Τρικάλων 359

- Μονή Ρακητόσσας Ρουμανίας 263
 Μονή Ρεντίνας Αγράφων 180
 Μονή Σιαμάδων Καλαμπάκας 359
 Μονή Σινά 291
 Μονή Σπαρμού Ελασσόνας 256, 266, 267, 317, 322, 324
 Μονή Σταγιάδων Καλαμπάκας 229, 359
 Μονή Τατάρνας Αγράφων 179
 Μονή Υπαπαντής Μετεώρων 229
 Μόσκοβος Γεώργιος, εξ Αγράφων, κάτ. Τρικάλων 150, 193
 Μοστάκης Αποστόλης, μαθ. Αηδόνας 169, 170
 Μόσχα 108, 109, 113, 209, 216, 237
 Μοσχάτο (Βλάσδου), χ. Αγράφων 182
 Μοσχοβάκης Νικόλαος, καθ. Ακαδημίας Βουκουρεστίου 311
 Μοσχολούρι, χ. Καρδίτσης 75, 104, 106, 172, 173, 192, 221, 327, 330· Σχολή Μ. 172, 228
 Μοσχόπολις 64
 Μουγογιάννης Γ. 49, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 92, 302, 303, 304, 305
 Μουράτ Γ', σουλτάνος 214
 Μούρεσι, χ. Πηλίου 96, 328
 Μουρούζης Αλέξανδρος 71, 295, 298, 307
 Μουσική Σχολή Τρικάλων 64, 150
 Μουσιοπούλου-Παπαθανάση Καλλιόπη 57, 205, 300
 Μουστάκας Χριστόδ. 247, 249, 251
 Μουτσόπουλος Ν. 79
 Μπαλάνος Κοσμάς 259, 345, 346
 Μπαλασόπουλος Πολύζος, εκ Τρικάλων 111
 Μπαλδάνης Γεώργιος, διδ. 167, 168
 Μπαλδάνης Νικόλαος 167
 Μπάσας Γεωργάκης, βιστιάρης Ιασίου 294
 Μπαλένι, αγρόκτημα στη Ρουμανία 156
 Μπάλτες Βεσσαραβίας 296
 Μπανιάκας Αλέξ., μαθ. Ακαδ. Βουκουρεστίου, εκ Ζαγοράς 312
 Μπαρράς Γεώργιος, εκ Τρικάλων 111, 343
 Μπαρράς Δημήτριος, εκ Τρικάλων 111, 342, 343
 Μπάρκοσης ή Βαρκούσιος Νικόλαος, διδ. Μοσχολουρίου 172
 Μπάρκοσης Καλλίνικος, διδάσκαλος Σιάτιστας 258
 Μπασιάκος Κώστας, εκ Τρικάλων 108
 Μπασσαράμπας, ηγεμόμας Βλαχίας 106, 198, 254
 Μπεζούλα, χ. Αγράφων 212
 Μπενάκης Λ. 226
 Μπένας Π. 300
 Μπενιζέλος Δημήτριος, διδ. 290
 Μπιέρνστολ Ιωνάς 235
 Μπλέτζα Χρ., εκ Τρικάλων 363
 Μπολώνια 241
 Μποντζώργος Αν. 301
 Μποχούνιστα (Μεγαλοχώρι), χ. Τρικάλων 355, 357
 Μπρατισλάβας Ελληνορθόδοξος ναός 256
 Μπρισόν (Brisson) Ματουρίνος Ι. 296
 Μπρόβας Σπυρίδων, διδ. Αγρελιάς 185
 Μπροχόπουλος, εκ Λιβαδίου 88
 Μπυφόν 275
 Μύκονος 233
 Μυλ (;), διδ. Τρικάλων, εκ Σαμαρίνας 124, 129, 353
 Μυνηχία (Μόναχο) 304
 Μύρινα ή Μυρούσι ή Μιρ ή Μύροι, χ. Καρδίτσης 176, 182, 328
 Μυροκοβίτης Γεώργιος, μαθ. Βραγγιανών 108, 192
 Μυροκοβίτης Νικόλαος, λόγιος Τρικάλων 106, 107, 171, 192, 218, 221, 223
 Μυροκοβίτης Χριστόδουλος, ιερ. Τρικάλων 107, 108, 192
 Μυρόκοβο· βλ. Μυρόφυλλο
 Μυρόφυλλο, χ. Τρικάλων 106, 171, 221, 223· Σχολή Μ. 171
 Μυστράς 242
 Μυτιληναίος Άνθιμος, μαθ. Ν. Μαζαράκη 290

- Μυτιλήνη 64, 279
 Μωάμεθ, σουλτάνος 220
 Μωραΐτης Γεώργιος, εκ Τρικάλων 354
 Μωραΐτης Θεόδωρος, διδ. Βεντίστας 160
 Μωχάμετ Αλής, διοικητής Αιγύπτου 240
- N**
- Ναθαναήλ, μον. Προμηρίου 95
 Νάκος Δημάκης, εκ Καστανιάς Καλαμπάκας 135, 145
 Νανόπουλος Νικ., ιδρυτής σχ. Τσαγκαράδας 92
 Ναός Αγίας Επισκέψεως Τρικάλων 101, 106, 108, 117, 118, 119, 128, 130, 221, 223, 337, 355, 356, 358, 403
 Ναός Αγίας Μαρίνας Τρικάλων 118, 351, 355, 356, 358
 Ναός Αγίας Μονής Τρικάλων 188, 354, 358
 Ναός Αγίας Παρασκευής Βασιλικής Καλαμπάκας 229
 Ναός Αγίας Παρασκευής Καλομοίρας Καλαμπάκας 229
 Ναός Αγίας Παρασκευής Τρικάλων 118, 121, 151, 177, 351, 355, 356
 Ναός Αγίου Αθανασίου συν. Αγίας Μονής Τρικάλων 351
 Ναός Αγίου Αθανασίου Καστανιάς Καλαμπάκας 229
 Ναός Αγίου Βασιλείου Μόσχας 215
 Ναός Αγίου Γεωργίου Βιέννης 303
 Ναός Αγίου Γεωργίου Κλεινοβού 229
 Ναός Αγίου Γεωργίου Οξυνείας 229
 Ναός Αγίου Γεωργίου Χρυσομηλιάς 229
 Ναός Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης 249
 Ναός Αγίου Δημητρίου Τρικάλων 116, 118, 351, 355, 356, 358
 Ναός Αγίου Νικολάου Τρικάλων 117, 118, 119, 128, 355, 356, 358
 Ναός Αγίου Στεφάνου Τρικάλων 116, 117, 118, 121, 128, 355, 356, 358, 364
 Ναός Αγίου Χαραλάμπους Θεσσαλονίκης 249
- Ναός Αγίων Αναργύρων Τρικάλων 149, 150
 Ναός Αγίων Αποστόλων Σαρακίνας Καλαμπάκας 229
 Ναός Αγίων Πάντων Καλαμπάκας 229
 Ναός Ζωοδόχου Πηγής Σαραγίων Τρικάλων 151, 351
 Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου Φλαμπουρσίου Καλαμπάκας 229
 Ναός Παμμακαρίστου Κπόλεως 214, 338
 Ναός Παναγίας Φανερωμένης Τρικάλων 117, 118, 119, 128, 129, 355, 356, 358
 Νάτσιας Κων/νος Αθ., μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Νάτσιος Δ. 251
 Ναύπλιο 280, 289
 Νέα Μαγαζιά, συν. Βόλου 93
 Νεάπολη 228, 229, 236, 241, 246· Πανεπιστήμιο Ν. 236
 Νεζερός, χ. Λαρίσης 323, 324
 Νεκτάριος Λιτζάς και Αγραφών 172, 173
 Νεμπεγλέρ· βλ. Νίκαια
 Νεμτζία (Γερμανία) 247
 Νεολόγος, εφημ. 50, 88, 90, 91, 96, 154, 175
 Νέος Αγών, εφημ. Καρδίτσας 75
 Νέος Ελληνομνήμων, εφημ. 338
 Νεόφυτο (Neusatz ή Novi-Sad) 113, 236· Ελληνικό Σχολείο Ν. 237
 Νεόφυτος Ελασσόνος 184
 Νεόφυτος, επίσκ. Πέτρας 314, 320
 Νεόφυτος Λαρίσης 213, 337
 Νεόφυτος ο Κρης 222
 Νεόφυτος, πνευμ. Μ. Σπαρμού 314
 Νεόφυτος, συγγραφέας Γραμματικής 345
 Νεοχώρι, χ. Αγραφών 112, 193, 252
 Νεοχώρι, χ. Βόλου 96, 328
 Νευροκόπι 104
 Νεύτων 226
 Νημάς Θ. 19, 53, 54, 55, 56, 112, 152, 153, 156, 157, 167, 173, 184, 228
 Νιβόλιανη (Μεγαλόβρυσο), χ. Αγίας 81, 327
 Νίζνα ή Νίονα 66, 245

Νίκαια (Νεμπεγλέρ), χ.Λαρίσης 283
 Νίκανδρος, θεός Δωροθέου Σχολαρίου 248
 Νικηφόρος, αρχιμ. 110
 Νικηφόρος· βλ. Θεοτόκης Ν.
 Νικηφόρος Παράσχος Καντακουζηνός· βλ. Παράσχος Ν.
 Νικόδημος (Γυμνάσματα Πνευματικά) 347
 Νικόδημος, διδ. Καρυών 238
 Νικόδημος, επιστάτης σχ. Τρίκκης 349
 Νικόδημος, ιερομ. Μ.Αγ. Στεφάνου 150
 Νικολαΐδης Νικ., διδ. Βόλου 94
 Νικηφόρος, αρχιμ., δωρητής σχ. Τρικάλων 110
 Νικηφόρος Δουσικιώτης 321
 Νικολάκης Ποστέλνικος, εκ Πηλίου 320
 Νικόλαος, κωδικογράφος εκ Κλεινοβού 169
 Νικόλαος Μυροκοβίτης· βλ. Μυροκοβίτης Ν.
 Νικόλαος, οσιομάρτυρας ο εξ Ανατολής 234
 Νικόλαος Πύρρος· βλ. Πύρρος Ν.
 Νικόλαος πρωτοψάλτης 341
 Νικόλαος σκηνοποιός 108
 Νικολάου Γιαννάκης 360, 363
 Νικολάου Ζάχος, μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Νικολάου Κωτούλας, εκ Τρικάλων 363
 Νικολοπούλου-Σκαρβέλη Αγγελική 64, 194, 199
 Νικολός, διδ. Σκλάτινας Τρικάλων 184
 Νικοτσάρας 55
 Νίκων, πατριάρχης Μόσχας 109, 216, 217
 Νομή, χ. Τρικάλων 355, 357
 Νοταράς Χρυσάνθος 344
 Νούλα Γεωργάκης, εκ Τρικάλων 363
 Νούλα Ιωάννης Γ., μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Νταλάσης Π. 186
 Ντε Λάγγενφελδ, βαρώνος 300
 Ντίνου Νάκος, μαθ. Αηδόνας 169, 170
 Ντρογκούλης Γ. 81, 184
 Νυρεμβέργη (Norimbergae) 255

Ξ

Ξανθόπουλος Κ. 203
 Ξάνθος, ιερ. οικονόμος εκ Τισοτίου 322
 Ξενοφών 235, 270, 344, 347
 Ξεφτέρης Ευστράτιος, εκ Τσαριτσάνης 315, 321
 Ξυλλοσίδης Κων., μαθ. Τρικάλων 126, 367

Ο

Οβρένοβιτς Μίλος 245
 Οδησός 66, 90, 279, 280, 305
 Οδυσσεάς 274
 Όθρυς όρος 53
 Όθων βασιλεύς 242, 298
 Οιδίπους 370
 Οικονομαίοι ποιητικοί διαγωνισμοί 308
 Οικονομίδης Ευθύμιος, Τρικκεύς 251, 252
 Οικονομίδης Ι.Λαρισσαίος· βλ. Οικονόμου Ι.
 Οικονόμου Αθανάσιος, εξ Αμπελακίων 318
 Οικονόμου Αλέξανδρος, Τρικκεύς 112, 125
 Οικονόμου Γεώργιος, εξ Αγιάς 316
 Οικονόμου Ιωάννης, αδελφός Κων. Οικονόμου 280
 Οικονόμου Ιωάννης Λαρισσαίος-Λογιώτατος 78, 79, 80, 82, 173, 196, 231, 236, 259, 260, 262, 265, 282, 283
 Οικονόμου Κυριάκος 77, 276, 285, 314, 316
 Οικονόμου Κων/νος ο εξ Οικονόμων 77, 79, 114, 173, 195, 196, 235, 236, 245, 264, 269, 276, 277, 278, 279, 280, 282, 284, 285, 287, 289, 309, 312, 331
 Οικονόμου Π. 97
 Οικονόμου Σοφοκλής 236, 280, 282, 287, 288, 289
 Οικονόμου Σταμουλάκης 117, 129, 348, 354
 Οικονόμου Στέφανος 77, 269, 277, 279, 280, 285, 286, 288, 303, 331
 Οικονόμου Φ. 62
 Οικουμενικό Πατριαρχείο 242, 279, 284

- Οικουμενίος Τρίκκης 220, 344
 Ολάνδα (Ολλανδία) 92· Πανεπιστήμιο Ο. 306
 Ολυμπία 287
 Ολυμπιάτης Άνθιμος 195, 246, 258, 259, 331, 332
 Ολυμπιάτης Μεθόδιος, ιερομ. 256
 Όλυμπος 51, 53, 55, 87, 89, 219, 254, 324, 325, 332
 Όμηρος 85, 201, 235, 256, 261, 270
 Οξίντια Βεσσαραβίας 264
 Οξφόρδη 254· Κολλέγιο Ο. 254
 Ορέστου Γεώργιος, εκ Τρικάλων 121, 360, 363, 364
 Ορλωφικά 55, 82, 112, 299
 Ορολίνοσ(Rollin) 348
 Ορχάν γαζής 56
 Οσμάν πασάς 242
 Οσμάνιον (Ασμάνι), γ. Τρικάλων (σήμερα ερειπωμένο) 184
 Όσσα όρος 51, 53, 254, 324, 325
 Ουγγαρία 113
 Ουκρανοί 214
 Ουνία 215
 Ουνίτες 210, 216
- II**
- Παβίας Πανεπιστήμιο 241
 Πάδοβα (Πατάβιον) 109, 210, 211, 216, 225, 261, 297· Ακαδημία Π. 241· Πανεπιστήμιο Π. 62, 219
 Παΐσιος Β΄ Κπόλεωσ
 Παΐσιος Β΄ Σταγών 113, 124, 153, 154, 169, 238, 239, 282, 314, 319, 332
 Παΐσιος Γάζης 222
 Παΐσιος, επίσκ. Περιστεράσ 314, 320
 Παΐσιος Ιεροσολύμων 109, 216
 Παΐσιος Λαρίσησ 74, 104
 Παΐσιος Σηλυβρίασ 239
 Παΐσιού Αθανάσιος, μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Παλαιολόγοσ Κωνσταντίνοσ 53
 Παλαμάσ, γ. Καρδίτησ 86, 174, 326, 328
- Παλαμάσ Κ. 308
 Παλαμάσ Παναγιώτησ, διδ. Μεσολογγίου 64
 Παλιόκαστρο, γ. Φθιώτιδοσ 182
 Παλιουρίτησ Γρηγόριοσ 115
 Παναγίου Τάφου Μετόχι 290
 Παναγιώτησ, αδελφοσ Αρσενίου Ελασσόνοσ 338
 Παναγιώτησ, διδ. Αμπελακίων εξ Αγιάσ 79, 318
 Παναγιώτησ, ιεροπάισ Τρικκεύσ 115, 245
 Παναγιωτίδησ Δοσίθεοσ, επίσκ. Λιτζάσ και Αγράφων 175, 235, 314
 Πανταζήσ Ιωάννησ, διδ. εκ Ζαγοράσ 116, 118, 124, 197
 Παναζόπουλοσ Ν. 301
 Παντελοδήμοσ Δ. 293, 294, 295, 297
 Παντοδύναμοσ Αναστάσιοσ 75, 222
 Παντόπουλοσ Κων. 95
 Πάντοσ Ιωάννησ Ρ. 299
 Παπα-Αθανασίου Απόστολοσ, διδ. Τρικάλων 102, 103, 123
 Παπα-Αθανασίου Τριαντάφυλλοσ, ιερ. εκ Σοφάδων 175, 316
 Παπα-Αλεξίου Χ΄ Κωνσταντήσ, εξ Αγιάσ 316
 Παπα-Αναστασίου Ιωάννησ Γρεβενίτησ 321
 Παπα-Απόστολοσ, πρωτοσύγκελλοσ Τρίκκησ 121, 364
 Παπα-Αργύρη, εξ Αμπελακίων 262
 Παπα-Αρσένησ, ηγ. Ολυμπιώτισσασ 78
 Παπα-Αρχοντή Γρηγόριοσ, μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Παπαβασιλείου Γ. 97
 Παπαβασιλόπουλοσ Αναστάσιοσ 76, 224, 225
 Παπάγγελοσ Ι. 75
 Παπα-Γεννάδιοσ, διδ. Ραψάνησ 79
 Παπα-Γεώργιοσ, διδ. Ραψάνησ 79
 Παπαγεωργίου Αθανάσιοσ, διδ. Ραψάνησ 79
 Παπαγιαννόπουλοσ παπα-Ζαχαρίασ, διδ.

- Μακρυνίτσας 85
 Παπα-Γιαννούλη Παναγιώτης, εκ Τσιο-
 τίου 174, 322
 Παπαγρηγοριάδης Αγαθάγγελος, διδ. Λι-
 βαδίου 88
 Παπα-Γρηγόριος, διδ. Μηλεών 92
 Παπαδήμας Σωτ. 156
 Παπαδημήτρη Γιαννάκης, εκ Τρικάλων
 363
 Παπα-Δημήτρης, διδ. Ρεντίνας 180
 Παπαδημήτρης Θεόδωρος, διδ. Αηδόνας
 169, 170
 Παπαδημητρίου (αδελφοί) 263
 Παπαδημητρίου Αλ. 270, 271
 Παπαδημητρίου, οικονόμος Λαρίσης 282
 Παπα-Δήμος, ιερ. Λαρίσης 321
 Παπα-Δήμου Ιωάννης· βλ. Οικονόμου Ι.
 Λαρισσαίος
 Παπα-Διαμαντή Φίλιππος, εξ Αμπελα-
 κίων 318
 Παπαδόπουλος Άνθιμος, διδ. Χαλικίου
 167
 Παπαδόπουλος Ιωάννης, μαθ. Ακαδ. Βου-
 κουρεστίου 312
 Παπαδόπουλος-Κεραμεύς Αθ. 152, 228,
 309
 Παπαδόπουλος Στ. 90, 262, 263
 Παπαδριανός Ι. 112, 194, 272, 286
 Παπαεμμανουήλ Ταντές Γεώργιος, διδ.
 Τρικάλων 114, 124, 125
 Παπαευαγγελίδης Νικ., διδ. Λιβαδίου 88
 Παπαευσταθίου Ελ. 295
 Παπαζήσης Δημ. 50, 101, 103, 109, 110,
 114, 123, 153, 211, 212, 215, 222, 229,
 231, 235-241, 244, 245, 246, 253
 Παπαθανάση Καλλιόπη· βλ. Μουσιοπού-
 λου-Παπαθανάση Κ.
 Παπα-Θεοδοσίου Χρ., εκ Σταγών 358
 Παπα-Θεοκλήτου Χ' Αποστόλης, εξ Αγιάς
 316
 Παπαθεοδώρου Ελ., διδ. Λιβαδίου 88
 Παπαϊωάννου Δημήτριος, διδ. Χαλικίου
 168
 Παπαϊωάννου Δημήτριος, μαθ. Τρικάλων
 126, 367
 Παπαϊωάννου Ευστάθιος, εκ Τρικάλων
 363
 Παπαϊωάννου Ι. 55
 Παπαϊωάννου Νικόλαος, μαθ. Βουκουρε-
 στίου εκ Τρικάλων 312
 Παπα-Ιωάννου Νικόλαος, καπουτζήμπα-
 σης εκ Καστανιάς Καλαμπάκας 139,
 145, 358
 Παπακωνσταντίνου Θεόδ. 21, 71, 114
 Παπα-Μιχαήλ Γεώργιος, εκ Θεσσαλίας
 315
 Παπαμιχαήλ Γεώργιος, διδ. 79, 81
 Παπαμιχαήλ Κων., εκ Λιβαδίου 88
 Παπαναστασίου· βλ. Τυρναβίτης Αλ.
 Παπανικόλα Θανάσης, μαθ. Γριζάνου 186
 Παπανικολάου Ευθ., εκ Τρικάλων 363
 Παπα-Ξάνθος, εκ Τσιοτίου 174
 Παπαπανταζής Άνθιμος, διδ. 83, 84, 293,
 297, 302
 Παπα-Παρθένιος, διδ. Μετεώρων 153
 Παπα-Πολυμέρου Αθανάσιος 243
 Παπα-Πολύζος, διδ. Τρικάλων εκ Μακρυ-
 νίτσας 116, 118, 124, 197, 248, 350
 Παπα-Ραφαήλ, διδ. Ζαγοράς 83
 Παπαρίζος Αργύριος, διδ. Ραψάνης 79
 Παπάς Άνθιμος, διδ. εκ Τρικάλων 113,
 125, 236, 237
 Παπάς (Πωπ) Αριστείδης, φιλικός εκ Τρι-
 κάλων 125, 244, 245
 Παπαστάθης Χαρ. 61
 Παπασταύρου Αμαλία 93
 Παπαστεργίου Δημήτριος 252, 253
 Παπα-Συμεών 246
 Παπασωτηρίου Ι. 153, 154, 155, 156, 168,
 170, 173, 240
 Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη Νίκη
 22, 105, 106, 107, 108, 179, 191, 192,
 218
 Παπα-Τσέτσου Παύλος, διδ. εκ Ζαγοράς
 165, 377
 Παπαφώτης Λεωνίδα, διδ. Καταφυγίου

- 182
 Παπα-Χρήστου Γιαννούσιος, εκ Κλεινοβού 169, 317
 Παπα-Χρήστου Θεόδωρος, εκ Κλεινοβού 169, 317
 Παπαχρήστου Φωτεινή 22
 Παπουλίδης Κ. 109, 216, 217
 Παπουτζής Αντώνιος, μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Παππάς Β. 271
 Παραμυθιά 211
 Παρανίκας Μ. 76, 77, 78, 79, 83, 87, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 116, 155, 173, 179, 180, 198, 262
 Παρασκευάς Αμφιλόχιος· βλ. Αμφιλόχιος Π.
 Παράσχος Καντακουζηνός Νικηφόρος 102, 124, 210
 Παράσχος Δημήτριος ο Μεταξάς 221
 Παρθένιος ιερομ., διδ. Τρικάλων 108, 124, 224
 Παρθένιος ιερομ., μαθ. Ιασίου εξ Αγράφων 312
 Παρθένιος ιερομ., εκ Τυρνάβου 322
 Παρθένιος Λαρίσης 76, 150, 254
 Παρθένιος μον., μαθ. Ευγ. Γιαννούλη 192
 Παρθένιος ο Μελωδός, εκ Τρικάλων, ηγ. Μ.Μετεώρου 125, 153, 316
 Παρθένιος, πνευμ. Μ. Σπαρμού 314
 Παρθένιος Σταγών 153, 228, 229
 Πάριος Αθανάσιος 233, 234, 241
 Παρίσης Β. 49, 78, 79, 90
 Παρίσι 79, 90, 114, 240, 246, 274, 288, 294, 295, 308· Πανεπιστήμιο Π. 294
 Πάρος 66
 Πάσχου Λάμπρος, διδ. 76, 82, 259, 260
 Πάσχου Λάσκαρης Λ., μαθ. Τρικάλων 125
 Πατάβιον· βλ. Πάδοβα
 Πάτζιος, διδ. Ραψάνης 79
 Πατμιάς Σχολή 62, 255
 Πάτμος 62, 63, 64, 66· Σχολή Π. 62, 255
 Πατουλιά, χ. Τρικάλων 355, 357
 Πατούσας Ιωάννης 201, 234
 Πάτρα 64, 241
 Πατριαρχείο Αλεξανδρείας 64
 Πατριαρχείο Ιεροσολύμων 64
 Πατριαρχείο Κπόλεως 215, 240, 254, 263, 298
 Πατριαρχείο Ρωσίας 215
 Πατριαρχική Ακαδημία ή Σχολή 59, 63, 68, 106, 182, 213, 221, 222, 223, 225, 231, 238, 279, 283, 292
 Πατρινέλλης Χρ. 59, 60, 62
 Παυλέτης Νικόλαος, διδ. Καταφυγίου 182
 Παυλίδης Γ. 50, 103, 179, 192, 193, 218, 219, 220
 Παύλος, τσάρος Ρωσίας 168
 Παυρόλας Γρηγόριος 182, 222, 290
 Παχάρνικος Θεοδοσιάδης Ζήσης 95, 306
 Παχώμιος, ιερομ. 213
 Πέζαρος Αλέξανδρος Ι. Οικονομίδης, διδ. 116, 118, 124, 195, 298, 287, 288, 353, 354
 Πέζαρος Δημήτριος Ι. Οικονομίδης 287
 Πέζαρος Ιωάννης 74, 76, 77, 112, 116, 173, 195, 200, 201, 233, 236, 241, 256, 259, 260, 261, 262, 263, 266, 267, 268, 272, 276, 286, 314, 320, 331
 Πελαγονεία(Πελαγονία) 131, 386
 Πελοποννήσιος Μάξιμος 171, 187, 212
 Πελοπόννησος 66, 97, 242
 Περαχώρα, συν. Ζαγοράς 92
 Περδικάρης Μιχαήλ, λόγιος 276
 Περιστεράς Επισκοπή 317, 322, 32
 Περιστέρι (Λάκμος) όρος 167
 Περλιάγκιο (Χρυσομηλιά), χ. Καλαμπάκας 169, 170
 Περραιβός Χριστόφ. 245, 267, 300
 Πέσιου Στάμος Γ., εξ Αμπελακίων 318
 Πέστη 113, 236, 237, 239, 240, 273, 274, 275, 286, 307· Βασιλική Ακαδημία Π. 274· Ελληνικό σχολείο Π. 236
 Πεταλάς Νικόλαος 77
 Πέτρας Επισκοπή 78
 Πετράκης, ηγ. ομώνυμης Μονής 241
 Πετρίλο, χ. Αγράφων 109

- Πέτρος Μέγας, τσάρος 255
 Πετρούπολη 168· Αυτοκρ. Ακαδ. Π. 279·
 Εκκλ. Ακαδ. Π. 279, 280
 Πετροχειλίου Ο. 94
 Πηγάς Μελέτιος 209
 Πήλιο 50, 51, 53, 54, 80, 82, 83, 85, 91, 96,
 197, 290, 292, 297, 298, 303, 304, 308,
 323, 324, 325, 331, 332· "Ακαδημία"
 Π. 82
 Πηλιορείτες 82, 197
 Πηλουσιώτης Ισίδωρος 344
 Πηνειός ποτ. 384
 Πηρνιάγκο· βλ. Περγιάγκο
 Πίζα 113, 241
 Πίνδαρος 347
 Πίνδος 53, 89, 131, 155, 156, 170, 177, 191,
 312, 323, 384
 Πιπέρι νησί 292
 Πίστας Π. 300, 301
 Πλάκας Νικόλαος Γ., διδ. Αγρελιάς 184
 Πλαταμών 262· Επισκοπή Πλ. 324
 Πλατάνιστος (Παλιά Κουτσούφλιανη),
 χ.Καλαμπάκας 171
 Πλάτανος, χ.Αλμυρού 96
 Πλατύκαμπος (Κάτω Τοπουσλάρ), χ.Λα-
 ρίσης 328
 Πλάτων 270, 288, 345
 Πλαχούρης Γεώργιος, μαθ. Τρικάλων 126,
 367
 Πλητσάνης (Βλητσάνης) Χρίστος· βλ. Βλυ-
 τσάνης Χρ.
 Πλουμίδης Γ. 61
 Πλούταρχος 272, 344, 345
 Ποδαλείριος 384
 Πολίτης Ν. 97
 Πολύβιος Τρικεύς, οικοδιδάσκαλος Μα-
 κρυνίτσας 253
 Πολύζος, άρχων των φάτων, εκ Τρικάλων
 343
 Πολύζος, διδ. Τρικάλων· βλ. Παπα-Πολύ-
 ζος
 Πολύζος, πρωτοαποστολάριος 341
 Πολύζου Ιωάννης, εκ Τρικάλων 115
 Πολύζου Νικόλαος, εκ Τρικάλων 363
 Πολυζώης Δημήτριος, διδ. Τρικάλων 79,
 112, 114, 124, 125, 196, 236, 239, 244
 Πολυζώης Νάσιος, μαθ. Αηδόνας 169, 170
 Πολυζωίδης Αν. 194, 226, 263, 274, 299
 Πολύκαρπος Τρίκκης και Σταγών 282
 Πολυμέρου-Καμηλάκη Αικ. 300
 Πολωνία 109, 210, 216, 274
 Πόρτα(Πύλη), κωμόπολη Τρικάλων 54
 Πορταριά, χ.Πηλίου 82, 85, 92, 93, 94, 228,
 308, 323, 324, 327, 329· Παρθεναγω-
 γείο Π. 250
 Πορφυρόπουλος Μάρκος, εκ Κύπρου, διδ.
 Τυρνάβου 75
 Πουκεβίλ 80
 Πουλιάνα Μεγάλη (Πηγή), χ.Τρικάλων
 355, 357
 Πούλιου Κωστάκης, εκ Τσαριτσάνης 315
 Πουρής Διονύσιος, ιερομ. και λόγιος 253
 Πούτος Ιγνάτιος 22
 Πράγα 254
 Πρασά Κων/νος, διδ. Αμπελακίων 79,
 318
 Πρεμετή 197
 Πρίγκος Ιωάννης 55, 82, 83, 84, 92, 293
 Πρόδρομος, χ.Τρικάλων 170, 237
 Προκόπιος, ιερομ. Δουσίκου 365
 Προκοπίου Δ. 224
 Προμίρι, χ.Πηλίου 86, 95, 327
 Προσαλέντης Φραγκίσκος, διδ. εκ Κερκύ-
 ρας 254
 Προυσσού σχολεία 235
 Πρώιος Δωρόθεος, λόγιος 294
 Πρωσσία 280
 Πυργετός, χ.Τρικάλων 353, 355, 355, 358
 Πυργιώτης Γεώργιος, διδ. Μεταμορφώ-
 σεως 174
 Πύρρος Διονύσιος 74, 112, 125, 154, 156,
 240, 241, 242, 243, 332, 430, 431
 Πύρρος Ηλίας 240
 Πύρρος Ιωακείμ 156, 240, 241, 244
 Πύρρος Νικόλαος 240
 Πύρρου Θεόδωρος 156

Ρ

Ράγκος Χρηστάρης, εξ Αγράφων 253
 Ραδινός Κων/νος, δήμαρχος Τρικάλων
 145, 146, 363
 Ράγκος Θεόδωρος, Τρικκεύς 113, 114,
 125, 246
 Ράπτης Γ. 88
 Ραφαήλ Λαρίσης 261
 Ραφαήλ μον., διδ. Ζαγοράς 290
 Ραψάνη, χ.Λαρίσης 54, 78, 90, 256, 259,
 262, 273, 275, 322, 324, 326, 331· Σχο-
 λή Ρ. 78, 267, 275
 Ραψανιώτες 54, 78
 Ραψίστα (Γόμφοι), χ.Τρικάλων 355, 357
 Ρέθυμνο 249
 Ρεϊμερος (Reaumur) 270, 271
 Ρεντίνα, χ.Αγράφων 180, 181, 240, 323,
 326, 327· Σχολή Ρ. 180
 Ρέσσος Ιωάννης, εκ Ζαγοράς 319
 Ρέτσιανη (Μεταξοχώρι), χ.Αγιάς 81, 91,
 327
 Ρηγοπούλου Ιουλία 94
 Ριζάραι 368
 Ριζαριό, χ.Τρικάλων 177, 328, 355, 357
 Ρίζος, διδ. εκ Τρίκκης 253
 Ρίζος Θεοφάνης, διδ. Βραγγιανών 179
 Ρίζου Δημήτριος, εξ Αθανάτης 316
 Ρίζωμα (Σκλάτινα), χ.Τρικάλων 184
 Ρίχοβο ή Ριάχοβο, χ.Αγράφων 211
 Ρόδος 64
 Ρουμανία 155, 156, 295
 Ρουμάνοι 245
 Ρουσιάδης Γεώργιος, μαθ. Τρικάλων 125
 Ρωμαίοι 53
 Ρωμαιοκαθολικοί 291
 Ρώμας Διον. 245
 Ρώμη 109, 216, 241· Πανεπιστήμιο Ρ. 219
 Ρωμυλία Ανατολική 155
 Ρωσία 62, 108, 168, 214, 288
 Ρωσική Εκκλησία 216
 Ρώσοι 217

Σ

Σάθας Κ. 76, 116, 181, 209, 210, 212, 219,
 220, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230,
 231, 232, 241, 242, 254, 255, 256, 257,
 258, 259, 260, 262, 264, 271, 276, 278,
 281, 283, 284, 285, 287, 290, 292, 297,
 298, 299, 301, 303, 305, 309, 310
 Σακελλάριος Γεώργιος, εξ Αμπελακίων
 80, 196, 276, 318
 Σακελλάριος, ιερ. Τρικάλων 342
 Σακελλαρίου Γεώργιος, διδ. Αγγελιάς 185
 Σακελλαρίου παπα-Βάιος, εκ Σοφάδων
 234 ;
 Σακελλαρόπουλος Ι., διδ. Λιβαδίου 88
 Σακελλαρόπουλος Πολύκαρπος, διδ. Τσα-
 ριτσάνης 87
 Σαλαμάγκας Δ. 211
 Σάλπιγγα Ελληνική, εφημ. 283
 Σάλωνα 64
 Σαμαρά Νικόλαος, μαθ. Τρικάλων 127,
 367
 Σαμαρίνα 129, 353
 Σάμος 64
 Σαμουήλ, πρωτοσύγκελλος Λαρίσης 314,
 319
 Σαμουήλος· βλ. Οικονόμου Στέφανος
 Σαπουνάς Γεωργάκης, ιερ. εκ Σοφάδων
 175, 316
 Σαράγια, συν. Τρικάλων 86, 151, 328, 355,
 357, 358· Σχολή Σ. 151, 440
 Σαράφης Γρηγόριος, διδ. Κυδωνιών 241
 Σαρδελής Κ. 103, 191, 211, 212, 219, 269,
 270
 Σεβαστός Τραπεζούντιος 345
 Σεβαστούπολη 280
 Σεβήρος Γαβριήλ 172, 209, 215, 347
 Σεϊζάνης Μιλτ. 176
 Σεϊτάνογλου· βλ. Καντακουζηνός Μιχαήλ
 Σελίμ Γ', σουλτάνος 57
 Σέλλιγγ 263
 Σεμλίνο ή Ζέμονα (Zemlin, Zemun,
 Zimoni) 230, 272, 286, 320· Ελληνο-
 μουσείο Σ. 112, 194, 272, 286

- Σεραφεΐμ Β΄ Κπόλεως 226
 Σεραφεΐμ, εκ Τρικιάς 115
 Σεραφεΐμ ο Μυτιληναίος 254
 Σεραφεΐμ Φαναρίου και Νεοχωρίου, νεο-
 μάρτυρας 212, 220
 Σέρβοι 53, 245
 Σερβωτά, χ. Τρικιάλων 356, 357
 Σερούιος Γ., γυμνασιάρχης Σύρου 368
 Σέρρες 224, 277
 Σέσκλο, χ. Βόλου 324
 Σεσκουλιώτου Γεώργιος Κ. 315
 Σηλυβρία 153
 Σθλατεινιώτης Διονύσιος, οικοδιδάσκα-
 λος Βουκουρεστίου 194
 Σιάνας Διονύσιος, διδ. Λιβαδίου 88
 Σιάτσιτα 64, 181, 247, 258
 Σίλλερ 263
 Σιμή (ς) Δημήτριος Κ., εκ Τρικιάλων 139,
 358, 363
 Σιμή (ς) Κων/νος, Τρικαλινός 115
 Σιμή (ς) Στέφανος Κ., εκ Τρικιάλων 121,
 363, 364
 Σιμίδης Δημήτριος· βλ. Σιμής Δ.
 Σιμόπουλος Δημητράκης, εκ Τρικιάλων
 317
 Σιμπίου (Sibiu) 238· Ελληνική Κομπανία
 Σ. 113, 238· Ελληνικό σχολείο Σ. 265,
 266
 Σιμάτα Ιωάννης, μαθ. Κοζάνης 197
 Σιναΐτης Δοσίθεος, εκ Τρικιάλων 114, 115
 Σιομή Κων/νος· βλ. Σιμής Κ.
 Σίφνος 64, 123
 Σκαρβέλη-Νικολοπούλου Αγγελική·
 βλ. Νικολοπούλου Αγγελική
 Σκαρλάτος Καλλιμάχης 275· βλ. Καλλιμά-
 χης Σπ.
 Σκιαδόπουλος Γρηγόριος 105, 193, 223,
 290
 Σκιάθος 216, 324
 Σκλάτινα (Ρίζωμα), χ. Τρικιάλων 184, 327,
 355
 Σκοπελίτισσες 97
 Σκόπελος 97, 248, 324· Αλληλοδιδασκτική
 σχολή Σκ. 97· Ελληνική σχολή Σκ.
 248
 Σκουβαράς Ε. 49, 75, 78, 83, 84, 85, 102,
 195, 246, 247, 258, 259, 290, 292, 293
 Σκούρτου Θεόδωρος, εκ Τσαριτσάνης 315
 Σκούφος Φραγκίσκος 347
 Σκύρος 233
 Σλαβόπαιδες 272
 Σμόλια (Αγρελιά), χ. Τρικιάλων 184, 185
 Σμυρναίοι 269
 Σμύρνη 64, 66, 80, 88, 93, 115, 241, 269, 270,
 271, 278, 279, 281, 282, 285, 287, 288,
 322· Ευαγγελική Σχολή Σμ. 67, 253,
 269, 279, 307· Φιλολογικό Γυμνάσιο
 Σμ. 66, 67, 72, 114, 245, 269, 271, 277,
 278, 279, 281, 285, 286, 287
 Σοαύιος (Soave) Φραγκίσκος 173, 299, 318
 Σολομού Αναστάσιος, εξ Αμπελακίων 319
 Σουγδουρής Αναστάσιος, κωδικογράφος
 229
 Σουγδουρής Γεώργιος, διδ. Ιωαννίνων 61,
 201, 234
 Σουζδέλιο 215
 Σουΐδας 344
 Σούρπη, χ. Αλμυρού 85, 327
 Σούτσος Μιχαήλ, ηγεμόνας Μολδαβίας
 114, 246, 275
 Σοφάδες 75, 104, 172, 175, 234, 235, 317,
 323, 327, 330
 Σοφαδίτες 175
 Σοφιανόπουλος Π., ιατρός 241
 Σοφιανός Δημ. 22, 53, 54, 81, 101, 106, 153
 Σοφιανός Νικ. 58
 Σοφοκλής 344, 346
 Σπάθης Ν. 97, 187, 188, 387, 396
 Σπανδωνής, διδ. Πατρ. Ακαδημίας 106
 Σπανός Αλέξης 257
 Σπανός Β. 82, 86, 91, 202
 Σπανός Κ. 157, 158, 159, 163
 Σπανού Ξενοφών, μαθ. Τρικιάλων 127, 367
 Σπαρμιώτης Γερμανός, ιερομ. 77, 268, 276,
 314, 321
 Σπαρμιώτης Ιωνάς, διδ. 74, 78, 79, 262, 266,

- 267, 313
 Σπαρμιώτης Τιμόθεος, διδ. Λιβαδίου 77, 78
 Σπάχου Γεώργιος, μαθ. Αηδόνας 169, 170
 Σπάχου Κωνσταντούλας, μαθ. Αηδόνας 169, 170
 Σταγειρίτης Αθανάσιος 244, 245
 Σταγοί (Καλαμπάκα) 119, 132, 133, 134, 136, 138, 163, 229, 317, 322, 356, 358, 359, 370, 386, 387
 Σταγών επισκοπή και επίσκοποι 119, 131, 135, 140, 154, 164, 165, 188, 237, 239, 396, 443
 Σταγωνίται (ες) 155, 379, 380, 385
 Στάικης Ιωάννης 113, 237
 Στάικου Σωτήριος, ιερ. 77
 Σταμάτης Κων. 294
 Σταμκίδης Στέφανος, διδ. 77, 79, 112, 113, 114, 124, 125, 193, 194, 237, 239, 240, 244, 253, 262, 265, 272, 273
 Σταμουλάκης: βλ. Οικονόμου Στ.
 Σταμουλάκης Θεμιστοκλής, εκ Τρικάλων 139, 363
 Σταμουλάκης Οικονόμος, εκ Τρικάλων 358
 Σταμούλης, εκ Σοφάδων 175, 317
 Στάνκος: βλ. Σταμκίδης Στ.
 Στατήρη Ιωάννης, εκ Τσαριτσάνης 315, 321
 Στατήρη Πανταζής, εκ Τσαριτσάνης 315, 321
 Στεργιόπουλος Γεώργιος(Γούλας), μαθ. Τρικάλων 125, 252
 Στέργιος, διδ. Τρικάλων 124
 Στέργιου Βασίλειος, εκ Τρικάλων 363
 Στεργίου Δήμος, εκ Καστανιάς 155, 156
 Στεργίου Νικόλαος, μαθ. Κοζάνης 197
 Στεργίου Στέργιος, μαθ. Τρικάλων 112, 125
 Στερεά Ελλάδα 52, 53, 97, 187, 218
 Στεριάδης Δημ., εκ Καστανιάς Καλαμπάκας 368
 Στερίου Γιαννάκης, εκ Τρικάλων 360
 Στεφανής Ι. 179, 218
 Στεφανόπολι Δήμος, λόγιος 294
 Στέφανος Αλεξανδρείας 257
 Στέφανος Ερρίκος 233
 Στεφανοσαίοι (Δροσερό), χ. Τρικάλων 357
 Στίγγης ή Στύγγης Ν., διδ. Μετσόβου 225, 231
 Στογιάν (ος) Γεώργιος, εξ Αμπελακίων 312
 Στουγκ (Κρυονέρι), χ. Καρδίτσης 182
 Στουδίτης Δαμασκηνός: βλ. Δαμασκηνός μητροπ. Ναυπάκτου και Άρτης 152
 Στουρναραίκα (Κούτσαίνα), χ. Τρικάλων 186, 328: βλ. και Κούτσαίνα
 Στράβων 235, 288
 Στρούζα, οικογένεια Φαναριωτών 292
 Στωικός Δημήτριος, εκ Ρεντίνας 319
 Σύγκερος (Segner) 273
 Συμεών Θεσσαλονίκης 345
 Συμεών, ιερομ. Μ. Σελίτσανης 321
 Συμεών ο Νέος Θεολόγος 292
 Συνέσιος ο Ελληνικός 172
 Συνέσιος, συγγραφέας επιστολών 201, 299
 Συρίγος Μελέτιος 217
 Σύρος 249, 305: Σχολείο Σ. 287
 Σφαρτζ Γεώργιος, εξ Αμπελακίων 318
 Σφαρτζ Δημήτριος, εξ Αμπελακίων 319
 Σφήκα Αγγελική 50, 96
 Σχινάς Β. 253
 Σχολάριος Γεώργιος 58, 59
 Σχολάριος Δωρόθεος: βλ. Δωρόθεος Σχ. Σωζόπολη 250
 Σωζουαγαθούπολις 132
 Σωκράτης Σχολαστικός 345
 Σωκράτης του Τυρνάβου: βλ. Πέζαρος Ι.
 Σωκράτους Ακαδημία εν Μετεώρω 211
 Σωτήρα, συν. Ζαγοράς 83, 92
 Σωτήρης Γεώργιος, διδ. Αγναντερού 176, 182
 Σωτηρόπουλος Χ. 280
 Σωφρόνιος, ιερομ. Δουσίκου 365

Τ

- Ταγανρόκ (Ταϊγανίου) Ελληνικό σχολείο 287
 Ταϊγάνι· βλ. Ταγανρόκ
 Τακιατζή αδελφοί 263
 Τακιατοής Γεώργιος, διδ. Τρικάλων 121, 122, 124, 363, 364, 365
 Ταμάσι (Ανάβρα), χ. Καρδίτσης 54, 178
 Ταμπαρόπουλος Νικ., εκ Τρικάλων 363
 Ταμπαρόπουλος Χρ., εκ Τρικάλων 150, 193, 363
 Τανζιμάτ 57
 Ταννεμάνος (Tenneemann) 271
 Ταράσιος Κπόλεως 257
 Τατάρνα 179
 Τεργέστη 241, 251, 253, 270, 271, 285, 288, 301· Ελληνικά σχολεία Τ. 240, 245
 Τζαριτσάνη· βλ. Τσαριτσάνη
 Τζαριζούλης Νικόλαος, διδ. 64, 109, 110, 124, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 256, 332, 340
 Τζαχτοήρης Δημήτριος· βλ. Τσιαχτοήρης Δ.
 Τζεβίτ πασάς, μοντεσαρίφης Λαρίσης 143
 Τζέλιου Βασίλειος, μαθ. Κοζάνης 197
 Τζερέπη Νάσιος, εξ Αγιάς 316
 Τζήκας Δημήτριος, εκ Τρικάλων 363
 Τζηκρίκης Χαρ., μαθ. Τρικάλων 367
 Τζιαβέλας 351
 Τζιαρούλης Απόστολος, διδ. Μεταμορφώσεως 174
 Τζιούκα Αθανάσιος Κ., εκ Τρικάλων 363
 Τζολάκογλου Γεώργιος, εκ Ρεντίνας 319
 Τζώγας Ι. 70
 Τζώγας Χ. 227
 Τηλέμαχος 274, 281
 Τήνος 233, 240, 244
 Τολίδης Νικ., εκ Τρικάλων 363
 Τολίδης Χρ., εκ Τρικάλων 363
 Τόλιος Γιάνναινα, μαθ. Αηδόνας 169
 Τοσκάνη 241
 Τουραχάν βέης 53
 Τουρκαλβανοί 277
 Τουρναβοί (Χρυσουγή), χ. Τρικάλων 357
 Τούρναβος· βλ. Τύρναβος
 Τρανσυλβανία 113
 Τρανοί, οικογένεια 209
 Τραπεζούντιος Σεβαστός· βλ. Σεβαστός Τρ.
 Τριανταφυλλίδης ή Λογιώτατος Κων., διδ. εκ Ζαγοράς 83, 84, 292
 Τριανταφύλλου Γεώργιος, διδ. Αμπελακίων 79, 80, 196, 235
 Τριανταφύλλου Δημήτριος, μαθ. Τρικάλων 126, 363, 367
 Τρίκαλα *passim*· Βιβλιοθήκη Τρ. 415· Γυμνάσιο Τρ. 185· Γυμνάσιο Θηλέων Τρ. 254· Γυμνάσιο (3ο) Τρ. 439· Δημοτικό (1ο) Σχολείο Τρ. 149· Δημοτικό (4ο) Σχ. Τρ. 130, 441· Λύκειο (3ο) Τρ. 439· (Για τα σχολεία της Τουρκοκρατίας στα Τρίκαλα βλ. Τρίκη)· Δικηγορικός Σύλλογος Τρ., 252
 Τρικάλου (Τρίκαλα) 105
 Τρίκας Δημ. 438, 439
 Τρίκερ. Κ., υποδ. Τρικάλων 118, 124, 354
 Τρίκερα· βλ. Τρίκερι
 Τρίκερι 50, 96, 324, 326
 Τρικκαίοι 379, 380, 385, 386, 387· Δημοτικό Συμβούλιο Τρικκαίων 251
 Τρικκαλινός Γεώργιος, διδ. Αμπελακίων 79, 196
 Τρικκεύς Δημήτριος, μαθ. Τρικάλων 125
 Τρικκεύς Ιάκωβος 53
 Τρίκη *passim*· Αλληλοδιδασκτική Σχολή Τρ. 116, 117, 123, 127, 128, 129, 130, 131, 137, 139, 147, 385, 386, 398, 348, 350, 351, 352, 417, 420 (βλ. και Δωροθέα Σχολή)· Ελληνική Σχολή Τρ. 74, 86, 101κε., 139, 153, 191, 193, 195, 197, 211, 213, 219, 220, 224, 228, 237-240, 244, 246, 252, 253, 262, 272, 287, 330, 337, 338, 340, 342, 343, 344, 349, 358, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 385, 410, 413, 414, 426, 427· Επισκοπή Τρ.

- 237, 396, 415· Επίσκοπος Τρ. 101, 443, 444· Ιερατική Σχολή Τρ. 130, 132, 135, 136, 137, 138, 139, 147, 385, 387· Κοινών Γραμμάτων Σχολείο Τρ. 127, 341, 412· Μουσική Σχολή Τρ. 64, 150· Παρθεναγωγείο Τρ. 86, 98, 123, 130, 149, 150, 193, 385, 429· Σχολεία Τρ. 357, 358, 359, 360, 384, 385, 386, 396, 397, 399, 400, 423, 424, 425, 443, 444, 445, 447· Μητρόπολις Τρ. 121, 173, 184· Μουσική Σχολή Τρ. 150· Νέα Αλληλοδιδασκτική Σχολή Τρ. 444· (βλ. και Τρικάλα).
- Τρικούπης Σπ. 241
 Τρίπολις 64
 Τρίτος Μ. 22, 110, 167, 170, 171, 225, 226, 227, 256
 Τρίχα Βασίλειος, εκ Τρικάλων 363
 Τρόγος Πομπήιος 296
 Τρυφούνισα, χ. Τρικάλων (ερειπωμένο σήμερα) 184
 Τρύφωνας, διδ. εκ Μετσόβου 231, 233
 Τσαγκαράδα 92, 327, 329· Αστική Σχολή Τσ. 92
 Τσάλδος 262
 Τσαμουριά 264
 Τσαριτσάνη 54, 76, 77, 78, 87, 184, 195, 236, 259, 268, 276, 277, 282, 285, 288, 309, 312, 317, 320, 322, 324, 326, 331· Σχολή Τσ. 201, 236, 257, 267, 268, 282, 316, 321
 Τσαριτσανιώτες 87
 Τσελεπής Ιωάννης, διδ. Χίου 241
 Τσιαβέλας Γεώργιος, εκ Τρικάλων 363
 Τσιατάς Ισίδωρος 22
 Τσιαχτισήρης Δημήτριος 135, 139, 144, 379
 Τσιρκίνη Χαράλαμπος, μαθ. Τρικάλων 126
 Τσιότι (Φαρκαδόνα), χ. Τρικάλων 322, 323
 Τσιούκας Στ. 174
 Τσιπλάκογλους ή Γυμνήδης Δημήτριος 76
 Τσολάκογλου οικογένεια 180
 Τσολάκογλου Δημήτριος 180
 Τσοποτός Δ. 55, 76, 83, 94
 Τσούκα Αθανάσιος 150, 193
 Τσούκας Στέφανος, μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Τσουκαλάς Κ. 72
 Τύρνα (Ελάτη), χ. Τρικάλων 54, 186, 328
 Τυρναβίτες 194, 287
 Τυρναβίτης Αλέξανδρος, διδ. 76, 226, 255, 311
 Τυρναβίτης Θεόδωρος, διδ. 255
 Τυρναβίτης Ματθαίος, ιερομ. 257
 Τυρναβίτης Παναζής, διδ. 257, 311
 Τυρναβίτης Παχώμιος, μον. 256
 Τύρναβος 51, 54, 62, 64, 75, 76, 78, 87, 108, 112, 154, 182, 194, 195, 222, 224, 226, 231, 232, 236, 241, 246, 254-263, 266, 267, 272, 276, 286, 287, 306, 310, 312, 317, 320, 322, 324, 325, 326, 331, 350· Σχολή Τ. 75, 76, 87, 109, 150, 182, 195, 200, 236, 255, 257, 272· Φροντιστήριο Τ. 75, 194, 221
- Υ**
- Ύδρα 240
 Υπάτη 265
 Υψηλάντης Αλέξανδρος 245, 299
 Υψηλάντης Δημήτριος 283
 Υψηλή Πύλη 229
- Φ**
- Φανάρι, συν. Κπόλεως 215
 Φανάρι, χ. Καρδίτσης 178, 182, 212, 327· Σχολή Φ. 182
 Φαναριώτες 63, 201, 294
 Φαρμακίδης Θεόκλ. 74, 280, 283, 284, 289, 304, 305, 331, 350
 Φάρος της Όθρου, εφημ. 252
 Φάρος του Ολύμπου, εφημ. 252
 Φάρσαλα 106, 221, 300, 324, 385
 Φατσέας Γεώρ. 234
 Φέκας Στέφ., διδ. Τσαριτσάνης 87
 Φενελόν (Fenelon) Φραγκ. 274, 281
 Φεραί 305

- Φερράρα 244
 Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία Αθηνών 86, 97, 202
 Φιλήμων 245, 302
 Φιλική Εταιρεία 235, 245, 251, 270, 283, 295, 301, 305, 306
 Φιλιππίδης Αστέριος, διδ. 248, 249
 Φιλιππίδης Δανιήλ 73, 78-84, 274, 293-297, 299, 308, 311, 312
 Φιλιππίδης Δημ. 295
 Φίλιππος, εκ Τρικάλων 341
 Φιλίππου Αργύρης, εκ Μηλεών 322
 Φιλιπούπολις 63, 153, 346
 Φιλόθεος (Πάρεργα) 299
 Φιλολογική, Γραικοδοακική ή Ελληνοβλαχική Εταιρεία Βουκουρεστίου 66, 304
 Φιλόμουσος Εταιρεία Αθηνών· βλ. Αθήνα
 Φιλοπαιδευτικός Σύλλογος Θετταλομαγνησίας 96
 Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών· βλ. Αθήνα
 Φίνογλους Δημήτριος, εκ Ζαγοράς 319
 Φίτσος Δημήτριος, διδ. Ραψάνης 79
 Φίχτε 263
 Φλαμούλι, χ. Τρικάλων 151, 355, 358
 Φλωρεντία 219, 241
 Φον Λίννε 228
 Φουρκουά (A. Fr. Fourcroy) 302
 Φουρνά ή Φουρνάς, χ. Αγράφων 52, 178, 179, 181, 231, 232, 233, 234, 309, 310, 312, 322, 323, 326, 327· Σχολή Φ. 181, 182
 Φουρναίος Θεοφάνης 231, 309
 Φραγκίσκος(;) 344
 Φρασικλής 286
 Φρόνιμος Ιωάννης, εκ Ζαγοράς 319
 Φυτράκης Α. 290
 Φωνή της Ηπείρου, εφημ. 171
 Φωτιάδης Λ., καθ. Ακαδ. Βουκουρεστίου 312
 Φώτιος Κπόλεως 83, 289, 344
 Φωτήλας Δημ., διδ. 79
- X
- Χαλίκι 86, 167, 168, 169, 327, 331
 Χαλίλ αγάς 348
 Χαλκιάς Παναγιώτης, εξ Αγράφων 309
 Χαλκιδική 98
 Χάλλερ 228
 Χάλλη 254
 Χαραλάμπης, μαθ. 248
 Χαραχώρα 350 ;
 Χαρισίου Νικ., διδ. Λιβαδίου 88
 Χαρίτος Χ. 49, 91, 92, 94, 95, 96
 Χαροκόπος Κων. 76
 Χάσια 53, 55, 114, 184
 Χασιώτης Δημήτριος, διδ. Καστανιάς Καλαμπάκας 156, 157, 158, 372
 Χατζη-Αγγελή Γεώργιος 321
 Χατζη-Αθανασίου Γεώργιος, εκ Τσαριτσάνης 315
 Χατζη-Αθανασίου Δημήτριος, εκ Τσαριτσάνης 315, 321
 Χατζηβασιλείου Γ. 205
 Χατζηγάκης Αλ. 86, 168, 202, 205
 Χατζηγεράσιμος, μον. Δουσίου 175, 365
 Χατζη-Γεώργιος, εκ Τρικάλων 108
 Χατζη-Γεωργίου Βησσαρίων Λαρισσαίος 321
 Χατζηγιαννάκη Ευστάθιος, μαθ. Βουκουρεστίου 312
 Χατζη-Γιαννάκη Θεοχάρης, εκ Ζάρκου 322
 Χατζηγιάννης Δ. 49, 259, 260, 264, 267, 271, 276, 282, 283
 Χατζηγιάννης, εκ Τρικάλων 341
 Χατζηγώγος Νικόλαος, διδ. Τρικάλων 124, 189, 398
 Χατζη-Δημήτριος Μαυρίκιος, εκ Ζαγοράς 290
 Χατζη-Δημητρίου Νάσιος, εξ Αγιάς 316
 Χατζη-Δημητρίου Παναγιώτης, ιερ. εξ Αγιάς 316
 Χατζη-Δροσινού Κων/νος, εξ Αμπελακίων 319
 Χατζη-Ζαφείρη Δρόσος, εξ Αμπελακίων

- 318
 Χατζηζωγίδης Δημ., διδ. Λιβαδίου 88
 Χατζη-Θεοδώρου Κυριάκης, 321
 Χατζη-Ίβος Δροσινός, εξ Αμπελακίων 319
 Χατζη-Ιωάννου Αλέξιος, εξ Αγιάς 316
 Χατζη-Ιωάννου Γεώργιος, εξ Αγιάς 316
 Χατζηκακίδης Αθ. 276
 Χατζηκακίδης Δημ. 276
 Χατζη-Καραζησιδής Ζήσης, διδ. Ραφάνης 79
 Χατζηκωνσταντίνου Γιάννης, μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Χατζη-Κώνστα Καλούσιος, εκ Τσιοτίου 173, 322
 Χατζηκώστας Γ. 251, 256, 259, 263, 266, 276, 281, 283
 Χατζηκώστας Ι, εξ Αμπελακίων 303
 Χατζη-Λακιάς Χατζη-Ζήσης, εκ Τσαριτσάνης 321
 Χατζημάνου (Hadzimanou) Δημήτρα 50, 107, 109, 179, 182, 192, 193, 200, 211, 217, 218, 221, 222, 223, 224, 240, 252, 290, 310
 Χατζήμυσι (Στεφανοβίκειο), χ. Βόλου 96, 328
 Χατζη-Νικολάου Βελισσάριος, εξ Αγιάς 316
 Χατζη-Νίκου Κυριάκης, εκ Τσαριτσάνης 321
 Χατζη-Πανάγου Κωνσταντής, εξ Αγιάς 316
 Χατζη-Παπά-Αδάμου Φραγγούλης, εκ Λιβαδίου 315
 Χατζη-Παπά Στέφανος, εκ Ζάρκου 173, 322
 Χατζηπερτούλης Δημήτριος Γ., μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Χατζηπερτούλης Νικόλαος Γ., μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Χατζηπέτρος Χριστόδουλος 120
 Χατζηπολυζώης Δημήτριος, διδ. εκ Βραγγιανών 239
 Χατζη-Πρασσά Κων/νος, εξ Αμπελακίων 318
 Χατζη-Πρασσά Χατζη-Αρσένη Κων/νος, εξ Αμπελακίων 318
 Χατζη-Στάικος Χατζη-Κυρίτζης, εκ Τσαριτσάνης 315
 Χατζηστεφανίδης Θ. 203
 Χατζη-Τζιμόπουλος Ιώτας 321
 Χατζητριανταφύλλου Νικόλαος, εκ Τρικάλων 125, 253
 Χατζη-Φάραγγα Χατζη-Θεόδωρος, εκ Τσαριτσάνης 321
 Χατζόπουλος Κ. 58, 63, 66, 71
 Χέγκελ 263
 Χίος 64, 182, 216, 233, 234, 241, 293, 297, 322· Σχολή Χ. 67, 71, 72, 253
 Χουσνή πασάς, βαλής Ιωαννίνων 143
 Χρηστοβασιλίας Χρ. 176, 205
 Χρήστος, ιερ. Τρικάλων 356
 Χρήστος, μαθ. εκ Τρικάλων 195
 Χρήστου Κων., μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Χρήστου Παν. 210
 Χριστίνα, μοναχή· βλ. Χρυσάφη
 Χριστοδούλη, μοναχή· βλ. Χρυσάφη
 Χριστόδουλος, ιερ. Τρικάλων 221
 Χριστόδουλος, μον. 192
 Χριστόδουλος ο Μονόφθαλμος, εξ Ακαρνανίας 274
 Χριστόδουλος Τρικκεύς, ιερόπαις 114, 115, 245
 Χριστοδούλου Αθανάσιος, μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Χριστοδούλου Νικόλαος, μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Χριστόπουλος 80
 Χρίστου Βασίλειος, μαθ. Τρικάλων 127, 367
 Χρίστου Γιαννάκης 360
 Χρίστου Θεόδωρος, μαθ. Τρικάλων 126, 367
 Χριστόφορος Αιτωλός, διδ. Καστανιάς Αγραφών 181
 Χριστόφορος, διδ. Καρυών 238

Χριστόφορος, μον. ἐξ Ἄρτης, διδ. Ρέται-
νης 81
Χρυσάνθος Βεροίας 320
Χρυσάνθος, ιεροδ. Σταγών 282
Χρυσάνθος, ιερομ. Δουσόκου 365
Χρυσάνθος, ιερομ. ο Κερκυραῖος 77
Χρυσάνθος Ιεροσολύμων 348
Χρυσάνθος, μαθ. Τρικάλων, ἐκ Καλαμπά-
κας 125
Χρυσάνθος, μον. Σταγών 113, 237, 238
Χρυσάφη, μητέρα Ἀρσενίου Ελασσόνος
213, 337
Χρυσικού Δημήτριος, μαθ. Τρικάλων 126,
367
Χρυσόγονος Γ. Τραπεζούντιος 312
Χρυσολωρᾶς 201
Χρυσοσκουλαῖοι, οἰκογένεια Φαναριω-
τῶν 254
Χρυσόστομος Ἀθηνῶν 61
Χρυσοχού Νικόλαος, ἐκ Μακρυνίτσας 322

Ψ

Ψαλίδας Ἀθανάσιος 62, 72, 346
Ψημμένος Ν. 262, 271

Altorf 254
Barbie du Bogaze 274, 294, 295
Baumeister Fr. 226
Bezout 295
Bjornstahl J. J. 80, 154, 228, 229, 235
Boerhaave 228
Brisson 294
Camariano-Cioran Ariadna 63, 65, 75, 79,
82, 85, 225, 226, 227, 232, 255, 256,
257, 263, 264, 273, 274, 289, 293, 294,
295, 298, 299, 300, 306, 307, 311, 312

Casaubonus 235
Dupuy la Chapelle 277
Fenelon 277
Fourcroy 294
Fünes O. 113, 237
Furness-Ρουσιαμάνη Χριστίνα 22
Gaidagis N. 74, 80, 81, 90, 114, 115, 156,
169, 174, 175, 238, 246, 252, 274, 275,
313, 323
Hadzimanou Dim. 75, 105, 106, 107, 108
Helladius Al. 70
Heuzey L. 57, 86, 87, 88, 156, 169, 174, 175,
186
Izvor 257
Karathanassis Ath. 77, 82
Lalande 294
Lavoisier 273
Lawless R. 53, 54
Leake W. 69, 85, 168
Martin 294
Mauduit 294, 295, 297
Mead 228 ;
Musschenbrock, P. van 226
Norimbergae 255
Öztüna Y. 56, 57
Paget, Lord 254
Pringle 228
Protopsaltis E. 237
Rollin· βλ. Ορολίνοϛ
Sabac 272, 273
Sarazin 71
Sibiu 113, 125, 238, 265, 266
Soloveckij μονή 216 ;
Swieten, van 228
Thevard 264
Thiersch (Θήρσιος) Fr. 304
Wolf 226
Wolters 235

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ Φ.Ι.ΛΟ.Σ.

Α. Περιοδικό «ΤΡΙΚΑΛΙΝΑ»

1. Τόμος 1 (1981), σελ. 244
2. » 2 (1982), σελ. 176
3. » 3 (1983), σελ. 168
4. » 4 (1984), σελ. 220
5. » 5 (1985), σελ. 272
6. » 6 (1986), σελ. 312
7. » 7 (1987), σελ. 360
8. » 8 (1988), σελ. 518 (Πρακτικά 1ου Συμποσίου Τρικαλινών Σπουδών)
9. » 9 (1989), σελ. 288
10. » 10 (1990), σελ. 448
11. » 11 (1991), σελ. 512 (Πρακτικά 2ου Συμποσίου Τρικαλινών Σπουδών)
12. » 12 (1992), σελ. 368
13. » 13 (1993), σελ. 400
14. » 14 (1994), σελ. 504 (Πρακτικά 3ου Συμποσίου Τρικαλινών Σπουδών-Α)

Β. Σειρά «ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ»

1. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΑΒΕΡΩΦ-ΤΟΣΙΤΣΑ, *Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος*, Τρίκαλα 1992, σελ. ιστ'+240.
2. A.J.B. WACE-M.S. THOMPSON, *Οι Νομάδες των Βαλκανίων. Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της βόρειας Πίνδου*, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. κδ'+374.
3. SAM. BOUD-BOUY, *Chansons Aromounes de Thessalie -Κουτσοβλάχικα Τραγούδια της Θεσσαλίας*, Θεσσαλονίκη 1990, σελ. ιστ'+70+1 δίσκος Compact.
4. LEON HEUZEY, *Οδοιπορικό στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία το 1858*, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 256.
5. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Δ. ΠΕΛΙΓΚΟΥ, *Αθλητική Ιστορία των Τρικάλων*,
τ. Α' *Κλασικός Αθλητισμός*, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 440.
τ. Β' *Ποδόσφαιρο*, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 432.
6. ΝΙΚ. Κ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, *Τ' Ασπροπόταμο Πίνδου και ο Χριστόδουλος Χατζηπέτρος*, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 120.
7. ΛΑΖΑΡΟΥ ΑΡΣ. ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *Το Έπος των Θεσσαλών Αγροτών και οι εξεγέρσεις τους (1881-1993)*, Τρίκαλα 1994, σελ. 328.
8. ROBERT CURZON, *Επισκέψεις στα Μοναστήρια της Ανατολής. Μετέωρα*, Θεσσαλονίκη 1994, (Υπό έκδοση).
9. ΘΕΟΔΩΡΟΥ Α. ΝΗΜΑ, *Η Εκπαίδευση στη Δυτική Θεσσαλία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Συμβολή στη μελέτη του Θεσσαλικού Διαφωτισμού. Διδακτορική Διατριβή*, Θεσσαλονίκη 1995, σελ. 504.

Γ. Σειρά «ΤΡΙΚΑΛΙΝΟΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ»

1. ΕΦΗΣ ΓΟΥΓΟΥΛΑΚΗ, *Ο δρόμος με τις ακακίες (Νουβέλα)*, Τρίκαλα 1994, σελ. 80.
2. ΦΑΝΗΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΥ, *Να παίρνει ο αέρας τη ζάχαρη απ' το ψωμί*, (Πεζογράφημα), Τρίκαλα 1995, σελ. 104.

Φωτοστοιχειοθεσία - Φωτογράφιση:
Φωτοστοιχειοθετική ο.ε. Κ. Κορδαλής & Σια
Αχειροποιήτου 6 ☎ 279.202 Θεσσαλονίκη
Εκτύπωση: Β. Γιαννόπουλος
Θερμαϊκού 40 ☎ 650.582 Θεσσαλονίκη

Ο Θεόδωρος Νημάς γεννήθηκε στον Πλάτανο Τρικάλων το 1950. Σπούδασε φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και έλαβε διδακτορικό δίπλωμα από το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Από το 1977 υπηρετεί στη Μέση Εκπαίδευση (3ο Λύκειο Τρικάλων) ως φιλόλογος καθηγητής.

Υπήρξε βασικός ιδρυτής του Φιλολογικού, Ιστορικού, Λογοτεχνικού Συνδέσμου (Φ. Ι. ΛΟ. Σ.) Τρικάλων (1978), του οποίου διετέλεσε γεν. γραμματέας (1978-1983) και πρόεδρος (1984 έως σήμερα). Από το 1981 διευθύνει το ετήσιο φιλολογικό-ιστορικό-λαογραφικό-λογοτεχνικό περιοδικό "Τρικαλινά", το οποίο εκδίδει ο Φ. Ι. ΛΟ. Σ. Επίσης είναι υπεύθυνος της σειράς αυτοτελών εκδόσεων "Κείμενα και Μελέτες", που εκδίδει ο Φ.Ι.ΛΟ.Σ. σε συνεργασία με τον Εκδοτικό Οίκο Αδελφών Κυριακίδη. Έλαβε μέρος σε συνέδρια με ανακοινώσεις σχετικές με την ιστορία, τη λαογραφία και τα μνημεία της Δυτ. Θεσσαλίας.

Από τα δημοσιεύματά του σπουδαιότερα είναι:

Α. ΑΥΤΟΤΕΛΗ

1) Η "Έκφρασις κνηγεσίου γεράνων" του Κωνσταντίνου Μανασσή. Εισαγωγή-Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια-Γλωσσάριο, Θεσσαλονίκη 1973(2η έκδοση 1984).

2) Ευρετήριο του περιοδικού "Μετέωρα", τόμοι 1-30 (1947-1976), Τρίκαλα 1978.

3) Δημοτικά Τραγούδια της Θεσσαλίας, τόμοι 2, Θεσσαλονίκη 1981-1983, (Έπαινος Ακαδημίας Αθηνών).

4) Τρίκαλα-Καλαμπάκα-Μετέωρα-Πίνδος-Χάσια(Γεωγραφία-Ιστορία- Μνημεία-Τουρισμός), Θεσσαλονίκη 1987.

5) Μετέωρα-Καλαμπάκα(Ιστορία-Μνημεία-Τουρισμός), Θεσσαλονίκη 1988, (Μεταφράστηκε στα αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά και ιταλικά).

6) Η Εκπαίδευση στη Δυτική Θεσσαλία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Συμβολή στη μελέτη του Θεσσαλικού Διαφωτισμού. Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη 1995.

Β. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1) "Η επωφελής μαγεία στη Δυτική Θεσσαλία: Η βασκανία", Θεσσαλικά Χρονικά, 13(1980) 171-181 και Τρικαλινά, 5(1985) 195-206.

2) "Νεώτερα στοιχεία για την ηρωική οικογένεια των Βλαχαβαίων", Τρικαλινά, 1(1981) 139-157.

3) "Μαρτυρίες πολεμιστών της περιοχής Τρικάλων για τον πόλεμο του 1940-41", Τρικαλινά, 1(1981) 159-167.

4) "Τα απελευθερωτικά κινήματα στη Θεσσαλία και η απελευθέρωσή της από τους Τούρκους το 1881", Τρικαλινά, 2(1982) 111-138,

5) "Μια σύντομη παρουσίαση της "Ασκητικής" και του "Βίος και Πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά" του Νίκου Καζαντζάκη", Τρικαλινά, 3(1983) 139-152.

6) "Ελευθέριος Ντάσκας: Ο πρωταθλητής του Γυμναστικού Συλλόγου Τρικάλων και πρώτος έφεδρος αξιωματικός που έπεσε στον πόλεμο του 1940-41", Τρικαλινά, 4(1984) 127-142.

7) "Τα κάστρα των (Αντι)Χασίων Τρικάλων", Τρικαλινά, 8(1988) 255-288.

8) "Τα κάστρα του Κόζιακα και του Ίταμου στη Δυτική Θεσσαλία" Τρικαλινά, 11(1991) 225-258.

9) "Η συμβολή των μονών Δουσίκου και Μετεώρων στην ανάπτυξη της παιδείας στην περιοχή Τρικάλων κατά την Τουρκοκρατία", Τρικαλινά, 14(1994) 129-148.

ISBN 960-85497-X